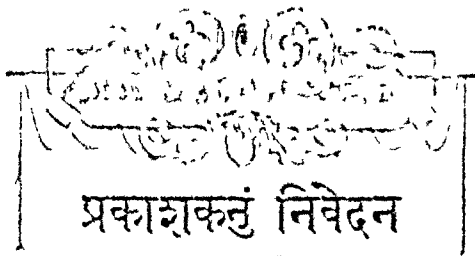

अभयनाथ-मन्त्रु नादित्य मद्रक. ११०५
-मिन्त्रु अभयनाथना प्रमथेयी मद्रि।

प्रकाशकनुं निवेदन

आ 'मन भवि' (विविध संयोगात्) चानु नीममा परंनुं
 अरम परमक रे, मन संयग आ. २३५ श्री २८० इये प्रसिद्ध
 शाय रे.

'मनभवि' व्याख्या आर्यं उच्यते अत्र अत्यंत प्राणवान्
 मं वरुः मेना मरु विनागोमा आर्यसंस्कृतितो मंगल प्रकाश
 छे. मे गान् जपदा के नापु विनामनुं प्रदर्शन इनागे मंय पणु नधी.
 मे, वनापु उच्यते इत्ये रे, आ विनामी अनेक लीलाओ तपारे छे
 अने विविध विनागोमा दोना बहणे जाये छे. मे पाताणगंगानी
 जाण हरे रे. नाने मे नीमारी मंगल भधुर अमृतदर्शन
 पामी. इलास शिष्यर उपर दृष्टि स्थिर करये छे. आम ते
 उच्यते इत्युच्यते प ये अर्थात् अनाजनी सहज नारीजोमा प्राणु
 धरुहारे रे, विविधतामा अकता लावे छे अने मे अकतानो
 साक्षात्कार प्राप्तया दाइए आये छे

धर्म मान इर्न हाडागो नधी, पणु उच्यते अज्ञायुक्त सदाचार-
 मां छे तदीय वेदमां अनावेला आचारविव्यार, स्मृतिओमां
 परला नियमादिसो, सत्पुरुषो अर्तव्यमां उतावेला व्यव-
 हारे अने अंतःशतमाने प्रसन्नता आपनारो शुद्ध आचरलो,
 ओ सर्वने मनुदेवे धर्मनी विशाण व्याख्यामां समाख्यां छे.

आधी शास्त्रज्ञो अत्रु छे, लगवान मनुओ के हांथ इहुं
 छे ते औपधुइय छे. लगवान मनु हरे छे, राज अने द्वेषधी नित्य-
 भुक्त रहैला संतजनेओ जेनो हृदयमां साक्षात्कार इयो छे

તે સાચો ધર્મ છે. મનુષ્ય રેલા જાતના માણસોના અભિમાની
 અનુભવ ઉપરથી પણ જાણવામાં આવે છે. આમ જાણીને તે
 જોઈએ. આપણે જાણી જાણી જાણીને જાણી જાણીને જાણીને જાણીને
 સાચા દૃશ્યથી પાકાઈ કહે છે. આપણે જાણવાનું જાણીને જાણીને
 છે; અને ત્યારેજ તે જાણીને જાણીને જાણીને જાણીને જાણીને
 નાનું અને ચિત્તના કાળકાળ સાચાવા વાકાલું આપણે
 સમજાય છે. આથી કહીએ નહિ મળતા, તો જાણીને જાણીને
 પામેયો અને મનની આગળ તરલાવાતા છતાં જાણીને જાણીને
 છે—ભગવાનને સર્વભાવે ભજીને તરી જાય છે.

મનુષ્યોના પરંપરાગત અભિમાને ધારણના અને જાણીને જાણીને
 વર્ણો દવા છે. અને તેમના બહુ જુદા કાર્યો જાણીને જાણીને જાણીને
 જોને મનુદેવે અપરિચીટી, વિદ્યાસંપદ, તપોનિષ્ઠ, સર્વત્યાગી
 અને સર્વમિત્ર રહેવાની આજ્ઞા આપી છે. તેમજ એ જાણીને
 જીવવું જોઈએ કે, જેથી અન્ય વર્ગોને મદાયારની પ્રેરણા મદા મદા
 કરે તેમજે આમ સમૃદ્ધિવદક રહેવાનું છે, એટલે મનુદેવે જાણીને આ
 જીવિકાનો ભાર સમાજ ઉપર ગાખ્યા છે. પણ માત્ર માત્ર પેટને
 ખાતર સસ્કાર નહિ વેચવાની તેમને એતવાની પણ આપી છે.

એ પછી ક્ષત્રિયોને ભગવાન મનુદેવે સમાજની વડાનું કામ
 સોંપ્યું છે. વીરતા, ઉદારતા, ધર્મપરાયણતા અને લોકલક્ષ્યા આદિ તેમ-
 ની સંપત્તિ છે. ક્ષત્રિયના શૌર્ય, પરાક્રમ અને તેજ મમાજને કયાખ-
 દારી અને ઉપયોગી થવાને બદલે લોકલક્ષ્યા થાય નહિ, તે સાથે તેમજે
 કડક નિયમો આપ્યા છે, તળી તેમજે વૈશ્યોને માટે પણ ધધાએમાં અમુક
 વિધિ-નિષેધો કર્યા છે. વૈશ્યોએ માત્ર પાષ-પૈમા માટે જીવ ધસી
 નાખવાનો નથી. તેમજે ધર્મપૂર્વક પશુપાલન, ખેતી, વ્યાપાર, આદિથી
 સંપત્તિ મેળવીને સમાજને સમૃદ્ધ રાખવાનો છે અને ધર્મરક્ષા માટે છૂટે
 હાથે દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવાનો છે, એમ ભગવાન મનુએ જણાવ્યું છે.
 શૂદ્રને તેમજે સેવા ધર્મ બતાવ્યો છે, પણ એને માટે જિંચ જીવનના
 અવકાશો રાખ્યા છે. શુદ્ધ સેવાભક્તિથી તે ઉત્તમ જીવન સિદ્ધ કરે, એવો
 તેમનો આદેશ છે. માટે તેણે વરસની ઉમરે પહોંચેલા શૂદ્રને તે

આદર્શના તેમજ વર્તમાનના અધિકારી ગણુ છે. ની રીતે ચાર વર્ણુ
 વલ્લભતાના સ્વાભાવિક પ્રતિભાવો થઈ શકે તેવા અર્થમાં સ્ત્રીને પોતાની આદર્શ-
 રીતના અભ્યાસ કરી જ્યાં જ્યાં આદર્શના અનુભવવાની તેમજ વધુ
 મેળવવાની તક હોય, તે ભાવના અનુભવી થઈ શકે તેવું છે.

વર્ણુની તેમજ સ્ત્રીઓની પુનઃવીચારણા પણ એવાજ દર્યાબંધ
 રીતે નિર્ધારીત થાયલી છે. જ્ઞાનચર્ચા, આદર્શચર્ચા, જ્ઞાનપ્રસાર, અર્થ-
 અભ્યાસ એવાના તે પણ આશ્રમમાં અનુભવ્ય થાય, તે તે આ-
 શ્રમમાં ધર્મના મહાપરિચય અનુજ્ઞાન કરવાથી તે પ્રજ્ઞપદની મહત્ત્વને
 જાણવામાં આવે છે, એ નિઃસંશય વાત છે. જીવનનો ઉત્તરોત્તર
 વિધાન કરી, જ્ઞાનથી ભગવાનના અર્થવ્યાપી અનુભવને પામી સદાને આદે
 પદમ માતિ પ્રાપ્ત કરે. એ અર્થને લક્ષ્યાં રાખીને વર્ણુઓની
 અભ્યાસ થોડાકરી છે.

વર્ણુ અને આશ્રમોના નાજીય અધિકારણના નમમ દિંદસમાજ
 એક પરિવારરૂપ નહીં એવી જોઈવળુ રીત છે. એ પરિવારમાં
 બાલકો, સ્ત્રીઓ, યુવકો અને યુવતીઓ એ આદર્શ વર્ણુ એકબીજાના સદાપર
 દર્શને રહેતા હતા, અને પોતાના શબ્દાલોકિય શુભો પ્રમાણે કર્મોના
 વિભાગ કરીને ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થ
 પ્રાપ્ત કરવા આનંદપૂર્વક પ્રયત્ન કરતા ચારે વર્ણુમાં અરસપરસ
 પ્રેમ લેવાથી માતિ અને જ્ઞાનદરતા કરતો હતો. આજે તો પ્રેમની
 જગ્યાએ દેવ અને કર્તવ્યને રથાને અધિકાર ચડી બેઠા છે. એવી
 વિષમતા એટલી મહાન પ્રમાણે દુર્ગંજ થતો ચાલી નાશને પથે
 ચાલી ગયો છે. એટલે જાતુપ્રેમ અને સ્વાર્થત્યાગની ભાવના જેટલી
 વહેલી વનચત થાય તેટલી વધુ લાભદાયી નીવડશે.

ભગવાન મનુદેવે વર્ણુઓમાં, આશ્રમોમાં, લગ્નોમાં, આચારોમાં,
 યુદ્ધોમાં, વેપાર-વળુજમાં તથા મેવા-ચાકરીમાં નિર્ગંધો અને આદર્શો
 આપ્યા છે. તેમાં કોઈ જોનારને આજે પણ શિક્ષણના ઉત્તમોત્તમ આદર્શો
 મળશે, સમાજની અર્થવ્યવસ્થાના નુદર ન્ત્રા સાપડશે, સસારના અતિ
 જટિલ પ્રયોનોની મૂલ્ય ઊદ્ધલને અને નવા રહસ્યો પ્રાપ્ત થશે. જે સમૃદ્ધિએ
 હનરે વર્ધથી પોતાનો પ્રાણુ ટકાવી રાખ્યો છે અને પરધર્મીઓના

અનેક હુમલાઓ થવા છતાં જોણે પોતાનું ગૌરવ હીલું પડવા દીધું નથી, તે આર્યસંસ્કૃતિ ભગવાન મનુ આમા આપણને બતાવે છે આજના સમયમા તેમા કંઈક ગાળવું પડે, કંઈક નવું કરવું પડે, કંઈક હેરફેર કરવું પડે, છતાં પ્રાણ તો મનુદેવે પ્રકટાવ્યો છે તેજ રહેશે.

ભગવાન મનુએ સ્ત્રીઓ સબધમાં જે વ્યવસ્થા આપી છે, તે મામે ઘણી વાર વટોળ ચડાવવામા આવે છે મનુસ્મૃતિમાંના ગમે ત્યાંથી શ્લોકો ઉપાડી લઈ, તેના મનને કાવે તેવા સબધો જોડી એ વટોળનુ સમર્થન કરવામા આવે છે પણ એ સર્વથા ભૂલભયું છે. કારણ કે હિંદુશાસ્ત્રોમા સ્ત્રીમતિના સબધમા જે આદર ભાવ છે, તે ખીજે કયાય મળવો દુર્લભ છે. ભગવાન મનુ કહે છે કે,

उपाध्यायान्दशाचार्य आचार्याणां शतं पिता ।

सहस्रं तु पितृन्माता गौरवेणातिरिच्यते ॥

અર્થાત ઉપાધ્યાયથી આચાર્ય દશગણા, આચાર્યથી પિતા ગોગણા અને માતા પિતાથી હજારગણી પૂજવાયોગ્ય છે. ભલા, સ્ત્રીમતિનો આથી વિશેષ કયો આદર હોઈ શકે ?

આથી પણ આગળ વધીને તેઓ કહે છે કે, માત્ર વિવાહપ્રસંગેજ નહિ પણ હરહંમેશ કહ્યાણુ ઇચ્છતા પિતાએ, ભાઈએ, પતિએ અને દિયરે પોતાના સ્ત્રીજનને સત્કાર આપવો જોઈએ અને તેમને વિભૂષિત કરવાં જોઈએ. ત્યાં સ્ત્રીઓનો સત્કાર થાય છે, ત્યાં દેવતાઓ આનંદ કરે છે, ત્યાં સ્ત્રીઓનો સત્કાર થતો નથી, ત્યાં સઘળી ક્રિયાઓ અકળ જાય છે. જે કુળમાં કુલીન સ્ત્રીઓ શોકમા રહે છે, તે કુળ તત્કાલ વિનાશ પામે છે જેમા એ સ્ત્રીઓ શોક કરતી નથી, તે કુલ વૃદ્ધિ પામે છે. સત્કાર ન પામેલી સ્ત્રીઓ જે ઘરો ઉપર શાપ વરસાવે છે, તે ઘરો કૃત્યાએ ભરખેલા વગેની જેમ બધી રીતે ભાગીને ભૂંડા થાય છે. માટે અધિક ઐશ્વર્યની કામના કરનારા પુત્રોએ ઉત્સવો અને તહે-

* ત્રાનુમાર ધર્મ મનુનો નાશ કરવા માટે મંત્રદ્વારા ઉત્પન્ન કરેલી અભિયાસિની સ્ત્રી.

વાંના પ્રગંજામા સ્ત્રીઓને આજ્ઞાપણા, વચ્ચે અને ખાનપાનોથી સતોપ આપના લોકોએ તે ડગમા પતિ પત્નીથી અંતુષ્ટ છે અને પત્ની પતિથી અંતુષ્ટ છે, તે ડગમા આહમ કયાજુલ છે.

અર્થ અવરથામા સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવાની ભગવાન મનદેવની આજ્ઞા છે. આમ જના આગળ જના તેઓ એક મદસ્વની બાબત કહે છે કે, "આ સ્ત્રીરક્ષણની વાત કરું છું, જતાં ખરું રક્ષણ તો સ્ત્રી પોતેજ કરે. " તેને લાકરીએ ગાને કે આરણે તાળા લગાવી ગાંધા, તો પણ તમે સાચવી રાકરો નહિ. એ તો સ્ત્રીજ પોતાનું સ્ત્રીત્વ સંભાળવું; અને એમા તો સ્વયંસ્કુન્થાનો આનંદ હશે, બધાંથી લાહેલો જુલમ નહિ હોય. આથીજ અરોહવાટિકામાં એક અનાથ જેવાં પડેલાં સીતાજી દશમુખ રાવણને કંપાવી શકે છે અને કુરુસભામાં અપમાનવશ થયેલાં દ્રૌપદી મહાસારત મગાવી નકે છે. આનો દબારો વર્ષે પહેલાની વાત થઈ, પરંતુ આજ પણ પોતાના સ્ત્રીત્વના રક્ષણ માટે આત્મબલિદાન દેનાર સ્ત્રીશક્તિનો પરિચય આપણને ઠાક ઠાક વાર બાણવા-જેવા મળ્યા કરે છે સ્ત્રી એ તો સચરાચર સૃષ્ટિના પાયામા પડેલી શક્તિનુ પંચભૂતાત્મક સ્વરૂપ છે.

એ મહાપદ્ધેથી સ્ત્રી ગળ્યડી પડે નહિ એટલા માટે લમાદિ સંખ્યામા ભગવાન મનુએ મર્યાદાઓ બાધી છે, પરંતુ ત્યા 'સ્વતંત્રતા'નો ખોટો વાદ લાવવાની જરૂર નથી. સ્વેચ્છાચારને સ્વેચ્છંતાનું નામ મોળવતુ નથી. સ્ત્રી તથા પુરુષે પોતપોતાનાં સ્વાભાવિક કાર્યોમા પ્રવૃત્ત રહી છવનની સાધના કરવાની છે. આથી ભગવાન મનુના આદેશોમાં કોઈ સ્થળે કડકાઈ અને વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય ઉપર દાબ જેવું જણાય છે, પણ સમાજનુ પ્રત્યેક અંગ એકબીજાને ટેકા આપી શકે અને પોતપોતાનાં સ્વાભાવિક કર્મો કુશળતાપૂર્વક કરીને દરેક વ્યક્તિપ્રગતિ કરી શકે, એટલા માટે તેની આવશ્યકતા તેમણે સ્વીકારી છે. વળી સસારમાં ક્યાયે નિગ્રહેક્ત સ્વતંત્રતા નથી, બધું અન્યોન્ય સહકારથી અને પરસ્પર અનુકૂળતાથી ચાલે છે કોઈ પણ સમાજ દરેક વ્યક્તિને દરેક પ્રકારે રાજ મળી શકે છે, એવું કદી જોવામાં આવ્યું નથી. મનને ફાવે તેમ વર્તવા દેવું અને પછી તે તે વર્તનનો ખચાવ કરવા માટે

છે કે, સ્ત્રીઓ અને પુરુષોની શારીરિક ગુણનામાં, જોમના ગર્ભધાન્ય
આદિ શારીરિક ધર્મોમાં, તેમજ યાગ્યગાનાં પાવનગોપણ આદિ
કર્મોમાં ભેદ છે તેને લીધે તેમના કર્તવ્યકર્મોમાં અને અવકાશ
આદિમાં ભેદ હોવો અનિવાર્ય છે.”

“કાઈ કાઈ લોક માને છે કે, હિન્દુનાસ્ત્રોમાં સ્ત્રીઓને દવક્રો
દરજાને આપવામાં આવ્યો છે. આ પાયા વિનાની વાત છે; હિન્દુશાસ્ત્ર
સ્ત્રીતત્ત્વને જોટલું પિઠાળ્યુ છે, તેટલું કયાંયે કાંઈએ પિઠાળ્યુ નથી
આથી કહ્યું છે. ‘ન ગૃહં ગૃહમિત્યાહુર્ગૃહિણી ગૃહમુચ્યતે।
એટલે કે, માત્ર ઘર છે તેથી ઘર ગૃહ કહેવાતું નથી, પણ ગૃહિણી છે
તેથી તે ગૃહ કહેવાય છે વળી ખીલું કારણ એ છે કે, હિન્દુશાસ્ત્રે સ્ત્રીને
પુરુષનું કાણુ અંગ કહ્યું છે. હવે કાયા અગમ્યા હૃદયનું સ્થાન છે
અને હૃદય ઉપરજ સમસ્ત જીવનનો આધાર છે. આમ સ્ત્રી એ
ગૃહસ્થજીવનનું હૃદય છે અને એના ઉપરજ ગૃહસ્થજીવનનું સમસ્ત
અસ્તિત્વ નિર્ભર રહે છે. હૃદય પ્રેમનું કેન્દ્ર છે અને સ્ત્રીઓમાં પણ
પુરુષોની સરખામણીમાં અધિક પ્રેમ છે.”

“અહીં એટલું ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે, શાસ્ત્રોના વિધાનો
અનુમાને ઉપજાવી કાઢેલા નથી, તેમ તેઓ મનકાવતાં કે પક્ષપાત-
લયાં પણ નથી. બલકે, દરેક વસ્તુનો મર્મ પકડીને અને તેનો ધર્મ
સમજીને શાસ્ત્રકારોએ તે અનુસાર કર્મ અથવા અધિકારની વ્યવસ્થા
કરી છે મનુભગવાને સ્ત્રીપુરુષના તત્ત્વના વિષયમાં કહ્યું છે કે,

द्विधा कृत्वात्मनो देहमर्धेन पुरुषोऽभवत् ।

अर्धेन नारी तस्यां स विराजमसृजत्प्रभुः ॥ (૧-૩૨)

“અર્થાત્ પરમાત્માએ પોતાના વ્યક્ત સ્વરૂપના જે ભાગ કર્યાં
એમાં એક ભાગ પુરુષ થયો અને ખીજો ભાગ સ્ત્રી થઈ. એ નારી-
ભાગમાં તે પ્રભુએ (પુરુષભાગથી) વિરાટ જગત ઉત્પન્ન કર્યું”, આ
શ્લોકમાં સૂક્ષ્મરૂપમાં સ્ત્રી અને પુરુષના અધિકારોનો સંકેત છે. આ
વાતને કર્મભીમાસાકાર વધુ સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે કે યાગપર: પુરુષ-
ધર્મ: । તપ:પ્રધાના નાર્ય: । અર્થાત્ ગૃહસ્થરૂપી વિશ્વમાં પુરુષનો
ધર્મ છે કે, તે ‘યાગરૂપ’ થઈ રહે અને નારીનું કર્તવ્ય છે કે, તે

‘તપ’ રૂપ ઘટ રહે. ભાવાર્થ એ છે કે, પુરુષે એવા કર્મ કરવાં જોઈએ કે, જેથી તેને ઐહિક અને પારમાર્થિક ઐશ્વર્યની પ્રાપ્તિ થાય. પુરુષના એ કાર્યોમા સહાયતા કરવા સારુ સ્ત્રી શારીરિક કષ્ટો સહન કરે છે. ‘તપ’ ધર્મ કાંઈ સહેલુસુતરું કર્મ નથી એ માટે પણ ધણી ચતુરાર્થ, મુદ્ધિ, જ્ઞાન અને શીલ આદિ ગુણોની આવશ્યકતા છે. આથી માતૃપિતાનો ધર્મ છે કે, તેઓ પોતાની કન્યાઓને વિદ્યા આદિ શુભ ગુણોથી સુશોભિત કરી કન્યાદાન કરે.”

“જે પુરુષ સ્ત્રીજાતિ પાસે આવી કદાચ તપસ્યાની આશા કરે છે, તે પુરુષે પણ સત્પુરુષના જેવી કદાચ તપશ્રયા આવરવી જોઈએ. પુરુષ જો એકપત્નીવ્રતથી બ્રહ્મ થાય, તો તેણે સ્ત્રીજાતિ પાસેથી પાતિવ્રત્યના ધર્મના પાલનની આશા રાખવી વ્યર્થ છે. સ્ત્રીજાતિ ઉપર પતિના આવરણનો પ્રભાવ પડવો સ્વાભાવિકજ છે. ઘણાં લલાભોળા ભાઈઓ સમજી ગેદા છે કે, પુરુષનું બહારનું આવરણ ૩૬૩પાળું હોવું જોઈએ, ઘરનું અંદરનું આવરણ ધાવે તેવું હોય તેથી કંઈ દાનિ થતી નથી. એમનો આ વિચાર ભ્રમપૂર્ણ છે. આપણાં બાલબચ્ચાં, સ્ત્રીઓ અને કુટુંબના અન્ય લોકો ઉપર ઘરના આવર અને વ્યવહારનોજ પ્રભાવ વિશેષ પડે છે.”

“લલા, સ્ત્રીજાતિને આથી અધિક કયુ માન અને કયો સત્કાર હોઈ શકે એમ છે? અંગ્રેજી ભાષુતરને કારણે પાશ્ચાત્ય સભ્યતાના ચક્રાવામા ભૂલા પડેલાં યુવકયુવતીઓ માની ગેદા છે કે, હિન્દુ-સંસ્કૃતિએ સ્ત્રીજાતિને ભારે અપમાન કર્યું છે. અગે તેમને વિનંતિ કરીએ છીએ કે, એ ભાઈઓ અને બહેનો પાશ્ચાત્ય સભ્યતાના ચરમા ઉતારી નાખીને પોતાના પૂર્વજોના યથો તથા દતિદાસોને વાચે, તો તેમને જાણ થઈ જશે કે, હિન્દુ સભ્યતામા સ્ત્રીજાતિને જે ગૌરવ મળ્યું છે, તે ખીજે કયાય નથી. ત્યાં છટાછેડા દારા સ્ત્રીને સદાને માટે ત્યજી દેવામાં આવે છે, ત્યાં સ્ત્રીજાતિને કેવુંકે ગૌરવ મળ્યું હોય છે? ત્યાં તો સ્ત્રીઓનું અસ્તિત્વ ગેદાંબકન જેવા પશુઓ જેવું છે. હરર દુરથી રળિયામળ્યા લાગે છે, પાસે જઈએ છીએ ત્યાં તે વરુના અસહીષણુનો પત્તો મળી આવે છે.”

“વિવિધ ગ્રંથમાળા” નું હાલનું ધોરણ

૧—વાર્ષિક મૂલ્ય પાઠા પૂઠા સાથે રૂપિયા ૫) હોઈ ટપાલખર્ચ ચાલુ વર્ષનું માફ હોય છે. આફ્રિકા ઇત્યાદિ દેશાવર માટે વાર્ષિક-મૂલ્ય રૂપિયા ૮) અથવા શિલિંગ ૧૨) છે. ૨—પ્રત્યેક વર્ષ કારતકથી આસો સુધીનું ગણાય છે. વચ્ચે ગમે ત્યારે ગ્રાહક થવા છતાં કારતકથી પુસ્તકો અપાય છે. ૩—૫”x૭ા”ના કદના પૃષ્ઠ ૧૬૦૦ થી ૨૧૦૦ સુધી ત્રણથી ચાર પુસ્તકો દ્વારા અપાય છે તેમાના નીકળ્યા હોય તે તે પુસ્તક ગ્રાહક થતી વખતે અપાઈ, બાકીના નીકળે તેમ મોકલાય છે. ૪—કોઈ વાર પુસ્તકોની સખ્યા ચારથી વધે તો તે વધારાનું પુસ્તક સાદાં પૂઠાવાળું જ બધાગે; અથવા બીજા બોર્ડ પટ્ટીના પૂઠાવાળા પુસ્તકના બેથું બધાવાગે. ૫—પ્રત્યેક વર્ષનું છેલ્લું પુસ્તક વી. પી. થી મોકલીને તે પછીના વર્ષનું વાર્ષિક મૂલ્ય મગાવી લેવાશે, પણ ખનતા સુધી તે વિષે અગાઉથી ચેતવણી અપાઈ જેઓ નવા વર્ષમા ગ્રાહક રહેવાની ના લખશે તેમને એ છેલ્લું પુસ્તક વી. પી. થી નહિ પણ સાદી રીતે મોકલાશે ૬—જેઓ પ્રથમથી ના નહિ લખના વી. પી. આવ્યે તે પાછું વાળશે, તો તે છેલ્લા પુસ્તક ઉપરનો સર્વ લક્ષ ગુમાવશે. પરંતુ જેમનું વી. પી. બૂલથી કે એવા કોઈ કારણથી પાછું વળ્યું હશે તેઓ પોતાનું વાર્ષિક મૂલ્ય મોકલી આપીને પોતાનું નામ પાછું ચાલુ કરાવી શકે છે તથા વી. પી. પાછું વળવાથી ટપાલ આદિ ખર્ચ રદ ગયું હોય તે મોકલીને પાછું વળેલું પુસ્તક પણ તેઓ મેળવી શકે છે. ૭—“વિવિધ ગ્રંથમાળા”ના પુસ્તકો પૂરતી ચોકસી કરીને ટપાલમા નંખાય છે, છતાં તે ગ્રાહકને મળે નહિ તો તેને માટે આ સંસ્થા જવાબદાર નથી. ટપાલખાતા પર અરજી કરવા છતાં જેઓ તે પુસ્તક ન મેળવી શકે, તેઓ તે બાબતનો ટપાલખાતા સાથેનો પત્રવહેવાર જેવા મોકલી આપશે તો ખનતો વિચાર થશે. ૮—ગેરવહ્યે જાય નહિ તેટલા માટે દરેક પુસ્તક રજિસ્ટર્ડ પોસ્ટથી મેળવવું હોય તેમણે તે ખર્ચના ખાર આના વધુ મોકલવા ૯—વાર્ષિક મૂલ્ય રૂપિયા ૩૦૦ માં ભરનારને તેજ વખતે છાપેલી પાવતી અપાય છે તથા વી. પી. દ્વારા વાર્ષિક મૂલ્ય ભરનારે વી. પી. ઉપર જે સરનામું, ટપાલની છાપ વગેરે હોય છે તેનેજ પાવતી તરીકે જાળવી રાખવાનું છે. ૧૦—મુંબઈના કાર્યાલયમા “વિવિધ ગ્રંથમાળા”નું વાર્ષિક મૂલ્ય ભરનારે તે ભર્યા પછીનો સવ સંબંધ અમદાવાદનાજ કાર્યાલય સાથે સમજવાનો છે.

સુખદાત્રી ત્રણ દેવીઓ

इळा सरस्वती मही तिस्रोदेवीर्मयोभुवः वहिः सीदन्त्वस्त्रिधः ॥

(ऋग्वेद. ૧-૧૩-૩૦.)

ભાવાર્થ:-માતૃભાષા, વિદ્યા અને માતૃભૂમિ આ ત્રણ દિવ્ય ગુણોને ધારણ કરતી હોવાથી દેવીઓ કહેવાય છે. એની સેવા કરવાથી માણસ કેવળ પોતાની ઉન્નતિ સાધે છે; એટલુંજ નહિ પણ સમગ્ર દેશને પણ ઉન્નતિમાં લાવી શકે છે. જેણે માતૃભાષાનો ત્યાગ કર્યો છે, તેણે પોતાના આત્માને અને પોતાના કુટુંબને અધઃ પાતમાં ધકેલી દીધાં છે. જેણે માતૃભૂમિની સેવા નથી કરી, તેનું સ્થાન સ્વર્ગમાં નથી તો સુકિતમા તો ક્યાંથીજ હોય ? વિદ્યારૂપી દીપક હાથમાં લીધા વગર જે સંસારયાત્રા કરે છે તે કોઈ પણ દિવસ અંધકારમાંથી નીકળી શકતો નથી. સદૈવ સુખદાયક આ ત્રણ દેવીઓની સેવા અને પૂજા આપણા અંતઃકરણમાંથી કદી પણ દૂર ન થાઓ. એ ત્રણ દેવીઓની ભાવનામય મૂર્તિ સર્વ કોઈના અંતઃકરણમા સદૈવ પ્રકાશિત હો !

ત્રણ ગૃહદેવતાઓ

(લેખક.-આચાર્ય વિનોબા ભાવે)

કોઈની સ્વતંત્રતામા બાધ આવે નહિ, મર્યાદાનો ભંગ ન થાય અને સમાજની ગાડી ધોરી માર્ગે ચાલે, સર્વે કામો શાંતિ અને ન્યાયથી થાય અને ક્રાંતિ કરવાનો પ્રસંગ ન આવે, એ મુદ્દો નજર આગળ રાખીનેજ હિંદુ સમાજની રચના થઈ છે. માટે હિંદુ સમાજે આ નિયમ અનાની મૂક્યો છે કે, રાજની જરૂરિયાતોની વસ્તુઓ પર કોઈએ પણ કોઈના ઉપર આધાર રાખવો નહિ. આ નિયમનું સર-

બાતાથી પાલન થાય તે માટે હિંદુ સમાજે કેટલીક સંસ્થાઓ નિર્માણ કરી છે અને આવી સંસ્થાઓ ટકી રહે, તેઓનું રક્ષણ થાય, માટે તેઓનો ધર્મમાં સમાવેશ કરી ધર્મનું રૂપાંતર કરવામાં આવ્યું. આ સંસ્થાઓમાંથી ત્રણ સંસ્થાઓ પ્રથમ કોટિની છે.

પહેલી સંસ્થા છે ચૂલો—આજકાલ આપણે આ સંસ્થાનું મહત્ત્વ ભૂલી ગયા છીએ. કારણ હજી સુધી સદ્ભાગ્યે આપણાં ઘર-માના ચૂલાઓ બંધેજ ટાટા પડી નથી ગયા. અતિપરિચય વડે કેટલીક સ્ત્રીઓની મદત્તા અને કિંમત આપણે ઝોગખી શકતા નથી. નિશાળમાં “ મહા દેવવાણી દયાશુભ મા તુ ” આવી છીઓ ગોખી કાઢી હોય. છતાં પણ ત્યાં સુધી પોતાની મા છવતી હોય ત્યાં સુધી એની મદત્તા અને એના અમોક્ષ ઉપકારની કલ્પના ઉન્મત્ત યાજકને આવી શકતી નથી. પણ માતાના ગરણ બાદ અનાથ ધયા પછીજ એનો ખ્યાલ આવે છે કે મા એટલે શું ? યુરોપમાં તો ઘેર ઘેર ચૂલાઓ ટાટા પડના જાય છે—પુઝાતા જાય છે; એથી કરીનેજ ત્યાંના મહાન કવિઓએ ચૂલાનો ગરમાવો, ઉગ્ન, મીઠાશ એ વિષયો પર રસભર્યાં કાવ્યો રચ્યા છે. સદ્ભાગ્યે હજી સુધી આવા ગુણક કાવ્યોની જરૂર આપણને લાસતી નથી. છતાં પણ આપણે આ વાત ભૂલી શકતાં નથી કે. મુંબઈ નગરીમાં મિલો, કારખાનાઓ અને કોલેજો જેવા સ્થળોએ ગંધાવૈતરા કરનારા કેટલાંક પ્રાણીઓ હવે ચૂલાની ઉગ્નથી વંચિત થવા લાગ્યા છે. હવે તો આપણી આંખ ઊઘડવી જોઈએ અને સાવચેતી ગળી આ નવાં ખેતરોમાં ઘતાં ખીજના ઝેરી પાકનો નાશ કરવો જોઈએ. આપણા ગણને ચૂલો પુઝાય એવી મહાન ભયંકર ભૂલ ખીલ કોઈ હોઈ શકેજ નહિ.

બીજી મહત્ત્વની સંસ્થા છે ‘ચક્રી’-ઘંટી—આ ચક્રીમાં કક્ત આટોજ નથી પિસાતો, પણ ઘરમાં દર કરીને પેડેલું આળસ અને રોગો પણ પિસાય છે. આ સંસ્થાનો શહેરોમાંથી લોપ થતો જાય છે. એ નાશ પામી છે. જનાઆઈની સાથે ખેતી ભગવાન પાંડુર ગે દખ્ખું હટુ, આ ઘટનાની સત્યતા શહેરોમાં રહેતી દેવીઓ નથી અનુભવી શકતી, પણ હવે તો ઊલટુંજ થયું છે. માઆપ પોતાની કન્યા માટે

એવું ધર શોધી કાઢે છે કે, ન્યાં સામેલુ કે ચક્કી છોકરીની નજરે પડેજ નહિ, તો પછી દળવાની કે ખાંડવાની વાત જ ક્યાં ? છોકરીના નસીબમાં દળવાનુ કે ખાંડવાનું તો હોય જ નહિ, એવો મત માખા-પનો અધ ગયો છે. ઘટીના મધુરા સૂર સાથે ગાવા માટે કેટલાંક ગીતો સંત તુકારામ મહારાજે રચ્યાં છે અને ખીન રસભર્યાં શ્લોકો પણ તૈયાર કર્યાં છે. રકિમણી-ગીત, સીના-ગીત સાવિત્રી-ગીત અને આ ત્રણે ગીતોની રચના કવિ મોરો પ તે કરી છે; પણ કેશનમા પડેલા લોકોનો આની સાથે શો મબધ કે મતલબ ? શ્રમ-મહેનતની ખચત કરીને શુ કરવાના ? જાત તે નથી ખચવાની. શ્રમ કરવાનો એટલો બધો કટાળો આવ્યો છે કે, જાત ન ખચે તો ચાલે, પણ મહેનતની ખચત થાય એ વધારે સારુ મિલમાનો લોટ બળીને ભરમ થાય છે, તેથી રોગો વધારે પ્રમાણમા ફૂલ્યાદાલ્યા છે છાત્રાલયો, વીશીઓ, મેળા વગેરે દેકાણે તો મહિનાઓ સુધી પડી રહેલો લોટ વપગાય છે. સોના જેવા ધઉ મિલમા દળાવી લાવવા એટલે ઘઉંનેજ નહિ પણ પોતાના અમોલ શરીરને પણ માટી લેગું કરવા જેવું છે. આ વિષય પર તો નિષ્ણાત વૈદ્યો અને ડોક્ટરો પણ સહમત થયા છે. ચક્કીનો હર્ષોદાર કરવો એ બહુજ અગત્યનું છે, પરંતુ આ મૂળ મુદ્દાની વાત દરેકને ગળે ઊતરવી જોઈએને ?

ત્રીજી સંસ્થા રેટિયાની તરાક છે—રેટિયા વિષે તો આગળ જતા ઘણાં ગીતો ગાવાના છે; છતાં પણ આજે મગળાયરણનો શ્લોક બોલ્યેજ છૂટકો. જૂના જમાનામાં દરેક કુટુંબમા રેટિયો ફરતો હતો. અર્થા 'એક રોટી' ની સાથે 'બે લંગોટી'નો સવાલ પણ આપ-મેળેજ ઉકેલાતો હતો ગામડાંઓના કારીગરોમાથી વણકર પણ ખેડૂત કારીગર ગણાતો. ધરમાં કાંતેલ સૂતર વણકરને આપી જરૂર પૂરતાં કપડાં વણાવી લઈ વણકરને તેના બદલામાં અનાજ મળી રહેતું. આ રિવાજ હવે તદ્દન મરી ગયો છે. રેટિયાનો ધરમાં પ્રવેશ થવાથી ચક્કી અને ચૂલાનો સવાલ આપમેળેજ ઝડલે એવો છે. ગામડાંઓમા લોકોને પેટપૂરું મળી રહેતું નથી, એટલે શહેરોમાં આવવું પડે છે ફરજિયાત શહેરોમાં આવવાનું જે બંધ કરી શકાય, તો આપમેળેજ ચોવીસ

કલાક ચૂલો સળગતો રહે અને ચક્કીના મધુરા સૂરો પ્રભાતે સંભળાય. ગામડાઓના લોકોને શહેર તરફ વહેતો અખંડ પ્રવાહ રોકવાની શક્તિ કકન રે ટિયામા જ છે. રેંટિયાની ઘરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા-સ્થાપના થાય તો ચૂલો અને ચક્કી માટે ખીજી દિલ્લચાલ કરવાની જરૂર રહેતી નથી.

ચૂલો, ચક્કી અને ચરખો (રેંટિયો) આ અમારા ત્રણ ગૃહ-દેવતાઓ છે. આ દેવતાઓની ઉપાસના-સેવા કરનારાં નરનારીઓ સદાને માટે ચિર આનંદ અનુભવશે અને એમનું કલ્યાણ થશે. એમને શાંતિ, સ તોષ અને પોષણ પ્રાપ્ત થાઓ ! (મરાઠી “ મધુકર ” માથી)

શૌચ-પવિત્રતા એટલે શું ?

હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રીસ્તી વગેરે સર્વ જૂના ધર્મો અને તેને ચુસ્ત પાળનારાઓ શુદ્ધિ અથવા પવિત્રતાનો મોટો મહિમા માને છે. એ સર્વ ધર્મોનાં ધર્મ સંબંધી ફરમાનોમાં પવિત્રતાના બહુ ઊંચા નિયમો બાંધેલા છે. હિંદુ લોકોને પ્રાચીન આર્ય ધર્મ પવિત્રતાના બહુ સૂક્ષ્મ નિયમોથી ભરેલો છે અને એ ધર્મની સર્વ ક્રિયાઓ પવિત્રતાના પાયા ઉપર રચાયેલી છે. પવિત્રતાના આ બધા સૂક્ષ્મ નિયમો શરીરસંરક્ષણ સાથે બહુજ નિકટ સંબંધ રાખે છે, અથવા ખરું કહીએ તો એ નિયમો શરીરસંરક્ષણના પાયારૂપ છે. જે લોકો આ વાતના રહસ્યને સમજી શકતા નથી તેઓ આની પવિત્રતા અથવા આચારોને અત્યાચાર ગણીને મસ્કરી કરે છે. પણ શારીરિક નિયમો તરફ દષ્ટિ કરતાં પવિત્રતાના એ આચારોમા કાઠ પણ અત્યાચાર જેવું જણાવું નથી.

પવિત્રતાનો આટલો મોટો મહિમા છતાં અને પ્રાચીન વડીયોની ધર્મ સંબંધી પવિત્રતાનો આપણે ઘણો ગર્વ ધરાવીએ છીએ છતાં, હાલના કાળમાં આપણે આપણી શારીરિક શુદ્ધિ સંબંધી રિચતિમા અધમ થયા છીએ અને અપવિત્રતાના પરિણામે આપણે આપણી શારીરિક અને માનસિક ઉત્તમતાને ખોઈ બેઠા છીએ. આપણી આસપાસ નાના પ્રકારનાં દર્દો ઊભરાઈ રહ્યા છે. એ સર્વ આપણી

શારીરિક અપવિત્રતાનુ પગિણામ છે. જે વિગે આ માસિકમાં પ્રસંગો-
પાત લખાઈ ગયા છતા, આ લેખથી જરા વધારે વિસ્તાર સાથે વાચ-
નારાઓના મન ઉપર અજવાળું પાડવાનો યત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

શુદ્ધિને ધર્મશાસ્ત્રની ભાષામાં ' શૌચ ' કહેવામાં આવે છે. આ
શૌચના જે પ્રકાર છે. ૧ બાહ્ય શૌચ અને ૨. આંતર શૌચ.
શરીરના તમામ અવયવોને શુદ્ધ રાખવા એ બાહ્ય શૌચ છે. સૂક્ષ્મ
શરીર એટલે મનને પવિત્ર અથવા વિકાર વગરનું રાખવું, એ આંતર-
તર અથવા અંતરનું શૌચ છે. બાહ્ય શૌચ એટલે સ્થૂલ શરીરની
પવિત્રતા, સ્નાન વગેરેથી મલિનતાનો ત્યાગ કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે,
અને અંત.કરણની શુદ્ધિ સદ્વિદ્યા, તપ તથા જ્ઞાનથી થાય છે, એવું
શાસ્ત્ર કહે છે અને તે ખરું છે, પણ શરીરની શુદ્ધિ વિના મનની
શુદ્ધિ થતી નથી અથવા બીજી રીતે બોલીએ તો મનની શુદ્ધિ માટે
તનની શુદ્ધિની અવશ્ય જરૂર છે. શરીરની અંદર દેખાતા હાડકાં,
ચામડી, લોહી, માંસ વગેરે પદાર્થોને સ્થૂલ શરીર કહેવામાં આવે છે
અને તેની અંદર જે અંત.કરણ અથવા મન છે તે સૂક્ષ્મ શરીર
છે. આ સૂક્ષ્મ શરીર અથવા મન એક રીતે સ્થૂલ શરીરને અથવા
તનને આધીન છે, કેમકે તે સ્થૂલ શરીરમાંથીજ ઘડાય છે. આ વિષય
ઘણો સૂક્ષ્મ હોવાથી તે વિષે કેંઈ બીજા પ્રસંગે વિસ્તારથી લખ-
વામાં આવશે. ટૂંકમાં સમજવાનું એ છે કે, મન એ શરીરનોજ
પરિણામી અંશ હોવાથી, તે શરીર પ્રમાણે ઘડાય છે અને પવિત્ર
શરીરમાજ પવિત્ર મન હોઈ શકે છે. બહારની અપવિત્રતા મનને
અપવિત્ર અથવા અપ્રસન્ન કરે છે. તાવ વગેરે રોગો એ શરીર
સંબંધી પવિત્રતા નહિ પાળવાની પાપરૂપ શિક્ષા છે, અને કામ, ક્રોધ,
કુસંપ, ક્રોધ, ઇલાદિ વિકારો અથવા દુશુર્ણો માનસિક અપવિત્રતાની
પરિણામી શિક્ષા છે તથા તે સર્વ પરસ્પર સંબંધ ધરાવે છે. શા-
રીરિક શુદ્ધિ પાળવાના નિયમો જાણવા પહેલા, એ શુદ્ધિ આપણા કયા
કયા કાર્યો સાથે સંબંધ રાખે છે તે જાણવાની જરૂર છે. ખાવું,
પીવું, પહેવું, બેસવું, ઊડવું, સૂવું, કામ કરવું ઇત્યાદિ દરેક ક્રિયા
સાથે શરીરની શુદ્ધિ-અશુદ્ધિ થવાનો સંબંધ છે. અને તેથી ડાહ્યા

પરખોએ એ બધાના નિયમો બાંધ્યા છે તથા બતાવ્યા છે. હાલમાં કેળવણીના પ્રચારની સાથે કેળવણીનો વર્ગ ચોખ્ખાઈના સામાન્ય નિયમોને બાબતો થયો છે અને તેથી તે વર્ગ એમ પણ માનતો બન્યો છે કે, ચોખ્ખાઈની બાબતમાં તે તે પરિપૂર્ણ છે. સાચી શરીર ધોષ અને ધોષીના ધોષેલા ધોષા કષ્ટમાં પહેરવાં, એ તેમના ચોખ્ખાઈ સબંધી બંધમાં બિચો ખ્યાલ છે. એક બીજા બૂના-પુરાણ વર્ગની પવિત્રતા સબંધી તપાસ કરીએ તો, સ્નાન કરીને કાઠને અડવાથી શરીર ઠોવાઈ જાય અને કરીથી નાહવું પડે. તિલક તાપ્યા વિના બહાર ન નીકળાય કલ્યાદિ ખ્યાલો તેમની બંધમાં બંધી પવિત્રતાના નમૂના છે. અર્થ. એ બંધે વર્ગોમાં પોતપોતાની ચોખ્ખાઈ અથવા પવિત્રતા સબંધી સમજણમાં કાંઈ પણ ભૂલ છે એમ અમારું કહેવું નથી. સાચું ચોખ્ખાઈને નાહવું તથા ધોષેલા વસ્ત્ર પહેરવાં તેમજ સ્નાન કરીને કાઠને સ્પર્શ નહિ કરવો એ બધા આચારમાં કાંઈક પણ અર્થ છે, પણ એ ઉભય વર્ગો બીજી ઘણી અગત્યની વાતોમાં શારીરિક શુદ્ધિનો આરોગ્ય સબંધી હેતુ ભૂલી ગયા છે. શુદ્ધાન્વિત્તુ પુરાણ ઘણું મોટું છે અને તેથી માત્ર એકજ દષ્ટાત આપીને અમે એ ઉભય વર્ગના મન ઉપર પવિત્રતાનો વાસ્તવ હેતુ દસાવવા માગીએ છીએ. ધરમાં છુટી કરવાવાળા અને ટીલાટપકા તાણીને કે ભરમ લગાવીને સિદ્ધ બની બેઠેલા બ્રાહ્મણો પવિત્ર પોષામાં અને સરિયામ રસ્તાઓમાં કે ખરાબ જગાઓ ઉપર બ્યારે મિષ્ટાન્ન ઉડાવવા મંડી જાય છે, તે વખતે તેઓ પોતાની પવિત્રતાનું બધું ભાન ભૂલી જતા હોય એમ જણાય છે; અથવા પવિત્રતા એટલે શું તેનો તેઓ અર્થજ સમજતા હોતા નથી બીજી બાબતોએ કેળવણી-સુધરેલાઓ બખરચીખાનાંઓમાં બનેલા પાઉ, બિસ્કીટો, ચા-પાણી તથા બ્રહ્મનાથી ભરેલી વીશીઓ અને હોટેલોમાં નારતો લેવામાં કાંઈ અપવિત્રતા જોતા નથી. અમે અત્રે નાતમત કે ધર્મ સબંધી મતભિન્નતાના સવાલને બાબત પર મૂકીને માત્ર શારીરિક પવિત્રતાના વૈદક સિદ્ધાંત ઉપર બોલવા માગીએ છીએ, તે ભૂલી જવાનું નથી. હોટેલોમાં નારતો લેવાથી કે બખરચી

રીતે શરીરમાં પણ મળમૂત્રનાં મલિન સ્થાનો છે. એ અપવિત્રતા તેની અંદરના મલિન પદાર્થો (ઝાડો તથા પેશાબ) ને લીધે છે. ધરતી એક આખી ઇમારતમા રસોઈ કરવાની, બેસવાના, વાંચવા-લખવાના અને ઝાડોપેશાબ કરવાના એમ ઘણા ખંડો હોય છે. જાજર પણ એ ઇમારતનો એક ભાગ હોય છે, પણ તેને મકાનના એક અલગ છેડામા કે ખૂણામાં રાખવામાં આવે છે, અને મકાનના બીજા ખંડોમા જાજરની ગંદકી રખેને પેગી જાય, એવા ભયથી જાજરને એ વખત વાળીચોળીને કે ઘોઘને સાફ રાખવામા આવે છે. જો એ ધરતું જાજર મલિન રહે તથા તેમાં ગંદકી ભરાઈ રહે, તો તેની ગંદકી આખા મકાનના બધા ખંડોની હવાને બગાડી, તેની અંદરના વસનારાઓની પ્રકૃતિને ખરાબ કરે છે. શરીરની અંદરના જાજરને માટે પણ એજ નિયમ લાગુ પાડવો શરીરની અંદર જેટલો કચરો તથા નદારો નિરુપયોગી ભાગ હોય છે, તે ઝાડાપેશાબ વાટે બહાર નીકળે છે. આ મલિન ઝાડાપેશાબમા અસંખ્ય ગંદા પરમાણુઓ હોય છે. જો તે રોગી પરમાણુઓ શરીરની અંદર રહે તો જેમ જાજરની ગંદકી ધરના બીજા ખંડોને બગાડે છે તેમ, શરીરના બીજા સારા ભાગોને બગાડી રોગી બનાવે છે. માટે સવારમા જાગીને શૌચ કરવું એટલે મળમૂત્રનો ત્યાગ કરવો, એટલુંજ નહિ પણ શૌચક્રિયા કરી આવીને અમુક વિધિથી શુદ્ધ અવયવોને ઘોષ સાફ કરવા તથા સ્નાનથી શુદ્ધ થવા પવિત્ર આચાર આપણને ફરમાવે છે. સુઘડતાના આ ઉત્તમ આચારનો ખરો હેતુ નહિ સમજવાને લીધે સુઘરેલાઓ તથા કેટલાક પવિત્ર કહેવાતા બ્રાહ્મણો પણ જાજરમાં જઈ આવીને પરિપૂર્ણ રીતે ગુદા, હાથ તથા પગની શુદ્ધિ કરતા નથી. પરિણામ એ થાય કે, ઝાડા તથા પેશાબના મલિન અને રોગી પરમાણુઓ હાથ પર તેમજ શરીર તથા વસ્ત્રો ઉપર વિસ્તાર પામે છે. માટે જાજરમાં જઈ આવનાર માણસે પુષ્કળ માટી કે સાબુ વડે ગુદા, હાથ તથા પગ વારંવાર ધોવા જોઈએ. પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાન તબીબોના સૂક્ષ્મ જંતુઓ મંબીધી વિચારે અને શોધો એવું અજવાણુ પાડે છે કે, બધાકે રોગો એવા રોગી જંતુમૂલક છે અને તેથી તેવાં જંતુઓ

અથવા પિત્તઘ્નને યનતા પ્રયાસથી દૂર રાખવા જોઈએ. આવા વ્યાધિજન્ય જંતુઓ ઉત્પન્ન થવા ન પામે, વધવા ન પામે અને આપણાં શરીરોને વ્યાધિનુ કારણ થવા ન પામે તેનો માત્ર એકજ ઉપાય છે અને તે શૌચ એટલે પવિત્રતા છે. પવિત્રતા માત્ર શરીર અને વસ્ત્ર સંબંધીજ નહિ પણ હરેક પ્રકારની પવિત્રતા પાળવાની જરૂર છે. રહેવાના ઘર સાફસૂદ્ધ રાખવા એ વાત સાધારણ માણસો પણ અગત્યની સમજે છે, પણ એજ સાફસૂદ્ધ ઘરમાં જન્મવા જેસવાની જગા રોજ ગેજ અને દાણે દાણે ગુદ્ધ કરવી જોઈએ. એ વાતનો અર્થ યોગ્ય સમજી શકે છે. જેઓ આવી પવિત્રતા સંબંધી વધારે જાણજી રાખે છે, તેઓને વહેંચી ગણીને મસ્કરી કરવામાં આવે છે, પણ શૌચાશૌચનુ રહસ્ય સમજનારાઓને તેમાં અત્યાચાર જેવું કશું લાગશે નહિ આ પૃથ્વી જંતુઓથી ભરપૂર છે. વાતાવરણ પણ જંતુઓનું ભરેલું છે. ચોખ્ખી હવા એમના દુષ્ટ જંતુઓનો નાશ કરે છે જંતુનાશક સુગંધી પદાર્થો, પાણી, માટી વગેરે પણ એવા જંતુઓનો નાશ કરે છે. માટે મળમૂત્રનો ત્યાગ કરીને મળમૂત્રથી બગડેલા અવયવો તથા હાથને પુષ્કળ પાણી તથા માટી કે સાબુ વડે સાફ કરવા જોઈએ હાથનું કામ નિરતર કામ કરવાનું હોવાથી અનેક વસ્તુઓનો હાથને સ્પર્શ થાય છે, અને તે વસ્તુઓના પરમાણુઓ હાથને વળગી રહેવાનો સભવ છે એજ હાથનો જન્મતી વખતે, કાંઈ ખાંડની વસ્તુ પકડતી વખતે તથા પાણી પીતાં પણ ઉપયોગ કરીએ છીએ અને તે વખતે હાથને સારી રીતે સાફ ન કરવામાં આવે, તો હાથને ચોટેલા બહારનાં અનેક રજકણો ખાવાપીવાના પદાર્થો લેવા શરીરમાં અને લોહીમાં લળવા પામે છે આ વાનો દેખીતી ઘણી નજીવી લાગે છે, પણ આપણા પવિત્ર ધર્મશાસ્ત્રોની આજ્ઞાઓ તથા હાલના શાસ્ત્રીય તર્જીણોના આધારભૂત અભિપ્રાયોના આધારે ભાર દબને કહી શકાય છે કે, એ વાતો નજીવી નથી પણ ઘણીજ અગત્યની છે. અને તેથી આપણા જૂના આચારો એ શરીરશુદ્ધિ સંબંધી પવિત્રતા તથા આરોગ્યના સમ્રાજ્ય ધોરણ ઉપર ઘડાયેલા છે, એટલેજ તે આચારોને પૂર્ણ આદર સાથે માનવા તથા પાળવા એ આપણી ફરજ છે.

('વૈદ્યકલ્પતરુ'ના એક અંકમાંથી)

વિષય	પૃષ્ઠાંક	શ્લોકાંક
કેવી કન્યા સાથે પરણવું	૮૫	૮-૧૩
કામનાથી કરવામાં આવતા વિવાહ ...	૮૭	૧૪-૧૯
આઠ જાતના વિવાહ અને તેનાં લક્ષણો .	૮૮	૨૦-૩૬
વિવાહનાં ક્ષણ	૯૨	૩૭-૪૪
સ્ત્રીગમનનો સમય	૯૪	૪૫-૫૦
કન્યાવિક્રય કરવો નહિ	૯૫	૫૧-૫૪
સ્ત્રીઓનો સત્કાર કરવો જોઈએ	૯૬	૫૫-૬૧
કુળ બિતરી જવાના કારણો	૯૮	૬૨-૬૭
પાય હિંસાના સ્થાનો	૯૯	૬૮-૬૯
પાય મહાયજો... ..	૧૦૦	૭૦-૯૮
અતિચિસત્કાર... ..	૧૦૭	૯૯-૧૨૧
માસિક શ્રાદ્ધનો વિધિ	૧૧૨	૧૨૨-૧૨૩
યજ્ઞ તથા શ્રાદ્ધમાં જમાવવા યોગ્ય બ્રાહ્મણો	૧૧૩	૧૨૪-૧૪૯
યજ્ઞ તથા શ્રાદ્ધમાં બોજન કરવાને અયોગ્ય બ્રાહ્મણો	૧૧૯	૧૫૦-૧૮૩
પક્તિપાવન બ્રાહ્મણો	૧૨૬	૧૮૪-૧૯૨
પિતૃઓ દેવતા છે	૧૨૮	૧૯૩-૨૦૫
શ્રાદ્ધનો વિધિ	૧૩૧	૨૦૬-૨૮૬

અધ્યાય ૪ થો

બ્રાહ્મણની આજીવિકા તથા ગૃહસ્થને યોગ્ય સહાયાર

આજીવિકાના ઉપાય	૧૫૧	૨-૧૨
ગૃહસ્થના ધર્મો	૧૫૩	૧૩-૧૦૦
અનધ્યાય	૧૭૩	૧૦૧-૧૨૭
સહાયાર	૧૮૦	૧૨૮-૨૬૦

અધ્યાય ૫ મો

લક્ષ્યાભક્ષ્ય પદાર્થો, આશૌચનિર્ણય, પદાર્થશુદ્ધિ તથા સ્ત્રીધર્મ		
લક્ષ્યાભક્ષ્યનો નિર્ણય	૨૧૦	૪-૫૭
આશૌચનો નિર્ણય	૨૨૧	૫૮-૧૪૬

વિષય	પૃષ્ઠાંક	શ્લોકાંક
સ્ત્રીઓના ધર્મ	૨૪૪	૧૪૭-૧૬૯

અધ્યાય ૬ મો

વાનપ્રસ્થના તથા સંન્યાસીના ધર્મ

વાનપ્રસ્થના ધર્મ	૨૫૦	૨-૩૪
સંન્યાસીના ધર્મ	૨૫૭	૩૫-૯૭

અધ્યાય ૭ મો

રાજાઓના સંપૂર્ણ ધર્મ

રાજા દેવાશી છે	૨૭૧	૪-૧૩
રાજદુડની મોટાઈ	૨૭૩	૧૪-૩૫
રાજાનું કર્તવ્ય	૨૭૭	૩૬-૨૨૬

અધ્યાય ૮ મો

દાવા, ચોરી વગેરેનો ન્યાય તથા કર લેવાની રીતિ

અદાગ બતના વ્યવહાર..	૩૨૫	૪-૮
વ્યવહારની પરિભાષા	૩૨૬	૯-૪૬
લેણદેણસંબંધી દાવા	૩૩૪	૮૭-૬૦
સાક્ષીઓ કેવા કરવા ?	૩૩૭	૬૧-૭૩
સાક્ષીઓ સંબંધી	૩૪૦	૭૪-૧૩૮
લેણદેણાના દાવા	૩૫૫	૧૩૯-૧૭૮
થાપણ વિષે	૩૬૫	૧૭૯-૧૯૬
પાગ્ગો માલ વેચવા વિષે	૩૬૯	૧૯૭-૨૦૫
ઋત્વિજની દક્ષિણા વગેરેના નિયમો	૩૭૧	૨૦૬-૨૧૪
પગાર વિષે નિર્ણય	૩૭૪	૨૧૫-૨૧૭
પ્રતિજ્ઞાલંગનો નિર્ણય	૩૭૪	૨૧૮-૨૨૧
ખરીદેલી વસ્તુને રદ કરવા વિષે નિર્ણય	૩૭૫	૨૨૨-૨૨૩
દોષવાળી કન્યાના દાન વિષે નિર્ણય	૩૭૫	૨૨૪-૨૩૦

વિષય	પૃષ્ઠાંક	શ્લોકાંક
અવકાશીનું પ્રાયશ્ચિત્ત	૫૮૫	૧૧૮-૧૨૪
જાતિભ્રંશકરણનું પ્રાયશ્ચિત્ત	૫૪૬	૧૨૮
સ કરીકરણ, મલિનીકરણ તથા અપાત્રીકરણનું પ્રાયશ્ચિત્ત	૫૪૭	૧૨૫
ક્ષત્રિયાદિ વર્ણની હત્યાનું પ્રાયશ્ચિત્ત ...	૫૮૭	૧૨૬-૧૬૫
અભક્ષ્યભક્ષણનું અને અપેય પાનનું પ્રાયશ્ચિત્ત	૫૫૧	૧૪૬-૧૬૧
ચોરીનું પ્રાયશ્ચિત્ત	૫૫૫	૧૬૨-૧૬૮
અગમ્યાગમનનું પ્રાયશ્ચિત્ત	૫૫૬	૧૬૯-૧૭૯
સ સર્ગી ક્યારે પતિત થાય છે	૫૫૯	૧૮૦
સ સર્ગીએ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું	૫૫૯	૧૮૧
કાળે ઘડે સ્નાનનો વિધિ	૫૫૯	૧૮૨-૨૧૦
ત્રતો... ..	૫૬૬	૨૧૧-૨૩૨
તપનું માહાત્મ્ય	૫૭૧	૨૩૩-૨૪૭
ગુપ્ત પાપનાં પ્રાયશ્ચિત્ત	૫૭૪	૨૮૮-૨૬૫

અધ્યાય ૧૨ મો

શુભાશુભ કર્મથી થતી ગતિ તથા આત્મજ્ઞાનનું સ્વરૂપ

ત્રણ જાતના કર્મ	૫૭૯	૩-૧૧
ક્ષેત્રજ્ઞ અને ભૂતાત્મા	૫૮૨	૧૨-૧૫
ધર્માધર્મનું ક્ષણ	૫૮૩	૧૬-૨૩
સત્ત્વ, રજ્જ અને તમોગુણના લક્ષણો	૫૮૫	૨૪-૩૮
સત્ત્વાદિક ગુણોથી થનારી ગતિઓ	૫૮૮	૩૯-૫૨
કર્મવિપાક	૫૯૧	૫૩-૮૨
આત્મજ્ઞાનનાં શ્રેયસ્કર કર્મ... ..	૫૯૭	૮૩-૯૩
વેદનું માહાત્મ્ય	૬૦૦	૯૪-૧૦૮
શિષ્ટ આત્મજ્ઞો... ..	૬૦૩	૧૦૯-૧૧૦
પરિપદ	૬૦૪	૧૧૧-૧૧૭
દિવને ઉપદેશ... ..	૬૦૫	૧૧૮-૧૨૫
મનુસ્મૃતિ લખવાનું ક્ષણ... ..	૬૦૭	૧૨૬

शुद्धिपत्र

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
४०	१७	त३२	त२६
६४	२३	विशेषै	विशेषै
७१	२१	संभाषे	संभाषे
७२	४	कुर्यादमि	कुर्यादमि
७८	१५	अनुशङ्कताञ्जे	अनुशङ्कताञ्जे
७९	२३	गुरुराहवनीय	गुरुराहवनीय
८८	११	भञ्जे	भूञ्जे
८८	१७	वृपली	वृपली
९२	२	*सुप्तां	सुप्तां
९९	९	प्राप्तश्लोञ्जे	प्राप्तश्लोञ्जे नलदानपूर्वक
१०२	२	व्याक्षामिणो	व्याथ्रमिणो
११२	१४	नाम धर्भनु	धर्भनु नाम
१२३	२१	भ्रातुर्मृतस्य	भ्रातुर्मृतस्य
१४१	१५	भावायुं	भवायु
१६०	१५	ङ्गया	त्तया
१६१	९	मूत्रं	मूत्रं
१६८	२२	कदानञ्च	कदाचन
१७०	८	ध्वज	ध्वज
१७४	१०	प्रादुरकृता	प्रादुष्कृता
१८१	२०	एत यत्रं	एतत् त्रयं
१८१	२१	एतवघं	एतत् त्रयं
१९१	१२	१७८	१७९
१९२	१८	शभाध	शभाध
१९२	२२	प्राप्तश्लो	प्राप्तश्लो
१९४	३	दातुर्भवत्य	दातुर्भवत्यन

पृष्ठ पंक्ति अशुद्ध			शुद्ध		
१९६	१६	आप			नहि के
२११	१३	कृष्ण			कृष्ण
२३९	१८	ब्रह्मचारि			ब्रह्मचारि
२४६	१९	फलः			फलैः
२६९	४	निग्य			नित्य
२७६	६	ते ते			ते
२८०	२३	अनुयित्त			अनुयित
२८९	२	राष्ट्र			राष्ट्रा
२९३	७	अपथु			अपथु
३२७	२	समञ्जसम्			समञ्जसम्
३२७	१२	धर्म			धर्म
३३२	१४	पश्येन्			पश्येन्
३२६	२१	भने			तेभने
३४०	२१	विशेषेण			विशेषेण
३४३	१२	तु			तु
३६४	६	आत्मज्ञो			आत्मज्ञो
३८८	२३	आदि मन्त्रीथी			आदि
३५६	२०	वर्णक्रमान्			वर्णक्रमात्
३५१	३	सञ्जायते			सञ्जायते
८८८	७	उत्पन्न			उत्पन्न
८८८	१९	प्रशंसा			प्रशंसा लोषु
८८८	२३	स्वकर्मसु			स्वकर्मसु
५२६	६	लङ्			लङ्
५०५	१	गृहादेव			गृहादेव
५०६	१६	प्रयतो			प्रयतो
५६५	२०	तामिन्			तामिन्
५६५	२	यान्त्रिकापान्			यान्त्रिकातापान्
५०५	१	भने			भने ङणुं

श्री मनुस्मृति

(मानवधर्मशास्त्रम्)

सरण गुजराती भाषांतर सहित

अध्याय १ लो

ऋषिभ्यो मनुने धर्मं पृच्छे छे—

मनुमेकाग्रमासीनमभिगम्य महर्षयः ।

प्रतिपूज्य यथान्यायमिदं वचनमब्रुवन् ॥ १ ॥

अथात्र त्रिते विराज्ज्वा लगवान मनु पासे ग्छने, तेभने
वणतुं पूज्जन अर्षी, महर्षिभ्यो न्यायपूर्वक आ वचन इच्छुं.

भगवन्सर्ववर्णानां यथावदनुपूर्वशः ।

अन्तरप्रभवाणां च धर्मान्नो वक्तुमर्हसि ॥ २ ॥

हे लगवन्! सौ वणोना तेभज्ज सइल संशीर्ण् जति-
ज्जाता धर्मेने तमे यथावत् अने यथाकम इहेवाने थोअ छे. २

पृष्ठ पंक्ति		अशुद्ध	शुद्ध
१८६	१६	आप	नहि के
२११	१३	कृष्ण	कृष्ण
२३६	१८	ब्रह्मचरि	ब्रह्मचारि
२४६	१६	फलः	फलैः
२६६	४	निग्य	नित्य
२७६	६	ते ते	ते
२८०	२३	अनुयित	अनुयित
२८६	२	राष्ट्र	राष्ट्रा
२९३	७	अपण्य	अपण्य
३२७	२	समञ्जसम्	समञ्जसम्
३२७	१२	धर्म	धर्म
३३२	१४	पश्येन्	पश्येन्
३२६	२१	भने	तेभने
३४२	२१	विशपेण	विशेषेण
३४३	१२	तु	तुं
३८४	६	आत्माणो	आत्मणो
३४८	२३	आदि भत्रोथी	आदि
३५६	२२	वर्णक्रमात्	वर्णक्रमात्
३६८	३	सज्जायते	सज्जायते
४८८	७	उत्पन्न	उत्पन्न
१८८	१६	प्रशंसा	प्रशंसा लोवुं
१८१	२३	स्वकर्मसु	स्वकर्मसु
५२६	६	लट्	लट्
५५५	८	गृहादेव	गृहादेव
५५६	१६	द्रयतो	प्रयतो
५६१	२०	तामिस्र	तामिस्र
५६६	३	वायुकापान्	वायुकातापान्
६०५	१६	भने	भने कृत्यु

श्री मनुस्मृति

(मानवधर्मशास्त्रम्)

सरण गुजराती भाषांतर सहित

अध्याय १ लो

ऋषिः मनुने धर्मं पृच्छे छे—

मनुमेकाग्रमासीनमभिगम्य महर्षयः ।

प्रतिपूज्य यथान्यायमिदं वचनमब्रुवन् ॥ १ ॥

अथाथ त्रिते विराज्जला लगवान् मनु पासे वृष्टने, तेभने
वणतु पूजन् अर्षी, भद्रपिञ्जो न्यायपूर्वक आ वचन कथुं.

भगवन्सर्ववर्णानां यथावदनुपूर्वशः ।

अन्तरप्रभवाणां च धर्मानो वक्तुमर्हसि ॥ २ ॥

हे लगवन्! सी वणुति तेभण सडल संशीर्ण वति-
ज्जोना धर्मेने तमे यथावत् अने यथाकम इडेवाने योऽय छे. २

*[जरायुजाण्डजानां च तथा संस्वेदजोद्भिदाम् ।

भूतग्रामस्य सर्वस्य प्रभवं प्रलयं तथा ॥

आचारांश्चैव सर्वेषां कार्याकार्यविनिर्णयम् ।

यथाकामं यथायोगं वक्तुमर्हस्यशेषतः ॥

जरायुज (डोथणीमांथी यतां), अण्डज (छिंडांमांथी यतां),
स्वेदज (परसेवामांथी यतां), उद्भ्रिद (जमीन झेडी उपर
आवतां), ये सर्व प्राणीसमुदायोनां जन्म तथा मरण विशे,
सौना आचार तेमज तेमनां कार्य ने अकार्यना निर्णय विशे
तमे यथार्थ रीते, यथेच्छाये, अशेषे कहेवाने योग्य छे.]*

त्वमेको ह्यस्य सर्वस्य विधानस्य स्वयंभुवः ।

अचिन्त्यस्याप्रमेयस्य कार्यतत्त्वार्थवित्प्रभो ॥ ३ ॥

डेभडे, हे प्रभु! स्वयंभू, अप्रमेय अने अचिंत्य अ वेदनां
सर्व विधान (अग्निहोत्रादि कर्मकांड तथा ज्ञानकांड)ना कार्यने
तेमज तत्त्वार्थने तमेज अडे जणुवावाणा छे. ३

स तैः पृष्टस्तथा सम्यगामितौजा महात्मभिः ।

प्रत्युवाचार्य्य तान्सर्वान्महर्षीञ्छ्रुयतामिति ॥ ४ ॥

ते महर्षिआये आ प्रभाणे विधिपूर्वक पूछ्युं, त्याडे
अनाप आजअवाणा ते लगवान मनुदेवे तेमने सौने सत्कारीने
द्विज आये आंभणे. ४

अथ सभये जगतनी स्थिति—

आमीदिदं तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् ।

अप्रतर्क्यमविज्ञेयं प्रसुप्तमिव सर्वतः ॥ ५ ॥

*ने देवे [] अः प्रभाणे डी सभां आग्या छे ते क्षेपक मगजवा.

પૂર્વે આ જગત અધકારમય (ભાયાલીન), અપ્રજાત (લાલુપુ જાગ્ય નહિ એવું), અલક્ષણ (જેનું લક્ષણ ન પાંધી શકાય એવું), અતકર્ય (તકમાં આવી શકે નહિ એવું), અવિનેય (પ્રમાણથી પામી શકાય નહિ એવું) અને સર્વ બાબતે જાણે મુષુમિમાં પડ્યું હોય એવું હતું. ૫

સ્વયભૂતો પ્રાદુર્ભાવ—

તતઃ સ્વયંભૂર્ભગવાનવ્યક્તો વ્યજ્જયન્નિદમ્ ।

મહાભૂતાદિ ઘૃત્તૌજાઃ દ્રાદુરાસીત્તમોનુદઃ ॥ ૬ ॥

પછી અવ્યક્ત અને સ્વયભૂ ભગવાને આ મહાભૂતાદિ-ને પ્રકટ કર્યા અને અધકારનો નાશ કરનારા તે પૂર્ણ શક્તિ-માન પ્રાકૃત્ય પામ્યા. ૬

યોઽસાવતીન્દ્રિયગ્રાણઃ સૂક્ષ્મોઽવ્યક્તઃ સનાતનઃ ।

સર્વભૂતમયોઽચિન્ત્યઃ સ એવ સ્વયમુદ્ગમૌ ॥ ૭ ॥

જે બાહ્યેન્દ્રિયોથી અજોયર છે, જે સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ છે, જે અવયવઆધારથી ગહિત છે, જે સનાતન છે, જે પ્રાણીમાત્રના આત્મારૂપ છે અને જે પ્રમાણોથી પર અને અચિંત્ય છે, તે પરમાત્મા પોતેજ (હિંગુયગર્ભરૂપે) પ્રકટ થયા. ૭

જાગતી નહિ—

સોઽભિધયાય શરીરાત્સ્વાત્સિસૃક્ષુર્વિવિધાઃ પ્રજાઃ ।

અપ એવ સસર્જાદૌ તાસુ વીજમવાસૃજત્ ॥ ૮ ॥

વિવિધ પ્રજાઓને સર્જવાની ઇચ્છાવાળા તેમણે સંકલ્પ-થી પોતાના શરીરમાંથી પ્રથમ જલનેજ સર્જ્યું અને તેમાં પોતાની શક્તિરૂપી ણીજ રાખ્યું. ૮

તદ્દણ્ડમભવદ્વેગં સહસ્રાંશુસમપ્રભમ્ ।

તસ્મિન્નજ્ઞે સ્વયં બ્રહ્મા સર્વલોકપિતામહઃ ॥ ૯ ॥

તે બીજા સૂર્યના જેવી પ્રભાવાળું મુવળું મય ઈંદુ થયુંઃ
અને તે ઈંડામાં સર્વ લોકના પિતામહ એવા બ્રહ્મા પોતે
(વિરાટરૂપે) પ્રકટ થયા. ૯

આપો નારા इति પ્રોક્તા આપો વૈ નરસૂનવઃ ।

તા ચદસ્યાયનં પૂર્વં તેન નારાયણઃ સ્મૃતઃ ॥ ૧૦ ॥

જલને 'નાર' કહ્યું છે અને તે 'નર' (પરમાત્મા)થી
જન્મ્યું છે. તે જલ પૂર્વે પરમાત્માનું અચન (નિવાસસ્થાન)
હતું, તેથી પરમાત્માને નારાયણ કહેવામાં આવ્યા છે. ૧૦

[સહસ્રશીર્ષા પુરુષો રુક્મવાહુસ્ત્વતીન્દ્રિયઃ ।

બ્રહ્મા નારાયણાખ્યસ્તુ સુષ્વાપ સલિલે તદા ॥

હજાર શિરવાળા, સોનલવણી હાથવાળા અને ઈંદ્રિયોથી
અગોચર એવા નારાયણ નામે બ્રહ્મા ત્યારે જલમાં સૂતા હતા.]

યત્તત્કારણમવ્યક્ત નિત્યં સદસદાત્મકમ્ ।

તદ્વિસૃષ્ટઃ સ પુરુષો લોકે બ્રહ્મોતિ કીર્ત્યતે ॥ ૧૧ ॥

સૃષ્ટિના કારણરૂપ, અવ્યક્ત, નિત્ય, સત્ તથા અસત્
ના આત્મારૂપ એવા પરમાત્માએ પ્રકટ કરેલા તે પુરુષ
લોકમાં 'બ્રહ્મા' નામે કહેવાય છે. ૧૧

તસ્મિન્નણ્ડે સ ભગવાનુપિત્વા પરિવ્રત્સરમ્ ।

સ્વયમેવાત્મનો ધ્યાનાત્તદ્દણ્ડમકરોદ્ દ્વિધા ॥ ૧૨ ॥

તે ભગવાન તે ઈંડામાં એક વર્ષ સુધી રહ્યા અને પછી
પોતાના આત્મધ્યાનથી તેને બે ભાગમાં કીર્યું. ૧૨

सारदां च शक्रचारदां च दिवं भूमिं च निर्मम ।

सन्धे रथोम दिनश्राष्टावपां स्थानं च जायतम् ॥ १३ ॥

त ये आनासापी तमंगु - यमं दोड अन्ये पृथ्वीदोड तंमज्ज
ने येनी चंने आगत. आर निगान्ना तथा सनातन जल-
दयानो निर्माणु इया. १३

[वैकारिकं वैजयं च तथा भूतादिमेव च ।

एकमेव त्रिधाभूतं महानित्येव संस्थितम् ॥

इंद्रियाणां समस्तानां प्रभवं प्रलयं तथा ।

महत्तत्त्व आ त्रणु रूपे प्रकृत्युं वैकारिक, तैजस अन्ये
तानस. मंज सनत इंद्रियोना जन्ममरणनु धारणु छे.]

उद्धवर्हात्मनश्च मनः सदसदात्मकम् ।

मनसश्चाप्यहंकारमभिमन्तारमीश्वरम् ॥ १४ ॥

ते परमात्माश्च पातानं विशेषे रदेषा सत अन्ये असतइप
महत्तत्त्वने प्रकृत इयुं अन्ये तेषांथी 'हुं इव' छुं' जेवुं
अग्निमान इरनां अहं' इव उत्पन्न इयो. १४

महान्तमेव चात्मानं सर्वाणि त्रिगुणानि च ।

विषयाणां ग्रहीतृणि ज्ञानैः पञ्चेन्द्रियाणि च ॥ १५ ॥

ते अहं धारमार्थी मतने, सत्वादि त्रणु गुणोने अन्ये
शुद्धादि विषयाने अहंणु इरनां पांय जानेन्द्रियो तथा पांय
इमेन्द्रियोने इमे इमे उत्पन्न इनी. १५

[अविशेषान् विशेषांश्च विषयांश्च पृथक् पृथक् ।

वणी शुद्धादि पांय विषयेने, आधाशादि पांय भडा-
भूताने तंमज्ज तंमनी तन्मात्राज्ञोने पृथक् पृथक् णनाव्यां.]

તદ્દણ્ડમભવદ્વગં સહસ્રાંશુગમપ્રભમ્ ।

તસ્મિન્નજ્ઞે સ્વયં બ્રહ્મા સર્વલોકપિતામહઃ ॥ ૯ ॥

તે ખીજ સૂર્યના જેવી પ્રભાવાળુ મુત્રાણંમય ઈંદુ ધ્યુઃ
અને તે ઈંડામાં સર્વ લોકના પિતામહઃ એવા બ્રહ્મા પોતે
(વિરાટરૂપે) પ્રકટ થયા. ૯

આપો નારા इति પ્રોક્તા આપો વૈ નમ્મૂનવઃ ।

તા ચદસ્યાયનં પૂર્વં તેન નારાયણઃ સ્મૃતઃ ॥ ૧૦ ॥

જલને 'નાર' કહ્યું છે અને તે 'નર' (પરમાત્મા)થી
જન્મ્યું છે. તે જલ પૂર્વે પરમાત્માનુ અચન (નિવાસસ્થાન)
હતું, તેથી પરમાત્માને નારાયણ કહેવામાં આવ્યા છે. ૧૦

[સહસ્રશીર્ષા પુરુષો રુક્મવાહુસ્ત્વતીન્દ્રિયઃ ।

બ્રહ્મા નારાયણાખ્યસ્તુ સુષ્વાપ સલિલે તદા ॥

હજાર શિરવાળા, સોનલવણી હાથવાળા અને ઈંદ્રિયોર્થ
અગોચર એવા નારાયણ નામે બ્રહ્મા ત્યારે જલમાં સૂતા હતા.

યત્તત્કારણમવ્યક્ત નિત્યં સદસદાત્મકમ્ ।

તદ્વિસ્મૃટઃ સ પુરુષો લોકે બ્રહ્મોતિ કીર્ત્યતે ॥ ૧૧ ॥

સૃષ્ટિના કારણરૂપ, અવ્યક્ત, નિત્ય, સત્ તથા અસત
ના આત્મારૂપ એવા પરમાત્માએ પ્રકટ કરેલા તે પુરુ
લોકમાં 'બ્રહ્મા' નામે કહેવાય છે. ૧૧

તસ્મિન્નજ્ઞે સ ભગવાનુપિત્વા પરિવ્રત્સરમ્ ।

સ્વયમેવાત્મનો ધ્યાનાત્તદ્દણ્ડમકરોદ્ દ્વિષા ॥ ૧૨ ॥

તે ભગવાન તે ઈંડામાં એક વર્ષ સુધી રહ્યા અને પદ
પોતાના આત્મધ્યાનથી તેને બે ભાગમાં ક્યું. ૧૨

सावर्णां स शकृत्प्राण्यां च दिवं भूमिं च निर्मेम ।

सुपथे स्याम दिग्गधाष्टावर्णां रथानं च जाश्रतम् ॥ १३ ॥

ते ये जायोगार्थी तेभ्यो रथगं त्राड्यते अने पृथ्वीत्राड्यतेभव
ते तेभ्यो वपुं व्यापयन् व्याड विशांया तथा सनातन वस-
त्यानां निर्माण इत्यां. १३

[ईकारिकां तजसं च तथा भूतादिमेव च ।

एकमेव त्रिधाभूतं महानित्येव संस्थितम् ॥

इंद्रियाणां समन्तानां प्रभवं प्रलयं तथा ।

महानरूप व्या त्रानु इषे प्रकृत्यु-वैकारिक, तेवरा अने
तामस, ऐव सभरत इंद्रियोना वन्मभरानुत्तुं धारणु छे.]

उद्वृष्टात्मनश्च मनः सदसदात्मकम् ।

मनसश्चाप्यहंकारमभिमन्तारमीश्वरम् ॥ १४ ॥

ते परमात्माणि पानाने विशे रवेला सत अने असतइप
महानरूपने प्रकृत इयुं अने तेभांथी 'हु ईश्वर छु ' ऐवुं
अभिमान इरनागे अहंकार उत्पन्न इयो. १४

महान्तमेव चात्मानं सर्वाणि त्रिगुणानि च ।

विषयाणां ग्रहीतृणि ज्ञानैः पञ्चेन्द्रियाणि च ॥ १५ ॥

ते व्याड धारभांथी मनने, सत्वादि त्रानु शुषुने अने
शुदादि विषयोने अहंकार इरनारी पांय ज्ञानेन्द्रियो तथा पांय
इमेन्द्रियोने इमे इमे उत्पन्न इरी. १५

[अविशेषान् विशेषांश्च विषयांश्च पृथक् पृथक् ।

वशी शपदादि पांय विषयोने, आडाशादि पांय महा-
भूतोने तेभव तेमनी तन्भात्राणोने पृथक् पृथक् अनाव्यां.

તેષાં ત્વવયવાન્સૂક્ષ્માન્પણામપ્યમિતૌજસામ્ ।

સન્નિવેદ્યાત્મમાત્રાસુ સર્વભૂતાનિ નિર્મમે ॥ ૧૬ ॥

૫ઠી અમાપ ઝોગસ્વી એવા તે છ પદાર્થો (અહંકાર અને શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ તથા ગંધ)ના સૂક્ષ્મ અવયવોને તેમના વિકારો (ઈંદ્રિયો તથા મહાભૂતો)માં મેળવી પરમાત્મા એ સર્વ ભૂતોને નિર્માણ કર્યાં. ૧૬

યન્મૂર્ત્યવયવાઃ સૂક્ષ્માસ્તસ્યેમાન્યાશ્રયન્તિ ષટ્ ।

તસ્માચ્છરીરમિત્યાહુસ્તસ્ય મૂર્તિં મનીષિણઃ ॥ ૧૭ ॥

શરીરરૂપી મૂર્તિના છ સૂક્ષ્મ અવયવો (અહંકાર અને પાંચ તન્માત્રાઓ) તે પાંચ મહાભૂતો અને ઈંદ્રિયોનો આશ્રય કરે છે, તેથી પડિતો તે બ્રહ્મની મૂર્તિને શરીર કહે છે. (ષટ્-શ્રયણાચ્છરીરમ્) ૧૭

તદાવિશન્તિ ભૂતાનિ મહાન્તિ સહ કર્મભિઃ ।

મનશ્ચાવયવૈઃ સૂક્ષ્મૈઃ સર્વભૂતકૃદવ્યયમ્ ॥ ૧૮ ॥

૫ઠી પોતપોતાનાં કર્મો સાથે આકાશાદિ મહાભૂતો તથા સૂક્ષ્મ અવયવો સાથે મન, એ અવ્યય અને સર્વ ભૂતોના કર્તા એવા વિરાટપુરુષમાં પ્રવેશે છે. ૧૮

જગત્તી ઉત્પત્તિ--

તેષામિદં તુ સપ્તાનાં પુરુષાણાં મહૌજસામ્ ।

સૂક્ષ્મારયો મૂર્તિમાત્રાભ્યઃ સંભવત્યઞ્વયયાદ્ વ્યયમ્ ॥ ૧૯ ॥

મહાઝોગસ્વી તે સાત પુરુષતત્ત્વો (મહત્તત્ત્વ, અહંકાર અને પાંચ તન્માત્રા)ના સૂક્ષ્મ શરીરઅવયવો (પાંચ મહાભૂતો, ઈન્દ્રિયો અને મન એ ઝોગ)માંથી આ શરીર બને છે--અવિનાશી પ્રકૃતિમાંથી વિનાશી જગત્ ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૯

આઘાઘસ્ય ગુણં ત્વેષામવામોતિ પરઃ પરઃ ।

યો યો યાવતિથથૈષાં સ સ તાવદ્ગુણઃ સ્મૃતઃ ॥ ૨૦ ॥

આઘાશાદિ આઘ તત્ત્વોના શબ્દાદિ ગુણો તે તે પછીનાં તત્ત્વોમાં મળે છે અને તેમાં જ જ નેટલામું તત્ત્વ છે તે તે નેટલા ગુણોથી યુક્ત છે. ૨૦

સર્વેષાં તુ સ નામાનિ કર્માણિ ચ પૃથક્ પૃથક્ ।

વેદશબ્દેભ્ય એવાદૌ પૃથક્સંસ્થાથ નિર્મમે ॥ ૨૧ ॥

તે હિરણ્યગર્ભે આરંભમાં જ વેદના શબ્દોથી તે સર્વનાં બુદ્ધાંબુદ્ધાં નામે અને કર્મો તથા અલગઅલગ લૌકિક વ્યવસ્થાઓ નિર્માણ કરી. ૨૧

કર્માત્મનાં ચ દેવાનાં સોઽસૃજત્પ્રાણિનાં પ્રભુઃ ।

સાધ્યાનાં ચ ગણં સૂક્ષ્મં યજ્ઞં ચૈવ સનાતનમ્ ॥ ૨૨ ॥

તે પછી પ્રભુએ દેવોના, પ્રાણીઓના, કર્મસ્વભાવવાળા અચેતનોના તેમજ સૂક્ષ્મ સાધ્યોના ગણોને અને સનાતન યજ્ઞને સર્જ્યા. ૨૨

અગ્નિવાયુરવિભ્યસ્તુ ત્રયં બ્રહ્મા સનાતનમ્ ।

દુદોહ યજ્ઞસિદ્ધચર્યમૃગ્યજુઃસામલક્ષણમ્ ॥ ૨૩ ॥

પછી, યજ્ઞની સિદ્ધિ માટે બ્રહ્માએ ઋક્ષ, યજુષ્, અને સામ નામના ત્રણ સનાતન વેદોનું અગ્નિ, વાયુ અને સૂર્યમાંથી દોહન કર્યું. ૨૩

કાલં કાલવિભક્તૌથ નક્ષત્રાણિ ગ્રહાંસ્તથા ।

સરિતઃ સાગરાઞ્છૈલાન્સમાનિ વિપમાણિ ચ ॥ ૨૪ ॥

તપો વાચં રતિં ચૈવ કામં ચ ક્રોધમેવ ચ ।

સૃષ્ટિં સસર્જ ચૈવેમાં સ્પૃહુમિચ્છન્નિમાઃ પ્રજાઃ ॥ ૨૫ ॥

પછી, આ પ્રજાઓને સર્જવાની ઇચ્છાવાળા તેમણે કાળ, કાળવિભાગ, નક્ષત્રો, ગ્રહો, સરિતાઓ, સાગરો, પર્વતો, સમ અને વિપમ ભૂમિભાગો, તપ, વાચા, રતિ, કામ અને ક્રોધ, એ સૃષ્ટિ સર્જ. ૨૪, ૨૫

કર્મણાં ચ વિવેકાર્થં ધર્માધર્મો વ્યવેચયત્ ।

દ્વન્દ્વૈરયોજયન્નેમાઃ સુખદુઃખાદિભિઃ પ્રજાઃ ॥ ૨૬ ॥

કર્મોના વિવેક માટે પ્રજાપતિએ ધર્મ અને અધર્મની વિવેચના કરી અને આ પ્રજાઓને સુખદુઃખાદિ દ્વન્દ્વો સાથે જોડી દીધી.

અણ્વ્યો માત્રા વિનાશિન્યો દશાર્ધાનાં તુ યાઃ સ્મૃતાઃ ।

તાભિઃ સાર્ધમિદં સર્વં સંભવત્યનુપૂર્વશઃ ॥ ૨૭ ॥

આ સર્વ જગત, આણુ સરખી જે પાંચ નશ્વર તન્માત્રાઓ કહી છે, તેમની સાથે અનુક્રમે ઉત્પન્ન થાય છે. ૨૭

યં તુ કર્મણિ યસ્મિન્સ ન્યયુક્ત પ્રથમં પ્રમુઃ ।

સ તદેવ સ્વયં મેજે સૃજ્યમાનઃ પુનઃ પુનઃ ॥ ૨૮ ॥

તે પ્રમુએ જને જે કર્મમાં પ્રથમ જોડ્યો હતો, તે પોતે ફરી ફરીને જન્મતાં તેજ કામને ભજતો રહે છે. ૨૮

હિંસ્રાહિંસ્રે સૃદુક્રૂરે ધર્માધર્માવૃતાનૃતે ।

યદ્યસ્ય સોડ્ઘાત્સર્ગે તત્તસ્ય સ્વયમાવિશેત્ ॥ ૨૯ ॥

તે શ્રદ્ધાએ સર્જનાના પ્રારંભમાં તે જીવને જે કોઈ હિંસ્ર, કે અહિંસ્ર, ક્રોધી કે ફૂર, ધર્મ કે અધર્મ, સત્ય કે અસત્ય,

એવા કર્મમાં નિયત કર્યો હતો, તે તેનું કર્મ તેને આપોઆપ મળી રહે છે. ૨૯

યથર્તુલિજ્ઞાન્યૃતવઃ સ્વયમેવર્તુપર્યયે ।

સ્વાનિ સ્વાન્યભિપદ્યન્તે તથા કર્માણિ દેહિનઃ ॥ ૩૦ ॥

જન્મ ઋતુ પલટાતાં ઋતુઓ પોતે જ ઋતુચિહ્નો ધારણ કરે છે, તેમ દેહધારીઓ પણ પોતપોતાનાં કર્મોને સ્વયં પ્રાપ્ત કરે છે. ૩૦

લોકાનાં તુ વિવૃદ્ધયર્થં મુક્તિવાહરુપાદતઃ ।

બ્રાહ્મણં ક્ષત્રિયં વૈશ્યં શૂદ્રં ચ નિરવર્તયત્ ॥ ૩૧ ॥

પછી લોકની વૃદ્ધિ માટે તેમણે મોં, બાહુ, સાથળ અને પગમાંથી અનુક્રમે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર ઉત્પન્ન કર્યાં.

દ્વિધા કૃત્વાત્મનો દેહમર્ધેન પુરુષોઽમવત્ ।

અર્ધેન નારી તસ્યાં સૈ વિરાજમસૃજત્પ્રભુઃ ॥ ૩૨ ॥

બ્રહ્માએ પોતાના દેહના બે ભાગ કર્યા એક અડધિયાનો પુરુષ થયો અને બીજાની સ્ત્રી થઈ. તે સ્ત્રીમાં તે પ્રભુએ વિરાટ-પુરુષ સર્જ્યો. ૩૨

તપસ્તપ્ત્વાસૃજયં તુ સ સ્વયં પુરુષો વિરાટ્ ।

તં માં વિત્તાસ્ય સર્વસ્ય સ્પષ્ટારં દ્વિજસત્તમાઃ ॥ ૩૩ ॥

હે દ્વિજવરે! તે વિરાટપુરુષે પોતે તપ તપીને જન્મે ઉત્પન્ન કર્યો હતો, તે હું આ સર્વ જગતનો સ્વપ્ના છું એમ તમે જાણો. ૩૩

અહં પ્રજાઃ સિસૃક્ષુસ્તુ તપસ્તપ્ત્વા સુદુશ્વરમ્ ।

પતીન્પ્રજાનામસૃજં મહર્ષીનાદિતો દશ ॥ ૩૪ ॥

मरीचिमन्यङ्गिरसौ पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ।
प्रेचतसं वसिष्ठं च भृगुं नारदमेव च ॥ ३५ ॥

प्रज्ज शर्वावानी धृष्ट्यावाणा भे अत्यंत दुष्कर तप करीने
प्रथम आ दश प्रज्जपति भद्रपिआने अन्या-भरीचि, अत्रि,
अग्नि, पुत्रन्त्य, पुत्रद, क्तु, प्रचेतस, वसिष्ठ, भृगु अने
नाम ३६.३५

एते मनूंस्तु सप्तान्यानसृजन्भूरितेजसः ।
देवान्देवनिकायांश्च महर्षींश्वामितौजसः ॥ ३६ ॥
यक्षश्शःपिशाचांश्च गन्धर्वांश्चरसोऽमुरान् ।
नागान्यर्षान्मुषणांश्च पितृणां च पृथग्गणान् ॥ ३७ ॥
विशुतोऽर्जनिमेघांश्च रोहितेन्द्रधनूपि च ।
उष्कानिर्घानकेतूंश्च ज्योतींश्चुच्चायचानि च ॥ ३८ ॥
किङ्करान्चानगन्मन्स्थान्विविधांश्च विहङ्गमान् ।
पद्मन्मृगान्मनुष्यांश्च व्यालांश्चोपयतोदतः ॥ ३९ ॥
हृदिशीटपतद्गांश्च युकामशिकमत्कृणम् ।
रवे च दंशपशुकं व्यायं च पृथग्विधम् ॥ ४० ॥

एते देवैर्गर्भं सन्तुष्ट्या, देवा देवनिवासा, अपाः आकाश-
मन्त्रिणो, अने, अने, अने, पिशाचा, गन्धर्वा, अग्निदेवा,
मनुष्ये, मनुष्ये, मनुष्ये, अने, विशुतोऽर्जनिमेघांश्च, पीन-
उष्कानिर्घानकेतूंश्च, विहङ्गमान्, विहङ्गमान्, विहङ्गमान्,
पद्मन्मृगान्मनुष्यांश्च, व्यालांश्चोपयतोदतः, विहङ्गमान्, विहङ्गमान्,
हृदिशीटपतद्गांश्च, युकामशिकमत्कृणम्, मनुष्ये, अने

(પેટે ચાલનારાં). બેઉ બાબુ દંતાળાં પ્રાણીઓ, કૃમીઓ, શીટા, પતંગિયાં, બૂ. માખી, માંકડ. સૌ જાતના ડાંસ. મચ્છરો, વિવિધ પ્રકારનાં વૃક્ષાદિ સ્થાવરો-એ બધાં તે મહાતેજસ્વી પ્રજાપતિએ સર્જ્યાં. ૩૬-૪૦

[યથાકર્મ યથાકાલં યથાપ્રજ્ઞં યથાક્રમમ્ ।

યથાયુગં યથાદેશં યથાવૃત્તિ યથાક્રમમ્ ॥

આ સર્જનકાર્ય ડાલ, બુદ્ધિ, શાસ્ત્રશ્રવણ, યુગ, દેશ, વર્તન અને ક્રમ અનુસાર હતું.]

एवमेतैरिदं सर्वं सन्नियोगान्महात्मभिः ।

યથાકર્મ તપોયોગાત્સૃષ્ટં સ્થાવરજઙ્ગમમ્ ॥ ૪૧ ॥

આમ મારી આજ્ઞાથી તે મહાત્માઓએ પોતાના તપના યોગથી આ સ્થાવરજંગમ સકલ સૃષ્ટિને કર્માનુસાર સર્જી.

येषां तु यादृशं कर्म भूतानामिह कीर्तितम् ।

તત્તથા વોજમિઘાસ્યામિ ક્રમયોગં ચ જન્મનિ ॥ ૪૨ ॥

એ પ્રાણીઓનું અહીં જવું કર્મ કહેવાયું છે, તે વિશે તેમજ તેમના જન્મોના અનુક્રમ વિશે હું તમને કહીશ. ૪૨

पशवश्च मृगाश्चैव व्यालाश्चोभयतोदतः ।

રક્ષાંસિ ચ પિશાચાશ્ચ મનુષ્યાશ્ચ જરાયુજાઃ ॥ ૪૩ ॥

પશુઓ, મૃગો, નાગો, બેઉ બાબુ દાંતવાળાઓ, રાક્ષસો, પિશાચો અને મનુષ્યો-એ જરાયુજ છે. ૪૩

अण्डजाः पक्षिणः सर्पा नक्रा मत्स्याश्च कच्छपाः ।

યાનિ ચૈવંપ્રકારાણિ સ્થલજાન્યૌદકાનિ ચ ॥ ૪૪ ॥

પક્ષીઓ, સર્પો, મગરો. માછલીઓ. કાચબાઓ અને એ જાતના સ્થલના તથા જલના જીવો-એ અંડજ છે. ૪૪

સ્વેદજં દંશમશકં ચૂકામક્ષિકમત્કુળમ્ ।

ઝમ્મણથોપજાયન્તે યચ્ચાન્યત્કિચિદીદશમ્ ॥ ૪૫ ॥

ડાંસ, મગ્ગર, બૂ, માખી, માંકડ, તેમજ કમ્ક એમના
જવા ખીજ ખાકૃથી થનારાઓ—એ સ્વેદજ છે. ૪૫

ઉદ્ગિજ્ઞાઃ સ્થાવરાઃ સર્વે વીજકાણ્ડપ્રરોહિણઃ ।

ઓપધ્યઃ ફલપાકાન્તા વહુપુષ્પફલોપગાઃ ॥ ૪૬ ॥

અપુષ્પાઃ ફલવન્તો યે તે વનસ્પતયઃ સ્મૃતાઃ ।

પુષ્પિણઃ ફલિનશ્ચૈવ વૃક્ષાસ્તૂભયતઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૪૭ ॥

ખી વાબ્યાળી તથા કલમ શાખ્યેથી ભાગવાવાળાં સર્વ
સ્થાવરો ઉદ્ભિજ્ઞ છે, અર્થાત જમીન ક્રેડીને ઉપર આવનારાં
છે. તેમાં જમને ખૂબ ફૂલ અને ફળ આવે છે તથા જે ફળ
પાક્યે વિલામ્બ જાય છે તેમને ઓપધિઓ કહે છે. ફૂલ વિનાના
દામ્બ જઓ ફળવાળાં થાય છે, તેમને વનસ્પતિ કહેવામાં આવે
છે. જમને ફૂલ તથા ફળ બન્ને આવે છે, તેમને વૃક્ષ કહેવાય છે.

ગુચ્છગુલ્મં તુ વિવિધં તથૈવ તૃણજાતયઃ ।

વીજકાણ્ડરુહાણ્યેવ પ્રતાના વહ્યચ એવ ચ ॥ ૪૮ ॥

વિવિધ ગુચ્છો (જેના મૂળમાંથી અનેક વેલીઓ નીકળે છે
અને ઉપર ગુચ્છાઓ થાય છે) તથા ગુલ્મો (જેના મૂળમાંથી
એક વેલી કળે છે અને ઉપર જાગે છે), અનેક જાતનાં
ધામ, તેમજ પથંગતા ચાલતા વેલાઓ—એ ખી વાબ્યેકે કલમ
શાખ્યે થનારાં છે. ૪૮

તમમા વદ્ધરૂપેણ વેદિતાઃ કર્મહતુના ।

ઝન્નઃમંજા મવન્ન્યેતે સુમદુઃગમમન્વિતાઃ ॥ ૪૯ ॥

તે પાપનાને કારણે જન્મ-મરણ-પ્રાણના તનોમયુક્તરી કેમવેલાં
 તે પાપનાને કારણે જન્મ-મરણ-પ્રાણના તનોમયુક્તરી કેમવેલાં

અમરનારો સવયો ધનાયાઃ સદુદાહવાઃ ।

એવે વિશ્વ-કૃતસંચારે નિત્યં સતતગર્થિન ॥૫૦॥

જાન-અને નિત્ય માતા આ પ્રાણીનનામ્નાં પ્રજ્ઞારી
 આર્થિનનામ્ પ્રાણીની આ ઉત્પત્તિ પતી. ૫૦

ઈદં સર્વં તુ સૂક્ષ્મં સાં પ્રાચિન્નપરાક્રમઃ ।

અત્યઃસ્તદર્શિ શૂન્યઃ ક્ષાલં કાલેન પીત્વન્ ॥૫૧॥

આર્થિનન્ય પનામી તે પ્રવ્રપતિ આ રીતે આ સર્વ સૃષ્ટિને
 તેમજ અને સ્વર્ગમાં પછી. પાપના સર્વપ્રાણને પ્રવ્રથકાચારી નાચ
 સ્વતા ને તે સ્વર્ગને પોતાને વિશે અંતર્યામિ પામે છે. ૫૧

યદા સ દેવો જાગર્તિ તદદં સ્ષ્ટતે જગન્ ।

યદા સ્વપિતિ જ્ઞાન્તાન્મા તદા સર્વં નિર્મીલતી ॥૫૨॥

તે પ્રવ્રપતિનિદ્રા વ્યાન વ્યવત હાય છે. ત્યારે આ જગત
 સ્વપાન્ય હાય છે તે જ્ઞાતાન્મા વ્યાનવતા હાય છે, ત્યારે સર્વ
 સૃષ્ટિ લય પામે છે. ૫૨

તરિમન્સ્વપતિ સ્વરથે તુ કર્માન્માનઃ શરીરિણઃ ।

સ્વકર્મરયો નિવર્તન્તે મનક્ષ ગ્લાનિમૃચ્છતિ ॥૫૩॥

તે પ્રવ્રપતિ સ્વસ્થતાપૂર્વક સતા હાય છે, ત્યારે કર્માત્મા
 દેહધારીઆ પોતાનાં કર્માર્માંથી નિવૃત્ત થઈ વ્યથ છે અને મન
 તથા ઈંદ્રિયા પાનુ વૃન્નિઆથી છૂટાં પડે છે. ૫૩

સુગપ્તુ પ્રલીયન્તે યદા તસિન્ગહાત્મનિ ।

નદાયં સર્વભૂતાન્મા સુસં સ્વપિતિ નિર્વૃતઃ ॥૫૪॥

જ્યાં સર્વ ભૂતા તે મહાત્મા પ્રજાપતિને વિશે એથીમમ-
ગે જ પ્રસન્ન પામે છે, ત્યારે એ પ્રાણીમાત્રના આત્મા નિવૃત્ત
થઈને સુખપૂર્વક સુખે છે. ૫૮

તમોઽયં તુ સમાશ્રિત્ય ચિરં તિષ્ઠતિ સેન્દ્રિયઃ ।

ન ચ સ્વં કુરુતે કર્મ તદોત્ક્રામતિ મૂર્તિતઃ ॥ ૫૫ ॥

આ જીવ તમોગુણને આશ્રયે રહીને કાંપા કાળ મુક્તી
ઈન્દ્રિય યુક્ત રહે છે, અને પછી જ્યાં પોતાનાં કર્મ કરી
શકતો નથી ત્યાં તે શરીરનાંથી નીકળી જાય છે ૫૫

યદાણુમાત્રિકો ભૂત્વા बीजं स्थारन्तु चरिष्णु च ।

સમાવિશતિ સંસૃષ્ટસ્તદા મૂર્તિ વિમુચ્ચતિ ॥ ૫૬ ॥

જીવ પૂર્વકાલને છોડે છે, ત્યારે પરમાત્મ જીવડો થઈને
(એટલે કે, દેહ, ઈન્દ્રિયા, મન, બુદ્ધિ, વાચના, કર્મ, વાયુ અને
અવિદ્યા આદિને પ્રાપ્તને) સ્થાવરમાં અને જ ગમમાં બીજડો પ્રવેશે
છે અને તે તે સ્થાવર અને જ ગમતુ શરીર ધારણ કરે છે. ૫૬

एवं स जाग्रत्स्वप्नाभ्यामिदं सर्वं चराचरम् ।

સંજીવયતિ ચાજસં પ્રમાપયતિ ચાવ્યયઃ ॥ ૫૭ ॥

આમ, તે અપિનાશી બ્રહ્મા જાગ્રતિ અને સ્વપ્નથી આ સર્વ
ચર અને અચર જગતને વાર વાર સર્જે છે અને ચલાવે છે. ૫૭

इदं शब्दं तु कृत्वासौ मामेव स्वयमादितः ।

વિધિવદ્ગ્રાહયામામ મરીચ્યાદાંસ્ત્વહં મુનીન્ ॥ ૫૮ ॥

તે બ્રહ્માએ પોતે જ આ શાબ્દ સ્વયું અને પ્રથમ મને બધાં
વ્યૂ મરીચિ આદિ મુનિઓને તો તે મે વિધિપૂર્વક શીખવ્યું. ૫૮

જ્યારે સર્વ ભૂતો તે મહાત્મા પ્રજાપતિને વિશે એકીસમ-
યે જ પ્રલય પામે છે, ત્યારે એ પ્રાણીમાત્રના આત્મા નિવૃત્ત
થઈને સુખપૂર્વક સૂએ છે. ૫૪

તમોઽયં તુ સમાશ્રિત્ય ચિરં તિષ્ઠતિ સેન્દ્રિયઃ ।

ન ચ સ્વં કુરુતે કર્મ તદોત્ક્રામતિ મૂર્તિતઃ ॥ ૫૫ ॥

આ જીવ તમોગુણને આશ્રયે રહીને લાંબા કાળ સુધી
ઈન્દ્રિય યુક્ત રહે છે, અને પછી જ્યારે પોતાનાં કર્મ કરી
શકતો નથી ત્યારે તે શરીરમાંથી નીકળી જાય છે. ૫૫

યદાણુમાત્રિકો મૂત્વા વીજં સ્થારન્તુ ચરિણુ ચ ।

સમાવિશતિ સંસૃષ્ટસ્તદા મૂર્તિં વિમુચ્ચતિ ॥ ૫૬ ॥

જીવ પૂર્વદેહને છોડે છે, ત્યારે પરમાણુ જવડો થઈને
(એટલે કે, દેહ, ઈન્દ્રિયો, મન, બુદ્ધિ, વાસના, કર્મ, વાયુ અને
અવિદ્યા સાથે જોડાઈને) સ્થાવરમાં અને જંગમમાં બીજા રૂપે પ્રવેશે
છે અને તે તે સ્થાવર અને જંગમનું શરીર ધારણ કરે છે. ૫૬

एवं स जाग्रत्स्वप्नाभ्यामिदं सर्वं चराचरम् ।

संजीवयति चाजस्रं प्रमापयति चाव्ययः ॥ ૫૭ ॥

આમ, તે અવિનાશી બ્રહ્મા જાગૃતિ અને સ્વપ્નથી આ સર્વ
ચર અને અચર જગતને વાર વાર સર્જે છે અને સંહારે છે. ૫૭

इदं शस्त्रं तु कृत्वासौ मामेव स्वयमादितः ।

विधिवद्ગ્રાહયામાસ મરીચ્યાદીંસ્ત્વહં મુનીન્ ॥ ૫૮ ॥

તે બ્રહ્માએ પોતે જ આ શાસ્ત્ર રચ્યું અને પ્રથમ મને બધાં
મરીચિ આદિ મુનિઓને તો તે મેં વિધિપૂર્વક શીખવ્યું. ૫૮

शुक्लं च ॥

इत्याद्यः सप्तशतं वर्षाणां तु कृतं युगम् ॥

एव सप्तशतं संश्रय संश्रयं तद्विधम् ॥ ६९ ॥

देवतायाः सप्तशतं वर्षाणि तन्मन्त्रं सत्ययुगं भेदः के तेनी
सप्तशतं वर्षाणि तन्मन्त्रं सत्ययुगं भेदः के तेनी
सप्तशतं वर्षाणि तन्मन्त्रं सत्ययुगं भेदः के तेनी
सप्तशतं वर्षाणि तन्मन्त्रं सत्ययुगं भेदः के तेनी
सप्तशतं वर्षाणि तन्मन्त्रं सत्ययुगं भेदः के तेनी

इतरेषु समंशेषु समंशेषु च त्रिषु ।

यथापाथेन वर्तन्ते सप्तशतं शतानि च ॥ ७० ॥

प्राचीना राज्ञः प्रजाया तन्मन्त्रं तेनी सप्तशतं तथा तन्मन्त्रं
सप्तशतं वर्षाणि तन्मन्त्रं सत्ययुगं भेदः के तेनी
सप्तशतं वर्षाणि तन्मन्त्रं सत्ययुगं भेदः के तेनी
सप्तशतं वर्षाणि तन्मन्त्रं सत्ययुगं भेदः के तेनी
सप्तशतं वर्षाणि तन्मन्त्रं सत्ययुगं भेदः के तेनी
सप्तशतं वर्षाणि तन्मन्त्रं सत्ययुगं भेदः के तेनी
सप्तशतं वर्षाणि तन्मन्त्रं सत्ययुगं भेदः के तेनी
सप्तशतं वर्षाणि तन्मन्त्रं सत्ययुगं भेदः के तेनी

यदेतत्परिगणितं स्यात्तस्मादेव चतुर्गुणम् ।

एतद्ब्रह्मणोऽस्य देवानां युगमुच्यते ॥ ७१ ॥

आयुः युगानु आयुः सप्तशतं वर्षाणां परिमाणं इत्यु. तं युगं
सप्तशतं वर्षाणां परिमाणं इत्यु. तं युगं
सप्तशतं वर्षाणां परिमाणं इत्यु. तं युगं
सप्तशतं वर्षाणां परिमाणं इत्यु. तं युगं
सप्तशतं वर्षाणां परिमाणं इत्यु. तं युगं

द्विचक्रानां युगानां तु सहस्रं परिसंख्यया ।

ब्राह्मणैकमहर्षेयं तावतीं रात्रिमेव च ॥ ७२ ॥

आयुः सप्तशतं वर्षाणां परिमाणं इत्यु. तं युगं
सप्तशतं वर्षाणां परिमाणं इत्यु. तं युगं
सप्तशतं वर्षाणां परिमाणं इत्यु. तं युगं
सप्तशतं वर्षाणां परिमाणं इत्यु. तं युगं
सप्तशतं वर्षाणां परिमाणं इत्यु. तं युगं

નિમેષો દશ ચાષ્ટો ચ કાષ્ઠા ત્રિંશત્તુ તાઃ કલાઃ ।

ત્રિંશત્કલા મુહૂર્તઃ સ્યાદહોરાત્રં તુ તાવતઃ ॥ ૬૪ ॥

અદાર નિમેષની એક કાષ્ઠા, ત્રીસ કાષ્ઠાની એક કલા, ત્રીસ કલાનું એક મુહૂર્ત અને ત્રીસ મુહૂર્તનો એક રાત્રિદિવસ થાય.

અહોરાત્રે વિભજતે સૂર્યો માનુષદૈવિકે ।

રાત્રિઃ સમાય ભૂતાનાં ચેષ્ટાયૈ કર્મણામહઃ ॥ ૬૫ ॥

માનવી અને દેવી રાત્રિદિવસને સૂર્ય વિભાજે છે. રાત્રિ પ્રાણીઓની નિદ્રા માટે છે અને દિવસ તેમની કર્મ ગ્રેષ્ઠા માટે છે.

પિતૃયે રાત્ર્યહની માસઃ પ્રથિભાગસ્તુ પક્ષયોઃ ।

કર્મચેષ્ટામ્હઃ કૃષ્ણઃ શુક્લઃ સ્વમાય શર્વરી ॥ ૬૬ ॥

મનુષ્યાનો એક માસ તે પિતૃઓનો એક રાત્રિદિવસ છે. તેમાં બે પક્ષનાં છે—કૃષ્ણપક્ષ તે તેમનો કામકાળનો દિવસ છે અને શુક્લપક્ષ તે તેમની નિદ્રા માટેની રાત્રિ છે. ૬૬

દેવે રાત્ર્યહની વર્ષં પ્રથિભાગસ્તયોઃ પુનઃ ।

અરમ્ભત્રોદગયનં રાત્રિઃ સ્યાદક્ષિણાયનમ્ ॥ ૬૭ ॥

મનુષ્યાનું એક વર્ષ તે દેવતાઓનો એક રાત્રિદિવસ છે. તેમાં ત્રણ ભાગો છે—ઉત્તરયાન એ તેમનામાં દિવસ છે અને ત્રણ ભાગો તે રાત્રિ છે. ૬૭

ક્રમણ્ય તુ ક્ષપાત્ક્રમ્ય ચન્નપ્રમાણં સમાયતઃ ।

પૈરમ્ભૌ સુમાનં તુ ક્રમણ્યન્નિર્ધાયન ॥ ૬૮ ॥

ક્રમણ્ય તુ ક્ષપાત્ક્રમ્ય ચન્નપ્રમાણં સમાયતઃ તે એક એક યુગના ક્રમણ્ય તુ ક્રમણ્યન્નિર્ધાયન તે એક એક યુગના ક્રમણ્ય તુ ક્રમણ્યન્નિર્ધાયન તે એક એક યુગના

તદ્વૈ યુગમહસ્રાન્તં બ્રાહ્મં પુણ્યમહર્વિદુઃ ।

રાત્રિં ચ તાવર્તમેવ તેઽહોગત્રવિદો જનાઃ ॥ ૭૩ ॥

અતઃ ક્ષિપ્યન્તે આગુવારાણા તે કોઠો અહસ્ર દેવયુગાને
અતઃ શ્રવાનો એક પુણ્ય ક્ષિપ્યન્તે આગુ છે તેની રાત્રિ
પાય તેટલા જ પ્રમાણની તેઓ અમર છે ૭૩

તસ્ય સોઽહર્નિશમ્યાન્તે પ્રસુપ્તઃ પ્રતિબુદ્ધયતે ।

પ્રતિબુદ્ધશ્ચ સૃજતિ મનઃ મદમદાત્મકમ્ ॥ ૭૪ ॥

અંતરા ત વ્રજા તેમના આ નાત્રિક્ષિપ્યન્તે અતઃ ક્ષી
ત્રગે છે અને ત્રીણે તે ના અને અમર એ બંને ક્ષી
મનને અમર છે ૭૪

મનઃ સૃષ્ટિં વિકુરુતે ચોદ્યમાનં મિસૃક્ષયા ।

આકાશં જાયતે તસ્માત્તસ્ય શબ્દં ગુણં વિદુઃ ॥ ૭૫ ॥

અતઃ આની અધ્યાત્મી પ્રેરતા મન સૃષ્ટિ કરે છે, તેમાં પ્રથમ
આકાશ અન્તે જ અને તેનો ગુણ શબ્દ છે, એમ વિદ્વાનો
અમર છે ૭૫

આકાશાત્તુ વિકુર્વાણાઃ સર્વગન્ધવહઃ શુચિઃ ।

વલવાદ્જાયતે વાયુઃ સર્વે સ્પર્શગુણો મતઃ ॥ ૭૬ ॥

વિનાશ પામતા આકાશમાત્રી ત્યાં જ અને વહેનારો, પવિ
અને અવશ્યક આનો સાત્રુ સ્પર્શ ગુણ છે અને તેનો ગુ
સ્પર્શ ગુણો છે ૭૬

વાયોરપિ વિકુર્વાણાદ્વિરોચિષ્ણુ તમોનુદમ્ ।

ડ્યોતિરુપદ્યતે મામ્યત્તદ્રૂપગુણમુચ્યતે ॥ ૭૭ ॥

વિનાશ પામતા વાયુમાત્રી પ્રકાશમાન અને અંધકારનાશ
કે, તે અન્વી તેજ પ્રકાશ છે અને તેનો ગુણ રૂપ કહેવાય છે. ૭

જ્યોતિષ્વ વિકુર્વાણાદાપો રસગુણાઃ સ્મૃતાઃ ।

અદ્ભુચો ગન્ધગુણા ભૂમિરિત્યેષા સૃષ્ટિરાદિતઃ ॥ ૭૮ ॥

વિકાર પામતા તેજમાંથી જલ થાય છે અને તેનો ગુણ રસ કહેવાય છે. જલમાંથી ગન્ધરૂપી ગુણવાળી પૃથ્વી ઉત્પન્ન થાય છે. આમ આરભથી સૃષ્ટિ કહી. ૭૮

[પરસ્પરાનુપ્રવેશાદ્ધારયન્તિ પરસ્પરમ્ ।

ગુણં પૂર્વસ્ય પૂર્વસ્ય ધારયન્ત્યુત્તરોત્તરમ્ ॥

ભૂતો એકબીજામાં પ્રવેશીને એકબીજાના ગુણોને ધારણ કરે છે. પછીપછીનાં ભૂતો આગળઆગળનાં ભૂતોના ગુણોને ધારણ કરે છે]

યત્પ્રાગ્દ્વાદશસાહસ્રમુદિતં દૈવિકં યુગમ્ ।

તદેકસપ્તતિગુણં મન્વન્તરમિહોચ્યતે ॥ ૭૯ ॥

આર હજાર વર્ષોનો જ આગળ દેવયુગ કહ્યો છે, તેવા એકાતેર દેવયુગોને આડી એક મન્વન્તર કહેવાય છે. ૭૯

મન્વન્તરાણ્યસંખ્યાનિ સર્ગઃ સંહાર એવ ચ ।

ક્રીડન્નિવૈતત્કુરુતે પરમેષ્ઠી પુનઃ પુનઃ ॥ ૮૦ ॥

પરમેષ્ઠી બ્રહ્મા આમ અસંખ્ય મન્વન્તરોને, ઉત્પત્તિને તથા સંહારને જાણે એક કરતા હોય તેમ વાર વાર રમે છે. ૮૦

યુગોના ધર્મ—

ચતુષ્પાત્સકલો ધર્મઃ સત્યં ચૈવ કૃતે યુગે ।

નાધર્મેણાગમઃ કથિન્મનુષ્યાન્પ્રતિ વર્તતે ॥ ૮૧ ॥

સત્યયુગમાં સત્ય તથા આર પાયે પૂરો એવો ધર્મ હોય છે. તેમાં મનુષ્યો ધન, વિદ્યા આદિ કશું પણ અધર્મથી મેળવતા નથી

इतरेष्वगमाद्धर्मः पादशस्त्ववरोपितः ।

चौरिकानृतमायाभिर्धर्मश्चापति पादशः ॥ ८२ ॥

ત્રેતાદિ બીજા દરેક યુગમાં અધર્મપ્રાપ્તિને ક્ષીધે ધર્મનો એક એક પાથો અનુક્રમે આપે થાય છે; અને ચોરી, બૂક, માયા આદિને ક્ષીધે ધર્મ પણ દરેક યુગે ચોથા ભાગે ઘટે છે. ૮૨

अरोगाः सर्वसिद्धार्थाश्चतुर्वर्षशतायुषः ।

कृतत्रेतादिषु ह्येषामायुर्हंसति पादशः ॥ ८३ ॥

સત્યયુગમાં સૌ મનુષ્યો રોગરહિત, સિદ્ધ અર્થવાળા અને ચારસો વર્ષની આવરદાવાળા હોય છે. ત્રેતાદિ યુગોમાં તેમનું આયુષ્ય ક્રમપૂર્વક ચોથા ભાગે ઓછું થાય છે. ૮૩

वेदोक्तमायुर्मर्त्यानामाशिषश्चैव कर्मणाम् ।

फलन्त्यनुयुगं लोके प्रभावश्च शरीरिणाम् ॥ ८४ ॥

મનુષ્યોની વેદોક્ત આવરદા, કર્મોની ઇષ્ટ સિદ્ધિ અને દેહધારીઓનો પ્રભાવ એ આ લોકમાં યુગાનુસાર ડૂળે છે. ૮૪

अन्ये कृतयुगे धर्मास्त्रेतायां द्वापरेऽपरे ।

अन्ये कलियुगे नृणां युगहासानुरूपतः ॥ ८५ ॥

યુગના હાસ પ્રમાણે, માણસોના ધર્મો સત્યયુગમાં બુદ્ધ છે, દ્વાપરમાં બીજા છે અને કલિયુગમાં વળી ત્રીજા છે. ૮૫

तपः परं कृतयुगे त्रेतायां ज्ञानमुच्यते ।

द्वापरे यज्ञमेवाहुर्दानमेकं कलौ युगे ॥ ८६ ॥

કૃતયુગમાં તપ શ્રેષ્ઠ છે તો ત્રેતામાં જ્ઞાન ઉત્તમ છે. દ્વાપરમાં તેઓ યજ્ઞને શ્રેષ્ઠ કહે છે, તો કલિયુગમાં એક દાન જ ઉત્તમ કહેવાય છે. ૮૬

[બ્રાહ્મં કૃતયુગં પ્રોક્તં ત્રેતા તુ ક્ષત્રિયં યુગમ્ ।

વૈશ્યો દ્વાપરમિત્યાહુઃ શૂદ્રઃ કલિયુગઃ સ્મૃતઃ ॥

કૃતયુગ આહ્વાણુરૂપી, ત્રેતાયુગ ક્ષત્રિયરૂપી, દ્વાપરયુગ વૈશ્ય-
રૂપી અને કલિયુગ શૂદ્રરૂપી કહેવાયા છે.]

ચારે વર્ણની ઉત્પત્તિ અને તેના કર્મ—

સર્વસ્યાસ્ય તુ સર્ગસ્ય ગુપ્ત્યર્થં સ મહાહૃતિઃ ।

મુખવાહૂરુપજ્ઞાનાં પૃથક્કર્માણ્યકલ્પયત્ ॥ ૮૭ ॥

તે મહાતેજસ્વી બ્રહ્માએ આ સર્વ સૃષ્ટિના સંરક્ષણ સારુ
મુખ, આહુ, ઊરુ અને પાદમાંથી જન્મેલા (આહ્વાણુદિ) માટે
અલગઅલગ કર્મો નિર્માણ કર્યા છે. ૮૭

અધ્યાપનમધ્યયનં યજનં યાજનં તથા ।

દાનં પ્રતિગ્રહં ચૈવ બ્રાહ્મણાનામકલ્પયત્ ॥ ૮૮ ॥

અધ્યાપન, અધ્યયન, યજન, યાજન, દાન લેવું અને દાન
આપવું—એ છ બ્રાહ્મણોનાં કર્મો તેમણે નિર્માણ કર્યા છે. ૮૮

પ્રજાનાં રક્ષણં દાનમિજ્યાધ્યયનમેવ ચ ।

વિપયેષ્વપ્રસક્તિશ્ચ ક્ષત્રિયસ્ય સમાસતઃ ॥ ૮૯ ॥

પ્રજાનું રક્ષણ કરવું, દાન આપવું, યજ કરવો, અધ્યાયન કરવું
અને વિપયોમાં આસક્તિ ન રાખવી—એ કર્મો ક્ષત્રિયો માટે
સ ક્ષેપમાં નિર્માણ કર્યા છે. ૮૯

પશૂનાં રક્ષણં દાનમિજ્યાધ્યયનમેવ ચ ।

વણિકપથં કુસીદં ચ વૈશ્યસ્ય કૃપિમેવ ચ ॥ ૯૦ ॥

પશુઓનું રક્ષણ કરવું, દાન કરવું, યજ કરવો, અધ્યયન
કરવું, વેપારવણુ કરવો, વ્યાજવટું ઉઠવું અને ખેતી ઉઠવી—
એ વૈશ્યનાં કર્મો છે. ૯૦

एकमेव तु शुद्रस्य प्रभुः कर्म समादिशत् ।

एतेषामेव वर्णानां शुश्रूषामनसूयया ॥ ९१ ॥

તે ભગવાને શુદ્રને માટે આ એક જ કર્મનો આદેશ આપ્યો

છે-ઉપલા ત્રણે વર્ણોની કર્મો વિના એવા કરવી. ૯૧

ऊर्ध्वं नाभेर्मेध्यतरः पुरुषः परिकीर्तितः ।

तस्मान्मेध्यतमं त्वस्य मुखमुक्तं स्वयंभुवा ॥ ९२ ॥

પુરુષને નાભિ ઉપરના ભાગે વિશેષ પવિત્ર કહ્યો છે. તેમાંય

સ્વયંભૂ ભગવાને તેના મોંને સૌથી પવિત્ર કહ્યું છે. ૯૨

उत्तमाङ्गोद्भवाज्ज्यैष्ठ्याद्ब्रह्मणश्चैव धारणात् ।

सर्वस्यैवास्य सर्गस्य धर्मतो ब्राह्मणः प्रभुः ॥ ९३ ॥

અંગોમાં ઉત્તમ એવા મુખમાંથી જન્મ્યો હોવાથી, ક્ષત્રિ-

યાદિથી પ્રથમ હોવાથી, તેમજ વેદને ધારણ કરતો હોવાથી

બ્રાહ્મણ, ધર્મે કરીને આ સર્વ સૃષ્ટિનો પ્રભુ છે. ૯૩

तं हि स्वयंभूः स्वादास्यात्तपस्तप्त्वादितोऽसृजत् ।

हव्यकव्याभिवाहाय सर्वस्यास्य च गुप्तये ॥ ९४ ॥

દેવોને હવ્ય તથા પિતૃઓને કવ્ય પહેંચ્યાડવા માટે તેમજ

આ સર્વ જગતની રક્ષા સારુ સ્વયંભૂ ભગવાને તપ તપીને

આદિમાં તે બ્રાહ્મણને પોતાના મુખમાંથી સર્જ્યા છે. ૯૪

यस्यास्येन सदाश्रन्ति हव्यानि त्रिदिवौकसः ।

कव्यानि चैव पितरः किं भूतमाधिकं ततः ॥ ९५ ॥

જના મોંએથી દેવો હવ્યોને અને પિતૃઓ કવ્યોને જમે

છે, તેના કરતાં બીજું કયું પ્રાણી અધિક હોઈ શકે? ૯૫

ભૂતાનાં પ્રાણિનઃ શ્રેષ્ઠાઃ પ્રાણિનાં બુદ્ધિર્જીવિનઃ ।

બુદ્ધિમત્સુ નરાઃ શ્રેષ્ઠા નરેષુ બ્રાહ્મણાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧૬ ॥

ભૂતોમાં પ્રાણવાળાઓ શ્રેષ્ઠ છે, પ્રાણવાળાઓમાં બુદ્ધિ-
થી આજીવિકા કરનારાં પ્રાણીઓ શ્રેષ્ઠ છે, બુદ્ધિજીવીઓમાં
મનુષ્યો શ્રેષ્ઠ છે, અને મનુષ્યોમાં બ્રાહ્મણો શ્રેષ્ઠ છે. ૬૬

બ્રાહ્મણેષુ ચ વિદ્વાંસો વિદ્વત્સુ કૃતબુદ્ધયઃ ।

કૃતબુદ્ધિષુ કર્તારઃ કર્તૃષુ બ્રહ્મવેદિનઃ ॥ ૧૭ ॥

બ્રાહ્મણોમાં વિદ્વાનો શ્રેષ્ઠ છે, વિદ્વાનોમાં સિદ્ધ બુદ્ધિવાળા
શ્રેષ્ઠ છે, સિદ્ધ બુદ્ધિવાળાઓમાં આચારનિષ્ઠ શ્રેષ્ઠ છે, અને
આચારનિષ્ઠોમાં બ્રહ્મવેત્તા શ્રેષ્ઠ છે. ૬૭

[તેષાં ન પૂજનીયોઽન્યસ્ત્રિષુ લોકેષુ વિદ્યતે ।

તપોવિદ્યાવિશેષેણ પૂજયન્તિ પરસ્પરમ્

બ્રહ્મવિદ્ભ્યઃ પરં ભૂતં ન કિંચિદિહ વિદ્યતે ॥

ત્રણે લોકોમાં તેમને માટે કોઈ બીજા પૂજ્ય નથી, પણ જ
તપ અને વિદ્યામાં વિશેષ હોય તેની પરસ્પર પૂજા કરવી. બ્રહ્મ-
વેત્તાથી અડિયાતું એવું કોઈ પણ પ્રાણી આ જગતમાં નથી]

ઉત્પત્તિરેવ વિપ્રસ્ય મૂર્તિર્ધર્મસ્ય શાશ્વતી ।

સ હિ ધર્માર્થમુત્પન્નો બ્રહ્મભૂયાય કલ્પતે ॥ ૧૮ ॥

બ્રાહ્મણની ઉત્પત્તિ જ ધર્મની સનાતન મૂર્તિરૂપ છે. તે
ધર્માચારણ કરવા માટે જ ઉત્પન્ન થયો છે અને તે મોક્ષ
મેળવવા માટે સમર્થ થઈ શકે છે. ૬૮

બ્રાહ્મણો જાયમાનો હિ પૃથિવ્યામધિજાયતે ।

ઈશ્વરઃ સર્વભૂતાનાં ધર્મકોશસ્ય ગુપ્તયે ॥ ૧૯ ॥

ત્રાક્ષણ જન્મથી જ પૃથ્વીના અધિપતિ થઈને જન્મે છે,
અને પ્રાણીનાત્વના સર્મ ન ધારતી શ્વા માટે સમર્થ છે. ૯૯

सर्वं स्वं ब्राह्मणस्येदं यत्किञ्चिज्जगतीगतम् ।

श्रेष्ठ्येनाમिजनेनेदं सर्वं वै ब्राह्मणोऽर्हति ॥ १०० ॥

આ સર્વ વસ્તુઓ તે જીવનાં છે, તે સર્વ બ્રાહ્મણનું છે.
તે પૃથ્વીના અધિપતિ સર્વે વસ્તુઓ દુર્ગત જન્મને ધારણે બ્રાહ્મણ
નું છે. માટે તેના અધિકાર છે. ૧૦૦

स्वमेव ब्राह्मणो भुक्ते स्वं वस्ते स्वं ददाति च ।

आभृशस्याद्ब्राह्मणस्य भुञ्जते हीतरे जनाः ॥ १०१ ॥

તે જન્મને જ પોતાનું જ પહેરે છે અને
જન્મને જ પહેરે છે. તે જન્મને જ પોતાના આબણની કૃપાથી જ
મેળવે.

तस्य कर्मविवेकायं शेषाणामनुपूर्वशः ।

स्वायંभુવો 'मनुर्धर्मातिदं शास्त्रमकल्पयत् ॥ १०२ ॥

તે જન્મને જ પોતાના કર્મવાર કર્મવિવેક માટે
કર્મવાર કર્મવાર જન્મને જ પોતાના આશ્રય છે. ૧૦૨

विद्वद्वा ब्राह्मणेनेदम' येतद्यं प्रयन्नतः ।

द्विष्यन्त्यथ प्रवक्तव्यं सम्यङ्नान्येन केनचित् ॥ १०३ ॥

જિવિત્વને જ પોતાનું કર્મવાર કર્મવાર અર્થપતન કરવું અને
જન્મને જ પોતાના આશ્રય છે. તે જન્મને જ પોતાના આશ્રય છે.
જન્મને જ પોતાના આશ્રય છે. ૧૦૩

उद शास्त्रमधीयानो ब्राह्मणः संमितव्रतः ॥

ग्नोदाग्नेर्हर्षमित्यं कर्मदोषने विष्यते ॥ १०४ ॥

આ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરનારા ઉત્તમ વ્રતવાળા બ્રાહ્મણને મન, વાણી અને કાયાથી થતા દોષોનો લેપ લાગતો નથી. ૧૦૪

પુનાતિ પંક્તિ વંશ્યાંશ્ચ સપ્ત સપ્ત પરાવરાન્ ।

પૃથિવીમપિ ચૈવેમાં કૃત્સ્લામેકોઽપિ સોઽર્હતિ ॥ ૧૦૫ ॥

આવો તે બ્રાહ્મણ પોતાની પંક્તિને અને સાત પૂર્વજોને તથા સાત વંશજોને પવિત્ર કરે છે; તેમજ તે એક જ સમગ્ર પૃથ્વીને સ્વીકારવા યોગ્ય થાય છે. ૧૦૫

[યથા ત્રિવેદાધ્યયનં ધર્મશાસ્ત્રમિદં તથા

અધ્યેતવ્યં બ્રાહ્મણેન નિયતં સ્વર્ગમિચ્છતા ॥

સ્વર્ગને ઇચ્છતા બ્રાહ્મણે જન્મ ત્રણ વેદોનું તેમ આ ધર્મશાસ્ત્રનું અવશ્ય અધ્યયન કરવું જોઈએ.]

ઈદં સ્વસ્ત્યયનં શ્રેષ્ઠમિદં વુદ્ધિવિવર્ધનમ્ ।

ઈદં યશસ્યમાયુષ્યમિદં નિઃશ્રેયસં પરમ્ ॥ ૧૦૬ ॥

આ ધર્મશાસ્ત્ર શ્રેષ્ઠ મંગલકારી છે, બુદ્ધિને વિશેષ વધારનારું છે અને યશ તથા આયુષને દેનારું તેમજ પરમમોક્ષને આપનારું છે. ૧૦૬

આચારની પ્રશસા—

અસ્મિન્ધર્મોઽખિલેનોક્તો ગુણદોષૌ ચ કર્મણામ્ ।

ચતુર્ણામપિ વર્ણાનામાચારશ્ચૈવ શાશ્વતઃ ॥ ૧૦૭ ॥

આ ધર્મશાસ્ત્રમાં ધર્મસમગ્રને, કર્મોના ગુણદોષોને અને ચારે વર્ણોના સનાતન આચારને વર્ણવવામાં આવ્યા છે. ૧૦૭

આચારઃ પરમો ધર્મઃ શ્રુત્યુક્તઃ સ્માર્ત એવ ચ ।

તસ્માદસ્મિન્સદા યુક્તો નિત્યં સ્યાદાત્મવાન્નિજઃ ॥૧૦

વેદમાં તથા સ્મૃતિમાં કહેલો આચાર એ જ પરમ
ધર્મ છે, તેથી નિત્ય આત્મવાન એવા દિવસ સુધી એ આચાર-
માં યુક્ત રહેવું. ૧૦૮

આચારાદ્વિચ્યુતો વિપ્રો ન વેદફલમશ્નુતે ।

આચારેણ તુ સંયુક્તઃ સંપૂર્ણફલભાગ્ભવેત્ ॥ ૧૦૯ ॥

આચારથી ભ્રષ્ટ થયેલો શ્રાવણવેદના કૃતને પામતો નથી;
પણ આચારથી સંયુક્ત રહેલો તે સંપૂર્ણ ફલભાગી થાય છે.

एवमाचारतो दृष्ट्वा धर्मस्य मुनयो गतिम् ।

सर्वस्य तपसो मूलमाचारं जगृहूः परम् ॥ ११० ॥

આમ, મુનિઓએ આચારમાં ધર્મની ગતિ જોઈને, પરમ
આચારને સર્વ તપના મૂળરૂપે સ્વીકાર્યો છે. ૧૧૦

આ ધર્મશાસ્ત્રમાં વર્ણવેલા વિષયોતુ વર્ણન—

जगतश्च समुत्पत्तिं संस्कारविधिमेव च ।

व्रतचर्योपचारं च स्नानस्य च परं विधिम् ॥ १११ ॥

दाराधिगमनं चैव विवाहानां च लक्षणम् ।

महायज्ञविधानं च શ્રાદ્ધકલ્પશ્ચ શાશ્વતઃ ॥ ૧૧૨ ॥

જગતની ઉત્પત્તિ (એ પહેલા અધ્યાયમાં), ગર્ભાધાનાદિ
સંસ્કારોનો વિધિ તેમજ શ્રદ્ધચારીનાં વ્રત, સેવા અને ઉપચારો
(એ બીજામાં), સમાવર્તન સમયના સ્નાનનો ઉત્તમ વિધિ,
કન્યા પરણવી તે, વિવાહોનાં લક્ષણો, મહાયજ્ઞનું વિધાન અને
સનાતન શ્રાદ્ધવિધિ એ (ત્રીજા અધ્યાયમાં) કહ્યાં છે. ૧૧૧, ૧૧૨

वृत्तीनां लक्षणं चैव स्नातकस्य व्रतानि च ।

भक्ष्याभक्ष्यं च शौचं च द्रव्याणां शुद्धिमेव च ॥ ११३ ॥

સ્ત્રીધર્મયોગં તાપસ્યં મોક્ષં સંન્યાસમેવ ચ ।

રાજ્નશ્ચ ધર્મમસ્થિલં કાર્યાણાં ચ વિનિર્ણયમ્ ॥ ૧૧૪ ॥

સાક્ષિપ્રશ્નવિધાનં ચ ધર્મં સ્ત્રીપુંસયોરપિ ।

વિભાગધર્મં દ્યૂતં ચ ક્ષણકાનાં ચ શોધનમ્ ॥ ૧૧૫ ॥

આજીવિકાઓનાં લક્ષણો અને સ્નાતકનાં પ્રતો (એ ચોથા અધ્યાયમાં) છે. તેમજ ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો વિચાર, શૌચનો વિધિ, દ્રવ્યોની શુદ્ધિ અને સ્ત્રીઓના ધર્મનું વર્ણન (પાંચમામાં છે.) (છઠ્ઠા અધ્યાયમાં) વાનપ્રસ્થના ધર્મ, મોક્ષધર્મ તથા સંન્યાસીના ધર્મ કહ્યા છે. રાજનો અખિલ ધર્મ (સાતમામાં) કહ્યો છે. દાવાઓનો નિકાલ અને સાક્ષીઓને પૂછવાના પ્રશ્નનું વિધાન, એ (આઠમામાં) છે. સ્ત્રીપુરુષના ધર્મો, દાયલાગોનો વિચાર, ભૂગટાનો નિષેધ અને ચોરડાકુઓરૂપી કંટકોની ઓળખ એ (નવમામાં) કહ્યાં છે. ૧૧૩-૧૧૫

વૈશ્યશૂદ્રોપચારં ચ સંકીર્ણાનાં ચ સંભવમ્ ।

આપદ્ધર્મં ચ વર્ણાનાં પ્રાયશ્ચિત્તવિધિં તથા ॥ ૧૧૬ ॥

(દશમા અધ્યાયમાં) વૈશ્ય તથા શૂદ્રોનાં કર્તવ્યો, સંકર-વૃત્તિઓની ઉત્પત્તિ, તેમજ વર્ણોના આપદ્ધર્મો વર્ણવ્યા છે. પ્રાયશ્ચિત્તવિધિ (અગિયારમામાં) છે. ૧૧૬

સંસારગમનં ચૈવ ત્રિવિધં કર્મસંભવમ્ ।

નિઃશ્રેયસં કર્મણાં ચ ગુણદોષપરીક્ષણમ્ ॥ ૧૧૭ ॥

ત્રિવિધ કર્મને કારણે સંસારમાં થતાં આગમન વિશે, મોક્ષ વિશે, તેમજ કર્મના ગુણદોષની પરીક્ષા વિશે (બારમા અધ્યાયમાં) કહ્યું છે. ૧૧૭

તરી. કેમકે, તેની ગાનપ્રાપ્તિ અને વિકલિત કર્મયોગ એ અને
કામનાને યોગ્ય છે. ૨

સંકલ્પમૂલઃ કામો વૈ યજ્ઞાઃ સદ્કલ્પસંભવાઃ ।

વ્રતાનિ ચમધર્માશ્ચ સર્વે સદ્કલ્પજાઃ સ્મૃતાઃ ॥૩॥

કામનાઓ સ કલ્પઃ પી મૃગવાળી છે. યજ્ઞો સંકલ્પોમાંથી
સ ભવે છે. વ્રતો, ધર્મો, અને ધર્મો એ સૌ સ કલ્પમૂલક કહેવાયા છે. ૩

અકામરચ મિત્ર્યા કાચિદ્દશ્યતે નેહ કાઠિંચિત્ ।

યદ્યદ્ધિ કુરુતે કિંચિત્તત્કામસ્ય ચેષ્ટિતમ્ ॥૪॥

આ લોકમાં કામનારહિત પુરુષની ક્યારેય કામ ક્રિયા
જાણાતી નથી આજુસ લે કદ કદ છે, તે કામનાની જ વેદ્યા છે. ૪

તેષુ સમ્યગ્વર્તમાનો ગચ્છત્યમરલોકતામ્ ।

યથા સંકલ્પિતાંથેહ સર્વાન્કામાન્સમશ્રુતે ॥૫॥

તે કામોમાં સમ્યક્ રીતે રહેનારો અમરલોકને પામે છે અને
પોને સંકલ્પ કર્યા હોય તે પ્રમાણે તે સર્વ કામોને મેળવે છે.

[અસદ્ગુણસ્તુ કામેષુ કામોપહતચેતનઃ ।

નરકં સમવાપ્નોતિ તત્ફલં ન સમશ્રુતે ॥

પણ અસત્ય આચરણવાળો અને કામનાઓને વિશે
મૂઢચિત્ત થયેલો મનુષ્ય તે ક્રમને પામતો નથી—તે તો
નરકને પામે છે]

[તસ્માચ્છ્રુતિસ્મૃતિપ્રોક્તં યથાવિધ્યુપપાદિતમ્ ।

કામ્યં કર્મૈહ ભવતિ શ્રેયસે ન વિપર્યયઃ ॥

તેથી શ્રુતિ અને સ્મૃતિમાં કહેલાં તેમજ યથાવિધિ સ્વી-
કારાયેલાં કામ્ય કર્મો આ લોકમાં શ્રેયસ્કર થાય છે.

[વિપરીત ક્રમ આપતાં નથી]

ધર્મનાં પ્રમાણો:—

વેદોઽખિલો ધર્મમૂલં સ્મૃતિશીલે ચ તદ્વિદામ્ ।

આચારશ્ચૈવ સાધૂનામાત્મનસ્તુષ્ટિરેવ ચ ॥ ૬ ॥

અખિલ વેદ, વેદ બાળુનારાઓએ રચેલાં ધર્મશાસ્ત્રો તથા તેમનું શીલ, સત્પુરુષોના આચાર તેમજ તેમની આત્મપ્રસન્નતા, એ સો ધર્મોના પ્રમાણરૂપ છે. ૬

યઃ કશ્ચિત્કસ્યચિદ્ધર્મો મનુના પરિકીર્તિતઃ ।

સ સર્વોઽભિહિતો વેદે સર્વજ્ઞાનમયો હિ સઃ ॥ ૭ ॥

મનુએ જે કોઈને જે કંઈ ધર્મ કહ્યો છે, તે સર્વ વેદમાં કહ્યો છે; કેમકે, તે વેદ સર્વ જ્ઞાનના કોશરૂપ છે. ૭

સર્વં તુ સમવેક્ષ્યેદં નિખિલં જ્ઞાનચક્ષુષા ।

શ્રુતિપ્રામાણ્યતો વિદ્વાન્સ્વધર્મે નિવિશેત વૈ ॥ ૮ ॥

આ બધું જ્ઞાનરૂપી દષ્ટિએ સમગ્ર રીતે બેઠવિચારીને વિદ્વાન પુરુષ વેદનાં પ્રમાણો પ્રમાણો, સ્વધર્મનું સેવન કરે. ૮

શ્રુતિસ્મૃત્યુદિતં ધર્મમનુતિષ્ઠન્હિ માનવઃ ।

इह कीर्तिमवाप्नोति प्रेत्य चानुत्तमं सुखम् ॥ ९ ॥

જે માણસ શ્રુતિ અને સ્મૃતિમાં કહેલા ધર્મનું અનુષ્ઠાન કરે છે, તે આ લોકમાં શ્રીતિને અને પરલોકમાં સર્વોત્તમ સુખને મેળવે છે. ૯

શ્રુતિસ્તુ વેદો વિજ્ઞેયો ધર્મશાસ્ત્રં તુ વૈ સ્મૃતિઃ ।

ते सर्वार्थेष्वमीमांस्ये ताभ्यां धर्मो हि निर्दिष्टौ ॥ ૧૦ ॥

શ્રુતિ અટલે વેદ અને સ્મૃતિ અટલે ધર્મશાસ્ત્ર એમ બંનેનું, સર્વ અર્થોને વિશે તે વિવાદથી પર છે; કેમકે બંનેથી તે ધર્મ પ્રકાશ છે. ૧૦.

યોજ્યમન્યેત તે મૂલે હેતુશાસ્ત્રાશ્રયાદ્વિજઃ ।

સ સાધુર્ભિર્ચરિત્કાર્યો નાસ્તિકો વેદનિન્દકઃ ॥ ૧૧ ॥

તે દિવ્ય હેતુશાસ્ત્રનો (મિત્ર) તદ્વાદનો) આશ્રય લઈને
આ એ ધર્મભૂક્ષ્ય શ્રુતિ તપાસમૂલકે અવગણે છે, તે નાર્સિક
અને વેદનિન્દકને સત્પુરુષોએ અહિકૃત કરવા બોધ્યે. ૧૧

વેદઃ સ્મૃતિઃ સદાચારઃ સ્વસ્ય ચ પ્રિયમાત્મનઃ ।

एतच्चतुर्विधं प्राहुः साक्षाद्दर्मस्य लक्षणम् ॥ ૧૨ ॥

વેદ, સ્મૃતિ, સદાચાર અને આત્મપ્રસન્નતા એ ધર્મનાં
ચાર પ્રકારનાં સાક્ષાત્ લક્ષણો હતાં છે. ૧૨

अर्थकामेष्वसक्तानां धमज्ञानं विधीयते ।

धर्मं जिज्ञासमानानां प्रमाणं परमं श्रुतिः ॥ ૧૩ ॥

અર્થ અને કામમાં અનાસક્ત હોય તેમને ધર્મજ્ઞાન આપવું.
ધર્મની જિજ્ઞાસાવાળાઓ માટે શ્રુતિ એ પરમપ્રમાણ છે. ૧૩

श्रुतिद्वैधं तु यत्र स्यात्तत्र धर्मावुभौ स्मृतौ ।

उभावपि हि तौ धर्मौ सम्यगुक्तौ मनीषिभिः ॥ ૧૪ ॥

જ્યાં શ્રુતિઓ એ મતની હોય, ત્યાં બેઉ મતોને ધર્મશ્ય
હ્યા છે. ૫ હિતોએ તે બંનેને સમ્યક્ ધર્મો જણાવ્યા છે. ૧૪

उदितेऽनुदिते चैव समयाध्युषिते तथा ।

सर्वथा वर्तते यज्ञ इतीयं वैदिकी श्रुतिः ॥ ૧૫ ॥

વેદની આ શ્રુતિ છે—સર્વ ઊગ્યો હોય, તે પછી (ઉદિતે
જુહ્યાત્) અથવા સૂર્યોદય પહેલાં અરુણોદય હોય ત્યારે (અનુ-
દિત જુહ્યાત્) અથવા સૂર્યે ઉતારા ક્ષુન્ધેખાતું ન હોય તે વખતે
(સમાયાધ્યુષિતે જુહ્યાત્) એમ હરેકાઈ સમયે યજ્ઞ થઈ શકે છે.

[વિરુદ્ધા ચ વિગીતા ચ દૃષ્ટાર્થાદિષ્ટકારણે ।

સ્મૃતિર્ન શ્રુતિમૂલા સ્યાદ્યા ચૈવા સંભવશ્રુતિઃ ॥

જે સ્મૃતિ વેદવિરુદ્ધ ને નિહિત હોય, જે લૌકિક અર્થનો આદેશ આપનારી હોય, જેનું મૂળ શ્રુતિમાં ન હોય અને જેનું મૂળ શ્રુતિમાં હોવાની માત્ર અટકળજ હોય, તે સ્મૃતિ તરીકે પ્રમાણ રૂપ નથી]

કુરુક્ષેત્રં ચ મત્સ્યાથ પञ्ચાલાઃ શૂરસેનકાઃ ।

एष ब्रह्मर्षिदेशो वै ब्रह्मावर्तादनन्तरः ॥ ૧૯ ॥

કુરુક્ષેત્ર, મત્સ્ય, પંચાલ અને શૂરસેન એ બ્રહ્મર્ષિ દેશો છે અને તેઓ માત્ર બ્રહ્માવર્ત પછીને સ્થાને છે. ૧૯

एतद्देशप्रसूतस्य सकाशादग्रजन्मनः ।

स्वं स्वं चरित्रं शिक्षेरन्पृथिव्यां सर्वमानवाः ॥ ૨૦ ॥

તે તે દેશોમાં જન્મેલા બ્રાહ્મણ પાસેથી પૃથ્વીમાંના સર્વ માનવોએ પોતપોતાનો સદાચાર શીખવો જોઈએ. ૨૦

हिमवाट्टिन्ध्ययोर्मध्यं यत्प्राग्विनशनादपि ।

प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेशः प्रकीर्तितः ॥ ૨૧ ॥

હિમાલય અને વિન્ધ્યાચલની વચ્ચે વિનશન નામના સરસ્વતીના લોપસ્થાનથી પૂર્વ તરફના તથા પ્રયાગથી પશ્ચિમ બાજુના પ્રદેશને મધ્યદેશ કહ્યો છે. ૨૧

आसमुद्रात्तु वै पूर्वादासमुद्रात्तु पश्चिमात् ।

तयोरेवान्तरं गिर्योरार्यावर्तं विदुर्बुधाः ॥ ૨૨ ॥

જે જે પર્વતોની વચ્ચે, પૂર્વ સમુદ્રથી તે પશ્ચિમ સમુદ્ર

સુધીનો જ પ્રદેશ છે, તેને પંડિતો આર્યાવર્ત કહે છે. ૨૨

કૃષ્ણસારસ્તુ ચરતિ મૃગો યત્ર સ્વભાવતઃ ।

સ જ્ઞેયો યજ્ઞિયો દેશો શ્લેષ્છદેશસ્ત્વતઃ પરઃ ॥ ૨૩ ॥

જ્યાં કાળિયાર હરણુ સહેજ કરે છે, તેને યજ્ઞને યોગ્ય દેશ જાણવો; એ સિવાયના બીજાને *શ્લેષ્છ દેશ જાણવો. ૨૩

एतान्द्विजातयो देशान्संश्रयेरन्प्रयत्नतः ।

शूद्रस्तु यस्मिन्कस्मिन्वा निवसेद्वृत्तिकर्षितः ॥ ૨૪ ॥

દ્વિજવર્ણુએ આ દેશોમાં પ્રયત્નપૂર્વક વસવું. આશ્રિ-
કાના સંકટવાળા શૂદ્રે તો ગમે તે દેશમાં વાસ કરવો. ૨૪

एषा धर्मस्य वो योनिः समासेन प्रकीर्तिता ।

संभवश्चास्य सर्वस्य वर्णधर्मान्निबोधत ॥ ૨૫ ॥

આમ, ધર્મનું કારણ અને આ સર્વ જગતની ઉત્પત્તિ
એ મેં તમને સ ક્ષેપમાં કહ્યાં. હવે, તમે વર્ણધર્મો સાંભળો. ૨૫

द्विजवर्णुना संश्रये—

वैदिकैः कर्मभिः पुण्यैर्निपેकादिर्द्वિजन्मनाम् ।

कार्यः शरीरसंस्कारः पावनः प्रेत्य चेह च ॥ ૨૬ ॥

આ લોક અને પરલોકમાં પાવનકારી ગર્ભધાન આદિ
શરીરસંસ્કારો દ્વિજવર્ણુને પુણ્યકારી વૈદિક કર્મોથી કરવા જોઈએ.

* અરખાયા—

चानुवर्णयव्यवस्थानं यस्मिन्देजे न विद्यते ।

स श्लेષ્छदेशो विद्येयः आर्यावर्तस्ततःपरः ॥ વિષ્ણુપુરાણ ॥

અર્થ તો જે દેશમાં આનુવર્ણ્ય વ્યવસ્થા નથી, તે દેશને શ્લેષ્છ
દેશ કહેવાય. તેને આર્યાવર્ત કહે. (વિષ્ણુ પુરાણ)

૧૦૧ | ગાતાત્રી ચો દિવસમાં ગાતાં આળોદાનં પાંચે ૬
 ૧૦૨ | ગાતાત્રી ચો દિવસમાં ગાતાં આળોદાનં પાંચે ૬
 ૧૦૩ | ગાતાત્રી ચો દિવસમાં ગાતાં આળોદાનં પાંચે ૬

વિવાહવિધિ—

ગર્ભાદેશને પહેલાં દુર્ગાને દાહાણસ્થાપનાવનમ્ ।

ગર્ભાદેશાદશે ગાતાં ગર્ભાંતુ દાહાણે વિગ્રહઃ ॥ ૩૬ ॥

દાહાણને ગર્ભાંતુ આદર્શવર્ધ. દાહાણને ગર્ભાંતુ અગિયારમે
 વર્ધાને વર્ધાને ગર્ભાંતુ આદર્શ વર્ધા ઉપનયનસંસ્કાર કરવો.

દાહાણમકામસ્ય કાર્ય વિગ્રહય પશ્ચમે ।

ગાતાં વ્યાધિનઃ પાંચે વ્યસ્યસ્થેહાર્થિનોઽષ્ટમે ॥ ૩૭ ॥

દાહાણને ગાતાં વ્યાધિનઃ વિગ્રે પાતાના પુત્રને પાંચમે
 વર્ધા. વ્યાધિનઃ દાહાણે તેને છઠે વરસે અને વ્યાધિ ધનની
 દાહાણા વ્યાધિ તેને આદર્શ વરસે ઉપનયન કરવું. ૩૭

આપોટનાદાહાણસ્ય સાવિત્રી નાતિવર્તેતે ।

આદ્યાવિગ્રહાક્ષત્રવન્ધોગચતુર્વિગતેર્વિગ્રહઃ ॥ ૩૮ ॥

આદ્યાવને સાથ વરસ મુધી. દાહાણને આવીસ વરસ મુધી
 અને વ્યાધિને આવીસ વરસ મુધી ઉપનયનસંસ્કારનો સમય
 વર્ધા ગતો નથી ૩૮

અત્ત ઊર્ધ્વે ત્રયોઽપ્યેતે યથાકાલમસંસ્કૃતાઃ ।

સાવિત્રીપતિતા વ્રાત્યા ભવન્ત્યાર્યવિગર્હિતાઃ ॥ ૩૯ ॥

એ અર્થથી પછી પણ ત્રિવાર્ણના જ પુરુષો યથાસમયે
 સંસ્કારવિહીન રહે છે, તેઓ તે સાવિત્રીથી બ્રહ્મ થયેલા વ્રાત્યા
 આર્થાર્થી નિન્દિત થાય છે. ૩૯

मङ्गल्यं ब्राह्मणस्य स्यात्क्षत्रियस्य बलान्वितम् ।

वैश्यस्य धनसंयुक्तं शूद्रस्य तु जुगुप्सितम् ॥ ३१ ॥

ब्राह्मण्युं नाम भंगलकारी होय, क्षत्रियनुं पललयुं होय,
वैश्यनुं धनयुक्त होय अने शूद्रनुं तुच्छतादर्शक होय. ३१

शर्मवद्ब्राह्मणस्य स्याद्राज्ञो रक्षासमन्वितम् ।

वैश्यस्य पुष्टिसंयुक्तं शूद्रस्य प्रेप्यसंयुतम् ॥ ३२ ॥

ब्राह्मण्युं नाम 'शर्म' वाणुं होय, क्षत्रियनुं नाम रक्षा-
संपन्न (वर्माद्विवाणुं) होय, वैश्यनुं नाम पुष्टियुक्त (गुप्सादि)
होय अने शूद्रनुं नाम दासयुक्त होय. ३२

स्त्रीणां सुखोद्यमक्रूरं विस्पष्टार्थं मनोहरम् ॥

मङ्गल्यं दीर्घवर्णान्तमाशीर्वादाभिधानवत् ॥ ३३ ॥

स्त्रीयानां नाम सुप्ते षोडशाय अवां, कठोरता विनानां, स्था-
अर्थवाणां, मनोहर, भंगलसूयक, छेडे दीर्घवर्णवाणां अं
आशीर्वादवायक होय. ३३

निष्कमण्यु तथा अन्नप्राशनसंस्कार—

चतुर्थे मासि कर्तव्यं शिशोर्निष्क्रमणं गृहात् ।

पष्टेऽन्नप्राशनं मासि यद्वेष्टं मङ्गलं कुले ॥ ३४ ॥

पाण्डने चोथे मडिने (धरपहार लठ्ठवानो) 'निष्-
कमण्यु' संस्कार करवो अने छठे मडिने तेने 'अन्नप्राशन' संस्कार
करवो अथवा दुसमां न्छे अने भंगल उर्माविधि होय
करवो. ३४

यौवनसंस्कार—

चूडाकर्म द्विजातीनां सर्वेषामेव धर्मतः ।

प्रथमेऽब्दे तृतीये वा कर्तव्यं श्रुतिचोदनात् ॥ ३५ ॥

गालनी नेदं च अन्ये वयनी नेवी च जननी जनोर्द देाय ४४

ब्राह्मणो वैश्वपात्राजो क्षत्रियो वाट्यादिरौ ।

पैलसौदुम्बरा वरयो दण्डानर्हन्ति धर्मतः ॥ ४५ ॥

धर्मशास्त्र प्रमाणं ब्राह्मणने गीसी अथवा आप्पणने,
क्षत्रियने वट अथवा जंभने अन्ये वश्यने पीडुडी अथवा जण-
नेने १७ धान्ण इयेवा नेदं च.

वेदान्तिको ब्राह्मणस्य दण्डः कार्यः प्रमाणतः ।

तलाटसंमितो राज्ञः स्यात्तु नामान्तिको विशः ॥ ४६ ॥

ब्राह्मणने ६३ शिष्या सुधी पंडांचि ओटका प्रमाणने,
क्षत्रियने ६५ शिष्या सुधी आवे ओवरो अने वैश्यने नाडनी
आणी सुधी अट्टे जेवा प्रमाणने इयेवा. ४६

क्रजवस्ते तु सर्वे स्युरग्रणाः सौम्यदर्शनाः ।

अनुद्वेगकरा नृणां सत्वचो नाग्निदूषिताः ॥ ४७ ॥

ते सर्वे ६७ सीधा. छिद्र विनाना, सुंदर देभाववाणा,
माणसेने उद्वेग न इरतारा, छासवाणा अने अग्निथी आंच्य
न पाभेला डाय. ४७

प्रतिगृह्येप्सितं दण्डमुपस्थाय च भास्करम् ।

प्रदक्षिणं परीत्याग्निं चरेद्भैक्षं यथाविधि ॥ ४८ ॥

ब्रह्मचारीजे ४८ ६३ धारण इरीने सूर्यनुं उपस्थान इरवुं
अने अग्निनी प्रदक्षिणा इया पछी, यथाविधि लिखा भाटे
विचरवुं ४८

નૈતૈરપૂતૈર્વિધિવદાપદ્યપિ હિ કર્હિંચિત્ ।

બ્રાહ્માન્યૌનાંથ સંવન્ધાન્નાચરેદ્બ્રાહ્મણઃ સહ ॥ ૪૦ ॥

બ્રાહ્મણે ક્યારેય, આપત્તિકાળમાં પણ એ અશુદ્ધ લોકો સાથે વિધિપૂર્વક વૈદિક અને વૈવાહિક સંબંધો ન આચરવા. ૪૦

કાર્ણરૌરવવાસ્તાનિ ચર્માણિ બ્રહ્મચારિણઃ ।

વસીરન્નાનુપૂર્વેણ શાળક્ષૌમાવિકાનિ ચ ॥ ૪૧ ॥

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય જાતિના બ્રહ્મચારીઓએ અનુક્રમે કાળિયાર મૃગનાં, રુરુ મૃગનાં અને બકરાંનાં ચર્માં આઢવાં, તેમજ પ્રેમપૂર્વક શણ, અળસી અને બિનનાં વસ્ત્ર પહેરવાં. ૪૧

મૌઙ્ગી ત્રિવૃત્સમા શ્લક્ષ્ણા કાર્યા વિપ્રસ્ય મેહલા ।

ક્ષત્રિયસ્ય તુ મૌર્વી જ્યા વૈશ્યસ્ય શળતાન્તવી ॥ ૪૨ ॥

વિપ્રની મેખલા મુજની, ત્રેવડી સરખી વણેલી અને લીસી રાખવી, ક્ષત્રિયની મેખલા મોરવેલના રેસાની કે ધતુપતી પણ ઇની રાખવી, અને વૈશ્યની મેખલા શણના તાંતણાની રાખવી.

મુઙ્ગાલાભે તુ કર્તવ્યા કુશાશ્મન્તકવલ્વજૈઃ ।

ત્રિવૃતા ગ્રન્થિનૈકેન ત્રિભિઃ પન્નભિરેવ વા ॥ ૪૩ ॥

મુજ આદિ ન મળે, તો બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યે અનુક્રમે દર્બ, આવળ અને બળખીજના રેસામાંથી ત્રણ સેરનો એક કંદોગે કરવો અને તેને એક, ત્રણ કે પાંચ ગાઠો વાળી પહેરવો.

કાર્પાસમુપવીતં સ્યાદ્વિપ્રસ્યોર્ધ્વવૃતં ત્રિવૃત્ ।

શળસૂત્રમયં રાજ્ઞો વૈશ્યસ્યાવિકસૌત્રિકમ્ ॥ ૪૪ ॥

બ્રાહ્મણની જનોઈ ત્રણ સેરની, જમણી બાબુથી વળ ઇધ વાગાયેલી અને સૂતરની હોય; ક્ષત્રિયની જનોઈ તેવી જ પણ

शशुनी जेई अने वैश्यनी तेवी न जननी जनोई होय ४४

ब्राह्मणो वैल्वपालाशौ क्षत्रियो वाटखादिरौ ।

पैलचौदुम्बरौ वैश्यो दण्डानर्हन्ति धर्मतः ॥ ४५ ॥

धर्मशास्त्र प्रमाणे ब्राह्मणने पीडी अथवा पाप्पराणे,
क्षत्रियने वड अथवा पेरणे अने वैश्यने पीलुडी अथवा वांप्प-
राणे दंड धारण करवे जेई अने.

केशान्तिको ब्राह्मणस्य दण्डः कार्यः प्रमाणतः ।

ललाटसंमितो राज्ञः स्यात्तु नासान्तिको विशः ॥ ४६ ॥

ब्राह्मणने दंड शिष्वा सुधी पडोत्रे अटला प्रमाणने,
क्षत्रियने कपाण सुधी आवे अवेडो अने वैश्यने नाकनी
अशी सुधी अडडे अवे प्रमाणने करवे. ४६

ऋजवस्ते तु सर्वे स्युरव्रणाः सौम्यदर्शनाः ।

अनुद्वेगकरा नृणां सत्वचो नाग्निदूषिताः ॥ ४७ ॥

ते सर्व दंडो सीधा, छिद्र विनाना, सुंदर दृष्ट्याववाणा,
माणसेने उद्वेग न करनारा, छालवाणा अने अग्निची आंय
न पाभेला होय. ४७

प्रतिगृह्येप्सितं दण्डमुपस्थाय च भास्करम् ।

प्रदक्षिणं परीत्याग्निं चरेद्भैक्षं यथाविधि ॥ ४८ ॥

ब्रह्मचारीअने धष्ट दंड धारण करीने सूर्यनुं उपस्थान करवुं
अने अग्निनी प्रदक्षिणा कर्या पछी, यथाविधि लिखा भाटे
वियरवुं. ४८

भवत्पूर्वं चरेद्भैक्षमुपनीतो द्विजोत्तमः ।

भवन्मध्यं तु राजन्यो वैश्यस्तु भवदुत्तरम् ॥ ૪૯ ॥

ઉપનયન સંસ્કાર પામેલા બ્રાહ્મણ બ્રહ્મચારીએ ભિક્ષા માગતાં 'ભવત્' શબ્દને આદિમાં કહેવો, ક્ષત્રિયે તે મધ્યમાં કહેવો અને વૈશ્યે તેને અ તે કહેવો. (દાખલા તરીકે બ્રાહ્મણ કહે : ભવતિ ભિક્ષાં દેહિ; ક્ષત્રિય કહે 'ભિક્ષાં ભવતિ દેહિ; વૈશ્ય કહે ભિક્ષાં દેહિ ભવતિ) ૪૯

मातरं वा स्वसारं वा मातुर्वा भगिनीं निजाम् ।

મિક્ષેત ભિક્ષાં પ્રથમં યા ચૈનં નાવમાનયેત્ ॥ ૫૦ ॥

બ્રહ્મચારીએ પ્રથમ ભિક્ષા પોતાની માતા, બહેન, સગી માસી અથવા પોતાનું જે અપમાન નહિ કરે તેની પાસે માગવી.

समाहृत्य तु तद्भैक्षं यावदर्थसमायया ।

નિવેદ્ય ગુરવેઽશ્રીયાદાચમ્ય પ્રાહ્મુઃશુચિઃ ॥ ૫૧ ॥

પોતાની જરૂરબેગી ભિક્ષા માગી લાવી, તેણે નિષ્કપટ રીતે ગુરુને તે નિવેદિત કરવી અને પોતે પવિત્ર થઈ, પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખી, આચમન કરી તે જમવી. ૫૧

ભોજનવિધિ—

आयुष्यं प्राह्मुखो भुंक्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।

શ્રિયં પ્રત્યહ્મુઃશુચો ભુંક્તે ઋતં ભુંક્તે હૃદ્યહ્મુઃશુચઃ ॥ ૫૨ ॥

આમ ઉગમણે મુખ રાખનારે આયુષ્યવર્ધક જમે છે, દક્ષિણ તરફ મોં રાખનારે યશોવર્ધક જમે છે, પશ્ચિમ તરફ મોં રાખનારે લક્ષ્મી ભોગવે છે, અને ઉત્તર તરફ મોં રાખનારે સત્ય પામે છે. ૫૨

[સાયં પ્રાતર્દ્વિજાતીનામશનં સ્મૃતિનોદિતમ્ ।

નાન્તરે ભોજનં કુર્યાદગ્નિહોત્રસમો વિધિઃ ॥

દ્વિજને માટે સ્મૃતિએ સાંજ ને સવારે બે વેળા ભોજન કહ્યું છે. વચ્ચે ભોજન કરવું નહિ આ અગ્નિહોત્રના જવો વિધિ છે.]

ઉપસ્પૃશ્ય દ્વિજો નિત્યમન્નમઘાત્સમાહિતઃ ।

શુક્રત્વા ચોપસ્પૃશેત્સમ્યગદ્ધિઃ खानि च संस्पृशेत् ॥૫૩॥

દ્વિજ નિત્ય આયમન કરીને સ્વસ્થ ચિત્તે જમવું. જમ્યા પછી રૂડી રીતે આયમન કરવું અને પાણીથી તેત્ર આદિ ઈંદ્રિયોનો સ્પર્શ કરવો. ૫૩

પૂજયેદશનં નિત્યમઘાત્તદકુત્સયન્ ।

દૃષ્ટ્વા હૃણ્યેત્પ્રસીદેચ પ્રતિનન્દેચ સર્વશઃ ॥ ૫૪ ॥

નિત્ય ભોજનની પૂજા કરવી, તેની કૃત્યલી ન કરવી, તે જોધને આન દ પામવો, પ્રસન્ન થવું અને સર્વ રીતે તેનું અલિન દન કરવું.

પૂજિતં દશનં નિત્યં વલમૂર્જં ચ યચ્છતિ ।

અપૂજિતં તુ તદ્દુક્તમુખ્યં નાશયેદિદમ્ ॥ ૫૫ ॥

સત્કારેલુ ભોજન નિત્ય બલ અને ઝોજ આપે છે, પણ ન સત્કારેલું તે ખાવામાં આવે તો એ બન્ને નાશ પામે છે. ૫૫

નોચ્છિષ્ટં કસ્યચિદ્દધાન્નાઘાત્તૈવ તથાન્તરા ।

ન ચૈવાધ્યશનં કુર્યાન્ન ચોચ્છિષ્ટઃ ક્વચિદ્વ્રજેત્ ॥ ૫૬ ॥

કોઈનેય એકું બૂહુ આપવું નહિ, તેમજ વચગાળેના વખતે જમવું નહિ, વધારે પડતું ખાવું નહિ, તેમ એકા હાથમેઝ્યે ક્યારેય ઊઠી જવું નહિ. ૫૬

અનારોગ્યમનાયુષ્યમસ્વર્ગ્યં ચાતિભોજનમ્ ॥

અપુણ્યં લોકત્રિવિદિષ્ટં તસ્માત્તત્પરિવર્જયેત્ ॥ ૫૭ ॥

અતિભોજન એ આરોગ્યને બગાડનારું, આયુષ્ય ક્ષીણ કરનારું અને સ્વર્ગનાશક છે. વળી તે પાપરૂપ અને લોકનિન્દિત છે. અકરાંતિયાપાણુ ન રાખવું. ૫૭

આચમનવિધિ—

બ્રાહ્મેણ ત્રિપ્રસ્તીર્થેન નિત્યકાલમુપસ્પૃશેત્ ।

કાયત્રૈદશિકાભ્યાં વા ન પિચ્ચેણ કદાચન ॥ ૫૮ ॥

બ્રાહ્મણે અર્ધ કાળે બ્રાહ્મતીર્થથી, પ્રજ્ઞપત્યતીર્થથી કે દેવતીર્થથી આચમન કરવું પણ—ક્યારેય પિતૃતીર્થથી તે કરવું નહિ.

અઙ્ગુષ્ઠમૂલસ્ય તલે બ્રાહ્મં તીર્થં પ્રચક્ષતે ।

કાયમઙ્ગુલિમૂલેષ્ચ દેવં પિચ્ચં તયોરધઃ ॥ ૫૯ ॥

અંગુઠાના મૂળતલે બ્રાહ્મતીર્થ, આંગળીઓના મૂળે પ્રજ્ઞપત્યતીર્થ. આંગળીઓના ટેરવે દેવતીર્થ અને આંગૂઠો તથા તર્જની એ એની વચ્ચાળને પિતૃતીર્થ કહે છે. ૫૯

ત્રિગચામેદપઃ પૂર્વે દિઃ પ્રમૃજ્યાત્તતો મુસમ્ ।

સ્નાનિ ચૈવ સ્પૃશેદઙ્ગિરાન્માનં શિર ણ્વ ચ ॥ ૬૦ ॥

પહેલાં ત્રણ વાર પાણીનું આચમન કરવું, તે પછી બે વાર નાનું નાક કરવું અને તે પછી બાળ વડે નેત્રોદિ ઈન્દ્રિયાને, દુધને તથા અતઃકને ચર્ચવાં. ૬૦

અનુચારામિરક્તનાભિરઙ્ગિસ્તીર્થેન ધર્મવિત્ ।

દર્શનમ્ઃ સર્વદાચામેદકાન્તે પ્રાગુદઙ્ગમઃ ॥ ૬૧ ॥

પવિત્રતાની ઇચ્છાવાળા ધર્મજ્ઞ પુરુષે સદા એકાંતમાં પૂર્વ
કે ઉત્તર દિશામાં મેં રાખી, ગરમ નહિ એવા ક્ષીણ વિનાના
જલથી બ્રાહ્મ વગેરે તીર્થ વડે આચમન કરવું. ૬૧

હૃદ્ગામિઃ પૂયતે વિપ્રઃ કઠ્ઠગામિરતુ ભૂમિપઃ ।

વૈશ્યોઽદ્ધિઃ પ્રાશિતામિસ્તુ શૂદ્રઃ સ્પૃષ્ટામિરન્તતઃ ॥ ૬૨ ॥

બ્રાહ્મણ હૃદય સુધી પહોંચે તેટલા અને ક્ષત્રિય કંઠ સુધી
પહોંચે તેટલા જળથી પવિત્ર થાય છે વૈશ્ય પાણીના પ્રાશન
માત્રથી તેમજ શૂદ્ર સ્પર્શમાત્રથી શુદ્ધ થાય છે. ૬૨

ઉદ્ઘૃતે દક્ષિણે પાણાબુપવીત્યુચ્યતે દ્વિજઃ ।

સવ્યે પ્રાચીન આવીતી નિવીતી કઠ્ઠસજ્જને ॥ ૬૩ ॥

જનો જમણે હાથ જનોઘની બહાર હાથ, તેને 'ઉપ-
વીતી' દ્વિજ કહે છે, જનો ડાબે હાથ જનોઘની બહાર હાથ,
તેને 'પ્રાચીનાવીતી' કહે છે અને જણે જનોઘ કંઠમાંજ રાખ્યું
હાથ, તેને 'નિવીતી' કહે છે. ૬૩

મેઘલામજિનં દણ્ડમુપવીતં કમણ્ડલુમ્ ।

અપ્સુ પ્રાસ્ય વિનષ્ટાનિ ગૃહ્ણીતાન્યાનિ મન્ત્રવત્ ॥ ૬૪ ॥

મેખલા, મૃગચર્મ, દંડ, જનોઘ અને કમંડલ એ ક્ષટેત્કે
ત્યારે પાણીમાં નાખી દેવાં અને ગૃહ્યસૂત્રના મંત્રપૂર્વક બીજાં
નવાં ધારણ કરવાં ૬૪

કેશાન્તસંસ્કાર—

કેશાન્તઃ પોહ્ણે વર્ષે બ્રાહ્મણસ્ય વિધીયતે ।

રાજન્યવન્ધોર્ઘ્વાવિશે વૈશ્યસ્ય દ્વયધિકે તતઃ ॥ ૬૫ ॥

કેશાંત સંસ્કાર બ્રાહ્મણને સોળમા વર્ષે, ક્ષત્રિયને વીસમ
વર્ષે અને વૈશ્યને ચોવીસમા વર્ષે કરવો ૬૫

અમન્ત્રિકા તુ કાર્યેયં સ્ત્રીણામાવૃદ્ધોપતઃ ।

સંસ્કારાર્થં શરીરસ્ય યથાકાલં યથાક્રમમ્ ॥ ૬૬ ॥

સ્ત્રીઓને પણ જાતકર્માદિ કર્મની આ સર્વ ક્રિયાઓ યથા-
કાલે ને યથાક્રમે વૈદિક મંત્ર વિના કરવી. ૬૬

કન્યાનો વિવાહસંસ્કાર—

વૈવાહિકો વિધિઃ સ્ત્રીણાં સંસ્કારો વૈદિકઃ સ્મૃતઃ ।

પતિસેવા ગુરૌ વાસો ગૃહાર્થોઽગ્નિપરિક્રિયા ॥ ૬૭ ॥

પર તુ, સ્ત્રીઓના વિવાહનો વિધિ વૈદિક સંસ્કાર કહેવાયો
છે, પતિસેવા એ ગુરુકુલવાસ છે અને ગૃહકાર્ય એ અગ્નિ-
ઉપાસના છે. ૬૭

[અગ્નિહોત્રસ્ય શુશ્રૂષા સાયમુદ્વાસમેવ ચ ।

કાર્યં પત્ન્યા પ્રતિદિનમિતિ કર્મ ચ વૈદિકમ્ ॥

પત્નીએ રોજ અગ્નિહોત્રની સેવા કરવી અને સાંજે
ભારેલા અગ્નિને કુંડખહાર કાઢવો, એ વૈદિક કર્મ છે.]

બ્રહ્મચારીનાં કર્મો—

एष प्रोक्तो द्विजातीनामौपनायनिको विधिः ।

उत्पत्तिव्यञ्जकः पुण्यः कर्मयोगं निबोधत ॥ ૬૮ ॥

દ્વિજત્વની ઉત્પત્તિને સૂચવનારો પવિત્ર એવો આ દ્વિજનો
ઉપનયનવિધિ કહ્યો. હવે તે ઉપનયન પામેલાઓનો કર્મયોગ
સાંખ્યો. ૬૮

उपनीय गुरुः शिष्यं शिक्षेच्छौचमादितः ।

आचारमग्निकार्यं च संध्योपासनमेव च ॥ ૬૯ ॥

ગુરુએ શિષ્યને યજ્ઞોપવીત આપી પ્રથમ શૌચ, આચાર,
દામનિયમક અગ્નિકાર્ય અને સંધ્યોપાસના શીખવવાં. ૬૯

અમન્ત્રિકા તુ કાર્યેયં સ્ત્રીણામાવૃદ્દશેષતઃ ।

સંસ્કારાર્થં શરીરસ્ય યથાકાલં યથાક્રમમ્ ॥ ૬૬ ॥

શ્રીગોત્રને પણ જાતકર્માદિ કર્મની આ સર્વ ક્રિયાઓ યથા-
કાલે ને યથાક્રમે વૈદિક મંત્ર વિના કરવી ૬૬

કન્યાનો વિવાહસંસ્કાર—

વૈવાહિકો વિધિઃ સ્ત્રીણાં સંસ્કારો વૈદિકઃ સ્મૃતઃ ।

પતિસેવા ગુરો વાસો ગૃહાર્થોઽગ્નિપરિક્રિયા ॥ ૬૭ ॥

પરંતુ, શ્રીગોત્રના વિવાહનો વિધિ વૈદિક સંસ્કાર કહેવાયો
છે. પતિસેવા એ ગુરુકુલવાસ છે અને ગૃહકાર્ય એ અગ્નિ-
ઉપાસના છે. ૬૭

[અગ્નિદોષસ્ય શુશ્રૂષા સાયમુદ્ઘાસમેવ ચ ।

કાર્યં પન્ન્યા પ્રતિદિનમિતિ કર્મ ચ વૈદિકમ્ ॥

પત્નીએ રાજ અગ્નિદોષની સેવા કરવી અને માંસ
લાંબા અગ્નિને કુટખણી કાઢવો, એ વૈદિક કર્મ છે.]

અન્નચારીના કર્મો—

एष प्रोक्तो द्वित्रातीनामौपनायनिको विधिः ।

उपनिष्यन्नकः पुण्यः कर्मयोगं निबोधत ॥ ૬૮ ॥

ઉપનિષ્યન્ની કિન્નપિન્ને અયવનાથે પવિત્ર એવા આ કિન્નના
ઉપનયન વિધિ કરી લેવે તે ઉપનયન પામેલાઓનો કર્મયોગ
મહત્તર છે. ૬૮

उपनीय गुरुः गिर्यं गिर्येच्छौचमादितः ।

आचम्यसप्रिक्षायं च मंथ्योपासनमेव च ॥ ૬૯ ॥

કુરુને શિરસને યજ્ઞસ્વીત આગી પ્રથમ ગીચ. આગળ
પ્રથમ અચમ્ય અને મંથ્યોપાસનના શીખવનાં ૬૯

वेदाध्ययनने सिधि—

अध्येष्यमाणस्त्वाचान्तो यथागास्त्रमुदङ्मुखः ।

ब्रह्माञ्जलिकृतोऽध्यायो लघुवासा जितेन्द्रियः ॥ ७० ॥

अध्ययन करवानी धर्मगणना शिष्ये शास्त्रानुसार आच-
यन करी. इनर दिशा तरङ्ग मुण्य शास्त्री. अनांजलि वेदी. हणवां
वस परेरी अने जितेन्द्रिय वेदी अध्ययनने योग्य थवुं. ७०

ब्रह्मारम्भेऽवसाने च पादौ ग्राह्यौ गुरोः सदा ।

संहत्य हस्तावध्येयं स हि ब्रह्माञ्जलिः स्मृतः ॥ ७१ ॥

वेदना अध्ययनना आर लभां तथा अ तभां सदा गुरुना
अर्जुनो स्पर्श करवो अने गे हाथ वेदीने अध्ययन करवु,
आ अनांजलि उदेवाय छे ७१

व्यत्यस्तपाणिना कार्यमुपसंग्रहणं गुरोः ।

सव्येन सव्यः स्पष्टव्यो दक्षिणेन च दक्षिणः ॥ ७२ ॥

गुरुनो पादस्पर्श गजटा हाथधी करवो—अटले छे हाथे हाथे
टाणा पगने अने नभणु हाथे नभणा पगने स्पर्शवा ७२

अध्येष्यमाणं तु गुरुर्नित्यकालमतन्द्रितः ।

अधीष्व भो इति त्रयाद्विरामोऽस्त्विति चारमेत् ॥ ७३ ॥

अध्ययन करवा धर्मगणना शिष्यने गुरुणे सदैव आणस-
रहित वेदीने अधीष्व भो (यावो लणु) ऐम कडी आर ल
करवो अने विरामोऽस्तु (विगम हो) ऐम कडी अटकुं. ७३

ब्रह्मणः प्रणवं कुर्यादादावन्ते च सर्वदा ।

स्रवत्यनोकृतं पूर्वं पुरस्ताच्च विशीर्यति ॥ ७४ ॥

वेदाध्ययनना आर लभां अने अ तनां सदा उकारने

અમન્ત્રિકા તુ કાર્યેયં સ્ત્રીણામાવૃદ્ધશેષતઃ ।

સંસ્કારાર્થં શરીરસ્ય યથાકાલં યથાક્રમમ્ ॥ ૬૬ ॥

સ્ત્રીઓને પણ બતકર્માદિ ક્રમની આ સર્વ ક્રિયાઓ યથા-
કાલે ને યથાક્રમે વૈદિક મત્ર વિના કરવી. ૬૬

કન્યાનો વિવાહસંસ્કાર—

વૈવાહિકો વિધિઃ સ્ત્રીણાં સંસ્કારો વૈદિકઃ સ્મૃતઃ ।

પતિસેવા ગુરૌ વાસો ગૃહાર્થોઽગ્નિપરિક્રિયા ॥ ૬૭ ॥

પરંતુ, સ્ત્રીઓના વિવાહનો વિધિ વૈદિક સંસ્કાર કહેવાયો
છે, પતિસેવા એ ગુરુકુલવાસ છે અને ગૃહકાર્ય એ અગ્નિ-
ઉપાસના છે. ૬૭

[અગ્નિદોષસ્ય શુશ્રૂષા સાયગુહાસમેવ ચ ।

કાર્યં પત્ન્યા પ્રતિદિનમિતિ કર્મ ચ વૈદિકમ્ ॥

પત્નીએ એજ અગ્નિદોષની સેવા કરવી અને સાંઠ
બાંધેલા અગ્નિને દુઃખહાર કાઢવો, એ વૈદિક કર્મ છે.]

અન્નચારીનાં કર્મો—

અપ્પ પ્રોક્તો દ્વિજાતીનામૌપનાયનિકો વિધિઃ ।

ઉત્પત્તિવ્યજ્ઞકઃ પુણ્યઃ કર્મયોગં નિવ્રોધત ॥ ૬૮ ॥

દ્વિજાતીની ઉત્પત્તિને મૂચવનારે પવિત્ર એવો આ દ્વિજનો
ઉપનયનવિધિ કર્યો. હવે તે ઉપનયન પામેલાઓનો કર્મયોગ
સંનિર્દેશ. ૬૮

ઉપર્નાય ગુરુઃ શિષ્યં શિક્ષયેચ્છૌચમાદિતઃ ।

આચાર્યમ્નિકાર્યં ચ મંધ્યોપાગનમેવ ચ ॥ ૬૯ ॥

ગુરુને શિષ્યને યજ્ઞપત્રીન આપી પ્રથમ શૌચ, આચાર્ય
ને આચાર્યનાં કર્મો અને નિઃપાપાગના શીષ્યનાં. ૬૯

તે દિવસ ગાયત્રીપાઠનું એ ત્રણું અંકાર, વ્યાહતિ તથા ત્રિપદા ગાયત્રીને એક ગાન નથી નાન એક હજાર જપ કરે છે, તે જમ સાથે મંત્રગીત્રી મુક્ત થાય છે. તેમ મહાપાપની છૂટા થાય છે. ૭૯

एतयर्चा विनंयुक्तः काले च क्रियया स्वया ।

ब्रह्मक्षत्रियविद्योनिर्गर्हणां याति साधुषु ॥ ૮૦ ॥

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈદ્યજાતિનો જે કોઈ આ ગાયત્રી જ્ઞાત્રી વિહીન હોય, તેમજ જે શોષ્ય કાળે પાતાની ક્રિયાથી રહિત રહે, તે સાધુઓમાં નિંદા પામે છે. ૮૦

ओंकारपूर्विकास्तिस्रो सहाव्याहृतयोऽव्ययाः ।

त्रिपदा चैव सावित्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखम् ॥ ૮૧ ॥

ઐકાર પૂર્વકની ત્રણ અવ્યય મહાવ્યાહતિઓને તેમજ ત્રણ પદ્યાળી ગાયત્રીને વેદના મુખરૂપ જાણવો. ૮૧

योऽर्घातेऽहन्यहन्येतांस्त्रीणि वर्षाण्यतन्द्रितः

स ब्रह्म परमभ्येति वायुभृतः खमूर्तिमान् ॥ ૮૨ ॥

જે પુરુષ અતદ્રિત રહીને ત્રણ વર્ષ સુધી પ્રણવ અને વ્યાહતિ સાથે આ ગાયત્રીનું શેજશેજ અધ્યયન કરે છે, તે વાયુરૂપ થઈને અને આકાશ જીવો મૂર્તિમાન થઈને પરબ્રહ્મને પામે છે. ૮૨

एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामाः परं तपः ।

सावित्र्यास्तु परं नास्ति मौनात्सत्यं विशिष्यते ॥ ૮૩ ॥

ઐકાર એ એકાક્ષર પરબ્રહ્મ છે, પ્રાણાયામ એ પરમ તપ છે. ગાયત્રીથી પર કોઈ મંત્ર નથી અને સત્ય મૌન કરતાં વિશેષ છે. ૮૩

ક્ષરન્તિ સર્વા વૈદિક્યો જુહોતિ યજતિ ક્રિયાઃ ।

અક્ષરં દુષ્કરં જ્ઞેયં વ્રહ્મ ચૈવ પ્રજાપતિઃ ॥ ૮૪ ॥

હોમ તથા યજની સર્વ વૈદિક ક્રિયાઓ તાત્પર્ય છે. એક-
ક્ષર ઔદારનેજ અવિનાશી વ્યાપ્તો- તે વ્રહ્મ અને પ્રજાપતિરૂપ છે.

જપનું માહત્ત્વ—

વિધિયજ્ઞાજ્ઞપયજ્ઞો વિશિષ્ટો દશભિર્ગુણૈઃ ।

ઉપાંશુઃ સ્યાન્છતગુણઃ સાહસ્રો માનસઃ સ્મૃતઃ ॥ ૮૫ ॥

વિધિયજ (દર્શ પૌર્ણમાસ આદિ) ડગ્તાં જપયજ દશ-
ગણો અધિક છે, તે ઉપાંશુ જપયજ (પાસે એટલે માણસ પણ
જપ સાંભળી ન શકે એવો) હોય, તો તે સોગણો અધિક છે;
અને તે માનસ (મનમાંજ ચાલતો) જપયજ હોય, તો તે
હજારગણો અધિક છે. ૮૫

યે પાકયજ્ઞાશ્વત્વારો વિધિયજ્ઞસમન્વિતાઃ ।

સર્વે તે જપયજ્ઞસ્ય કલાં નાર્હન્તિ પોહશીમ્ ॥ ૮૬ ॥

વિધિયજ્ઞો સાથે બેડાયેલા જ ચાર પાકયજ્ઞો (અગ્નિહોત્ર,
વૈશ્વદેવ, નિત્યશ્રાદ્ધ અને અતિથિપૂજન) છે, તે જપયજની
સોળમા ભાગની કલાને પણ ચોગ્ય નથી. ૮૬

જપ્યેનૈવ તુ સંસિધ્યેદ્રાહ્મણો નાત્ર સંશયઃ ।

કુર્યાદન્યન્ન વા કુર્યાન્મૈત્રો બ્રાહ્મણ ઉચ્યતે ॥ ૮૭ ॥

જપથી જ બ્રાહ્મણ સંસિદ્ધિને પામે છે, એમાં સંશય નથી.
પછી બીજું કરે કે ન કરે, તોપણ તેને 'મૈત્ર' (સૂર્યોપાસક) કહે
વામાં આવે છે. ૮૭

ઇન્દ્રિયનિગદનુ માહાત્મ્ય--

ઇન્દ્રિયાણાં વિચરતાં વિપયેષ્વપહારિણુ ।

સંયમે યત્નમાતિષ્ઠેઢિઢાન્યન્તેવ વાજિનામ્ ॥ ૮૮ ॥

સારથિ નેમ ઘાડાંઆને યત્નપૂર્વક સંયમમાં રાખે છે, તેમ વિદ્વાને મનને ખેત્રી જનારા વિપયોમાં વિચરતી ઇન્દ્રિયાને યત્નપૂર્વક સંયમમાં રાખવી જોઈએ. ૮૮

एकादशेन्द्रियाण्याहुर्यानि पूर्वे मनीषिणः ।

તાનિ સમ્યક્પ્રવક્ષ્યામિ યથાવદનુપૂર્વશઃ ॥ ૮૯ ॥

પૂર્વ ૫ ડિનાંએ ને અગિયાર ઇન્દ્રિયો કહી છે, તે હું તમને સારી રીતે, યથાવત ને અનુક્રમે કહીશ. ૮૯

श्रोत्रं त्वक्चक्षुषी जिह्वा नासिका चैव पञ्चमी ।

पायूपस्थं हस्तपादं वाक्चैव दशमी स्मृता ॥ ૯૦ ॥

કાન, આગળી, આંખ, જીભ, નાક એ પાંચ; શુદ્ધ, ઉપસ્થ, હાથ, પગ અને વાળી એ પાંચ; એમ દશ ઇન્દ્રિયો કહી છે. ૯૦

बुद्धीन्द्रियाणि पञ्चैषां श्रोत्रादीन्यनुपूर्वशः ।

कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैषां पाय्वादीनि प्रचक्षते ॥ ૯૧ ॥

આમાં કાન વગેરે પહેલી પાંચને જ્ઞાનેન્દ્રિયો કહે છે અને શુદ્ધ વગેરે પછીની પાંચને કર્મેન્દ્રિયો કહે છે ૯૧

एकादशं मनो ज्ञेयं स्वगुणोभयात्मकम् ।

यस्मिञ्જિતે જિતાવેતાં ભવતઃ પञ્ચકૌ ગણૌ ॥ ૯૨ ॥

પોતાના શુભે કરીને જ્ઞાનેન્દ્રિય અને કર્મેન્દ્રિય એમ ને ઉભયરૂપી છે, તે મનને અગિયારમું જાણવું. એ જીતવામાં આવતાં, જે ૫ ઇન્દ્રિયો જિતાઈ રહે છે. ૯૨

इन्द्रियाणां प्रसङ्गेन दोषमृच्छत्यसंशयम् ।

संनियम्य तु तान्येव ततः सिद्धिं नियच्छति ॥ ९३ ॥

ઇન્દ્રિયોના વિશેષ સંગથી નિ.સંશય દોષ લાગે છે. તેમનો સંનિયમ કરનાથી જ સિદ્ધિ મળે છે. ૯૩

न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति ।

दृषિपा कृष्णवर्त्मन भूय एवाभिवर्धते ॥ ९४ ॥

કામ કંઈ કામનાઓના ઉપભોગથી શમતો નથી, તે તે કામ આટુનિથી અધિક વધે તેમ દૂરી વધે જ જાય છે. ૯૪

यश्चैतान्प्राप्नुयात्सर्वान्यश्चैतान्કેवलंस्त्यजेत् ।

प्रापणान्मर्षकामानां परित्यागो विणिष्यते ॥ ९५ ॥

જે આ સર્વ કામનાઓને પ્રાપ્ત કરે છે અને જ એ સર્વને કેવળ ત્યાગ કરે છે, તે એમાં સર્વ કામનાઓનો ત્યાગ એ સર્વ કામનાઓની પ્રાપ્તિ કરતાં વિશેષ અધિયાનો છે. ૯૫

न त्रैयतानि शक्यन्ते संनियन्तुममेवया ।

विषयेषु प्रजुष्टानि यथा ज्ञानेन नित्यशः ॥ ९६ ॥

ત્રિવેદોનાં ત્રેયવેદોની એ ઈન્દ્રિયોને માત્ર વિષયોએવના વિષયોમાં પ્રજુષ્ટાની યથા જ્ઞાનેન નિત્યશઃ ૯૬

वेदास्तथासथ यथात्र नियमाश्च तपांसि च ।

त विषदृष्टमात्मस्य सिद्धिं गच्छन्ति कर्हिचिन् ॥ ९७ ॥

વેદોનાં તથાસથ યથાત્ર નિયમોશ્ચ તપોસિ ચ ૯૭

શ્રુત્વા રણ્ણા ચ દણ્ણા ચ ભુક્ત્વા ઘ્રાત્વા ચ યો નરઃ ।

ન તૃપ્યતિ ગ્લાયતિ વા સ વિજ્ઞેયો જિતેન્દ્રિયઃ ॥ ૧૮ ॥

સાંભળ્યા, રખણ્યા, ન્દેયા, જરયા અને સંધ્યા છતાં જ માણુ-
સને ભૂખ કે ઝાણાનિ થતાં નથી. તેને જિતેન્દ્રિય જાણુવા ૬૮

શ્ચન્દ્રિયાણાં તુ મર્દેષાં યદ્યેકં ક્ષરતીન્દ્રિયમ્ ।

તેનાસ્ય ક્ષરતિ પ્રજા દત્તેઃ પાત્રાદિવોદકમ્ ॥ ૧૯ ॥

જેમ જલપાત્રમાં એક છિદ્ર હોતાં તેમાંથી બધું પાણી
ટપટી જાય છે. તેમ સૌ ઇન્દ્રિયોમાંથી એક પણ સ્ખલિત હોતાં
માણુસની પ્રજા વહી જાય છે. ૬૯

વશે કૃત્વેન્દ્રિયગ્રામં સંયમ્ય ચ મનસ્તથા ।

સર્વાન્સંસાધયેદર્થાનક્ષિણ્યન્વોગતસ્તનુમ્ ॥ ૧૦૦ ॥

ઇન્દ્રિયસમૂહને વશ કરીને અને મનને સચમમાં રાખીને,
શરીરને ધીણુ થવા દીધા સિવાય, સૌ અર્થો યોગપૂર્વક સાધવા
પૂર્વા સંધ્યાં જપંસ્તિષ્ઠેત્સાધિત્રીમાર્કદર્શનાત્ ।

પશ્ચિમાં તુ સમાર્ગીનઃ સમ્યગૃક્ષત્રિભાવનાત્ ॥ ૧૦૧ ॥

પ્રાત સંધ્યા વખતે સૂર્યોદય સુધી ગાયત્રીજપ કરતાં જીભા
ચેલેવું અને સાય સંધ્યા વખતે નક્ષત્રોદય સુધી ગાયત્રીજપ કરતાં
રૂડી રીતે બેસી ચેલેવું ૧૦૧

સંધ્યાવ દન—

પૂર્વા સંધ્યાં જપંસ્તિષ્ઠૈશમેનો વ્યપોહતિ ।

પશ્ચિમાં તુ સમાસીનો મલ્લં હન્તિ દિવાકૃતમ્ ॥ ૧૦૨ ॥

પ્રાત સંધ્યામાં જીભો રૂડી ગાયત્રી જપે છે, તેનાં
કરેલાં પાપ નાશ પામે છે, સાયંસંધ્યામાં બેસીને જ
છે, તે પોતાનાં દિવસે કરેલાં પાપને દૂર કરે છે. ૧૦૨

न तिष्ठति तु यः पूर्वा नोपास्ते यश्च पश्चिमाम् ।
स शूद्रवद्वहिष्कार्यः सर्वस्माद्विजकर्मणः ॥ १०३ ॥

ज द्विज प्रातःसंध्यातु अनुष्ठान करतो नथी, तेमज ज साय संध्यानी उपासना करतो नथी, तेने अर्च द्विजडर्भोभांथी शूद्रनी जम पाधान करतो १०३

स्वाध्याय—

अपां समीपे नियतो नैत्यकं विधिमास्थितः ।
सावित्रीमप्यधीयीत गत्वारण्यं समाहितः ॥ १०४ ॥

जलाशयनी समीपमां डे अरण्यमां जर्दने नियमयुक्त थर्ध, सावधान यित्ते नित्यविधिमां रडेवु अने सावित्रीतुं य अध्ययन करवुं. १०४

वेदोपकरणे चैव स्वाध्याये चैव नैत्यके ।
नानुरोधोऽस्त्यनध्याये होममन्त्रेषु चैव हि ॥ १०५ ॥
वेदांगो लक्षणवाथी, नित्यना स्वाध्यायथी तेमज होममन्त्रोथी अनध्यायने पाध आवतो नथी. १०५

नैत्यके नास्त्यनध्यायो ब्रह्मसत्रं हि तत्स्मृतम् ।
ब्रह्माहुतिहुतं पुण्यमनध्यायवपद्कृतम् ॥ १०६ ॥
नित्यडर्भमां अनध्याय होतो नथी, डेभडे ते ब्रह्मयज्ञरुप डेवाय छे. तेमां वेदनी आहुतिरुपे ज होम ते अनध्यायमां दरनामां आवता समाप्तिरुयड वपट् जेवो पवित्र छे. १०६

यः स्वाध्यायमधीतेऽहं विधिना नियतः शुचिः ।
तस्य नित्यं क्षरत्येव पयो दधि घृतं मधु ॥ १०७ ॥

પવિત્ર અને નિયમપરાયણ રહી, જે એક વર્ષ સુધી સ્વાધ્યાયનું અધ્યયન કરે છે. તેને તે સ્વાધ્યાય દૃઢ, દહીં, ધી અને મધ વરસાવે છે. ૧૦૭

અગ્નીન્ધનં મૈક્ષચર્યામધઃશર્યાં ગુરોર્હિતમ્ ।

આસમાવર્તનાત્કુર્યાત્કૃતોપનયનો દ્વિજઃ ॥ ૧૦૮ ॥

ઉપનયન પામેલા દ્વિજ સમાવર્તન સુધી હોમકાષ્ઠો એકઠાં કરવાં, ભિક્ષા માગી લાવવી, નીચે પથારી રાખવી અને ગુરુની હિતસેવા કરવી. ૧૦૮

બ્રહ્મચર્યા યોગ્ય શિષ્યો—

આચાર્યપુત્રઃ શુશ્રુષુર્જ્ઞાનદો ધાર્મિકઃ શુચિઃ ।

આત્મઃ શક્તોર્ધર્મઃ સાધુઃ સ્વોડધ્યાપ્યા દશ ધર્મતઃ ॥ ૧૦૯ ॥

આચાર્યનો પુત્ર, સેવક. બ્રહ્મકારી આપનાર, ધાર્મિક, પવિત્ર, આત્મજન, શક્તિસમર્થ, ધન દેનાર, સદાચારી અને પોતીકો માણસ—જો દશને ધર્મ પૂર્વક અધ્યાપન કરવું. ૧૦૯

નાપૃષ્ઠઃ કસ્યચિદ્વૃયાન્ન ચાન્યાયેન પૃચ્છતઃ ।

જાનન્નપિ હિ મૈધાવી જલવહ્લોક આચરેત્ ॥ ૧૧૦ ॥

કોઈના પૂછ્યા વિના ક્યારેય ન ઉપદેશવું, તેમ અન્યાયથી પૂછનારને ઉત્તર ન વાળવો. બ્રહ્મતાં છતાં, બુદ્ધિમાને સંસારમાં બહુની જેમ આચરવું. ૧૧૦

અધર્મેણ ચ યઃ પ્રાહ યશ્ચાધર્મેણ પૃચ્છતિ ।

તથોરન્યતરઃ પ્રૈત્તિ વિદ્વેપં વાજધિગચ્છતિ ॥ ૧૧૧ ॥

જે અધર્મથી પોલે છે અને અધર્મથી પૂછે છે, તે એક મરી બચ છે અથવા પરસ્પર દ્રેષી બની રહે છે. ૧૧

દત્તમત્ની પાસેથી લૌકિક, વૈદિક અને આધ્યાત્મિક જ્ઞાન મેળવ્યું હોય. તેમને પ્રથમ પ્રાણામ કરવા. ૧૧૭

[જન્મપ્રભૃતિ યત્કિચિચ્ચેતસા ધર્મમાચરેત્ ।

તત્સર્વં વિફલં જ્ઞેયમેકહસ્તાભિવાદનાત્ ॥

જન્મથી માંડીને ચિત્તથી જ કાંઈ ધર્માચરણ કર્યું હોય, તે એક હાથે નમન કરવાથી વિદ્યુત ધાય છે. એમ જાણવું.]

સાચિત્રીમાત્રસારોઽપિ વરં વિપ્રઃ સુચન્વિત્તઃ ।

નાયન્વિત્તસિવેદોઽપિ સર્વાંગી સર્વવિક્રયી ॥ ૧૧૮ ॥

મુસ યમી વિપ્ર લક્ષે માત્ર ગાયત્રીનુ જ જ્ઞાન ધરાવતો હોય તો ય શ્રેષ્ઠ છે. પણ ત્રણ વેદ જાણ્યા છતાં ગમે તે બીજું જ્ઞાનારો, બધી જાતનો વિક્રય કરનારો અને અસંયમી એવો પ્રાણણ માન્ય જ નથી. ૧૧૮

શય્યાસનેઽધ્યાચરિતે શ્રેયસા ન સમાવિશેત્ ।

શય્યાસનસ્થશ્ચૈવનં પ્રત્યુત્થાયાભિવાદયેત્ ॥ ૧૧૯ ॥

વિદ્યા આદિમાં આપણાથી અધિક હોય તેઓ જ શય્યા કે આસન ઉપર બિરાજ્યા હોય, તે ઉપર ક્યારેય સાથે ન બેસવું. એવા કોઈ આવી પડે, તો આપણે શય્યા કે આસન ઉપર બેઠા હોઈ એત્યાંથી બીડી તેમને વ દન કરવાં. ૧૧૯

ऊर्ध्वं प्राणा ह्युत्ક્રામન્તિ यूનઃ સ્થવિર આયતિ ।

પ્રત્યુત્થાનાભિવાદાભ્યાં પુનસ્તાન્પ્રતિપદ્યતે ॥ ૧૨૦ ॥

વૃદ્ધ વડીલ આવતાં યુવાનોના પ્રાણ બીજે જાય છે—તે બીડીને અભિવાદન કર્યાંથી પાછા સ્થાને આવે છે. ૧૨૦

અભિવાદનશીલસ્ય નિત્યં વૃદ્ધોપસેવિનઃ ।

ચત્વારિ તસ્ય વર્ધન્તે આયુર્વિદ્યા યશો વલમ્ ॥ ૧૨૧ ॥

वृद्धोने नित्यं प्राणाम इत्यादिनां अने तेमनी अद्वैत सेवा कर-
नायना आपुप, विद्या, पश अने पश अगार वृद्धि पामे छे.

प्राणामनु २१—

अभिवादान्परं विप्रो ज्यायांममभिवादयन् ।

अमौ नामाहमस्मीति स्वं नाम परिकीर्तयेत् ॥ १२२ ॥

वृद्धीवनेनमन इत्यादी यथेते विप्रे अभिवादन पश्री 'हु ते
नामनो 'हु' अम इत्यादी पातानु नाम इत्येव १२२

नामधेयस्य ये केचिदभिवादं न जानते ।

तान्प्राज्ञोऽहमिति त्रयास्त्रियः सर्वास्तथैव च ॥ १२३ ॥

इत्यादि नामादिनां भुव इत्यादिनां नमस्कारने न समजता होय, तो
आइमाने तेमने 'हु हु' अहं हु इत्यादिनां श्रीज्याने पशु
अम इत्यादि १२३

भोःशब्दं कीर्तयेदन्ते स्वस्य नाम्नोऽभिवादाने ।

नाम्नां स्वरूपभावो हि भोभान् ऋषिभिः स्मृतः ॥ १२४ ॥

अभिवादाने नामा पाताना नामने अत 'भोः' शब्द इत्येवा.
इत्यादि अभिवादाने शुभशर्माहमस्मि भोः । इत्येव, ऋषिनामै
'भोः' शब्दने नामाना नामना अहं पशु इत्यादि १२४

आयुष्मान्भव सौम्येति वाच्यो विप्रोऽभिवादाने ।

अकारश्चास्य नाम्नोऽन्ते वाच्यःपूर्वाक्षरः प्लुतः ॥ १२५ ॥

आयुष्मान्भव सौम्येति वाच्यो विप्रोऽभिवादाने 'आयुष्यमान् भव, सौम्य' (इ
त्यादिनां अकारश्चास्य नाम्नोऽन्ते वाच्यःपूर्वाक्षरः प्लुतः
इत्यादिनां अकारश्चास्य नाम्नोऽन्ते वाच्यःपूर्वाक्षरः प्लुतः
इत्यादिनां अकारश्चास्य नाम्नोऽन्ते वाच्यःपूर्वाक्षरः प्लुतः

यो न वेद्यभिवादस्य विप्रः प्रत्यभिवादनम् ।

नाभिवाद्यः स विदुषा यथा शूद्रस्तथैव सः ॥ १२६ ॥

नै आत्मज्ञ नमनना णदलाभां सामु नमन न्जणुतो नथी,
तेने विद्वाने नमन न इरुवु-ते तो शद्रना न्वेो छे. १२६

ब्राह्मणं कुशलं पृच्छेत्क्षत्रवन्धुमनामयम् ।

वैश्यं क्षेमं समागम्य शूद्रमारोग्यमेव च ॥ १२७ ॥

आत्मज्ञ भणतां 'कुशल' पूछुं, क्षत्रिय भणतां 'सुख'
पूछुं, वैश्य भणतां 'क्षेम' पूछुं अने शद्र भणतां 'आरो-
ग्य' पूछुं. १२७

अवाच्यो दीक्षितो नाम्ना यवीयानपि यो भवेत् ।

भोभवत्पूर्वकं त्वेनमभिभाषेत धर्मवित् ॥ १२८ ॥

नैजे यजदीक्षा लीधी होय, ते उंभरभां नानो होय तो य
तेने नाम लघने गोलावयो नहि. पणु धर्मज्ञे 'भोः' अने 'भवत्'
शब्दो साथे तेनी साथे गोखुं १२८

परपत्नी तु या स्त्री स्यादसंवन्धा च योनिः ।

तां ब्रूयाद्भवतीत्येवं सुभगे भगिनीति च ॥ १२९ ॥

नै स्त्री परपत्नी होय तथा नन्मने अगे संणंधवाणी न
होय, तेने लवती, सुभगा, णहेन ऐम इहेवुं. १२९

मातुलांश्च पितृव्यांश्च श्वशुरानृत्विजो गुरुन् ।

असावहमिति ब्रूयात्प्रत्युत्थाय यवीयसः ॥ १३० ॥

माभा, डाडा, ससरा, ऋत्विजे अने विद्यागुरुजो पो
नाना होय, तो य तेमने भणतां णडीने 'ते हुं छुं' ऐम

માતૃષ્વસા માતુલानी श्वशूरथ पितृष्वसा ।

સંપૂજ્યા ગુરુપત્નીવત્સમાસ્તા ગુરુભાર્યયા ॥ ૧૩૧ ॥

માસી, મામી, સાસુ અને કૌઈ આ બધાં ગુરુપત્નીની જમ પૂજ્ય છે-તેથી ગુરુપત્નીની જમ તેમને આદરસહાર આપવો.

भ्रातुर्भार्योपसंग्राह्या सवर्णाहन्यहन्यपि ।

વિપ્રોઘ્ય તૂપસંગ્રાહ્યા જ્ઞાતિસંવન્ધિયોપિતઃ ॥ ૧૩૨ ॥

મોટા ભાઈની પત્ની પોતાના વર્ણની હોય, તો તેજ તેને પાથે લાગવું. પણ સગાંસબ ધીની સ્ત્રીઓને તો પરદેશથી આવીને પગે લાગવું. ૧૩૨

पितुर्भगिन्यां मातुश्च ज्यायस्यां च स्वसर्यपि ।

માતૃવૃદ્ધિમાતિષ્ટેન્માતા તામ્યો ગરીયસી ॥ ૧૩૩ ॥

કૌઈ, માસી અને મોટી બહેન એમના તરફ માતાની જમ આદરબાવ રાખવો-પણ માતા તે સર્વથી અધિક છે. ૧૩૩

दशाद्वारुष्यं पौरसख्यं पञ्चाद्वारुष्यं कलाभृताम् ।

અઠ્ઠપૂર્વ શ્રોત્રિયાણાં સ્વલ્પેનાપિ સ્વયોનિષુ ॥ ૧૩૪ ॥

એક જ નગરમાં રહેવાવાળો હંમરે દશ વર્ષ મોટો હોય, દશાદરીયગીવાળો પાંચ વર્ષ મોટો હોય, વેદ લણવાવાળો ત્રણ વર્ષ મોટો હોય અને સગાંસબ ધી થોટો જ મોટો હોય, તેણે તે સૌ વચ્ચે મેત્રીવ્યવહાર છે. ૧૩૪

ब्राह्मणं दशवर्षं तु शतवर्षं तु भूमिपम् ।

વિદ્યાપૃથ્વો વિજ્ઞાનાયાદ્યાદ્ગણસ્તુ તયોઃ પિતા ॥ ૧૩૫ ॥

બ્રાહ્મણુ દશ વર્ષનો હોય અને શત સો વરસનો હોય, તે યજ્ઞને વિદ્યાપૃથ્વ વળાણા તે બેમાં આદરણુ પિતારૂપ છે. ૧૩૫

संस्कृत - १०

संस्कृत - १०

संस्कृत - १०

संस्कृत - १०

संस्कृत - १०

संस्कृत - १०

संस्कृत - १०

संस्कृत - १०

संस्कृत - १०

संस्कृत - १०

संस्कृत - १०

संस्कृत - १०

संस्कृत - १०

संस्कृत - १०

संस्कृत - १०

संस्कृत - १०

માતૃષ્વસા માતુલानी श्वश्रूथ पितृष्वसा ।

સંપૂજ્યા ગુરુપત્નીવત્સમાસ્તા ગુરુભાર્યયા ॥ ૧૩૧ ॥

માસી, મામી, સામુ અને કૌઈ આ બધાં ગુરુપત્નીની જન્મ પૂજ્ય છે—તેથી ગુરુપત્નીની જન્મ તેમને આદરસત્કાર આપવો.

भ्रातुर्भार्योपसंग्राह्या सवर्णाहन्यहन्यपि ।

વિપ્રોષ્ય તૂપસંગ્રાહ્યા જ્ઞાતિસંવન્ધિયોપિતઃ ॥ ૧૩૨ ॥

મોટા ભાઈની પત્ની પોતાના વર્ણની હોય, તો રાજ તેને પાયે લાગવું. પણ સગાંસબ ધીની સ્ત્રીઓને તો પરદેશથી આવીને પગે લાગવું. ૧૩૨

पितुर्मगिन्यां मातुश्च ज्यायस्यां च स्वसर्षपि ।

માતૃવદ્વૃત્તિમાતિષ્ટેન્માતા તામ્બો ગરીયસી ॥ ૧૩૩ ॥

કૌઈ, માસી અને મોટી બહેન એમના તરફ માતાની જન્મ આદરભાવ રાખવો—પણ માતા તે સર્વથી અધિક છે. ૧૩૩

दशाद्धारुख्यं पौरसख्यं पञ्चाद्धारुख्यं कलाभृताम् ।

ચ્યદ્ધર્વ શ્રોત્રિયાણાં સ્વલ્પેનાપિ સ્વયોનિષુ ॥ ૧૩૪ ॥

એક જ નગરમાં રહેવાવાળો ઉમરે દશ વર્ષ મોટો હોય, ક્ષાકારીગરીવાળો પાંચ વર્ષ મોટો હોય, વેદ ભણવાવાળો ત્રણ વર્ષ મોટો હોય અને સગાંસબંધી થોડો જ મોટો હોય, તોપણ તે સૌ વચ્ચે મૈત્રીવ્યવહાર છે. ૧૩૪

ब्राह्मणं दशवर्षं तु शतवर्षं तु भूमिपम् ।

પિતાપુત્રૌ વિજાનીયાદ્બ્રાહ્મણસ્તુ તયોઃ પિતા ॥ ૧૩૫ ॥

બ્રાહ્મણ દશ વર્ષનો હોય અને રાજ સૌ વરસનો હોય, તોય તેમને પિતાપુત્ર બણવા—તે બેમાં બ્રાહ્મણ પિતા૩૫ છે. ૧૩૫

ગાનના કારણ—

વિત્તં વન્ધુર્વયઃ કર્મ વિદ્યા ભવતિ પશ્ચમી ।

एतानि मान्यस्थानानि गरीयो यद्यदुत्तरम् ॥ १३६ ॥

ધન, બંધુ, વય, કર્મ અને પાંચમી વિદ્યા એ માનનાં સ્થાનો છે—તેમાં પછી પછીનું તે આગળ આગળના કરતાં ચડિયાતું છે. ૧૩૬

पञ्चानां त्रिषु वर्णेषु भूयांसि गुणवन्ति च ।

यत्र स्युः सोऽत्र मानार्हः शूद्रोऽपि दशमीं गतः ॥ १३७ ॥

ત્રણે વર્ણોમાં જ આ પાંચમાંથી જટલા વિશેષ ગુણવાળા હોય, તેટલા તેઓ અહીં માનપાત્ર છે નેવું વર્ષ પહેલેંચિલો શૂદ્ર પણ માનને યોગ્ય છે. ૧૩૭

चक्रिणो दशमीस्थस्य रोगिणो भारिणः स्त्रियाः ।

स्नातकस्य च राज्ञश्च पन्था दैयो वरस्य च ॥ १३८ ॥

ચક્રવાળા વાહનમાં બેઠેલાને, નેવું વર્ષ થયેલાને, રોગીને, ભારવાળાને, સ્ત્રીઓને, સ્નાતકને, રાજાને તેમજ વરરાજાને માર્ગ આપવો. ૧૩૮

तेषां तु समवेतानां मान्यौ स्नातकपार्थिवौ ।

राजस्नातकयोश्चैव स्नातको नृपमानभाक् ॥ १३९ ॥

તે બધાં એકસાથે થઈ ગયાં હોય, તો સ્નાતક અને રાજાને માનયોગ્ય ગણવા. રાજા અને સ્નાતક એ બેમાં સ્નાતક રાજા તરફથી માન પામે ૧૩૯

આચાર્ય વગેરેના લક્ષણ—

उपनीय तु यः शिष्यं वेदमध्यापयेद्द्विजः ।

सकल्पं सरहस्यं च तमाचार्यं प्रचक्षते ॥ १४० ॥

માતૃષ્વસા માતુલાની શ્વશ્રૂથ પિતૃષ્વસા ।

સંપૂજ્યા ગુરુપત્નીવત્સમાસ્તા ગુરુભાર્યયા ॥ ૧૩૧ ॥

માસી, મામી, સાસુ અને કૌઈ આ બધાં ગુરુપત્નીની જમ પૂજ્ય છે—તેથી ગુરુપત્નીની જમ તેમને આદરસહાર આપવો.

ભ્રાતુર્ભાર્યોપસંગ્રાહ્યા સર્વર્ણાહન્યહન્યપિ ।

વિપ્રોઘ્ય તૂપસંગ્રાહ્યા જ્ઞાતિસંવન્ધિયોપિતઃ ॥ ૧૩૨ ॥

મોટા ભાઈની પત્ની પોતાના વર્ણની હોય, તો તેને તેને પાથે સાગવું. પણ સગાંસબંધીની સ્ત્રીઓને તો પરદેશથી આવીને પણ સાગવું. ૧૩૨

પિતુર્ભગિન્યાં માતુશ્ચ જ્યાયસ્યાં ચ સ્વસર્યપિ ।

માતૃદ્વૃત્તિમાતિષ્ટેન્માતા તામ્યો ગરીયસી ॥ ૧૩૩ ॥

કૌઈ, મામી અને મોટી બહેન એમના તરફ માતાની જમ આદરવાનું ગણવું—પણ માતા તે સર્વથી અધિક છે. ૧૩૩

દગાદ્ગામ્યં પૌરસમ્યં પશ્ચાદ્ગામ્યં કલામૃતામ્ ।

વ્યઠ્ઠપૂર્વં શ્રોત્રિયાણાં સ્વલ્પેનાપિ સ્વયોનિપુ ॥ ૧૩૪ ॥

કેન્દ્ર નગરમાં ગેદવાવાળો હંમરે દસ વર્ષ મોટો હોય. ક્ષેત્રનીગરીવાળો પાંચ વર્ષ મોટો હોય, વેદ બણવાવાળો ૨ વર્ષ મોટો હોય અને ગોસંબંધી થોટો જ મોટો હોય, તોય તે સૌ વચ્ચે નીચીવ્યવહાર છે. ૧૩૪

બ્રાહ્મણં દગરૂપં તુ ગતવર્ષં તુ ભૂમિપમ્ ।

વિદ્યાપૂર્વો વિદ્યાર્નાયાદ્દાક્ષણમ્તુ તર્યાઃ પિતા ॥ ૧૩૫ ॥

બ્રાહ્મણને દગરૂપ તો ગતવર્ષ તો ભૂમિપમ્ । વિદ્યાપૂર્વો વિદ્યાર્નાયાદ્દાક્ષણમ્તુ તર્યાઃ પિતા ॥ ૧૩૫ ॥

જે દ્વિજ શિષ્યને ઉપનયન આપીને તેને કલ્પ અને રહસ્ય સહિત વેદાધ્યયન કરાવે છે, તેને આચાર્ય કહે છે. ૧૪૦

एकदेशं तु वेदस्य वेदाङ्गान्यपि वा पुनः ।

योऽध्यापयति वृत्त्यर्थमुपाध्यायः स उच्यते ॥ ૧૪૧ ॥

જે આજીવિકા માટે વેદના એક ભાગનું અને વળી વેદાંગોનું અધ્યાપન કરે છે, તે ઉપાધ્યાય કહેવાય છે. ૧૪૧

निषेकादीनि कर्माणि यः करोति यथाविधि ।

संभावयति चान्नेन स विप्रो गुरुरुच्यते ॥ ૧૪૨ ॥

જે વિપ્ર યથાવિધિ ગર્ભાધાન આદિ સ સ્કારો કરે છે અને અન્નથી પોષે છે, તે ગુરુ કહેવાય છે. ૧૪૨

अग्न्याधेयं पाकयज्ञानग्निष्टोमादिकान्मखान् ।

यः करोति वृतो यस्य स तस्यर्त्विग्निहोच्यते ॥ ૧૪૩ ॥

વરણુમાં વરાયેલો જે બ્રાહ્મણ જેને માટે અગ્ન્યાધેય (આહવનીય આદિ અગ્નિ પ્રગટાવવાનું કાર્ય), પાકયજ્ઞ અને અગ્નિષ્ટોમાદિ યજ્ઞો કરે છે, તે તેનો અહીં ઋત્વિજ કહેવાય છે. ૧૪૩

य आवृणोत्यवितथं ब्रह्मणा श्रवणाबुभौ ।

म मात्रा म पिता ज्ञेयस्तं न द्रुहोत्કदाचन ॥ ૧૪૪ ॥

જે બ્રાહ્મણ એક ધર્મોમાં વેદથી સત્ય બરી દે છે, તેને માત્રા અને પિતાદેવ આપણે ક્યારેય તેનો દ્રોહ ન કરવો. ૧૪૪

उपाध्यायान्द्रक्षाचार्य आचार्याणां शतं पिता ।

सहस्रं तु पितृन्माता गौर्ग्वेणानिश्च्यते ॥ ૧૪૫ ॥

વિપ્રાણાં જ્ઞાતો જ્યૈષ્ઠ્યં દ્વિત્રિયાણાં તુ વીર્યતઃ ।

વેદ્યાનાં ધાન્યધનતઃ ગદ્રાણામેવ જન્મતઃ ॥ ૧૫૫ ॥

પ્રાજ્ઞાની મોટાઈ જાનથી, દ્વિત્રિયાની પરાક્રમથી, વેદ્યો-
ની ધનધાન્યની અને શત્રોની હમરથી હોય છે. ૧૫૫

ન તેન વૃદ્ધો ભવતિ येनारस्य पलितं शिरः ।

यो वै युवाप्यधीयानरतं देवाः स्थविरं विदुः ॥ १५६ ॥

આયે ધ્યાના આવ્યા હોય તેથી કદ તે વૃદ્ધ થતો નથી,
પણ જુવાન હોઈનેય તે વેદ બાણે છે, તેને જ દેવો વૃદ્ધ બાણે છે.

यथा काष्ठमयो हरती यथा चर्ममयो मृगः ।

यश्च विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नाम विभ्रति ॥ १५७ ॥

જમ લાકડાનો હાથી અને આમડાનું હરણ, તેમ વેદા-
ધ્યયનરહિત વિપ્ર-એ પણ માત્ર નામે જ શોભે છે. ૧૫૭

यथा पण्डोऽफलः स्त्रीषु यथा गौर्गवि चाफला ।

यथा चाज्ञेऽफलं दानं तथा विप्रोऽनृचोऽफलः ॥ १५८ ॥

જમ નપુંસક સ્ત્રીઓને વિશે અકળ છે, જમ ગાય બીજી
ગાયના સંબંધે વિકળ છે અને જમ અજાનીને આપેલું દાન
નિષ્ફળ છે, તેમ વેદાધ્યયનરહિત વિપ્ર પણ કળરહિત છે ૧૫૮

अहिंसयैव भूतानां कार्यं श्रेयोऽनुशासनम् ।

वाक्चैव मधुरा श्लक्ष्णा प्रयोज्या धर्ममिच्छता ॥ १५९ ॥

ધર્મ ઇચ્છતા ગુરુએ શિષ્યાદિને અહિ સાથી જ હત્યાણુ-
શિક્ષણ આપવું અને વાણી પણ મધુર અને હોમળ વાપરવી.

यस्य वाङ्मनसी शुद्धे सम्यग्गुप्ते च सर्वदा ।

स वै सर्वमवाप्नोति वेदान्तोपगतं फलम् ॥ १६० ॥

જમ વાઙ્મનસી શુદ્ધે સમ્યગ્ગુપ્તે ચ સર્વદા ।
સ વૈ સર્વમવાપ્નોતિ વેદાન્તોપગતં ફલમ્ ॥ ૧૬૦ ॥

જનાં મન અને વાણી શુદ્ધ છે તથા સારી રીતે સંરક્ષિત છે, તે વેદાન્તમાં કહેલું સર્વ ક્ષણ પામે છે. ૧૬૦

નારુન્તુદઃ સ્યાદાર્તોઽપિ ન પરદ્રોહકર્મધીઃ ।

યયાઽસ્યોદ્વિજતે વાચા નાલોક્યાં તામુદીરયેત્ ॥ ૧૬૧ ॥

ખાતે દુ ખી થયા છતાં સામાને દુ ખદાયી ન થવું, ખી-જના દ્રોહના કર્મમાં બુદ્ધિ ન કરવી અને જે વાણીથી અન્યને હિંસા થાય તેવી સ્વર્ગને ખાળનારી વાણી ન બોલવી. ૧૬૧

સંમાનાદ્રાહ્મણો નિત્યમુદ્વિજેત વિપાદિવ ।

અમૃતસ્યેવ ચાકાઙ્ગેદવમાનસ્ય સર્વદા ॥ ૧૬૨ ॥

બ્રાહ્મણે નિત્ય ઊરતી જેમ અંમાનથી ડરતા રહેવું અને અન્ય અપમાનની અમૃતની જેમ આકાંક્ષા રાખવી. ૧૬૨

મુષ્યં હ્યવમતઃ શેતે સુખં ચ પ્રતિચુદ્ધયતે ।

મુષ્યં ચરતિ લોકેઽસ્મિન્નવમન્તા વિનશ્યતિ ॥ ૧૬૩ ॥

આ અંસારમાં અપમાનિત થયેલો સુખથી રૂએ છે, મુષ્યથી જાગે છે અને મુષ્યથી વિચરે છે—તેનું અપમાન કરનારો વિનાશ પામે છે. ૧૬૩

વેદ ભાગ્યવાની આવશ્યકતા—

અનેન વ્રમયોગેન સંસ્કૃતાન્મા દ્વિજઃ જનૈઃ ।

સુર્ગ વમન્મંચિનુયાદ્રહ્માધિગમિકં તપઃ ॥ ૧૬૪ ॥

આ વ્રમયોગે ન-શર પામેલા આન્માવાળા દ્વિજ ગુરુને સુર્ગ-વમન્મંચિનુયાદ્રહ્માધિગમિકં તપનો ધીર ધીર અંગય કરવો.

તપોવિદેષવિદિપ્યેવૈશ વિધિચોદિતઃ ।

વેદાદિ સંસ્કૃતિમન્નવપઃ સદ્ગુણો દ્વિજન્મના ॥ ૧૬૫ ॥

દ્વિતીયે નિશિષ્ટ તપાર્થી નને વિધિપૂર્વઃ બતાવેલાં વિવિધ
વ્રતાર્થી તપસ્ય કરવું તથા સહિત અધ્યયન કરવું. ૧૬૫

વેદમેવ સદાઽભ્યસ્યેત્તપરતપર્યન્દિજોત્તમઃ ।

વેદાભ્યાસો દિ વિપ્રરયઃ તપઃ પરમિહોચ્યતે ॥ ૧૬૬ ॥

તપ તપવાની ઇચ્છાવાળા પ્રાણણે સદૈવ વેદનું જ અધ્ય-
યન કરવું. ઇર્ષ્યં. તપાભ્યાસ એ જ પ્રાણણ માટે આ સંસાર-
માં પરમ તપ કહેવાય છે. ૧૬૬

ઔદ્દેવ સ નરાગ્રેભ્યઃ પરમં તપ્યતે તપઃ ।

યઃ સ્વપ્ચપિ દ્વિજોડ્ધીતે સ્વાધ્યાયં શક્તિતોઽન્વહમ્ ॥ ૧૬૭ ॥

જે પ્રાણણ એજ શક્તિ અનુસાર વેદનો સ્વાધ્યાય કરે
છે. તેણે પુણ્યની માળા ધારણ કરી હોય તેપણ નખશિખપર્થ ત
તે પરમ તપ તપે છે, એમ કહેવાયું છે. ૧૬૭

યોઽનર્ધીત્ય દ્વિજો વેદમન્યત્ર કુસ્તે શ્રમમ્ ।

સ જીવન્નેવ શૂદ્રત્વમાણુ સચ્છતિ સાન્વયઃ ॥ ૧૬૮ ॥

જે દ્વિજ વેદનું અધ્યયન નહિ કરતાં બીજે શ્રમ કરે
છે. તે સહકૃદ્વૃંષ છવતાં જ શૂદ્રત્વને પામે છે. ૧૬૮

માતુરગ્રેઽધિજનનં દ્વિતીયં મૌઙ્ગિવન્ધને ।

તૃતીયં ચત્ત્વીક્ષાયાં દ્વિજસ્ય શ્રુતિચોદનાત્ ॥ ૧૬૯ ॥

વેદવિધાન પ્રમાણે દ્વિજનો પ્રથમ જન્મ માતાની કૃષ્ણ-
માં છે, બીજે જન્મ યજ્ઞોપવીતમાં છે અને ત્રીજે જન્મ યજ્ઞ-
દીક્ષામાં છે. ૧૬૯

તત્ર યદ્વલ્લજન્માસ્ય મૌઙ્ગિવન્ધનચિહ્નિતમ્ ।

તત્રાસ્ય માતા સાવિત્રી પિતા ત્વાચાર્ય ઉચ્યતે ॥ ૧૭૦ ॥

તેમાં મૌ જિળ ધનરૂપી ચિહ્નવાળો એનો જ અલગન્મે છે,
તેમાં ગાયત્રી માતા અને આચાર્ય પિતા કહેવાય છે. ૧૭૦

વેદપ્રદાનાદાચાર્ય પિતરં પરિચક્ષતે ।

ન હ્યસ્મિન્યુજ્યતે કર્મ ક્વિંચિદામૌઙ્ગિવન્ધનાત્ ॥ ૧૭૧ ॥

વેદાધ્યયન આપવાથી આચાર્ય પિતારૂપ કહેવાય છે.
કારણ કે મૌ જિળ ધન સુધી એ બાળકને વિશે બીજું કશુંય કર્મ
થોળતું નથી. ૧૭૧

નાભિવ્યાહારયેદ્વલ્લ સ્વધાનિનયનાદતે ।

શૂદ્રેણ હિ સમસ્તાવઘાવદ્વેદે ન જાયતે ॥ ૧૭૨ ॥

ઉપનયન વિનાના બાળકને સ્વધાયુક્ત શ્રાદ્ધકર્મના મંત્ર
સિવાય વેદનો ઉચ્ચાર ન કરાવવો, કેમકે, જ્યાં સુધી વેદના
અધ્યયન માટે તે યોગ્ય થયો નથી ત્યાં સુધી શૂદ્ર સમાન છે.

કૃતોપનયનસ્યાસ્ય વ્રતાદેશનમિષ્યતે ।

વ્રહ્મણો ગ્રહણં ચૈવ ક્રમેણ વિધિપૂર્વકમ્ ॥ ૧૭૩ ॥

એ ઉપનયનસંસ્કાર પામેલાને વ્રતોના આદેશો બતાવવા
અને એને ક્રમપૂર્વક યથાવિધિ વેદ બહુાવવો. ૧૭૩.

યદ્યસ્ય વિહિતં ચર્મ યત્સૂત્રં યા ચ મેઘલા ।

યો દણ્ડો યઞ્ચ વસનં તત્તદસ્ય વ્રતેષ્વપિ ॥ ૧૭૪ ॥

તને માટે તે ચર્મ, તે જનોઈ, તે મેખલા, તે દડ અને
વસ્ત્રનાં વિધાન હોય, તે તેણે વ્રતોમાં પણ ધારણ કરવાં. ૧૭૪

અભ્યારીના નિયમો—

મેવેતેમાંસ્તુ નિયમાન્વ્રહ્મચારી ગુરૌવસન્ ।

મન્નિયમ્યેન્દ્રિયગ્રામં તપોવૃદ્ધ્યર્થમાત્મનઃ ॥ ૧૭૫ ॥

गुरुद्वयमां रहीने, प्रलयारीञ्च पोताना तपनी वृद्धि भाटे
 छन्द्रीयोना सभुनायनं वश इरवा अने नीयेना नियमानुं सेवन
 इरवु. १७५

नित्यं स्नात्वा शुचिः कुर्यादेवर्षिपितृत्तर्पणम् ।

देवताभ्यर्चनं चैव समिदाधानमेव च ॥ १७६ ॥

नित्य स्नान उरीने तथा शुद्ध थछने देव, ऋषि तथा पितृ-
 ग्मानु तर्पण इरवु, देवानुं पूजन इरवुं अने अग्निमां
 समिधा भूद्धी. १७६

वर्जयेन्मधु मांसं च गन्धं माल्यं रसान्स्त्रियः ।

शुक्तानि यानि सर्वाणि प्राणिनां चैव हिंसनम् ॥ १७७ ॥

मध. मांस. अन्दनादि सुग ध्री द्रव्ये, भासा, रसे, स्त्रीञ्चो,
 सधणा आसव आदि आथाञ्चो अने प्राणीञ्चोनी हि सा- अ
 पधाने तेणु वर्जवां. १७७

अभ्यङ्गमञ्जनं चाक्षणोरुपानच्छत्रधारणम् ।

कामं क्रोधं च लोभं च नर्तनं गीतवादनम् ॥ १७८ ॥

तेणु अ गे तेस न योणवुं, आंभमां आंणवुं न आंणवुं,
 जेडा न पहेरवा अने छत्री न ज्ञोदवी. वणी तेणु काम, क्रोध,
 लोभ, नृत्य अने गीतवादननो त्याग इरवो. १७८

घृतं च जनवादं च परिवारं तथाऽनृतम् ।

स्त्रीणां च प्रेक्षणालम्भमुपघातं परस्य च ॥ १७९ ॥

नूगदं, देगट प यात, इथली अने असत्यने वर्जवां;
 तेमण तेणु स्त्रीञ्चोने जेया इरवी, तेमनो स्पर्श इरवो अ
 पारधानुं भू.डु इरवुं-अे सर्वनो त्याग इरवो. १७९

एकः शयीत सर्वत्र न रेतः स्कन्दयेत्कचित् ।

कामाद्धि स्कन्दयन्नेतो हिनस्ति व्रतमात्मनः ॥ १८० ॥

હરકોઈ સ્થાનમાં તેણે એકલા અવુ. ક્યારેય વીર્ય સ્પર્શન ન કરવું. કામનાથી જે વીર્ય સ્પર્શન કરે છે, તે પોતાના અલ્પવ્યર્થ વ્રતનો લોપ કરે છે. ૧૮૦

स्वप्ने सिक्त्वा ब्रह्मचारी द्विजः शुक्रमकामतः ।

स्नात्वाऽर्कमर्चयित्वा त्रिः पुनर्માमित्यूચं जपेत् ॥ १८१ ॥

દ્વિજ અલ્પચારીને સ્વપ્નમાં અનિદ્રાએ જે વીર્ય સ્પર્શન થઈ જાય તે તેણે સ્નાન કરી. સૂર્યનું પૂજન કરવું અને 'પુનર્મામેત્વિન્દ્રિયમ્' (કરી મને વીર્ય આવે) એ ઋચા ત્રણ વાર જપવી. ૧૮૧

उदकुम्भं सुमनसो गोशकृन्मृत्तिकाकुशान् ।

आहरेद्यावदर्थानि भैक्षं चाहरहश्चरेत् ॥ १८२ ॥

અલ્પચારીએ ગુરુ માટે પાણીનો ઘડો, કૂલ, ગાયનું છાણ, માટી અને ડુશ એ પૂરતા પ્રમાણમાં આણવાં અને પ્રતિદિન લિક્ષા માગી લાવવી. ૧૮૨

वेदयज्ञैरहीनानां प्रशस्तानां स्वकर्मसु ।

ब्रह्मचार्याहरेद्भैक्षं गृहेभ्यः प्रयतोऽन्वहम् ॥ १८३ ॥

અલ્પચારીએ વેદ્યજ્ઞથી યુક્ત અને સ્વકર્મમાં પ્રતિષ્ઠિત અહસ્થોને ઘેરથી શેજ નિયમપૂર્વક લિક્ષા લાવવી. ૧૮૩

गुरोः कुले न भिक्षेत न ज्ञातिकुलवन्धुषु ।

अलाभे त्वन्यगेहानां पूर्वं पूर्वं विवर्जयेत् ॥ १८४ ॥

ગુરોઃ કુલે ન ભિક્ષેત ન જ્ઞાતિકુલવન્ધુષુ ।
અલાભે ત્વન્યગેહાનાં પૂર્વ પૂર્વ વિવર્જયેત્ ॥ ૧૮૪ ॥

गुरुना दुष्प्रभां तेभ्यः सगां वहासां अने कुटुंबीभ्यां लिखा
भाग्नी नहि. पणु ज्ञे पीज्जं गृहेथी लिखा न भणी होय, तो
नच्छकनां स भंधीभ्योने छोडी दूरनां सगांने त्यांथी लाववी १८४

सर्वं वापि चरेद्ग्रामं पूर्वोक्तानामसंभवे ।

नियम्य प्रयतो वाचमभिशस्तांस्तु वर्जयेत् ॥ १८५ ॥

आगण इहेलाभ्योने त्यांथी लिखा भणे नहि, तो आप्पा
गाभभां इरवु. वाणीने प्रयत्नपूर्वक नियमभां राण्वी अने
अलिशाप पाभेलाभ्योने वर्ज्या १८५

दूरादाहत्य समिधः संनिदध्याद्विहायसि ।

सायं प्रातश्च जुहुयात्ताभिरग्निमतन्द्रितः ॥ १८६ ॥

समिधने दूरथी लावीने अंध्यर राणी भूडवी, तंद्रारहित
रहीने ते समिधोथी सवारसांज अग्निभां होम करवो. १८६

अकृत्वा भैक्षचरणमसमिधय च पावकम् ।

अनातुरः सप्तरात्रमवकीर्णिव्रतं चरेत् ॥ १८७ ॥

सान्नेतांजे होवा छतां, ज्ञे प्रलयारी सात रात सुधी
लिखा न भागी लावे, तेभ्यः अग्निभां समिधथी होम न करे, तो
तेणे *अवकीर्णिव्रत (व्रतने ल गथयानुं प्रायश्चित्त) करवुं. १८७

भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं नैकान्नादी भवेद्भृती ।

भैक्षेण व्रतिनो वृत्तिरुपवाससमा स्मृता ॥ १८८ ॥

व्रतींजे नित्य लिखाथी रडेवुं, पणु होम जेक धरनुं
अन्न आवुं नहि. लिखाव्रतीनी आच्छविका जे उपवाससमी
होवाछ छे. १८८

[ન મૈક્ષ્યં પરપાકઃ સ્યાન્ન ચ મૈક્ષ્યં પ્રતિગ્રહઃ ।
સોમપાનસમં મૈક્ષ્યં તસ્માદ્દ્વેષેણ વર્તયેત્ ॥

લિક્ષાન્ન ક્ષુદ્રે પરાન્ન નથી, તેમ તે દાનરૂપ પણ નથી.
લિક્ષાન્ન તો સોમરસના પાન સમાન છે. તેથી, અભચારીએ
લિક્ષાથીજ આહુતિ આપવી.]

[મૈક્ષ્યસ્યાગમશુદ્ધસ્ય પ્રોક્ષિતસ્ય હુતસ્ય ચ ।
યાંસ્તસ્ય ગ્રસતે ગ્રાસાંસ્તે તસ્ય ક્રતુભિઃ સમાઃ ॥

જે લિક્ષા શુદ્ધ થેરથી મળી હોય, જેને વેદના મત્રોથી
પ્રોક્ષણ કર્યું હોય અને જે હોમ કરતાં શેષ રહેલું હોય, તે
લિક્ષાના જેટલા ડાળિયા અભચારી લે છે, તેટલા ડાળિયા તેને
યજ્ઞ સમાન થાય છે.]

વ્રતવદ્દેવદૈવત્યે પિતૃયે કર્મણ્યથર્પિવત્ ।

કામમભ્યર્થિતોઽશ્વીયાદ્વ્રતમસ્ય ન લુપ્યતે ॥ ૧૮૯ ॥

આમ ત્રણ થયું હોય તો અભચારીએ દેવો માટેનાં યજ્ઞ-
કાર્યોમાં વ્રતધારીની જેમ અને પિતૃઓ અર્થેનાં શ્રાદ્ધકર્મોમાં
ઋષિની જેમ ભોજન લેવું. આમ કર્યે એના વ્રતનો લોપ
થતો નથી. ૧૮૯

બ્રાહ્મણસ્યૈવ કર્મૈતદુપદિષ્ટં મનીષિભિઃ ।

રાજન્યવૈશ્યયોસ્ત્વેવં નૈતત્કર્મ વિધીયતે ॥ ૧૯૦ ॥

પડિતોએ આ ભોજનકર્મ બ્રાહ્મણ વર્ણના અભચારી
માટે જ ઉપદેશ્યું છે. ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય જાતિના અભચારીને
માટે આ કર્મનું એ વિધાન નથી. ૧૯૦

चोदितो गुरुणा नित्यमप्रचोदित एव वा ।

गुरोर्दध्ययने यत्नमाचार्यस्य हितेषु च ॥ १९१ ॥

गुरुजे आज्ञा करी होय के न करी होय, तोपण अल-
चारीजे नित्य अध्ययनभां तेमज आचार्यनां हितकार्योनां
यत्नवान् रહેवुं. १९१

शरीरं चैव वाचं च बुद्धीन्द्रियमनांसि च ।

नियम्य प्राञ्जलिस्तिष्ठेद्दीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥ १९२ ॥

तेजे शरीर, वाणी, ज्ञानेन्द्रियो, कर्मेन्द्रियो अने मन
जे सर्वने नियमभां राखवां अने हाथ जेटी गुरुना मुख
सामे जेता जभा रहेवुं. १९२

नित्यमुद्धृतपाणिः स्यात्साध्वाचारः सुसंयतः ।

आस्यतामिति चोक्तः सन्नासीताभिमुखं गुरोः ॥ १९३ ॥

अलचारीजे जमणो हाथ नित्य उपरणा गहार जे
राखवो, सदाचारी रहेवुं, सुसंयम पाणवो अने गुरु 'जेस'
जेम इहे त्यारे तेमनी संमुख जेसवुं. १९३

हीनान्नइक्ष्वेपः स्यात्सर्वदा गुरुसन्निधौ ।

उत्तिष्ठेत्प्रथमं चास्य चरमं चैव संविशेत् ॥ १९४ ॥

गुरुनी समीपभां पोते सदाय उणवां अन्नवन्न राखवां,
तेमनी पहेलां जेवु अने तेमनी पछी सूवुं. १९४

प्रतिश्रवणसंभाषे शयानो न समाचरेत् ।

नासीनो न च भुञ्जानो न तिष्ठन्न पगङ्गमुखः ॥ १९५ ॥

सूतां सूतां, जेदां जेदां, आतां आतां, जभां जभां अने

[ન મૈક્ષ્યં પરપાકઃ સ્યાન્ન ચ મૈક્ષ્યં પ્રતિગ્રહઃ ।

સોમપાનસમં મૈક્ષ્યં તસ્માદ્દ્વક્ષેણ વર્તયેત્ ॥

લિક્ષાન્ન કર્ત્વં પરાન્ન નથી. તેમ તે દાનરૂપ પણ નથી.
લિક્ષાન્ન તો આમન્યના પાન સમાન છે તેથી, અભચારીએ
લિક્ષાર્થીજ આજીવિકા ચલાવવી]

[મૈક્ષ્યસ્યાગમશુદ્ધસ્ય પ્રોક્ષિતસ્ય હુતસ્ય ચ ।

યાંસ્તસ્ય ગ્રસતે ગ્રાસાંસ્તે તસ્ય ક્રતુષિઃ સમાઃ ॥

જે લિક્ષા શુદ્ધ દેવથી મળી હોય, જેને વેદના મત્રાંથી
પ્રોક્ષણ કર્યું હોય અને જે હોમ કરતાં શેષ રહેલું હોય, તે
લિક્ષાના જેટલા ઢોળિયા અભચારી લે છે, તેટલા ઢોળિયા તેને
યજ્ઞ સમાન થાય છે]

વ્રતવદ્દેવદૈવત્યે પિતૃયે કર્મણ્યથર્પિવત્ ।

કામમભ્યર્થિતોઽશ્વીયાદ્વ્રતમસ્ય ન લુપ્યતે ॥ ૧૮૯ ॥

આમત્રણ થયું હોય તો અભચારીએ દેવો માટેનાં યજ્ઞ-
કાર્યોમાં વ્રતધારીની જેમ અને પિતૃઓ અર્થેનાં શ્રાદ્ધકર્મોમાં
ઋષિની જેમ ભોજન લેવું. આમ કર્યે એના વ્રતનો લોપ
થતો નથી. ૧૮૯

બ્રાહ્મણસ્યૈવ કર્મૈતદુપદિષ્ટં મનીષિભિઃ ।

રાજન્યવૈશ્યયોસ્ત્વેવં નૈતત્કર્મ ત્રિધીયતે ॥ ૧૯૦ ॥

પડિતોએ આ ભોજનકર્મ બ્રાહ્મણ વર્ણના અભચારી
માટે જ ઉપદેશ્યું છે. ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય જાતિના અભચારી
માટે આ કર્મનું એ વિધાન નથી. ૧૯૦

चोदितो गुरुणा नित्यमप्रचोदित एव वा ।

कुर्यादध्ययने यत्नमाचार्यस्य हितेषु च ॥ १९१ ॥

गुरुणे आज्ञा डरी होय डे न डरी होय, तोपणु अल-
यारीणे नित्य अध्ययनमां तेमज आचार्यनां छितडर्योमां
यत्नवान रहेवुं १९१

शरीरं चैव वाचं च बुद्धीन्द्रियमनांसि च ।

नियम्य प्राञ्जलिस्तिष्ठेद्वीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥ १९२ ॥

तेणे शरीर, वाणी, ज्ञानेन्द्रियो, डमेन्द्रियो अने मन
णे सर्वने नियममां राप्पवां अने हाथ जेडी गुरुना मुष्
सामे जेता जेभा रहेवुं. १९२

नित्यमुद्धृतपाणिः स्यात्साध्वाचारः सुसंयतः ।

आस्यतामिति चोक्तः सन्नासीताभिमुखं गुरोः ॥ १९३ ॥

अलयारीणे जमणे हाथ नित्य उपरणा णडार हाणे
राप्पवो, सदायारी रहेवुं, सुसंयम पाणवो अने गुरु 'जेस'
जेम डडे त्यारे तेमनी संमुष् जेसवुं. १९३

हीनान्नवस्त्रवेपः स्यात्सर्वदा गुरुसन्निधौ ।

उत्तिष्ठेत्प्रथमं चास्य चरमं चैव संविशेत् ॥ १९४ ॥

गुरुनी समीपमां पोते सदाय ढणवां अन्नवस्त्र राप्पवां,
तेमनी पडेलां जेवुं अने तेमनी पडी सूवुं. १९४

प्रतिश्रवणसंभाषे शयानो न समाचरेत् ।

नासीनो न च भुञ्जानो न तिष्ठन्न पराङ्मुखः ॥ १९५ ॥

सूतां सूतां, जेटां जेटां, आतां आतां, जेलां जेलां अ

અવગુ મેં રાખીને ગુરુની આજ્ઞાનો ઉત્તર આપવો નહિ તેમ
સ ભાષણ કરવું નહિ. ૧૬૫

આસીનસ્ય સ્થિતઃ કુર્યાદભિગચ્છંસ્તુ તિષ્ઠતઃ ।

પ્રત્યુદ્ગમ્ય ત્વાવ્રજતઃ પશ્ચાદ્ધાવંરતુ ધાવતઃ ॥૧૯૬॥

ગુરુ બેઠા હોય તો ઊભા રહીને, તે ઊભા હોય તો તેમની
પાસે જઈને, તે આવતા હોય તો તેમની સામે જઈને અને તે
ઉતાવળે જતા હોય તો તેમની પાછળ દોડીને શિષ્યે તેમની
આજ્ઞા લેવી તથા તેમની સાથે વાતચીત કરવી. ૧૬૬

પરાહ્મુખસ્યાભિમુખો દૂરસ્થસ્યૈત્ય ચાન્તિકમ્ ।

પ્રણમ્ય તુ શયાનસ્ય નિદેશે ચૈવ તિષ્ઠતઃ ॥૧૯૭॥

ગુરુનું મેં ઊલટી બાજુએ હોય તો શિષ્યે તેમની સંમુખ
જવું, ગુરુ દૂર ઊભા હોય તો તેણે તેમની નિકટ જવું, તેમજ તે
સૂતા હોય તો તેણે તેમને પ્રણામ કરવા અને તેમની
આજ્ઞામાં રહેવું. ૧૬૭

નીચં શય્યાસનં चास्य सर्वदा गुरुसन्निधौ ।

गुरोस्तु चक्षुर्विषये न यथेष्टासनो भवेत् ॥૧૯૮॥

ગુરુની સમીપમાં તેણે ગુરુ કરતાં ખોતાનાં શય્યા અને
આસન સંસ્થ નીચાં રાખવાં, તેમજ ગુરુની નજીક પડે ત્યાં
શયે તેમ બેસવું નહિ. ૧૬૮

नोदाहरेदस्य नाम परोक्षमपि केवलम् ।

न चैसास्यानुकुर्यात् गतिभाषितचोदितम् ॥૧૯૯॥

પરોક્ષનાં પણ ગુરુ વિષે આદરે નામે ન બોલવું, તેમ તેમની
સાથે વાતચીત કરવાને અથવા આજ્ઞા પાડવા નહિ. ૧૬૯

ગુરોર્યત્ર પરીવાદો નિન્દા વાપિ પ્રવર્તતે ।

કર્ણો તત્ર પિઘાતવ્યૌ ગન્તવ્યં વા તતોઽન્યતઃ ॥૨૦૦॥

ત્યાં ગુરુની નિન્દા કે કૃત્યક્ષી થતી હોય, ત્યાં પોતાના
ખન્ને કાન ઢાંચી દેવા અને ત્યાંથી ખીજ સ્થળે આડ્યા જવું. ૨૦૦

પરિવાદાત્સરો ભવતિ શ્વા વૈ ભવતિ નિન્દકઃ ।

પરિભોક્તા કૃમિર્ભવતિ ક્ષીટો ભવતિ મત્સરી ॥૨૦૧॥

ગુરુની કૃત્યક્ષી સાંભળવાથી શિષ્ય ખીજ જન્મે ગધેડો જન્મે
છે અને ગુરુની નિન્દા કરનારો કૃતરાનો અવતાર પામે છે.
ગુરુની વસ્તુઓને ભોગવનારો ક્ષીટો થાય છે અને ગુરુની
અદેખાઈ કરનારો જીવડો થઈને જન્મે છે ૨૦૧

દૂરથો નાર્ચયેદેનં ન ક્રુદ્ધો નાન્તિકે સ્ત્રિયાઃ ।

યાનાસનસ્થશ્ચૈવૈનમવરુહ્યામિવાદયેત્ ॥ ૨૦૨ ॥

દૂર રહે રહે, ક્રોધમાં આવીને અથવા ગુરુ સ્ત્રીઓ સાથે
હોય ત્યારે શિષ્યે ગુરુને સત્કારાદિ કરવાં નહિ. પોતે કાઈ
વાહનમાં કે આસન ઉપર બેડો હોય, તો ત્યાંથી ઊઠીને કે
ઊતરીને ગુરુને અભિવંદન કરવું. ૨૦૨

પ્રતિવાત્તેઽનુવાત્તે ચ નાસીત ગુરુણા સહ ।

અસંશ્રવે ચૈવ ગુરોર્ન કિંચિદપિ કીર્તયેત્ ॥૨૦૩॥

ગુરુ તરફથી શિષ્ય તરફ અને શિષ્ય તરફથી ગુરુ તરફ
પવન આવતોજતો હોય એવી રીતે શિષ્યે ગુરુની સા
બેસવું નહિ. વળી ગુરુ સાંભળે નહિ એવી રીતે પણ કશું
કહેવું—કરવું નહિ. ૨૦૩

ગોઽશ્વોષ્ટ્રયાનપ્રાયાદપ્રસ્તરેષુ કટ્ટેષુ ચ ।

આસીત ગુરુણા નાથં શિલાફલક્રનોંષુ ચ ॥૨૦૪॥

બાળક, ઘોડા અને કોટનાં ત્રાહનોમાં, અટારીઓમાં, અટાઇઓ ઉપર, શિલાઓ તથા પાટા ઉપર તેમજ હોડીઓમાં ગુરુની સાથે એવી શકાય છે ૨૦૪

ગુરોર્ગુરૌ સન્નિહિતે ગુરુવદ્વૃત્તિમાચરેત્ ।

ન ચાનિસૃષ્ટો ગુરુણા સ્વાન્ગુરુનમિવાદયેત્ ॥૨૦૫॥

ગુરુના ગુરુ હોજર હોય, તે શિષ્યે તેમની સાથે ગુરુની જેમ ઓચરવું. ગુરુની આજ્ઞા વિના તેણે પોતાનાં વડીલોને પણ વંદન કરવાં નહિ ૨૦૫

ત્રિઘાગુરુષ્વેતદેવ નિત્યા વૃત્તિઃ સ્વયોનિષુ ।

પ્રતિષેષ્તસુ ચાધર્માન્નિહતં ચોપદિશત્સ્વપિ ॥૨૦૬॥

ત્રિઘાગુરુઓ, પોતાનાં સગાં ગૃહજનો, અધર્મથી રોકનારાઓ અને હિતકારી ઉપદેશ આપનારાઓ એ સૌ સાથે નિત્ય ઉપર પ્રમાણે વર્તવું. ૨૦૬

શ્રેયસુ ગુરુવદ્વૃત્તિં નિત્યમેવ સમાચરેત્ ।

ગુરુપુત્રેષુ ચાર્યેષુ ગુરોશ્ચૈવ સ્વવન્ધુષુ ॥ ૨૦૭ ॥

શ્રેષ્ઠ એવા વડીલો, સહાયારી ગુરુપુત્રો, તેમજ ગુરુનાં પોતાનાં સંબંધીઓ સાથે નિત્ય ગુરુની પેઠે વર્તવું. ૨૦૭

ત્રાલઃ સમાનજન્મા વા શિષ્યો વા ચક્ષુર્કર્મણિ ।

અધ્યાપયન્ગુરુસુતો ગુરુવન્માનમર્હતિ ॥ ૨૦૮ ॥

ગુરુનો પુત્ર બાળક હોય, સરખી વયનો હોય અને યજ્ઞકાર્યોમાં પોતાનો શિષ્ય હોય, છતાં જો તે અધ્યાપનકાર્ય કરતો હોય, તો તેને ગુરુના જેવું માન ધટે છે. ૨૦૮

उत्सादनं च गात्राणां स्नापनोच्छिष्टभोजने ।

न कुर्याद् गुरुपुत्रस्य पादयोश्चावनेजनम् ॥२०९॥

पशु ते गुरुपुत्रतां गात्रोनी अ पी करवी नहि, तेने स्नान करावचुं नहि. तेनु ओहुं भावु नहि अने तेना पग पभागवा नहि. २०९

गुरुवत्प्रतिपूज्याः रघुः सवर्णा गुरुर्योपितः ।

असवर्णास्तु संपूज्याः प्रत्युत्थानाभिवादनैः ॥२१०॥

गुरुपत्नी गुरुना वरुणी होय, तो तेनुं गुरुनी जम पूजन करुं. ते जे पीज वरुणी होय, तो तेने मात्र सागे विभा थधने वंदनथी सत्कार आपवो २१०

अभ्यञ्जनं स्नापनं च गात्रोत्सादनमेव च ।

गुरुपत्न्या न कार्याणि केशानां च प्रसाधनम् ॥२११॥

गुरुपत्नीने तेल वगेरे थोगवां नहि, तेने स्नान करावचुं नहि तेनां अ गोने अ पी करवी नहि, तेमज तेना केशने शशु- गार सजवा-नहि. २११

गुरुपत्नी तु युवतिर्नाभिवाद्येह पादयोः ।

पूर्णविंशतिवर्षेण गुणदोषौ विजानता ॥ २१२ ॥

गुरुहोय जणुनारा पूरा वीस वरसना शिष्ये तरुण गुरु- पत्नीने पादस्पर्श पूर्वक अगिव दन करवु नहि २१२

स्वभाव एष नारीणां नराणामिह दूषणम् ।

अतोऽर्थान्न प्रमाद्यन्ति प्रमदासु विपश्चितः ॥ २१३ ॥

नारीजोना आ स्वभाव नराने दूषणकारी छे आथी, विद्वानेजे प्रमदाजोना स पधमां प्रमाद न सेवयो जेधज्य.

ગોઽશ્વોષ્ટ્રયાનપ્રામાદપ્રસ્તરેષુ કટ્ટેષુ ચ ।

આસીત ગુરુણા સાર્ધં શિલાફલક્રુનોષુ ચ ॥૨૦૪॥

બળદ, ઘોડા અને ડાંટનાં વાહનોમાં, અટારીઆમાં, ચટાઈઆ ઉપર, શિલાઆ તથા પાટો ઉપર તેમજ હોડી-આમાં ગુરુની સાથે બેસી શકાય છે. ૨૦૪

ગુરોર્ગુરૌ સન્નિહિતે ગુરુવદ્વૃત્તિમાચરેત્ ।

ન ચાનિસૃષ્ઠો ગુરુણા સ્વાન્ગુરુનભિવાદયેત્ ॥૨૦૫॥

ગુરુના ગુરુ હાજર હોય, તો શિષ્યે તેમની સાથે ગુરુની જેમ આચરવું. ગુરુની આજ્ઞા વિના તેણે પોતાનાં વડીલોને પણ વહન કરવાં નહિ. ૨૦૫

વિદ્યાગુરુષ્વેતદેવ નિત્યા વૃત્તિઃ સ્વયોનિષુ ।

પ્રતિપેઘત્સુ ચાધર્માન્નિહતં ચોપદિશત્સ્વપિ ॥૨૦૬॥

વિદ્યાગુરુઆ, પોતાનાં સર્ગાં ગૃહજનો, અધર્મથી ડોક-નાગઆ અને દિનકારી ઉપદેશ આપનારાં આ એ સૌ સાથે નિત્ય ઉપર પ્રનામું વર્તવું. ૨૦૬

શ્રેયસ્મુ ગુરુવદ્વૃત્તિં નિત્યમેવ સમાચરેત્ ।

ગુરુષ્ટ્રેષુ ચાર્યેષુ ગુરોશ્ચૈવ સ્વવન્ધુષુ ॥ ૨૦૭ ॥

દાદા આવા વડીલો, સહાચારી ગુરુપુત્રો, તેમજ ગુરુનાં પોતાનાં સર્ગી શ્રીઆ સાથે નિત્ય ગુરુની પેઠે વર્તવું. ૨૦૭

વાદઃ સમાનત્તન્મા વા ગ્રિપ્યો વા યજ્ઞકર્મણિ ।

અથ્વાપવન્ગુરુગુનો ગુરુવન્માનમર્હતિ ॥ ૨૦૮ ॥

ગુરુનો પુત્ર બાલક હોય. સરખી વયનો હોય અને યજ્ઞ કરવા માટેના વિદ્યા હોય. છતાં જ તે અથ્વાપવર્મણ કરવા હોય, તો તેને ગુરુના જેવું માનવું છે. ૨૦૮

उत्सादनं च गात्राणां स्नापनोच्छिष्टभोजने ।

न कुर्याद् गुरुपुत्रस्य पादयोश्चावनेजनम् ॥२०९॥

पक्षु ते गुरुपुत्रां गात्रोनी यथी करवी नहि, तेने स्नान करववुं नहि, तेनु अहु आवु नहि अने तेना पग पष्ठागवा नहि २०९

गुरुवत्प्रतिपूज्याः रयुः सवर्णा गुरुयोपितः ।

असवर्णास्तु संपूज्याः प्रत्युत्थानाभिवादनैः ॥२१०॥

गुरुपत्नी गुरुना वरुनी होय, तो तेनुं गुरुनी जन्म पूजन करवुं. ते ले नीज वरुनी होय, तो तेने मात्र सामे जिभा थधने वंदनथी सत्कार आपवो. २१०

अभ्यञ्जनं स्नापनं च गात्रोत्सादनमेव च ।

गुरुपत्न्या न कार्याणि केशानां च प्रसाधनम् ॥२११॥

गुरुपत्नीने तेल वगेरे चागनां नहि, तेने स्नान करववुं नहि तेनां अ जोने यथी करवी नहि, तेमज तेना केशने शणु- गार सज्ज्या-नहि. २११

गुरुपत्नी तु युवतिर्नाभिवाद्येह पादयोः ।

पूर्णत्रिंशतिवर्षेण गुणदोषौ विजानता ॥ २१२ ॥

गुरुहोप जलुनारा भूरा वीस वरसना शिष्ये तरणु गुरु- पत्नीने पादस्पर्श पूर्वक अशिव दन करवुं नहि २१२

स्वभाव एष नारीणां नराणामिह दूषणम् ।

अतोऽर्थान्न प्रमाद्यन्ति प्रमदासु विपश्चितः ॥ २१३ ॥

नारीजोने आ स्वभाव नरने दूषणकारी छे आथी, विद्वानेजे प्रमदाजोना स लंधमां प्रमाद न सेववा लेईजे.

અવિદ્વાંસમલં લોકે વિદ્વાંસમપિ વા પુનઃ ।

પ્રમદા હ્યુત્પથં નેતું કામક્રોધવશાનુગમ્ ॥ ૨૧૪ ॥

કામ અને ક્રોધને વશ વર્તનારાને પ્રમદા આડે માર્ગે ચડાવી દે છે. પછી ભલે તે પુરુષો આ લોકમાં વિદ્વાન હોય કે અવિદ્વાન હોય. ૨૧૪

માત્રા સ્વસ્ટા દુહિત્રા વા ન વિવિક્તાસનો ભવેત્ ।

વલ્લાનિન્દ્રિયગ્રામો વિદ્વાંસમપિ કર્પતિ ॥ ૨૧૫ ॥

માતા, અહેન કે દીકરી એમની સાથે ચ એકાંતમાં બેસવું નહિ. કેમકે ઇન્દ્રિયોનો અલવાન સમૂહ વિદ્વાનને પણ તાણી બંધ છે. ૨૧૫

કામં તુ ગુરુપત્નીનાં યુવતીનાં યુવા ઋત્વિ ।

વિધિવદ્વન્દનં કુર્યાદસાવહમિતિ જ્ઞુવન્ ॥ ૨૧૬ ॥

પણ તરુણ શિષ્યે તરુણ ગુરુપત્નીને 'હું અમુક છું' એમ કહી, જમીન ઉપર લાંબા થઈ, વિધિપૂર્વક પ્રણામ કરવા. ૨૧૬

વિપ્રોષ્ય પાદગ્રહણમન્વહં ચાભિવાદનમ્ ।

ગુરુદારેષુ કુર્વાતિ સતાં ધર્મમનુસ્મરન્ ॥ ૨૧૭ ॥

પરદેશથી આવીને, શિષ્યે ગુરુપત્નીનો ચરણસ્પર્શ કરવો અને સત્પુરુષોના ધર્મનું સ્મરણ રાખી દરરોજ જમીન ઉપર શિર ઢાળી તેને પ્રણામ કરવા. ૨૧૭

યથા સ્વનસ્વનિત્રેણ નરો વાર્યધિગચ્છતિ ।

તથા ગુરુગતાં વિદ્યાં શુશ્રુપુરધિગચ્છતિ ॥ ૨૧૮ ॥

अथवायु २ वेद ॥ २१८ ॥ अथवायु २ वेद ॥ २१८ ॥

अथवायु २ वेद ॥ २१९ ॥ अथवायु २ वेद ॥ २१९ ॥

अथवायु २ वेद ॥ २२० ॥ अथवायु २ वेद ॥ २२० ॥

अथवायु २ वेद ॥ २२१ ॥ अथवायु २ वेद ॥ २२१ ॥

अथवायु २ वेद ॥ २२२ ॥ अथवायु २ वेद ॥ २२२ ॥

अथवायु २ वेद ॥ २२३ ॥ अथवायु २ वेद ॥ २२३ ॥

अथवायु २ वेद ॥ २२४ ॥ अथवायु २ वेद ॥ २२४ ॥

अथवायु २ वेद ॥ २२५ ॥ अथवायु २ वेद ॥ २२५ ॥

अथवायु २ वेद ॥ २२६ ॥ अथवायु २ वेद ॥ २२६ ॥

अथवायु २ वेद ॥ २२७ ॥ अथवायु २ वेद ॥ २२७ ॥

अथवायु २ वेद ॥ २२८ ॥ अथवायु २ वेद ॥ २२८ ॥

अथवायु २ वेद ॥ २२९ ॥ अथवायु २ वेद ॥ २२९ ॥

अथवायु २ वेद ॥ २३० ॥ अथवायु २ वेद ॥ २३० ॥

સ્થિરચિત્ત રહી અને પવિત્ર સ્થાનમાં બેસી, ગાયત્રીજપ જપ-
તાં વિધિપૂર્વક ઉપાસના કરવી. ૨૨૨

યદિ સ્ત્રી યદ્યવરજઃ શ્રેયઃ કિંચિત્સમાચરેત્ ।

તત્સર્વમાચરેદ્યુક્તો યત્ર વાસ્ય રમેન્મનઃ ॥ ૨૨૩ ॥

જો કોઈ સ્ત્રી અથવા કોઈ નાનો નોકર કંઈ પણ કલ્યાણ-
કારી સદાચાર પાળતાં હોય, તો શિષ્યે તે સર્વ આચારોમાં
તત્પર રહેવું અથવા એને જમાં ગોઠવું હોય તેવા સદા-
ચારો પાળવા. ૨૨૩

ધર્માર્થાનુચ્યતે શ્રેયઃ કામાર્થો ધર્મ એવ ચ ।

અર્થ એવેહ વૌ શ્રેયસ્ત્રિવર્ગ ઇતિ તુ સ્થિતિઃ ॥ ૨૨૪ ॥

કોઈક કહે છે કે, ધર્મ અને અર્થ કલ્યાણરૂપ છે, કોઈક
કહે છે કે, કામ અને અર્થ જ ધર્મ છે, કોઈક કહે, છે કે અર્થ
એ જ અહીં કલ્યાણકારી છે. પણ ધર્મ, અર્થ અને કામ એ
ત્રિવર્ગ પરસ્પર અનુકૂળતાએ એકબી બીજા દોષ તો તે કલ્યાણકારી
છે. એવો ધર્મનિર્ણય છે. ૨૨૪

આચાર્યશ્ચ પિતા ચૈવ માતા ધ્રાતા ચ પૂર્વજઃ ।

નાર્તેનાપ્યવમન્તવ્યા બ્રાહ્મણેન મિશેષતઃ ॥ ૨૨૫ ॥

પિતા પીતા પામ્યાં હોય. તો ય આચાર્ય, પિતા, માતા
અને નાટા બાહનું અપમાન કરવું નહિ. બ્રાહ્મણ તો આમ
કરીને તેનું અપમાન કરવું નહિ. ૨૨૫

૨ ના, વિષ અને મુન્ની બદ્ધા—

આચાર્યો વ્રતનો મૂર્તિઃ પિતા મૂર્તિઃ પ્રજાપતેઃ ।

મૃતઃ પૃથ્વીવ્યા મૂર્તિમ્નુ ધ્રાતા સ્વો મૂર્તિરાત્મનઃ ॥૨૨૬॥

આનાથ પવની મતિ છે. પિતા પ્રજાપતિની મૂતિ છે, માતા પૃથ્વીની મૂતિ છે અને પોતાનો બાક પોતાના પંડની મૂતિ છે. ૨૨૬

યં માતાપિતરો ક્લેશં સહેતે સંભવે નૃણામ્ ।

ન તરય નિવૃત્તિઃ શક્યા કર્તુ વર્ષશતૃગપિ ॥ ૨૨૭ ॥

માતાપિતા બાળકોના જન્મ ઉછેર માટે જે ક્લેશ સહે છે, તેના સો વર્ષ પણ બદલો વાળો શકતા નથી. ૨૨૭

તયોનિત્યં પ્રિયે કુર્યાદાચાર્યસ્ય ચ નર્વદા ।

તેષ્વેવ ત્રિષુ તુષ્ટેષુ તપઃ સર્વં સમાપ્યતે ॥ ૨૨૮ ॥

તે માતાપિતા તથા આચાર્યનું સદાસર્વદા પ્રિય કરવું. તે ત્રણેય સતુષ્ટ થાય તેમાંજ સર્વ તપ સમાઈ જાય છે. ૨૨૮

તેષાં ત્રયાણાં શુશ્રૂષા પરમં તપ ઉચ્યતે ।

ન તૈરભ્યનનુજ્ઞાતો ધર્મમન્યં સમાચરત્ ॥ ૨૨૯ ॥

એ ત્રણેની સેવા કરવી એ પરમ તપ કહેવાય છે. તેમની સમતિ વિના અન્ય ધર્મ આચરવો નહિ. ૨૨૯

ત એવ હિ ત્રયો લોકાસ્ત એવ ત્રય આશ્રમાઃ ।

ત એવ હિ ત્રયો વેદાસ્ત એવોક્તાસ્ત્રયોઽગ્રયઃ ॥ ૨૩૦ ॥

કારણકે, તેઓ જ ત્રણ લોકોરૂપ છે, તેઓજ ત્રણ આશ્રમો રૂપ છે અને તેઓજ ત્રણ વેદોરૂપ છે. તેમને જ ત્રણ અગ્નિ-રૂપ કહ્યા છે. ૨૩૦

પિતા વૈ ગાર્હપત્યોઽગ્નિર્માતાગ્નિર્દક્ષિણઃ સ્મૃતઃ ।

ગુરુગ્રહવનીયસ્તુ સાગ્નિત્રેતો ગરીયસી ॥ ૨૩૧ ॥

પિતા ગાર્હપત્ય અગ્નિ છે, માતા દક્ષિણ અગ્નિ છે અ

ગુરુ આહ્વનીય અશ્વિ છે એમ કહ્યું છે. આમ તે ત્રણેય અશ્વિઓની શ્રેષ્ઠતર ગૃતિઓ છે. ૨૩૧

ત્રિષ્વપમાદ્યન્નેતેષુ ત્રીંલ્લોકાન્વિજેયદ્ગૃહી ।

દીપ્યમાનઃ સ્વવપુષા દેવદદિવિ મોદતે ॥ ૨૩૨ ॥

જે ગૃહસ્થાશ્રમી આ ત્રણેની સાવધાનતાપૂર્વક ઉપાસના કરે છે, તે ત્રણેય લોક ઉપર વિજય મેળવે છે અને પોતાના દેહથી પ્રકાશમાન રહી, દેવની જેમ સ્વર્ગમાં આનંદ ભોગવે છે.

इमं लोकं मातृभक्त्या पितृभक्त्या तु मध्यमम् ।

गुरुशुश्रूपया त्वेवं ब्रह्मलोकं समश्नुते ॥ ૨૩૩ ॥

તે માતાની ભક્તિથી આ લોકને, પિતાની ભક્તિથી મધ્યમ લોકને અને ગુરુની ભક્તિથી બ્રહ્મલોકને ભોગવે છે. ૨૩૩

सर्वे तस्यादृता धर्मा यस्यैत त्रय आदृताः ।

अनादृतास्तु यस्यैते सर्वास्तस्याऽफलाः क्रिया ॥ ૨૩૪ ॥

જે આ ત્રણેને સત્કાર આપે છે, તે સર્વ ધર્મોનો સત્કાર કરે છે. જે એ ત્રણેનો અનાદર કરે છે, તેની તે સર્વ ક્રિયાઓ અફલ બને છે. ૨૩૪

यावत्त्रयस्ते जीवेषुस्तावन्नान्यं समाचरेत् ।

तेष्वेव नित्यं शुश्रूषां कुर्यात्प्रियहिते रतः ॥ ૨૩૫ ॥

તે ત્રણે જીવતા હોય ત્યાંસુધી કઈજ અન્યથા આચરણ ન કરવું, તેમને પ્રિય હોય એવું હિત કરવામાં તત્પર રહીને નિત્ય તેમની જ સેવા કરવી. ૨૩૫

तेषामनुपरोधेन पारत्र्यं यद्यदाचरेत् ।

तत्तन्निवेदयेत्तेभ्यो मनोवचनकर्मभिः ॥ ૨૩૬ ॥

અબ્રાહ્મણાદધ્યયનમાપત્કાલે ત્રિધિયતે ।

અનુવ્રજ્યા ચ શુશ્રૂષા યાત્રદધ્યયનં ગુરોઃ ॥ ૨૪૧ ॥

આપત્કાલે અબ્રાહ્મણ પાસેથી અધ્યયન કરવું. તે ગુરુ પાસે જ્યાં સુધી અધ્યયન ચાલતું હોય, ત્યાં સુધી તેને અનુસરવું અને તેની સેવા કરવી. ૨૪૧

નાબ્રાહ્મણે ગુરૌ શિષ્યો વાસમાત્યન્તિકં વસેત્ ।

બ્રાહ્મણે ચાનનૂચાને વાંક્ષન્ગતિમનુત્તમામ્ ॥ ૨૪૨ ॥

શિષ્યે અબ્રાહ્મણ ગુરુને ત્યાં જીવનભરનો ગુરુકુલવાસ કરવો નહિ, તેમજ શ્રેષ્ઠતમ ગતિ ઇચ્છનારે વેદવેદાંગ નહિ ભણેલા બ્રાહ્મણને ત્યાં પણ વસવું નહિ. ૨૪૨

યદિ ત્વાત્યન્તિકં વાસં રોચયતે ગુરોઃ કુલે ।

યુક્તઃ પરિચરેદેનમાશરીરવિમોક્ષણાત્ ॥ ૨૪૩ ॥

જો ગુરુકુલમાં જીવનભર વાસ કરવાની ઇચ્છા થાય તો શરીર છૂટે ત્યાંસુધી નિયમપરાયણ રહી તેણે એ ગુરુની સેવા કરવી. ૨૪૩

આસમાપ્તેઃ શરીરસ્ય યસ્તુ શુશ્રૂષતે ગુરુમ્ ।

ન ગચ્છન્યજ્ઞસા વિપ્રો બ્રહ્મણઃ સન્ન શાશ્વતમ્ ॥ ૨૪૪ ॥

જો વિપ્ર વેદ પડતાં સુધી ગુરુની સેવા કરે છે, તે સરક્ષણપૂર્વક અજ્ઞતા સનાતન ધામને પામે છે. ૨૪૪

ન પૂર્વં ગુર્વે કિન્ચિદુપકુર્વાત ધર્મવિત્ ।

સ્નામ્યન્તુ ગુરુગાઙ્ગ્રસઃ શક્ત્યા ગુર્વર્થમાહરેત્ ॥ ૨૪૫ ॥

ધર્મવિતા અભ્યાસીએ અધ્યયન પહેલાં ગુરુનો દોષ પ્રકાશિત કરવો નહિ. સમાવર્તન સંસ્કાર કર્યા પછી, ગુરુની સેવા તો યથાશક્તિ ગુરુ માટે કરવાની જાવવી. ૨૪૫

દ્યૌર્નિશ્ચયં સાદયં તત્રોપાનતમાવનમ્ ।

ધાન્યં દાશં ચ પ્રાપ્સામિ ગર્ભે ધૌતિમાવેહત ॥ ૨૪૬ ॥

તેજઃ સ્વપ્ન આય. તં ૧, ૭૩, ૫૫ આં. આન્ય, ધાન્ય,
મા. સ્વપ્ન આ. પ્રાપ્સામિ ગર્ભે ધૌતિમાવેહત ૨૪૬

સ્વાચારિં તુ રશ્નુ પ્રેતે ગુરુપુત્રે મુજાન્વિતે ।

ગુરુગરે સર્ષિષ્ટે વા ગુરુમઠ્ઠિભિગાચન્ ॥ ૨૪૭ ॥

આમાયં અપ સન પાચ સા લેપ. તે ગુગુનાન ગુમ્પુત્ર,
ગુરુ પન્ની અપવાતવતા સર્ષિ ડીપા વિશે ગુ. તા તેજુ જ વર્તન
મળવું ૨૪૭

एतेप्रविश्रमानेषु स्थानावनाविहारवान् ।

प्रसृजानोऽग्निशुभ्र्पां साधयेदेषाम्मनः ॥ ૨૪૮ ॥

આમાંનુ દ્રાઈ અગ્નિ લેપ નહિ, તે પોતે ગુરુનાં સ્થાન
તંસા આન્યતમાં મેલેવ અને ગુરુના અગ્નિની એવામાં ઘડી
પોતાના આવડાની વિદિ ઉરથી. ૨૪૮

एवं चरति यो विप्रो ब्रह्मचर्यमविप्लुतः ।

स गच्छत्युत्तमस्थानं न चेहाजायते पुनः ॥ ૨૪૯ ॥

તે વિપ્ર આ પ્રમાણે અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે, તે ઉત્તમ
સ્થાનને પામે છે અને આ લોકમાં તેને ક્ષી જન્મવાનું
મેલતું નથી ૨૪૯

इतिश्री मानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां द्वितीयोऽध्यायः ॥

इतिश्री मानवधर्मशास्त्रे ભૃગુપ્રોક્ત સહિતામાં અધ્યાય ૨ નો સમાપ્ત

अध्याय ३ जो

षट्त्रिंशदाह्निकं चर्यं गुरौ त्रैवेदिकं व्रतम् ।

तदर्धिकं पादिकं वा ग्रहणान्तिकमेव वा ॥ १ ॥

त्रये वेदना अध्ययन माटे अक्षयारीये छत्रीस वरस सुधी

अथवा अक्षर वरस सुधी, अथवा नव वरस सुधी, अथवा

वेदाध्ययन पूरुं थाय त्यां सुधी गुरुकुलमां रही वेदव्रत पाणवुं. १

वेदानधीत्य वेदौ वा वेदं वापि यथाक्रमम् ।

अविप्लुतव्रह्मचर्यो गृहस्थाश्रममावसेत् ॥ २ ॥

अपुं अक्षयार्थं राणीने अक्षयारीये अनुक्रमे त्रय, ये

अथवा अेक वेदनुं अध्ययन करवुं अने पछी गृहस्था-

श्रममां प्रवेश करवो. २

गृहस्थाश्रम गउवानो सम्य—

तं प्रतीतं स्वधर्मेण ब्रह्मदायहरं पितुः ।

स्रग्विणं तल्प आमीनमर्हयेत्प्रथमं गवा ॥ ३ ॥

स्वधर्मपालनथी प्रसिद्ध धयेला अने पिता अथवा पिता-

अथ आचार्य पासेथी वेदथी वाग्शो लावनाग ने अक्षयारीने

आसन उपर येगाएवो अने नेने पु-पनी भागा पडेगवी नेनुं

सधुपदंविधिथी पृथन करवुं. ३

गुरुणानुमतः स्नात्वा समावृत्तो यथाविधि ।

उद्ब्रह्म द्विजो भार्यां सवणां लक्षणान्विताम् ॥ ४ ॥

डांरुद्धिन, तेम न अतिशय इ वाडांवाणी, षडण्डियशु अने
भांजरी आंभवाणी कन्याने परणुवु नदि. ८

नर्क्षवृक्षनदीनाम्नीं नान्त्यपर्वतनामिकाम् ।

न पक्ष्यहिप्रेष्यनाम्नीं न च भीषणनामिकाम् ॥ ९ ॥

नक्षत्र, वृक्ष, नदी, रक्षेत्र, पर्वत, पक्षी, सर्प अने
दारु, अमनां नामे नामनी तेम न भय इ नामवाणी कन्याने
परणुवु नदि. ९

[नातिस्थलां नातिहृशां न दीर्घां नातिवामनाम् ।

वयोधिकं नांगहीनां न भोत्कलहप्रियाम् ॥

अतिस्थल, अतिहृश, नांगही, दीर्घा, वामनी, भोत्कली, प्रिया, अने
अन्याणी अने अन्वियाणी कन्याने देवी नदि]

अव्यहृद्गीं सौम्यनाम्नीं हंसनाम्नगामिनीम् ।

तनुलोमवोत्रदयनां मृदङ्गीमृदङ्गेन्मियम् ॥ १० ॥

अव्यहृद्गी, सौम्य, नामवाणी, हंस, नामवाणी, तनु
लोम, वोत्रदयनां, मृदङ्गी, मृदङ्गेन्मियम्, अने अन्वियाणी
कन्याने देवी नदि]

स्यद्वारु न भंजना न विप्रायंन वा विना ।

नीमन्वरे इ वा इत्यः पूर्वदाभसंगत्या ॥ ११ ॥

स्यद्वारु, न भंजना, न विप्रायंन, वा विना, नीमन्वरे, इ वा
इत्यः, पूर्वदाभसंगत्या, अने अन्वियाणी कन्याने देवी नदि]

શૂદ્રાવેદિ પતત્યત્રેરુતથ્યતનયસ્ય ચ ।

શૌનકસ્ય સુતોત્પત્ત્યા તદપત્યતયા મૃગોઃ ૧૬ ॥

અત્રિ અને ઉતથ્યપુત્ર ગૌતમ માને છે કે, શૂદ્રને પરણવાથી દ્વિજ પતિત થાય છે, શૌનકનો મત છે કે, શૂદ્ર સ્ત્રીમાં પુત્રોત્પત્તિ કરવાથી તે પતિત થાય છે અને ભૃગુ માને છે કે, તેનાં સંતાનને સતાનોત્પત્તિ થવાથી તે દ્વિજ પતિત થાય છે. ૧૬

શૂદ્રાં શયનમારોપ્ય બ્રાહ્મણો યાત્યધોગતિમ્ ।

જનયિત્વા સુતં તસ્યાં બ્રાહ્મણ્યાદેવ હિયતે ॥ ૧૭ ॥

શૂદ્ર સ્ત્રીને પથારીમાં તેડવાથી બ્રાહ્મણ અધોગતિને પામે છે અને તેનામાં પુત્ર પેદા કરીને તે બ્રાહ્મણુત્વ સુધ્ધાં ખમ્મે છે. ૧૭

દૈવપિત્ર્યાતિથેયાનિ તત્પ્રધાનાનિ યસ્ય તુ ।

નાશ્નન્તિ પિતૃદેવાસ્તન્ન ચ સ્વર્ગં સ ગચ્છતિ ॥ ૧૮ ॥

જને ત્યાં દેવ, પિતૃ અને અતિથિ સંબંધીનાં કાર્યો તે શૂદ્ર સ્ત્રીના વડપણ હેઠળ થાય છે, તેના અન્નને પિતૃઓ અને દેવો જમતા નથી અને તે સ્વર્ગે જતો નથી. ૧૮

વૃપલીફેનપીતસ્ય નિઃશ્વાસોપહતસ્ય ચ ।

૨૦ઃ ચૈવ પ્રમૂતસ્ય નિષ્કૃતિર્ન વિધીયતે ॥ ૧૯ ॥

જો શૂદ્ર સ્ત્રીના અધરરસનું પાન કર્યું છે, જો તેના ઘસને ઝીંક્યા છે અને જો તેને વિશે પ્રજા ઉત્પન્ન કરે તે માટે શુદ્ધિનું કોઈ વિધાન નથી. ૧૯

ચતુર્ણામપિ વર્ણાનાં પ્રેત્ય ચેહ હિતાહિતાન્ ।

અષ્ટાવિમાન્સમાસેન સ્ત્રીવિવાહાન્નિવોધત ॥ ૨૦ ॥

આતુર્વાણ્ય માટે આ લોક અને પરલોકમાં હિતાહિત
કર્મના આર પ્રકારના આ સ્ત્રી-વિવાહને સક્ષેપમાં સાંભળો.

દ્રાહ્મો દેવરતથૈવાર્ષઃ પ્રાજાપત્યસ્તથાસુરઃ ।

ગાન્ધર્વો રાક્ષસૈશ્વ પૈશાચ્યાષ્ટમોઽધમઃ ॥ ૨૧ ॥

બ્રાહ્મ. દેવ. આર્ષ. પ્રાજ્ઞપત્ય. આસુર, ગાંધર્વ, રાક્ષસ
અને આષ્ટમો અધમ પૈશાચ્યવિવાહ છે. ૨૧

યો यस્ય ધર્મ્યો વર્ણસ્ય ગુણદોષો ચ यस્ય ચૌ ।

તદ્ઃ સર્વં પ્રવક્ષ્યામિ પ્રસવે ચ ગુણાગુણાન્ ॥ ૨૨ ॥

જે વર્ણને માટે જે વિવાહ ધર્મયુક્ત છે તે, જે વિવાહના
જે ગુણદોષો છે તે, તેમજ જે વિવાહની સંતતિના જે ગુણ-
અવગુણો છે તે બધું હું તમને કહીશ. ૨૨

પહ્નુર્વ્યા વિપ્રસ્ય ક્ષત્રસ્ય ચતુરોઽવરાન્ ।

વિદ્શૂદ્રયોસ્તુ તાનેવ વિદ્યાદ્ધર્મ્યાનરાક્ષસાન્ ॥ ૨૩ ॥

બ્રાહ્મણો માટે અનુક્રમે પહેલા છ વિવાહો ધર્મયુક્ત છે,
ક્ષત્રિયો માટે એ છમાંના પાછલા આર ધર્મ્ય છે અને વૈશ્યો
તથા શૂદ્રો માટે રાક્ષસવિવાહ સિવાયના બાકીના આસુર,
ગાંધર્વ અને પૈશાચ્યવિવાહો ધર્માનુકૂળ છે. ૨૩

ચતુરો બ્રાહ્મણસ્યાઘાન્પ્રગસ્તાન્કવયો વિદુઃ ।

રાક્ષસં ક્ષત્રિયસ્યૈકમાસુરં વૈશ્યશૂદ્રયોઃ ॥ ૨૪ ॥

પાંડિતો બ્રાહ્મણો માટે પહેલા આર વિવાહોને, તે ક્ષત્રિયો
માટે એક રાક્ષસવિવાહને અને વૈશ્ય તથા શૂદ્રો માટે આસુર-
વિવાહને શ્રેષ્ઠ બાળું છે ૨૪

જે વિધિપૂર્વક કન્યાદાન કરાય છે, તેને આપવિવાહ કહેવામાં આવે છે. ૨૯

સહોમૌ ચરતાં ધર્મમિતિ વાચાન્નુભાષ્ય ચ ।

કન્યાપ્રદાનમમ્યર્ચ્ય પ્રાજાપત્યો વિધિઃ સ્મૃતઃ ॥ ૩૦ ॥

‘સહોમૌ ચરતાં ધર્મમ્’ (તમે એક સાથે સહી ધર્માચરણ કરો) એવું વચન કહીને, વરકન્યાને સત્કારીને જે કન્યાદાન અપાય છે, તે પ્રાજાપત્યવિવાહ કહેવાય છે. ૩૦

જ્ઞાતિભ્યો દ્રવિણ દત્ત્વા કન્યાયૈ ચૈવ શક્તિતઃ

કન્યાપ્રદાનં સ્વાચ્છન્દ્યાદાસુરો ધર્મ ઉચ્યતે ॥ ૩૧ ॥

કન્યાને તેમજ તેનાં સગાંવહાલાંને શક્તિ અનુસાર દ્રવ્ય આપી, જે મનસ્વી રીતે કન્યાદાન લેવામાં આવે છે, તેને આશુરવિવાહ કહે છે ૩૧

હ્ચ્છયાન્વોન્યસંયોગઃ કન્યાયાશ્ચ વરસ્ય ચ ।

ગાન્ધર્વઃ સ તુ વિજ્ઞેયો મૈથુન્યઃ કામસંભવઃ ॥ ૩૨ ॥

વર અને કન્યાની એકમેકની ઇચ્છાથી તેમનો જે પરસ્પર સંયોગ થાય છે, તેને કામરૂપી મૈથુનવાળો મૈથુનવિપયક ગાન્ધર્વ-વિવાહ જાણવો. ૩૨

હત્વા છિત્ત્વા ચ મિત્ત્વા ચ ક્રોશન્તીં સ્દર્તીં ગૃહાત્ ।

પ્રસહ્ય કન્યાહરણં રાક્ષસો વિધિરુચ્યતે ॥ ૩૩ ॥

કન્યાપક્ષના માણસોને મારીને, છેદીને તથા ભાંગીને સહી-કહાતી કન્યાને ધરમાંથી બળાત્કારપૂર્વક હરી જવામાં જે તેને રાક્ષસવિવાહ કહે છે. ૩૩

*સુતાં મત્તાં પ્રમત્તાં વા રહો યત્રોપગચ્છતિ ।

સ પાપિષ્ઠો વિવાહાનાં પૈશાચશ્ચાષ્ટમોઽધમઃ ॥ ૩૪ ॥

બાધમાં પડેલી, ડેકમાં ઘેરાયેલી અને બેલાન રહેલી કન્યાને એકાંતમાં જ સેવવામાં આવે છે, તે વિવાહોમાં અત્યંત પાપી એવો આઠમો અધમ પૈશાચવિવાહ છે. ૩૪

અદ્ભિરેવ દ્વિજાશ્રયાણાં કન્યાદાનં ત્રિશિષ્યતે ।

ઇતરેપાં તુ વર્ણાનામિતરેતરકામ્યયા ॥ ૩૫ ॥

બ્રાહ્મણોએ કન્યાદાન આપવું એ ઉત્તમ છે. બીજા વર્ણ-વાળાઓ પોતપોતાની ધર્મ પ્રમાણે બીજી રીતે પણ કન્યાદાન કરે. ૩૫

યો યસ્યૈપાં વિવાહાનાં મનુના કીર્તિતો ગુણઃ ।

સર્વં શ્રુણુત તં ત્રિપ્રાઃ સર્વં કીર્તયતો મમ ॥ ૩૬ ॥

હવે મનુએ આ વિવાહોમાં જના જ ગુણ કહ્યા છે, તે સર્વ હું તમને કહું છું. હે વિપ્રો! તમે તે બધું સાંભળો. ૩૬

વિવાહનાં ૩૭—

દશ પૂર્વાન્પરાન્વંશ્યાનાત્માનં ચૈકવિંશકમ્ ।

ત્રાહ્લીપુત્રઃ સુકૃતકૃન્મોચયેદેનસઃ પિતૃન્ ॥ ૩૭ ॥

બ્રાહ્મવિવાહથી થયેલો પુણ્યકારી પુત્ર દશ પૂર્વના પિતૃ-ને અને દશ પછીના વંશને તેમજ એકવીસમા પોતાને પથી છોડાવે છે. ૩૭

દેવોઢાજઃ સુતશ્ચૈવ સપ્ત સપ્ત પરાવરાન્ ।

આર્ષોઢાજઃ સુતસ્ત્રીંસ્ત્રીન્પદ્પદ્ કાયોઢજઃ સુતઃ ॥ ૩૮ ॥

તે માનવતા પહેલી નાનું માતા તેમજ અગિયારમી તથા તેમની માતા તેજ (અનિમાગય માટે) નિન્દિત છે. બાકીની તમા માતા સ્તુતિપાત્ર છે. ૪૦

શુભાસુ પુત્રા જાદન્ને સ્ત્રિયોઽનુભાસુ રાત્રિષુ ।

તસ્માદનુભાસુ પુત્રાર્થો મંત્રિજેદાર્ત્તવે સ્ત્રિયમ્ ॥ ૪૮ ॥

એવી માતા (અનિમાગય માટે) પુત્રો જન્મે છે અને એકી માને પુત્રીઓ જન્મે છે. તેવી પુત્રની કષ્ટપ્રાપ્તિઓ ઋતુકાલે એકી માને જ સીધા જ કરેલા. ૪૮

પુમાન્પુંમોઽધિકે શુક્રે સ્ત્રી મદત્યધિકે સ્ત્રિયાઃ ।

તમેઽપુમોન્પુંમિયૌ વા ક્ષીણેઽલ્પે ચ વિપર્યયઃ ॥ ૪૯ ॥

પુરુષનું શુક્ર અધિક હોય તો પુરુષ પ્રબલ થાય છે. સ્ત્રીનું જો વિશેષ હોય તો સ્ત્રી પ્રબલ થાય છે અને બન્નેનાં વીર્ય તથા સંખ્યાં હોય તો નપુંસક પ્રબલ થાય છે અથવા સ્ત્રીપુરુષનું જો શુક્ર જન્મે છે. વળી, બન્નેનાં વીર્ય તથા સ્ત્રી ક્ષીણ હોય અથવા અલ્પ હોય, તો બિલકુળ થાય છે—ગર્ભ રહેતો નથી. ૪૯

નિન્દ્યાસ્વપ્તાસુ ચાન્યાસુ સ્ત્રિયો રાત્રિષુ વર્જયન્ ।

વ્રત્તચાર્યેવ ભવતિ યત્ર તત્રાશ્રમે વમન્ ॥ ૫૦ ॥

નિન્દિત રાત્રિઓમાં તેમજ બીજી આઠ સતોમાં જે સ્ત્રી-સંગને વર્જી છે, તે તે આશ્રમમાં વસતા છતાં શ્રમચારી જ છે

કન્યાવિક્રય કરવો નહિ—

ન કન્યાયાઃ પિતા વિદ્વાન્ગૃહ્ણીયાચ્છુલ્કમષ્વપિ ।

ગૃહ્ણંશ્છુલ્કં હિ લોભેન સ્યાન્નરોઽપત્યવિક્રયી ॥ ૫૧

यदि हि स्त्री न रोचेत् पुमांसं न प्रमोदयेत् ।

अप्रमोदात्पुनः पुंसः प्रजनं न प्रवर्तते ॥ ६१ ॥

શ્રી જે શોભાયુક્ત ન રહેતી હોય અને પુરુષને પ્રસન્ન કરી શકતી ન હોય, તો અપ્રસન્નતાને કારણે પુરુષથી સંતાન થતાં નથી. ૬૧

[यदा भर्ता च भार्या च परस्परवशानुगौ ।

तदा धर्मार्थकामानां त्रयाणामपि संगतम् ॥

અચારે પતિ અને પત્ની બંને એકમેકને વશ વર્તતાં હોય, ત્યારે ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણેયનો સંગમ થાય છે.]

કુળ ગિતરી જવાના કારણે—

स्त्रियां तु रोचमानायां सर्वं तद्रोचते कुलम् ।

तस्यां त्वरोचमानायां सर्वमेव न रोचते ॥ ६२ ॥

શ્રીઓ અગત્રગિત હોય, તો તેનું આયુ કુળ અગત્ર થઈ રહે છે. તે અગત્રગત્રીન હોય તો તેનું સમસ્ત કુળ આયુ પડે છે. ૬૨

कृत्रिवाहैः क्रियालोपर्वेदानध्ययनेन च ।

कुलान्यकुलतां यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ॥ ६३ ॥

કૃત્રિવાહૈઃ ક્રિયાનો લોપ કરવાથી, તેલનું અધ્યયન ન કરવાથી અને આત્મવનું ઉદ્ધરણન કરવાથી ગાંધારી કુળના અધ્યયનને પામે છે. ૬૩

शिवेन व्यवशोण उद्रापव्यथ केवलैः ।

सांख्यैश्च याज्ञશ कृष्या राजोपमेवया ॥ ६४ ॥

अद्वन्द्वयार्त्तैश्च नास्ति ज्ञेयन च कर्मणाम् ।

कुलान्यासु सिद्धयन्ति यानि हीनानि सन्ततः ॥ ६५ ॥

ચિત્રાદિ શિષ્યનો ધધો કરવાથી, વ્યાજવટાવ આદિ વ્યવહાર કરવાથી, કેવળ શદ્ર સ્ત્રીમાં સંતાનોત્પત્તિ કરવાથી, ગાય, ઘોડા અને વાહનોનાં વેચાણ કરવાથી, ખેતી કરવાથી, રાજની ચાકરી કરવાથી. અનધિકારીને યજ્ઞો કરાવવાથી, શ્રોત અને સ્માર્ત કર્મોમાં નાસ્તિકતા રાખવાથી. તેમજ વેદમંત્રોથી વિહીન રહેવાથી દુષ્ટો તત્કાળ વિનાશ પામે છે. ૬૪, ૬૫

મન્તતસ્તુ સમૃદ્ધાનિ કુલાન્યલ્પધનાન્યપિ ।

કુલસંખ્યાં ચ ગચ્છન્તિ કર્ષન્તિ ચ મહદ્દશઃ ॥ ૬૬ ॥

જે દુષ્ટો વેદમંત્રોથી સમૃદ્ધ છે, તેઓ અલ્પ ધનવાળાં હોય તો પણ દુલ્લ ગણનામાં આવે છે અને તે યજ્ઞને પ્રાપ્ત કરે છે. ૬૬

વૈવાહિકેડ્યૌ કુર્વૌંત ગૃહ્યં કર્મ યથાવિધિ ।

પશ્ચયજ્ઞવિધાનં ચ પક્તિં ચાન્વાહિકી ગૃહી ॥ ૬૭ ॥

ગૃહસ્થાશ્રમીએ વિવાહસમયના અગ્નિમાં ગૃહ્યમાં કહેલાં કર્મો (સવારસાંગનો હોમ, અષ્ટકાદિ હોમ અને શાંતિપૌષ્ટિક કર્મો) કરવાં; તેમજ તેમાં વૈદ્યદેવાદિ પંચ યજ્ઞોતુ વિધાન કરવું અને પોતાતુ નિત્યતુ ભોજન રાંધવું. ૬૭

પાય હિંસાનાં ધ્યાનો—

પશ્ચ સુના ગૃહસ્થસ્ય ચુહ્લી પેપણ્યુપસ્કરઃ ।

કણ્ડની ચોદકુમ્ભશ્ચ વધ્યતે યાસ્તુ વાહયન્ ॥ ૬૮ ॥

ચૂલો, ઘંટી, ખાંડણી અને સાંચેલુ, સાંવરણી અને પાણિયાલું, એ પાંચ ગૃહસ્થના ધરમાંહિ સાસ્થાનો છે, જેઓ એમનો ઉપયોગ કરે છે તેઓ દોષમાં બંધાય છે. ૬૮

તાસાં ક્રમેણ સર્વાસાં નિષ્કૃત્યર્થ મહર્ષિભિઃ ।

પચ્ચ ક્લૃપ્તા મહાયજ્ઞાઃ પ્રત્યહં ગૃહમેધિનામ્ ॥ ૬૯ ॥

તે સર્વના પ્રાયશ્ચિત્ત માટે મહર્ષિઓએ ક્રમપૂર્વક ગૃહ-
સ્થાશ્રમીઓ સારુ નિત્યના પંચ મહાયજ્ઞો નિર્મ્યા છે. ૬૯

પાંચ મહાયજ્ઞો—

અધ્યાપનં બ્રહ્મયજ્ઞઃ પિતૃયજ્ઞસ્તુ તર્પણમ્ ।

હોમો દૈવો ત્રલિમૌતો નૃયજ્ઞોઽતિથિપૂજનમ્ ॥ ૭૦ ॥

વેદનું અધ્યાપન એ બ્રહ્મયજ્ઞ છે, પિતૃઓનું તર્પણ તે
પિતૃયજ્ઞ છે, હોમ કરવો તે દેવયજ્ઞ છે, બલિવિશ્વદેવ કરવો તે
ભૂતયજ્ઞ છે અને અતિથિનું પૂજન કરવું તે મનુષ્યયજ્ઞ છે. ૭૦

પશ્ચૈતાન્યો મહાયજ્ઞાન્ન હાપયતિ શક્તિઃ ।

સ ગૃહેઽપિ વસન્નિત્યં સ્વનાદોષૈર્ન લિપ્યતે ॥ ૭૧ ॥

જે માણસ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે આ પંચ મહાયજ્ઞો
કરે છે, તે નિત્ય ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેવા છતાં પણ હિંસાદોષથી
લેપાતો નથી. ૭૧

દેવતાતિથિભૃત્યાનાં પિતૃણામાત્મનશ્ચ યઃ ।

ન નિર્વપતિ પશ્ચાનામુચ્છ્વસન્ન સ જીવતિ ॥ ૭૨ ॥

દેવ, અતિથિ, ભરણપોષણના અધિકારીઓ, તેમજ
પિતૃઓ અને પોતાનો પંડ એમ પાંચને જ તૃપ્ત કરતો નથી,
તે શ્વાસે જીવતો છતાં મરેલો છે. ૭૨

અહુતં ચ હુતં ચૈવ તથા પ્રહુતમેવ ચ ।

બ્રાહ્મં હુતં પ્રાશિતં ચ પશ્ચયજ્ઞાન્પ્રચક્ષતે ॥ ૭૩ ॥

દેહલાક અહુત, હુત, પ્રહુત, બ્રાહ્મહુત અને પ્રાશિતને પણ
કહે છે. ૭૩

અર્થો મુતો મુતો દોષઃ પ્રત્યુતો શૌભિકો પ્રાણિઃ ।

મૃત્યુ મુતં વિજ્ઞાનમાર્ગી પ્રાણિતં પિતૃતર્પણમ્ ॥ ૭૪ ॥

તર્પણના બધાં જ પ્રકારનાં પિતૃતર્પણ છે. અને
પ્રાણિતં પ્રત્યુતો આજ્ઞાપિતૃતર્પણ એ આજ્ઞાપિતૃતર્પણ છે અને પિતૃ-
તર્પણને આજ્ઞાપિતૃતર્પણ કહે છે.

સ્વપ્ના યાગે નિત્યવૃક્તાઃ સ્વપ્નાદેવે સ્વેદત કાર્ષણિ ।

દેવકર્મણિ મૃત્તાં હિ વિમત્સીદં જગત્તરમ્ ॥ ૭૫ ॥

સ્વપ્ના યાગે આજ્ઞાપિતૃતર્પણને આજ્ઞાપિતૃતર્પણ કહે છે.
સ્વપ્નાદેવે સ્વેદત કાર્ષણિ એ સ્વપ્નાદેવે સ્વેદત કાર્ષણિ છે.

અર્થો પ્રાર્જ્ઞાદૃતિઃ સમયગાદિત્યમુપતિષ્ઠતે ।

આદિત્યાશાયતે મૃષ્ટિષ્ઠેરન્નં તતઃ પ્રજાઃ ॥ ૭૬ ॥

આદિત્યાં વિષિત્યન લાગેલી આદૃતિ સૂર્યને પહોંચે છે.
સૂર્યમાંથી બહાર પડેલાં કણો ધાય છે. મૃષ્ટિમાંથી અન્ન ધાય છે અને
અન્નમાંથી પ્રજા ધાય છે. ૭૬

યથા વાયું સમાશ્રિત્ય વર્તન્તે સર્વજન્તવઃ ।

તથા ગૃહસ્થગાશ્રિત્ય વર્તન્તે સર્વ આશ્રમાઃ ॥ ૭૭ ॥

જેમ સર્વ જીવો પ્રાણવાયુને આશ્રયે જીવે છે. તેમ સર્વ
આશ્રમે ગૃહસ્થાશ્રમે આશ્રયે વર્તે છે. ૭૭

[યથા નદીનદાઃ સર્વે સમુદ્રે યાંતિ સંસ્થિતિમ્ ।

ગૃવમાશ્રમિણઃ સર્વે ગૃહસ્થે યાંતિ સંસ્થિતિમ્ ॥

જેમ સર્વ નદીઓ નદીઓ સમુદ્રમાં આશ્રય કરે છે, તેમ
સર્વ આશ્રમીઓ ગૃહસ્થાશ્રમીમાં આશ્રય પામે છે.]

યસ્માત્ત્રયોડપ્યાશ્રમિણો જ્ઞાનેનાન્નેન ચાન્વહમ્ ।
ગૃહસ્થેનૈવ ધાર્યન્તે તરમાજ્જયેષ્ટાશ્રમો ગૃહી ॥ ૭૮ ॥

ત્રણે આશ્રમીઓને ગૃહસ્થાશ્રમી નિત્ય જ્ઞાન અને અગ્રથી
ડકાવે છે, તેથી ગૃહસ્થાશ્રમ શ્રેષ્ઠ છે. ૭૮

સ સંધાર્યઃ પ્રયત્નેન સ્વર્ગમક્ષયમિચ્છતા ।
સુખં ચેહેચ્છતા નિત્યં યોડધાર્યો દુર્વલેન્દ્રિયૈઃ ॥ ૭૯ ॥

અક્ષય સ્વર્ગને તેમજ આ લોકમાં નિત્ય સુખને ઇચ્છ-
નારાએ એ ગૃહસ્થાશ્રમને ધારણ કરવો જોઈએ—દુર્બળ ઇન્દ્રિ-
યોવાળાઓથી તે ધારણ કરી જ શકતો નથી. ૭૯

ઋપયઃ પિતરો દેવા ભૂતાન્યતિથિયસ્તથા ।
આશાસતે કુટુમ્બિભ્યસ્તેભ્યઃ કાર્યં વિજાનતા ॥૮૦॥

ઋષિઓ, પિતૃઓ, દેવો, પ્રાણીઓ અને અતિથિઓ
જો કુટુંબીઓ પાસેથી તૃપ્તિની આશા રાખે છે, તો વિદ્વાન
ગૃહસ્થે તેમને સારુ પંચ મહાયજ્ઞો કરવા જોઈએ. ૮૦

સ્વાધ્યાયેનાર્ચયેતર્પીન્હોમૈર્દેવાન્યથાવિધિ ।
પિતૃન્ શ્રાદ્ધૈશ્ચ નૃતનૈર્ભૂતાનિ બલિકર્મણા ॥ ૮૧ ॥

ઋષિઓને સ્વાધ્યાયથી, દેવોને હોમોથી, પિતૃઓને
શ્રાદ્ધોથી, મનુષ્યોને અન્નોથી અને ભૂતોને બલિકર્મથી યથા-
વિધિ પૂજવા. ૮૧

કુર્યાદહરહઃ શ્રાદ્ધમન્નાગ્રેનોદકેન વા ।
પયોમૂલફલૈર્વાપિ પિતૃભ્યઃ પ્રીતિમાવહન્ ॥ ૮૨ ॥

कृत्वैतद्गलिकमैवमतिथिं पूर्वमाशयेत् ।

भिक्षां च भिक्षवे दद्याद्विधिवद्ब्रह्मचारिणे ॥ ९४ ॥

आम षड्विधं कर्मा पश्या, प्रथम अतिथिआने जभाडवा
अने रा न्यासीने तेमज्ज अन्नयासीने विधिपूर्वक भिक्षा आपवी.

यत्पुण्यफलमाप्नोति गां दत्त्वा विधिवद्गुरोः ।

तत्पुण्यफलमाप्नोति भिक्षां दत्त्वा द्विजो गृही ॥ ९५ ॥

गुरुने विधिपूर्वक गोदान आपवाणी ज पुण्यफल सांपदे
छे. ते पुण्यद्वय गृहस्थी द्विजने भिक्षा आपीने भेजते छे. ६५

भिक्षामप्युदपात्रं वा सत्कृत्य विधिपूर्वकम् ।

वेदनत्वार्यविदुषे ब्राह्मणायोपपादयेत् ॥ ९६ ॥

वेदना तत्तार्थने ज्ञाननारा आत्मज्ञानो विधिपूर्वक सत्कार
इतीने भिक्षा आपवी अथवा पाणीनु लडेलुं अक पात्र तो
आपवृ ७. ६६

नश्यन्ति हृद्यकव्यानि नगणामविजानताम् ।

सम्मीधृतेषु विप्रेषु मोहादज्ञानि दातृभिः ॥ ९७ ॥

ज्ञानने ज्ञे अर्थ ज्ञेता आत्मज्ञाने मुदतापी ज्ञेता ते
इते ज्ञेते छे. ते ते अज्ञानी नागज्ञाने आपेवां ज्ञेता तथा
इते ज्ञेते छे. ६७

विद्यानशःसृष्टेषु कृतं विप्रेषुसाक्षिषु ।

निष्कार्यन्ति दुर्गा र सत्तवैर किञ्चिदपान ॥ ९८ ॥

विद्या नशः सृष्टेषु कृतं विप्रेषुसाक्षिषु
दुर्गा र सत्तवैर किञ्चिदपान ॥ ९८ ॥
विद्या नशः सृष्टेषु कृतं विप्रेषुसाक्षिषु
दुर्गा र सत्तवैर किञ्चिदपान ॥ ९८ ॥

१०१ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

१०२ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

१०३ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

१०४ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

१०५ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

१०६ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

१०७ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

१०८ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

१०९ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

११० ॥ अथर्ववेद ॥

१११ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

११२ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

११३ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

११४ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

अथर्ववेद

११५ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

११६ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

११७ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

११८ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

११९ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

१२० ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

१२१ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

१२२ ॥ अथर्ववेद ॥ अथर्ववेद ॥

જે ગૃહસ્થાશ્રમી નિત્ય પરાત્રથી જડોમાતો થાય છે, તેનાં દાન, યજ્ઞ, તપ અને અધ્યયન જેતુ તે અત્ર હોય તેને પૂજે છે.]

અપ્રણોઘોઽતિથિઃ સાયં સૂર્યોદો ગૃહમેધિના ।

કાલે પ્રાત્સ્ત્વકાલે વા નાસ્વાનશ્નન્ગૃહે વસેત્ ॥ ૧૦૫ ॥

ગૃહસ્થીએ સૂર્યાસ્ત વખતે આવી ચઢેલા અતિથિને ના કહેવી નહિ. બરાબર ટાણે કે કટાણે તે આવી ચડ્યો હોય. તેાય તેને ઘરમાં ભૂખ્યો વાસ ન આપવો. ૧૦૫

ન વૈ સ્વયં તદશ્નીયાદતિથિં યન્ન ભોજયેત્ ।

ધન્યં યશ્સ્યમાયુષ્યં સ્વર્ગ્યં વાતિથિપૂજનમ્ ॥ ૧૦૬ ॥

અતિથિને જે જમાડયં ન હોય તે પોતે પણ જમવું નહિ. અતિથિપૂજન એ ધન, યજ્ઞ, આયુષ્ય અને સ્વર્ગને આપનાર છે. ૧૦૬

આસનાવસથૌ શય્યામનુવ્રજ્યામુપાસનામ્ ।

ઉત્તમેષૂત્તમં કુર્યાદ્દીને હીનં સમે સમમ્ ॥ ૧૦૭ ॥

બેસવા માટે આસન, આશ્રય માટે ઘર, સૂત્રા માટે શય્યા અને આવતાં-જતાં આદરમાન તથા સેવા એ ઉત્તમને ઉત્તમ, હીનને હીન અને મધ્યમને મધ્યમ એ રીતે આપવાં. ૧૦૭

વૈશ્વદેવે તુ નિર્વૃત્તે યદ્યન્યોઽતિથિરાત્રજેત્ ।

તસ્યાપ્યન્નં યથાશક્તિ પ્રદદ્યાન્ન વર્લિં હરેત્ ॥ ૧૦૮ ॥

વૈશ્વદેવ થઇ ગયા પછી જે બીજો અતિથિ આવી પહોંચે તો તેને પણ યથાશક્તિ ભોજન આપવું, પણ તે પાકમાંથી અલિ મૂકવા નહિ. ૧૦૮

પ્રથિતા પ્રેતકૃત્યૈષા પિતૃયં નામ ત્રિધુક્ષયે ।

તસ્મિન્યુક્તસ્યૈતિ નિત્યં પ્રેતકૃત્યૈઃ લૌકિકી ॥ ૧૨૭ ॥

નરી ગર્ગલાઝાને ઉદ્દેશીને આ તે કમ અમાએ કૃવામાં
આવે છે તે પિતૃકર્મને નામે પ્રતિદ્ધ છે તેમા નિત્યયુક્ત
રહેનારને આ લૌકિક પ્રેતક્રિયા નકલ કૃણે છે ૧૨૭

શ્રોત્રિયાયૈઃ દેયાનિ હૃવ્યકવ્યાનિ દાનૃભિઃ ।

અર્હત્તમાય ત્રિપ્રાય તસ્મૈ દત્તં મહાફલમ્ ॥ ૧૨૮ ॥

શ્રોત્રિયાવાળા અને વેદન પત્ર વિપ્રનેજ દાતાએ હૃવ્યો અને
કૃવ્યો આપવાં. તેમને આપેતુ દાન મહાકૃણ દેનાર છે ૧૨૮

एकैकमपि त्रिधांसं दैवे पितॄये च भोजयेत् ।

पुष्कलं फलमाप्नोति नामन्त्रज्ञान्वहनपि ॥ १२९ ॥

દેવકાર્ય અને પિતૃકાર્યમાં એક એક વિદ્વાનનેજ જમા-
ડવો, તેથી પુષ્કળ કૃણ મળે છે પણ મત્ર ન જાણનારા અનેકો-
ને જમાડવાથી કશુ કૃણ સાંપડતુ નથી. ૧૨૯

दूरादेव परीक्षेत ब्राह्मणं वेदपारगम् ।

तीर्थं तद्व्यकव्यानां प्रदाने सोऽतिथिः स्मृतः ॥ १३० ॥

વેદમાં પારગત બ્રાહ્મણની પણ જાડેથી પરીક્ષા કરવી.
તેવા બ્રાહ્મણને હૃવ્ય અને કૃવ્યોનો તીર્થરૂપ છે તેમજ દાનમાં
તેને અતિથિ સમાન કલ્પો છે ૧૩૦

सहस्रं हि सहस्राणामनृचां यत्र भुञ्जते ।

एकस्तान्मन्त्रवित्प्रीतः सर्वानर्हति धर्मतः ॥ १३१ ॥

જ શ્રાદ્ધમાં એક બાબુ વેદરહિત એવા દસ હજાર બ્રાહ્મણો
જમતા હાય અને બીજી બાબુ એક વેદજ્ઞ વિ પ્રીતિપૂર્વક

જ્યેન્તા હોય. તેા ક્ષય પાંક આગલા ત્ત્વ ઉત્તરના બોલતનુ
સ્વયં ક્રમ આગલા જ્યાંના બોલતની આપડે છે. ૧૩૧

જ્ઞાનાન્નિષ્ટાય દેશાનિ કલ્યાણાનિ ચ ર્ષીપિ ચ ।

ન ઠિ દન્તાપરુષિન્ધૌ સમિરેર્ષેવ શુદ્ધવતઃ ॥ ૧૩૨ ॥

જાનનાં ઉદ્દેષ્ટ હોય તેવા આભાગને જ હૃદયે અને કૃદ્યે
આપવાં કર્મક લોહીથી અન્દેલા હાંચા લોહીથી શુદ્ધ થતા નથી.

યાવતો વ્રતતે ગ્રામાન્નિષ્ઠ્યકલ્યેષ્વમન્વાવિત્ ।

તાવતો વ્રમતે પ્રેત્ય દીક્ષગ્લષ્ટર્ષયોગુહાન્ ॥ ૧૩૩ ॥

વેદ નહિ જાણનાને આભાગ હૃદય અને કૃદ્યના જટલા
ક્રોધિયા લે છે. નેટલાં ધગધગતાં શલો, ઋષિઓ અને ગોળાઓ
થજમાનને મૃત્યુ પછી ગળવાં પડે છે. ૧૩૩

જ્ઞાનનિષ્ટા દ્વિજાઃ કેચિત્તપોનિષ્ટાન્તથાપરે ।

તપઃસ્વાધ્યાયનિષ્ટાશ્ચ કર્મનિષ્ટાસ્તથાપરે ॥ ૧૩૪ ॥

કેટલાક આભાગે જ્ઞાનનિષ્ટ હોય છે, કેટલાક તપોનિષ્ટ
હોય છે, કેટલાક તપોનિષ્ટ તથા સ્વાધ્યાયનિષ્ટ હોય છે, તે
કેટલાક કર્મનિષ્ટ હોય છે. ૧૩૪

જ્ઞાનનિષ્ટેષુ કલ્યાણાનિ પ્રતિષ્ઠાપ્યાનિ યત્નતઃ ।

હવ્યાનિ તુ યથાન્યાર્યં સર્વેષ્વેવ ચતુર્વપિ ॥ ૧૩૫ ॥

પિતૃઓને આપવાનાં કૃદ્યે પ્રયત્નપૂર્વક જ્ઞાનનિષ્ટોને
આપવા; પરંતુ દેવોને આપવા યોગ્ય કૃદ્યે ઉપરના ચારને
યથાવિધિ આપવાં. ૧૩૫

અશ્રોત્રિય પિતા યસ્ય પુત્રઃ સ્યાદ્દેદપારગઃ ।

અશ્રોત્રિયો વા પુત્રઃ સ્યાત્પિતા સ્યાદ્દેદપારગઃ ॥ ૧૩૬ ॥

કેટલાક પગતને પવિત્ર કરનારા હોય છે. આમાં જે દ્વિવિધમે ક્યંતં માટે અયોગ્ય છે અને પક્તિને માટે અનધિકારી છે, તેમને વિશે હું કહીશ.]

યજ્ઞમા તથા શ્રાદ્ધમા બ્રાહ્મણ કરનાને અયોગ્ય પ્રાહસ્યે—

યે સ્તેનપતિતઘ્નીવા યે ચ નાસ્તિકવૃત્તયઃ ।

તાન્હવ્યકવ્યયોર્વિપ્રાનનર્હાન્મનુરવ્રવીત્ ॥૧૫૦॥

જેઓ ચાર છે. પતિત છે. વ્ય ડગ છે અને નાસ્તિકવૃત્તિ-વાળા છે. તે વિપ્રાને મનુષ્યે હવ્ય અને ક્યંતના કાર્યમાં અયોગ્ય કહ્યા છે. ૧૫૦

જટિલં ચાનધીયાનં દુર્બલં કિત્તવં તથા ।

યાજયન્તિ ચ યે પૂર્ગાસ્તાંશ્ચ શ્રાદ્ધે ન ભોજયેત્ ॥૧૫૧॥

જટાયુક્ત (પ્રભચારી) છતાં જે વેદાધ્યયનથી રહિત છે, જે ધુતારો તપસ્વી છે, જે જુગારી છે અને જે સમૂહબાંધ્યા યજ્ઞ-કર્મો કરાવે છે. તેને શ્રાદ્ધમાં જમાડવો નહિ. ૧૫૧

ચિકિત્સકાન્દેવલકાન્માંસવિક્રાયિણસ્તથા ।

વિષ્ણેન ચ જીવન્તો વર્જ્યાઃ સ્પૃર્હવ્યકવ્યયોઃ ॥૧૫૨॥

વેદ ઉપર આજીવિકા ચલાવનારો, દેવદ્રવ્ય ઉપર જીવ-નારો, માંસ વેચનારો અને દુકાનદારીથી ગુજારો કરનારો, એમને હવ્ય તથા ક્યંતના કાર્યમાં વર્જ્ય રાખવા ૧૫૨

પ્રેષ્યો ગ્રામસ્ય રાજ્ઞશ્ચ કુનસી શ્યાવદન્તકઃ ।

પ્રતિરોદ્ધા ગુરોશ્ચૈવ ત્યક્તશિર્વાર્દ્ધિપિસ્તથા ॥ ૧૫૩ ॥

યક્ષ્મી ચ પશુપાલશ્ચ પરિવેત્તા નિરાકૃતિઃ ।

બ્રહ્મહિદ્ પરિવિત્તિશ્ચ ગણાભ્યન્તર એવ ચ ॥ ૧૫૪ ॥

ઔરઘ્નિકો માહિષિકઃ પરપૂર્વાપતિસ્તથા ।

પ્રેતનિર્યાતકથૈવ વર્જનીયાઃ પ્રયત્નતઃ ॥ ૧૬૬ ॥

હાથી, બળદ, ઘોડા અને જાંટને ડેળવનારો, નક્ષત્રોથી ભેષ
 ભેદને ગુજારો કરનારો, પક્ષીઓ પાળીને પેટ ભરનારો, યુદ્ધ
 શીખવનારો, જલપ્રવાહોને ભાંગનારો, જલપ્રવાહોને રોકનારો
 ધરના આંધકામના ધંધાથી આજીવિકા ચલાવનારો, કાસદ,
 મજૂરીથી ઝાડ વાવનારો, દૂતરાના ખેલ કરનારો, બાજ ઉપર
 પેટ ભરનારો, કન્યાને ભ્રષ્ટ કરનારો, હિંસા કરનારો, શરૂની
 વૃત્તિ કરનારો, ગણોના યાગો કરાવનારો, આચાર વગરનો,
 નપુંસક, નિત્ય માગણુ, ખેતી ઉપર જીવનારો, હાથીપગના
 રોગવાળો, સત્પુરુષોથી નિંદાચેલો, રખારીનો ધંધો કરનારો,
 ભેંસ પાળનારો, ફરી પરણેલી સ્ત્રીને પરણનારો, તેમજ પૈસા
 લઈ મુડદું લઈ જનારો, એવા સર્વ બ્રાહ્મણોને પ્રયત્નપૂર્વક
 શ્રાદ્ધમાં જમાડવા નહિ. ૧૬૨-૧૬૬

एतान्विगर्हिताचारानपांक्तेयान्द्विजाधमान् ।

द्विजातिप्रवरो विद्वानुभयत्र विवर्जयेत् ॥ १६७ ॥

વિદ્વાન દ્વિજવરો ઉપરના નિંદિત આચારવાળા, પંક્તિ-
 બાહ્ય અને અધમ બ્રાહ્મણોને દેવ તથા પિતૃનાં એમ બન્ને
 કર્મોમાં વચ્ચે રાખવા. ૧૬૭

ब्राह्मणस्त्वनधीयानस्तृणाग्निरिव शाम्यति ।

तस्मै हव्यं न दातव्यं न हि भस्मनि हूयते ॥ १६८ ॥

અધ્યયનહીન બ્રાહ્મણ તણખસાના દેવતાની જમ ટાંકો
 પડી જાય છે. તેને હવ્ય કે કવ્ય આપવું નહિ, કેમકે રાખમાં
 હોમ ન કરાય. ૧૬૮

અપાંક્તદાને યો દાતુર્ભવત્યૂર્ધ્વં ફલોદયઃ ।

દૈવે હવિષિ પિત્ર્યે વા તત્પ્રવક્ષ્યામ્યશેપતઃ ॥ ૧૬૯ ॥

દેવકાર્યમાં તેમજ પિતૃકાર્યમાં પક્તિળાઘોને હૃદય અને હૃદય આપ્યાથી આગળ શુ ક્ષણ મળે છે, તે હૃદયે અશેષે કહું છું. ૧૬૯

અત્રતૈર્યદ્વિજૈર્મુક્તં પરિવેત્ત્રાદિભિસ્તથા ।

અપાંક્તૈર્યૈર્યદન્વૈશ્ચ તદ્દે રક્ષાંસિ શુક્લતે ॥ ૧૭૦ ॥

પ્રત વિનાના, પક્તિળાઘ તથા પરિવેત્તા આદિ બીજા પ્રાણીને જે શ્રાદ્ધભોજન જમે છે તે રાક્ષસો જ જમે છે. ૧૭૦

દારાગ્નિહોત્રસંયોગં કુરુતે યોઽગ્રજે સ્થિતે ।

પરિવેત્તા સ વિજ્ઞેયઃ પરિવિત્તિસ્તુ પૂર્વજઃ ॥ ૧૭૧ ॥

મોટા ભાઈ કુવારો હાય છતાં, નાનો ભાઈ વિવાહ કરે અને અગ્નિહોત્રનો સંયોગ કરે, તો તે નાનો ભાઈને તથા તે મોટા ભાઈને અનુક્રમે પરિવેત્તા અને પરિવિત્તિ બનવા. ૧૭૧

પરિવિત્તિઃ પરિવેત્તા યયા ચ પરિવિષ્ટતે ।

સર્વે તે નરકં યાન્તિ દાતૃયાજકપશ્ચમાઃ ॥ ૧૭૨ ॥

તે પરિવિત્તિ, પરિવેત્તા, તથા તે બંને સાથે પરણે તે પરિવિત્તા કન્યા, કન્યાનો દેનાર અને તે વિવાહયત કન્યાનાર આ પાંચેય નરકને પામે છે. ૧૭૨

આતુર્ગુતરય ભાર્યાયાં યોઽનુરજ્યેત કામતઃ ।

ધર્મેણાપિ નિયુક્તાયાં સ જ્ઞેયો દિધિષ્પતિઃ ॥ ૧૭૩ ॥

મરાણુ પામેલા ભાઈની પત્ની ધર્મ પૂર્વક નિયોજનાં કરાવી

औराभ्रिको माहिषिकः परपूर्वापतिस्तथा ।

प्रेतनिर्यातकश्चैव वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥ १६६ ॥

हाथी, अण्ड, घोडा अने जंतने दुणवनाणे, नक्षत्रोथी जेप
जेधने गुजरे करनाणे, पक्षीओ पाणीने पेट भरनाणे, युद्ध
शीपवनाणे, जलप्रवाहोने लांगनाणे, जलप्रवाहोने रोडनाणे
धरना आंधकामना धधाथी आलुविडा यलावनाणे, कासक,
मजूरीथी आड वावनाणे, इतराना जेस करनाणे, आज उपर
पेट भरनाणे, कन्याने भ्रष्ट करनाणे, हिंसा करनाणे, शूद्रनी
वृत्ति करनाणे, गणोना यागो करावनाणे, आचार वगरेने,
नपुंसक, नित्य भागण, जेती उपर जवनाणे, हाथीपगना
रागवाणे, सत्पुरुषोथी निहायेलो, रणारीनो धधो करनाणे,
जेस पाणनाणे, इरी परजेली स्त्रीने परणनाणे, तेमज पैसा
लध मुडहुं लध जनारे, जेवा सर्व प्राणजोने प्रयत्नपूर्वक
श्राद्धमां जभाडवा नहि. १६२-१६६

एतान्विगर्हिताचारानपांक्त्यान्द्विजाधमान् ।

द्विजातिप्रवरो विद्वानुभयत्र विवर्जयेत् ॥ १६७ ॥

विद्वान द्विजवरे उपरना निंदित आचारवाणा, पंक्ति-
आह्य अने अधम प्राणजोने देव तथा पितृनां जेम अने
कुर्मोमां वच्यं राषवा. १६७

ब्राह्मणस्त्वनधीयानस्तृणाश्रिरिव शाम्यति ।

तस्मै हव्यं न दातव्यं न हि भस्मनि हूयते ॥ १६८ ॥

अर्घ्ययनहीन प्राणज तणुपलाता देवतानी जम टाढो
पडी जय छे. तेने हव्य के कव्य आपवुं नहि; कुभके राषमां
होम न कराव. १६८

અપાંક્તદાને યો દાતુર્ભવત્યુર્ધ્વં ફલોદયઃ ।

દૈવે હવિષિ પિત્ર્યે વા તત્પ્રવક્ષ્યામ્યશેષતઃ ॥ ૧૬૯ ॥

દેવધર્મમાં તેમજ પિતૃધર્મમાં પક્તિખાલ્યોને હૃદય
અને હૃદય આધ્યાત્મી આગળ શું ક્ષણ મળે છે, તે હવે અશેષે
કહું છું. ૧૬૯

અવ્રતૈર્યદ્વિજૈર્ભુક્તં પરિવેત્તાદિભિસ્તથા ।

અપાંક્તૈર્યૈર્દન્યૈશ્ચ તદ્દં રક્ષાંસિ શુક્લતે ॥ ૧૭૦ ॥

પ્રત વિનાના, પક્તિખાલ્ય તથા પરિવેત્તા આદિ ખીજ
પ્રાણીઓ ન શ્રાદ્ધભોજન જમે છે તે રાક્ષસો જ જમે છે. ૧૭૦

દારાગ્રિહોત્રસંયોગં કુરુતે યોઽગ્રજે સ્થિતે ।

પરિવેત્તા સ વિજ્ઞેયઃ પરિવિત્તિસ્તુ પૂર્વજઃ ॥ ૧૭૧ ॥

મોટા ભાઈ કુવારો હોય છતાં, નાનો ભાઈ વિવાહ કરે
અને અગ્નિહોત્રનો સંયોગ કરે, તે તે નાના ભાઈને તથા તે
મોટા ભાઈને અનુક્રમે પરિવેત્તા અને પરિવિત્તિ બનવા. ૧૭૧

પરિવિત્તિઃ પરિવેત્તા યયા ચ પરિવિદ્યતે ।

સર્વે તે નરકં યાન્તિ દાતૃયાજકપશ્ચમાઃ ॥ ૧૭૨ ॥

તે પરિવિત્તિ, પરિવેત્તા, તથા તે જની સાથે પરણે તે
પરિવિત્તા કન્યા, કન્યાનો દેનાર અને તે વિવાહયજ્ઞ કરાવનાર
આ પાંચેય નરકને પામે છે. ૧૭૨

ઘ્રાતુર્મૃતસ્ય માર્યાયાં યોઽનુરજ્યેત્ કામતઃ ।

ધર્મેણાપિ નિયુક્તાયાં સ જ્ઞેયો દિધિષ્ઠપતિઃ ॥ ૧૭૩ ॥

મરણ પામેલા ભાઈની પત્ની ધર્મ પૂર્વક નિયોગમાં આવી

વણજ કરનારા તથા પુનર્લક્ષ્મી જન્મેલા બ્રાહ્મણોને જે ભોજનદાન આપ્યું હોય, તે તે રાખમાં હોમેલા હવ્યની જેમ આ લોકમાં અને પરલોકમાં વ્યર્થ જાય છે. ૧૮૧

इतरेषु त्वपांक्त्येषु यथोद्दिष्टेष्वसाधुषु ।

मेदોसृङ्मांसमज्जास्थि वदन्त्यन्नं मनीषिणः ॥ १८२ ॥

કહ્યા એવા ખીજ પંક્તિબાહ્યો અને અસાધુઓને આપેલું ભોજન ચરખી, લોહી, માંસ, મજ્જા અને હાડકાં સમાન થાય છે, એમ વિદ્વાનો કહે છે. ૧૮૨

अपांक्त्योपहता पंक्तिः पाव्यते यैर्द्विजोत्तमैः ।

तान्निवोधत कात्स्नर्येन द्विजाग्र्यान्पंक्तिपावनान् ॥ १८३ ॥

પંક્તિબાહ્યોથી અલડાયેલી પંગત જે ઉત્તમ બ્રાહ્મણોથી પાવન થાય છે, તે પંક્તિપાવન બ્રાહ્મણો વિશે તમે સંપૂર્ણતઃ સાંભળો. ૧૮૩

પંક્તિપાવન બ્રાહ્મણો—

अग्न्याः सर्वेषु वेदेषु सर्वप्रवचनेषु च ।

श्रोत्रियान्वयजाश्चैव विज्ञेयाः पंक्तिपावनाः ॥ १८४ ॥

સર્વ વેદોમાં તથા સૌ પ્રવચનોમાં જુઓ અગ્રપદે છે અને જુઓ શ્રોત્રિયના વંશમાં જન્મેલા છે, તેમને પંક્તિપાવન બ્રાહ્મણો જાણવા. ૧૮૪

त्रिणाचिक्रेतः पञ्चाग्निस्त्रिमुपर्णः पडङ्गवित् ।

ब्रह्मदेयात्मसंतानो ज्येष्ठसामग एव च ॥ १८५ ॥

વેદાર્થવિત્પ્રવક્તા ચ બ્રહ્મચારી સહસ્રદઃ ।

ચત્વાયુર્થેવ વિજ્ઞેયા બ્રાહ્મણાઃ પંક્તિપાવનાઃ ॥ ૧૮૬ ॥

ત્રિણાચિકેત (ચતુર્વેદમાં કલ્પદ્વીનો નચિકેતા સંબધી ભાગ ભણનારે), પંચાશ્ચિ (સવારે તથા સાંજે પાંચ અશ્ચિ) પ્રદીપ્ત રાખનાર (અથવા છાંદોગ્યમાં કહેલી પંચાશ્ચિવિધા બાણનાર), ત્રિસુપર્ણ (ઋગ્વેદનો એક ભાગ ભણનાર અથવા તૈતરીય શાખાના વ્રહ્મમેતુ મામ્ એ ભાગ બાણનાર), વેદનાં છ અંગ બાણનાર, બ્રાહ્મવિવાહથી પરણેલી માતામાં જન્મનાર, જ્યેષ્ઠ સામ ગાનાર, વેદાર્થ બાણનાર, વેદનો વ્યાખ્યાતા, બ્રહ્મચારી, હજારે ગાયેતુ દાન કરનાર અને સો વર્ષના આવરદાવાળો, એટલા બ્રાહ્મણોને પ ક્ષિતિપાવન બાણવા. ૧૮૫, ૧૮૬

पूर्वेष्टुरपरेष्टुर्वा श्राद्धकर्मण्युपस्थिते ।

निमन्त्रयेत् व्यवरान्सम्यग्निग्रान्यथोदितान् ॥ ૧૮૭ ॥

શ્રાદ્ધકર્મ હોય તેને આગલે દહાડે અથવા તે જ દિવસે ઉપર કહ્યા એવા ત્રણ સુપાત્ર વિપ્રોને વિધિપૂર્વક નિમંત્રણ આપવું.

निमन्त्रितो द्विजः पित्र्ये नियतात्मा भवेत्सदा ।

न च छन्दांस्यधीर्यीत यस्य શ્રાદ્ધં ચ તદ્ભવેત્ ॥ ૧૮૮ ॥

પિતૃશ્રાદ્ધ માટે નિમંત્રાયેલા બ્રાહ્મણે સદા વશમન રહેવું અને વેદોનું અધ્યયન કરવું નહિ. જને ત્યાં શ્રાદ્ધ હોય, તે યજમાને પણ તેમજ કરવું. ૧૮૮

निमन्त्रितान्हि पितर उपतिष्ठन्ति तान्द्विजान् ।

वायुवच्चानुगच्छन्ति तथासीनानुपासते ॥ ૧૮૯ ॥

ક્રમકે શ્રાદ્ધમાં તે નિમંત્રિત દ્વિજોની પાસે પિતૃઓ ઊભા રહે છે; બ્રાહ્મણ આલે છે, ત્યારે તેઓ વાયુની જમ તેમની પાછળ આલે છે, બ્રાહ્મણ બેસે છે, ત્યારે તેઓ તેની પાસે બેસે છે. ૧૮૯

કેતિતસ્તુ યથાન્યાયં હવ્યકવ્યે દ્વિજોત્તમઃ ।

કથંચિદપ્યતિક્રામન્યાપઃ સૂકરતાં વ્રજેત્ ॥ ૧૯૦ ॥

હવ્ય અને કવ્ય માટે યથાશાસ્ત્ર આમંત્રિત થયેલો બ્રાહ્મણ
ને કંઈ પણ ઉલ્લંઘન કરે, તો તે પાપી ભૂંડનો અવતાર પામે છે.

આમન્ત્રિતસ્તુ યઃ શ્રાદ્ધે વૃષલ્યા સહ મોદતે ।

દાતુર્યદુષ્કૃતં કિંચિત્તત્સર્વ પ્રતિપદ્યતે ॥ ૧૯૧ ॥

શ્રાદ્ધમાં આમંત્રણ પામેલો બ્રાહ્મણ ને વૃષલ્લી સાથે ભોગ
કરે છે, તો દાતાનું ને કંઈ દુષ્કૃત હોય તે બધું તે બ્રાહ્મણને
ચોંટે છે. ૧૯૧

અક્રોધનાઃ શૌચપરાઃ સતતં વ્રહ્મચારિણઃ ।

ન્યસ્તશસ્ત્રા મહાભાગાઃ પિતરઃ પૂર્વદેવતાઃ ॥ ૧૯૨ ॥

દેવોના પણ પૂર્વજરૂપ એવા પિતૃઓ ક્રોધરહિત, શૌચપ-
રાયણ, સતત બ્રહ્મચારી, લક્ષ્મણ અને દયાદિ આઠ ઐશ્વર્યથી
સંપન્ન છે. ૧૯૨

પિતૃઓ દેવતા છે—

યસ્માદુત્પત્તિરેતેપાં સર્વેપામપ્યશેપતઃ ।

યે ચ યૈરુપચર્યાઃ સ્યુર્નિયમૈસ્તાન્નિવોધત ॥ ૧૯૩ ॥

તે સર્વની શામાંથી ઉત્પત્તિ થઈ અને તેમની શા શા
નિયમોથી એવા કરવી, તે બધું તમે સંપૂર્ણ રીતે સાંભળો. ૧૯૩

મનોદ્દેશ્યગર્ભસ્ય યે મરીચ્યાદયઃ સુતાઃ ।

તૈવામૃતપીણાં સર્વેપાં પુત્રાઃ પિતૃગણાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧૯૪ ॥

દિગ્ગુણગર્ભ બ્રહ્માના પુત્ર મનુને મરીચિ આદિ ને પુત્રો
દેતા, તે સર્વ કપિઓના પુત્રોને પિતૃગણો કહ્યા છે. ૧૯૪

વિરાટ્સુતાઃ સોમસદઃ સાધ્યાનાં પિતરઃ સ્મૃતાઃ ।

અગ્નિપ્વાત્તાશ્ચ દેરાનાં મારીચા લોકવિશ્રુતાઃ ॥ ૧૯૫ ॥

વિગટના પુત્રો સોમસદને સાધ્યાના પિતૃઓ કહ્યા છે અને કોષ્ઠપ્રસિદ્ધ મરીચિના પુત્રો અગ્નિપ્વાતાઓ દેવાના પિતૃઓ છે. ૧૯૫

દૈત્યદાનવચક્ષાણાં ગન્ધર્વોરગરધસામ્ ।

સુપર્ણકિન્નરાણાં ચ સ્મૃતા વર્હિષદોઽત્રિજાઃ ॥ ૧૯૬ ॥

અત્રિના પુત્રો જ બહિષદ તેમને દૈત્યો, દાનવો, યક્ષો, ગન્ધર્વો, ઉરગો, રાક્ષસો, સુપર્ણો અને કિન્નરોના પિતૃઓ કહ્યા છે. ૧૯૬

સોમપા નામ વિપ્રાણાં ક્ષત્રિયાણાં હવિર્ભુજઃ ।

વૈદ્યાનામાજ્યપા નામ શૂદ્રાણાં તુ સુકાલિનઃ ॥ ૧૯૭ ॥

બ્રાહ્મણો, ક્ષત્રિયો, વૈશ્યો અને શૂદ્રોના પિતૃઓ અનુક્રમે સોમપા, હવિર્ભુજ, આજ્યપા અને સુકાલિન નામના છે. ૧૯૭

સોમપાસ્તુ કવેઃ પુત્રા હવિષ્મન્તોઽદ્ગિરઃસુતાઃ ।

પુલસ્ત્યસ્યાજ્યપાઃ પુત્રા વસિષ્ઠસ્ય સુકાલિનઃ ॥ ૧૯૮ ॥

સોમપા પિતૃઓ ભૃગુના પુત્રો છે, હવિષ્મન્ત અથવા હવિર્ભુજ અગિરાના પુત્રો છે, આજ્યપા પુલસ્ત્યના પુત્રો છે અને સુકાલિન વસિષ્ઠના પુત્રો છે. ૧૯૮

અગ્નિદ્ગધાનગ્નિદ્ગધાન્કાવ્યાન્વર્હિષદસ્તથા ।

અગ્નિપ્વાત્તાંશ્ચ સૌમ્યાંશ્ચ વિપ્રાણામેવ નિર્દિશેત્ ॥ ૧૯૯ ॥

અગ્નિદગ્ધ, અનગ્નિદગ્ધ, કાન્ધ, અહિષદ, અગ્નિધ્વાતા
અને સૌમ્ય એ સર્વને વિપ્રોના પિતૃઓ બાણવા. ૧૯૯

[અગ્નિધ્વાતા હુતૈસ્તૃપ્તાઃ સોમપાઃ સ્તુતિભિસ્તથા ।
પિન્દૈર્ઘર્ષિષદઃ પ્રીતાઃ પ્રેતાસ્તુ દ્વિજભોજનૈઃ ॥

અગ્નિધ્વાતાઓ હોમથી, સોમપાઓ સ્તુતિથી, અહિષદો
પિન્દોથી અને પ્રેતો બ્રાહ્મણભોજનોથી પ્રસન્ન થાય છે.]

ય एते तु गणा मुख्याः पितॄणां परिकीर्तिताः ।
तेषामपीह विज्ञेयं पुत्रपौत्रमनन्तकम् ॥ २०० ॥

આ ને મુખ્ય પિતૃગણો કહ્યા, તેમના ને અનંત પુત્રપૌત્રો
છે તેમને પણ પિતૃઓ બાણવા. ૨૦૦

ऋषिभ्यः पितरो जाताः पितृभ्यो देवमानवाः ।
देवेभ्यस्तु जगत्सर्वं चरं स्थाण्वनुपूर्वशः ॥ २०१ ॥

ઋષિઓથી પિતૃઓ થયા છે, પિતૃઓથી દેવો અને માનવો
થયા છે અને દેવોથી સ્થાવરજંગમ આ સર્વ જગત અનુક્રમે
થયું છે. ૨૦૧

राजतर्भानरेपामथो वा राजतान्वितैः ।
वार्यपि श्रद्धया दत्तमक्षयायोपकल्पते ॥ २०२ ॥

રૂપાનાં વાસણોથી અથવા ચાંદીએ મટેલાં પાત્રોથી ને
શ્રદ્ધાપૂર્વક પિતૃઓને જલ પણ અર્પવામાં આવે તો તે તેમને
અક્ષય તૃપ્તિ આપનારું થાય છે. ૨૦૨

देवकार्याणि जातानि पितृकार्ये निशिष्यते ।

देवं हि पितृकार्यस्य पूर्वमाप्यासनं श्रुतम् ॥ २०३ ॥

विष्णवे । माते पितृकार्यं अन्वेष्यमायंथी र विश्वेभ्यः

अथ देवकार्येनापि पितृकार्यं नु पूर्वोक्तं एव चे. २०३

तेषामारुह्यन्तं तु पूर्वं देवं नियोजयेत् ।

रक्षां हि त्रिष्टुषन्ति आह्वयारुह्यवर्जितम् ॥ २०४ ॥

ते पितृकार्यान् अत्रान् अन्वात् देवकार्यं प्रथमं करवुं उभेभ्यः

आह्वयारुह्यं यद्विद्वन्मतेना आदत्ते राक्षसे देशी नाप्ये छे.

देवाद्यन्तं तदीहत्त पित्राद्यन्तं न तद्भवेत् ।

पित्राद्यन्तं न्वीहमानः क्षिप्रं नश्यति सान्द्रयः ॥ २०५ ॥

आह्वयना आह्वय तथा अन्तं देवकार्यंथी न करवाः

पितृकार्यंथी इत्या नदि. पितृकार्यंथी आह्वय अने अन्तं
इत्याथी आह्वय इत्यात् अह्वयत् इत्या नाश पामे छे. २०५

आदत्ते विधि—

शुचिं देशं विविक्तं च गोमयेनोपलेपयेत् ।

दक्षिणाप्रवर्णं चैव प्रदत्तेनोपपादयेत् ॥ २०६ ॥

अध्वान्तं पवित्रं तथा दक्षिणं विश्वा नरुक् दृशती भूमिने

प्रयत्नपूर्वकं मेघवती अन्तं तेन गायना छापु लीपवी. २०६

अवकाशेषु चोक्षेषु नदीतीरेषु चैव हि ॥

विविक्तेषु च तुष्यन्ति दत्तेन पितरः सदा ॥ २०७ ॥

स्वान्नाविद्ध शुद्धं अथां शुद्धां अने अध्वान्तं वनस्थानोभां,

तेभ्य नदीनां तीरेषु उपर आह्वय करवाथी पितृभ्यो सहैव
तृप्तं थाय छे. २०७

आसनेषूपपङ्क्तौषु बर्हिष्मत्सु पृथक्पृथक् ।

उपस्पृष्टोदकान्सम्यग्विप्रांस्तानुपवेशयेत् ॥ २०८ ॥

आयमन इरेखा ते आभंत्रित विप्रोने नांडवाभां आवे-
लां लुहां लुहां दर्शासनो उपर इडी रीने गेसाड्या. २०८ -

उपवेश्य तु तान्विप्रानासनेष्वजुगुप्सितान् ।

गन्धमाल्यैः सुरभिभिरर्चयेद्देवपूर्वकम् ॥ २०९ ॥

ते विप्रोने अनिन्दित आगतो उपर गेसाड्या पछी,
यंदन, माला अने पीछ सुगंधीओथी देवपूजन करवुं अने
पछी तेमनुं पूजन करवुं. २०९

तेषामुदकमानीय सपवित्रांस्तिलानपि ।

अग्नौ कुर्यादनुज्ञातो ब्राह्मणो ब्राह्मणैः सह ॥ २१० ॥

प्राह्मण्ये अे प्राह्मण्ये भाटे नल, दर्शपवित्रीओ तथा तद
आणुवां अने आज्ञा भणतां तेमनी साथे अग्निमां होम
करवो. २१०

अग्नेः सोमयमाभ्यां च कृत्वाप्यायनमादितः ।

हविर्दानेन विधिवत्पश्चात्तर्पयेत्पितृन् ॥ २११ ॥

प्रथम अग्नि, सोम तथा यमने विधिपूर्वक हविदानधी
प्रसन्न करवा अने पछी पितृओनुं संतर्पण करवुं. २११

अग्न्यभावे तु विप्रस्य पाणावेवोपपादयेत् ।

यो ह्यग्निः स द्विजो विप्रैर्मन्त्रदर्शिभिरुच्यते ॥ २१२ ॥

अग्निनो अभाव होय, तो तेणु प्राह्मण्युना हाथमांन अे

આહુતિઓ આપવી. ક્રમકે. જે અગ્નિ છે તે જ આહુતિ છે
એમ મત્રદ્રષ્ટા વિગ્રાએ કહ્યું છે. ૨૧૨

અક્રોધનાન્સુપ્રસાદાન્વદન્ત્યેતાન્પુરાતનાન્ ।

લોહસ્વાપ્યાયને યુક્તાઞ્છ્રાદ્ધદેવાન્દિજોત્સમાન્ ॥ ૨૧૩ ॥

અક્રોધી, સુપ્રસન્ન, પુરાતન અને લોહવૃદ્ધિમાં પરાયણ
એવા દિવ્યોત્તમોને મનુ વગેરેએ શ્રાદ્ધદેવો કહ્યા છે. ૨૧૩

અપસવ્યસયૌ કૃત્વા સર્વમાવૃત્ય વિક્રમમ્ ।

અપસવ્યેન હસ્તેન નિર્વપેદુદકં યુવિ ॥ ૨૧૪ ॥

અપસવ્ય રાખીને અગ્નિમાં આહુતિ આપવી તથા યથા-
ક્રમે સર્વ વસ્તુઓ ગોડવત્રી અને જમણે હાથે પિંડભૂમિ
ઉપર જલધારા પાડવી. ૨૧૪

ત્રીંસ્તુ તસ્માદ્ધવિઃશેપાત્પિણ્ડાન્કૃત્વા સમાહિતઃ ।

ઔદક્ષેનૈવ વિધિના નિર્વપેદ્દક્ષિણામુસઃ ॥ ૨૧૫ ॥

આહુતિ આપતાં જે શેપ રહ્યો હોય તેમાંથી ત્રણ પિંડો
કરવા અને સાવધાન ચિત્તે દક્ષિણ તરફ મોં રાખી, તે જ જલ-
વિધિએ તે તે પિંડો (દર્ભ ઉપર) મૂકવા ૨૧૫

ન્યુપ્ય પિણ્ડાંસ્તતસ્તાંમ્તુ પ્રયત્નો વિધિપૂર્વકમ્ ।

તેષુ દર્ભેષુ તં હસ્તં નિમૃજ્યાલ્લેપમાગિનામ્ ॥ ૨૧૬ ॥

વિધિપૂર્વક એ પિંડોને સ્થાપ્યા પછી પ્રપિતામહ આદિ
લેપભાગીઓ અર્થેના તે તે દર્ભો ઉપર પોતાનો તે હાથ
સાવધાનતાથી ધોવો. ૨૧૬

आचम्योदकपरावृत्य त्रिरायम्य शनैरसृन् ।

पङ्क्तुंश्च नमस्कुर्यात्पितृनेत्र च मन्त्रवित् ॥ २१७ ॥

पङ्की, मंत्रज्ञे आचमन करी, उत्तर तरङ्ग में राणी, ध
धीरे त्रणवार प्राणायाम करवा अने छ ऋतुओने तेमज पि
ओने नभरदार करवा. २१७

उदकं निनयेच्छेषं शनैः पिण्डान्तिके पुनः ।

अवजिघ्रेच्च तान्पिण्डान्यथान्युप्तान्स्तमाहितः ॥ २१८ ॥

डवे पानमां पाणी रहेला पालीने इरीथी पि डोनी प
धीरे धीरे पाडवुं अने ते पि डो न् कमे स्थाप्या होय,
कमे तेमने अेकअेक लघने सूंधवा. २१८

पिण्डेभ्यस्त्वल्पिकां मात्रां समादायानुपूर्वशः ।

तेनैव विप्रानासीनान्विधिवत्पूर्वमाशयेत् ॥ २१९ ॥

पङ्की ते पि डोमांथी कभपूर्वक थोडो थोडो लाग वे
अने नभवा गेडेला प्राणायोने प्रथम ते वडे न विधिपूर्व
नभाडवा. २१९

ध्रियमाणे तु पितरि पूर्वेषामेव निर्वपेत् ।

विप्रवद्वापि तं श्राद्धे स्वकं पितरमाशयेत् ॥ २२० ॥

जे पिता अवत होय, तो तेना पूर्वज्जेतुं श्राद्ध कर
अने पोताना ते पिताने पणु श्राद्धमां विप्रनी नभ नभाडवे

पित्ता यस्य निवृत्तः स्याज्जीवेचापि पितामहः ।

पितुः स नाम संकीर्त्य कीर्तयेत्प्रपितामहम् ॥ २२१ ॥

गुणांश्च सूपशाकाद्यान्पयो दधि घृतं मधु ।

विन्यसेत्प्रयतः पूर्वं भूमावेव समाहितः ॥ २२६ ॥

अथाण्डां, अटणी, सूप, शाक, दूध, दही, धी अने मध, वगेरे पदार्थानि श्राद्धकर्ताञ्च स्वस्थयित्ते अने प्रयत्नपूर्वकं जमीन उपर आगणथी भूक्त्वा. २२६

भक्ष्यं च भोज्यं विविधं मूलानि च फलानि च ।

हृद्यानि चैव मांसानि पानानि सुरभीणि च ॥ २२७ ॥

उपनीय तु तत्सर्वं शनकैः सुसमाहितः ।

परिवेषयेत् प्रयतो गुणान्सर्वान्प्रचोदयन् ॥ २२८ ॥

विविध भक्ष्यो अने णुदां णुदां भोज्यो, भूयो, इण्डा, मन्त्रदार मांसो तेमज सुगंधीदार पीण्डाञ्चो—ञ्चो सर्व अक्षयित्थी धीरेथी आण्डां अने ते सर्वानी भूमीञ्चो क्षेता गी तेमने णुक्तिअर पीरसवां. २२७-२८

नास्रमापातयेज्जातु न कुप्येन्नानृतं वदेत् ।

न पादेन स्पृगेदन्नं न चेतदवधृनयेत् ॥ २२९ ॥

श्राद्धना द्विये इती आंसु पाडवां नदि, क्रोध इरेया नदि अने णुदुं आसवुं नदि. त्याजे अन्नने पग लगाएया नदि, तेने तेने श्राववुं नदि. २२९

अस्रं गमयति प्रेतान्क्रोषोर्जीननृतं शुनः ।

पादम्पर्शन्तु रक्षांसि दृक्कृर्नानवधृननम् ॥ २३० ॥

अस्रं पाडवाथी श्राद्धं इण्डा प्रेतानं अण्डं, श्राप इण्डा

તે શત્રુને બચ છે, બૂહુ બોલવાથી તે કૃતરાને બચ છે, અન્નને પગ લગાડવાથી તે રાક્ષસોને બચ છે અને તેને ડગાવવાથી તે પાપીઓને પહોંચે છે. ૨૩૦

યદ્યદ્રોચેત વિપ્રેભ્યસ્તત્તદ્વ્યાદમત્સરઃ ।

બ્રહ્મોઘાશ્ચ કથાઃ કુર્યાત્પિતૃણામેતદીપ્સિતમ્ ॥ ૨૩૧ ॥

વિપ્રોને જ જ વસ્તુ રહે, તે તે મત્સરરહિત રહી તેમને પીરસવી અને બ્રહ્મવિપયક કથાઓ કહેવી, કમંકે, પિતૃઓને એ પ્રિય હોય છે. ૨૩૧

સ્વાધ્યાયં શ્રાવયેત્પિતૃણ્યે ધર્મશાસ્ત્રાણિ ચૈવ હિ ।

આખ્યાનાનીતિહાસાંશ્ચ પુરાણાણિ ચિલાણિ ચ ॥ ૨૩૨ ॥

પિતૃઓને અર્થે પોતાનો સ્વાધ્યાય, ધર્મશાસ્ત્રો, આખ્યાનો, ઇતિહાસો, પુરાણો. તેમજ શ્રીચક્ર તથા શિવસૂક્ત આદિ ગ્રંથો સંભળાવવાં. ૨૩૨

હર્ષયેદ્બ્રાહ્મણાંસ્તુષ્ઠો ભોજયેચ્ચ શનૈઃ શનૈઃ ।

અન્નાઘેનાસકૃચ્છૈતાન્ગુણંશ્ચ પરિચોદયેત્ ॥ ૨૩૩ ॥

પોને સંતુષ્ટ રહીને બ્રાહ્મણોને પ્રસન્ન કરવા, તેમને ધીરે-ધીરે જમાડવા અને વારંવાર ભોજનના પદાર્થોના ગુણો કહીને તેમને જમવામાં ઉત્સાહિત કરવા. ૨૩૩

વ્રતસ્થમપિ દૌહિત્રં શ્રાદ્ધે યત્નેન ભોજયેત્ ।

ક્ષુતપં ચાસને દદ્યાત્તિલૈશ્ચ વિકિરેન્મહીમ્ ॥ ૨૩૪ ॥

દોહિત્ર બ્રહ્મચર્યાનો વ્રતી હોય, તોપણ તેને યત્નપૂર્વક

गुणांश्च सूपशाकाद्यान्पयो दधि घृतं मधु ।

विन्यसेत्प्रयतः पूर्वं भूमावेत्र समाहितः ॥ २२६ ॥

अथाणां, अटणी, सूप, शाक, दूध, दही, धी अने भयं, वगेरे पदार्थानि आद्धकर्ताञ्च स्वस्थयित्ते अने प्रयत्नपूर्वकं जमीन उपर आगणथी भूकवा. २२६

भक्ष्यं च भोज्यं विविधं मूलानि च फलानि च ।

हृद्यानि चैव मांसानि पानानि सुरभीणि च ॥ २२७ ॥

उपनीय तु तत्सर्वं शनकैः सुसमाहितः ।

परिवेषयेत् प्रयतो गुणान्सर्वान्प्रचोदयन् ॥ २२८ ॥

विविध लक्ष्यो अने जुदां जुदां गोज्यो, भूयो, क्षुण्णो, भोज्येदार भासो तेभज सुगंधीदार पीणुंजो—जे सर्व अक्षयित्थी धीरेथी आयुवां अने ते सर्वानी भूणीजो कडेता गरी तेभने जुक्तिसर पीरसवां २२७-२८

नास्रमापातयेज्जातु न कुप्येन्नानृतं वदेत् ।

न पादेन स्पृशेदन्नं न चैतदवधूनयेत् ॥ २२९ ॥

आदना द्विपत्रे इती आंगु पाटवां नदि, क्रोध इत्यो नदि अने नृहुं प्यासवुं नदि त्याडे अन्नने पग लगाटयो नदि, तेभनेने इयाववुं नदि २२९

अस्यं गमयति प्रेतान्कोपोऽरीननृतं गुनः ।

पादस्पर्शस्तु रक्षांगि दृक्कृतीनवधूननम् ॥ २३० ॥

आंगु पाटवार्थी आदनुं इय प्रेताने अयं, इय इत्यर्थे

તે તેને જાય છે. ત્યાં આવવાથી તે ક્ષત્રસને જાય છે, અત્રને
 પણ ક્ષાણવાથી તે ક્ષાણ્યાને જાય છે અને તેને ક્ષાણવાથી તે
 પાપીયાને પણ જાય છે. ૨૩૦

ચમદ્વોચિત્ત વિપ્રેરયત્તદ્વચાદમન્સરઃ ।

મલોગ્રમ્ કથાઃ કુર્યાન્પિતૃણામેતદીપ્સિતમ્ ॥ ૨૩૧ ॥

વિપ્રાને જે જે વતુ : એ. તે તે સત્સન્નરહિત રહી તેમને
 પીન્સથી અને ક્ષાણવિપયક ક્ષાણ્યા ક્ષેત્રી, ક્ષમક. પિતૃઓને
 એ પ્રિય લાય છે. ૨૩૧

સ્વાધ્યાયં શ્રાવયેન્પિતૃણે ધર્મશાસ્ત્રાણિ ચંવ હિ ।

આર્યાનાનાતીતિહાસાંથ પુરાણાનિ ચિલાનિ ચ ॥ ૨૩૨ ॥

પિતૃઓને અર્થ પોતાનો સ્વાધ્યાય, ધર્મશાસ્ત્રો, આપ્યાનો,
 ઇતિહાસો, પુરાણો. તેમજ શ્રીસૂક્ત તથા ગિવસૂક્ત આદિ
 પિતૃ સંભળાવવાં. ૨૩૨

હર્ષપેદ્દાલણાંસ્તુષ્ઠો ભોજયેચ શનૈઃ શનૈઃ ।

અન્નાદેનાસઠ્ઠૈત્તાન્ગુણૈશ્ચ પરિચોદયેત્ ॥ ૨૩૩ ॥

પોતે સંતુષ્ટ રહીને શ્રાલ્લણોને પ્રસન્ન કરવા, તેમને ધીર-
 થીકે જમાવવા અને વારવાર ભોજનના પદાર્થોના ગુણો
 કહીને તેમને જમવામાં ઉત્સાહિત કરવા ૨૩૩

વ્રતસ્થમપિ દૌહિત્રં શ્રાદ્ધે યત્નેન ભોજયેત્ ।

કુત્તપં ચાસને દદ્યાત્તિલ્લેશ્ચ વિકિરેન્મહીમ્ ॥ ૨૩૪ ॥

દાહિત્ર અલચર્યનો પ્રતી હોય, તેપણ તેને યત્નપૂર્વક

गुणांश्च सूपशाकाद्यान्पयो दधि घृतं मधु ।

विन्यगेत्प्रयतः पूर्वं भूमावेव समाहितः ॥ २२६ ॥

अथाणां, अष्टाजी, अणु, शाक, इध, दही, धी अने भांग
तगेने पदार्थांनि आहकतांश्च स्वस्थचित्ते अने प्रयत्नापदि
जमीन उपर आगमशी भूकवा. २२६

मक्षयं च भोज्यं विविधं मूलानि च फलानि च ।

हृद्यानि चैव मांसानि पानानि सुरभीणि च ॥ २२७ ॥

उपनीय तु तन्मयं शनैः सुगमाहितः ।

पवित्रयेत प्रयतो गुणान्मर्वाङ्ग्रचोदयन् ॥ २२८ ॥

विविध पदार्था अने ज्युदां ज्युदां बोअ्या, भुंगा. इत्या
सुदृशान् भांगो तेमज्ज मृगधीनाश्च पीयांश्या-अे सर्व के
विनयी धीअ्या अयागवां अने ते सर्वनी प्युशीअ्या इत्या
तेमजे अह्मिअ्या पीअ्यायां. २२७ २८

नाग्रमायानयेत्त्रानु न कुर्याच्चानृतं चदेत् ।

न पादेन स्पृशेदन्नं न चैतदवधनयेत् ॥ २२९ ॥

अे अन्ने द्वयमे इत्या अह्मिअ्या पादनां नदि. केवि अह्मिअ्या
अे अे अन्ने अे अह्मिअ्या अह्मिअ्या अह्मिअ्या अह्मिअ्या अह्मिअ्या
अे अे अह्मिअ्या अह्मिअ्या अह्मिअ्या अह्मिअ्या अह्मिअ्या

अन्ने अह्मिअ्या अह्मिअ्या अह्मिअ्या अह्मिअ्या अह्मिअ्या ।

अह्मिअ्या अह्मिअ्या अह्मिअ्या अह्मिअ्या अह्मिअ्या ॥ २३० ॥

अह्मिअ्या अह्मिअ्या अह्मिअ्या अह्मिअ्या अह्मिअ्या

गुणांश्च सूपशाकाद्यान्पयो दधि घृतं मधु ।

विन्यसेत्प्रयतः पूर्वं भूमावेव समाहितः ॥ २२६ ॥

अथाणुं, अटणी, सूप, शाक, दूध, दही, धी अने मध, वगेरे पदार्थाने श्राद्धकर्ताञ्च स्वस्थचित्ते अने प्रयत्नपूर्वकं जमीन उपर आगणथी भूकवा. २२६

भक्ष्यं च भोज्यं विविधं मूलानि च फलानि च ।

हृद्यानि चैव मांसानि पानानि सुरभीणि च ॥ २२७ ॥

उपनीय तु तत्सर्वं शनकैः सुसमाहितः ।

परिवेपयेत् प्रयतो गुणान्सर्वान्प्रचोदयन् ॥ २२८ ॥

विविध भक्ष्ये अने ऋदां ऋदां लोच्ये, भूणे, क्षणे, भल्लदार मांसो तेमज सुंग धीदार पीणुंओ—ओ सर्वं अक-
चित्तथी धीरेथी आणुवां अने ते सर्वनी भूमीओ कहेता रही
तेमने ऋक्तिसर पीरसवां. २२७—२८

नास्त्रमापातयेज्जातु न कुप्येन्नानृतं वदेत् ।

न पादेन स्पृशेदन्नं न चैतदवधूनयेत् ॥ २२९ ॥

श्राद्धना द्विवसे कही आंसु पाडवां नहि, क्रोध करयो नहि
अने ऋहुं ओलवुं नहि त्यारे अन्नने पग लगाडयो नहि, तेम
तेने इगावतुं नहि २२९

अम्रं गमयति प्रेतान्कोपोऽजीननृतं शुनः ।

पादस्पर्शस्तु रक्षांसि दुष्कृतीनवधूननम् ॥ २३० ॥

आंसु पाडवाथी श्राद्धनुं इण प्रेताने जय छे, आप इयाथी

ને સનું જય છે, બહુ બોલવાથી તે કૃતગને જય છે, અન્નને
પગ લગાડવાથી તે સદગ્ગાને જય છે અને તેને ડગાવવાથી તે
પાપીગાને પડો દે છે. ૨૩૦

અથ દ્રોચેત વિપ્રેભ્યસ્તત્તદ્વાદમત્સરઃ ।

મ્લોઘાથ કથાઃ કુર્યાત્પિતૃણામેતદીપ્સિતમ્ ॥ ૨૩૧ ॥

વિપ્રાને જે જે વસ્તુ ઝે, તે તે મત્સરરહિત રહી તેમને
પીરસવી અને અન્નવિપયક કથાઓ કહેવી. કેમકે, પિતૃગ્નાને
એ પ્રિય હોય છે. ૨૩૧

સ્વાધ્યાયં શ્રાવયેત્પિતૃણે ધર્મશાસ્ત્રાણિ ચૈવ હિ ।

આખ્યાનાનીતિહાસાંશ્ચ પુરાણાણિ ચિલાણિ ચ ॥ ૨૩૨ ॥

પિતૃગ્નાને અર્થે પોતાનો સ્વાધ્યાય, ધર્મશાસ્ત્રો, આખ્યાનો,
ઇતિહાસો, પુરાણો, તેમજ શ્રીસૂક્ત તથા શિવસૂક્ત આદિ
ખિલો સભળાવવાં. ૨૩૨

હર્ષયેદ્રાહ્ણાણાંસ્તુષ્ઠો ભોજયેચ શનૈઃ શનૈઃ ।

અન્નાદ્યેનાસક્લુષ્ટાન્ગુણેશ્ચ પરિચોદયેત્ ॥ ૨૩૩ ॥

પોને સતુષ્ટ રહીને બ્રાહ્મણોને પ્રસન્ન કરવા, તેમને ધીર-
ધીરે જમાડવા અને વારંવાર ભોજનના પદાર્થોના ગુણો
કહીને તેમને જમવામાં ઉત્સાહિત કરવા. ૨૩૩

વ્રતસ્થમપિ દૌહિત્રં શ્રાદ્ધે યત્નેન ભોજયેત્ ।

કુતપં ચાસને દદ્યાત્તિલૈશ્ચ વિકિરેન્મહીમ્ ॥ ૨૩૪ ॥

દૌહિત્ર અભવ્યર્થનો વ્રતી હોય, તેપણ તેને યત્નપૂર્વક

श्राद्धमा जमात्वा तेने आगतमां नेपागी कामगो आपवो
अने श्राद्धमभि उपर तत्र वेत्ता २३४

त्रीणि श्राद्धे पवित्राणि दौहित्रः कुतपस्तिलाः ।

त्रीणि चात्र प्रशंसन्ति शौचमक्रोधमन्वराभू ॥ २३५ ॥

दोहित्र. नेपागी कामगी अने तत्र अत्रे त्रये श्राद्धमां
पवित्र के त्रयी पाठो त्रादमा पवित्रता, क्रोधमुत्तता अने
त्वरागोदेताने यथापि के २३५

अभ्युष्णं मवेमन्नं म्याङ्गुर्ज्जरिंमे च वाग्यताः ।

न च द्विजातयो ब्रुयुर्दात्रा पृष्टा हविर्गुणान् ॥ २३६ ॥

अभ्युष्णं मोहन अनुष्ठानु तत्र प्राप्तिता य तात मयमभां
शय्या । तत्रनु अने मो । तात तमन पत्रे त्रापय नेमणे
मोहनता गुणता तत्रे तत्रे तत्रे २३६

यावद्दुर्णं भवन्त्यन्नं यावदक्षन्ति वाग्यताः ।

पितरस्तावदक्षन्ति यावन्नोक्ता हविर्गुणाः । २३७ ॥

अथ अथा यती । त्रु । त्रु । अथा यती त्राभोता तापीतो
अथने यथात अमता । तत्र । तत्र । अथा यती । तत्र । मोहन
ता गुणाने त्रु । तत्र । तत्र । अथा यती । तत्र । मोहन

यद्वेष्टितगिरा भुंक्ते यदुंक्ते दक्षिणामुखः ।

सोपानन्कथ यदुंक्ते तद्वे रक्षांमि शुजते ॥ २३८ ॥

माये वेष्टन यथानि. दक्षिणामुख मो धरिने अने यत्र
माये वेष्ट मोहन यमतामा यथां के, तेने यत्रमाय यम के.

ઘ્રાણ્ડાલથ વરાહથ કુલ્લુટઃ શ્ચા તર્થથ ચ ।

રજરપલા ચ પ્પટથ નેક્ષેરચક્ષતો દ્વિજાન્ ॥ ૨૩૯ ॥

ચાંપાળ. બ ડ. કુકરો. કુતરો, રજરવલા સ્ત્રી અને પંદ એ
કામની પાળુ નગર જમતા આબાળો ઉપર ન પડવી બેદબ્ધિ. ૨૩૯

હાંમે પ્રદાને મોજ્યે ચ ચદેભિરભિવીક્ષયતે ।

દેવે કર્માણિ પિચ્યે વા તદ્રચ્છત્યયથાતથમ્ ॥ ૨૪૦ ॥

હોમમાં, દાનમાં. દેવકર્મમાં અથવા પિતૃકાર્યમાં બે
એમની દષ્ટિ પડે. તેા તે કર્મ ચિક્ષુ બય છે. ૨૪૦

ઘ્રાણેન સ્થરો દન્તિ પક્ષવાતેન કુલ્લુટઃ ।

શ્ચા તુ દાષ્ટિનિપાતેન રપરેનાવરવર્ણજઃ ॥ ૨૪૧ ॥

બુંડ સુધવાથી. કુકરો પાંખના કુકુડાટથી. કુતરો નગર-
થી અને શદ્ર રપર્શથી તે શ્રાદ્ધના અન્નને દૂપિત કરે છે. ૨૪૧

સ્વજ્ઞો વા ચદિ વા કાળો દાતુઃ પ્રેપ્યોઽપિ વા મચેત્ ।

હીનાતિરિક્તગાત્રો વા તમપ્યપનયેત્પુનઃ ॥ ૨૪૨ ॥

યજમાનતો સેવક પાળુ બે ખોડો, કાણો, અધિક અંગ-
વાળો અથવા ન્યૂન અંગવાળો હોય તેા તેને શ્રાદ્ધસ્થાનમાંથી
દૂર ખસેડવો. ૨૪૨

બ્રાહ્મણં મિશ્નુકં વાપિ મોજનાર્થમુપસ્થિતમ્ ।

બ્રાહ્મણૈરમ્યનુજ્ઞાતઃ શક્તિઃ પ્રતિપૂજયેત્ ॥ ૨૪૩ ॥

ભોજન સમયે કોઈ બ્રાહ્મણુ કે મિશ્નુઃ ભોજન માટે આવી
ચડે, તેા આમ ત્રિત બ્રાહ્મણોની સંખતિ લઈ તેને પણ શક્તિ
અનુસાર સત્કાર આપવો ૨૪૩

સાર્વવર્ણિકમન્નાદ્યં સન્નીયાપ્લાવ્ય વારિણા ।

સમુત્સૃજઙ્ગુક્તવતામગ્રતો વિકિરન્ધુવિ ॥ ૨૪૪ ॥

અધી વાનીઓનાં ખાદ્યઅન્નોને એકઠાં કરવાં, તેમને પાણીથી પ્રોક્ષણ કરવું અને તેમને જમી રહેલા બ્રાહ્મણોની આગળ જમીન ઉપર વેરાતાં મૂકવાં. ૨૪૪

અસંસ્કૃતપ્રમીતાનાં ત્યાગિનાં હુલયોપિતામ્ ।

ઉચ્છિષ્ટં ભાગધેયં સ્યાદર્ભેષુ વિકિરશ્ચ યઃ ॥ ૨૪૫ ॥

પાત્રમાં શેષ રહેલું જે અન્ન દર્ભ ઉપર વેરવામાં આવે છે, તે સંસ્કાર પામ્યા વિના મરી ગયેલાઓના તેમજ કુલ-વધૂઓનો ત્યાગ કરનારાઓના ભાગનું થાય છે. ૨૪૫

ઉચ્છેપણં भूमिगतमजिह्वस्याशठस्य च ।

दासवर्गस्य तत्पित्र्ये भागधेयं प्रचक्षते ॥ ૨૪૬ ॥

તે પિતૃશ્રાદ્ધમાં ભોંય ઉપર પડેલું ઉચ્છિષ્ટ અન્ન અકુટિલ અને અશઠ એવા દાસવર્ગના ભાગનું કહેવાય છે. ૨૪૬

आसपिण्डक्रियाकर्म द्विजातेः संस्थितस्य तु ।

अद्वैवं भोजयेच्छ्राद्धं पिण्डमेकं तु निर्वपेत् ॥ ૨૪૭ ॥

મરણ પામેલા દ્વિજનું સપિંડીકરણ કર્મ થાય ત્યાં સુધી તેને નિમિત્તે વૈશ્વદેવકર્મ કર્યા વિના જ શ્રાદ્ધભોજન કરાવવું અને તેમાં એક પિંડ આપવો. ૨૪૭

सहपिण्डक्रियायां तु कृतायामस्य धर्मतः ।

अनयैवावृता कार्यं पिण्डनिर्वपणं सुतैः ॥ ૨૪૮ ॥

ધનં પર્વદ ય અપિંડીક્રાણુ કયા પછી, પુત્રોએ બ
(અમાસના શ્રાદ્ધના) વિધિ પ્રમાણે પિંડદાન કરવું. ૨૪૮

શ્રાદ્ધં શુભત્વા ય ઉચ્છિદ્ધં દ્વપલાય પ્રયચ્છતિ ।

સ મૃદો નરકં યાતિ કાલસન્નવાક્ષિરાઃ ॥ ૨૪૯ ॥

શ્રાદ્ધ બચીને ન આનુષ્ઠિત અથ શૂન્યે આપે છે,
તે મરણ બંધ માટે કાલસન્ન નામના નરકમાં જાય છે. ૨૪૯

શ્રાદ્ધમુષ્ટપત્નીતલ્પં તદ્દહ્યોઽધિગચ્છતિ ।

તમ્વાઃ પુરીપે તન્વામં પિતરરતસ્ય શેરતે ॥ ૨૫૦ ॥

શ્રાદ્ધ બચીને આનુષ્ઠિત શ્રાદ્ધને દિવસે જ સ્ત્રીનું શયન
એવું છે. તે તે વાકાચકના પિતૃઓ એક માસ સુધી તે
સ્ત્રીની વિદ્યામાં સૂઈ રહે છે. ૨૫૦

ષ્ટ્ણા સ્વદિતમિત્યેવં તૃપ્તાનાચામયેત્તતઃ ।

આચાન્તાંશ્વાનુજાનીયાદમિતો સ્મ્યતામિતિ ॥ ૨૫૧ ॥

‘સ્વદિતમ્—પરાપર આવાયું ને?’ એમ બ્રાહ્મણોને
પૃથ્વી પછી યજ્ઞનાને તે તૃપ્ત થયેલાઓને આચમન કરાવવું
અને ત્યારપછી આચમન કરેલા તેમને ‘અમિતો સ્મ્યતામ્—પૂરે
આગમ કરે’ એમ અનુજા આપવી. ૨૫૧

સ્વધાસ્તિત્યેવ તં વૃષ્ટુર્બ્રાહ્મણાસ્તદનન્તરમ્ ।

સ્વધાકારઃ પરા દાશીઃ સર્વેષુ પિતૃકર્મસુ ॥ ૨૫૨ ॥

પછી, બ્રાહ્મણોએ તેને ‘સ્વધાસ્તુ’ કહેવું. કમકે સ્વધા-
કાર એ સર્વ પિતૃકર્મોમાં મહાન આશીર્વાદ છે. ૨૫૨

તતો મુક્તવતાં તેષામન્નશેષં નિવેદયેત્ ।

યથા વ્રૂયુસ્તથા કુર્યાદનુજ્ઞાતસ્તતો દ્વિજૈઃ ॥ ૨૫૩ ॥

આ પછી, જમી રહેલા તે પ્રાણણીને અવશેષ રહેલું અન્ન
ખતાવવું અને તેઓ જમ આજ્ઞા કરે તેમ તે અન્નની વ્યવસ્થા
કરવી. ૨૫૩

પિત્ર્યે સ્વદિતમિત્યેવ વાચ્યં ગોષ્ઠે તુ સુશ્રુતમ્ ।

સંપન્નમિત્યભ્યુદયે દૈવે રુચિતમિત્યપિ ॥ ૨૫૪ ॥

પિતૃશ્રાદ્ધમાં 'સ્વદિતમ્' (અરાબર જમાયું ને?) ગોષ્ઠી-
શ્રાદ્ધમાં 'સુશ્રુતમ્' (અરાબર સંભળાયું ને?) વૃદ્ધિશ્રાદ્ધમાં
'સંપન્નમ્' (અરાબર મળ્યું ને?) અને દેવશ્રાદ્ધમાં 'રુચિતમ્'
(ગમ્યું ને?) એ પ્રમાણે પૂછવું. ૨૫૪

અપરાહ્ણસ્તથા દર્મા વાસ્તુસંપાદનં તિલાઃ ।

સૃષ્ટિર્મૃષ્ટિર્દ્વિજાશ્ચાગ્રયાઃ શ્રાદ્ધકર્મસુ સંપદઃ ॥ ૨૫૫ ॥

અપારની વેળા, દર્ભ, ભૂમિશુદ્ધિ, તલ, અનેકવિધ વાની-
ઓ, ચોખ્ખી રસોઈ અને પાંક્તિપાવન પ્રાણણી-એ શ્રાદ્ધ-
કર્મમાં ઉત્તમ સંપત છે. ૨૫૫

દર્માઃ પવિત્રં પૂર્વાહ્નો હવિષ્યાણિ ચ સર્વશઃ ।

પવિત્રં યચ્ચ પૂર્વોક્તં વિજ્ઞેયા હવ્યસંપદઃ ॥ ૨૫૬ ॥

દર્ભો, પવિત્ર વેદમંત્રો, દિવસનો આગતો વખત, હવિષ્યાન્ન
(ઋષિધાન્ય) તેમજ આગળ કહેલી પવિત્રતાઓ-એ દેવકર્મની
સંપત્તિ જાણવી. ૨૫૬

મુન્યન્નાનિ પયઃ સોમો માંસં યદ્વાનુપસ્કૃતમ્ ।

અધારલ્લવણં ચૈવ પ્રકૃત્યા હંવિરુચ્યતે ॥ ૨૫૭ ॥

મુનિઓનાં અન્ન, દૂધ, ઓમરસ, વગરરાંધ્યું શુદ્ધ માંસ અને સિંધવ-એ સ્વાભાવિક રીતેજ હવિ હહેવાય છે. ૨૫૭

વિસૃજ્ય દ્વાલ્લણાંસ્તાંસ્તુ નિયતો વાગ્યતઃ શુચિઃ ।

દક્ષિણાં દિગ્માક્રાદ્દક્ષિણ્યાચેતેમાન્વરાન્પિતૃન્ ॥ ૨૫૮ ॥

શ્રાદ્ધમાં નિમ વેલા તે આબણેને વિસર્જન આપ્યા પછી, યજમાને એકચિત્ થઈ, વાણીને નિયમમાં રાખી, તેમજ પવિત્ર રહી દક્ષિણદિશા તરફ દષ્ટિ રાખવી અને પિતૃઓ પાસે નીચેના શ્રેષ્ઠ વસ્તુ માગવા. ૨૫૮

દાતારો નોઽભિવર્ધન્તાં વેદાઃ સંતતિરેવ ચ ।

શ્રદ્ધા ચ નો માન્વગમદ્વૃહુદેયં ચ નોઽસ્તિવતિ ॥ ૨૫૯ ॥

અમારામાં દાતાઓ વધો, વેદાધ્યયન વૃદ્ધિ પામે અને સતતિ વિસ્તરે. અમારામાંથી શ્રદ્ધા ન જ ન્તઓ, અમને મુપાત્રને આપવા માટે પુષ્કળ ધનાદિ હો. ૨૫૯

[અન્નં ચ નો વૃહુ ભવેદતિર્થીશ્ચ લભેમહિ ।

યાચિતારશ્ચ નઃ સન્તુ મા ચ યાચિન્મ કંચન ॥

અમારે ત્યાં પુષ્કળ અન્ન હો, અમને અતિથિઓ મળો, અમને યાચનારાઓ હો-અમે કોઈનેય ન યાચીએ.]

[શ્રાદ્ધમુક્ પુનરશ્નાતિ તદહર્યો દ્વિજાધમઃ ।

પ્રયાતિ સ્વકરીં યોનિં કૃમિર્વા નાત્ર સંશયઃ ॥

એક વાર શ્રાદ્ધલોજન કર્યા પછી જ આત્મણુ તે દિવસે બીજી વાર જન્મે છે, તે અધમ ભૂંડનો અંવતાર પામે છે, અથવા ક્રીડો થઈને જન્મે છે, આમાં સંશય નથી.]

एवं निर्वपणं कृत्वा पिण्डांस्तांस्तदनन्तरम् ।

गां विप्रमजमग्निं वा प्राशयेदप्सु वा क्षिपेत् ॥ ૨૬૦ ॥

આ પ્રમાણે પિ ડો મૂક્યા પછી, તે પિ ડો તે ગાય, આત્મણુ, ખકરી કે અગ્નિને ખવડાવવા અથવા તેમને પાણીમાં પધરાવવા.

पिण्डानिर्वपणं केचित्पुरस्तादेव कुर्वते ।

वयोभिः खादयन्त्यन्ये प्राक्षिपन्त्यनलेऽप्सु वा ॥ ૨૬૧ ॥

કેટલાક લોજન પહેલાંજ પિ ડદાન કરે છે, તેા કેટલાક તે પિ ડો પક્ષીઓને ખવડાવે છે અથવા પાણી કે અગ્નિમાં નાંખે છે. ૨૬૧

पतिव्रता धर्मपत्नी पितृपूजनतत्परा ।

मध्यमं तु ततः पिण्डमघात्सम्यक्सुतार्थिनी ॥ ૨૬૨ ॥

પિતૃના પૂજનમાં તત્પર અને પતિવ્રતા ધર્મપત્નીએ (આધત્ત પિતરો ગર્ભસ્) એ મંત્રપૂર્વક વચલો (પિતામહનો) પિંડ જમવો. ૨૬૨

आयुष्मन्तं सुतं सूते यशोमेधासमन्वितम् ।

धनवन्तं प्रजावन्तं सात्त्विकं धાર્मिकं तथा ॥ ૨૬૩ ॥

એથી તેને આયુષ, યશ, મેધા, ધન અને પ્રજાવાળો તેમજ સાત્ત્વિક અને ધાર્મિક પુત્ર થાય છે. ૨૬૩

પ્રધાન્ય ઠરતાવાચમ્ય જ્ઞાતિપ્રાર્ય પ્રકલ્પયેત્ ।

જ્ઞાતિમ્યઃ સરકૃતં દત્વા ઘાન્ધવાનપિ ભોજયેત્ ॥ ૨૬૪ ॥

ને પછી. એક હાંચા ધાર્ડ. આચમન કરી. જ્ઞાતિ સંબંધી-
જ્ઞાને જમાડ્યા. જ્ઞાતિજનોને સન્ધારપૂર્વક જમાડ્યા પછી
ખાંધેને પણ જમાડ્યા. ૨૬૪

ઉચ્છેપણં તુ તત્તિષ્ઠેઘાવદ્ધિપ્રા વિસાર્જિતાઃ ।

તતો ગૃહચલિં કુર્યાદિતિ ધર્મો વ્યવરિયતઃ ॥ ૨૬૫ ॥

વિપ્રો ગયા ન હોય ત્યાં સુધી. તેમનું ઉગ્ધિષ્ઠ રાખી
મૂકવું. પછી ગૃહબલિ કરવો—આમ ધર્મની વ્યવસ્થા છે. ૨૬૫

દ્વિર્યચિરરાત્રાય ચચાનન્ત્યાય કલ્પ્યતે ।

પિતૃમ્યો વિધિવદ્તં તત્પ્રવક્ષ્યામ્યગ્રેપતઃ ॥ ૨૬૬ ॥

પિતૃજ્ઞાને વિધિપૂર્વક જ બલિ આપવાથી તેમને
ચિરકાલની અને અનંતકાલની વૃષ્ટિ થાય છે, તે હું સંપૂર્ણ-
રીતે કહું છું. ૨૬૬

તિલૈર્ગ્રીહિર્યવર્માપૈરદ્ધિર્મૂલફલેન વા ।

દત્તેન માસં તૃપ્યન્તિ વિધિવત્પિતરો નૃણામ્ ॥ ૨૬૭ ॥

તલ. ચોખ્ખા, જવ, અડદ, જલ, મૂલ, અથવા ફલ એ
વિધિપૂર્વક આપવાથી નાણુજ્ઞાના પિતૃજ્ઞાને એક માસ સુધી
વૃષ્ટિ રહે છે. ૨૬૭

દ્વૌ માસૌ મત્સ્યમાસેન ત્રીન્માસાન્હારિણેન તુ ।

ઔરશ્રેણાથ ચતુરઃ શાકુનેનાથ પશ્ચ વૈ ॥ ૨૬૮ ॥

ષળ્માસાંશ્છાગ્લાસેન પાર્ષતેન ચ સપ્ત વૈ ।

અષ્ટાવેણસ્ય માસેન રૌરવેણ નવૈવ તુ ॥ ૨૬૧ ॥

દશમાસાંસ્તુ તૃપ્યન્તિ વરાહમહિપામિપૈઃ ।

શશકૂર્મયોસ્તુ માસેન માસાનેકાદશૈવ તુ ॥ ૨૭૦ ॥

સંવત્સરં તુ ગવ્યેન પયસા પાયસેન ચ ।

વાર્ધ્રીણસસ્ય માસેન તૃપ્તિર્દ્વાદશવાર્ષિકી ॥ ૨૭૧ ॥

માઁક્ષીના *માંસથી એ માસ સુધી, હરણુના માંસથી ત્રણ માસ સુધી, મે ઢાના માંસથી ચાર માસ સુધી, પક્ષીના માંસથી પાંચ માસ સુધી, બકરાના માંસથી છ માસ સુધી ચિત્ર મૃગના માંસથી સાત માસ સુધી, અને મૃગના માંસથી આઠ માસ સુધી, રુરુમૃગના માંસથી નવ માસ સુધી, ભૂંડ અને પાડાના માંસથી દશ માસ સુધી, સસડો અને કાચખાના માંસથી અગિયાર માસ સુધી, ગાયના દૂધથી તથા તેની ખીરથી એક વર્ષ સુધી અને વાર્ધ્રીણસ (એક બકરો)ના માંસથી બાર વર્ષ સુધી પિતૃઓ તૃપ્ત રહે છે. ૨૬૮-૨૭૧

* આ અર્થમાં એકથી અનેક વાર માંમના લક્ષણના તથા તેના ઉપચારના ઉદ્દેશો આવે છે. આ ઉપરથી વાયકેઓવી કલ્પના કરવી જોઈએ નહિ કે, માસલક્ષણ કે માસનો ઉપચાર એ શાસ્ત્રારાજ છે. આ સ્મૃતિની વિશેષતાજ એ છે કે, તે તે કાળમાં સમાજમાં જે જે વસ્તુઓ અને શ્દિઓ પ્રવર્તતા હતાં; તે તે વસ્તુઓ અને શ્દિઓની તેણે નોંધ લીધી છે અને તેમાંથી ઉદાત્ત તત્ત્વ કાઢી બતાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે ખરી રીતે, મતુ લગવાનને 'માસલક્ષણ' માન્ય જ નથી. આ જ અર્થમાં એ સામે એમણે સ્પષ્ટ રીતે લખ્યું છે. વળી, ધર્મની તત્ત્વમીમાંસા કરતા પણ એમણે અલ્પિસાને અત્રસ્થાન આપ્યું છે.

કૃષ્ણપક્ષે દશમ્યાદૌ વર્જયિત્વા ચતુર્દશીમ્ ।

શ્રાદ્ધે પ્રશસ્તાસ્તિથયો યથૈતા ન તથેતરાઃ ॥ ૨૭૬ ॥

વદ્માં ચૌદશ સિવાયની દશમ આદિ તિથિઓ શ્રાદ્ધમાં
લગ્ની પવિત્ર ગણાય છે, તેવી બીજી તિથિઓ નથી. ૨૭૬

યુક્ષુ કુર્વાન્દિનર્ક્ષેષુ સર્વાન્કામાન્સમશ્ચુતે ।

અયુક્ષુ તુ પિતૃન્સર્વાન્પ્રજાં પ્રાપ્નોતિ પુષ્કલામ્ ॥ ૨૭૭ ॥

(બીજા, ચાથ આદિ) એથી તિથિઓ અને (ભરણી, શેષિણી
આદિ) એથી નક્ષત્રોમાં પિતૃશ્રાદ્ધ કરનારની સર્વ કામનાઓ
બિદ્ધ થાય છે એથી તિથિઓમાં ને એથી નક્ષત્રોમાં શ્રાદ્ધ
કરનારને પ્રાપ્તિ મળે છે. ૨૭૭

યથા ચૈવાપરઃ પક્ષઃ પૂર્વપક્ષાદ્વિશિષ્યતે ।

તથા શ્રાદ્ધરય પૂર્વાહ્નાદપરાહ્નો વિશિષ્યતે ॥ ૨૭૮ ॥

શ્રાદ્ધકર્મમાં તેમ કૃષ્ણપક્ષ શુક્લપક્ષ કરતાં અડિયાં
ગણાય છે, તેમ તેમાં અપરાહ્ન (બપોરની વેળા) એ પૂર્વાહ્ન
(સવારના પહેલાંના વખત) કરતાં શ્રેષ્ઠ છે. ૨૭૮

પ્રાચીનાત્રીતિના સમ્યગપગવ્યમતન્દ્રિણા ।

પિવ્યમાનિધનાન્કાર્યં ત્રિવિવર્ધપાણિના ॥ ૨૭૯ ॥

પ્રાચીનાં ત્રણ ગણીને, આપવાનતા યુક્ત કરીને, અપનાવ
કરીને. ત્રણે ત્રણે પાને ગણીને, ત્રણે ત્રણે આપવા
પિવ્યમાન કરીને. ૨૭૯

તેઓ પિતાને વસુ પિતામહને રુદ્ર અને પ્રપિતામહને
આદિત્ય કહે છે. આ સનાતન શ્રુતિ છે. ૨૮૪

વિઘસાશી ભવેન્નિત્યં નિત્યં વામૃતભોજનઃ ।

વિઘસો મુક્તશેપં તુ યજ્ઞશેપં તથામૃતમ્ ॥ ૨૮૫ ॥

નિત્ય 'વિઘસ' જમવું અથવા તેા અમૃતભોજન લેવું.
પ્રાણણોના જમ્યા પછી શેષ રહેલું અન્ન 'વિઘસ' છે અને
યજ્ઞમાં શેષ રહેલું તે અમૃત છે. ૨૮૫

एतद्विद्वोऽभिहितं सर्वं विधानं पाञ्चयज्ञिकम् ।

द्विजातिमुख्यवृत्तीनां विधानं श्रूयतामिति ॥ ૨૮૬ ॥

પંચ માહાયજ્ઞ સંબંધી આ સર્વ વિધાન કહ્યું. કવે
દ્વિજવર્ણમાં મુખ્ય એવા પ્રાણણ વર્ણની આજીવિકાનું વિધાન
સાંભળો. ૨૮૬

इति श्रीमानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां तृतीयोऽध्यायः ॥

इति श्रीमानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्ते संहितायां अध्याय उक्ते समाप्त

अध्याय ४ थो

चतुर्थमायुषो भागमृषिन्वायं गुरो द्विजः ।

द्वितीयमायुषो भागं कृतदागे गृहे वसेत् ॥ १ ॥

દિવ્ય વ્યાયુવના પહેલા આધિયામાં ગુરુકૃતવાસ ૨૦ ॥

૨ ને ૩ વયમાં ૧૦ની કૃતિ અન્નયાજ્ઞમાં વેદવું. ૧

બાણવું; માગ્યે મળે તે ભિક્ષાને 'મૃત' બાણવી; ખેતીને 'પ્રમૃત' બાણવી અને વાણિજ્યને 'સત્યાનૃત' બાણવું. તેથી ય આશ્ચ-
વિકા ચાલાવાય, પણ ચાકરીને શ્વાનવૃત્તિ કહી છે, એટલે તેનો ત્યાગ જ કરવો. ૫-૬

કુશુલધાન્યકો વા સ્યાત્કુમ્ભીધાન્યક એવ વા ।

ચ્યહૈહિકો વાપિ ભવેદશ્વસ્તનિક એવ વા ॥ ૭ ॥

તેણે કાંતો કોઠાર ભરાય (ત્રણ વર્ષ ચાલે) એટલું અનાજ સંઘરનાર થવું, કાંતો કોઠી ભરાય (એક વર્ષ ચાલે) એટલું અનાજ સંગ્રહનાર થવું, કાંતો ત્રણ દિવસ ચાલે એટલું અન્ન સંગ્રહ કરનાર થવું, અથવા આવતી કાલે ય ન પહોંચે તેટલું રાખનાર થવું. ૭

[સઘ્નઃ પ્રક્ષાલિકો વા સ્યાન્માસસશ્ચયિકોઽપિ વા ।

પળ્માસનિચયો વાપિ સમાનિચય એવ વા ॥

પ્રાક્ષણે એક દિવસ જોગુ અથવા એક મારા જોગુ અથવા છ માસ પૂરતું કે વચ્ચ પૂરતું અન્ન સંઘરી રાખવું.]

ચતુર્ણામપિ ચૈતેષાં દ્વિજાનાં ગૃહમેધિનામ્ ।

જ્યાયાન્પરઃ પરો જ્ઞેયો ધર્મતો લોકજિત્તમઃ ॥ ૮ ॥

ઉપર કહેલા ચાર પ્રકારના (કોઠાર પૂરતું અનાજ વગેરે) મૃદુસ્થી પ્રાક્ષણનાં પછીનાં આગળના કરતાં અધિકારી બનવા. ધર્મ પૂર્વક તેઓ શ્રેષ્ઠ વૈદ્યવતાઓ છે. ૮

પદકમકો ભવન્યેષાં ત્રિભિગ્નયઃ પ્રવર્તે ।

દામ્યામેકશ્નુર્ધમ્નુ વ્રજ્જમત્રેણ જીવતિ ॥ ૯ ॥

એ આસ્થાનાં ગાંધા વન્તારી યત્ન આદિ પાંચ અને વ્યા-
જ્ઞપટાવ એ છ દેનાથી નિવાર. અર્થાત્ એવી આદિ વસ્તારી
આજ્ઞા પ્રતિબલ અને અર્થાપન એ ત્રણ ધર્મોથી જીવનનિભાવ
ને ત્રીજે વસ્તારી આજ્ઞા અને અર્થાપન એ એથી જીવિકા
નિભાવ અને એના આંચા વેદાર્થયત્નથી જ જીવનનિર્વાહ કરે. ૯

વર્ત્યંશ્ચ શિલોઞ્જામ્યામગ્નિહોત્રપરાયણઃ ।

૨૯૧: પાર્થિવનાન્તીયાઃ કેવલા નિર્વપેત્સદા ॥ ૧૦ ॥

શિલોઞ્જામ્યામગ્નિહોત્રનાં અગ્નિહોત્રનાં પરાયણ રહે અને
માત્ર પર્વના અને અયતના અંતની ઇષ્ટિઓજ સદા કરે. ૧૦

ન લોકઘૃતં વર્તેત વૃત્તિહેતોઃ કથંચન ।

અજિહ્વામગ્નઃ શુદ્ધાં જીવેદ્બ્રાહ્મણજીવિકામ્ ॥ ૧૧ ॥

ક્યાંએ પણ પેટ ભરવા ખાતર પ્રાકૃતવેડા કરવા નહિ.
પરંતુ કષ્ટ અને શક્તાથી મુક્ત એવી શુદ્ધ બ્રાહ્મણવૃત્તિથી જ
નિર્વાહ કરે. ૧૧

સંતોષં પરમાસ્થાય ગુણાર્થી સંપતો ભવેત્ ।

સંતોષમૂલં હિ મુખં દુઃખમૂલં વિપર્યયઃ ॥ ૧૨ ॥

સુખની ઇચ્છાવાળા બ્રાહ્મણે પરમ સંતોષ રાખી સંયમી
રહેવું સંતોષ એ જ સુખનું મૂળ છે, એથી જીલટો અસંતોષ
દુ ખકારી છે. ૧૨

શુદ્ધસ્થના ધર્મો—

અતોઽન્યતમયા વૃત્ત્યા જીવંસ્તુ સ્વાત્કો દ્વિજઃ ।

સ્વર્ગાયુષ્યયશ્સ્યાનિ વ્રતનીમાનિ ધારયેત્ ॥ ૧

આમાંની ગમે-તે કોઈ એક વૃત્તિથી આજીવિકા ચક્રાવ-
નારા સ્નાતક બ્રાહ્મણે, સ્વર્ગ, આયુષ્ય અને યશ આપનારાં
નીચેનાં વ્રતોને ધારણ કરવાં. ૧૩

વેદોદિતં સ્વકં કર્મ નિત્યં કુર્યાદતન્દ્રિતઃ ।

તદ્ધિ કુર્વન્યથાશક્તિ પ્રાપ્નોતિ પરમાં ગતિમ્ ॥ ૧૪ ॥

બ્રાહ્મણે આજીવિકા રહીને નિત્ય પોતાનાં વેદોક્ત કર્મો
કરવાં. એનું યથાશક્તિ આચરણ કરનાર પરમ ગતિને પામે છે.

નેહેતાર્થાન્પ્રસજ્ઞેન ન વિરુદ્ધેન કર્મણા ।

ન વિદ્યમાનેષ્વર્થેષુ નાત્યર્થામપિ યતસ્તતઃ ॥ ૧૫ ॥

તે ન ગાવાબજવવાના પ્રસંગથી ધન મેળવે કે ન તે શાસ્ત્ર-
વિરુદ્ધ કર્મથી મેળવે. પૈસો હોય ત્યારે કે તેની ભીડ હોય ત્યારે
પણ જ્યાંત્યાંથી દ્રવ્ય ન તાકે. ૧૫

ઇન્દ્રિયાર્થેષુ સર્વેષુ ન પ્રસજ્યેત કામતઃ ।

અતિપ્રસક્તિં ચૈતેપાં મનસા સંનિવર્તયેત્ ॥ ૧૬ ॥

ઇન્દ્રિયોના સર્વ વિષયોમાં કામના પૂર્વક ન ખૂંપવું; મન-
થી એમની અતિઆસક્તિ ટાળવી. ૧૬

સર્વાન્પરિત્યજેદર્થાન્સ્વાધ્યાયસ્ય વિરોધિનઃ ।

યથાતથાધ્યાયસ્તુ સા હ્યસ્ય કૃતકૃત્યતા ॥ ૧૭ ॥

પોતાના સ્વાધ્યાયને વિરોધી હોય એવા સર્વ વિષયો
જવા. કેમકે, સ્વાધ્યાયમાં પરાયણ રહેવું એ જ બ્રાહ્મણની
કૃત્યતા છે. ૧૭

वेदविद्याव्रतस्नाताञ्श्रोत्रियान्गृहमेधिनः ।

पूजयेद्धव्यकव्येन विपरीतांश्च वर्जयेत् ॥ ३१ ॥

विद्यास्नातक, व्रतस्नातक अने विद्याव्रतस्नातक अत्रेणु वेदज्ञाने गृहस्थेण्ये हव्यकव्यथी सत्कारवा-अथी विपरीताने वर्जवा. ३१

शक्तितोऽपचमानेभ्यो दातव्यं गृहमेधिना ।

संविभागश्च भूतेभ्यः कर्तव्योऽनुपरोधतः ॥ ३२ ॥

दाथे न रांधनारा अन्नयात्री वगेरेने गृहस्थीअण्ये यथा-शक्ति भोजन आपवु, तेभ्य अडयणु आवे नदि अथी शीने वृक्षादि भूते भाटे पाणु भाग दादवो. ३२

राजतो धनमन्विच्छेत्संसीदन्स्नातकः क्षुधा ।

याज्यान्तेवासिनोर्नापि न त्वन्यत इति स्थितिः ॥ ३३ ॥

भृथथी गणाता स्नातक द्विते राज्ता पासेथी, यजमान पासेथीडे पोताना अनेवासी पासेथी धन भेजववा अणु, पाणु थीज्ता पासेथी धन देवा अणु नदि अथी शास्त्रभर्ताडे.

न सीदन्स्नातको विप्रः क्षुधा शक्तः कथंचन ।

न र्जाणमलद्रुद्रामा भवेद्य विभवे सति ॥ ३४ ॥

शक्तिमान् स्नातक विप्रे इती पाणु भृथथी थीटावु नदि-तेभ्य आपन देवा अतां अणु अने भेवां वत्रापदेगां नदि. ३४

क्षुधंशुभ्रान्मदम्भुदान्तः शुक्राम्बगः शुचिः ।

स्नातकान्ये चैव युक्तः स्यान्नित्यमान्महिनेषु च ॥ ३५ ॥

નોપગચ્છેત્પ્રમત્તોઽપિ ત્વિયમાર્તવદર્શને ।

સમાનશયને ચૈવ ન શયીત તયા સહ ॥ ૪૦ ॥

કામની ઘેલણા આવી હોય તોય પુરુષે ઋતુદર્શનમાં આવેલી સ્ત્રીનો સંગ ન કરવો, તેમ તેની સાથે એક પથારીએ પણ ન સૂવું. ૪૦

રજસાભિપ્લુતાં નારીં નરસ્ય હ્યુપગચ્છતઃ ।

પ્રજ્ઞા તેજોવલં ચક્ષુરાયુશ્ચૈવ પ્રહીયતે ॥ ૪૧ ॥

જે માણસ રજસ્વલા સ્ત્રીનો સંગ કરે છે, તેનાં પ્રજ્ઞા, તેજ, બલ, નેત્ર અને આવરદા હણાય જ છે. ૪૧

તાં વિવર્જયતસ્તસ્ય રજસા સમભિપ્લુતામ્ ।

પ્રજ્ઞા તેજોવલં ચક્ષુરાયુશ્ચૈવ પ્રવર્ધતે ॥ ૪૨ ॥

જે માણસ રજસ્વલા સ્ત્રીના સંગનો ત્યાગ કરે છે, તેનાં પ્રજ્ઞા, તેજ, બલ, નેત્ર અને આયુષ્ય વધે જ છે ૪૨

નાશ્ચીયાદ્ભયા સાર્ધં નૈનામીક્ષેત ચાશ્રતીમ્ ।

ક્ષુવર્તીં જૃમ્ભમાણાં વા ન ચાસીનાં યથાસુખમ્ ॥ ૪૩ ॥

પત્ની સાથે એક થાળીએ જન્મવું નહિ, તેમ તે ખાતી હોય, છીકતી હોય, બગાસું લેતી હોય કે આરામથી બેઠી હોય ત્યારે તેને ન જોવી. ૪૪

નાઙ્ગયન્તીં સ્વકે નેત્રે ન ચામ્યક્તામનાવૃતામ્ ।

ન પશ્યેત્પ્રસવન્તીં ચ તેજસ્કામો દ્વિજોત્તમઃ ॥ ૪૪ ॥

સ્ત્રી પોતાની આંખ આંજતી હોય, તેલાદિ મર્દન કરતી

અગ્નિને માંડી મૂક મારવી નહિ, સ્ત્રીને નસ જોવી નહિ,
અગ્નિમાં અપવિત્ર વસ્તુઓ નાખવી નહિ અને પગોને
તપાવવા નહિ. ૫૩

અધરતાન્નાંપદધ્યાચ ન ચૈનમભિલક્ષયેત્ ।

ન ચૈનં પાદતઃ કુર્યાન્ન પ્રાણાવાધમાચરેત્ ॥ ૫૪ ॥

દેવતાને ખાટકા નીચે ન રાખવો, તેને આળંગવો નહિ
અને તેને પગ તળે ન કરવો, તેમજ પ્રાણને સંકટ થાય એવું
આચરણ કરવું નહિ. ૫૪

નાસ્ત્રીયાત્સંધિવેલાયાં ન ગચ્છેન્નાપિ સંવિશેત્ ।

ન ચૈવ પ્રાલિખેન્દ્રમિ નાત્મનોપહરેત્સજમ્ ॥ ૫૫ ॥

સવાસાંજના સંધિકાલે જમવું નહિ અને પરગામ જવું
નહિ ત્યારે સૂવું નહિ, જમીન ખોતરવી નહિ અને પોતાની
માળા કાઢવી નહિ. ૫૫

નાપ્સુ મૂત્રં પુરીષં વા ઘૈવનં વા સમુત્સૃજેત્ ।

અમેઘ્યલિપ્તમન્યદ્વા લોહિતં વા વિપાણિ વા ॥ ૫૬ ॥

મૂત્ર, વિષા, યૂંક, એહું ચોંટેલી વસ્તુ, લોહી કે વિપ
એમાંતું કશું પણ પાણીમાં નાખવું નહિ. ૫૬

નૈક્કઃ સ્વપેચ્છૂન્યયોહે શ્રેયાંસં ન પ્રવોધયેત્ ।

નોદક્વયયાભિમાપેત યજ્ઞં ગચ્છેન્ન ચાવૃતઃ ॥ ૫૭ ॥

સૂતા ધરમાં એકલા ન સૂવું, (વય કે વિદ્યામાં) વડીલને
ઉપદેશ ન આપવો, રજસ્વલા સાથે સંભાષણ ન કરવું અને
વિનાનિમંત્રણે યજ્ઞમાં જવું નહિ. ૫૭

तिरस्कृत्योच्चरेत्काष्ठलोष्ठपत्रतृणादिना ।

नियम्य ग्रयतो वाचं संवीताङ्गोऽवगुण्ठितः ॥ ४९ ॥

पोतानां अगोने परापर आवरीने, भरज्जद राणीने
अने लाडडां, डेडां तेमज्ज अड आदिथी जभीतने दांशीने तेणे
वाणीने प्रयत्नपूर्वकं नियममां राणीने भणभूतने त्याग करवो.

मूत्रोचारसमुत्सर्गं दिवा कुर्यादुदङ्मुखः ।

दक्षिणाभिमुखो रात्रौ संध्ययोश्च यथा दिवा ॥ ५० ॥

दिवसे उत्तर दिशा तरङ्, रात्रे दक्षिण दिशा तरङ् अने
वेड अध्याडाणे दिवसनी जेम उत्तर दिशा तरङ् मुष्ण राणीने
भणभूतने त्याग करवो. ५०

छायायामन्धकारे वा रात्रावहनि वा द्विजः ।

यथामुखमुखः कुर्यात्प्राणवाधाभयेषु च ॥ ५१ ॥

रात्रे, दिवसे, अध्यागमां डे छायामां तेमज्ज प्राणने स कडे
अपवाने अय देाय त्यारे द्विज यथेच्छ मुष्ण राणी भण
भूतने त्याग करवो. ५१

प्रत्यग्निं प्रतिमूर्धं च प्रतिसोमोदकद्विजान् ।

प्रति गां प्रति वातं च प्रजा नश्यति मेहतः ॥ ५२ ॥

अग्नि. मूर्धं, अद्र, जस, आवाण, गाय अने भवत
वेडानी आने जे भणभूतनुं विमर्जत डे छे, तेनी मुदि
नाय पाने छे. ५२

नाग्निं मृगेनोपधमेन्द्रां नक्षत्रं च म्रियम् ।

नाग्नेर्ध्वं प्रविशदग्नीं न च पादौ प्रनापयेत् ॥ ५३ ॥

અગ્નિને મોંથી ટૂંક મારવી નહિ. સ્ત્રીને નસ જોવી નહિ,
અગ્નિમાં અપવિત્ર વસ્તુઓ નાખવી નહિ અને પગોને
તપાવવા નહિ. ૫૩

અધસ્તાન્નોપદધ્યાન્ન ન ચૈનમભિલક્ષ્યેત્ ।

ન ચૈનં પાદતઃ કુર્યાન્નિ પ્રાણાવાધમાચરેત્ ॥ ૫૪ ॥

દેવતાને ખાટલા નીચે ન રાખવો, તેને આળંગવો નહિ
અને તેને પગ તળે ન કરવો, તેમજ પ્રાણને સંકટ થાય એવું
આચરણ કરવું નહિ. ૫૪

નાસ્ત્રીયાત્સંધિવેલાયાં ન ગચ્છેન્નાપિ સંવિશેત્ ।

ન ચૈવ પ્રલિખેન્દ્રૂમિં નાત્મનોપહરેત્સજમ્ ॥ ૫૫ ॥

સવારસાંજના સંધિકાલે જમવું નહિ અને પરગામ જવું
નહિ, ત્યારે સૂવું નહિ, જમીન ખોતરવી નહિ અને પોતાની
માળા કાઢવી નહિ. ૫૫

નાપ્સુ મૂત્રં પુરીપં વા ઘ્રીવનં વા સમુત્સૃજેત્ ।

અમેઘ્યલિપ્તમન્યદ્વા લોહિતં વા વિષાણિ વા ॥ ૫૬ ॥

મૂત્ર, વિષા, યૂંક, એટું ચોંટેલી વસ્તુ, લોહી કે વિષ
એમાંતું કશું પણ પાણીમાં નાખવું નહિ. ૫૬

નૈકઃ સ્વપેચ્છૂન્યગેહે શ્રેયાંસં ન પ્રવોધયેત્ ।

નોદક્યયાભિમાપેત યજ્ઞં ગચ્છેન્ન ચાવૃતઃ ॥ ૫૭ ॥

મૂતા ધરમાં એકલા ન સૂવું, (વય કે વિદ્યામાં) વડીલને
ઉપદેશ ન આપવો, રજસ્વલા સાથે સંભાષણ ન કરવું અને
વિનાનિમંત્રણે યજ્ઞમાં જવું નહિ. ૫૭

[एकः सादृ न भुंजीत स्वार्थमेको न चिंतयेत् ।

एते न मन्त्रे रधानं नरुः सुप्तेषु जागृयात् ॥

सादिप मोजन अकशाये न आनुं, अकशाये अकशे
न नानाया सा अने अकशा न जतुं अने अनांशनां अक
नने अकशा अकशा नदि]

अभ्यगायि मां गोष्ठे प्राज्ञाणानां च सन्निधौ ।

सा यावै भोजने चैव दक्षिणं पाणिमुह्येत् ॥ ५८ ॥

अभ्यगाया, आनायायां आनायनी समक्ष, वेभ्य
न नानाया अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा
न, अकशा अकशा न आनाया कस्यचिन् ।

न दिवं दृष्ट्वायुवं दृष्ट्वा कस्यचिदक्षिमेक्ष्वाः ॥ ५९ ॥

अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा
अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा
अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा

सा चित्तं दृष्ट्वायुवं न व्याध्वज्ज्ये भुञ्जत ।

अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा

अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा

अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा

अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा

अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा

अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा

अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा

अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा अकशा

नानिनीतैर्ब्रजेर्जुयेर्न च क्षुद्राधिपीडितैः ।

न भिक्षुसृजाक्षिगुरैर्न बालधिविरूपितैः ॥ ६७ ॥

सर्वे पापिणां, अपि अने अगशी पीडागेषां, विगतेषु
यस्येपि अने अपरी पापिणां तेभ्यः पांडी पूज्यी तदे कः
... (पुष्पकोत्सा) वाकनाञ्च न जनु. ६७

विनीतैश्चु वनेनित्यमाशुर्मर्लक्षणान्धितैः ।

वर्णशोभसंपन्नैः प्रतोदेनातुदन्मृशम् ॥ ६८ ॥

... (अस्यपां, कृपे जलायं, सुदमोवावायां, अतः
... (अस्यपां, कृपे जलायं, सुदमोवावायां, अतः
... (अस्यपां, कृपे जलायं, सुदमोवावायां, अतः

... (अस्यपां, कृपे जलायं, सुदमोवावायां, अतः

... (अस्यपां, कृपे जलायं, सुदमोवावायां, अतः

... (अस्यपां, कृपे जलायं, सुदमोवावायां, अतः
... (अस्यपां, कृपे जलायं, सुदमोवावायां, अतः
... (अस्यपां, कृपे जलायं, सुदमोवावायां, अतः

... (अस्यपां, कृपे जलायं, सुदमोवावायां, अतः

... (अस्यपां, कृपे जलायं, सुदमोवावायां, अतः

... (अस्यपां, कृपे जलायं, सुदमोवावायां, अतः
... (अस्यपां, कृपे जलायं, सुदमोवावायां, अतः
... (अस्यपां, कृपे जलायं, सुदमोवावायां, अतः

લોઘ્મર્દી તૃણચ્છેદી નલ્લલાદી ચ યો નરઃ ।

સ વિનાશં ત્રજત્યાશુ સ્ત્રચકોઽશુચિરેવ ચ ॥ ૭૧ ॥

જે માણસ ઢેકાં ભાંગે છે, તરણાં તોડે છે, નખ ચાવે છે, ચાડી ખાય છે અને અપવિત્ર રહે છે, તે ઋટ વિનાશને પામે છે. ૭૧

ન વિગર્હ્ય કથાં કુર્યાદ્ઘાહિર્માલ્યં ન ધારયેત્ ।

ગર્વાં ચ યાનં પૃષ્ઠેન સર્વથૈવ વિગર્હિતમ્ ॥ ૭૨ ॥

નિંદા કરીને વાત કરવી નહિ અને ખહાર દેખાય તેમ માળા રાખવી નહિ તેમજ બળદની પીઠ પર સવારી કરવી એ સર્વથા નિંદિત છે. ૭૨

અદ્વોરેણ ચ નાતીયાદ્ ગ્રામં વા વેદમ વાવૃત્તમ્ ।

રાત્રૌ ચ વૃક્ષમૂલાનિ દૂરતઃ પરિવર્જયેત્ ॥ ૭૩ ॥

વાસેલા ગામમાં કે ધરમાં છી ડેથી જવું નહિ અને રાત્રે ઝાડોનાં મૂળોને દૂરથી વર્જવાં. ૭૩

નાક્ષૈઃ ક્રીડેત્કદાચિત્તુ સ્વયં નોપાનહૌ હરેત્ ।

શયનસ્થો ન મુઙ્ગીત ન પાણિસ્થં ન ચાસને ॥ ૭૪ ॥

ક્યાંકેય પાસાથી ન રમવું અને જાતે જોડા ન ઉપાડવા, પથારીમાં રહે રહે જમવું નહિ, હાથમાં ભોજન રાખીને ખાવું નહિ અને બેસવાના આસન ઉપર અન્ય મૂઠી આરાગવું નહિ. ૭૪

સર્વં ચ તિલસંવદ્ધં નાઘાદસ્તમિતે રવૌ ।

ન ચ નમ્રઃ શયીતેહ ન ચોચ્છિષ્ટઃ ક્વચિદ્વ્રજેત્ ॥ ૭૫ ॥

સૂર્ય આથમ્યા પછી તલના સંબંધવાળું કંઈ પણ ભોજન ખાવું નહિ. નાગા સવું નહિ, તેમજ ક્યાંકેય એકા મોઢે જવું નહિ.

આર્દ્રપાદસ્તુ મુજ્જીત નાર્દ્રપાદસ્તુ સંવિશેત્ ।

આર્દ્રપાદસ્તુ મુજ્જાનો દીર્ઘમાયુરવાપ્નુયાત્ ॥ ૭૬ ॥

ભીના. પગે જમાય, પણ ભીના પગે સુવાય નહિ; ભીને પં
જમનારો મનુષ્ય દીર્ઘ આયુષ્ય પામે છે. ૭૬

અચક્ષુર્વિપર્યં દુર્ગં ન પ્રમાદ્યેત કર્હિંચિત્ ।

ન વિષ્મૂત્રમુદીક્ષેત ન વ્રાહ્મ્યાં નદીં તરેત્ ॥ ૭૭ ॥

આંખે ન દીકેલા દુર્ગમ સ્થાનમાં કદાપિ ભૂલેચૂકે પણ જવું
નહિ. મળમૂત્ર બેવાં નહિ, હાથ વડે નદી તરવી નહિ. ૭૭

અધિતિષ્ઠેન્ન કેશાંસ્તુ ન મસ્માસ્થિકપાલિકાઃ ।

ન કાર્પાસાસ્થિ ન તુપાન્દીર્ઘમાયુર્જિંજીવિપુઃ ॥ ૭૮ ॥

દીર્ઘ આવરદાની ઇચ્છાવાળાએ વાળ, ભસ્મ, હાડકાં,
ભાગેલાં ઠીકરાં, કપાસનાં છોડાં અને સાળનાં ફેાતગં એ ઉપર
બેસવું નહિ. ૭૮

ન સંવસેચ પતિતૈર્ન ચાણ્ડાલૈર્ન પુલ્કસૈઃ ।

ન મૂર્ખૈર્નાવલિપ્તૈશ્ચ નાન્ત્યૈર્નાન્ત્યાવસાયિભિઃ ॥ ૭૯ ॥

પતિત, આંડાળ, પુલ્કસ (નિપાદથી શૂદ્ર સ્ત્રીમાં થયેલા),
મૂર્ખ, અહંકારી, અંત્યજ અને અંત્યાવસાયીઓ (નિપાદની
સ્ત્રીમાં આંડાળથી જન્મેલા) સાથે વસવું નહિ. ૭૯

[ન કૃતઘૈરનુદ્યુક્તૈર્ન મહાપાતકાન્વિતૈઃ ।

ન દસ્યુભિર્નાશુચિભિર્નામિત્રૈશ્ચ કદાનચ ॥

કૃતઘ્ની, નિરુદ્ધઘ્ની, મહાપાપવાળા, ગોર, અપવિત્ર અને
શત્રુઓ સાથે કદી રહેવું નહિ.]

ન શૂદ્રાય મર્તિં દદ્યાન્નોચ્છિદ્યં ન હાવિષ્કૃતમ્ ।

ન ચાસ્થોપદિશેદ્ધર્મં ન ચાસ્ય વ્રતમાદિશેત્ ॥ ૮૦ ॥

શૂદ્રને શાસ્ત્રમતિ આપવી નહિ, ઉચ્છિદ્ય આપવું નહિ, હવિનો શેષ આપવો નહિ, ધર્મોપદેશ આપવો નહિ, તેમ તેને વ્રતનો ઉપદેશ આપવો નહિ. ૮૦

[અંતરા વ્રાહ્મણં કૃત્વા પ્રાયશ્ચિત્તં સમાદિશેત્ ।

ક્રોધને પ્રાયશ્ચિત્ત આપવું હોય તો બ્રાહ્મણને મધ્યસ્થ રાખીને પ્રાયશ્ચિત્ત આપવું.]

યો હ્યસ્ય ધર્મમાચ્છે યશ્ચૈવાદિશતિ વ્રતમ્ ।

સોઽસંવૃતં નામ તમઃ સહ તેનૈવ મજ્જતિ ॥ ૮૧ ॥

જો બ્રાહ્મણ શૂદ્રને ધર્મોપદેશ કરે છે અને જો તેને વ્રતાદેશ આપે છે, તે તે શૂદ્રની સાથે અસંવૃત નામના નરકમાં ડૂબે છે.

ન સંહતામ્યાં પાણિમ્યાં ક્ષ્ણ્ણ્યેદાત્મનઃ શિરઃ ।

ન સ્પૃશેચ્ચૈતદુચ્છિષ્ટો ન ચ સ્નાયાદ્વિના તતઃ ॥ ૮૨ ॥

જેહ હાથ સાથે રાખી પોતાનું માથું ખંગવાળવું નહિ, એકે હાથે માથાને અડવું નહિ અને માથું ભીજવ્યા વિના નાહવું નહિ ૮૨

કેશગ્રહાન્પ્રહારાંશ્ચ શિરસ્પેતાન્વિવર્જયેત્ ।

શિરઃસ્નાતશ્ચ તૈલેન નાહ્નં કિંચિદપિ સ્પૃશેત્ ॥ ૮૩ ॥

કાઠના વાળ ખેંચવા નહિ, તેમજ માથે પ્રહાર કરવા નહિ, માથે તેલ ચોપડયા પછી તે હાથ વડે કાઠ પણ અંગને અડવું નહિ. ૮૩

ન રાજ્ઞઃ પ્રતિગૃહ્ણીયાદરાજન્પ્રયસૂતિતઃ ।

સૂનાચક્રધ્વજવતાં વેશેનૈવ ચ જીવતામ્ ॥ ૮૪ ॥

અક્ષત્રિયથી જન્મેલા રાજા, કસાઈ, ધાણી આદિ ચક્ર રાખી આજીવિકા કરનારાઓ, કલાલ, તેમજ રૂપવેશથી જીવનારાઓ પાસેથી દાન લેવું નહિ. ૮૪

દશસૂનાસમં ચક્રં દશચક્રસમો ધ્વજઃ ।

દશધ્વજસમો વેશો દશવેશસમો નૃપઃ ॥ ૮૫ ॥

દસ ખાટથી બરાબર એક ધાણીવાળો (તેલી) છે, દસ ધાણીવાળા બરાબર એક કલાલ છે, દશ કલાલ બરાબર એક રૂપવેશી છે અને દશ રૂપવેશી બરાબર એક (અક્ષત્રિય) રાજા છે. ૮૫

દશ સૂનાસહસ્રાણિ યો વાહયતિ સૌનિકઃ ।

તેન તુલ્યઃ સ્મૃતો રાજા ધોરસ્તસ્ય પ્રતિગ્રહઃ ॥ ૮૬ ॥

રાજાને તે ખાટથી જેવો જાણવો કે જે દશ હજાર કસાઈખાનાં ચલાવતો હોય આથી તે તે રાજાનું દાન ભય કર છે. ૮૬

યો રાજ્ઞઃ પ્રતિગૃહ્ણાતિ લુબ્ધસ્યોચ્છાસ્ત્રવર્તિનઃ ।

સ પર્યાયેણ યાતીમાન્નરકાનેકવિંશતિમ્ ॥ ૮૭ ॥

તામિસ્રમન્ધતામિસ્રં મહારૌરવરૌરવૌ ।

નરકં કાલસૂત્રં ચ મહાનરકમેવ ચ ॥ ૮૮ ॥

સંજીવનં મહાવીચિં તપનં સંગ્રતાપનમ્ ।

સંહાતં ચ સકાકોલં કુઙ્મલં પ્રતિમૂર્ત્તિકમ્ ॥ ૮૯ ॥

લોહશક્કુમૃજીપં ચ પન્થાનં શાલ્મલીં નદીમ્ ।

અસિપત્રવનં ચૈવ લોહદારકમેવ ચ ॥ ૯૦ ॥

શાન્ધી વિરુદ્ધ વતંતારા લોભિયા રાજ પાસેથી જે દાન સ્વીકાર્યું છે, તે ક્ષેત્રે કરીને આ નીચેનાં ગ્રંથોમાં પડે છે. તામિસ્ત્ર, અંધતામિસ્ત્ર, ગહારીરવ, રીરવ, કાલસત્ર, મહાનન્દ, સજ્જવન, ગહાવીચિ, તપન, સપ્રતાપન, સંહાત, સકાદાસ, દુહમલ, પ્રતિમૃત્તિદ, (પૂતિમૃત્તિદ) લોહશંકુ, ઋણપ, પંચા, શાદમલી, વૈતરલ્લી નદી આસિપત્રવન, અને લોહદાન્દ, ૮૭-૯૦

एतद्विदन्तो विद्वांसो ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः ।

न राज्ञः प्रतिगृह्णन्ति प्रेत्य श्रेयोऽभिक्राद्धिणः ॥ ९१ ॥

પરલોકમાં પોતાનું કલ્યાણ ઇચ્છનારા બ્રહ્મવાદી વિદ્વાન બ્રાહ્મણો એ બળે છે: તેથી તેઓ રાજ પાસેથી દાન લેતા નથી.

ब्राह्मे मुहूर्ते बुध्येत धर्मार्थौ चानुचिन्तयेत् ।

कायकेशांश्च तन्मूलान्वेदत्तत्त्वार्थमेव च ॥ ९२ ॥

બ્રાહ્મમુહૂર્તમાં બોધવું અને ધર્મ તથા અર્થનું ચિંતન કરવું. એ ધર્મ અને અર્થ અંગે થનારા કાયાના કલેશોનો વિચાર કરવો તહિ અને વેદના રહસ્યાર્થનું ચિંતન કરવું. ૯૨

उत्थायावश्यकं कृत्वा कृतशौचः समाहितः ।

पूर्वा संध्यां जपंस्तिष्ठेत्स्वकाले चापरांचिरम् ॥ ९३ ॥

જાઠીને આવશ્યક બળશુદ્ધિ કરવી, સ્નાનાદિ શૌચ કરવું અને સ્વસ્થચિત્તે પ્રભાતની સંધ્યામાં લાંબા સમય સુધી ગણપતાં રહેવું. તે જ રીતે બરાબર એટલો સમય સંધ્યાએ પણ ગાયત્રીજપ કરવો. ૯૩

न राज्ञः प्रतिगृहीयादराजन्प्रयसूतितः ।

सुनाचक्रध्वजवतां वेशेनैव च जीवताम् ॥ ८४ ॥

अशत्रियथी वन्मेसां राज्ञः कशाध, धात्री आदि राज्ञी
आश्रयिका कनाराज्या, कशाध, तेभ्य उपवेशथी वननाराज्या
पाशेथी दान वेपुं नदि. ८४

दशसुनागमं चक्रं दशचक्रसमो ध्वजः ।

दशध्वजसमो वेशो दशवेशसमो नृपः ॥ ८५ ॥

दश पाटश्री अगण्य अः साजीवायो (तेही) के, दश पा
याया अगण्य अः कशाध के, दश कशाध अगण्य अः उपवेशी
के अने दश उपवेशी अगण्य अः (अशत्रिय) राज के. ८५

दश सुनागहस्याणि यो वाहयति सौनिकः ।

तेन तुल्यः स्मृतो राजा घोरस्त्वस्य प्रतिग्रहः ॥ ८६ ॥

राजने ते पाटश्री केया अगण्यो के के दश कशाध अगण्य
अः अशत्रियता देय अगण्यो ते ते राजन्, दान अगण्य के के

नो राज्ञः प्रतिगृह्णाति तुल्यस्योच्छामरनिनः ।

न पर्यायेण यार्तामान्नरक्षानेकविंशतिम् ॥ ८७ ॥

तादृशव्यवहारादिभिश्च मन्त्रागोरगोर्यो ।

स्वयं दशसुत्रं च मन्त्रानरक्षमेव च ॥ ८८ ॥

नैव दशं मन्त्रादिभिश्च तानं संप्रतापनम् ।

स्वयं च मन्त्रादिभिश्च दशसुत्रं प्रतिगृह्णाति ॥ ८९ ॥

नैव दशसुत्रं च मन्त्रादिभिश्च तानं संप्रतापनम् ।

स्वयं च मन्त्रादिभिश्च दशसुत्रं प्रतिगृह्णाति ॥ ९० ॥

શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ વર્તનારા લોભિયા રાજ પાસેથી જ દાન સ્વીકારે છે, તે ક્રમે કરીને આ નીચેનાં એકવીસ તરકામાં પડે છે. તામિસ્ર, અંધતામિસ્ર, મહારૌરવ, રૌરવ, કાલસૂત, મહા-નરક, સંજીવન, મહાવીચિ, તપન, સંપ્રતાપન, સંહાત, સકા-કાલ, કુડ્મલ, પ્રતિમૂર્તિક, (પૂત્તિમૂત્તિક) લોહશંકુ, ઋજીપ, પંધા, શાહમલી, વૈતરણી નદી આસિપત્રવન, અને લોહ-દારક. ૮૭-૯૦

एतद्विदन्तो विद्वांसो ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः ।

न राज्ञः प्रतिगृह्णन्ति प्रेत्य श्रेयोऽभिकाङ्क्षिणः ॥ ९१ ॥

પરલોકમાં પોતાનું કલ્યાણ ઇચ્છનારા બ્રહ્મવાદી વિદ્વાન બ્રાહ્મણો એ જાણે છે, તેથી તેઓ રાજ પાસેથી દાન લેતા નથી.

ब्राह्मे मुहूर्ते बुध्येत धर्मार्थौ चानुचिन्तयेत् ।

कायकेशांश्च तन्मूलान्वेदतत्त्वार्थमेव च ॥ ९२ ॥

બ્રાહ્મમુહૂર્તમાં ઊડવું અને ધર્મ તથા અર્થનું ચિંતવન કરવું. એ ધર્મ અને અર્થ અંગે થનારા કાયાના કલેશોનો વિચાર કરવો નહિ અને વેદના રહસ્યાર્થનું ચિંતન કરવું. ૯૨

उत्थायावश्यकं कृत्वा कृतशौचः समाहितः ।

पूर्वा संख्यां जपंस्तिष्ठेत्स्वकाले चापरां चिरम् ॥ ९३ ॥

ઊઠીને આવશ્યક મળશુદ્ધિ કરવી, સ્નાનાદિ શૌચ કરવું અને સ્વસ્થચિત્તે પ્રભાતની સંઘ્યામાં લાંબા સમય સુધી ગાયત્રી જપતાં રહેવું. તે જ રીતે પરાખર એટલો સમય સાંજની સંઘ્યાએ પણ ગાયત્રીજપ કરવો. ૯૩

ऋषयो दीर्घसंध्यात्वादीर्घमायुरवाप्नुयुः ।

प्रज्ञां यशश्च कीर्तिं च ब्रह्मवर्चसमेव च ॥ ९४ ॥

लांभी संध्याञ्चो इरीने ऋषिञ्चो दीर्घ आयुष, प्रज्ञा, यः
(दानशी श्रेयोक्षी पथाति) शीर्ति (त्यागशी श्रेयोक्षी पथाति
तेभ्यः प्रहतेभ्यः पाभ्या इता. ६४

श्रावण्यां प्रौष्ठपद्यां वाप्युपाकृत्य यथाविधि ।

युक्तश्छन्दांस्यधीयीत मासान्विप्रोऽर्धपञ्चमान् ॥ ९५ ॥

श्रावणकुंभादत्रा भासनी पूतमे यथाविधि उपाकर्मा इरी
प्राप्तये सादाचार भास मुधी नियमपूर्वक वेदाध्ययन इत्यु. ६५

पुण्ये तु छन्दसां कुर्याद्ब्रह्मिहिरुत्सर्जनं द्विजः ।

माघशुक्लरथ वा प्राप्ते पूर्वाह्ने प्रथमेऽहनि ॥ ९६ ॥

ते पक्षी, पुण्य नक्षत्रमां (पोप भासनी) पूतमे अथ
माघ भद्रिनाना शुक्ल पक्षना पठ्याने द्विगे, पठ्या पठ्या
द्विगे गामपादार अर्धने वेदो उत्यर्गविधि इत्यो. ६६

यथाशाम्नं तु कृन्वैवमुत्तमं छन्दसां वहिः ।

विग्मेन्पक्षिणीं रात्रिं तदेवैकमहर्निशम् ॥ ९७ ॥

या प्रभाजे गामपादार अर्ध शासनि त्वे वेदो उत्यर्ग
इयो पक्षी, वेद पक्षिणी (व्यागयो ने भासो द्विय पक्ष
पक्षिणी रात्रि, अरी अथवा अर्ध द्विय ने अर्ध रात्रि रात्री रात्रे
पक्षिणी इत्यु. ६७

अथ कृन्वै तु छन्दांसि शृङ्गेण निगतः पठेत् ।

वेदादानि च सर्वाणि कृष्णपत्रेषु संपठेत् ॥ ९८ ॥

नान्यथा विना प्रसक्तं तदप्यथा वेदेन । तं सत्यं
 नान्यथा विना प्रसक्तं तदप्यथा वेदेन । तं सत्यं
 नान्यथा विना प्रसक्तं तदप्यथा वेदेन । तं सत्यं

नान्यथा विना प्रसक्तं तदप्यथा वेदेन । तं सत्यं

नान्यथा विना प्रसक्तं तदप्यथा वेदेन । तं सत्यं ॥ ९९ ॥

नान्यथा विना प्रसक्तं तदप्यथा वेदेन । तं सत्यं
 नान्यथा विना प्रसक्तं तदप्यथा वेदेन । तं सत्यं
 नान्यथा विना प्रसक्तं तदप्यथा वेदेन । तं सत्यं

नान्यथा विना प्रसक्तं तदप्यथा वेदेन । तं सत्यं

नान्यथा विना प्रसक्तं तदप्यथा वेदेन । तं सत्यं ॥ १०० ॥

नान्यथा विना प्रसक्तं तदप्यथा वेदेन । तं सत्यं
 नान्यथा विना प्रसक्तं तदप्यथा वेदेन । तं सत्यं
 नान्यथा विना प्रसक्तं तदप्यथा वेदेन । तं सत्यं

अथवा—

इमाञ्चित्यमनध्यापानधीयानो विवर्जयेत् ।

अध्यापनं च सुराणिः शिष्याणां विधिपूर्वकम् ॥ १०१ ॥

विधिपूर्वकं शिष्याणां अध्यापनं श्रवणागम्ये तेन
 अध्यापनं च सुराणिः शिष्याणां विधिपूर्वकम् ॥ १०१ ॥
 अध्यापनं च सुराणिः शिष्याणां विधिपूर्वकम् ॥ १०१ ॥

कर्णश्रवणनिले रात्रौ दिवा पांसुसगृहणे ।

एतौ वर्षान्धनध्यायावध्यायज्ञाः प्रचक्षते ॥ १०२ ॥

नान्यथा विना प्रसक्तं तदप्यथा वेदेन । तं सत्यं

ऋषयो दीर्घसंध्यात्वादीर्घमायुरवामुयुः ।

प्रज्ञां यशश्च कीर्तिं च ब्रह्मवर्चसमेव च ॥ ९४ ॥

लांभी संध्याञ्चो ऋषिणे ऋषिञ्चो दीर्घ आयुषः, प्रज्ञा, यशः,
(दानथी थयेक्षी ष्याति) कीर्ति (त्यागथी थयेक्षी ष्याति)
तेभ्यः प्रवतेजने पाभ्या उता. ६४

श्रावण्यां प्रौष्ठपद्यां वाप्युपाकृत्य यथाविधि ।

युक्तश्छन्दांस्यधीयीत मासान्विप्रोऽर्धपञ्चमान् ॥ ९५ ॥

श्रावणं देवाहरवा भासनी पूनमे यथाविधि उपाधर्मं ऋषिने
प्रात्मणो साध्यात् मास सुधी नियमपूर्वक वेदाध्ययन कर्तुं. ६५

पुण्ये तु छन्दसां कुर्याद्ब्रह्मिहिरुत्सर्जनं द्विजः ।

माघशुक्लरथ वा प्राप्ते पूर्वाह्ने प्रथमेऽहनि ॥ ९६ ॥

ते पशू, पुंय नक्षत्रभां (पोष भासनी) पूनमे अथवा
भाय भङ्गिनाता शुक्ल पक्षना पठवाने द्विगे, पठेत्ता पठेत्ता
द्विगे गान्ध्यात् नक्षत्रे वेदने छन्दसविधि कर्त्वा. ६६

यथाशान्तं तु कृन्वैवमुत्तमं छन्दसां वहिः ।

शिमन्पक्षिणां गत्रिं तदेवैकमहर्निशम् ॥ ९७ ॥

या प्रमाणे गान्ध्यात् नक्षत्रे शाश्वतविधि वेदने द्विगे
कर्म पशू, छन्द पक्षिणां (त्यागने न पाठेत्ता द्विगे
पठेत्ता नक्षत्रे अथवा छन्द द्विगे न छन्द गत्रिं नक्षत्रे
वहिः द्विगे. ६७

अथ यत्तु छन्दांश्च शुक्लेषु नियतः पठेत् ।

वेदाहरति च गत्रिं कृष्णपक्षेषु मंथयेत् ॥ ९८ ॥

यथा शरीरं निरुद्धं भवति तथैव प्रकृत्या भवति ।
 यथा शरीरं निरुद्धं भवति तथैव प्रकृत्या भवति ।
 यथा शरीरं निरुद्धं भवति तथैव प्रकृत्या भवति ।

नाविनाशमर्थाधीनं न गजजनमनिर्धे ।
 न निशान्तं परिश्रान्तौ शलाशीत्युत्तमः ॥ ९९ ॥

यथा शरीरं निरुद्धं भवति तथैव प्रकृत्या भवति ।
 यथा शरीरं निरुद्धं भवति तथैव प्रकृत्या भवति ।
 यथा शरीरं निरुद्धं भवति तथैव प्रकृत्या भवति ।

यथाश्रितेन विधिना नित्यं छन्दस्सुतं पठेत् ।
 ज्ञानं छन्दस्सुतं चैव द्विजो युक्तो एनापदि ॥ १०० ॥

यथाश्रितेन विधिना नित्यं छन्दस्सुतं पठेत् ।
 यथाश्रितेन विधिना नित्यं छन्दस्सुतं पठेत् ।
 यथाश्रितेन विधिना नित्यं छन्दस्सुतं पठेत् ।

अध्याय—

इमान्नित्यमनध्यायानधीयानो विवर्जयेत् ।
 अध्यापनं च दुर्वाणः शिष्याणां विधिपूर्वकम् ॥ १०१ ॥

विधिपूर्वकं शिष्याने अध्यापनं ज्ञाननारायणो तेनच
 अध्यापनं ज्ञाननारायणो तेनच अध्यापनं ज्ञाननारायणो
 अध्यापनं ज्ञाननारायणो तेनच अध्यापनं ज्ञाननारायणो

कर्णश्रवेऽनिले रात्रौ दिवा पांसुसगृहने ।
 एतौ वर्षास्त्रनध्यायावध्यायज्ञाः प्रचक्षते ॥ १०२ ॥

यत्र धनमां सुखवाटा भावो पवन वातो दाय अने

ऋषयो दीर्घसंध्यात्वादीर्घमायुरवाप्नुयुः ।

प्रज्ञां यशश्च कीर्तिं च ब्रह्मवर्चसमेव च ॥ ९४ ॥

लांभी संध्याञ्चो करीने ऋषिञ्चो दीर्घ आयुष, प्रज्ञा, यश
(दानथी थयेली प्याति) कीर्ति (त्यागथी थयेली प्याति)
तेभञ्च ब्रह्मतेजने पाभ्या हुता. ९४

श्रावण्यां प्रौष्ठपद्यां वाप्युपाकृत्य यथाविधि ।

युक्तरहन्दांस्यधीयीत मासान्विप्रोऽर्धपञ्चमान् ॥ ९५ ॥

श्रावण्युडे लादरवा भासनी पूनमे यथाविधि उपाकर्म करीने
प्राहण्ये साडायार भास सुधी नियमपूर्वक वेदाध्ययन करवुं. ९५

पुष्पे तु छन्दसां कुर्याद्बहिरुत्सर्जनं द्विजः ।

माघशुक्लस्य वा प्राप्ते पूर्वाह्ने प्रथमेऽहनि ॥ ९६ ॥

ते पशु, पुष्य नक्षत्रभां (पोप भासनी) पूनमे अथवा
भाघ भङ्गिनाना शुक्ल पक्षना पडवाने द्विसे, पडेला पडारभां
द्विजे गामण्डार नक्षत्रे वेदने उत्सर्गविधि करवो. ९६

यथाशास्त्रं तु कृत्वैवमुत्सर्गं छन्दसां वहिः ।

विरमेत्पक्षिणीं रात्रिं तदेवैकमहर्निशम् ॥ ९७ ॥

या प्रमाणे गामण्डार नक्षत्र शास्त्रविधिञ्च वेदने उत्सर्ग
कुर्या पशु, ऐक पक्षिणी (आगते ने पाछते द्विस तथा
पर्येनी रात्रि) सुधी अथवा ऐक द्विस ने ऐक रात्रि सुधी अथ
यनथी विरभवुं. ९७

अत ऊर्ध्वं तु छन्दांसि शुक्लेषु नियतः पठेत् ।

वेदाङ्गानि च सर्वाणि कृष्णपक्षेषु संपठेत् ॥ ९८ ॥

દિવસે ધૂળના ગોટા ઊડતા હોય એ જે અનંધ્યાયો વર્ષાકાળમાં
પાળવા, એમ સ્વાધ્યાયને જાણનારાઓ કહે છે. ૧૦૨

વિદ્યુસ્તનિતવર્ષેષુ મહોલ્કાનાં ચ સંપ્લવે ।

આકાલિકમનધ્યાયમેતેષુ મનુરવ્રવીત્ ॥ ૧૦૩ ॥

વીજળી, ગર્જના અને વૃષ્ટિ થતી હોય, તેમજ મોટા
ઉલ્કાપાત થતો હોય, તે પ્રસંગે આકાલિક (ખનાવના સમયથી
માંડીને ખીજ દિવસના તે સમય સુધી) અનંધ્યાય પાળવો;
એમ મનુ કહે છે. ૧૦૩

एतांस्त्वभ्युदिताविद्याद्यदा प्रादुश्कृताग्निषु ।

तदा विद्यादनध्यायमनृतौ चाभ्रदर्शने ॥ ૧૦૪ ॥

હોમાગ્નિ પ્રકટયાના સમયે વર્ષાકાળે જે આ વીજળી
વગેરે થયેલાં જણાય, તો તે વખતે અનંધ્યાય પાળવો, તેમજ
પ્રભાતનો તેમજ સાયંકાળનો હોમાગ્નિ પ્રગટ થયો હોય તે વખતે
વર્ષાકાળ વિના પણ વાદળાં દેખાય તો અનંધ્યાય પાળવો. ૧૦૪

निर्घाते भूमिचलने ज्योतिषां चोपसर्जने ।

एतानાકાલિકાન્વિદ્યાદનધ્યાયાનૃતાવપિ ॥ ૧૦૫ ॥

કડાકા, ભડાકા, ધરતીકંપ અને સૂર્યાદિ જ્યોતિઓના
ઉપદ્રવ એ વર્ષાઋતુમાં થાય તોપણ તે વખતે આકાલિક
અનંધ્યાય જાણવો. ૧૦૫

प्रादुष्कृतेष्वग्निषु तु विद्युत्स्तनितनिःस्वने ।

राज्योतिः स्यादनध्यायः शेषे रात्रौ यथा दिवा ॥ ૧૦૬ ॥

અગ્નિહોત્રનો અગ્નિ પ્રગટયા પછી, જે પ્રભાતે વીજળી

अने भेधगर्जना थाय तो सूर्यन्योति होय त्यां सुधी अने सध्याद्वारे ते जे थाय तो तारान्योति होय त्यां सुधी अन्ध्याय रहे. पण ते जे वृष्टि साथे थाय तो ओक दिवस ने ओक रात्रि अन्ध्याय रहे. १०६

नित्यानध्याय एवं स्याद् ग्रामेषु नगरेषु च ।

धर्मनैपुण्यकामानां पूतिगन्धे च सर्वदा ॥ १०७ ॥

धर्मभां निपुणता धर्यनारा पुरुषो जे गाभोभां अने नगरोभां नित्य उपरना अन्ध्यायो पाणवा, वणी दुर्गांध छूटे त्यां पण सर्वदा अन्ध्याय पाणवो. १०७

अन्तर्गतशवे ग्रामे वृषलस्य च संनिधौ ।

अन्ध्यायो रुद्यमाने समवाये जनस्य च ॥ १०८ ॥

गाभभां शण पड्यु होय, शूद्र नशुक होय, रुदन आलतु होय, तेमज भाणुसो टोणे मज्यां होय, त्यारे पण अन्ध्याय राणवो. १०८

उदके मध्यरात्रे च विष्णुमूत्रस्य विसर्जने ।

उच्छिष्टः श्राद्धशुक् चैव मनसापि न चिन्तयेत् ॥ १०९ ॥

पाणीभां, मधराते, मणभूतना त्याग वणते, जेडे मेज्जे अने श्राद्धतुं लोणन करीने मनथी पण वेदधिंतन करतुं नहि. १०९

प्रतिगृह्य द्विजो विद्वानेकोद्विष्टस्य केतनम् ।

च्यहं न कीर्तयेद्ब्रह्म राज्ञो राहोश्च सूतके ॥ ११० ॥

जेडाद्विष्ट श्राद्धतुं निभंत्रणुस्वीकार्या पछी तथा राजने त्यां

उपाकर्मणि चोत्सर्गं त्रिरात्रं क्षेपणं स्मृतम् ।

अष्टकासु त्वहोरात्रमृत्वन्तासु च रात्रिषु ॥ ११९ ॥

उपाकर्ममां अने वेदना उत्सर्गमां त्रय रात्रि मुधी अन-
ध्याय कथ्यो छे. अष्टका आद्धमां तेमज दरेक ऋतुने अ ते अेक
दिवस ने अेक रात्रिनुं अनव्ययन राष्वुं. ११९

नाधीयीताश्वमारूढो न वृक्षं न च हस्तिनम् ।

न नावं न खरं नोष्ट्रं नरिणस्थो न यानगः ॥ १२० ॥

घोडा, आड, हाथी, डोडी, गधेडो, जेट, पारपाट अने
गाडां वगेरे वाहन उपर भेरीने वेदाव्ययन करवु नहि. १२०

न विवादे न कलेहे न सेनायां न संगरे ।

न भुक्तमात्रे नाजीर्णे न वमित्वा न शुक्तके ॥ १२१ ॥

विवादमां, कलहमां, सेनामां, युद्धमां, जर्मीने तरत, अप-
यामां, जलद्री थया पछी अने पाटा ओडकार वषते वेदा-
व्ययन करवुं नहि. १२१

अतिथिं चाननुज्ञाप्य मारुते वाति वा भृशम् ।

रुधिरे च स्रुते गात्राच्छस्त्रेण च परिक्षते ॥ १२२ ॥

अतिथिनी आज्ञा विना, पवन सप्तत कूंडातो होय त्यारे,
अंगमांथी लोही अरी गयु होय त्यारे अने हथियारथी
जपम थयो होय ते वषते अव्ययन करवुं नहि. १२२

सामध्वनावृग्यजुषी नाधीयीत कदाचन ।

वेदरयाधीत्य वाप्यन्तमारण्यकमधीत्य च ॥ १२३ ॥

सामवेदना ध्वनि थता होय त्यारे कही पण ऋग्वेदक

યજુર્વેદ ભણવો નહિ; તેમજ વેદનુ અધ્યયન કર્યા પછી આ-
રણ્યક ભણીને અંતે પાછુ વેદાધ્યયન કરવું નહિ. ૧૨૩

ઋગ્વેદો દેવદૈવત્યો યજુર્વેદસ્તુ માતૃપઃ ।

સામવેદઃ સ્મૃતઃ પિતૃવસ્તસ્માત્તસ્યાશુચિર્ધ્વનિઃ ॥ ૧૨૪ ॥

ઋગ્વેદના દેવ દેવતા છે, યજુર્વેદના દેવ મનુષ્ય છે અને
સામવેદના દેવ પિતૃ છે. તેથી સામવેદનો ધ્વનિ અપવિત્ર
ગણ્યો છે. ૧૨૪

एतद्विदन्तो विद्वांसस्त्रयीनिष्कर्षमन्वहम् ।

ક્રમતઃ પૂર્વમભ્યસ્ય પશ્ચાદ્વેદમધીયતે ॥ ૧૨૫ ॥

આ બ્રહ્મનારા વિદ્વાનો નિત્ય વેદના સારરૂપ પ્રણવ,
વ્યાહૃતિ અને ગાયત્રી એ ત્રણને ક્રમવાર પ્રથમ ભણીને પછી
વેદનું અધ્યયન કરે છે. ૧૨૫

पशुमण्डूकमार्जारश्चसर्पनकुलाखुभिः ।

અન્તરાગમને વિદ્યાદનધ્યાયમહર્નિશમ્ ॥ ૧૨૬ ॥

પશુ, દેડકો, ખિલાડું, કૃતરુ, સાપ, નોળિયો અને
હાંદર એ અધ્યયન વખતે ગુરુ અને શિષ્યની વચ્ચે થઈને
બંધ, તે એક દિવસ ને એક રાત્રિ અનધ્યયન બ્રહ્મવું. ૧૨૬

द्वावेव वर्जयेन्नित्यमध्यायौ प्रयत्नतः ।

સ્વાધ્યાયભૂમિં ચાશુદ્ધામાત્માનં ચાશુચિં દ્વિજઃ ॥ ૧૨૭ ॥

સ્વાધ્યાયની ભૂમિ અશુદ્ધ હોય ત્યારે અને પોતે અપવિત્ર
હોય ત્યારે આ એ અનધ્યાયોને દ્વિજ નિત્ય પ્રયત્નપૂર્વક વર્જવા.

सद्यार—

अमावास्यामष्टमीं च पौर्णमासीं चतुर्दशीम् ।

ब्रह्मचारी भवेन्नित्यमप्यृतौ स्नातको द्विजः ॥ १२८ ॥

अभास, आडम, पूनम अने थौदश अे द्विसोअे श्रीने
 ऋतु डोय तो पणु स्नातक ब्राह्मणे ब्रह्मचारी रहेवुं. १२८

[पृथ्व्यष्टम्यौत्वमावास्यामुभयत्र चतुर्दशीम् ।

वर्जयेत्पार्णमासीं च तैले मांसे भगे क्षुरे ॥

तैलस्नान, मांसभक्षण, श्रीस ग अने दुजमत अे या
 वानां अतुक्रमे के अधां छे, आडम, वद ने मुदनी थौदश अने
 पूनमे वर्जवां]

न स्नानमार्चरद्भुक्त्वा नातुरो न महानिशि ।

न वासोभिः सहाजस्रं नाविज्ञाते जलाशये ॥ १२९ ॥

जम्भा पछी, मांदगीमां, मध्यगत्रे, वाणां उपडां सायि,
 तेमज अन्तापुया जलाशयमां स्नान इवु नदि. १२९

देवतानां गुरोराजः स्नातकाचार्ययोस्तथा ।

नाक्रामेन्क्रामतश्छायां बधुणो दीक्षितस्य च ॥ १३० ॥

देव, गुरु, राज, स्नातक, आचार्य, छाणी गाय, यजमानं
 दीक्षा दीक्षित पृथ्व्य अने आंशय अेमनी छायां आचार्ये
 नदि. १३०

मध्यंदिनेर्ध्वगत्रे च श्राद्धं क्षुवत्वा च मामिषम् ।

मध्ययोः कसयोश्चैव न सेवेत चतुष्पथम् ॥ १३१ ॥

मध्यदिने अर्धगत्रे, श्राद्धं क्षुवत्वा च मामिषम्
 मध्ययोः कसयोश्चैव न सेवेत चतुष्पथम् ॥ १३१ ॥

નાત્માનમવમન્યેત પૂર્વાભિરસમૃદ્ધિભિઃ ।

આમૃત્યોઃ શ્રિયમન્વિચ્છેન્નૈનાં મન્યેત દુર્લભામ્ ॥ ૧૩૭ ॥

ઉદ્યમ છતાં સંપત્તિ ન મળે તો પણ પોતાની જાતને ફિટ-કારવી નહિ; મરણ સુધી ધનસંપાદન કરવા માટે યત્ન કરવો. ધનને દુર્લભ માનવું નહિ. ૧૩૭

સત્યં વ્રૂયાત્પ્રિયં વ્રૂયાન્ન વ્રૂયાત્સત્યમાપ્રિયમ્ ।

પ્રિયં ચ નાનૃતં વ્રૂયાદેષ ધર્મઃ સનાતનઃ ॥ ૧૩૮ ॥

સત્ય બોલવું અને તે પણ પ્રિય બોલવું, પણ સત્ય અપ્રિય રીતે બોલવું નહિ, તેમ પ્રિય રીતે અસત્ય કહેવું નહિ, આ સનાતન ધર્મ છે. ૧૩૮

મદ્રં મદ્રામિતિ વ્રૂયાદ્મદ્રામિત્યેવ વા વદેત્ ।

શુષ્કવૈરં વિવાદં ચ ન કુર્યાત્કેનચિત્સહ ॥ ૧૩૯ ॥

અભદ્ર હોય ત્યાં ભદ્ર શબ્દથીજ બોલવું અને ભદ્ર હોય ત્યાં પણ ભદ્રજ બોલવું. કોઈની સાથે પણ ખાલી વેર કે વિવાદ કરવા નહિ. ૧૩૯

નાતિકલ્યં નાતિસાયં નાતિમધ્યંદિને સ્થિતે ।

નાજ્ઞાતેન સમં ગચ્છેન્નૈકો ન વૃપલૈઃ સહ ॥ ૧૪૦ ॥

ખૂબ વહેલી સવારે, ખૂબ મોડી સાંજ અને ખરે ખપોરે અજ્ઞાતો સાથે તેમજ શત્રોની સાથે પથ કરવો નહિ. ૧૪૦

હીનાજ્ઞાનતિરિક્તાજ્ઞાન્વિદ્યાહીનાન્વયોધિકાન્ ।

રૂપદ્રવ્યવિહીનાંશ્ચ જ્ઞાતિહીનાંશ્ચ નાક્ષિપેત્ ॥ ૧૪૧ ॥

મજ્જલાચારયુક્તાનાં નિત્યં ચ પ્રયતાત્મનામ્ ।

જપતાં જુહતાં ચૈવ વિનિપાતો ન વિદ્યતે ॥ ૧૪૬ ॥

નિત્ય મંગલ આચાર કરનારા, મનને નિયમમાં રાખનારા, ગાયત્રી જપનારા અને હોમ કરનારા—એમનો કદી પણ વિનિપાત થતો નથી. ૧૪૬

વેદમેવાભ્યસેન્નિત્યં યથાકાલમતન્દ્રિતઃ ।

તં હ્યસ્યાહુઃ પરં ધર્મમુપધર્મોઽન્ય ઉચ્યતે ॥ ૧૪૭ ॥

પ્રમાદરહિત રહીને, નિત્ય યથાકાલે વેદનો અભ્યાસ કરવો તેને જ પડિતો પરમ ધર્મ કહે છે. તે વિનાના બીજા ઉપધર્મ કહેવાય છે. ૧૪૭

વેદાભ્યાસેન સતતં શૌચેન તપસૈવ ચ ।

અદ્રોહેણ ચ ભૂતાનાં જાતિં સ્મરતિ પૌર્વિકીમ્ ॥ ૧૪૮ ॥

સતત વેદાભ્યાસથી, બાહ્યાભ્યંતર શુદ્ધિથી, તપથી, ને પ્રાણીઓના અદ્રોહથી મનુષ્યને પૂર્વજન્મનું સ્મરણ થાય છે.

પૌર્વિકીં સંસ્મરજ્ઞાતિં વ્રહ્મૈવાભ્યસતે પુનઃ ।

વ્રહ્માભ્યાસેન ચાજસ્યમનન્તં સુખમશ્રુતે ॥ ૧૪૯ ॥

પૂર્વજન્મને સંભારનારો પુરુષ ક્ષી ક્ષીને વેદાભ્યાસજ છે અને અખંડ વેદાભ્યાસથી તે અનંત સુખને ભોગવે છે.

સાવિત્રાઞ્છાન્તિહોમાંશ્ચ કુર્યાત્પર્વસુ નિત્યશઃ ।

પિતૃશ્ચૈવાષ્ટકાસ્વર્ચેન્નિત્યમન્વષ્ટકાસુ ચ ॥ ૧૫૦ ॥

પર્વોના દિવસોમાં અવિતા જ્ઞાના દેવતા છે એવા શાંતિ-
:। કૃત્વા અનં અષ્ટકાઞ્ચ (દેમંત ને શિશિરની વદ આઠમ)-

तेभ्यो अन्वष्टक्यो (अष्टका पासेनी नाम)भां नित्य
तृणानु पूजनं कर्तुं अर्थात् आहुं कर्तुं. १५०

दूरादायुःशान्त्रं दूरात्पादावसेचनम् ।

उच्छिष्टाद्यन्तेन च दूरादेव समाचरेत् ॥ १५१ ॥

भूत, पग धार्यतुं पाणी, अष्टवाह अने अहुं पाणी अ
अधुं धरथी इ. नाथतुं. १५१

मैत्रं प्रसाधनं स्नानं दन्तधावनमञ्जनम् ।

पूर्वाह्न एव कर्त्वात् देवतानां च पूजनम् ॥ १५२ ॥

भणभूतने। त्याग क्यो. वायु जोगीने साहू गभया.
स्नान, दंतधावन, अंगन अने देवानुं पूजन अ अर्थां धार्य
पहेला पहेरमां न कर्वां. १५२

देवतान्यभिगच्छेत् धार्मिकांश्च द्विजोत्तमान् ।

ईश्वरं चैव रक्षार्थं गुह्यैश्च पर्वसु ॥ १५३ ॥

पोतानी रक्षा साहू पर्वोना द्विजोत्तमानं देवाना.

अवा उतम आबपोना. सत्तना. तेभ्यो भुक्तानां

अभिवादयेद्दृष्ट्वांश्च दद्याच्चैवापने चक्रम् ।

कृताञ्जलिरुपासीत् गच्छतः शृणुतोऽन्वियान्

पोताने त्यां आवेक्षा वृद्धां

आसन आपधुं, अे हाथ नेदीं

तेषां नथ त्यारे तेभ्यो पाठ्ये

श्रुतिस्मृत्युदितं सम्यक्किञ्चिदं स्तेषु

धर्ममूलं निषेते

उत्त
॥ साहू

શ્રુતિ તથા સ્મૃતિમાં રૂઢી રીતે કહેલા, સ્વકર્મમાં નિયમ-
રૂપ થયેલા અને ધર્મના મૂળરૂપ એવા સદાચારને વગર-
આળસે સેવવા. ૧૫૫

આચારાલ્લભેતં હ્યાયુરાચારાદીપ્સિતાઃ પ્રજાઃ ।

આચારાદ્દનમક્ષય્યમાચારો હન્ત્યલક્ષણમ્ ॥ ૧૫૬ ॥

સદાચારથી આવરદા મળે છે; આચારથી ઇષ્ટ પ્રબલભા-
થાય છે; આચારથી અષ્ટૂટ ધન સાંપડે છે અને આચારથી
અપલક્ષણોનો નાશ થાય છે. ૧૫૬

દુરાચારો હિ પુરુષો લોકે ભવતિ નિન્દિતઃ ।

દુઃખભાગી ચ સતતં વ્યાધિતોઽલ્પાયુરેવ ચ ॥ ૧૫૭ ॥

દુરાચારી પુરુષ લોકમાં નિંદા પામે છે, સતત દુઃખ
ભોગવે છે, રોગી રહે છે અને અલ્પાયુ થાય છે. ૧૫૭

સર્વલક્ષણહીનોઽપિ યઃ સદાચારવાન્નરઃ ।

શ્રદ્ધધાનોઽનસૂયશ્ચ શતં વર્ષાણિ જીવતિ ॥ ૧૫૮ ॥

શુભ મૂલ્યવતારાં સર્વ લક્ષણો વિનાનો હોવા છતાં,
જો સદાચારી હોય છે, શ્રદ્ધાયુક્ત હોય છે અને ઇર્ષ્યાહીન
હોય છે, તે સો વર્ષ સુધી જીવે છે. ૧૫૮

યદ્યત્પરવશં કર્મ તત્તદ્યત્નેન વર્જયેત્ ।

યદ્યદાત્મવશં તુ સ્યાંતત્તત્સેવેત યત્નતઃ ॥ ૧૫૯ ॥

પરવશ રહેલાં કર્મનો યત્નપૂર્વક ત્યાગ કરવો. જો જો સ્વા-
ધીન કર્મ હોય તે તે પ્રત્યનપૂર્વક કરવાં. ૧૫૯

મર્ગ પરવશં દુઃખં સર્વમાત્મવશં સુખમ્ ।

एतद्विद्यान्ममामेन लक्षणं सुखदुःखयोः ॥ ૧૬૦ ॥

पारुधाने अधीन ते षधुं दृ ष. पोताने अधीन ते षधुं
 शुष आ शुषदु.अनु दृं लक्षणं नानुषुं. १६०

यत्कर्म कुर्वतोस्य स्यात्परितोषोऽन्तरात्मनः ।

तत्प्रयत्नेन कुर्वीत विपरीतं तु वर्जयेत् ॥ १६१ ॥

८४ इमं इरतां पोताना अंतरात्माने पूरे सतोष थाय,
 ते प्रयत्नपूर्वक इरवुं. तेथी विपरीत इमोना त्याग इरवो. १६१

आचार्यं च प्रवक्तारं पितरं मातरं गुरुम् ।

न हिंस्याद्ब्राह्मणान्गाश्च सर्वांश्चैव तपस्विनः ॥ १६२ ॥

आचार्य, वेदव्याख्याता, पिता, माता, गुरु, ब्राह्मण,
 गाय अने तपस्वी अमांना डाडनुंय अपमान इरवु नहि. १६२

नास्तिक्यं वेदनिन्दां च देवतानां च कुत्सनम् ।

द्वेषं दम्भं च मानं च क्रोधं तैक्ष्ण्यं च वर्जयेत् ॥ १६३ ॥

नास्तिकता, वेदनी नि दा, देवोनी निंदा, द्वेष, दंभ, अलि-
 मान, क्रोध अने हूरता-अटसानो त्याग इरवो. १६३

परस्य दण्डं नोद्यच्छेत्क्रुद्धो नैव निपातयेत् ।

अन्यत्र पुत्राच्छिष्याद्वा शिष्टार्थं ताडयेत्तु तौ ॥ १६४ ॥

क्रोधमां पणु अन्यनी सामे दंड उगाभवो नहि, तथा पुत्र
 अथवा शिष्य सिवाय भीजने लाडडी वगेरे मारवी नहि. जे
 पुत्र तथा शिष्य अपराध इरे तो तेमने शिष्यामणु देवा सारु
 मारी गडाय. १६४

ब्राह्मणायावगुर्यैव द्विजातिर्विधकाम्भया ।

शतं वर्षाणि तामिस्त्रे नरके परिवर्तते ॥ १६५ ॥

જે કોઈ ગૃહસ્થ બ્રાહ્મણને મારવાની ઇચ્છાથી માત્ર લાકડી ઉગામે, તે તે સો વર્ષ સુધી તામિસ્ત્ર નરકમાં ભટકે છે. ૧૬૫

તાહાયિત્વા તૃણેનાપિ સંરમ્ભાન્મતિપૂર્વકમ્ ।

एकविंशतिमाजातीः पापयोनिषु जायते ॥ १६६ ॥

કોઈમાં આવીને જે ગૃહસ્થ બ્રાહ્મણને ઇરાદાપૂર્વક એક તણખલાથી પણ મારે છે, તે એકવીસ જન્મ સુધી પાપયોનિ-માં જન્મ્યા કરે છે. ૧૬૬

अयुध्यमानस्योत्पाद्य ब्राह्मणस्यासृगङ्गतः ।

दुःखं सुमहदामોति प्रेत्याप्राज्ञतया नरः ॥ १६७ ॥

યુદ્ધ ન કરતા બ્રાહ્મણના અંગમાંથી જે માણસ લોહી કાઢે છે, તે મરણ પછી મૂર્ખતાને લીધે મહાદુ ખને પામે છે.

शोणितं यावतः पांशून्संगृह्णाति महीतलात् ।

तावतोऽद्भानमुत्रान्यैः शोणितोत्पादकोऽद्यते ॥ १६८ ॥

એ બ્રાહ્મણનું લોહી પૃથ્વીવલણના જેટલા ગરકણોને ભીંગવે છે, તેટલાં વરસ સુધી તે લોહી કાઢનાર મનુષ્યને શિયાળ આદિ પ્રાણીઓ પવેલકમાં ખાયા કરે છે. ૧૬૮

न कदाचिद्द्विजै तस्माद्विद्वानवगुरेदपि ।

न ताडयेत्तृणेनापि न गात्रान्माययेदसृक् ॥ १६९ ॥

તેથી વિદ્વાને કદી પણ બ્રાહ્મણની સામે લાકડી ઉગામવી નહિ. તરુ પુષ્ટી પણ તેને મારવા નહિ, તેમ તેના અંગમાંથી કદી પણ રક્તવતુ નહિ. ૧૬૯

અધાર્મિકો નરો યો હિ યસ્ય ચાપ્યનૃતં ધનમ્ ।

હિંસારત્તથ્ચ યો નિત્યં નેહાસૌ સુખમેધતે ॥ ૧૭૦ ॥

જે માણસ અધાર્મિક છે, જેનું ધન જૂઠાણાનું છે અને જે નિત્ય હિંસામાં ખૂપેલો રહે છે, તે આ લોકમાં સુખ પામતો નથી. ૧૭૦

ન સીદન્નપિ ધર્મેણ મનોઽધર્મે નિવેશયેત્ ।

અધાર્મિકાણાં પાપાનામાશુ પશ્યન્વિપર્યયમ્ ॥ ૧૭૧ ॥

પાપી અધર્મીઓની જેતજેતાંમાં અવળી દશા થાય છે. એમ વિચારીને ધર્મથી દુઃખ આવતું હોય તો પણ અધર્મમાં મન પરોવવું નહિ. ૧૭૧

નાધર્મશ્ચરિતો લોકે સઘઃ ફલતિ ગૌરિવ ।

શનૈરાવર્તમાનસ્તુ કર્તુર્મૂલ્યાનિ કૃન્તતિ ॥ ૧૭૨ ॥

પૃથ્વીમાં રોપેલું ખીજ જમ તુરતજ ફળ આપતું નથી, તેમ જગતમાં અધર્માચરણુ પણ તે જ વખતે ફળ આપતું નથી. પરંતુ ખીજ જમ ધીરે ધીરે વધીને ફાલે છે અને પછી ફળ આપે છે, તેમ અધર્મ પણ ધીરે ધીરે વૃદ્ધિ પામીને અધર્મ કરનારનાં મૂળિયાંને કાપી નાખે છે. ૧૭૨

યદિ નાત્માનિ પુત્રેષુ ન ચેત્પુત્રેષુ નષ્ટપુ ।

ન ત્વેવ તુ કૃતોઽધર્મઃ કર્તુર્ભવતિ નિષ્ફલઃ ॥ ૧૭૩ ॥

કરેલો અધર્મ જે કર્તાને ફળ ન આપે, તો તેના પુત્રોને આપે છે અને પુત્રોને ન આપે તો તેના પુત્રોને આપે; પરંતુ તે નિષ્ફળ જતો જ નથી. ૧૭૩

સંતોને જ સન્માર્ગે પોતાના પિતા ગયા હોય અને પિતા-મહ ગયા હોય, તેજ માર્ગે તેણે જવું. તેવા માર્ગે જતાં તેને હાનિ નહિ આવે. ૧૭૮

ઋત્વિકપુરોહિતાચાર્યૈર્માતુલાતિથિસંશ્રિતૈઃ ।

વાલવૃદ્ધાતુરૈવૈઘૈર્જાતિસંવન્ધિવાન્ધવૈઃ ॥ ૧૭૯ ॥

માતાપિતૃભ્યાં યામીભિર્ભ્રાત્રા પુત્રેણ માર્યયા ।

દુહિત્રા દાસવર્ગેણ વિવાદં ન સમાચરેત્ ॥ ૧૮૦ ॥

ઋત્વિજ, પુરોહિત, આચાર્ય, મામા, અતિથિ, આશ્રિત, ખાળક, વૃદ્ધ, રોગી, વૈદ્ય, જાતિજન, સખધી, પાંધવ, માતા-પિતા, બહેન, દુળવધૂ, ભાઈ, પુત્ર, પત્ની, દીકરી અને દાસ-વર્ગ એમની સાથે વિવાદ ન કરવો ૧૭૮, ૧૮૦

एतैर्विवादान्संत्यज्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ।

एभिर्જિતૈશ્ચ જયતિ સર્વાલ્લોકાનિમાન્ગૃહી ॥ ૧૮૧ ॥

જ ગૃહસ્થ ઉપલાઓ સાથે વિવાદ ત્યજ છે, તે સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે અને એમને વશ રહીને તે સર્વલોકને વશ કરે છે. ૧૮૧

આચાર્યો બ્રહ્મલોકેશઃ પ્રાજાપ્રત્યે પિતા પ્રમુઃ ।

અતિથિસ્તિવન્દ્રલોકેશો દેવલોકસ્ય ચત્વિજઃ ॥ ૧૮૨ ॥

યામયોપ્સરસાં લોકે વૈશ્વદેવસ્ય વાન્ધવાઃ ।

સંવન્ધિનો હાપાં લોકે પૃથિવ્યાં માતૃમાતુલૌ ॥ ૧૮૩ ॥

આકાશેશાસ્તુ વિજ્ઞેયા વાલવૃદ્ધકૃશાતુરાઃ ।

બ્રાતાજ્યેષ્ઠઃ સમઃ પિત્રા માર્યા પુત્રઃ સ્વકા તનુઃ ॥ ૧૮૪ ॥

ત્રિષ્વપ્યેતેષુ દત્તં હિ વિધિનાપ્યર્જિતં ધનમ્ ।

દાતુર્ભનવત્યર્થાય પરત્રાદાતુરેવ ચ ॥ ૧૯૩ ॥

ન્યાયવિધિએ મેળવેલું ધન જો એ ત્રણ પ્રકારના આભણને આપ્યું હોય, તો તે પરલોકમાં દાતાને તેમ જ લેનારને અનર્થ-કારી થાય છે. ૧૯૩

યથા પુલ્વેનૌપલેન નિમજ્જત્યુદકે તરન્ ।

તથા નિમજ્જતોઽધસ્તાદ્દ્વૌ દાતૃપ્રતીચ્છકૌ ॥ ૧૯૪ ॥

પથ્થગ્ની હોડીથી તરનારે જેમ પાણીમાં ડૂબે છે, તેમ મૂર્ખ દેનાર અને મૂર્ખ લેનાર બંને નીચે તરકે પડે છે. ૧૯૪

ધર્મધ્વજી સદા લુબ્ધશ્લઘ્નિકો લોકદમ્ભકઃ ।

વૈદાલવ્રતિકો જ્ઞેયો હિંસ્રઃ સર્વાભિમંધકઃ ॥ ૧૯૫ ॥

જે ધરમની ધન ગણનાને, સદાય લોભિયા, ડોળધાકુ, લોકને છેતરનાર, બિંસાબોર અને બદ્ધોલક કરનાર હોય તેને બિલાડાની વૃત્તિવાળો ગણવે. ૧૯૫

[યસ્ય ધર્મધ્વજો નિત્યં મુરધ્વજ इवોच्छ्रितः ।

પ્રચ્છન્નાનિ ચ પાપાનિ વૈદાલં નામ તદ્વ્રતમ્ ॥

શ્વાયતા ગ્રંથાની જેમ જેનો ધરમનો વાવડો નિત્ય ઢલે, ઢલે છે અને જેમાં પાપ ઢાંક્યાં છે, તેનું નામ બિલાડાની વૃત્તિ છે]

અર્થોદ્દિષ્ટનૈષ્ઠ્વતિકઃ સ્વાર્થગાધનતત્પરઃ ।

મટ્ટો મિથ્યાર્થિર્તાત્થ વક્રવ્રતવગો દ્વિજઃ ॥ ૧૯૬ ॥

જે કાંઈક નીચું, જા તરતર ગણે છે, નીચું છે, જે ત્રણ વક્રવ્રતની વૃત્તિ ધરાવે છે, તે મટ્ટો છે, અને જે વ્યર્થો વિનયો જે તે વ્યર્થોની વૃત્તિ ધરાવે છે, તે દ્વિજો છે. ૧૯૬

એ વ્રતવ્રતિનો વિપ્રા એ ચ માર્જારલિહ્નિનઃ ।

તે પતન્ત્યન્ધતામિસે તેન પાપેન કર્મણા ॥ ૧૯૭ ॥

જે પ્રાણીના પગવાની તથા પિંડાણીની વૃત્તિવાળા છે, તેઓ તે પાપકર્મ કરીને અંધતામિસ નરકમાં પડે છે. ૧૯૭

ન ધર્મશ્યાપદેરેન પાપં કૃત્વા વ્રતં ચરેત્ ।

વ્રતેન પાપં પ્રચ્છાદ્ય કુર્મેન્સ્ત્રીશદ્ભદ્રમ્ભનમ્ ॥ ૧૯૮ ॥

સ્ત્રીઓ તથા શુદ્રોને હેતરામનુ કરવાને માટે વ્રતવડે પાપને ઢાંચી. પાપ કર્યા પછી ધર્મના બહાના તથા વ્રત આચરવું નહિ.

પ્રત્યેદ્ય ચેટશા વિપ્રા ગર્હ્યન્તે વ્રતવાદિભિઃ ।

હમનાચરિતંઃ યચ્ચ વ્રતં રક્ષાંસિ ગચ્છતિ ॥ ૧૯૯ ॥

બ્રહ્મવાદીઓ આવા વિપ્રોને આ લોકમાં તેમજ પરલોક-માં નિ દે છે અને તેમણે કપટથી જ કાંઈ વ્રત આચર્યું હોય છે તે રાક્ષસોને પહોંચે છે ૧૯૯

અલિહ્ની લિહ્નિવેપેણ યો વૃત્તિમુપજીવતિ ।

સ લિહ્નિનાં હરત્યેનસ્તિર્યગ્યોનોૌ ચ જાયતે ॥ ૨૦૦ ॥

જે અમુક એક આશ્રમનો ન હોવા છતાં, તે આશ્રમના વેપથી આશ્રવિકા કાઢે છે, તે તે વેપના આશ્રમવાળાઓનાં પાપોને આઢે છે અને પક્ષીની થોનિમાં જન્મ પામે છે. ૨૦૦

પરર્ધાયનિપાનેષુ ન સ્નાયાચ્ચ કદાચન ।

નિપાનકર્તુઃ સ્નાત્વા તુ દુષ્કૃતાંશૈન લિપ્યતે ॥ ૨૦૧ ॥

પાંચાના જગ્યાશયમાં ક્યાગ્યે નાહવું નહિ. એમ નહાવાથી તે (જગ્યાશય) બધાવનારનું પાપ તેને ચોંટે છે. ૨૦૧

[સસોદ્ગૃત્ય તતઃ પિંડાન્ કામં સ્નાયાચ્ચ પંચધા ।

ઉદપાનાત્સ્વયંગ્રાહાત્ વહિઃસ્નાત્વા ન દુષ્યતિ ॥

જે નાહવું જ પડે, તે તેમાંથી પાંચ કે સાત કચરાના પિંડા કાઢવા અને જાતે જ પાણી બહાર કાઢીને નાહવું. આ રીતે નહાવાથી દોષ લાગતો નથી.]

યાનશય્યાસનાન્યસ્ય કૂપોદ્યાનગૃહાણિ ચ ।

અદત્તાન્યુપમ્બુજ્ઞાન એનસઃ સ્યાત્તુરીયમાક્ ॥ ૨૦૨ ॥

વાહન, શય્યા, આસન, કૃપ, બગીચો અને ધર-એ તેમના ધણીના આખ્યા વિના ભોગવનારને મૂળ ધણીના પાપનો ચોથો ભાગ ભોગવવો પડે છે. ૨૦૨

નદીપુે દેવસ્વાતેષુ તડાગેષુ સરઃસુ ચ ।

સ્નાનં સમાચરન્નિત્યં ગર્તપ્રસ્રવણેષુ ચ ॥ ૨૦૩ ॥

નદીઓ, દેવનિમિત્તનાં જળાશયો, તળાવો, સરોવરો, ધરાઓ અને ઝરણોમાં નિત્ય સ્નાન કરવું. ૨૦૩

યમાન્સેવેત સતતં ન નિત્યં નિયમાન્વુધઃ ।

યમાન્પતત્યકુર્વાણો નિયમાન્કેવલાન્મજન્ ॥ ૨૦૪ ॥

વિદ્વાને સતત યમોને સેવવા; આમ નિયમોને નિત્ય સેવવા. કેવળ નિયમોને જ ભજનારો જે યમોને પાળે નહિ, તે તે પતન પામે છે. ૨૦૪

[આનૃશંસ્યં ક્ષમા સત્યમહિંસા દમમસ્પૃહા ।

ધ્યાનં પ્રસાદો માધુર્યમાર્જવં ચ યમા દશ ॥

ધ્યા, ક્ષમા, સત્ય, અહિંસા, ઈંદ્રિયદમન, અસ્પૃહા, ધ્યાન, પ્રસન્નતા, મધુરતા અને સરળતા એ દશ યમો છે.]

[અહિંસા સત્યવચનં વ્રત્તચર્યમકલ્પતા ।

અસ્તેયમિતિ પંચતે યમાશ્વોપવ્રતાનિ ચ ॥

भ्रूणघ्नावेशिनं चैव संस्पृष्टं चाभ्युदकयया ।
 पतत्रिणावलीढं च शुना संस्पृष्टमेव च ॥ २०८ ॥
 गवा चान्नमुपात्रानं घृष्टान्नं च विशेषतः ।
 गणान्नं गणिकान्नं च विदुषां च जुगुप्सितम् ॥ २०९ ॥
 स्तेनगायनयोश्चान्नं तक्ष्णोत्रार्धुपिकस्य च ।
 दीक्षितस्य कदर्यस्य चद्रस्य निगडस्य च ॥ २१० ॥
 अभिशस्तस्य पण्डस्य पुंश्रल्या दाम्भिकस्य च ।
 शुक्तं पर्युषितं चैव शूद्रस्योच्छिष्टमेव च ॥ २११ ॥
 चिकित्सकस्य मृगयोः क्रूरस्योच्छिष्टभोजिनः ।
 उग्रान्नं सूतिकान्नं च पर्याचान्तमनिर्दशम् ॥ २१२ ॥
 अनर्चितं वृथामांसमवीरायाश्च योषितः ।
 द्विपदन्नं नगर्यन्नं पतितान्नमवक्षुतम् ॥ २१३ ॥
 पिशुनानृतिनोश्चान्नं क्रतुविक्रयिणस्तथा ।
 शैल्पतुन्नवायान्नं क्रतुघ्नस्यान्नमेव च ॥ २१४ ॥
 कर्मारस्य निपादस्य रंजावतारकस्य च ।
 सुवर्णकर्तुर्वेणस्य शस्त्रविक्रयिणस्तथा ॥ २१५ ॥
 श्ववतां शौण्डिकानां च चैलनिर्णेजकस्य च ।
 रञ्जकस्य नृशंसस्य यस्य चोपपतिर्गृहे ॥ २१६ ॥
 मृष्यन्ति ये चोपपतिं स्त्रीजितानां च सर्वशः ।
 अनिर्दशं च प्रेतान्नमतुष्टिकरमेव च ॥ २१७ ॥

गर्लहत्यारात्रे ज्ञेयेषु, रजस्वलात्रे अलडापेषु, पक्षीये
 योपेषु, इतरात्रे अडकेषु, गात्रे भूषेषु, 'छे डोड जमनागे'

વિદાન આશાને પાતળિત સદ્ગુણ સંપ્રિયુ અન્ન ન જમવું. પણ આવા ન હોય તે તેની પાસેથી માત્ર એક શાન જોયું માન્ય નીચું વેળુ ૨૨૩

[ચન્દ્રસ્વર્ણગુણે નાગાદ્રધાન્નાત્વા તુ મુક્તયોઃ ।

અમુક્તયોરગતયોરવાચેવ પરેઽહનિ ॥

ચંદ્ર અન્ન સર્પના અહ્યાદ્યોગે ન જમવું. પણ અહ્યાદ્ય પુટ્યા પાતળિત કરીને જમવું. પરંતુ અહ્યાદ્ય પુટ્યુ ન હોય અન્ન સુર્ય એક અન્ન પાસી ગયા હોય. તે ખીલે દિવસે જમવું.]

શ્રોત્રિયસ્ય વદર્થસ્ય વદાન્યસ્ય ચ વાર્ધુપેઃ ।

સીમાંપિત્ત્વોભયં દેવાઃ સમમન્નમકલ્પયન્ ॥ ૨૨૪ ॥

વેદ ભાગ્યેલો છતાં કૃપાનુ અને માતા છતાં વ્યાજખાહી, એ બંધનાં અન્નને દેવોએ વિચાર કરીને સમાન ગણ્યાં છે. ૨૨૪ તાન્પ્રજાપતિરાહેત્ય મા કૃધ્વં વિપમં સમમ્ ।

શ્રદ્ધાપૂર્તં વદાન્યસ્ય હતસશ્રદ્ધયેતરત્ ॥ ૨૨૫ ॥

પ્રજાપતિ તે દેવો પાસે આવી બોલ્યાકે, તમે વિપમ (અસરખા) ને સમ (સરખા) ન કરો-દાતા છતાં વ્યાજખાહીનુ અન્ન શ્રદ્ધાથી પવિત્ર થાય છે, તે ખીલું શ્રોત્રિય છતાં કૃપાનુ અન્ન અશ્રદ્ધાથી અધમ અને છે. ૨૨૫

શ્રદ્ધયેષ્ટં ચ પૂર્તં ચ નિત્યં કુર્યાદતન્દ્રિતઃ ।

શ્રદ્ધાકૃતે હક્ષયે તે ભવતઃ સ્વાર્ગતૈર્ધનૈઃ ॥ ૨૨૬ ॥

દિલે નિત્ય શ્રદ્ધાપૂર્વક અને આગસ વિના યજાદિ ક્રિયા અને જલાશયાદિ વ્રતો કરવાં જો સન્માર્ગે આવેલ દ્રવ્યથી શ્રદ્ધાપૂર્વક ને કરવામાં આવે છે, તે તે અક્ષય કૃણને આપે છે.

દાનધર્મ નિષેવેત નિત્યનૈષ્ટિકપૌર્તિકમ્ ।

પરિતુષ્ટેન શાવેન પાત્રમાસાદ્ય શક્તિતઃ ॥ ૨૨૭ ॥

ગૃહસ્થે પ્રસન્ન ભાવથી અને સત્પાત્ર મેળવીને,
(યજ્ઞાદિ) અને પૂર્ત જળાશયાદિક્રમતનાં કાર્યોમાં નિત્ય યજ્ઞ
શક્તિ દાનધર્મ સેવવો. ૨૨૭

[પાત્રભૂતો હિ યો વિપ્રઃ પ્રતિગૃહ્યં પ્રતિગ્રહમ્ ।

અસત્સુ વિનિયુક્તીત તસ્મૈ દેયં ન કિચ્ચન ॥

સુપાત્રરૂપ જે આહ્વાણ દાન લઈને તે કુપાત્રને આપ
હોય, તેને કશું આપવું નહિ.]

[સચ્ચયં કુરુતે યસ્તુ પ્રતિગૃહ્ય સમંતતઃ ।

ધર્માર્થં નોપયુંક્તે ચ ન તં તસ્કારમર્ચયેત્ ॥

ચારે કારથી દાન લઈને જે સંધરો કરતો હોય છે ધર્મને માટે તેનો જે ઉપયોગ કરતો નથી, તે ચારને સત્કાર
નહિ.]

યત્કિચ્ચિદપિ દાતવ્યં યાચિતેનાનસૂયયા ।

ઉત્પત્સ્યતે હિ તત્પાત્રં યત્તારયતિ સર્વતઃ ॥ ૨૨૮ ॥

કોઈ યાચના કરે, તો ઈર્ષ્યા વિના તેને કશુંકે તો આપ
જ, કેમકે એમાંથી કોઈ એવો સુપાત્ર નીકળી આવે છે કે, જે
દાતાને સર્વ રીતે તારે છે. ૨૨૮

વારિદસ્તૃપ્તિમામોતિ સુખમક્ષયમન્નદઃ ।

તિલપ્રદઃ પ્રજામિષ્ટાં દીપદશ્ચક્ષુરુત્તમમ્ ॥ ૨૨૯ ॥

ભૂમિદો ભૂમિમામોતિ દીર્ઘમાયુર્હિરિણ્યદઃ ।

ગૃહ્દોષ્ટ્યાણિ વેગ્માનિ રૂપ્યદો રૂપમુત્તમમ્ ॥ ૨૩૦ ॥

ભૂમિદાન કરનારે ભૂમિને મેળવે છે, સુવર્ણદાન કરનારે
દીર્ઘાયુષ્ય મેળવે છે. ગૃહદાન કરનારે શ્રેષ્ઠ ધરો મેળવે છે
અને રૂપાદાન કરનારે ઉત્તમ રૂપ મેળવે છે. ૨૨૯, ૨૩૦

વાસોદશ્ચન્દ્રસાલોક્યમશ્વિસાલોક્યમશ્વદઃ ।

અનહૃદઃ શ્રિયં પુટાં ગોદો વ્રહ્મસ્ય વિષ્ટપમ્ ॥ ૨૩૧ ॥

વસન્તુ દાન દેનારે ચંદ્રલોકને પામે છે, અશ્વ આપનારે
અશ્વિનીકુમારના લોકમાં જાય છે, બળદનું દાન કરનારે
લક્ષ્મીની સમૃદ્ધિ મેળવે છે અને ગોદાન આપનારે અર્ચલોકને
પ્રાપ્ત કરે છે. ૨૩૧

યાનશય્યાપ્રદો માર્યામૈશ્વર્યમભયપ્રદઃ ।

ધાન્યદઃ શાશ્વતં સૌખ્યં વ્રહ્મદો વ્રહ્મસાષ્ટિતામ્ ॥ ૨૩૨ ॥

વાહન અને શય્યાનું દાન આપનારે પત્ની પામે છે,
અભય દેનારે ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કરે છે, ધાન્ય આપનારે શાશ્વત
સુખ મેળવે છે અને વેદાધ્યયનરૂપી દાન કરનારે બ્રહ્મલોકમાં
જાય છે. ૨૩૨

સર્વેપામેવ દાનાનાં વ્રહ્મદાનં વિશિષ્યતે ।

ચાર્યન્નગોમહીવાસસ્તિલક્ષ્મણસર્પિણામ્ ॥ ૨૩૩ ॥

જલ, અન્ન, ગાય, પૃથ્વી, વસ્ત્ર, તલ, સુવર્ણ અને ધી એ
સર્વ દાનો કરતાં વેદાધ્યયનરૂપી દાન વિશેષ છે ૨૩૩

યેન યેન તુ ભાવેન યદ્યદાનં પ્રયચ્છતિ ।

તત્તત્તેનૈવ ભાવેન પ્રાપ્નોતિ પ્રતિપૂજિતઃ ॥ ૨૩૪ ॥

ગૃહસ્થ જ જ ભાવથી જ જ દાન આપે છે, તે તે ભાવથી
તેને તે તે દાનનું સત્કારક્રમ મળે છે. ૨૩૪

યોઽર્ચિતં પ્રતિગૃહ્ણતિ દદાત્યર્ચિતમેવ ચ ।

તાવૃથૌ ગચ્છતઃ સ્વર્ગં નરકં તુ વિપર્યયે ॥ ૨૩૫ ॥

જે સત્કારપૂર્વક દાન લે છે અને જે સત્કારપૂર્વક દાન આપે છે, તે બંને સ્વર્ગમાં જાય છે—એથી ઊલટું કરનારાઓ નરકને પામે છે. ૨૩૫

ન વિસ્મયેત તપસા વદેદિષ્ટા ચ નાનૃતમ્ ।

નાતૌઽપ્યવદેદ્વિગ્રાન્ન દત્વા પરિકીર્તયેત્ ॥ ૨૩૬ ॥

તપ કરીને અહો! અહો! ન કરવું, યજ્ઞ કરીને જૂઠું ન બોલવું, પીડા પામ્યા છતાં આજ્ઞાનિ દા ન કરવી અને દાન આપીને બડાઈ ન મારવી. ૨૩૬

યજ્ઞોઽનૃતેન ક્ષરતિ તપઃ ક્ષરતિ વિસ્મયાત્ ।

આયુર્વિગ્રાપવાદેન દાનં ચ પરિકીર્તનાત્ ॥ ૨૩૭ ॥

અસત્ય વચનથી યજ્ઞ અડ્ડળ જાય છે, અહો! અહો! કરવાથી તપ ખરી જાય છે, વિપ્રતી નિ દા કરવાથી આવરદા હણાય છે અને બડાઈથી દાન નિષ્ફળ થાય છે. ૨૩૭

ધર્મં શનૈઃ સંચિનુયાદ્દલ્મીક્રમિવ પુત્તિકાઃ ।

પરલોકસહાયાર્થં સર્વભૂતાન્યપીડયન્ ॥ ૨૩૮ ॥

શ્રીડીગો જન્મ કણકણ કરીને પૂડો કરે છે, તેમ પરલોકમાં સહાયતા મેળવવાને સારુ, કોઈ પણ પ્રાણીને પીડ્યા વિના, ધીરે ધીરે ધર્મસંગ્રહ કરવો. ૨૩૮

નામુત્ર હિ સહાયાર્થં પિતા માતા ચ તિષ્ઠતઃ ।

ન પુત્રદારા ન જ્ઞાતિર્ધર્મસ્તિષ્ઠતિ કેવલઃ ॥ ૨૩૯ ॥

પિતા, માતા, પુત્ર, પત્ની, જ્ઞાતિજન એમાંનું કોઈ પણ પરલોકમાં સાથમાં ઊભું રહેતું નથી. એક ધર્મ જ કુમકે ઊભો છે.

एकः प्रजायते जन्तुरेक एव प्रलीयते ।

एकोऽनुष्ठङ्क्ते सुकृतमेक एव च दुष्कृतम् ॥ २४० ॥

પ્રાણી એકલોજ જન્મે છે અને એકલોજ મરે છે. એકલોજ તે પુણ્ય ભોગવે છે અને એકલોજ તે પાપ ભોગવે છે.

मृतं शरीरमुत्सृज्य काष्ठलोष्ठसमं क्षितौ ।

विमुखा वान्धवा यान्ति धर्मरतमनुगच्छति ॥ २४१ ॥

લાકડા અને માટીના ઢેકા જવા મૃત શરીરને ભેગે નાખી દઈને સંબંધીઓ મોં ફેરવી ઘેર વળે છે. એક ધર્મજ તે જીવને અનુસરે છે. ૨૪૧

तस्माद्धर्म सहायार्थं नित्यं संचिनुयाच्छनैः ।

धर्मेण हि सहायेन તમસ્તરતિ દુસ્તરમ્ ॥ ૨૪૨ ॥

તેથી સહાયને સારુ નિત્ય ધીરે ધીરે ધર્મનો સંચય કરવો; ડારણુ છે, ધર્મની સહાયથીજ માણસ દુસ્તર તરડને તરી જાય છે ૨૪૨

धर्मप्रधानं पुरुषं तपसा हतकिल्बिषम् ।

परलोकं नयत्याशु भास्वन्तं खशरीरिणम् ॥ २४३ ॥

ધર્મપરાયણુ, તપથી ક્ષીણપાપ થયેલા અને તેજસ્વી જેવા બ્રહ્મનિષ્ઠ પુરુષને ધર્મ તત્કાળ પરલોકમાં લઈ જાય છે. ૨૪૩

उत्तमैरुत्तमैर्नित्यं संनन्धानाचरेत्सह ।

निनीषुः कुलमुत्कर्षमधमानधमांस्त्यजेत् ॥ २४४ ॥

કુલનો ઉત્કર્ષ ઇચ્છતા માણસે નિત્ય ઉત્તમ ઉત્તમ સાંસંગધો રાખવા અને અધમ અધમો સાથે સંબંધો ફેર

ઉત્તમાનુત્તમાન્ગચ્છન્હીનાન્હીનાંશ્ચ વર્જયન્ ।

બ્રાહ્મણઃ શ્રેષ્ઠતામેતિ પ્રત્યવાયેન શૂદ્રતામ્ ॥ ૨૪૫ ॥

ઉત્તમ ઉત્તમ પુરુષો સાથે સંગ કરવાથી અને હીન હીનોની સાથે સંગત વર્જવાથી બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠતાને પામે છે. આથી બિશદ્ વર્ત્યાથી તે શૂદ્રતા પ્રાપ્ત કરે છે. ૨૪૫

દૃઢકારી મૃદુર્દાન્તઃ ક્રૂરાચૌરૈરસંવસન્ ।

અર્હિસ્તો દમદાનામ્બ્યાં જયેત્સ્વર્ગં તથાવ્રતઃ ॥ ૨૪૬ ॥

દૃઢનિશ્ચયી, ડોમળ, ઈન્દ્રિયદમ્બી, ક્રૂર આચારવાળાઓની સાથે અસંગી અને અર્હિસાવાન એવો વ્રતસ્થ પુરુષ પોતાના દમ અને દાનથી સ્વર્ગને જીતે છે. ૨૪૬

एधोदकं मूलफलमन्नमभ्युद्यतं च यत् ।

सर्वतः प्रतिगृह्णीयान्मध्वथाभयदक्षिणाम् ॥ २४७ ॥

ઈંધણાં, પાણી, મૂળ, ફળ, અન્ન, મધ અને અભય દક્ષિણા એ એમ ને એમ આવી મળે તો સૌ ડોઈ પાસેથી સ્વીકારવાં.

आहूताभ्युद्यतां भिक्षां पुरस्तादप्रचोदिताम् ।

मेने प्रजापतिर्ग्राह्यामपि दुष्कृतकर्मणः ॥ २४८ ॥

એની મેળેજ અને આગળથી કહ્યા વિનાજ આવી પડેલી ભિક્ષા પાપકર્મોની હોય તો પણ લેવી એમ પ્રજાપતિ માને છે.

पञ्चान्ति पितरस्तस्य दश वर्षाणि पञ्च च ।

ष हव्यं वहत्यग्निर्यस्तामभ्यवमन्यते ॥ २४९ ॥

૫ આ ભિક્ષાનો અનાદર કરે છે, તેમના પિતૃઓ પૈં સુધી શ્રાદ્ધ જમતા નથી અને અગ્નિ તેમના હવ્ય નો નથી. ૨૪૯

[चिकित्सककृतघ्नानां शिल्पकर्तुश्च वार्धुषेः ।

पण्डस्य कुलटायाश्च उद्यतामपि वर्जयेत् ॥

वैद्य. कृतघ्नी, शिल्प करतार, व्याज्ज्याड. पंड तेमज कुलटा
तरक्षी तैथार लिक्षा आवे तोपणु ते वर्जवी.]

[न विद्यमानमेवं वै प्रतिग्राह्यं विजानता ।

विकल्प्याविद्यमाने तु धर्महीनः प्रकीर्तितः ॥

आ अत्र उपर कहेलाओनुं नथी अंग आतरी डरी तेनो
स्वीकार करवो. पणु. ओ वैद्य वगेरेना अत्रने न विकल्प राणी
स्वीकारे छे, तेने धर्महीन कथो छे]

शय्यां गृहान्कुशान्गन्धानपः पुष्पं मणीन्दधि ।

धाना सत्स्यान्पयो मांसं शाकं चैव न निर्नुदेत् ॥२५०॥

शय्या, धर, कुश. सुगंधी पदार्था, गण, पुष्प, मण्डि,
दही, भूजेलुं अनाज, माछडी, दूध, मांस अने शाक आट-
लाने पाछां न काढवां. २५०

गुरून्मृत्यांश्चोजिहीर्षन्नर्चिष्यन्देवतातिथीन् ।

सर्वतः प्रतिगृह्णीयान्न तु तृप्येत्स्वयं ततः ॥ २५१ ॥

गुरजनो अने सेवडाने पोपवानी तेम न देव अतिथिओ-
ने सत्कारवानी छंअवाणाओ सौकार पासेथी दान स्वीकारवुं.
पणु पोते तेनाथी तृप्ति न करवी २५१

गुरुषु त्वभ्यतीतेषु विना वा तैर्गृहे वसन् ।

आत्मनो वृत्तिमन्विच्छन्गृह्णीयात्साधुतः सदा ॥ २५२ ॥

गुरजनो अवसान पाभ्यां होय, अथवा पोते तेमना
विना घरमां रहेतो, होय, तोपोतानी आञ्जविका छंअतां
प्राक्षणे सत्पुरुषो पासेथी सदा प्रतिअड करवो. २५२

ઉત્તમાનુત્તમાન્ગચ્છન્હીનાન્હીનાંશ્ચ વર્જયન્ ।

બ્રાહ્મણઃ શ્રેષ્ઠતામેતિ પ્રત્યવાયેન શૂદ્રતામ્ ॥ ૨૪૫ ॥

ઉત્તમ ઉત્તમ પુરુષો સાથે સંગ કરવાથી અને હીન હીનોત્તમ સાથે સંગત વર્જવાથી બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠતાને પામે છે. આથી ગણક વર્ત્યાથી તે શૂદ્રતા પ્રાપ્ત કરે છે. ૨૪૫

દૃઢકારી મૃદુર્દાન્તઃ ક્રૂરાચારૈરસંવસન્ ।

અહિંસો દમદાનાભ્યાં જયેત્સ્વર્ગં તથાવ્રતઃ ॥ ૨૪૬ ॥

દૃઢનિશ્ચયી, ડોમળ, ઈન્દ્રિયદમી, ક્રૂર આચારવાળાઓની સાથે અસંગી અને અહિંગાવાન એવો વ્રતસ્થ પુરુષ પોતાના દમ અને દાનથી સ્વર્ગને જીતે છે. ૨૪૬

एधोदकं मूलफलमन्नमभ्युद्यतं च यत् ।

सर्वतः प्रतिगृह्णीयान्मध्वथाभयदक्षिणाम् ॥ २४७ ॥

ઈંધણાં, પાણી, મૂળ, ફળ, અન્ન, મધ અને અભય દક્ષિણા એ એમ ને એમ આવી મળે તો ગૌ કોઈ પાસેથી સ્વીકારવાં.

आहूताभ्युद्यतां भिक्षां पुरस्तादप्रचोदिताम् ।

મેને પ્રજાપતિર્ગ્રાહ્યામપિ દુષ્કૃતકર્મણઃ ॥ ૨૪૮ ॥

એની મેળેજ અને આગળથી કૃધા વિનાજ આવી પડેલી ભિક્ષા પાપકર્મની દોષ તો પાપ દેવી એમ પ્રજાપતિ માને છે.

नाश्नन्ति पितरस्तस्य दश वर्षाणि पञ्च च ।

न च हव्यं वहत्यग्निर्यस्तामभ्यवमन्यते ॥ २४९ ॥

તેઓ આ ભિક્ષાને અનાદર કરે છે. તેમના પિતૃઓ તેમ વધુ મુશી શ્રાદ્ધ તેમના નથી અને અગ્નિ તેમના દર્શન શીકાને નથી. ૨૪૯

एकाकी चिन्तयेन्नित्यं विविक्ते हितमात्मनः ।

एकाकी चिन्तयानो हि परं श्रेयोऽधिगच्छति ॥ २५८ ॥

એકાંતમાં નિત્ય એકલા રહી પોતાનું આત્મહિત વિચારવું.
કેમકે, એકલા રહી ચિન્તન કરનારે પરમશ્રેયને પામે છે. ૨૫૮

एषोदिता गृहस्थस्य वृत्तिर्विप्रस्य शाश्वती ।

स्नातકવ્રતકલ્પશ્ચ સત્ત્વવૃદ્ધિકરઃ શુભઃ ॥ ૨૫૯ ॥

ગૃહસ્થી બ્રાહ્મણની આ નિત્યની આજીવિકા કહી, તેમજ
સત્ત્વગુણ વધારનારે સ્નાતકનો એ શુભ વ્રતવિધિ પણ કહ્યો.

अनेन विप्रो वृत्तेन वर्तयन्वेदशास्त्रवित् ।

व्यपेतकल्मषो नित्यं ब्रह्मलोके महीयते ॥ २६० ॥

વેદશાસ્ત્રને બ્રાહ્મણનારે જે બ્રાહ્મણ આ આચારથી વર્તે છે, તે
પાપમુક્ત થઈને નિત્ય બ્રહ્મલોકમાં મહિમા પામે છે ૨૬૦

धृतिश्री मानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां चतुर्थोऽध्यायः ॥

ધૃતિશ્રી માનવધર્મશાસ્ત્રે ભૃગુપ્રોક્તાયાં સહિતાયાં અધ્યાય ૮ થો સમાપ્ત

अध्याय ५ मी

श्रुत्वैतानृपयो धर्मान्स्नातकस्य यथोदितान् ।

इदमृच्छुर्महात्मानमनलप्रभवं भृगुम् ॥ १ ॥

કહેવામાં આવેલા સ્નાતકના આ ધર્મોને સાંભળીને ઋષિ-
ઓએ અગ્નિવ શબ્દ મહાત્મા ભૃગુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું. ૧

एवं यथोक्तं विप्राणां स्वधर्ममनुतिष्ठताम् ।

कथं मृत्युः प्रभवति वेदशास्त्रविदां प्रभो ॥ २ ॥

એવં યથોક્તં વિપ્રાણાં સ્વધર્મમનુષ્ટિષ્ટતામ્ ।
કથં મૃત્યુઃ પ્રભવતિ વેદશાસ્ત્રવિદાં પ્રભો ॥ ૨ ॥

आधिकः कुलमित्रं च गोपालो दासनापितौ ।

एते शूद्रेषु भोज्यान्ना यथात्मानं निवेदयेत् ॥ २५३ ॥

साथी, दुःखमित्र, गोपाल, दास, नाथी अने जे पोतानी
जतने अर्पण करे ओ शूद्रोनु अन्न बोध्य छे. २५३

यादृशोऽस्य भवेदात्मा यादृशं च चिकीर्षितम् ।

यथा चोपचरेदेनं तथात्मानं निवेदयेत् ॥ २५४ ॥

आत्मनिवेदन करना ओ पोते केना दुःखशीलताओ रूप,
पोतानी केवी करेना रूप. अने पोते के सेवा करेवी रूप ते
यथावन जग्यावन २५४

सौन्दर्यथा मन्तमात्मानमग्नया मन्तु भाषते ।

स पापकृत्तमो लोके स्तेन आत्मापहारकः ॥ २५५ ॥

जे पोते अग्नः प्रकरो दादने सपुत्र्य आग्न पोताने
दुःखी जे जतने करे, ते पा पापका नीयानिनीय साथी,
सा अने अत नृपाताने छे २५५

वाच्यर्था नियताः सर्वे वादृमृला वाग्निनिःसृताः ।

तां तु यः स्तेनपेद्वाचं स सर्वस्वो गच्छतः ॥ २५६ ॥

सर्वे वाच्ये वादृमृला वाग्निनिःसृताः
अने वाच्ये वादृमृला वाग्निनिःसृताः
जे स्तेनपेद्वाचं ते सर्वस्वो गच्छतः २५६

अग्निनिःसृताणां सन्तानृष्यं यथाविधि ।

सर्वे सन्तानृष्यं यथाविधि ॥ २५७ ॥

अग्निनिःसृताणां सन्तानृष्यं यथाविधि

अग्निनिःसृताणां सन्तानृष्यं यथाविधि

अग्निनिःसृताणां सन्तानृष्यं यथाविधि

एकाकी चिन्तयेन्नित्यं त्रिविक्ते हितमात्मनः ।

एकाकी चिन्तयानो हि परं श्रेयोऽधिगच्छति ॥ २५८ ॥

अर्धांतमां नित्यं अर्द्धा रही पोतानुं आत्महित विचारवुं.
 धर्मदे. अर्द्धा रही चिन्तन इतनाशे परमप्रेयने पामे छे. २५८

एषोदिता गृहस्थस्य वृत्तिर्विप्रस्य शाश्वती ।

स्नातकव्रतकल्पश्च सत्त्ववृद्धिकरः शुभः ॥ २५९ ॥

गृहस्थी आलक्षणी आ नित्यनी आऽविशुद्धीः तेभ्यः
 सत्त्वगुण प्रधारनाशे स्नातकने अ शुभ व्रतविधि ५५५ इति.

अनेन विप्रो वृत्तेन वर्तयन्वेदशास्त्रवित् ।

व्यपेत्तकल्मषो नित्यं ब्रह्मलोके महीयते ॥ २६० ॥

वेदशास्त्रने अलक्षणी अ आलक्षणी आ आचारशी वर्त छे. ते
 पापभुक्त थर्दने नित्यं अलक्षणी अर्द्धिमा पामे छे. २६०

इतिश्री मानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां चतुर्थोऽध्यायः ॥

इतिश्री मानवधर्मशास्त्रे लृगुप्रोक्तायां संहितायां अष्टमोऽध्यायः ॥ २०५ ॥

अध्याय ५ मो

श्रुत्वैतानृपयो धर्मान्स्वात्तकरय यथोदितान् ।

इदमृचुर्महात्मानमनलप्रभवं भृगुम् ॥ १ ॥

इदेषामां आवेला रतानडनी आ परिनि संभर्षीने अ दे

आग्ने अग्निवंशज भासात्मा लृगुने आ अभावे पूष्ये.

एवं यथोक्तं विपाणां स्वधर्ममनुतिष्ठताम् ।

कथं मृत्युः प्रभवति वेदशास्त्रविदां प्रभो ॥ २

હે પ્રભુ! સ્વધર્મનું યથોક્ત અનુષ્ઠાન કરનારા અને
વેદશાસ્ત્રને જાણનારા વિપ્રોનું શીદને મૃત્યુ થાય છે ? ૨

સ તાનુનાચ ધર્માત્મા મહર્ષીન્માનવો મૃગુઃ ।

શ્રૂયતાં યેન દોષેણ મૃત્યુર્વિપ્રાહ્નિઘાંસતિ ॥ ૩ ॥

એટલે મનુપુત્ર ધર્માત્મા એવા ભૃગુએ તે મહર્ષિઓને ઉત્તર
આપ્યો કે, કયા દોષે કરીને મૃત્યુ વિપ્રોને હણે છે, તે સાંભળો.

લક્ષ્યાભક્ષ્યનો નિર્ણય—

અનભ્યાસેન વેદાનાનાચારસ્ય ચ વર્જનાત્ ।

આલસ્યાદન્નદોષાચ્ચ મૃત્યુર્વિપ્રાહ્નિઘાંસતિ ॥ ૪ ॥

વેદોના અનભ્યાસથી, આચારના વર્જનથી, આજ્ઞાસથી
અને અન્નના દોષથી મૃત્યુ વિપ્રોને મારે છે. ૪

લશુનં ગૃહ્ણનં ચૈવ પલાણ્ડું કવકાનિ ચ ।

અભક્ષ્યાણિ દ્વિજાતીનામમેધ્યપ્રભવાણિ ચ ॥ ૫ ॥

લસણ, ગાજર, ડૂંગળી, ખિલાડાના ટોપ, તેમજ અપ-
વિત્ર રીતે પાકતી વસ્તુઓ, એ દ્વિજવર્ણો માટે અલક્ષ્ય છે. ૫

લોહિતાન્વૃક્ષનિયાર્સાન્ન્રશ્વનપ્રભવાંસ્તથા ।

શેઠું ગવ્યં ચ પેયૂપં પ્રયત્નેન વિવર્જયેત્ ॥ ૬ ॥

ઝાડમાંથી ઝરતા રાતા ગુદર, વૃક્ષને છેદવાથી નીકળતો
રસ, વડગૂંદા અને ગાયના દૂધની બળી, એટલાં તો યત્નપૂર્વક
ત્યજવાં. ૬

વૃથા કૃસરસંયાવં પાયસાપૂપમેવ ચ ।

અનુપાકૃતમાંસાનિ દેવાન્નાનિ હવિંપિ ચ ॥ ૭ ॥

કેવળ પોતાનેજ માટે રાંધેલાં તલમિશ્રિત ચોખાની
ખીચડી, ઘી-દૂધ આદિની રાખડી, દૂધપાક, માલપૂડા, ખલિદાન

માટેનું નહિ એવું માંસ, જેવો માટેનું અન્ન અને યજ્ઞના હવિષ્માં એટલાં ખાવાં નહિ. ૭

અનિર્દશાયા ગોઃ ક્ષીરમૌષ્ટ્મકશફં તથા ।

આવિકં સંધિનીક્ષીરં વિવત્સાયાશ્ચ ગોઃ પયઃ ॥ ૮ ॥

દસ વાસાની સુવાવડી ગાય, ઊંટડી, ઘોડી વગેરે એક ખરીવાળી માદા, ઘેટી, ગાલણી ગાય, તેમજ વાછરડું મરી ગયું હોય એવી ગાય-એમનું દૂધ વર્જવું. ૮

[ક્ષીરાણિ યાન્યમક્ષ્યાણિ તદ્વિકારાશને બુધઃ ।

સપ્તરાત્રં વ્રતં કુર્યાત્ પ્રયત્નેન સમાહિતઃ ॥

જે દૂધ પીવાને અયોગ્ય છે તે તથા તેની ખનાવટો જે ખાવામાં આવે તો ડાહ્યા માણસે સ્વસ્થચિત્ત થઈને સાત રાત્રિ સુધી કૃષ્ણવ્રત કરવું]

આરણ્યાનાં ચ સર્વેપાં મૃગાણાં માહિપં વિના ।

સ્ત્રીક્ષીરં ચૈવ વર્જ્યાનિ સર્વશુક્તાનિ ચૈવ હિ ॥ ૯ ॥

ભેંસ સિવાયનાં સર્વ અગ્નુય પશુઓનું દૂધ, સ્ત્રીનું દૂધ, તેમજ ખાટા થયેલા સર્વ પદાર્થો એટલાંને ત્યજવાં. ૯

દધિ મક્ષ્યં ચ શુક્તેષુ સર્વં ચ દધિસંભવમ્ ।

યાનિ ચૈવાભિપ્સ્યન્તે પુષ્પમૂલફલૈઃ શુભૈઃ ॥ ૧૦ ॥

ખાટા પદાર્થોમાં દહીં અને દહીંમાંથી થતી સૌ વાનગીઓ તેમજ પવિત્ર ફૂલ, મૂળ અને ફળમાંથી કાઢેલા રસો એ ભોજન માટે યોગ્ય છે. ૧૦

ક્રવ્યાદાઞ્છકુનાન્સર્વાસ્તથા ગ્રામનિવાસિનઃ ।

અનિર્દિષ્ટાંશ્વૈકશફાંષ્ટિદ્વિમં ચ વિવર્જયેત્ ॥ ૧૧ ॥

કાચું માંસ ખાનારાં સર્વ પક્ષીઓ, ગામમાં રહેતાં પક્ષીઓ, નિપિદ્ધ પક્ષીઓ, એક ખરીવાળાં પશુઓ અને ટિટોડો આટલાંને વર્ગવાં. ૧૧

કલવિઙ્ગં પુવં હંસં ચક્રાહ્લં ગ્રામકુકુટમ્ ।

સારસં રજ્જુવાલં ચ દાત્યૂહં શુકસારિકે ॥ ૧૨ ॥

પ્રતુદાઙ્ગાલપાદાંશ્ચ કોયટ્ઠિનલ્લવિષ્કિરાન્ ।

નિમજ્જતશ્ચ મત્સ્યાઙ્ગશૌનં વલ્લૂરમેવ ચ ॥ ૧૩ ॥

ચકલો, કબૂતર, હંસ, ચકવો, ગામનો કુકુડો, સારસ, જળકાગડો, ખપૈયો, પોપટ, મેના, ચાંચ મારી ખાનારાં, પગે જળીવાળાં, નખથી ખોતરી ખાનારાં અને પાણીમાં ડૂબીને માછલાં ખાનારાં એ પક્ષીઓ તેમ જ કસાઈખાનાતું અને સૂકું માંસ એ અલક્ષ્ય છે. ૧૨, ૧૩

વકં ચૈવ વલાકાં ચ કાકોલં સ્વજ્જરીટકમ્ ।

મત્સ્યાદાન્વિઙ્વરાહાંશ્ચ મત્સ્યાનેવ ચ સર્વશઃ ॥ ૧૪ ॥

ખગલો, ખગલી, કોયલ, ખજન, માછલાં ખાનાર પક્ષીઓ, ભૂંડ અને સર્વ જાતનાં માછલાં—એ અલક્ષ્ય છે. ૧૪

યો યસ્ય માંસમશ્નાતિ સ તન્માંસાદ ઊચ્યતે ।

મત્સ્યાદઃ સર્વમાંસાદસ્તસ્માન્મત્સ્યાન્વિવર્જયેત્ ॥ ૧૫ ॥

જે પુરુષ જેનું માંસ ખાય છે તે પુરુષ તેનું માંસ ખાનારો કહેવાય છે. પણ જે માછલાં ખાય છે, તે તેા સર્વનું માંસ ખાનારો કહેવાય છે, તેથી માછલાં નજ ખાવાં. ૧૫

પાઠીનરોહિતાત્રાઘૌ નિયુક્તૌ હૃદયકવ્યયોઃ ।

રાજીવાન્સિહતુણ્ડાંશ્ચ સશૃલ્કાંશ્ચૈવ સર્વશઃ ॥ ૧૬ ॥

पाटीन अन्ये चालिन अ साधुतीया लब्ध अन्ये अन्यथा
वेवायेली साधने बक्ष्य छे तेमळ पञ्चक निरुपन अन्ये पृथी
इरती आसदीवाणां साधनां पञ्च बक्ष्यानां य छे १६

न भक्षयेदेकचरानजानांश्च मृगद्विजान् ।

भक्षयेच्चपि समुद्रिष्टान्सर्वांस्त्वशनम्यांश्चथा ॥ १७ ॥

अडलां इगनां अपादिने तथा बक्ष्य संक्षेपात् ॥ १७ ॥
अन्तर्गुयां अथां पञ्चप गीने अन्ये पांशु नभवाणां ॥ १७ ॥
प्राणीयांने तज्जवां १७

श्वाविप्र शूलपर्कं गोधांश्चट्टमृगमशशांश्चथा ।

भक्षयान्पशुनस्वेवशास्त्रनुष्टानिकतोदवः ॥ १८ ॥

पांशु नभवाणां नातीगोत्री जेपा ॥ १८ ॥
इत्येता तथा नभवां तेमळ ॥ १८ ॥ निरुपना ॥ १८ ॥
वाणां पञ्चया बक्ष्य छे नभवां जेपा ॥ १८ ॥

उत्राकं विद्वरातं पर त्थनं ग्रामा इत्यथा ।

पलाणं शूद्रनं पैग मत्या जग्वापतेर्वा ॥ १९ ॥

गित्यादीनां जेपा ॥ १९ ॥ यथा ॥ १९ ॥
आकश्चेत्ता रीतिने जेपा ॥ १९ ॥ यथा ॥ १९ ॥
जमत्येतानि पद असापदा ॥ १९ ॥ यथा ॥ १९ ॥

अतिशान्द्रायणं तापि शोभते ॥ २० ॥

यथा ॥ २० ॥ यथा ॥ २० ॥
नायने ॥ २० ॥ यथा ॥ २० ॥
यथा ॥ २० ॥ यथा ॥ २० ॥

॥ २० ॥

કાયું માંસ ખાનારાં સર્વ પક્ષીઓ, ગામમાં રહેતાં પક્ષી-
ઓ, નિષિદ્ધ પક્ષીઓ, એક ખરીવાળાં પશુઓ અને ટિટોડો
આટલાંને વર્જવાં. ૧૧

કલવિઙ્કં પુવં હંસં ચક્રાહ્નં ગ્રામકુકુટમ્ ।

સારસં રજ્જુવાલં ચ દાત્યૂહં શુકસારિકે ॥ ૧૨ ॥

પ્રતુદાઙ્ગાલપાદાંશ્ચ કોયટિનલ્લવિષ્કિરાન્ ।

નિમજ્જતશ્ચ મત્સ્યાઙ્ગશૌનં વલ્લૂરમેવ ચ ॥ ૧૩ ॥

ચકલો, કબૂતર, હંસ, ચક્રવૈ, ગામનો કુકુટો, સારસ,
જળકાગડો, ખપૈયો, પોપટ, મેના, ચાંચ મારી ખાનારાં, પર્વ
જળીવાળાં, નખથી ખોતરી ખાનારાં અને પાણીમાં ડૂબીને મા-
છલાં ખાનારાં એ પક્ષીઓ તેમ જ કસારૂંખાનાતું અને મકું
માંસ એ અબધ્ય છે. ૧૨, ૧૩

વકં ચૈવ લલાકાં ચ કાકોલં લજ્જરીટકમ્ ।

મત્સ્યાદાન્વિહ્વરાહાંશ્ચ મત્સ્યાનેવ ચ સર્વશઃ ॥ ૧૪ ॥

બગલો, બગલી, કાચલ, બજન, માછલાં ખાનાર પક્ષીઓ,

બંદ અને અર્ધ જાતનાં માછલાં એ અબધ્ય છે. ૧૪

યો યસ્ય માંમશ્ચાતિ સ તન્માંસાદ્ ઉચ્યતે ।

મત્સ્યાદઃ સર્વમાંસાદ્સ્તસ્માન્મત્સ્યાન્વિવર્જયેત્ ॥ ૧૫ ॥

જે પુરુષ જેનું માંસ ખાય છે તે પુરુષ તેનું માંસ ખાનાર
દેવતાય છે. પણ જે માછલાં ખાય છે, તે તે સર્વનું માંસ
ખાનાર દેવતાય છે. તેથી માછલાં નજી ખાવાં. ૧૫

ષાટીનગેહિતાવાઘૌ નિયુક્તૌ દ્વવ્યકરુપયોઃ ।

ગત્તીવાન્મિદ્ધુનુટાંશ્ચ મશુલકાંશ્ચૈવ સર્વશઃ ॥ ૧૬ ॥

પ્રાણદુષ્ટાં વિજાતીનાં મદ્યદ્યામહ્યમજેપતઃ ।

સાંભવ્યાતઃ પ્રવ્રજ્યાસિ વિધિ મદ્યજર્જનં ॥ ૨૬ ॥

દિવ્યકામનાદિ પદ્ય અન અનપદ્ય વિદે આ અર્થે કલ્પું;

એ બાંધ્યાના તથા તન્વકર્તન ત્વે વિધિ કૃતી ૨૬

પ્રોક્ષિતે શક્ત્યેન્ધ્યામં દ્રાણાનાં ચ આગ્વયા ।

અથાવિધિ નિયુક્તંતુ દ્રાણાનામેવ નાત્વથે ॥ ૨૭ ॥

આકાને ન્યાં પુદ સાંભ આયુ. પ્રાણાંતી કૃષ્ટાણી તે
આયુ. વિધિન્યનુસાર નિયમમાં તેમ તે આયુ અને પ્રાણુ
સંકટનાં તેય ત્યાં તે આયુ ૨૭

પ્રાણશ્યામ્નમિદં સર્વં પ્રજાપત્તિરકલ્પયત્ ।

સ્થાવરં જડમં પ્વેચ સર્વં પ્રાણસ્ય ભોજનમ્ ॥ ૨૮ ॥

પ્રવ્રત્પતિન્ન આ સર્વ સ્થાવરજંગમને પ્રાણુના અન્ન
તરીકે બનાવ્યાં છે એટલે તે સર્વ પ્રાણુનુ ભોજન છે. ૨૮

ચરાણામન્નમચરા દંષ્ટ્રિણામપ્યદંષ્ટ્રિણઃ ।

અહસ્નાથ મહસ્તાનાં શૂરાણાં ચૈવ ભીરવઃ ॥ ૨૯ ॥

જ ગમ શ્વેતાનું અન્ન સ્થાવર છે, દાઢવાળાઓનુ અન્ન
દાઢ વિનાના છે, કાથવાળાઓનુ અન્ન કાથ વિનાના છે અને
શૂરોનુ અન્ન ભીરુઓ છે ૨૯

નાસ્તા દુપ્યત્યદન્નાઘાન્પ્રાણિનોઽહન્યહન્યપિ ।

ધાર્ત્રેવ સૃષ્ટા યાઘાશ્ચ પ્રાણિનોઽત્તાર એવ ચ ॥ ૩૦ ॥

આવાજ્નેગ પ્રાણીઓને મેજ મેજ આવાથી આનારને
દોષ લાગતા નથી. કેમકે વિધાતાએ જ લક્ષ્ય પ્રાણીઓને અને
લક્ષકાને સન્ધ્યા છે. ૩૦

एतदुक्तं द्विजातीनां भक्ष्याभक्ष्यमशेषतः ।

मांसस्यातः प्रवक्ष्यामि विधिं भक्षणवर्जने ॥ २६ ॥

દિગ્વર્ગો ગાટે ભક્ષ્ય અને અભક્ષ્ય વિશે આ અશેષે કહ્યું ;
હવે માંસભક્ષણ તથા માંસવર્જન એનો વિધિ કહીશ. ૨૬

પ્રોક્ષિતં ભક્ષ્યેન્માંસં ब्राह्मणानां च काश्यपा ।

यथाविधि नियुक्तस्तु प्राणानामेव चात्यये ॥ २७ ॥

બ્રાહ્મણે સ સ્કારશુદ્ધ માંસ ખાવું, બ્રાહ્મણોની ઇચ્છાથી તે
ખાવું, વિધિઅનુસાર નિગમમાં હોય તે ખાવું અને પ્રાણુ
સંકટમાં હોય ત્યારે તે ખાવું. ૨૭

प्राणस्यान्नमिदं सर्वं प्रजापतिरकल्पयत् ।

સ્થાવરં જન્મં ચૈવ સર્વં પ્રાણસ્ય મોજનમ્ ॥ ૨૮ ॥

પ્રજાપતિએ આ સર્વ સ્થાવરજંગમને પ્રાણના અન્ન
તરીકે બનાવ્યાં છે. એટલે એ સર્વ પ્રાણુનું ભોજન છે. ૨૮

चरणामन्नमचरा दंष्ट्रिणामप्यदंष्ट्रिणः ।

અહસ્તાશ્ચ સહસ્તાનાં શૂરાણાં ચૈવ મીરવઃ ॥ ૨૯ ॥

જ ગમ જીવોનું અન્ન સ્થાવરે છે, દાઢવાળાઓનું અન્ન
દાઢ વિનાના છે, હાથવાળાઓનું અન્ન હાથ વિનાના છે અને
શરોનું અન્ન લીરુઓ છે. ૨૯

नात्ता दुप्यत्यदन्नाद्यान्प्राणिनोऽहन्यहन्यपि ।

ધાત્રૈવ સૃષ્ટા દાદ્યાશ્ચ પ્રાણિનોઽત્તાર એવ ચ ॥ ૩૦ ॥

ખાવાબ્લેગ પ્રાણીઓને રોજ રોજ ખાવાથી ખાનારને
દોષ લાગતો નથી; કેમકે વિદ્યાતાએ જ ભક્ષ્ય પ્રાણીઓને અને
ભક્ષકોને સન્ધ્યા છે. ૩૦

અસંસ્કૃતાન્પશૂન્મન્ત્રૈર્નાઘાદ્વિપ્રઃ કદાચન ।

મન્ત્રૈસ્તુ સંસ્કૃતાનઘાચ્છાશ્વતં વિધિમાસ્થિતઃ ॥ ૩૬ ॥

મંત્રોવડે સંસ્કારિત ન કરવામાં આવેલાં પશુઓનુ પ્રાણણુ
કદી ભોજન ન કરવુ. પણ, સનાતન વિધિમાં રહીને મંત્રથી
સંસ્કારિત કરેલાં પશુઓ જ ખાવાં. ૩૬

કુર્યાદ્ વૃતપશું સજ્ઞે કુર્યાત્પિષ્ટપશું તથા ।

ન ત્વેવ તુ વૃથા હન્તું પશુમિચ્છેત્કદાચન ॥ ૩૭ ॥

જે માંસની ખૂણ જ ઇચ્છા થાય, તે ધી કે લોટનુ પશુ
ખનાવવું, પણ ક્યારેય પશુને વૃથા મારવા ન ઇચ્છવુ. ૩૭

યાવન્તિ પશુરોમાણિ તાવત્કૃત્વેહ મારણમ્ ।

વૃથાપશુઘ્નઃ પ્રાપ્નોતિ પ્રેત્ય જન્મનિ જન્મનિ ॥ ૩૮ ॥

જે વૃથા પશુઘાતક છે, તે તે પશુનાં રૂવાડાં જટલાં મરણ
મેળવી જન્મે જન્મે તેને હાથે મોત પામે છે ૩૮

યજ્ઞાર્થં પશવઃ સૃષ્ટાઃ સ્વયમેવ સ્વયંભુવા ।

યજ્ઞસ્ય મૃત્યૈ સર્વસ્ય તસ્માદ્યજ્ઞે વધોઽવધઃ ॥ ૩૯ ॥

સ્વય ભગ્ને પોતે જ પશુઓને યજને માટે સર્જ્યા છે. સર્વ
યજ્ઞો સમૃદ્ધિ સારુ છે, તેથી યજમાં કરેલો વધ એ અવધ છે. ૩૯

ઓપધ્યઃ પશવો વૃક્ષાસ્તિર્યશ્ચઃ પક્ષિણસ્તથા ।

યજ્ઞાર્થં નિધનં પ્રાપ્તાઃ પ્રાપ્નુવન્ત્યુચ્છિન્તીઃ પુનઃ ॥ ૪૦ ॥

યજ્ઞાર્થે મૃત્યુ પામેલાં ઔપધિઓ, પશુઓ, વૃક્ષો, તિર્યંચો
અને પક્ષીઓ મૃત્યુ પછી ઉત્તમ ગતિને મેળવે છે ૪૦

મધુપર્કે ચ યજ્ઞે ચ પિતૃદૈવતકર્મણિ ।

ત્રૈવપશવો હિંસ્યા નાન્યત્રેત્યત્રવીન્મત્તુઃ ॥ ૪૧ ॥

મધુપર્ક, યજ્ઞ અને દેવ તથા પિતૃ સંબંધી કર્મોમાં જ પશુઓની હિંસા થઈ શકે, બીજા પ્રસંગે તે નહિ જ થાય, એમ મનુ બોલ્યા છે. ૪૧

एष्वर्थेषु पशून्हिंसन्वेदतत्त्वार्थविद्विजः ।

आत्मानं च पशुं चैव गमयत्युत्तमां गतिम् ॥ ४२ ॥

વેદના તત્ત્વાર્થને જાણનારો દ્વિજ જો તે યજ્ઞાદિ માટે પશુ-હિંસા કરે, તો તે પોતાને અને તે પશુને ઉત્તમ ગતિએ લઈ જાય છે. ૪૨

गृहे गुरावरण्ये वा निवसन्नात्मवान्द्विजः ।

नावेदविहितां हिंसामापद्यपि समाचरेत् ॥ ४३ ॥

બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ અને વાનપ્રસ્થ એ આશ્રમોમાં રહેનારા જિતેન્દ્રિય દ્વિજ આપત્તિમાં પણ વેદમાં વિહિત ન હોય એવી હિંસા કરવી નહિ. ૪૩

या वेदविहिता हिंसा नियतास्मिंश्चराचरे ।

अहिंसामेव तां विद्याद्वेदाद्धर्मो हि निर्वर्भौ ॥ ४४ ॥

આ ચરાચર જગતમાં જે વેદવિહિત હિંસા નિયત કરાઈ છે, તેને અહિંસા જ જાણવી. કેમકે, વેદથી જ ધર્મ પ્રકાશ્યો છે.

• योर्जहिंसकानि भूतानि हिनस्त्यात्ममुखेच्छया ।

स जीवंश्च मृतश्चैव न क्वचिन्मुखसमेधते ॥ ४५ ॥

જે પોતાના મુખને આજ અહિંસક પ્રાણીઓને મારે છે, જીવતા છતાં મૃત્યુને જ છે અને તેને ક્યારેય મુખ પિડતું નથી. ૪૫

यो बन्धनरुधरेः शान्प्रार्थिनां न चिरतीर्यति ।

स रश्मिभिरितोऽप्युः सुखमन्यन्तमश्नुते ॥ ४६ ॥

ते प्राणिव प्राणीनां पंथन. जक. ने उदेश म्वा उभेछता
नयी ते नयन. वि र म्वा. अत्यत सुख भोग्ये छे ४६

शङ्कयायति यन्मरुते धृतं वृत्तानि यत्र च ।

सदयामोन्मथतेन यो दिनरि न किंचन ॥ ४७ ॥

वे म्वा पायु रिंसा म्वा नथी. ते वेतुं थान उं. छे.
ते वे उं. छे. छे. अने न्वां ते प्राण्यु पाये छे ते अधुं
ते अनायासे पाये छे ४७

नाकृत्वा प्राणिनां हिंसां मांसमुत्पद्यते फचित् ।

न च प्राणिवधः स्वर्ग्यरतस्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥ ४८ ॥

प्राणीनी हिंसा उयां विना इतीय मांस उत्पन्न थतुं नथी,
तेन प्राणीवध स्वर्ग आपनासे नथी. अट्ठे मांसतो त्याग
न उंवा ४८

समुत्पत्तिं च मांसस्य बधवन्धो च देहिनाम् ।

प्रसमीक्ष्य निवर्तेत सर्वमांसस्य भक्षणान् ॥ ४९ ॥

मांसनी उत्पत्ति तथा देहधारीज्जानां वध अने पंथन अ
परापर विचारीने तमान वतना मांसलक्षणुथी वेगथा रडेवुं.

न भक्षयति यो मांसं विधिं हित्वा पिशाचवत् ।

स लोके प्रियतां याति व्याधिभिश्च न पीड्यते ॥ ५० ॥

वे विधि छेडीने, पिशाचनी न्म, मांस आतो नथी, ते
आ दोडमां प्रियता पाये छे अने व्याधिज्जाथी पीडतो नथ

મધુપર્ક, યજ્ઞ અને દેવ તથા પિતૃ સંબંધી કર્મોમાં જ પશુઓની હિંસા થઈ શકે, બીજા પ્રસંગે તે નહિ જ થાય, એમ મતુ બોલ્યા છે. ૪૧

एष्वर्थेषु पशून्हिंसन्वेदतत्त्वार्थविद्विजः ।

आत्मानं च पशुं चैव गमयत्युत्तमां गतिम् ॥ ४२ ॥

વેદના તત્ત્વાર્થને જાણનારો દ્વિજ જો તે યજ્ઞાદિ માટે પશુ-હિંસા કરે, તો તે પોતાને અને તે પશુને ઉત્તમ ગતિએ લઈ જાય છે. ૪૨

गृहे गुरावरण्ये वा निवसन्नात्मवान्द्विजः ।

नावेदविहितां हिंसामापद्यपि समाचरेत् ॥ ४३ ॥

ઘરબંધ, ગૃહસ્થ અને વાનપ્રસ્થ એ આશ્રમોમાં રહેનારો જિતેન્દ્રિય દ્વિજે આપત્તિમાં પણ વેદમાં વિહિત ન હોય એવી હિંસા કરવી નહિ. ૪૩

या वेदविहिता हिंसा नियतास्मिंश्चराचरे ।

अहिंसामेव तां विद्याद्वेदाद्धर्मो हि निर्वर्भा ॥ ४४ ॥

આ ચરાચર જગતમાં જે વેદવિહિત હિંસા નિયત કરાઈ છે, તેને અહિંસા જ જાણવી. કેમકે, વેદથી જ ધર્મ પ્રકાશ્યો છે.

योगहिंसकानि भूतानि हिनस्त्यात्मसुखेच्छया ।

स जीवंश्च मृतश्चैव न क्वचित्सुखमेधते ॥ ४५ ॥

જે પોતાના મૃષ્ટને આજ અહિંસક પ્રાણીઓને મારે છે, તે જીવતા છતાં મૃત્યુનો જ છે અને તેને ક્યારેય મૃષ્ટ માંપડવું નથી. ૪૫

અનુમન્તા વિશસિતા નિહન્તા ક્રયવિક્રયી ।

સંસ્કર્તા ચોપહર્તા ચ સ્વાદકશ્ચેતિ ઘાતકાઃ ॥ ૫૧ ॥

માંસ વિષયમાં અનુભવિ આપનાર, તે કાપનાર, મારનાર, વેચનાર, ખરીદનાર, રાંધનાર, પીરસનાર અને માંસ ખાનાર એ સૌ ઘાતકો છે. ૫૧

સ્વમાંસં પરમાંસેન યો વર્ધયિતુમિચ્છતિ ।

અનમ્યર્ચ્યં પિતૃન્દેવાંસ્તતોઽન્યો નાસ્ત્યપુણ્યકૃત્ ॥ ૫૨ ॥

દેવો અને પિતૃઓને સત્કાર્યા વિના જે પારકાનાં માંસથી પોતાનું માંસ વધારવા ઇચ્છે છે, તેનાથી ખીજે કોઈ પાપકારી નથી. ૫૨

વર્ષે વર્ષેઽશ્વમેધેન યો યજેત શતં સમાઃ ।

માંસાનિ ચ ન સ્વાદેઘસ્તયોઃ પુણ્યફલં સમમ્ ॥ ૫૩ ॥

વર્ષે વર્ષે સો વર્ષ સુધી એક જે અશ્વમેધ કરે છે અને ખીજે જે માંસ જ ખાતો નથી—તે બંનેનું પુણ્યફળ સરખું છે.

[સદા યજતિ યજ્ઞેન સદા દાનાનિ યચ્છતિ ।

સ તપસ્વી સદા વિપ્રો યશ્ચ માંસં વિવર્જયેત્ ॥

જે સદા યજ્ઞથી યજ્ઞન કરે છે, સદા દાન આપે છે અને જે માંસભક્ષણ કરતો નથી, તે વિપ્ર સદાય તપસ્વી છે.]

ફલમૂલાશનૈર્મેઘ્યૈર્મુન્યન્નાનાં ચ ભોજનૈઃ ।

ન તત્ફલમવાપ્નોતિ યન્માંસપરિવર્જનાત્ ॥ ૫૪ ॥

માંસવર્જનથી જે ફળ સાંપડે છે, તે પવિત્ર ફલભૂળના આહારથી કે મુનિઓનાં ભોજનોથીય મળતું નથી. ૫૪

ર્થાં સ મહાપ્રિતા મુદ્ગ પ્રમ્પ માંસમિતાદુર્યતમ્ ।

મન્યમાંસમ્ માંસકરે પ્રવદન્તિ મનીષિણઃ ॥ ૫૫ ॥

નને (માં) એ (સ) માં માંસા આં । તેનું માંસ પુ આર્થી
પ્રા ૫૫ આમ વિદ્યાને માંસનું માંસા કો છે એ પપ

ન સામમળે ઠોષો ન મધે ન ચ મંથુને ।

પ્રવર્તિષ્યા મૃગાનાં નિર્દાનમ્તુ મહાપલા ॥ ૫૬ ॥

માન્યપદાભ્યાં મધ્યમાં ને મંથનમા દાપ ન સી પ્રાણી-
નેપાની એ પ્રવર્તિ છે પણ એની નિર્દાન ન મહાદ્શ્ય
આપનારી છે. ૫૬

પ્રેતશુદ્ધિ પ્રવક્ષ્યામિ દ્રવ્યશુદ્ધિ તથૈવ ચ ।

પ્રતુર્ણામપિ વર્ણનાં ચથાવદ્નુપૂર્વજઃ ॥ ૫૭ ॥

એવે હ આં વર્ણોની પ્રેતશુદ્ધિ તથા દ્રવ્યશુદ્ધિને વિષે
મનપૂર્વક ચથાવત પ્રકીર્ણ. ૫૭

આશીસ્તો નિર્જુગ—

દન્તજાતેઽનુજાતે ચ કૃતચૂડે ચ સંસ્થિતે ।

અશુદ્ધા વાન્ધવાઃ સર્વે સ્તનકે ચ તથોચ્યતે ॥ ૫૮ ॥

જેને દાંત કૃટયા હોય, તેને દાંત ન કૃટયા હોય, ચૂડાકર્મ
થયુ હોય અને જેને ઉપનયન અપાયું હોય, એવાઓનાં
વન્મ અને મગજમાં સર્વ આંધવો અશુદ્ધ થાય છે, તેમ તેઓ
સતથી કહેવાય છે. ૫૮

દશાહં શાવમાર્ગાચં સપિણ્ડેષુ વિધીયતે ।

અર્વાકસંચયનાદસ્ત્રાં વ્યહમેકાહમેવ ચ ॥ ૫૯ ॥

સપિ ઈઓમાં મેયત સુતક દશ દિવસનું લાગે છે, બી

ઓમાં કેટલાકને અસ્થિસંચયન (ચાર દિવસ) સુધી, કેટલાકને ત્રણ દિવસ સુધી તો કેટલાકને એક દિવસ સુધી સ્ત પહોંચે છે. ૫૯

સપિણ્ડતા તુ પુરુષે સપ્તમે વિનિવર્તતે ।

સમાનોદકભાવસ્તુ જન્મનામ્નોરવેદને ॥ ૬૦ ॥

સાતમી પેઢીએ સપિંડીપણું સમાપ્ત થાય છે. પણ સમાનોદકભાવ (મરનારને દાધાંજલિ આપવાપણું) તો તે કુલમ અમુક નામનો માણસ હતો અને તેનો અમુક રીતનો જન્મ હતો એ વાતના વિસ્મરણથીય પૂરો થાય છે. ૬૦

યથેદં શાવમાશૌચં સપિણ્ડેષુ વિધીયતે ।

જનનેઽપ્યેવમેવ સ્યાન્નિપુણં શુદ્ધિમિચ્છતામ્ ॥ ૬૧ ॥

સપિંડો માટે જમ મરણસૂતકનું વિધાન છે, તેમ સુ-શુદ્ધિ ઇચ્છનાર તેમને જન્મસૂતક પણ લાગે છે. ૬૧

[ઉભયત્ર દશાહાનિ કુલસ્યાન્નં ન ભુજ્યતે ।

દાનં પ્રતિગ્રહો યજ્ઞઃ સ્વાધ્યાયશ્ચ નિવર્તતે ॥

એ બેઉ પ્રસંગે સૂત્રી કુટુંબનું દસ દિવસ સુધી અન્ન ખાવું નહિ; તેમ સૂત્રીએ દાન લેવું નહિ, દાન આપવું નહિ, યજ્ઞ કરવો નહિ અને વેદનો સ્વાધ્યાય કરવો નહિ.]

૧) સર્વેપાં શાવમાશૌચં માતાપિત્રોસ્તુ સૂતકમ્ ।

સૂતકં માતુરેવ સ્યાદુપસ્પૃશ્ય પિતા શુચિઃ ॥ ૬૨ ॥

મરણસૂતક સર્વ કુટુંબીઓને લાગે છે. વૃદ્ધિસૂતક માતાને હોય છે. તેમાંય એ ખરું સૂતક માતાને હોય છે, પિતા તો સ્નાન કર્યે શુદ્ધ થાય છે. ૬૨

ઓમાં કેટલાકને અર્થિસંચયન (ચાર દિવસ) સુધી, કેટલાકને ત્રણ દિવસ સુધી તો કેટલાકને એક દિવસ સુધી સુપહોંચે છે. ૫૯

સપિણ્ડતા તુ પુરુષે સપ્તમે વિનિવર્તતે ।

સમાનોદકભાવસ્તુ જન્મનામ્નોરવેદને ॥ ૬૦ ॥

સાતમી પેટીએ સપિંડીપણું સમાપ્ત થાય છે. પણ સમનોદકભાવ (મરનારને દાવાંગણિ આપવાપણુ) તો તે કુશ્મ અમુક નામનો માણસ હતો અને તેનો અમુક રીતનો જન્મ હતો એ વાતના વિસ્મરણથીય પૂરો થાય છે. ૬૦

યથેદં શાવમાશૌચં સપિણ્ડેષુ વિધીયતે ।

જનનેડપ્યેવમેવ સ્યાન્નિપુણં શુદ્ધિમિચ્છતામ્ ॥ ૬૧ ॥

સપિંડો માટે જન્મ મરણસૂતકનું વિધાન છે, તેમ સુશુદ્ધિ ઇચ્છનાર તેમને જન્મસૂતક પણ લાગે છે ૬૧

[ઉભયત્ર દશાહાનિ કુલસ્યાન્નં ન ષુદ્યતે ।

દાનં પ્રતિગ્રહો યજ્ઞઃ સ્વાધ્યાયશ્ચ નિવર્તતે ॥

એ બેઉ પ્રસંગે સૂતકી કુટુંબનું દસ દિવસ સુધી અન્ન ખાવું નહિ; તેમ સૂતકીએ દાન લેવું નહિ, દાન આપવું નહિ, યજ્ઞ કરવો નહિ અને વેદનો સ્વાધ્યાય કરવો નહિ.]

સર્વેપાં શાવમાશૌચં માતાપિત્રોસ્તુ સૂતકમ્ ।

સૂતકં માતુરેવ સ્યાદુપસ્પૃશ્ય પિતા શુચિઃ ॥ ૬૨ ॥

મરણસૂતક સર્વ કુટુંબીઓને લાગે છે. વૃદ્ધિસૂતક માતાપિતાને હોય છે. તેમાંય એ ખરું સૂતક માતાને હોય છે, પિતા તો સ્નાન કર્યે શુદ્ધ થાય છે. ૬૨

રાત્રિભિર્માસતુલ્યાભિર્ગર્ભસ્થાવે વિશુદ્ધયતિ ।

રજસ્યુપરતે સાધ્વી સ્નાનેન સ્ત્રી રજસ્વલા ॥ ૬૬ ॥

ગર્ભસ્થાવ થયો હોય, તો ગર્ભ જટલા મહિનાનો હોય તેટલી રાત વીત્યે સ્ત્રી શુદ્ધ થાય છે. રજસ્વલા સ્ત્રી રજ અટકે તે દિવસે સ્નાન કર્યે શુદ્ધ થાય છે. ૬૬

નૃણામકૃતચૂડાનાં વિશુદ્ધિર્નૈશિકી સ્મૃતા ।

નિર્વૃત્તચૂડકાનાં તુ ત્રિરાત્રાચ્છુદ્ધિરિષ્યતે ॥ ૬૭ ॥

ચૂડાકર્મ થયું ન હોય તેવાં બાળકોના મરણમાં એક રાત નિવૃત્ત શુદ્ધિ થાય છે. અને ચૂડાકર્મ થયું હોય તેવાંનાં મરણમાં ત્રણ રાત્રે શુદ્ધિ થાય છે. ૬૭

[પ્રાકૃમંસ્કારપ્રમીતાનાં વર્ણાનામવિશેષતઃ ।

ત્રિરાત્રાતુ મવેચ્છુદ્ધિઃ કન્યાસ્વહો વિધીયતે ॥

એક પાપ વર્ણનો માણસ અસ્કાર પામ્યા પહેલાં મરી જાય. તો ત્રણ રાત્રે શુદ્ધિ થાય છે આમાં કન્યા મરી જાય તો એક રાત્રે શુદ્ધિ થયાનું વિધાન છે

[શ્રદન્તજન્મનઃ મથ આચૂડાન્નૈશિકી સ્મૃતા ।

ત્રિરાત્રમાવૃતાદેવાદગમત્રમતઃ પરમ્ ॥

દાંત કૃત્યા પહેલાં બાળક મરી જાય. તો માત્ર એક શુદ્ધિ થાય છે. ચૂડાકર્મ પહેલાંના અસ્કાર પામ્યા મરી જાય તો એક રાત્રે શુદ્ધિ થાય છે. ચૂડાકર્મ થયા પછી મરી જાય તો એક રાત્રે શુદ્ધિ થાય છે. અને એક વર્ણનો તો એક રાત્રે શુદ્ધિ થાય. તો દસ રાત્રે શુદ્ધિ થાય છે.

[સમૃત્તેષુ માર્ગેષુ પૃથક્ પ્રકૃતેષુ ચ ।

ત્રિરાત્રે તુ મ્હાદં વ્યગપિચ્છતઃ ॥

स्त्रीणाममंस्कृतानां तु अक्षरं वृद्धवन्ति नाम्भताः ।

यथोक्तैर्न कल्पेन शुद्धवन्ति तु गनाभगः ॥ ७२ ॥

विनाशश्च न पातेतीती गुणरीत्यय. तो तेनापि
आदि राणधीया राण रात पत्नी शुद्ध थाय छे. तेज छ्ठी
निधिञ्जे तेना पितृपशना विनाआदि संभधीया शुद्ध
थाय छे. ७२

अक्षरलक्षणान्नाः म्युर्निमज्जेयुश्च ते व्यहम् ।

मांसाशनं च नाश्रीयुः शयींश्च पृथक् क्षितौ ॥ ७३ ॥

आ मृतकमां भीषवाणु आनं अन्न न आनुं, नष्ट द्विभ
नदी आदिमां स्नान इणु, मांसनोदन न इरवृ अने जभीत
उपर आशग मृ. ७३

सन्निधावेष वै कल्पः शावाशौचस्य कीर्तितः ।

असन्निधावयं ज्ञेयो विधिः संवन्धिवाग्धवैः ॥ ७४ ॥

भरणसभये पासे होय अत्राओ भाटेनो भरणसूतकनो
आ विधि इधो. इवे, पासे न होय तेना सपिंडीओ तेभ
संभंधीओ भाटे नीचेनो विधि न्णुवो ७४

विगतं तु विदेशरथं शृणुयाद्योह्यनिर्दशम् ।

यच्छेषं दशरात्रस्य तान्नदेवाशुचिर्भवेत् ॥ ७५ ॥

परदेशमां रहेला डोध मरी गयातुं तेना दस द्विसती
अंहर संभणाय, तो ते दस द्विसमां नटला भाशी रखा होय
तेटला द्विस न सूतक राणवुं. ७५

[मासत्रये त्रिरात्रं स्यात् पण्मासे षक्षिणी तथा ।

अहस्तु नवमादर्वागूर्ध्वं स्नानेन शुद्धयति ॥

अे भयानी अणर त्रणु मङ्गिने पडे तो त्रणु रातनुं, छ मङ्गिने पडे तो ढोढ दिवसनुं अने नव मङ्गिने पडे तो अेक दिवसनुं सूतक पाणवुं अे पछी अणर पडे, तो मात्र स्नान-थी शुद्ध थवाय.]

अतिक्रान्ते दशाहे च त्रिरात्रमशुचिर्भवेत् ।

संवत्सरे व्यतीते तु स्पृष्ट्वैवापो विशुद्ध्यति ॥ ७६ ॥

दस दहाडा थया पछी अणर पडे. तो त्रणु रातनु सूतक पडे वरस वीत्ये अणर पडे. तो मात्र पाणीथी स्नान कर्ये शुद्धि थाय. ७६

निर्देशं ज्ञातिमरणं श्रुत्वा पुत्रस्य जन्म च ।

सवासा जलमाप्लुत्य शुद्धो भवति मानवः ॥ ७७ ॥

संअ धीना भरणु अथवा पुत्रजन्मनी अणर दश दिवस वीत्ये पडे, तो वस्त्रअङ्गित स्नान करवाथी भाणुस शुद्ध थाय छे ७७

बाले देशान्तरस्थे च पृथक्पिण्डे च संस्थिते ।

सवासा जलमाप्लुत्य सद्य एव विशुद्ध्यति ॥ ७८ ॥

देशांतरमां रडेनार सपि डी पाणकनु तथा असपिंडी संअ धीनु भरणु थाय. तो वस्त्र साथे जणस्नान करवाथी शुद्ध थवाय छे ७८

अन्तर्दशाहे स्यातां चेतपुनर्मरणजन्मनी ।

तावत्स्यादशुचिर्विप्रो यावत्तस्यादनिर्देशम् ॥ ७९ ॥

अेक सपि डीना भरणुना दश दहाडामां णीजे मरी जय अथवा अेकना जन्म्याना दश वासामां णीजे जन्म पाभे, तो आक्षणे पडेवा सूतकना दश दिवस ज सूतक राणवु ७९

स्त्रीणामभ्युत्थानं तु ॥ ७२ ॥

ययोर्नितो कृत्वा श्रुत्वा च ॥ ७२ ॥

॥ ७२ ॥

॥ ७२ ॥

॥ ७२ ॥

॥ ७२ ॥

अक्षरद्वयान्ना स्थानप्रवेग्यो पदम्

मांमाशन च नाश्रायः श्रयश्च द्वयकृत्विता ॥ ७३ ॥

॥ ७३ ॥

॥ ७३ ॥

॥ ७३ ॥

मन्निधायेष वै कल्पः प्राचाशाचस्य क्रीनितः ।

अमन्निधावयं जेयो विविः मन्निधवान्धरः ७४ ॥

॥ ७४ ॥

॥ ७४ ॥

॥ ७४ ॥

विगतं तु विदेशरथं शृणुयाद्योह्यनिदेशम् ।

यच्छेषं दशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्भवेत् ॥ ७५ ॥

॥ ७५ ॥

॥ ७५ ॥

॥ ७५ ॥

[मासत्रये त्रिरात्रं स्यात् पण्मासे पक्षिणी तथा ।

अहस्तु नवमाद्वागूर्ध्वं स्वानेन शुद्धयति ॥

એ મર્યાની ખખર ત્રણ મહિને પડે તો ત્રણ રાતનું, છ મહિને પડે તો દોઢ દિવસનું અને નવ મહિને પડે તો એક દિવસનું સૂતક પાળવું એ પછી ખખર પડે, તો માત્ર સ્નાનથી શુદ્ધ થવાય.]

અતિક્રાન્તે દશાહે ચ ત્રિરાત્રમશુચિર્ભવેત્ ।

સંવત્સરે વ્યતીતે તુ સ્વૃષ્ટૈવાપો વિશુદ્ધયતિ ॥ ૭૬ ॥

દસ દહાડા થયા પછી ખખર પડે, તો ત્રણ રાતનું સૂતક પડે. વરસ વીત્યે ખખર પડે, તો માત્ર પાણીથી સ્નાન કર્યું શુદ્ધિ થાય. ૭૬

નિર્દેશં જ્ઞાતિમરણં શ્રુત્વા પુત્રસ્ય જન્મ ચ ।

સવાસા જલમાપ્લુત્ય શુદ્ધો ભવતિ માનવઃ ॥ ૭૭ ॥

સંબંધીના મરણ અથવા પુત્રજન્મની ખખર દસ દિવસ વીત્યે પડે, તો વસ્ત્રસહિત સ્નાન કરવાથી માણસ શુદ્ધ થાય છે. ૭૭

વાલે દેશાન્તરસ્થે ચ પૃથવિપણ્ડે ચ સંસ્થિતે ।

સવાસા જલમાપ્લુત્ય સઘ એવ વિશુદ્ધયતિ ॥ ૭૮ ॥

દેશાંતરમાં રહેનાર સપિડી ખાળકનું તથા અસપિડી સંબંધીનું મરણ થાય, તો વસ સાથે જળસ્નાન કરવાથી શુદ્ધ થવાય છે. ૭૮

અન્તર્દશાહે સ્યાતાં ચેત્પુનર્મરણજન્મની ।

તાવત્સ્યાદશુચિર્વિપ્રો યાવત્ત્સ્યાદનિર્દેશમ્ ॥ ૭૯ ॥

એક સપિડીના મરણના દસ દહાડામાં ખીન્ને મરી જાય અથવા એકના જન્મના દસ વાસામાં ખીન્ને જન્મ પામે, તે બ્રાહ્મણે પહેલાં ચૂતકના દસ દિવસ જ સૂતક રાખવું ૭૯

ત્રિરાત્રમાહુગર્ગૌચમાચાર્યે મંસ્થિતે સતિ ।

તસ્ય પુત્રે ચ પત્ન્યાં ચ દિવાગત્રમિતિ સ્થિતિઃ ॥ ૮૦ ॥

આચાર્ય અવ્યાન પામે તે વળ શત્રિતુ મતક કહે છે; તે આચાર્યનાં પુત્ર અને પત્ની મગન પામે ત્યાં એક ગત્રિ- દિવસ મતક માપવું એવા વચનથી તેના નિવચન છે ૮૦

શ્રોત્રિયે તૃપસંપન્ને ત્રિરાત્રમશુચિર્ભવેન્ ।

માતુલે પક્ષિર્ણા શત્રિશિષ્યર્થિવગ્નાન્ધવેષુ ચ ॥ ૮૧ ॥

પાંડોળના મંડલાને શ્રોત્રિય મગન પામે, તે વળ શત્રિતુ મતક કામે નાના, ગિ. ય. ઋત્રિવગ્નાન્ધવેષુ અને પાત્ર મરતાં દોઢ દિવસનું મતક આપે ૮૧

પ્રેતે રાજનિ મજ્યોતિર્યસ્ય સ્યાદ્વિપયે સ્થિતઃ ।

અશ્રોત્રિયે ત્વહઃ કૃત્સ્નમનૂચાને તથા ગુરૌ ॥ ૮૨ ॥

પ્રાભાગના કૃત્સ્નમા મંડલા કાચ. તેના મત્ર ગુરુની ગતાં, દિવસે ન્યાન્ત મુધી અને મત્ર નયોદય મુધી મતક પાળવું અશ્રોત્રિય પાંડોળીનું તેમજ વેદ નિવાય ખીન્ને ઉપદેશ આપનાર ગુરુનું એક આપ્યા દિવસ મતક મંડે ૮૨

શુદ્ધચેદ્વિપ્રો દશાહેન દ્વાદશાહેન ભૂમિપઃ ।

વૈશ્યઃ પશ્ચદશાહેન શૂદ્રો મામેન શુદ્ધચતિ ॥ ૮૩ ॥

વિપ્ર વશ દિવસે. કાત્રિય આર દિવસે, વૈશ્ય પદર દિવસે અને શૂદ્ર એક મામે (ગન્મ મગનના) મતકથી શુદ્ધ થાય છે. ૮૩

[ક્ષત્રવિદ્શૂદ્રદાયાદાઃ સ્યુશ્વેદ્વિપ્રસ્ય વાન્ધવાઃ ।

તેપામાશૌચં વિપ્રસ્ય દશાહાચ્છુદ્ધિરિષ્યતે ॥

કાત્રિયા, વૈશ્યા અને શૂદ્રો એ પ્રાભાગના અપિંડી પાંચ-

વો હોય, તો તે બ્રાહ્મણને તેમનું દશ દિવસનું સૂતક લાગે છે અને દશ દિવસ પછી તે શુદ્ધ થાય છે]

[રાજન્યવૈશ્યયોશ્વૈવં હીનયોનિષુ વન્ધુષુ ।

સ્વમેવ શૌચં કુર્વાત વિશુદ્ધ્યર્થમિત્તિ સ્થિતિઃ ॥

ક્ષત્રિય અને વૈશ્યને હીન જાતિનાં જે બાંધુઓ હોય. તેમનાં મરણ વખતે તેમણે શુદ્ધિ સાગ્ર પાતપોતાની જાતિ અનુસાર સૂતક પાળવું—એવી ધર્મ મર્યાદા છે]

[વિપ્રઃ શુદ્ધયેદશાહેન જન્મહાનો રવયોનિષુ ।

પદ્મિસ્ત્રિભિરથૈકેન ક્ષત્રવિદ્શુદ્ધયોનિષુ ॥

પોતાની જાતના સપિ ડીઝાનાં જન્મ—મરણ વખતે બ્રાહ્મણ દશ દિવસે શુદ્ધ થાય છે, ત્યાં ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર જાતના બાંધુઓના સગ્ર ધર્મ તે અનુક્રમે છ, ત્રણ અને એક દિવસે શુદ્ધ થાય છે.]

[સર્વે ચોત્તમવર્ણારતુ શૌચં કુર્યુરતન્દ્રિતાઃ ।

તદ્દર્શં વિધિદષ્ટેન સ્વંતુ શૌચં સ્વયોનિષુ ॥

ઉત્તમ વાર્ણવાળા સૌંઝ આગસરહિત રહીને પોતાનાથી જાતરતી તે તે જાતિનું વિધિયુક્ત સૂતક પાળવું અને પોતાની જાતિવાળાનું સૂતક પોતાની જાતિ પ્રમાણે પાળવું ક્ષત્રિયે વૈશ્યનું છ દિવસ અને શૂદ્રનું ત્રણ દિવસ તથા વૈશ્યે શૂદ્રનું છ દિવસ રાખવું.]

ન વર્ષયેદઘાતાનિ પ્રત્યૂદેનામિષુ ક્રિયાઃ ।

ન ચ તત્કર્મ કુર્વાણઃ સનામ્યોઽપ્યશુચિર્ભવેત્ ॥ ૮૨ ॥

મરણપૂર્વક વર્ષાનું નહિ, તેમજ વર્ષા પછીના વર્ષા પૂર્વક

त्रिगत्रमाहुर्गर्जांचमाचार्ये मंस्थिते मति ।

तस्य पुत्रे च पत्न्यां च दिवागत्रमिति स्थितिः ॥ ८० ॥

आचार्य आचार्यता प्राप्तौ तत्र तत्र शक्तिः सतकं कहे ।
ते आचार्यता पुत्र अतः पत्नी मरण प्राप्तौ व्याजे अंक गति
द्विस सतकं प्राप्तौ अत्रैव सम गत्यतो निश्चय छे ८०

श्रोत्रिये तृपंपन्ने त्रिगत्रमशुचिर्भवेत् ।

मातुले पक्षिर्णा रात्रिशिष्यविव्रान्धवेषु च ॥ ८१ ॥

पाठोपमा गंडतात्रे त्रोगत्र मरण प्राप्तौ तत्र तत्र शक्तिः
सतकं प्राये मानाः द्विप कृत्स्न अतः प्राप्तव भरत
दोढ द्विसन्तु सतकं व्याजे ८१

प्रेते राजनि मज्योतिर्यस्य स्याद्विषये स्थितः ।

अश्रोत्रिये त्वहः कृत्स्नमनूचाने तथा गुरौ ॥ ८२ ॥

प्राह्मणादि कृत्स्नया गंडता तत्रैव तत्रैव गुणरी
गतां द्विसं न्यान्त मुधी अतः तत्र न्येत्य मुधी सतकं
पाणवु अश्रोत्रिय पाठोपनीनु तंमण तत्र निवाय श्रीले उपदेश
आपनार गुणतु अंक आप्ता द्विस सतकं गंडे ८२

शुद्धयेद्विप्रो दशाहेन द्वादशाहेन भूमिपः ।

वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुद्धयति ॥ ८३ ॥

विप्र दश द्विसं. क्षत्रिय पाठ द्विसं, वैश्य प ६० द्विसं
अने शूद्र अंक मासे (गन्म मरणता, मृतकथी शुद्ध थाय छे. ८३

[क्षत्रविद्शूद्रदायादाः स्युश्चेद्विप्रस्य बान्धवाः ।

तेपामाशौचं विप्रस्य दशाहाच्छुद्धिरिष्यते ॥

क्षत्रिया, वैश्यो अने शूद्रो ज्ञे प्राह्मणता अपिंटी प्रांध-

વૃથા સક્કરજાતાનાં પ્રવ્રજ્યાસુ ચ તિષ્ઠતામ્ ।

આત્મનસ્ત્યાગિનાં ચૈવ નિવર્તેતોદકક્રિયા ॥ ૮૯ ॥

સ્વધર્મ પાળનારા, વર્ણસંકરો, સન્યાસમાં રહેનારાઓ અને આપઘાત કરનારાઓ—એમને જલદાન આપવું નહિ. ૮૯

પાપણ્ડમાશ્રિતાનાં ચ ચરન્તીનાં ચ ક્રામતઃ ।

ગર્ભમર્દ્વદ્વહાં ચૈવ સુરાપીનાં ચ યોષિતામ્ ॥ ૯૦ ॥

પાપાંડનો આશ્રય કરનારા પુરુષોની, તેમજ સ્વચ્છ દે આણનારી, ગર્ભનો અને પતિનો દ્રોહ કરનારી તથા ઘડ પીનારી સ્ત્રીઓની ઉદ્દક્રિયા કરવી નહિ ૯૦

આચાર્ય સ્વમુપાધ્યાયં પિતરં માતરં ગુરુમ્ ।

નિર્હૃત્ય તુ વ્રતી પ્રેતાન્ન વ્રતેન વિચુજ્યતે ॥ ૯૧ ॥

પોતાના આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પિતા, માતા અને ગુરુ એટલાને જો બ્રહ્મચારી અશિદાહ કરે, તો તેથી તે વ્રતભંગ થતો નથી. ૯૧

દક્ષિણેન મૃતં શ્દ્રં પુરદ્વારેણ નિર્હરેત્ ।

પશ્ચિમોત્તરપૂર્વેસ્તુ યથાયોગં દ્વિજન્મનઃ ॥ ૯૨ ॥

મરેલા શ્દ્રને નગરના દક્ષિણ દરવાજાથી બહાર કાઢવો અને વૈશ્ય, ક્ષત્રિય, તેમજ બ્રાહ્મણુ એ દ્વિજન્મિઓનાં શબને અનુક્રમે પશ્ચિમ, ઉત્તર તથા પૂર્વ દરવાજાથી બહાર કાઢવાં ૯૨

ન રાજામઘદોષોઽસ્તિ વ્રતિનાં ન ચ સત્રિણામ્ ।

એન્દ્રં સ્થાનમુપાસીના વ્રહ્મભૂતા હિ તે સદા ॥ ૯૩ ॥

રાજાને, બ્રહ્મચર્યવ્રતીને અને યજ્ઞ કરનારાઓને સૂત લાગતું નથી. કેમકે. રાજા ઇન્દ્રસ્થાને છે અને બીજા બે બ્રહ્મરૂપ છે. ૯૩

અટકાવવી નહિ; કેમકે તે અગ્નિહોત્રનું કર્મ કરનારો સપિડી
હોવા છતાં પણ સૂત્રી થતો નથી. ૮૪

દિવાકીર્તિમુદકયાં ચ પતિતં સ્ત્રીકાં તથા ।

શવં તત્સ્પૃષ્ટિનં ચૈવ સ્પૃષ્ટ્વા સ્નાનેન શુદ્ધયતિ ॥ ૮૫ ॥

ચાંડાળ, રજસ્વલા સ્ત્રી, પતિત, સુવાવડી અને શબને
સ્પર્શનાર તેમજ એ સૌને અડનાર—એટલાનો સ્પર્શ થતાં સ્ના-
ન કરવાથી શુદ્ધ થવાય છે ૮૫

આચમ્ય પ્રયતો નિત્યં જપેદશુચિદર્શને ।

સૌરાન્મન્ત્રાન્યથોત્સાહં પાવમાનીશ્ચ શક્તિઃ ॥ ૮૬ ॥

ચાંડાળ વગેરે અપશુદ્ધોનું દર્શન થતાં, માણસે નિત્ય
પ્રયત્નપૂર્વક આચમન કરી, યથાશક્તિ અને યથાઉત્સાહ
ઉદુત્યં જાતવેયસં આદિ મૂર્ચમત્રો તથા સ્વાદિષ્ટયા આદિ
પવમાન મત્રો જપવા ૮૬

નારં સ્પૃષ્ટ્વાસ્થિ સસ્ત્રેહં સ્નાત્વા વિપ્રો વિશુદ્ધયતિ ।

આચમ્યેવ તુ નિઃસ્ત્રેહં ગામાલમ્યાર્કમીક્ષ્ય વા ॥ ૮૭ ॥

સ્નેહવાળા અને પાણીભીના હાડકાને અડી જવાય, તે
વિપ્રે સ્નાન કરીને શુદ્ધ થવું. પણ સ્નેહ વગરના સુકા હાડકાને
અડથી જવાય તે તેણે આચમન કરીને અથવા ગાયત્રો સ્પર્શ
કરીને અથવા મૂર્ચનાં દર્શન કરીને શુદ્ધ થવું. ૮૭

આદિષ્ટી નોદકં કુર્ષાદાવ્રતસ્ય સમાપનાત્ ।

સમાપ્તે વૃદ્ધકં કૃત્વા ત્રિરાત્રેણૈવ શુદ્ધયતિ ॥ ૮૮ ॥

દ્વયચર્યવ્રતની સમાપના મુઘી બ્રહ્મચારીએ ઉદ્દેશિયા
(પિંડચા = આદિ પ્રવ્રતક્રિયા) કરવી નહિ. પણ વ્રતમમાપિ
મઘી ઉદ્દેશિયા કરીને ત્રણ રાત્રિનું અતઃ પાણીને શુદ્ધ થવું.

(બ્યોતિષ્ઠોમ) યજ્ઞતુ કૃણ મળે છે તથા તેનું સતક ધન્ય તરતજ સમાપ્ત થાય છે એવી ધર્મ મર્યાદા છે ૯૮

વિપ્રઃ શુદ્ધચત્યપઃ સ્પૃઢ્ઢા ક્ષત્રિયો વાહનાયુધમ્ ।

વૈશ્યઃ પ્રતોદં રક્ષીન્વા યદિંઃ શુદ્ધઃ કૃનાક્રિયઃ ॥ ૯૯ ॥

પ્રેતક્રિયા કરી હાથ એવા પ્રાણાનુલક્ષરૂપર્ણથી, તેવા ક્ષત્રિય વાહન અને આયુધના સ્પર્શથી, તેવા વૈશ્ય આયુધ કે મથના સ્પર્શથી અને તેવા શુદ્ધ લાકડીના સ્પર્શથી પુદ્ધ થાય છે ૯૯

एतद्व्योऽभिहितं शौचं सपिण्डेषु द्विजोत्तमाः ।

असपिण्डेषु सर्वेषु પ્રેતશુદ્ધિં નિવોધન ॥ ૧૦૦ ॥

હું દ્વિજવંશ ! સપિ ટ્રીઆ વિગેના આ વ યુનનત રૂપથી શુદ્ધિના વિધિ કયાં હવે અર્થ અનપિ ટ્રીઆ વિગેના વાગ સતકની શુદ્ધિ વિશે સાંભળો ૧૦૦

असपिण्डं द्विजं प्रतं विप्रो निर्हृत्य वग्धुवत ।

विशुद्धप्रति त्रिरात्रेण मातुगमांश्च वाग्धયાग ॥ ૧૦૧ ॥

જે પ્રાણાનુ અનપિ ટ્રી પ્રાણાનુની ખાતાના આ ની તેમ પ્રેતક્રિયા કરે છે તેમજ જે પ્રાણાનુ ખાતા ન કર્યાં હોય તે પ્રેતક્રિયા કરે છે તે પ્રાણાનુ ક્ષત્રિય પાત્રી વિગેના સાથે ૧૦૧

अथ नमसि तेषां तु दक्षाहेनैव शुद्धयति ।

अनदम्रजमसि न चैत्तस्मिन्શुદ્ધિ રહેજી ॥ ૧૦૨ ॥

જે તેમના અપ આય છે તે દક્ષા હેનૈવ શુદ્ધયતિ તે તેના ધર્યાં રહે નહિ અને તેનું નામ આય નહીં તે તે એકજ દિવસે શુદ્ધ થાય છે ૧૦૨

રાજો માહાત્મિકે સ્થાને સઘઃશૌચં વિધીયતે ।

પ્રજાનાં પરિરક્ષાર્થમાસનં ચાત્રકારણમ્ ॥ ૧૪ ॥

મહારાજ્યાસન ઉપર રહેલા રાજને તરતજ સૂતકશુદ્ધિ-
નું વિધાન છે. કેમકે, આ સંબંધનાં રાજ્યાસન એ પ્રજાના
રક્ષણ માટે કારણરૂપ છે. ૯૪

ડિંવાહવહતાનાં ચ વિદ્યુતા પાર્થિવેન ચ ।

ગોત્રાહ્વણસ્ય ચૈવર્થે यस્ય ચેચ્છતિ પાર્થિવઃ ॥ ૧૫ ॥

રાજ વિનાના ઢંગામાં માર્યા ગયેલા, વીજળી પડવાથી
મરી ગયેલા, રાજ્યે મારી નાખેલા. તેમજ ગાય અને બ્રાહ્મણ
માટે મરેલા—એમનું સૂતક લાગતું નથી, વળી, રાજ જને વિશે
ધર્યે તે પણ સૂતકથી મુક્ત થાય છે. ૯૫

સોમાગ્ન્યર્કાનિલેન્દ્રાણાં વિત્તાપ્ત્યોર્યમસ્ય ચ ।

અષ્ટાનાં લોકપાલાનાં વપુર્ધારયતે નૃપઃ ॥ ૧૬ ॥

ચંદ્ર, અગ્નિ, સૂર્ય, પવન, ઈંદ્ર, કુબેર, વરુણ અને યમ
એ આઠ લોકપાલોનાં શરીર રાજ ધારણ કરે છે. ૯૬

લોકેશાધિષ્ઠિતો રાજા નાસ્યાશૌચં વિધીયતે ।

શૌચાશૌચં હિ મર્ત્યાનાં લોકેશપ્રભવાપ્યયમ્ ॥ ૧૭ ॥

આ લોકપાલો રાજના શરીરમાં વસેલા હોવાથી એમને માટે
વિધાન નથી. કારણ કે શૌચ અને અશૌચ એ માણસો
જ, ત્યારે આ રાજ તે લોકપાલોના અંશરૂપ છે. ૯૭

ઉદ્યતૈરાહવૈ શસ્ત્રૈઃ ક્ષત્રધર્મહતસ્ય ચ ।

સઘઃ સંતિષ્ઠતે યજ્ઞસ્તથાશૌચમિતિ સ્થિતિઃ ॥ ૧૮ ॥

યુદ્ધમાં ઉગામેલાં શસ્ત્રોથી જ ક્ષત્રિય ધર્મથી મરે છે, તેને

અનુગમ્યેચ્છયા પ્રેતે જ્ઞાતિમજ્ઞાતિમેવ ચ ।

સ્નાત્વા સર્વલઃ સ્પૃદ્ધાગ્નિં ઘૃતં પ્રાશ્ય ત્રિશુદ્ધચતિ ॥ ૧૦૩ ॥

જાતિનાં કે. પરજાતિના કાર્દના શબ પાછળ ઇચ્છાથી જનારો નાગુસ વસ્ત્રઅદિત રનાન કર્યા પછી અગ્નિને સ્પર્શ કરીને તથા ધીનુ પ્રાશન કરીને ત્રિશુદ્ધ થાય છે. ૧૦૩

ન વિપ્રં સ્વેષુ તિષ્ઠન્સુ મૃતં શૂદ્ધેણ નાયયેત્ ।

અસ્વર્ગ્યા હ્યાહુતિઃ સા સ્યાચ્છદ્રમંસ્પર્શદૂષિતા ॥ ૧૦૪ ॥

પોતાની જાતિના માગુઓ હાય, ત્યાંસુધી બ્રાહ્મણના શબને શદ્રની પાસે ઉપડાવવુ નહિ કેનેકે શદ્રના સ્પર્શથી દૂષિત થયેલી તે શબની આહુતિ સ્વર્ગને અટકાવનારી થાય છે. ૧૦૪

જ્ઞાનં તપોઽગ્નિરાહારો મૃન્મનો વાર્યુપાંજનમ્ ।

વાયુઃ કર્માર્કકાલૌ ચ શુદ્ધેઃ કર્તૃણિ દેહિનામ્ ॥ ૧૦૫ ॥

જ્ઞાન, તપ, અગ્નિ, આહાર, મૃત્તિકા, જલ, લીંપણ, વાયુ, યજ્ઞકર્મ, મૃત્યુ અને કાળ અટકાં દેહધારીને શુદ્ધ કરનારાં છે.

સર્વેપામેવ શૌચાનામર્થશૌચં પરં સ્મૃતમ્ ।

યોઽર્થે શુચિર્હિ સ શુચિર્ન મૃદ્ધારિશુચિઃ શુચિઃ ॥ ૧૦૬ ॥

સર્વ પ્રકારની શુદ્ધિઆમાં ધનશુદ્ધિ શ્રેષ્ઠ કહી છે. જે ધન સળ ધમાં શુદ્ધ છે, તેજ શુદ્ધ છે. માટી અને પાણીથી શુદ્ધ થયેલો એ શુદ્ધ નથી. ૧૦૬

ક્ષાન્ત્યા શુદ્ધચન્તિ વિદ્વાંસો દાનેનાકાર્યકારિણઃ ।

પ્રચ્છન્નપાપા જપ્પેન તપસા વેદવિત્તમાઃ ॥ ૧૦૭ ॥

વિદ્વાનો ક્ષમાથી, અકાર્ય કરનારા દાનથી, ઠાંક્યાં પાપ કરનારા જપથી અને વેદજ્ઞો તપથી શુદ્ધ થાય છે. ૧૦૭

सुतोयः शुद्धयते शोषं नदी वेगेन शुद्धयति ।

रजसा री मनोवृत्ता संन्यासेन द्विजोत्तमः ॥ १०८ ॥

अथ गुरुवन्तु गात्री अने पाणी री गुरु थाय छे. नदी
प्रवाहना वेगरी गुरु थाय छे. अथ वेद विपिन थयेद्वी री श्वे-
नं नदी अने आवाज न न्यायरी गुरु थाय छे. १०८

अग्निर्गात्राणि शुद्धयन्ति मनः नन्येन शुद्धयति ।

विद्यानपोभ्यां भूतात्मा शुद्धिर्जानेन शुद्धयति ॥ १०९ ॥

नदी-न्त अवयवेषा पाणी री गुरु थाय छे. अथ सत्यरी
गुरु थाय छे तथा ज्ञात्या विद्या ने तपरी अने शुद्धि
गानरी गुरु थाय छे १०९

एष शौचरय वः प्रोक्तः शरीरस्य विनिर्णयः ।

नानाविधानां द्रव्याणां शुद्धेः शृणुत निर्णयम् ॥ ११० ॥

शरीरविषयक शुद्धिने आ निर्णय द्यो. इये विविध
द्रव्योनी शुद्धि विशे निर्णय सांगणो ११०

तैजसानां मणीनां च सर्वस्याश्ममयस्य च ।

भरमनाद्भिर्मृदा चैव शुद्धिरुक्ता मनीषिभिः ॥ १११ ॥

अथ निर्णय आदि नेजवान पदार्थोनी, मणिज्योनी अने
सर्व जतना पथ्योनी शुद्धि विद्वानोये गण्य, पाणी अने
गात्री री छली छे १११

निर्लेपं काञ्चनं भाण्डमङ्गिरेव विशुद्धयति ।

अञ्जमश्ममयं चैव राजतं चानुपरहृतम् ॥ ११२ ॥

लेप लाज्या विनानां अने डोतरामणु विनानां शोना-
नां, शय आदिनां, पापाणुनां, तेमज इपानां वासणो पाणी-
थीज्योण्यां थाय छे ११२

सोमस्य प्रोक्षणं गोचं श्वानां धान्यवामनाम् ।

प्रदानेन चान्धानामग्निः गोचं विधीयते ॥ ११८ ॥

धान्यं चाने वस्त्रानां गोत्रा वस्त्राने पाणीयते पौक्षणं इर-
वायी गोत्रा । अथे चाने गोत्रां गोत्राने पाणीयते पञ्चाग्नी-
ने गोत्रां चाने विधाने ॥ ११८

धैलप्रसर्गणां शुद्धिर्देवानां तर्धव च ।

शाकमूलफलानां च धान्यमच्छुद्धिरिष्यते ॥ ११९ ॥

शाकमूलां तथा धान्यं चानेनी शुद्धि वस्त्रानां विधिञ्जे
थाय चाने शाकं अथ चाने इण धान्यनी विधिञ्जे शुद्ध
धाय ११९

सोमोयाविकणोरूपैः कृतपानामरिष्टकैः ।

श्रीफलेरंशुषट्टानां धौमाणां गौरमर्षपैः ॥ १२० ॥

लीनां चाने जितनां वस्त्राने जितनी, नेपाण देशनी शाक-
ने अदीरांथी, जीणां वस्त्राने जीलांथी चाने शण्डिचाने अक्षे
संस्वना दोरथी गुद इराय ॥ १२०

धौमवच्छद्मशृङ्गाणामस्थिदन्तमयस्य च ।

शुद्धिर्विजानता कार्या गोमूत्रेणोदकेन वा ॥ १२१ ॥

विगतं पुरुषे शंभ, सिंगडां, डाएडां चाने डाथीदांतनी
अनावटाने शण्डिचानां पेडे शुद्ध इरवी, अथवा तेमनी गोमूत्र
॥ पाणीयते शुद्धि इरवी. १२१

प्रोक्षणात्तृणकाष्ठं च पलालं चैव शुद्धयति ।

सार्जनोपाङ्गनेर्वैश्व पुनः पाकेन मृन्मयम् ॥ १२२ ॥

અને, માત્ર એ પદ્ધતિ જ જાણવાથી પણ થાય છે
 ૧૨ માત્ર માત્ર એ પદ્ધતિ જ જાણવાથી પણ થાય છે અને નાસ્તિક
 માત્ર માત્ર એ પદ્ધતિ જ જાણવાથી પણ થાય છે

મર્ચમિતઃ પુષ્પિતો પુષ્પિતે પુષ્પગોષ્પિતે ।

મંચ્ચદં નૈત શુદ્ધતા પૂનઃપાત્તેન મન્મથમ્ ॥ ૧૨૩ ॥

પરંતુ માત્ર માત્ર એ પદ્ધતિ જ જાણવાથી પણ થાય છે અને નાસ્તિક
 માત્ર માત્ર એ પદ્ધતિ જ જાણવાથી પણ થાય છે અને નાસ્તિક
 માત્ર માત્ર એ પદ્ધતિ જ જાણવાથી પણ થાય છે

મંમાર્જિનોપાદ્મનેન મંકેનોદુગનેન ચ ।

ગવાં ચ પરિવાગેન મૂભિઃ શુદ્ધચતિ પચ્ચમિઃ ॥ ૧૨૪ ॥

વાળકૃદ, સ્ત્રી પાળ, પાળીના છટાવ, ખેડકેડ અને
 ગાયના એક ગણિદાનના વાગ્યા-એ વાગ્ય પ્રકારે જમીત શુદ્ધ
 થાય છે. ૧૨૪

પશ્ચિજગ્ધં ગવાગ્રાતમવધૂતમવશુતમ્ ।

દૂપિતં કેશકીટશ્ચ મૃત્પ્રલેપેણ શુદ્ધચતિ ॥ ૧૨૫ ॥

જે વસ્તુને પશીએ ઘોડી હોય, ગાયે મૂંધી હોય, હેસે
 ચીડી હોય, જેના ઉપર છીંક આવી હોય અને જે વાળ અને
 છીડા વગેરેથી દૂપિત થઈ હોય, તે માટ્ટી નાખ્યે શુદ્ધ થાય છે.

યાવન્નાપૈત્યમેધ્યાક્તાદ્રન્ધો લેપશ્ચ તત્કૃતઃ ।

તાવન્મૃદ્ધારિ ચાદેયં સર્વાસુ દ્રવ્યશુદ્ધિષુ ॥ ૧૨૬ ॥

અપવિત્ર લેપવાળી વસ્તુમાંથી જ્યાં સુધી તેને શાગેલા
 ગન્ધ અને લેપ જાય નહિ, ત્યાંસુધી તે સર્વ વસ્તુઓને પાણી
 અને માટ્ટી વડે શુદ્ધ કરવી. ૧૨૬

ત્રીણિ દેવાઃ પવિત્રાણિ વ્રાહ્મણાનામકલ્પયન્ ।

ઝદ્દષ્ટમદ્ધિર્નિર્ણિક્તં યચ્ચ વાચા પ્રશસ્યતે ॥ ૧૨૭ ॥

દેવોંયં પ્રાહ્મણેા માટે આ ત્રણુ વસ્તુઓ પવિત્ર કહી છે. જે વસ્તુને અપવિત્ર થયેલી નજરે દીઠી હોય નહિ, અપવિત્ર થયાની શંકાથી જે વસ્તુને પાણીથી ઘોઈ હોય અને જે વસ્તુની પવિત્રતા વિશે પ્રાહ્મણે વાણીથી પ્રશંસા કરી હોય. ૧૨૭

આપઃ શુદ્ધા ભૂમિગતા વૈતૃષ્ણ્યં યાસુ ગોર્ભવેત્ ।

અવ્યાપ્તાશ્વેદમધ્યેન ગન્ધવર્ણરસાન્વિતાઃ ॥ ૧૨૮ ॥

જે જમીનમાં રહેલુ હોય, જેમાં એક ગાય તરસ છિપાવી શકતી હોય. જે અપવિત્ર વસ્તુથી વ્યાપેલું ન હોય અને જે ગંધ, વર્ણ તથા રસથી યુક્ત હોય તે પાણી પવિત્ર છે. ૧૨૮

નિત્યં શુદ્ધઃ ક્ષારહસ્તઃ પ્ણ્યે યચ્ચ પ્રસારિતમ્ ।

વ્રહ્મચરિગતં મૈક્ષ્યં નિત્યં મેઘ્યમિતિ સ્થિતિઃ ॥ ૧૨૯ ॥

કારીગરનો હોય, બજારમાં જે કાંઈ મૂક્યું હોય તે, અને પ્રહ્મચારીને મળેલી ભિક્ષા, એ નિત્ય પવિત્ર છે, એમ ધર્મ-મર્યાદા છે. ૧૨૯

નિત્યમારયં શુચિ સ્ત્રીणां શકુનિઃ ફલપાતને ।

પસ્રવં ચ શુચિર્વત્સઃ શ્વા મૃગગ્રહणे શુચિઃ ॥ ૧૩૦ ॥

સ્ત્રીઓનું મુખ, કૃગ પાડતી વખતે પક્ષી, દોડતી વખતે વાછરડું અને મૃગ પકડતી વેળાએ કૂતરો એ નિત્ય શુદ્ધ છે.

શ્વભિર્હતસ્ય યન્માંસં શુચિ તન્મનુરવ્રવીત્ ।

ઋવ્યાદ્ધિશ્ચ હતસ્પાન્યૈશ્વળ્ડાલાઘૈશ્ચ દસ્પૃગિઃ ॥ ૧૩૧ ॥

કૂતરાએ મારેલાં મૃગ આદિનુ માંસ, તેમજ માંસાહારી

અને વાકડું અને પચાળ જલપ્રોક્ષણથી શુદ્ધ થાય છે.
 ૧૨ માળવા અને સ્ત્રીપચાથી શુદ્ધ થાય છે, અને માત્રીતાં
 સામા કૃત્રી અક્ષિમાં પદ્મચાથી પવિત્ર થાય છે ૧૨૨

મદ્યમૈત્રઃ પુરીપૈર્વા છીવનૈઃ પૂષગોર્ણિતૈઃ ।

મંસ્પટ્ટં નૈવ ગુદ્યતેત પુનઃપાકેન મૃન્મયમ્ ॥ ૧૨૩ ॥

પાન લગીન માળવા પેા પા. પેચામ, નરક, શૂંક, પર
 અને નેચા પેા પચાળ પચાળ દેવા પેા અક્ષિમાં કૃત્રી પદ્મ
 ચાકાળ પેા પચાળ પચાળ પેા

મંમાનેનોપાક્ષનેન મકેનોંગનેન ચ ।

મરા ચ પરિવાનેન શ્મિ. ગુદ્યતિ પશ્ચમિઃ ॥ ૧૨૪ ॥

પાન લગીન માળવા પેા પા. પેચામ, નરક, શૂંક, પર
 અને નેચા પેા પચાળ પચાળ દેવા પેા અક્ષિમાં કૃત્રી પદ્મ
 ચાકાળ પેા પચાળ પચાળ પેા

પવિત્રચ મરાગ્રાનમમ મામવકુતમ્ ।

દપિત ફેગકાદ્ય મૃત્પ્રસપેણ ગુદ્યતિ ॥ ૧૨૫ ॥

પાન લગીન માળવા પેા પા. પેચામ, નરક, શૂંક, પર
 અને નેચા પેા પચાળ પચાળ દેવા પેા અક્ષિમાં કૃત્રી પદ્મ
 ચાકાળ પેા પચાળ પચાળ પેા

યાવદ્દાસ યમન્યાકાદન્ધા સ્વચ તન્મૃતઃ ।

ચાવન્ધન્ધામિ ચરેય મરામુ દ્રવ્યગુણિમ્ ॥ ૧૨૬ ॥

પાન લગીન માળવા પેા પા. પેચામ, નરક, શૂંક, પર
 અને નેચા પેા પચાળ પચાળ દેવા પેા અક્ષિમાં કૃત્રી પદ્મ
 ચાકાળ પેા પચાળ પચાળ પેા

ચરણી વીર્ય, વેણી, મનન, મૂવ, વિદ્યા, નાકનો મેલ,
ધનના મેલ, ધ્ક, આંનુ, ચીપડા અને પરસેવો એ બાર મનુ-
ષ્યના સંપૂર્ણતા ગણા છે. ૧૩૫

एका लिङ्गे गुदे तिस्रस्तर्धकत्र करे दश ।

उभयोः सप्त दातव्या मृदः शुद्धिमभीप्सता ॥ १३६ ॥

શુદ્ધિ છ'છનારે પેશાબ ૧૧ જગ્યાએ એક વાર, ગુદાએ ત્રણ
વાર, ડાળા હાથે દસ વાર અને શેડ હાથે સાત વાર એમ
માત્રી લગાવવી ૧૩૬

एतच्छौचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।

त्रिगुणं स्याद्वनस्थानां यतीनां तु चतुर्गुणम् ॥ १३७ ॥

આ શુદ્ધિ ગૃહસ્થો માટે ૩૬૦ છે. બ્રહ્મચારીએ એથી બમ-
ણી વાર, વાનપ્રસ્થીએ એથી ત્રણ ગણી વાર અને યતિઓએ
એથી ચારગણી શુદ્ધિ કરવી. ૧૩૭

कृत्वा मूत्रं पुरीषं वा सान्याचान्त उपस्पृशेत् ।

वेदमध्येण्यमाणश्च अन्नमश્રंश्च सर्वदा ॥ १३८ ॥

પેશાબ કરીને કે ઝાંટે જઈ આવીને આચમન કર્યા પછી
નાભિ ઉપરની ઈંદ્રિયોને સ્પર્શ કરવો વેદ લખવો હોય
કે અન્ન જમવું હોય, ત્યારે પણ સદા એમજ કરવું. ૧૩૮

त्रिराचामेदपः पूर्वं द्विः प्रमृज्यात्ततो मुखम् ।

शारीरं शौचमिच्छन्निह स्त्री शूद्रस्तु सकृत्सकृत् ॥ १३९ ॥

શરીરને શુદ્ધ કરવા ઇચ્છનારે પહેલાં ત્રણ વાર પાણીનું
આચમન કરવું અને પછી બે વાર મોં લૂછવું સ્ત્રી અને શૂદ્રે
તે તે એક એક વારજ કરવું ૧૩૯

પશુઓએ અને ચંડાળ તથા ડાહુ વગેરેએ મારેલાંતું માંસ શુદ્ધ છે—એમ મનુએ કહ્યું છે. ૧૩૧

[શુચિરગ્નિઃ શુચિર્વાયુઃ પ્રવૃત્તો હિ વહિશ્વરઃ ।

જલં શુચિ વિવિક્તસ્થં પન્થાઃ સંચરણે શુચિઃ ॥

આગિ, બહાર ફરતો વાયુ, એકાંતમાં રહેલું બધું અને સરિયામ રસ્તો—એટલાં પવિત્ર છે.]

ઊર્ધ્વં નાભેર્યાનિ સ્થાનિ તાનિ મેઘ્યાનિ સર્વશઃ ।

યાન્યધસ્તાન્યમેઘ્યાનિ દેહાચ્ચૈવ મલાશ્ચયુતાઃ ॥ ૧૩૨ ॥

નાભિ ઉપરની જે ઇન્દ્રિયો છે, તે સર્વ પવિત્ર છે. જે ઇન્દ્રિયો નાભિ નીચેની છે તે અને દેહમાંથી પડેલા મળો તે અપવિત્ર છે ૧૩૨

મક્ષિકા વિપ્રુપશ્ચાયા ગૌરશ્વઃ સૂર્યરશ્મયઃ ।

રજો ભૂર્વાયુગ્નિશ્ચ સ્પર્શે મેઘ્યાનિ નિર્દિશેત્ ॥ ૧૩૩ ॥

માંખી, ચૂકના શ્રીળા છાંટા, પતિલાદિનો આગ્રયો, માખે ઘોડા, મર્યાનાં કિચ્છ, ધૂળ, ખૂમિ, વાયુ અને અગ્નિ એટલાંનું ચંડાણના સ્પર્શ છતાં શુદ્ધ જાણતાં ૧૩૩

વિષ્મૂત્રોન્સર્ગશુદ્ધવર્થ મૃદાર્યાદયમર્થવત્ ।

દૈહિકાનાં મલાનાં ચ શુદ્ધિષુદ્ધાદયસ્વપિ ॥ ૧૩૪ ॥

વિદ્યા અને મૂવના ત્યાગ પછી શુદ્ધિને આગ માત્રી અને પાણી પૂરું ખપતાં લેવાં. તેમજ શરીરના આગ મળોની શક્તિ આગ પાણીને એ તેટલું પાણી તથા માત્રી વાપરવાં. ૧૩૪

વમા શુક્રમશુદ્ધાત્મા મૂવવિદ્યાણર્ણવિદ ।

શ્વેતશુદ્ધિશ્ચ મ્વેદો દ્વાદર્શને મૂળાં મલાઃ ॥ ૧૩૫ ॥

अरणी, वीर्य, लोडो, मज्जत, भृत्. विष्टा, नाडनो भेत्त.
 डाननो भेत्त, इक्षु, आंसु, त्रीपडा अने परसेवो अ पाठ मनु-
 ष्यता शरीरता भयो छे १३५

एका लिङ्गे गुदे तिस्रस्तथैकत्र करे दश ।

उभयोः सप्त दातव्या सृदः शुद्धिमधीप्सता ॥ १३६ ॥

शुद्धि शब्धतारे पेशाण ती नगांय अक्ष वार, गुदांय चाणु
 वार, डाया हाथे दश वार अने गेड हाथे सात वार अथ
 भाटी लगाववी. १३६

एतच्छौचं गृहरथानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।

त्रिगुणं रथाहनस्थानां यतीनां तु चतुर्गुणम् ॥ १३७ ॥

या शुद्धि गृहस्थो भाटे इली छे. अन्नगानीय अथी अन्न-
 ली वार, वानप्रस्थींय अथी चाणु आणी वार अने यतिगोत्रे
 अथी आरगणी शुद्धि करवी. १३७

कृत्वा भूत्रं पुरीषं वा खान्याचान्त उपरपृथेत ।

वेदमध्येप्यमाणथ अन्नमशंध सईदा ॥ १३८ ॥

पेशाण इरींय अट नळ आनींय न्याचान्त अथ अन्न
 नाभि उपरनी इंद्रिगाने अर्थ करवा येत अर्थात अन्न
 छे अन्न नगवु हाथ, त्यारे पणु अत अथमत्त १३८

धिराचामेदपः पूर्वं द्विः प्रमुज्जदागतो ह्यसु ।

शारीरं शौचमित्थन्दि स्त्री गृहस्तु सप्तमइद्ध ॥ १३९ ॥

शरीरने गळ करवा अथानां अर्थात अन्न अथमत्त
 आचमन अथ अने भाटी ये वार यां अथमत्त अथमत्त
 तो ने अथमत्त अथमत्त १३९

શૂદ્રાણાં માસિકં કાર્યં વપનં ન્યાયવર્તિનામ્ ।

વૈશ્યવચ્છૌચકલ્પશ્ચ દ્વિજોચ્છિદ્રં ચ ભોજનમ્ ॥ ૧૪૦ ॥

ન્યાયી રીતે વર્તતા શૂદ્રે નહિને મહિને હજમત કરાવ-
વી, વૈશ્યની જેમ સૂતકવિધિ પાળવો અને બ્રાહ્મણુ જેમી રથા
પછીનું શેષાન્ન જમવું. ૧૪૦

નોચ્છિદ્રં કુર્વતે મુરુયા વિષુષોઽઙ્ગે પતન્તિ યાઃ ।

ન જનશૂણિ ગતાન્યાસ્યે ન દન્તાન્તરધિષ્ઠિતમ્ ॥ ૧૪૧ ॥

મેામાંથી શૂકના જે ઝીણા છાંટા પડે છે તેથી, તેમ જ
મેામાં ગયેલી મૂઠથી અને ઢાંતની ફાટમાં રહી ગયેલા અન્નથી
એક આવતી નથી ૧૪૧

[અજાશ્વં મુશ્વતો મેઘ્યં ગાવો મેઘ્યાશ્ચ પૃષ્ઠતઃ ।

બ્રાહ્મણાઃ પાદતો મેઘ્યાઃ સ્ત્રિયો મેઘ્યાશ્ચ રાર્વતઃ ॥

બકરાં અને ઘોડો મુળથી, ગાય પૂઠથી, બ્રાહ્મણો પગથી
અને સ્ત્રીઓ સર્વ અગાથી પવિત્ર છે.]

[ગૌરમેઘ્યા મુશ્વે પ્રોક્તા અજા મેઘ્યા તતઃ સ્મૃતા ।

ગોઃ પુરીષં ચ મૂત્રં ચ મેઘ્યમિન્યવ્રવીન્મનુઃ ॥

ગાય ઘોડેથી અપવિત્ર છે, તે બકરી મુળથી પવિત્ર કહે-
વાઈ છે. ગાયનાં છાણુ અને મૂત્ર પવિત્ર છે, એમ મનુએ
કહ્યું છે.]

સ્પૃશન્તિ વિન્દવઃ પાદૌ ય આચામયતઃ પરાન્ ।

મૌર્મિક્કસ્તે મમા હેયા ન તૈગપ્રયતો મન્વેત્ ॥ ૧૪૨ ॥

શ્રીચ્છાને આચમન કરાવનારના પગોને જે છાંટા પડે,
તેમને ભૂમિ ઉપરના જલચિન્દુ સમાન જાનવા. આચમન કરા-
વનારને તે છાંટાથી અમૃત થતા નથી. ૧૪૨

સદા પ્રહૃષ્ટયા ભાવ્યં ગૃહકાર્યેષુ દક્ષયા ।

સુસંસ્કૃતોપસ્કરયા વ્યયે ચામુક્તહસ્તયા ॥ ૧૫૦ ॥

તેણે સદાય આન દૃષ્ટી રહેવું, ધરકામોમાં કુશળ રહેવું, રાચરચીલાંને સાફસફ રાખવાં અને ખર્ચમાં છૂટા હાથ રાખવો નહિ ૧૫૦

યસ્મૈ દદ્યાત્પિતા ત્વેનાં ભ્રાતા વાનુમતે પિતુઃ ।

તં શુશ્રૂપેત જીવન્તં સંસ્થિતં ચ ન લઙ્ઘયેત્ ॥ ૧૫૧ ॥

પિતા જને તેનું દાન કરે અથવા પિતાની અનુમતિથી ભાઈ તેનું જને દાન આપે તેની તેણે તેના જીવતાં સુધી સેવા કરવી અને તેના મરણ પછી પણ ઉલ્લાંધન કરવું નહિ

મજ્જલાર્થં સ્વસ્ત્યયનં યજ્ઞશ્વાસાં પ્રજાપતેઃ ।

પ્રયુજ્યતે વિવાહેષુ પ્રદાનં સ્વામ્યકારણમ્ ॥ ૧૫૨ ॥

વિવાહોમાં શાંતિમંત્રનો જે પાઠ અને પ્રજાપતિનો જે યજ્ઞ કરવામાં આવે છે, તે એ સ્ત્રીના મંગલ અર્થે છે અને એનું જે પ્રદાન કરાય છે, તે પતિના સ્વામીપણાના કારણરૂપે છે.

અનૃતાવૃત્તકાલે ચ મન્ત્રસંસ્કારકૃત્પતિઃ ।

સુખસ્ય નિત્યં દાતેહ પરલોકે ચ યોપિતઃ ॥ ૧૫૩ ॥

મંત્રપૂર્વક વિવાહસંસ્કાર કરનારો પતિ સ્ત્રીજીવને ઋતુ-કાલમાં અને ઋતુકાલ સિવાયના સમયમાં આ લોકમાં તથા પરલોકમાં નિત્ય મુખદાતા છે. ૧૫૩

વિશીલઃ કામટૃત્તો વા ગુણૈર્વા પરિવર્જિતઃ ।

ઉપચર્યઃ સ્ત્રિયા સાધ્વ્યા સતતં દેવવ્રત્પતિઃ ॥ ૧૫૪ ॥

પતિ શીલવિહીન હોય, કામાચારી હોય અને ગુણવર્જિત હોય તોપણ સાધ્વી સ્ત્રીઓએ તેની દેવની નમ સેવા કરવી ઘટે

[દાનપ્રભૃતિ યા તુ સ્યાચ્ચદાયુઃ પતિવ્રતા ।

મર્ત્તુલોકં ન વ્યજતિ યથંતારુન્ધતી તથા ॥

પતિના દાનવા મે ઈતે ડેઃ આવચ્ચતા અત મુધી જે પતિ-
વ ॥ ૧૫૫ ॥ અન્નવતીની ન્તમ પતિલોકને ત્યજતી નથી.]

નાસ્મિ સ્ત્રીણાં પૃથગ્યજો ન વ્રતં નાપ્યુપોપિતમ્ ।

પતિ શુશ્રવતે યેન તેન સ્વર્ગે મહીયતે ॥ ૧૫૫ ॥

આને । માટે મુને યા નથી. બુદ્ધ વ્રત નથી, કે બુદ્ધ
ઉપવાસ નથી તો તા પતિની એવા કૃત્વી. એ એવાથી
નર્ગમા તે મહિનાની થાય છે ૧૫૫

[પત્ન્યૌ જીવતિ વા તુ સ્ત્રી ઉપવાસં વ્રતં ચરેત્ ।

આયુષ્યં હરતે મર્તુર્નરકં ચૈવ ગચ્છતિ ॥

પતિના ઉવ ॥ જે સ્ત્રી ઉપવાસ કે વ્રત આચરે છે, તે
પતિનુ આવચ્ચ । જે જે અને પોતે નરકમાં જાય છે.]

પાણિગ્રાહસ્ય માધ્વી સ્ત્રી જીવતો વા મૃતસ્ય વા ।

પતિલોકમભીષ્મન્તી નાચરેત્કિંચિદપ્રિયમ્ ॥ ૧૫૬ ॥

પતિલોક મેળવવા કચ્છતી સાધ્વી સ્ત્રીએ જીવતા કે
મૃતેલા પતિનુ કાંઈએ અપ્રિય આચરવું નહિ. ૧૫૬

કામં તુ ક્ષપયેદ્દેહં પુષ્પમૂલૈફલઃ શુભૈઃ ।

ન તુ નામાપિ ગૃહ્ણીયાત્પત્યૌ પ્રેતે પરસ્ય તુ ॥ ૧૫૭ ॥

ત્રેઘએ તો પતિ પરલોકવાસી થતાં, પત્નીએ શુભ ફૂલ,
મૂળ અને ફળોથી દેહ ગાળવી, પણ પરપુરુષનું નામ સુધ્યાં
લેવું નહિ ૧૫૭

આસીતામરણાત્ક્રાન્તા નિયતા વ્રહ્મચારિણી ।

યો ધર્મ એકપત્નીનાં કાઢ્ઢન્તી તમનુચ્ચમમ્ ॥ ૧૫૮ ॥

પતિવ્રતાના ઉત્તમોત્તમ ધર્મને ઇચ્છતી તે પત્નીએ
મરણપર્યંત ક્ષમાયુક્ત, નિયમપરાયણ અને શ્રદ્ધચારિણી રહેવું.

અનેકાનિ સહસ્રાણિ કુમારવ્રહ્મચારિણામ્ ।

દિવં ગતાનિ વિપ્રાણામકૃત્વા કુલસંતતિમ્ ॥ ૧૫૯ ॥

અનેક હજાર બ્રાહ્મણ બાલશ્રદ્ધચારીઓ કુલસંતતિ ઉ-
ત્પન્ન કર્યા વિના સ્વર્ગમાં ગયા છે. ૧૫૯

મૃતે ભર્તરિ સાધ્વી સ્ત્રી વ્રહ્મચર્યે વ્યવસ્થિતા ।

સ્વર્ગ ગચ્છત્યપુત્રાપિ યથા તે વ્રહ્મચારિણઃ ॥ ૧૬૦ ॥

પતિ ગુજરી ગતાં ન સાધ્વી સ્ત્રી શ્રદ્ધાચર્યમાં પરાયણ
રહે છે, તે પુત્રવતી ન હોવા છતાં, ઉપલા શ્રદ્ધચારીઓની
જેમ સ્વર્ગે જાય છે ૧૬૦

અપત્યલોભાદ્યા તુ સ્ત્રી ભર્તારમતિવર્તતે ।

સેહ નિન્દામત્રામોતિ પતિલોકાચ્ચ હીયતે ॥ ૧૬૧ ॥

પણ ન સ્ત્રી સંતતિના લોભે સ્વાર્થીનુ ઉલ્લસન કરે છે,
તે આ લોકમાં નિદા પામે છે અને પતિલોકથી વચિત
થાય છે. ૧૬૧

નાન્યોત્પન્ના પ્રજારત્વીહ ન ચાપ્યન્યપરિગ્રહે ।

ન દ્વિતીયથ સાધ્વીનાં ક્ષચ્ચિદ્ધર્તોપદિશ્યતે ॥ ૧૬૨ ॥

પતિ સિવાયના બીજા પુરુષે ઉત્પન્ન કરેલી પ્રજા તે સ્ત્રીની
પ્રજા નથી; તેમ તે ઉત્પન્ન કરનાર પુરુષની પણ પ્રજા નથી;
સાધ્વી સ્ત્રીઓ માટે કર્યાંય બીજા પતિનો ઉપદેશ નથી ૧૬૨

थी पहेली शुनरी जय, तो धर्म जलुनारा ते आहणु तेने
अग्निहोत्रना अग्निथी यजनां पात्रो साथे दाड आपवो १६७

भार्यायै पूर्वमारिण्यै दत्त्वाग्नीनन्त्यकर्मणि ।

पुनर्दारक्रियां कुर्यात्पुनराधानमेव च ॥ १६८ ॥

पहेली मरी गयेली पत्नीने अंत्यक्रियामां अग्निदाड
आध्या पथी इरीथी लस इरवु अने इरी अग्निहोत्र स्थापवो

अनेन विधिना नित्यं पञ्चयज्ञान्न हापयेत् ।

द्वितीयमायुषो भागं कृतदारो गृहे वसेत् ॥ १६९ ॥

आ विधिजे नित्य प अ महायजो अण्ड राभवा अने
आम आयुपता गीन लागमां विवाड इरीने गृहस्थाश्रममां
रहेवुं. १६९

इतिश्री मानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां पञ्चमोऽध्यायः ॥

इतिश्री मानवधर्मशास्त्रे लृगुद्वयित संहिताया अध्याय ५ गो समाप्त

अध्याय ६ द्वी

एवं गृहाश्रमे स्थित्वा विधिवत्स्नातको द्विजः ।

वने वसेत्तु नियतो यथावद्विजितेन्द्रियः ॥ १ ॥

आम स्नातक आहणु विधिपूर्वक गृहस्थाश्रममां रहेवुं.

पथी नियमपरायण तथा जितेन्द्रिय रही तेजे यथाविधिजे
वनमां वास इरवो १

[अतः परं प्रवक्ष्यामि धर्म वैखानसाश्रमम् ।

वन्यमूलफलानां च विधिं ग्रहणमोक्षणे ॥

આશ્રમાદાશ્રમં ગત્વા હુતહોમો જિતેન્દ્રિયઃ ।

ભિક્ષાચલિપરિશ્રાન્તઃ પ્રવ્રજન્પ્રેત્ય વર્ધતે ॥ ૩૪ ॥

એકથી બીજા આશ્રમમાં ગયેલો, હોમહવન કરી ચૂકેલો, જિતેન્દ્રિય રહેલો અને ભિક્ષા તથા બલિથી થાક પામેલો તે વાનપ્રસ્થી સંન્યાસ ધારણ કરીને પરલોકમાં મોક્ષવૃદ્ધિ પામે છે.

ઋણાનિ ત્રીણ્યપાકૃત્ય મનો મોક્ષે નિવેશયેત્ ।

અનપાકૃત્ય મોક્ષં તુ સેવમાનો વ્રજત્યઘઃ ॥ ૩૫ ॥

દેવ, ઋષિ અને પિતૃ એ ત્રણ ઋણ ભરપાઈ કરીને મનને મોક્ષપરાયણ કરવું. પણ એ ઋણ ચૂકવ્યા વિના જ મોક્ષને (સંન્યાસને) સેવે છે, તે નરકને પામે છે. ૩૫

અધીત્ય વિધિવદ્વેદાનપુત્રાંશ્ચોત્પાઘ ધર્મતઃ ।

દૃષ્ટ્વા ચ શક્તિતો યજ્ઞૈર્મનો મોક્ષે નિવેશયેત્ ॥ ૩૬ ॥

વિધિપૂર્વક વેદાધ્યયન કરીને, ધર્મ પૂર્વક પુત્રોત્પાદન કરીને, અને શક્તિપૂર્વક યજ્ઞાદિ કરીને મનને મોક્ષમાં પરોવવું. ૩૬

અનધીત્ય દ્વિજો વેદાનનુત્પાઘ તથા સુતાન્ ।

અનિદ્રા ચૈવ યજ્ઞૈશ્ચ મોક્ષમિચ્છન્વ્રજત્યઘઃ ॥ ૩૭ ॥

જે બ્રાહ્મણો વેદાધ્યયન કર્યા વિના, પુત્રોત્પાદન કર્યા વિના અને યજ્ઞાદિ યજ્ઞા વિના મોક્ષની ઇચ્છા કરે છે, તે નરકને પામે છે. ૩૭

પ્રાજાપત્યાં નિરૂપ્યેષ્ટિં સર્વવેદસદક્ષિણામ્ ।

આત્મન્યગ્રીન્સમારોપ્ય બ્રાહ્મણઃ પ્રવ્રજેદ્ગ્રહાત્ ॥ ૩૮ ॥

સર્વ ધનદક્ષિણાથી યુક્ત એવી પ્રાજાપત્ય ઇષ્ટિ કરીને અને અગ્નિઓને પોતાનામાં આરોપિત કરીને, બ્રાહ્મણે ધર-માંથી નીકળીને સંન્યાસ લેવો. ૩૮

एताश्चान्याश्च सेवेत दीक्षा विप्रो वने वसन् ।

विविधाश्चौपनिषदीरात्मसंसिद्धये श्रुतीः ॥ २९ ॥

વનમાં વસતા વિપ્રે આ અને બીજા દીક્ષાનિયમોને સેવા અને આત્મસિદ્ધિ સારુ વિવિધ ઉપનિષદોની શ્રુતિઓનો અભ્યાસ કરવો. ૨૯

ऋषिभिर्ब्राह्मणैश्चैव गृहस्थैरेव सेविताः ।

विद्यातपोविवૃદ્ધયर्थं शरीरस्य च शुद्धये ॥ ३० ॥

વિદ્યા અને તપની વૃદ્ધિ માટે તેમજ શરીરની વિશુદ્ધિ સારુ ઋષિઓએ અને ગૃહસ્થ બ્રાહ્મણોએ એ શ્રુતિઓની ઉપાસના કરી છે. ૩૦

अपराजितां वास्थाय ब्रजेद्दिशमजिह्वागः ।

आनिपाताच्छरीरस्य युक्तो वार्षनिलाशनः ॥ ३१ ॥

અપરાજિતાં વાસ્થાય બ્રજેદ્દિશમજિહ્વાગઃ । આનિપાતાચ્છરીરસ્ય યુક્તો વાર્ષનિલાશનઃ ॥ ૩૧ ॥ અથવા તેને જલ અને વાયુનો આહાર ગળી, નિપજ પચાવવું સ્ત્રી. અથવા મતિએ ખોળિયુ પાંદે ત્યાં મુઠી દેવાનું બુદ્ધિમાં આશ્યા જવું. ૩૧

आमां महर्षिचर्याणां त्यक्त्वान्यतमया तनुम् ।

वैतण्ड्योऽकमयो विप्रो ब्रह्मलोके महीयते ॥ ३२ ॥

આમાં મહર્ષિચર્યાણાં ત્યક્ત્વાન્યતમયા તનુમ્ । વૈતણ્ડ્યોઽકમયો વિપ્રો બ્રહ્મલોકે મહીયતે ॥ ૩૨ ॥ આમાં મહર્ષિચર્યાણાં ત્યક્ત્વાન્યતમયા તનુમ્ એટલે કે મહર્ષિઓની ચર્યામાંથી ત્યાગ કરીને અન્ય કોઈ ચર્યામાં જઈને મહત્ત્વ મેળવવું. ૩૨

वनेषु च विद्वन्मैत्रं नृतीयं भागमायुषः ।

चक्षुषमायुषं भागं न्यक्तवा तद्दानप्रतिश्रेयम् ॥ ३३ ॥

વનેષુ ચ વિદ્વન્મૈત્રં નૃતીયં ભાગમાયુષઃ । ચક્ષુષમાયુષં ભાગં ન્યક્તવા તદ્દાનપ્રતિશ્રેયમ્ ॥ ૩૩ ॥ વનેષુ એટલે કે વનમાં વિદ્વાન્મૈત્રં એટલે કે મૈત્રીયો, નૃતીયં એટલે કે નૃતીયો, ભાગમાયુષઃ એટલે કે ભાગમાયુષ, ચક્ષુષમાયુષં એટલે કે ચક્ષુષમાયુષ, ભાગં ન્યક્તવા એટલે કે ભાગ ત્યાગ કરીને, તદ્દાનપ્રતિશ્રેયમ્ એટલે કે તેના દાનથી શ્રેય મેળવવું. ૩૩

આશ્રમાદાધમં ગત્વા હૃત્તત્તોમો જિતેન્દ્રિયઃ ।

મિહસાવલિપરિશ્રાન્તઃ પ્રવ્રજન્પ્રેત્ય વર્ધતે ॥ ૩૪ ॥

આશ્રી ગીન્ત આશ્રમનાં ગયેલો. તેમણેવન કરી ચૂકેલો,
નિતેન્દ્રિય રહેલો અને બિહા તથા અલિપી થાક પામેલો તે
વાનપ્રસ્તી સંન્યાસ ધ્યાન કરીને પરલોકમાં મોક્ષવૃદ્ધિ પામે છે.

ક્રુણાન્તિ શ્રીણ્યપાકૃત્ય મનો મોક્ષે નિવેશયેત્ ।

અનપાકૃત્ય મોક્ષં તુ સેવમાનો વ્રજત્યઘઃ ॥ ૩૫ ॥

દેવ. ઋષિ અને પિતૃ એ ત્રણ ઋણ ભરપાઈ કરીને
મનને મોક્ષપરાયણ કરવું. પણ એ ઋણ ચૂકવ્યા વિના જ મોક્ષને
(સંન્યાસને) સેવે છે, તે નરકને પામે છે. ૩૫

અધીન્ય વિધિવદ્વેદાન્પુત્રાંશ્ચોત્પાઘ ધર્મતઃ ।

દૃષ્ટા ચ શક્તિતો યજ્ઞર્મનો મોક્ષે નિવેશયેત્ ॥ ૩૬ ॥

વિધિપૂર્વકવેદાધ્યયન કરીને, ધર્મ પૂર્વકપુત્રોત્પાદન કરીને,
અને શક્તિપૂર્વક યજ્ઞાદિ કરીને મનને મોક્ષમાં પઠેવવું. ૩૬

અનધીત્ય દ્વિજો વેદાનનુત્પાઘ તથા સુતાન્ ।

અનિદ્રા ચૈવ યજ્ઞશ્ચ મોક્ષમિચ્છન્વ્રજત્યઘઃ ॥ ૩૭ ॥

જે બ્રાહ્મણો વેદાધ્યયન કર્યા વિના, પુત્રોત્પાદન કર્યા વિના
અને યજ્ઞાદિ યજ્ઞા વિના મોક્ષની ઇચ્છા કરે છે, તે નરકને
પામે છે. ૩૭

પ્રાજાપત્યાં નિરૂપ્યેષ્ટિં સર્વવેદસદક્ષિણામ્ ।

આત્મન્યગ્રીન્સમારોપ્ય બ્રાહ્મણઃ પ્રવ્રજેદ્ગ્રહાત્ ॥ ૩૮ ॥

સર્વ ધનદક્ષિણાથી યુક્ત એવી પ્રાજ્ઞપત્ય ઇષ્ટિ કરીને
અને અગ્નિજ્ઞાને પોતાનામાં આરોપિત કરીને, બ્રાહ્મણે ધર-
માંથી નીકળીને સંન્યાસ લેવો. ૩૮

यो दत्त्वा सर्वभूतेभ्यः प्रव्रजत्यभयं गृहात् ।

तस्य तेजोमया लोका भवन्ति ब्रह्मवादिनः ॥ ३९ ॥

ज्ज अन्नवादी पुत्र्य आ गीते प्राणीभात्रने अलय आपीने
धरथी नीकणी म न्यामदीक्षा ते छे. ते तेनेभय अवा अन्नवोडने
पामे छे ३९

यस्मादण्वपि भूतानां द्विजान्नोत्पद्यते भयम् ।

तस्य देहाद्विमुक्तस्य भयं नास्ति कुतश्चन ॥ ४० ॥

ज्ज आन्नपथी प्राणीअने अड आणु ज्जते पण लय
थतो नथी, ते देहथी विमुक्त थयेला आन्नपने इयांयथी पण
भय होतो नथी ४०

आगारादभिनिष्क्रान्तः पवित्रोपचितो मुनिः ।

समुपोढेषु कामेषु निरपेक्षः परिव्रजेत् ॥ ४१ ॥

धरमांथी नीकणैला, ६९ आदि पवित्र वस्तुआथी युक्त
गृहेला अने भौनव्रतवाणा तेणु वेभवभगी कामनांआ विने
नि स्पृह रहीने म न्यास स्त्रीशरणा ४१

एक एव चरोन्नित्यं सिद्धयर्थममहायवान् ।

सिद्धिमेकस्य संपश्यन्न जहाति न हीयते ॥ ४२ ॥

अडला अडाथीनेज्ज मोक्षमिदि सांपडे छे. अम वियाथी
सिद्धिने अर्थ तेणु अडाथी अने अयाडाय वियग्वु अ नथी
कड होतो दे नथी अ डाडथी होतो ४२

अनग्निरनिकेतः स्याद्ग्राममन्त्रार्थमाश्रयेत् ।

उपेक्षकोऽशङ्कसुको मुनिर्भावममाहितः ॥ ४३ ॥

ते अग्निगदित रं, निवासगदित रं अने भात्र गोशर

अर्थेण गाभनो आशरो ले. ते मुष्पट्ट.पाद्विनी उपेक्षा करे,
स्थिरशुद्धि रहे. भौतवती रहे अने सावधान यिने प्रस-
भावमां रहे. ४३

कपालं वृक्षमूलानि कुचेलमसहायता ।

समता चैव सर्वस्मिन्नेतन्मुक्तस्य लक्षणम् ॥ ४४ ॥

लिक्षापात्रो. वृक्षनां भूयो. धाषणी ज्ञवां मोटां लरणु
वस्त्रो. असहायता, तेभ्य सर्वने विशेषे समशुद्धि—येटां
मुक्तनां लक्षणं छे. ४४

नाभिनन्देत मरणं नाभिनन्देत जीवितम् ।

कालमेव प्रतक्षित निर्देशं भृतको यथा ॥ ४५ ॥

ते न मरणेने अलिनं दे. न अवितने अलिनं दे. पणु सेवक
कर्म आजाती राह लुञ्जे तेन ते दासनीय प्रतीक्षा करे. ४५

[ग्रैष्मान्हेमंतिकान्मासान्तौ भिक्षुर्विचक्रमेत् ।

दयार्थं सर्वभूतानां वर्षास्वेकत्र संवमेत् ॥

भिक्षुञ्जे श्रीधम अने हेमंत ऋतुयोना आह नास पडाए
इरवु अने प्राणीभात्रनी द्या सारु तेणु योभासाभां अइ
स्थाने रहेवु.]

[नामूर्यं हि व्रजेन्मार्गं नादृष्टां भूमिमाक्रमेत् ।

परिपूताभिरङ्घ्रिस्तु कार्यं कुर्वीत नित्यशः ॥

सूर्यं विताना अ धारिया रस्ता उपर न आसवुं. अन्तली
नभीन उपर एण न भूदनां अने नित्य पदित्र नस्यथी स्नातादि
कार्यं करवां.]

[सत्यां वाचमहिंसां च वददन्पद्मागिर्णाम् ।

कल्कापेतामपरुपामनृशंभामर्षशुनाम् ॥

सत्य अने अलि सार्थी युक्त तेमज्ज अपकार, उपट, डो-
रता, दूरता अने नि सार्थी रक्षित अत्री वाणी भोक्षत्री.]

दृष्टिपूतं न्यमेत्पादं वसपूतं जलं पिबेत् ।

सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत् ॥ ४६ ॥

दृष्टिथी पवित्र अणुं उगडु भृक्षुं, वस्त्रथी गाण्डु अणुं नक्ष
पीडु, सत्यथी पुनित अत्री वाणी भोक्षत्री अने मनथी विद्युद्ध
अणुं आचरणुं करवुं. ४६

अतिवादांस्तितिक्षेत नावमन्येत कञ्चन ।

न चैमं देहमाश्रित्य वैरं कुर्वीत केनचित् ॥ ४७ ॥

अडण्डाट सांभी लेवो, पणु ड्यारेय अपमान न करवुं
आ देहने वणगीने डाधनी पणु साथे वेर न करवु. ४७

क्रुध्यन्तं न प्रतिक्रुध्येदाक्रुष्टः कुशलं वदेत् ।

सप्तद्वारावकीर्णां च न वाचमनृतां वदेत् ॥ ४८ ॥

डोध करनारनी सामे वणतो डोध न करवो, भूरुं भोक्ष-
नारने डुं डडेवुं अने पांच डेंद्रियो, मन तथा अुद्धि अ
सात विषयोभां वीणरायेडी असत्य वाणी न भोक्षत्री. ४८

अध्यात्मरतिरासीनो निरपेक्षो निरामिषः ।

आत्मनैव सहायेन सुखार्थी विचरोदिह ॥ ४९ ॥

अर्धध्यानभां प्रीतियुक्त रडेवुं, योगासनभां रडेवुं, अपे-
ररहित रडेवु, अलिदाषामुक्त रडेवु अने स्वसहायथीण
भोक्षसुभ भेणववा अथे आ संसारभां वियरवुं. ४९

न चोत्पातनिमित्ताभ्यां न नक्षत्राङ्गविद्यया ।

नानुशासनवादाभ्यां भिक्षां लिप्सेत कर्हिचित् ॥ ५० ॥

ઉપાનાને નિગિન. નક્ષત્રવિષયક વિદ્યાથી કે શાસ્ત્રના
વિવાદથી કદી પણ બિદ્યા મેળવવાની કિપ્સા ન રાખવી. ૫૦
ન તાપમેર્વાજ્ઞર્ણર્વા વયોધિરપિ વાશ્વભિઃ ।

આકીર્ણ મિધુકૈર્વાન્યેરાગારમુપમંત્રજેત્ ॥ ૫૧ ॥

સન્યાસીએ આભણો. પંખીઓ, કનરાંઓ અને બીજા
બિધુદાથી ધંચાયેલા ઘેર બિદ્યા માટે જવું નહિ. ૫૧

કૃત્તકેશનસમ્મથુઃ પાત્રી દણ્ડી કુસુમ્ભવાન્ ।

વિચરેન્નિયતો નિત્યં સર્વભૂતાન્યપીહયન્ ॥ ૫૨ ॥

તેના માથાના, દાઢીના અને મૂછના વાળ મૂડેલા હોય
અને હાથમાં બિદ્યાપાત્ર, દડ તથા કમ ડલુ હોય, એમ નિયમ-
યુક્ત રહી. પ્રાણીમાત્રને કશીય પીડા કર્યા વિના તેણે નિત્ય
વિચરવું ૫૨

અતૈજમાનિ પાત્રાણિ તસ્ય સ્યુનિર્વ્રણાનિ ચ ।

તેપામદ્ધિઃ સ્મૃતં શૌચં ચમસાનામિવાધ્વર ॥ ૫૩ ॥

અલાહું દારુપાત્રં ચ મૃન્મયં વૈદલં તથા ।

एतानि यतिपात्राणि मनुः स्वयंभुवोऽब्रवीत् ॥ ૫૪ ॥

સન્યાસીનાં વાસણો મુવર્ણુ આદિ અકચકિત ધાતુઓનાં
ન હોય, તેમ તેમાં કાણાંકણીય ન હોય યજનાં ચમસ આદિ
પાત્રોની જેમ તેનાં પાત્રોની પણ પાણીથી શુદ્ધિ થાય છે, એમ
કહ્યું છે. યતિનાં પાત્રો તૂમડાનાં, લાકડાનાં, માટીનાં તેમજ
વાંસનાં હોય, એમ સ્વાય ભુવ મનુએ કહ્યું છે ૫૩, ૫૪

एककालं चरेद्भैक्षं न प्रसज्जेत विस्तरे ।

भैक्षे ग्रमक्तो हि यतिर्विषयेऽपि सज्જति ॥ ૫૫ ॥

યતિએ એક ટંકજી લિક્ષા કરવી, એનો વિસ્તાર કરવો નહિ; કેમકે લિક્ષામાં આસક્ત થનારો સંન્યાસી વિપયોભાંગ દ્વિસાય છે ૫૫

વિધૂમે સન્નમુપલે વ્યજ્ઞારં મુક્તવજ્જને ।

વૃત્તે ગરાવસંપાતે ભિક્ષાં નિત્યં યતિશ્ચરેત્ ॥ ૫૬ ॥

ગંધણિયાનો ધુમાડો બધ થયો હોય, સાંધેલાનું ખાંડવું વિરમી ગયું હોય, ચૂલાનો અંગારા ઠરી ગયો હોય, સૌ માણસો જમી રહ્યાં હોય અને ભોજનનાં વાસણો મંજઈ કરીને ધામે મુકાયાં હોય, ત્યારે યતિએ નિત્ય લિક્ષા માટે વિચરવું. ૫૬

અલાભે ન ત્રિષાદી સ્યાહ્લાભે ચૈવ નહર્ષયેત્ ।

ગ્રાણયાત્રિકમાત્રઃ સ્યાન્માત્રાસજ્ઞાદ્વિનિર્ગતઃ ॥ ૫૭ ॥

લિક્ષા ન મળે ત્યારે તેણે ખેદ ન કરવો, લિક્ષા મળે ત્યારે તેણે હર્ષ ન કરવો. વિપયમાત્રના સંગથી મુક્ત રહેવું- માત્ર પ્રાણયાત્રા પૂરતોજ લિક્ષાનો સંગ રાખવો. ૫૭

અભિપૂજિતલાભાંસ્તુ જુગુપ્સેતૈવ સર્વશઃ ।

અભિપૂજિતલાભૈશ્ચ યતિર્મુક્તોઽપિ વધ્યતે ॥ ૫૮ ॥

આદરસત્કારથી મળેલી લિક્ષાઓ તરફ સદૈવ જુગુપ્સા રાખવી; કેમકે આદરસત્કાર સાથે મળેલા એ લાભોને કારણે યતિ મુક્ત હોય તો પણ પાછો ફાંસામાં પડે છે. ૫૮

અલ્પાન્નામ્યવહારેણ રહઃસ્થાનાસનેન ચ ।

હિયમાણાનિ વિપયૈરિન્દ્રિયાણિ નિવર્તયેત્ ॥ ૫૯ ॥

અલ્પ અન્નનો આહાર કરીને, તેમજ એકાંત સ્થાનમાં આસન રાખીને, તેણે વિપયોથી તણાતી ઇન્દ્રિયોને યોતાની અધીનતામાં લેવી. ૫૯

इन्द्रियाणां निरोधेन रागद्वेषक्षयेण च ।

अहिंसया च भूतानाममृतत्वाय कल्पते ॥ ६० ॥

ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ કરી, રાગદ્વેષનો ક્ષય કરી અને પ્રાણી માત્રને વિશે અહિંસા રાખી, તેણે મોક્ષને માટે યોગ્ય થવું. ૬૦

अवेक्षेत गतीर्नृणां कर्मदोषसमुद्भवाः ।

निरये चैव पतनं यातनाश्च यमक्षये ॥ ६१ ॥

विप्रयोगं प्रियैश्चैव संयोगं च तथाऽप्रियैः ।

जरया चाभिभवनं व्याधिभिश्चोपपीडनम् ॥ ६२ ॥

કર્મના દોષે કરીને માણસોની જે ગતિ થાય, નરકમાં જે તેમનું પતન થાય, યમલોકમાં જે તેમને યાતનાઓ મળે, પ્રિયજનોનો તેમને જે વિભેગ થાય, અપ્રિયજનોનો તેમને જે સંયોગ થાય, ધડપણનું તેમને જે આક્રમણ થાય અને વ્યાધિઓથી તેમને જે પીડા થાય, તે સર્વનો તેણે વિચાર કરવો.

देहादुत्क्रमणं चास्मात्पुनर्गर्भे च संभवम् ।

યોનિકોટિમહસ્રેણુ સ્ત્રીશ્વાસ્યાન્તરાત્મનઃ ॥ ૬૩ ॥

અ તરાત્મા આ દેહમાંથી નીકળે છે, દ્રી ગર્ભમાં આવે છે અને હજારો અને કરોડો યોનિઓમાં તે આવ-જત કરે છે એમ વિચાર કરવો. ૬૩

अधर्मप्रभवं चैव दुःखयोगं शरीरिणाम् ।

धर्मार्थप्रभवं चैव सुखमयोगमक्षयम् ॥ ६४ ॥

દેહધારીઓને હું ખનો જે યોગ છે, તે અધર્મને કારણે અને તેમને મુખનો જે આશય સંયોગ છે તે ધર્મના

વિરુદ્ધ પ્રલસાક્ષાત્કારને કારણે છે-એમ ચિંતવન કરવું ૬૪

સૂક્ષ્મતાં ચાન્વવેક્ષેન યોગેન પરમાત્મનઃ ।

દેહેષુ ચ સમુત્પત્તિમૃત્તમેષ્વધમેષુ ચ ॥ ૬૫ ॥

યોગવડે પરમાત્માની સૂક્ષ્મતાનુ અવલોકન કરવું; તેમજ ઉત્તમ અને અધમ દેહોમાં થતા જન્મનો વિચાર કરવો. ૬૫

દૂષિતોઽપિ ચરેદ્ધર્મં યત્ર તત્રાશ્રમે રતઃ ।

સમઃ સર્વેષુ ભૂતેષુ ન લિઙ્ગં ધર્મકારણમ્ ॥ ૬૬ ॥

જે જે આશ્રમમાં રહેતા હોઈએ તે તે આશ્રમના આચારથી દૂષિત થયા હોઈએ તો પણ પ્રાણીમાત્રને વિશે સમદષ્ટિ રાખી ધર્માચરણ કરવું કેમકે. બાહ્યચિહ્ન કંઈ ધર્મનું કારણ નથી ૬૬

ફલં કતકવૃક્ષસ્ય યદ્યપ્યમ્બુપ્રસાદકમ્ ।

ન નામગ્રહણાદેવ તસ્ય વારિ પ્રસીદતિ ॥ ૬૭ ॥

નિર્મળીના વૃક્ષનુ ફળ પાણીને નિર્મળ કરનાર છે, પરંતુ તેનું માત્ર નામ લીધાથી પાણી નિર્મળ થઈ જતું નથી.

સંરક્ષણાર્થં જન્તૂનાં રાત્રાવહનિ વા સદા ।

શરીરસ્યાત્યયે ચૈવ સમીક્ષ્ય વસુધાં ચરેત્ ॥ ૬૮ ॥

શરીરને પીડા થતી હોય તો પણ તેણે જીવોની રક્ષા સાથે રાત્રે અને દિવસે, સર્વદા જોઈ જોઈને પૃથ્વી ઉપર ચાલવું. ૬૮

અહ્વા રાત્ર્યા ચ યાજ્ઞન્તૂન્હિનસ્ત્યજ્ઞાનતો યતિઃ ।

તેષાં સ્નાત્વા વિશુદ્ધચર્થં પ્રાણાયમાન્પડાચરેત્ ॥ ૬૯ ॥

યતિ રાત્રે અને દિવસે અબાણતાં જીવોની જ હિ સા કરે છે, તેની વિશુદ્ધિ માટે તેણે સ્નાન કરી ને છ પ્રાણાયામ કરવા.

પ્રાણાયામા બ્રાહ્મણસ્ય ત્રયોઽપિ વિધિવત્કૃતાઃ ।

વ્યાહતિપ્રણવૈર્યુક્તા વિજ્ઞેયં પરમં તપઃ ॥ ૭૦ ॥

(સાત) વ્યાહૃતિ અને (દશ) પ્રણવ સાથે વિધિપૂર્વક
કરેલા ત્રણ પ્રાણાયામને પણ આભણુનું પરમ તપ બણવું. ૭૦
દહન્તે ધ્યાયમાનાનાં ધાતૂનાં હિ યથા મલાઃ ।

તથેન્દ્રિયાણાં દહન્તે દોષાઃ પ્રાણસ્ય નિગ્રહાત્ ॥ ૭૧ ॥

ધાતુઓના મળ જેમ અગ્નિના તાપથી બળી જાય છે,
તેમ ઈન્દ્રિયોના દોષો પ્રાણના નિગ્રહથી બળી જાય છે. ૭૧

પ્રાણાયમૈર્દેહોપાન્ધારણામિશ્વ કિલ્ચિપમ્ ।

પ્રત્યાહારેણ સંસર્ગાન્ધ્યાનેનાનીશ્વરાન્ગુણાન્ ॥ ૭૨ ॥

દોષોને પ્રાણાયામોથી બાળવા, પાપને ધારણાથી બાળવાં,
ત્રિપથસંસર્ગોને પ્રત્યાહારથી બાળવા અને ક્રોધાદિ અનીધર
ગુણોને ધ્યાનથી બાળવા. ૭૨

ઉચ્ચાવચેષુ ભૂતેષુ દુર્જ્ઞેયામકૃતાત્મભિઃ ।

ધ્યાનયોગેન સંપદયેદ્રતિમસ્યાન્તરાત્મનઃ ॥ ૭૩ ॥

આ જીવાત્મા ઇચ્છનીય પ્રાણીઓની યોનિમાં અવતાર
પામે છે, એ વાતને અસંસ્કારી જીવો બણતા નથી. તેથી,
ધ્યાનયોગથી તે ગતિને સુરીને બણવી. ૭૩

સમ્યગ્દર્શનસંપન્નઃ કર્મભિર્ન નિવદ્ધયતે ।

દર્શનેન વિહીનસ્તુ સંસારં પ્રતિપદ્યતે ॥ ૭૪ ॥

સત્યનો સાક્ષાત્કાર પામેલો માણસ કર્મથી બંધાતો
નથી. પણ જે એ સાક્ષાત્કારથી રહિત છે, તેને સંસારના ફેરા-
આંટા રહે છે. ૭૪

અહિંસયેન્દ્રિયાસજ્ઞૈર્વંદિકૈશ્ચૈવ કર્મભિઃ ।

તપસશ્ચરણૈશ્ચોગ્રૈઃ સાધયન્તીહ તત્પદમ્ ॥ ૭૫ ॥

અહિંસા, ઇન્દ્રિયોમાં અનાસક્તિ, વૈદિક કર્મો અને ઉચ્ચ
તપશ્રયા વડે મનુષ્ય આ લોકમાં તે અભવદને સિદ્ધ કરે છે. ૭૫

અસ્થિમ્થૂળં સ્નાયુયુતં માંમશોણિતલેપનમ્ ।

ચર્માવનદ્દં દુર્ગન્ધિ પૂર્ણ સૂત્રપૂરીપયોઃ ॥ ૭૬ ॥

જરાશોકસમાવિષ્ટં રોગાયત્તનમાતુરમ્ ।

રજસ્વલમનિત્યં ચ ભૂતાવાસમિમં ત્યજેત્ ॥ ૭૭ ॥

હાડકાના થ ભાવાળું, સ્નાયુની દ્વારડીવાળું, માંસ ને
લોહીના લી પણવાળું, ચામડાએ મટેલું, મળમૂતની ગદ્ગદીથી
ભરેલું, જરા ને શોકથી ઘેરાયેલું, રોગનું ધામ, ભૂખ વગેરેની
વેદનાવાળું, રજેગુણી, અનિત્ય અને પચ મહાભૂતોના નિવા-
સરૂપ એવા આ શરીરનો ત્યાગ કરવો. ૭૬, ૭૭

નદીકૂલં યથા વૃક્ષો વૃક્ષં વા શક્નિર્યથા ।

તથા ત્યજન્નિમં દેહં કૃચ્છ્રાદ્ ગ્રાહાદ્વિમુચ્યતે ॥ ૭૮ ॥

વૃક્ષ જમ નદીના કિનારાને છોડે છે અને પાણી જમ
વૃક્ષને છોડે છે, તેમ આ દેહનો જ ત્યાગ કરે છે, તે સસાર-
રૂપી મહાગ્રાહથી મુક્ત થાય છે. ૭૮

પ્રિયેષુ સ્વેષુ સુકૃતમપ્રિયેષુ ચ દુષ્કૃતમ્ ।

વિસૃજ્ય ધ્યાનયોગેન બ્રહ્માભ્યેતિ સનાતનમ્ ॥ ૭૯ ॥

અભજ્ઞાની પુરૂષ પોતાનાં પ્રિયોમાં પુણ્યને અને અપ્રિયોમાં
પાપને જાણીને તેના રાગદ્વેષને છોડે છે અને ધ્યાનયોગથી
સનાતન અભને પામે છે ૭૯

યદા ભાવેન ભવતિ સર્વભાનેષુ નિઃસ્પૃહઃ ।

તદા સુખમવાપ્નોતિ પ્રેત્ય ચેહ ચ શાશ્વતમ્ ॥ ૮૦ ॥

અધ્યાયી તરો રો વિરો વિરો વલ ધા અધ્યઃ
 વિરો વિરો વિરો વિરો વિરો વિરો વિરો વિરો વિરો વિરો
 વિરો વિરો વિરો વિરો વિરો વિરો વિરો વિરો વિરો વિરો

અને વિધિના સર્વોચ્ચત્તમ સજ્જાત્ત્વેનઃ સર્વેઃ ।

સર્વજ્ઞસિદ્ધિર્નિર્જીતો જ્ઞાપ્યેદાગ્રિષ્ટે ॥ ૮૧ ॥

આ વિધિ વધી પીને અર્થ મેજાને વેદીને અને અધ્ય
 વેદીને અધ્ય વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને

ધ્યાનિકં સર્વમેવતચ્છેનચમિદાગ્રિષ્ટમ્ ।

ન યનધ્યાનમધિકાધિક્રિયાફલહુષાશુને ॥ ૮૨ ॥

આ વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને
 વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને વેદીને

અધિયત્તં જ્ઞા જ્ઞેદાધિકૃદિકમેવ ચ ।

આધ્યાત્મિકં ચ સતતં વેદાન્તામિરિતં ચ યન્ ॥ ૮૩ ॥

વેદના વેદનિયમ બાગનો, વેદનાવિષયક બાગનો તથા
 વેદાંતમાં વેદના આધ્યાત્મિક બાગનો તિર તર જપ ક્ષેત્રે. ૮૩

ઈદં શ્રમણમજ્ઞાનામિદમેવ વિજ્ઞાનતામ્ ।

ઈદમન્વિચ્છતાં સ્વર્ગમિદમાનન્ત્યમિચ્છતામ્ ॥ ૮૪ ॥

અત્યર્તાંશિ આટ, વિજ્ઞાતાંશિ આટ, સ્વર્ગેશ્ચુદા માટે
 અને વેદાભિલાષીઓ માટે આ વેદના શ્રમણ છે. ૮૪

અનેન ક્રમયોગેન પરિવ્રજતિ યો દિલ્લઃ ।

સ વિષ્ણુષ્ઠ પાપ્માનં પરં વ્રજાધિગચ્છતિ ॥ ૮૫ ॥

તે દિલ્લ આ ક્રમયોગે ક્રીને સન્યાસ સ્વીકારે છે. તે
 આ વેદનાં પાપનો તામ ક્રીને પરબ્રહ્મને પામે છે. ૮૫

चतुर्भिरपि चैवतैर्नित्यमाश्रमिभिर्द्विजैः ।

दशलक्षणको धर्मः सेवितव्यः प्रयत्नतः ॥ ९१ ॥

ये आरे आश्रमना द्विजवर्णेषु निग्य दश लक्षणवाणो
आ धर्मं प्रयत्नपूर्वकं सेववो. ८१

घृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।

धीर्विद्या सत्यमक्रोधो दशकं धर्मलक्षणम् ॥ ९२ ॥

धृति, क्षमा, दम, अस्तेय, शौच, इंद्रियनिग्रह, शास्त्र-
शुद्धि, विद्या. सत्य अने अक्रोध ये दश धर्मनां लक्षण छे. ८२

दश लक्षणानि धर्मस्य ये विप्राः समधीयते ।

अधीत्य चानुवर्तन्ते ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ९३ ॥

दशलक्षणकं धर्ममनुतिष्ठन्समाहितः ।

वेदान्तं विधिवच्छ्रुत्वा संन्यसेदनृणो द्विजः ॥ ९४ ॥

द्विजवर्णेषु आ दश लक्षणवाणा धर्मनुं सावधान चित्ते
अनुष्ठान करुनुं; अने वेदान्तनुं विधिपूर्वकं श्रवणु करी ऋण-
मुक्त थर्हि संन्यास धारणु करवो ८३, ८४

संन्यस्य सर्वकर्माणि कर्मदोषानपानुदन् ।

नियतो वेदमभ्यस्य पुत्रैश्वर्ये सुखं वसेत् ॥ ९५ ॥

सर्व कर्मानो त्याग करीने, कर्मदोषानो नाश करी, नियम-
परायणु रही अने वेदाभ्यास करी तेणु पुत्रे आपेक्षा अश्वर्यमां
सुखपूर्वकं रहवु ८५

[संन्यसेत्सर्वकर्माणि वेदमेकं न संन्यसेत् ।

वेदसंन्यासतः शूद्रस्तस्माद्देदं न संन्यसेत् ॥

अध्याय ७ नो

राजधर्मान्प्रवक्ष्यामि पथात्तो भवेत्तुः ।

संभवश्च यथा तस्य निद्रिश्च परमा यथा ॥ १ ॥

एते दुःखात्तना धर्मो दृष्टंश्च . तेभ्यः तेना विद्ये च्यतेः

* विशेषे. तेनी ध्याय्य इत्यनि विदे अने तेनी विद्ये परमनि
विशे दुः शरीय १

બ્રાહ્મં પ્રાપ્તેન સંસ્કારં ક્ષત્રિયેણ યથાવિધિ ।

સર્વસ્યાસ્ય યથાન્યાર્યં કર્તવ્યં પરિરક્ષણમ્ ॥ ૨ ॥

યથાવિધિ ઉપનયન સંસ્કાર પામેલા ક્ષત્રિયે ન્યાયપૂર્વક

આ સર્વ લોકનું સંરક્ષણ કરવું. ૨

અરાજકેહિલોકેઽસ્મિન્સર્વતો વિદ્રુતે ભયાત્ ।

રક્ષાર્થમસ્ય સર્વસ્ય રાજાનમસૃજત્પ્રભુઃ ॥ ૩ ॥

કેમકે રાજા વિનાના આ લોકમાં એમરે ભયથી નાસભાગ
આલે છે. પ્રભુએ એ સર્વની રક્ષા માટે રાજા સર્જ્યો છે. ૩

રાજા દેવશી છે—

ઇન્દ્રાનિલયમાર્કાણામગ્રેથ વરુણસ્ય ચ ।

ચન્દ્રવિત્તેશયોર્થેવ માત્રા નિર્હત્ય શાશ્વતીઃ ॥ ૪ ॥

ઇન્દ્ર, વાયુ, યમ, સૂર્ય, અગ્નિ, વજ્ર, ચંદ્ર અને કુબેરના
સનાતન અંશોને લઈને રાજા સર્જ્યો છે. ૪

યસ્માદેવાં સુરેન્દ્રાણાં માત્રાભ્યો નિર્મિતો નૃપઃ ।

તસ્માદભિભવન્યેષ સર્વભૂતાનિ તેજસા ॥ ૫ ॥

રાજાનું નિર્માણ આ ઇન્દ્રાદિ દેવોના અંશોથી થયું છે.
તેથી તે પોતાના તેજથી સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર પ્રભાવ લોગવે છે.

તપન્યાદિત્યવૈષ્ણવ ચક્ષૂંપિ ચ મનાંમિ ચ ।

ન ચૈનં ભુવિ શક્નોતિ કશ્ચિદપ્યભિવીક્ષિતુમ્ ॥ ૬ ॥

તે મન ને આંખને સૂર્યની જગ્મ તપાવે છે પૃથ્વીમાં
કાઈ પણ તેની સામે જોવાને શક્તિમાન નથી ૬

સૌઽગ્નિર્ભવતિ વાયુશ્ચ મોર્કઃ મોમઃ સ ધર્મરાટ્ ।

સ કુબેરઃ સ વરુણઃ સ મહેન્દ્રઃ પ્રભાવતઃ ॥ ૭ ॥

સર્વ કર્મોનો ત્યાગ કરવો પણ એક વેદનો ત્યાગ ન કરવો. વેદનો ત્યાગ કરવાથી શદ્ર થઈ જવાય છે. તેથી વેદનો ત્યાગ કરવો નહિ.]

एवं संन्यस्य कर्माणि स्वकार्यपरमोऽस्पृहः ।

संन्यासेनापहत्यैनः प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ९६ ॥

આમ કર્મોનો ત્યાગ કરીને અને આત્મસાક્ષાન્કાગ્ના કાર્યમાં પરાયણ રહીને, સ્પૃહામુક્ત રહેલો તે સંન્યાસથી પાપોને દૂર કરી પરમ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. ૯૬

एष वोऽभिहितो धर्मो ब्राह्मणस्य चतुर्विधः ।

पुण्योऽक्षयफलः प्रेत्य राज्ञां धर्म निबोधत ॥ ९७ ॥

પરલોકમાં અક્ષય ફળ આપવાવાળો આ પવિત્ર એવો બ્રાહ્મણનો ચતુર્વિધ ધર્મ તમને કહ્યો. હવે ગજનો ધર્મ સાંભળો. ૯૭

इति श्री मानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां षष्ठोऽध्यायः ॥
 ઇતિશ્રી માનવધર્મશાસ્ત્રે ભૃગુપ્રોકતાયાં સંહિતાયાં અધ્યાય ૬ શ્લોકો સમાપ્ત

अध्याय ७ मी

राजधर्मान्प्रवक्ष्यामि यथावृत्तो भवेन्नृपः ।

संभवश्च यथा तस्य सिद्धिश्च परमा यथा ॥ १ ॥

હવે હું રાજાના ધર્મો કહું છું. તેમજ તેના યોગ્ય આચરણ વિશે, તેની યોગ્ય ઉત્પત્તિ વિશે અને તેની યોગ્ય પરમ સિદ્ધિ વિશે હું કહીશ. ૧

સર્વ કર્મોનો ત્યાગ કરવો પણ એક વેદનો ત્યાગ ન કરવો. વેદનો ત્યાગ કરવાથી શુદ્ધ થઈ જવાય છે. તેથી વેદનો ત્યાગ કરવો નહિ.]

एवं संन्यस्य कर्माणि स्वकार्यपरमोऽस्पृहः ।

संन्यासेनापहत्यैनः प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ९६ ॥

આમ કર્મોનો ત્યાગ કરીને અને આત્મસાક્ષાત્કાંતના કાર્યમાં પરાયણ રહીને, સ્પૃહામુક્ત રહેલો તે સંન્યાસથી પાપોને દૂર કરી પરમ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. ૯૬

एष वोऽभिहितो धर्मो ब्राह्मणस्य चतुर्विधः ।

पुण्योऽक्षयफलः प्रेत्य राज्ञां धर्म निवोधत ॥ ९७ ॥

પરલોકમાં અક્ષય ફળ આપવાવાળો આ પવિત્ર એવો બ્રાહ્મણનો ચતુર્વિધ ધર્મ તમને કહ્યો. હવે રાજાનો ધર્મ સાંભળો. ૯૭

इतिश्री मानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां षष्ठोऽध्यायः ॥
 इतिश्री मानવધર્મશાસ્ત્રે ભૃગુપ્રોક્તાયાં સંહિતાયાં અધ્યાય ૬ શ્લોકસમાપ્ત

अध्याय ७ मी

राजधर्मान्प्रवक्ष्यामि यथावृत्तो भवेन्नृपः ।

संभवश्च यथा तस्य सिद्धिश्च परमा यथा ॥ १ ॥

હવે હું રાજાના ધર્મો કહું છું. તેમજ તેના યોગ્ય આચરણ વિશે, તેની યોગ્ય ઉત્પત્તિ વિશે અને તેની યોગ્ય પરમ મિદ્ધિ વિશે હું કહીશ. ૧

બ્રાહ્મં પ્રાપ્તેન સંસ્કારં ક્ષત્રિયેણ યથાવિધિ ।

સર્વસ્યાસ્ય યથાન્યાયં કર્તવ્યં પરિરક્ષણમ્ ॥ ૨ ॥

યથાવિધિ ઉપનયન સંસ્કાર પામેલા ક્ષત્રિયે ન્યાયપૂર્વક
આ સર્વ લોકનું સંરક્ષણ કરવું. ૨

અરાજકે હિ લોકેઽસ્મિન્સર્વતો વિદ્રુતે ભયાત્ ।

રક્ષાર્થમસ્ય સર્વસ્ય રાજાનમસૃજત્પ્રભુઃ ॥ ૩ ॥

કેમકે રાજા વિનાના આ લોકમાં ચોમેર ભયથી નાસભાગ
આલે છે. પ્રભુએ એ સર્વની રક્ષા માટે રાજા સર્જાયા છે. ૩

રાજા દેવાદી છે—

ઇન્દ્રાનિલયમાર્કાણામગ્રેથ વરુણસ્ય ચ ।

ચન્દ્રવિત્તેશયોશ્ચૈવ માત્રા નિર્હૃત્ય શાશ્વતીઃ ॥ ૪ ॥

ઇન્દ્ર, વાયુ, યમ, સૂર્ય, અગ્નિ, વરુણ, ચંદ્ર અને કુબેરના
સનાતન અંશેને લઈને રાજા સર્જાયા છે. ૪

યસ્માદેપાં સુરેન્દ્રાણાં માત્રાભ્યો નિર્મિતો નૃપઃ ।

તસ્માદભિભવન્યેપ સર્વભૂતાનિ તેજસા ॥ ૫ ॥

રાજાનું નિર્માણ આ ઇન્દ્રાદિ દેવાના અંશોથી થયું છે;
તેથી તે પોતાના તેજથી સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર પ્રભાવ લોગવે છે.

તપન્યાદિત્યવન્નૈષ ચક્ષૂંપિ ચ મનાંસિ ચ ।

ન ચૈનં ધ્રુવિ શક્નોતિ કશ્ચિદપ્યભિવીક્ષિતુમ્ ॥ ૬ ॥

તે મન ને આંખને સૂર્યની જમ તપાવે છે. પૃથ્વીમાં
કાઈ પણ તેની સામે જોવાને શક્તિમાન નથી. ૬

સોઽગ્નિર્ભવતિ વાયુશ્ચ સોઽર્કઃ સોમઃ સ ધર્મરાદ્ ।

સ કુવેરઃ સ વરુણઃ સ મહેન્દ્રઃ પ્રભાવતઃ ॥ ૭ ॥

પશા । ૧૭૯ તેજ આસિ, તે ૮ વાય, તેજ અર્ષ, તેજ યામ,
તેજ યમ, તેજ ધ્યેય, તેજ ૧૨૫૫ અનં તેજ ૨૨૬ વાય છે ૭

કાલોઽપિ નામન્તરગો મનુષ્ય ઇતિ ભૂમિગઃ ।

મહતી દેવતા લેપા નમસ્ત્યેણ નિષ્ઠિતિ ॥ ૮ ॥

અન્ત આગ્નિ દેવતા પાવ તેને અવમાનતા તદ્દિઃ કેમકે
અં તે મનુષ્યરૂપમાં અન્ત દેવતા છે ૮

एकमेव दहत्यग्निर्नरं द्रुपमर्षिणम् ।

कुलं दहति राजाग्निः सपशुद्रव्यसंचयम् ॥ ९ ॥

આસિ તે અંક પામે આવનારનેજ આગે છે, આંકે ગળ-
કૃષી આસિ તે પશુ અને ધનના અ અંક આગે સમસ્ત ધુક્તે
આગે છે. ૯

कार्यं सोऽवेक्ष्य शक्तिं च देशकालौ च तत्त्वतः ।

કુરુતે ધર્મસિદ્ધયર્થં વિશ્વરૂપં પુનઃ પુનઃ ॥ ૧૦ ॥

કાર્ય, શક્તિ અને દેશકાલનો તત્ત્વત વિચાર કરીને તે
ધર્મની સિદ્ધિ અર્થે વારંવાર વિવિધરૂપ ધારણ કરે છે. ૧૦

यस्य प्रसादे पद्मा श्रीर्विजयश्च पराक्रमे ।

મૃત્યુશ્ચ વસતિ ક્રોધે સર્વતેજોમયો હિ સઃ ॥ ૧૧ ॥

જેની પ્રસન્નતામાં કમલવાસિની લક્ષ્મી છે, જેના પરા-
ક્રમમાં વિજય છે અને જેના ક્રોધમાં મૃત્યુનો નિવાસ છે, તે
સાચેજ સર્વ તેજે ભર્યો છે. ૧૧

तं यस्तु द्वेष्टि संमोहात्स विनश्यत्संशयम् ।

તસ્ય હ્યાશુ વિનાશાય રાજા પ્રકુરુતે મનઃ ॥ ૧૨ ॥

સર્વો દણ્ડજિતો લોકો દુર્લભો હિ શુચિર્નરઃ ।

દણ્ડમ્ય હિ ભવાન્સર્વં જગન્મોગાય કલ્પતે ॥ ૨૨ ॥

દ દુર્લભ સૌ લોકો વચ છે કેમકે સ્વભાવથી નિર્દોષ એવો માણસ દુર્લભ છે. દ દના ભયથીજ આપું જગત પોત-પોતાના ભોગ ભોગવવા ચમત્ થાય છે. ૨૨

દેવદાનવગન્ધર્વા રક્ષાંયિ પતગોરગાઃ ।

તેઽપિ મોગાય કલ્પન્તે દણ્ડેનૈવ નિપીડિતાઃ ॥ ૨૩ ॥

દેવા. દાનવા. ગન્ધર્વા. રાક્ષસો. પક્ષીઓ અને સર્પો એ બધાંજ દ દુર્લભ દુષ્ટાદનેજ પોતપોતાના ભોગ ભોગવી શકે છે.

દુષ્પેયુઃ સર્વેવર્ણાશ્ચ મિથેરન્મર્ત્વમેતવઃ ।

સર્વલોકપ્રમોપથ ભવેદ્દણ્ડસ્ય વિભ્રમાત્ ॥ ૨૪ ॥

દ દના દુષ્પયોગથી સર્વ વર્ણો દૂષિત થાય છે, સર્વ શાસ્ત્રેતુઓ તૃપ્તી પાડે છે અને સર્વ લોકમાં ખળભળાટ ઊઠે છે.

યત્ર શ્યામો લોહિતાક્ષો દણ્ડધરતિ પાપહા ।

પ્રજાસ્તત્ર ન મુણન્તિ નેતા ચેન્સાધુ પશ્યતિ ॥ ૨૫ ॥

પાપનાશ કરનારો. શામળો અને લાલ આંખવાળો દંડ જ્યાં ધૂમે છે અને જ્યાં દંડકર્તા ન્યાયપૂર્વક દંડવિધાન કરે છે ત્યાં પ્રજા મૂંઝાતી નથી. ૨૫

તમ્યાહુઃ સંપ્રણેતારં રાજાનં સત્યવાદિનમ્ ।

સમીક્ષ્યકારિણં પ્રાજ્ઞં ધર્મકામાર્થકોવિદમ્ ॥ ૨૬ ॥

તે દંડનો વ્યવહાર કરનારો ગજ સત્યવાદી હોય, વિચાર-પૂર્વક કાર્ય કરનારો હોય, બુદ્ધિમાન હોય અને ધર્મ, અર્થ, નેમજ કામને સારી રીતે જાણનારો હોય, એમ શાસ્ત્રને જાણનારો કહે છે. ૨૬

સર્વો દણ્ડજિતો લોકો દુર્લભો હિ શુચિર્નરઃ ।

દણ્ડસ્ય હિ ભયાત્સવં જગદ્ભોગાય કલ્પતે ॥ ૨૨ ॥

દેવથીજ સૌ લોક વશ છે. કેમકે સ્વભાવથી નિર્દોષ એવો માણસ દુર્લભ છે. દંડના ભયથીજ આપુ જગત પોત-પોતાના ભોગ ભોગવવા સમર્થ થાય છે. ૨૨

દેવદાનવગન્ધર્વા રક્ષાંમિ પતંગોરગાઃ ।

તેઽપિ ભોગાય કલ્પન્તે દણ્ડેનૈવ નિપીડિતાઃ ॥ ૨૩ ॥

દેવો, દાનવો, ગન્ધર્વો, રાક્ષસો, પક્ષીઓ અને સર્પો એ બધાંજ દેવથી દયાકરનેજ પોતપોતાના ભોગ ભોગવી શકે છે.

દુષ્યેયુઃ સર્વવર્ણાશ્ચ ભિદ્યેરન્સર્વસેતવઃ ।

સર્વલોકુપ્તક્ષોપશ્ચ ભવેદ્દણ્ડસ્ય વિભ્રમાત્ ॥ ૨૪ ॥

દંડના દુરુપયોગથી સર્વ વર્ણો દૂષિત થાય છે, સર્વ શાસ્ત્રસેતુઓ તૂટી પડે છે અને સર્વ લોકમાં ખળભળાટ ઊઠે છે.

યત્ર શ્યામો લોહિતાક્ષો દણ્ડશ્ચરતિ પાપહા ।

પ્રજાસ્તત્ર ન મુહ્યન્તિ નેતા ચેન્સાધુ પશ્યતિ ॥ ૨૫ ॥

પાપનાશ કરનારો, શામળો અને લાલ આંખવાળો દંડ જ્યાં ધૂમે છે અને જ્યાં દંડકર્તા ન્યાયપૂર્વક દંડવિધાન કરે છે ત્યાં પ્રજા મૂંઝાતી નથી ૨૫

તસ્યાહુઃ સંપ્રણેતારં રાજાનં સત્યવાદિનમ્ ।

સમીક્ષ્યકારિણં પ્રાજ્ઞં ધર્મકામાર્થકોવિદમ્ ॥ ૨૬ ॥

તે દંડનો વ્યવહાર કરનારો ગણ સત્યવાદી હોય, વિચાર-પૂર્વક કાર્ય કરનારો હોય, બુદ્ધિમાન હોય અને ધર્મ, અર્થ, તેમજ કામને સારી રીતે જાણનારો હોય, એમ શાસ્ત્રને જાણનારા કહે છે ૨૬

તં રાજા ગણમન્મથક નિવર્ગેણાભિભવે ।

જ્ઞામાત્મા વિપયઃ શુદ્ધો દષ્ટનંવ નિદન્યતે ॥ ૨૭ ॥

તે રાજા તો એના ગણની ગીતિવ્યાપક જી અવધારક છે તે તો મન અથવા અનન્ય અનિવાર્ય શુદ્ધિ પામે છે. પણ તે તેની જ વિસ્માયના અન્ય અન્યાયી કૌચ છે તે તે અવધારના પનાંગ અન્યદ - કૃતિજ નાયો વ્યય છે. ૨૭

દષ્ટો હિ સુમહત્તેજો દુર્વસ્થાકૃતાત્માભિઃ ।

ધર્માદિચલિતં હન્તિ નૃપમેવ સત્વાન્ધવમ્ ॥ ૨૮ ॥

કેનેકે તે દુર્વસ્થાકૃતાત્મા છે અસંસ્કારી આત્મા તેને ધારણ કરી ગંદ અન તરી ધર્મથી વિચલિત થયેલા ગળતે તે પરિવાર નહિત નારી નામે છે ૨૮

તતો દુર્ગં ચ રાષ્ટ્રં ચ લોકં ચ સચરાચરમ્ ।

અન્તરિક્ષગતાંશ્ચ મુનીન્દેવાંશ્ચ પીડયેત્ ॥ ૨૯ ॥

પછી દુર્ગને, રાષ્ટ્રને, સચરાચર લોકને, અંતરિક્ષમાં રહેલા મુનિઓને તેમજ દેવોને પણ તે પીડા કરે છે. ૨૯

સૌઽસહાયેન મૂઢેન લુબ્ધેનાકૃતવુદ્ધિના ।

ન શક્યો ન્યાયતો નેતું સક્તેન વિપયપુ ચ ॥ ૩૦ ॥

જે રાજા અસહાય છે, જે મૂઢ અને લોભિયો છે, જે અસંસ્કારી વુદ્ધિનો છે અને જે વિપયોમાં આસક્ત છે, તે કદાપિ એ દંડને ન્યાયપૂર્વક ચલાવી શકતો નથી. ૩૦

શુચિના સત્યમન્ધેન યથાશાસ્ત્રાનુસારિણા ।

પ્રણેતું શક્યતે દષ્ટઃ સુમહાયેન ધીમતા ॥ ૩૧ ॥

એ દંડને તો તેજ ચલાવી શકે છે, કે જે રાજા પરિવ

છે, સત્યવચની છે, શાસ્ત્રાનુસાર વર્તન રાખે છે, મંત્રી આદિ સહાયકોવાળો છે અને જી શુદ્ધિમાન છે. ૩૧

સ્વરાષ્ટ્રે ન્યાયવૃત્તઃ સ્યાદ્ગુણદણ્ડશ્ચ શત્રુણુ ।

સુહૃત્સ્વજિહ્વાઃ સ્તિગ્ધેષુ ત્રાહ્મણેષુ ક્ષમાન્વિતઃ ॥ ૩૨ ॥

રાજાએ પોતાના રાષ્ટ્રમાં ન્યાયયુક્ત વર્તવું, શત્રુઓનું તીક્ષ્ણ દંડ વડે દમન કરવું, સ્નેહી મિત્રો વિશે સરળતા રાખવી અને બ્રાહ્મણો વિશે ક્ષમાયુક્ત રહેવું. ૩૨

एवंवृत्तस्य नृपतेः शिलोञ्छेनापि जीवतः ।

विस्तीर्यते यशो लोके तैलविन्दुरिवाम्भसि ॥ ૩૩ ॥

આમ વર્તનાએ રાજા શિલોંછવૃત્તિથી જીવતો હોય તે-
પણ પાણીમાં તેલના ટીપાની જેમ તેનો યશ લોહલોહમાં
પ્રસરે છે. ૩૩

अतस्तु विपरीतस्य नृपतेरजितात्मनः ।

संक्षिप्यते यशो लोके घृतविन्दुरिवाम्भसि ॥ ૩૪ ॥

આથી ઊલટું વર્તનારા અને વિપયવશ ચિત્તવાળા
રાજાનો યશ, જેમ ઘીનું ઝિંદું પાણીમાં સ દાઝામ જાય છે,
તેમ લોહમાં સ ક્ષેપ પામે છે ૩૪

स्ये स्वे धर्मे निविष्टानां सर्वेषामनुपूर्वशः ।

वर्णानामाश्रमाणां च राजा सृष्टोऽभिरक्षिता ॥ ૩૫ ॥

પોતપોતાના ધર્મમાં અનુક્રમે રહેનારા સર્વ વર્ણોના
તેમજ આશ્રમેના સ રક્ષક લેખે રાજાનું નિર્માણ છે ૩૫

तेन यद्यन्सभृत्येन कर्तव्यं रक्षता प्रजाः ।

तच्छोऽहं प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ॥ ૩૬ ॥

તેન યદ્યન્સમ્ભૃત્યેન કર્તવ્યં રક્ષતા પ્રજાઃ ।
તત્શોહં પ્રવક્ષ્યામિ યથાવદનુપૂર્વશઃ ॥ ૩૬ ॥

પોતાના સેવકોની સહાયતાથી રાજ્યે પ્રજના રક્ષણ માટે જે જે કરવું જોઈએ છે, તે તે હું કમપૂર્વક યથાવત્ કહીશ.

બ્રાહ્મણાન્પર્યુપાસીત પ્રાતરુત્થાય પાર્થિવઃ ।

ત્રૈવિદ્યવૃદ્ધાન્વિદુપસ્તિષ્ઠેત્તેષાં ચ શાસને ॥ ૩૭ ॥

પ્રાત કાલે ઊઠીને રાજ્યે ત્રણ વેદોના જ્ઞાને કરીને વૃદ્ધ એવા વિદ્વાનોની સેવા કરવી અને તેમની આજ્ઞામાં રહેવું. ૩૭

વૃદ્ધાંશ્ચ નિત્યં સેવેત વિપ્રાન્વેદવિદઃ શુચીન્ ।

વૃદ્ધસેવી હિ સતતં રક્ષોભિરપિ પૂજ્યતે ॥ ૩૮ ॥

રાજ્યે વૃદ્ધ, વેદજ્ઞ અને પવિત્ર બ્રાહ્મણોની નિત્ય સેવા કરવી; કારણ કે, વૃદ્ધોની સેવા કરનારને રાક્ષસ પણ સતત સતકારે છે. ૩૮

તેભ્યોઽધિગચ્છેદ્વિનયં વિનીતાત્માપિ નિત્યશઃ ।

વિનીતાત્મા હિ નૃપતિર્ન વિનશ્યતિ કર્હિંચિત્ ॥ ૩૯ ॥

પોતે સુસસ્કૃત હોય તો પણ રાજા વૃદ્ધો પાસેથી નિત્ય વિનય મેળવે, કેમકે વિનયી રાજાનો કદી વિનાશ થતો નથી.

વહ્વોઽવિનયાન્નષ્ટા રાજાનઃ સપરિચ્છદાઃ ।

વનસ્થા અપિ રાજ્યાનિ વિનયાત્પ્રતિપેદિરે ॥ ૪૦ ॥

અવિનયી થવાથી અનેક રાજ્યો સડુટુ બનાવ પામ્યા છે. તો વનવાસે રહેલાએ પણ વિનયે કરીને રાજ્યો મેળવ્યાં છે.

વેનો વિનયોઽવિનયાન્નહુપથૈવ પાર્થિવઃ ।

મુદાઃ પૈત્રવનથૈવ સુમુખો નિમિરેવ ચ ॥ ૪૧ ॥

વેન, નડુપ, પિજવન, મુદાસ, મુમુખ અને નિનિ એ રાજ્યો! પણ વિનયરહિત થવાથી વિનાશ પામ્યા હતા. ૪૧

સપ્તકસ્યાસ્ય વર્ગસ્ય સર્વત્રૈવાનુપહ્નિઃ ।

પૂર્વં પૂર્વં ગુરુતરં વિદ્યાઙ્ગસનમાત્મવાન્ ॥ ૫૨ ॥

(મદિરાપાન ઇત્યાદિ ચાર અને માનનારી વગેરે વાન એમ) આ સાત વ્યસનો આ ગણવર્ગની સર્વ વાને નાના છે. તેમાં આત્મવાને આગળ આગળના તે ન વ્યસનને પછી પછીના તે તે ક્રમાં વિશેષ કહ્યાયક જાણવા ૫૨

વ્યસનસ્ય ચ મૃત્યોથ વ્યસનં કટ્ઠમુચ્યતે ।

વ્યસન્યધોઽધો વ્રજતિ સ્વર્યાત્યવ્યસની મૃતઃ ॥ ૫૩ ॥

વ્યસન અને મૃત્યુ એ બેમાં વ્યસન વિશેષ કહ્યાની વાત વાય છે. વ્યસની માણસ નીચે તે નીચે તન્કનાં પડે તે વ્યસને નિર્વ્યસની મરીને સ્વર્ગનાં જાય છે. ૫૩

મૌલાઙ્ગાસ્રાચિદઃ શૂર્ગેષુઙ્ગલક્ષાન્કુલોદ્રતાન્ ।

સચિવાન્સપ્ત ચાષૌ વા પ્રકુર્વીત પરીક્ષિતાન્ ॥ ૫૪ ॥

૧ શપર પરાધી સેવા કરનારા, શાખોને વળવનારા, ૨ શપર, ધાર્યું ક્ષેત્ર સર કરનારા, મુદ્દ કુલમાં જન્મેલા અને તેમના સાચા નીવડેલા એવા સાત ક્રમાં પાદ ના સંખ્યા નાને વ્યસનને અપિ યત્સુકરં કર્મ તદપ્યેકેન દુષ્કરમ્ ।

વિશેષતોઽમહાયેન ક્ષિત્તુ રાજ્યં મટોદયમ્ ॥ ૫૫ ॥

નહે કુ હોય તે માન પણ એકો જાવ નુ નાને પછી મહાઙ્ગવ્યાયાગે વ્યસને મહાય વળવ નાને વિશેષ કુ ક્રમાં ન હોય ૫૫

તૈઃ સાર્થં ચિન્તયેજ્યં સામાન્યં સાર્થવેષઃ સ્ ।

સ્થાનં સમુદરં ગુપ્તિ તવ્યપ્રશમતાને ૫૬ ૫૬

अनुरक्तः शुचिर्दक्षः स्मृतिमान्देशकालवित् ।

वपुष्मान्वीतभीर्वाग्मी दृतो राज्ञः प्रशस्यते ॥ ६४ ॥

राज्यनो ते इत वपुष्माय छे, जे प्रीतियुक्त होय, पवित्र, दक्ष अने स्मृतिशक्तिवागो होय, जे देश अने कालने ज्ञानु-
नारे होय, तेमज सुंदर आंधावागो, निर्भय अने वातशीत
करवाभां निपुण होय. ६४

[संधिविग्रहकालज्ञान्समर्थानायतिक्षमान् ।

परैरहार्यान्शुद्धांश्च धर्मतः कामतोऽर्थतः ॥

समाहर्तुं प्रकुर्वीत सर्वशास्त्रविपश्चितः ।

कुलीनान् वृत्तिसंपन्नान्निपुणान्कोशवृद्धये ॥

स धिविग्रहको काल ज्ञानुनारा, समर्थ, लविष्यभां इतो-
दय आपी शकनारा, गीज्योथी कूटे नहि अवा, धर्म, अर्थ
अने कामनी दृष्टिअे योअ्या, सर्व शास्त्रानां विद्वान, कुलीन,
आजुविकायुक्त अने निपुण अवा भाणुसोने कोशवृद्धि भाटेना
कर लाववानां कार्योभां योअवा]

[आयव्ययस्य कुशलान् गणितज्ञानलोलुपान् ।

नियोजयेद्धर्मनिष्ठान्सम्यकार्यार्थचिन्तकान् ॥

आवकजवकभां दुशण, गणित ज्ञानुनारा, लोलुपतावि-
नाना, धर्मनिष्ठ अने कामना प्रयोअनने सारी रीते विचार-
नाराने आवकजवकना कार्यभां नीमवा.]

[कर्मणि चातिकुशलान् लिपिज्ञानायतिक्षमान् ।

सर्वविश्वासिनः सत्यान् सर्वकार्येषु निश्चितान् ॥

अकृताशांस्तथा भर्तुः कालज्ञांश्च प्रसंगिनः ।

कार्यकामोपधाशुद्धान् ब्राह्मणभ्यंतरचारिणः ॥

પોતાના દેશ તરફ ગયાનવા માટે ત્યાગેને તત્પર હિ
 મણી કરી, એ નવે પોતાને ; પણ ત્યાગે તદ્દિ એવા પ્રયત્ન
 કરેલા. ૬૬

જાત્કલં મહ્યમંવ્રમાર્ગપ્રાગમનામિલમ્ ।

રમ્યમાનતમામન્તં મ્નાઝીઝ્યં દેશપ્રાપ્તમેત્ ॥ ૬૭ ॥

અન્વઝ્ય એ મત્ત દેશ (સમગ્રાણી આઝ્ય ને પવન-તડો
 વધારે એવા દેશ) માં ગામ કર્યા જેમાં ખૂબ સાન્ય વતુ હોય,
 જેમાં માટે ભાગે આપેા ગદેવા હોય, જે ડેગાત્રિથી સહિત
 હોય, જે મનોહર હોય, જેમાં ગામનો નમતા ગદેવા હોય
 અને જેમાં ખેતી અને વેપાર સાગં આવતાં હોય. ૬૬

ધન્વદુર્ગં મહીદુર્ગમવ્દુર્ગં વાર્ધમેવ વા ।

નૃદુર્ગં ગિરિદુર્ગં વા સમાશ્રિત્ય વસેત્પુરમ્ ॥ ૭૦ ॥

ત્યાં ધન્વદુર્ગ, મહીદુર્ગ, વજ્રદુર્ગ, વૃક્ષદુર્ગ, મનુષ્યદુર્ગ
 અથવા ગિરિદુર્ગ એનો આશ્રય લઈને નગર વસાવવું. ૭૦

સર્વેણ તુ પ્રયત્નેન ગિરિદુર્ગં સમાશ્રયેત્ ।

एषां हि बाहुगुण्येन गिरिदुर्गं विशिष्यते ॥ ७१ ॥

* ચારે બાહુએ દશ કોસ સુધી જે પ્રદેશ જલરહિત હોય તે
 ન્વદુર્ગ કહેવાય છે. જે દિલ્લો પથ્થર કે ઈંટનો અનાવેલો હોય,
 તર હાથ ઊંચો હોય, ખૂમ વિસ્તારવાળો હોય, જેમા વગર રોકે
 શરીરની સગાય એવું હોય, અને જેમા જાળિયા હોય, તે મહીદુર્ગ
 કહેવાય છે. જેની ચારે બાહુ અગાધ પાણી હોય, તે વજ્રદુર્ગ છે,
 અને જેજન સુધી જેને ફરતી ઝાડોની ઝાડી હોય તે વૃક્ષદુર્ગ છે.
 મથી, ઘોડા આદિનુ સૈન્ય જેની રક્ષા માટે ચોતરફ ઊભું રખાવું
 , તે મનુષ્યદુર્ગ છે, અને જેના ઉપર ખૂમ મુશકેલીથી ચડી
 છે તથા જે પર્વતો વચ્ચે હોય છે, તેને ગિરિદુર્ગ કહે છે.

अथाथ ६ ना

नव प्रथमे गिरिगंगा न्याय इति. ३६३ ३०
अन्य गुणाने लीधे न गिरि. गं नो ॥ वि० ५६ ३१

प्रीष्याद्यान्यात्रिनास्तेषां मुगमर्तात्रयाऽप्यराः ।
प्रीष्युत्तराणि क्रमशः कुरत्तमनसामगः ॥ ७२ ॥

ते पंचदुर्गं. महीदुर्गं पने दण्डदुर्गं च पानु दुर्गेभि
अनुक्रमे मुंगा. न मे अने प्रथमने रदे हे त्याच पक्षीना
पानगां अनुक्रमे वांरां. ननुप अने देसा रदे हे ७२

यथा दुर्गात्रिनानेतानोपदिशन्ति शत्रवः ।
तथारयो न हिंसन्ति नृप दुर्गममाश्रितम् ॥ ७३ ॥

दुर्गाने आश्रये रदेसां आ प्राणीजाने नम तेना शत्रुओ
भासी शकता नथीः तेग दुर्गने आश्रये वननाग राजने पणु
तेओ भासी शकता नथी ७३

एक शतं योधयति प्राकारस्थो धनुर्धरः ।
शतं दशसहस्राणि तस्माद्दुर्गं पिधीयते ॥ ७४ ॥

दुर्गमां रदेनारा एक धनुर्धारी योद्धो सो योद्धाओ सामे
अने सो धनुर्धारीओ दश हत्तर नेदाओ सामे जूजी शडे छे.
आधी दुर्ग अवश्य करावयो. ७४

[मंदरस्यापि शिखरं निर्मानुष्यं न शिष्यते ।
मनुष्यदुर्गं दुर्गाणां मनुः स्वायंभुवोऽब्रवीत् ॥

मंदरायक्षतुं शिष्यर मुर्धां ने भाणुस विनातुं डोय, तो
ते प्रशना पामतुं नथी तेथी दुर्गेमां मनुष्यदुर्गं त्रेष छे,
म स्वाय भुव मनुओ कळु छे]

तस्यादायुःसंपन्नं धनान्येन ॥ ७१ ॥

ब्राह्मणैः शिष्यिभिर्मन्त्रैर्गामेनोद्देहेन च ॥ ७२ ॥

ते दुर्गं व्यापुष्पा, 'तन' पान्य, 'पा' ततो, 'स' मन्त्रैः, 'शि' ष्यैः शिष्यैः।
य चो, 'तान' अस्ते पानी अट्. तांशी नयो नग्न' 'प' ७२

तस्य मध्ये सुवर्गसं काश्येद्गृहमात्मनः ।

गुप्तं सर्वतुङ्गं शुभ्रं जलवृक्षममन्वितम् ॥ ७३ ॥

ते दुर्गनी मंयमां पोतानु निवारय्युः इत्यवतु; ते यक्ष
रीते पश्चिपूर्व दिाय, आतश्चथी गुरक्षित दिाय, अर्ध ऋतुआ-
मां सुष्पक्षरी दिाय अने जल तथा वृक्षथी स पत्र दिाय. ७३

तदध्यास्योद्धेन्द्रायं सवर्णां लक्षणान्विताम् ।

कुले महति संभूतां हृद्यां रूपगुणान्विताम् ॥ ७७ ॥

ते गृहमां वस्या पथी पोतानी जतनी, शुभ्र वृक्ष-
वाणी, मोटा दुग्मां जन्मेदी, हृद्यकारी, इपवती अने
गुणवती अथी अन्याने परणवुं. ७७

पुरोहितं च कुर्वीत वृणुयादेव चन्विजम् ।

तेऽस्य गृह्याणि कर्माणि कुर्युर्वैतानि कानि च ॥ ७८ ॥

राज्ज्ये पुरोहित नियुक्त करवो अने ऋत्विजतुं वरु-
करवुं. तेज्यो राजनां गृह्यकर्मा तथा वितानाशि संभधी
होमादि कार्यो करे. ७८

यजेत राजा क्रतुभिर्विविधैराप्तदक्षिणैः ।

धर्मार्थं चैव विप्रेभ्यो दद्याद्भोगान्धनानि च ॥ ७९ ॥

राज्ज्ये षूष्म दक्षिणावाणा विविध यज्ञोथी यजन करवुं,
अने धर्म अर्थे ब्राह्मणेने लोअ्य वस्तुज्यो तेमज धन आपवां

सांवत्सरिकमासैश्च राष्ट्रदाहारयेद्रलिम् ।
 म्याद्यान्नायपरो लोके वर्तेत पितृवन्तु ॥ ८० ॥
 विश्वारु भागसे। द्वारा नेणे देशभांशी वारिंक करउ
 अलि उधरायवो. शास्त्रानुसा२ वर्तन राष्ट्रवुं अने प्रअ प्र२
 पितानी नम वर्तु ८०

अध्यक्षान्विविधान्कुर्यात्तत्र तत्र विपश्चितः ।
 वेऽस्य सर्वाण्यवेशेरञ्जणां कार्याणि कुर्वताम् ॥ ८१ ॥
 राज्ञे ते ते कार्येभ्यो विविध विद्वान् लोडिने अध्यक्षे।
 नीभवा. तेभ्यो राजना कार्यकतां भाषुसेनां सर्व कार्ये उपर
 देभ्येभ्य राज्ञे ८१

आवृत्तानां गुरुकुलाद्विप्राणां पूजको भवेत् ।
 नृपाणामक्षयो ह्ये निधित्राभ्योऽभिधीयते ॥ ८२ ॥
 राज्ञे गुरुकुलथी सभावर्तन लध आविज्ञा प्राक्षणेनुं
 पूजन करवुं नेर्धञ्च. कभडे अेवा प्राक्षणेन राज्ञेना अक्षय
 लं डार छे अेम कडेवाय छे. ८२

न तं स्तेना न चामित्रा हरन्ति न च नश्यति ।
 तस्माद्राज्ञा निधातव्यो ब्राह्मणेष्वक्षयो निधिः ॥ ८३ ॥
 ते ल डारने चोरे। चोरता नथी अने शनुअे नाश करता
 नथी. आथी राज्ञे प्राक्षणेने विशे अक्षयनिधि भूकवो.
 अर्थात् प्राक्षणेने धनधान्यादि आपवुः ८३

न स्कन्दते न व्यथते न विनश्यति कर्हिचित् ।
 वरिष्ठमग्निहोत्रेभ्यो ब्राह्मणस्य मुखे हुतम् ॥ ८४ ॥
 प्राक्षणेना मुष्मभां डोमेदी वस्तुअे। कदी स्थलित . १

न सुप्तं न विसन्नाहं न नम्रं न निरायुधम् ।

नायुध्यमानं पश्यन्तं न परेण समागतम् ॥ ९२ ॥

न सूतेज्ञाने भराय, न इव्यहीनने भराय, न नम्रने भराय, न इथियाररहितने भराय, न युद्ध न इरनारने भराय, न युद्ध जेनारने भराय तेम भीज्जनी आथे पाथ भीरी श्देज्ञाने भारेवा नदि. ९२

नायुधव्यसनप्राप्तं नातं नातिपरिक्षतम् ।

न भीतं न परावृत्तं सतां धर्ममनुस्सरन् ॥ ९३ ॥

अत्पुरुषोना धर्मने संभारनादे राज्ज आयुधनी भीडनां आवेज्ञाने न भारे, इथियागने न भारे, गेदद जणभी थयेज्ञाने न भारे, इरेज्ञाने न भारे अने पीठ यतावनारने पाण न भारे. ९३

यस्तु भीतः परावृत्तः संग्रामे हन्यते परैः ।

मर्तुर्यद्भृष्टं किञ्चित्तत्सर्वं प्रतिपद्यते ॥ ९४ ॥

नयभीत थयेज्ञा अने पृठ इरेज्ञा क थादे युद्धनां यु आर्थी भाये जय के, तेने तेना स्वाभी राज्जनुं सर्वपाप ज्ञाने के. ९४

यच्चास्य मुहुतं किञ्चिदमुत्रार्थमुपाजितम् ।

भर्ता तन्मयमादत्ते परावृत्तहतस्य तु ॥ ९५ ॥

युद्धनां नाईवा अने भरायेज्ञा थादाज्य पन्थोअने नादे के अंअ मुहुत जयु देवाय, ते थयुं तेना राज्जने जय के. ९५

स्थार्थं हस्तिनं छत्रं धनं धान्यं पशून्निग्रयः ।

सर्वद्रव्याणि कुर्यात् च यो यत्रयति तस्य तत् ॥ ९६ ॥

ન્ય. ધાણ, ધાર્યો, ઇત, ધન. ધાન્ય, પનુઓ, સ્ત્રીઓ, સર્વ
પદાંત્યા અને સ્નાનાદ્યા વિવાયની ધાનુઓ એ સર્વ કે છતે
કે તેનાં વાય છે. ૬૬

રાજશ્વ દદ્યુરુદ્ધારમિત્યેષા વૈદિકી ધૃતિઃ ।

રાજા ચ સર્વયોધેભ્યાં દાતવ્યમપૃથગ્જિતમ્ ॥ ૯૭ ॥

છતનાં મળેલી મુત્રણાંદિ હિતમ વસ્તુઓ રાજાને અપણ
કરી. એમ વેદવિષયક શ્રુતિ કહે છે. વર્ગી. રાજાએ પણ સામગ્રી
છતેલી વસ્તુઓને સર્વ થોડાઓનાં વહેંચી આપવી. ૬૭

[મૃત્યેભ્યો વિમજેદર્થાન્નૈકઃ સર્વહરો ભવેત્ ।

નામમાત્રેણ તુલ્યેત છત્રેણ ચ મહીપતિઃ ॥

મહીપતિએ સર્વ વસ્તુઓ સેવકાનાં વહેંચવી. પોતેજ
બધી ન લેવી તેણે તો નાનનાવથી તેમજ છત્રથી સંતોષ લેવો.]

एषोऽनुपस्कृतः प्रोक्तो योधधर्मः सनातनः ।

अस्माद्धर्मान्नि च्यवेत क्षत्रियो व्रत्रणे रिपुन् ॥ ९८ ॥

થોડાનો આ શુદ્ધ સનાતન ધર્મ કહ્યો. રણમાં ગિપુઓને
માનતા ત્રિયે આ ધર્મથી અ્યુત થવું નહિ. ૬૮

जलव्यं चैव लिप्सेत लव्यं रक्षेत्रयत्नतः ।

रक्षितं वर्धयेच्चैव वृद्धं पात्रेषु निःक्षिपेत् ॥ ९९ ॥

(મૃત્તિ, રત્ન આદિ) કે નળ્યુ નથી તે મેળવવાની ઇચ્છા
ગાળવી અને કે મેળવ્યુ છે તેની ગ્રાહરવી, રક્ષિત ધનની વૃદ્ધિ
કરી અને વૃદ્ધિ પાનેલા ધનતું સત્પાત્રોમાં દાન કરવું. ૬૯

एतच्चतुर्विधं विद्यात्पुरुषार्थप्रयोजनम् ।

अम्य नित्यमनुष्ठानं सम्यक्कुर्यादतन्द्रितः ॥ ૧૦૦ ॥

સામાદીનામુપાયનાં ચતુર્ણામપિ પण्डिताः ।

સામદण्डौ प्रशंसन्ति नित्यं राष्ट्राभिवृद्धये ॥ १०९

પંડિતો સામ આદિ ચાર ઉપાયોમાં રાષ્ટ્રની અભિ-
વૃદ્ધિ અર્થે નિત્ય સામ અને દંડની પ્રશંસા કરે છે. ૧૦૯

यथोद्धरति निर्दाता कक्षं धान्यं च रक्षति ।

तथा रक्षेन्नृपो राष्ट्रं हन्याच्च परिपन्थिनः ॥ ११० ॥

જેમ ખેડૂત ખેતરોમાં ધાસકચરાને ઉખેડી નાખે છે
ધાનનું રક્ષણ કરે છે, તેમ રાજ્યે પણ શત્રુઓનો નાશ કરી
રાષ્ટ્રનું રક્ષણ કરવું. ૧૧૦

मोहाद्राजा स्वराष्ट्रं यः कर्षयत्यनवेक्षया ।

सोऽचिराद्भश्यते राज्याज्जीविताच्च सवान्धवः ॥ १११ ॥

જે રાજા મૂર્ખાઈથી પોતાની પ્રજાને વગરવિચારે ક
પીડા આપે છે, તે ટૂંક વખતમાંજ સકુટુંબ રાજ્યથી તેમ
અવિતથી અંધ થાય છે. ૧૧૧

शरीरकर्षणात्प्राणाः क्षीयन्ते प्राणिनां यथा ।

तथा राज्ञामपि प्राणाः क्षीयन्ते राष्ट्रकर्षणात् ॥ ११२ ॥

જેમ શરીરના શોષણે કરીને પ્રાણીઓના પ્રાણ ક્ષીણ થા
છે, તેમ રાજાના શોષણે કરીને રાજાના પ્રાણ પણ તપ પામે છે.

राष्ट्रस्य संग्रहे नित्यं विधानमिदमाचरेत् ।

मुमंगृहीतराष्ट्रो हि पार्थिवः मुखमेधते ॥ ११३ ॥

રાષ્ટ્રના સંગ્રહ નિત્ય આ (કાયર કહેવા
વિધિ પ્રમાણે) આચરવું; કેમકે જે રાજાનું રાજ્ય મુમંગિ
તે રાજાજ મુખ નેધતે છે. ૧૧૩

दशी कुलं तु भुञ्जीत विंशी पञ्च कुलानि च ।

ग्रामं ग्रामशताध्यक्षः सहस्राधिपतिः पुरम् ॥ ११९ ॥

दश गामनो अधिपति (पोताना निर्वाह भाटे) अेक दुध
(७ अणद्वानुं अेक ढण अने अेवा ये ढणथी अेडाय अेडशी
जमीन)नो उपभोग करे, वीस गामनो अधिपति पांच दुधोनो
उपभोग करे, सो गामनो अधिपति अेक गामनो उपभोग करे
अने ढजर गामनो अधिडारी अेक नगरनो उपभोग करे. ११९

तेषां ग्राम्याणि कार्याणि पृथक्कार्याणि चैव हि ।

राज्ञोऽन्यः सचिवः स्निग्धस्तानि पश्येदतन्द्रितः ॥ १२० ॥

अे अधिडारीअेनां आम संधी तेमज पीज न
अलग डर्यो डाय, तेने राजना डारि स्नेहपात्र मंत्रीअे
सावधताथी तपासवां १२०

नगरे नगरे चैकं कुर्यात्सर्वार्थचिन्तकम् ।

उच्चैःस्थानं घोररूपं नक्षत्राणामिव ग्रहम् ॥ १२१ ॥

राजअे दरेक नगरमां सर्व डर्योनो अेकअेक वियारक
राभवो. ते अय दुधनो डाय, सेना वगेरे अधिडारथी उपभोग
डाय अने नक्षत्रोमां शुडनी जम तेजस्वी डाय. १२१

स ताननुपरिक्रामेत्सर्वानिव सदा स्वयम् ।

तेषां वृत्तं परिणयेत्सम्यग्राष्ट्रेषु तच्चरैः ॥ १२२ ॥

ते नगराधिपति आमना ते सर्व अधिडारी वगेरेती
पाछण तपास राजे अने पोताना इतो द्वारा तेमतां वर्त-
ननी भाण भेणवे. १२२

રાજો હિ રક્ષાધિકૃતાઃ પરસ્વાદાયિનઃ શઠાઃ ।

મૃત્યા ભવન્તિ પ્રાયેણ તેમ્બો રક્ષેદિમાઃ પ્રજાઃ ॥ ૧૨૩ ॥

ક્રમકે રક્ષાના અધિકારે નિમાયેલા રાજના સેવકો ધણુ ધરીને પારકો માત્ર ઉઠાવનારા શક હોય છે. તેથી તેવાઓથી પ્રજાનુ રક્ષણ કરવું. ૧૨૩

યે કાર્યિકેમ્બોર્ધમેવ ગૃહ્ણીયુઃ પાપચેતસઃ ।

તેષાં સર્વસ્વમાદાય રાજા કુર્યાત્પ્રવાસનમ્ ॥ ૧૨૪ ॥

જે પાપી ચિત્તવાળાઓ કાર્યથીઓ (મુકદ્દમાવાળાઓ) પાસેથી પૈસાની કાંચ લે. તેમનું રાજ્ય સર્વસ્વ લઈ લેવું અને તેમને દેશપાર કરવા. ૧૨૪

રાજા કર્મસુ યુક્તાનાં સ્ત્રીણાં પ્રેષ્યજનસ્ય ચ ।

પ્રત્યહં કલ્પયેદ્વૃત્તિં સ્થાનં કર્માનુરૂપતઃ ॥ ૧૨૫ ॥

કામમાં શેકવામાં આવેલી સ્ત્રીઓને તેમજ સેવકાને, તે તે કામ અને સ્થાનના પ્રમાણમાં શેનિંદી આજીવિકા પાંધી આપવી. ૧૨૫

પળો દેયોઽવકૃષ્ટસ્ય પડુત્કૃષ્ટસ્ય વેતનમ્ ।

પાળ્માસિકસ્તથાચ્છાદો ધાન્યદ્રોણસ્તુ માસિકઃ ॥ ૧૨૬ ॥

(વાળઝૂડ કરનારા અને પાણી ભરનારા જવા) હલકા સેવકને રોજ એક પણનો પગાર, મહિને મહિને એક દ્રોણ* અનાજ અને છ છ માસે એક જોડ કપડાં, એમ આપવાં

દ્રોણનું કોષ્ટક નીચે મુજબ છે.—૮ મૂઠી=૧ ઢંચી; ૮ ઢંચી=૧ પુષ્કલ, ૪ પુષ્કલ=૧ આટક અને ૪ આટક=૧ દ્રોણ; આગ, ૧૦૨૪ મૂઠી=૧ દ્રોણ.

આદર્શીતાથ પદ્મભાગં દ્રુમાંસમધુસર્પિવામ્ ।

ગન્ધૌષધિરસાનાં ચ પુષ્પમૂલફલસ્ય ચ ॥ ૧૩૧ ॥

પત્રશાકતૃણાનાં ચ ચર્મણાં વૈદલસ્ય ચ ।

મૃન્મયાનાં ચ માણ્ડાનાં સર્વસ્યાશ્મમયસ્ય ચ ॥ ૧૩૨ ॥

વૃક્ષ, માંસ. મધ, ધી, સુગંધી દ્રવ્યો, ઔષધિ, રસ, ફૂલ, મૂળ, ફળ, પાંદડાં, શાક, તૃણ, ચામડાં, વાંસની ખનાવટો અને માટીનાં તથા પથ્થરનાં સર્વ વાસણો-એટલાંના કાલમાંથી રાત્રએ છટ્ટો ભાગ લેવો. ૧૩૧, ૧૩૨

મ્રિયમાણોડ્પ્યાદર્શીત ન રાજા શ્રોત્રિયાત્કરમ્ ।

ન ચ ક્ષુધાસ્ય સંસીદેચ્છ્રોત્રિયો વિપયે વસન્ ॥ ૧૩૩ ॥

ધન વિના પોતે મરણહાલ થયો હોય તોય રાત્રએ શ્રોત્રિય બ્રાહ્મણ પાસેથી કર લેવો નહિ. તેમ તેના રાત્ર્યમાં વસતા શ્રોત્રિયને ભૂખની પીડા પણ ન હોવી એટલે. ૧૩૩

યસ્ય રાત્રસ્તુ વિપયે શ્રોત્રિયઃ સીદતિ ક્ષુધા ।

તસ્યાપિ તત્ક્ષુધા રાટ્મચિરેણૈવ સીદતિ ॥ ૧૩૪ ॥

જે રાત્રના દેશમાં શ્રોત્રિય બ્રાહ્મણ ભૂખથી રિખાયજ છે, તે રાત્રના રાત્ર્યને એ ભૂખમગે એતજેતાંમાં ગણીજ નય છે. ૧૩૪

શ્રુતવૃત્તે વિદિત્વાસ્ય વૃત્તિં ધર્મ્યાં પ્રકલ્પયેત્ ।

સંરક્ષેત્સર્વતથૈનં પિતા પુત્રમિવોરસમ્ ॥ ૧૩૫ ॥

એ બ્રાહ્મણની શ્રોત્રિયતા અને એનું સદાચરણ જાણી રાત્રએ એને ધર્મ્યાં આજીવિકા નિયત કરી દેવી. પિતા ન

પોતાના પુત્રનું સંરક્ષણ કરે છે, તેમ રાજ્યે તેનું પણ મર્મ
રીતે સંરક્ષણ કરવું. ૧૩૫

સંરક્ષ્યમાણો રાજા યં કુહતે ધર્મમન્વહમ્ ।

તેનાયુર્વર્ધતે રાજો દ્રવિણં રાષ્ટ્રમેવ ચ ॥ ૧૩૬ ॥

રાજ્યથી રક્ષા પામતો એ પ્રાણણ જ ધર્મ રાજ આપે
છે, તેનાથી રાજ્યનો આવરદા, ધન અને રાજ્ય વૃદ્ધિ પામે છે.

યત્કિંચિદપિ વર્ષસ્ય દાપયેત્કરસંહ્રિતમ્ ।

વ્યવહારેણ જીવન્તં રાજા રાષ્ટ્રે પૃથગ્જનમ્ ॥ ૧૩૭ ॥

સાધારણ વહેવારથી રાજ્ય ચલાવનારા રાજ્યના મામૂલી
માણસ પાસેથી પણ રાજ્યે કંઈ ને કંઈ વાર્ષિક કર લેવો. ૧૩૭

કારુકાઞ્છિલ્પિનશ્ચૈવ શૂદ્રાંશ્ચાત્મોપજીવિનઃ ।

एकैकं कारयेत्कर्म मासि मासि महीपतिः ॥ ૧૩૮ ॥

કારીગરો, શિલ્પીઓ અને શ્રમજીવી શૂદ્રો-એમની પાસે
રાજ્યે મહિને મહિને એક એક દિવસ કામ કરાવવું. ૧૩૮

નોચ્છિન્દન્દ્યાદાત્મનો મૂલં પરેષાં ચાનિતૃષ્ણયા ।

उच्छिन्दन्द्द्यात्मનો मूलमात्मनं तांश्च पीडयेत् ॥ ૧૩૯ ॥

રાજ્યે અતિ તૃષ્ણાએ કરીને ન પોતાનું મૂળ ખોદવું ને ન
પારકાનું મૂળ ખોદવું; કેમકે પોતાનું મૂળ કાપનારો પોતાને અને
પારકાને પીડા કરે છે. ૧૩૯

તીક્ષ્ણશ્ચૈવ મૃદુશ્ચ સ્યાત્કાર્યં વીક્ષ્ય મહીપતિઃ ।

तीक्ष्णश्चैव मृदुश्चैव राजा भवति संगतः ॥ ૧૪૦ ॥

કાર્ય જોઈને રાજ્યે કામળ કે કડોર થવું. યોગ્ય અમલ
કામળ અને કડોર થનારો રાજા સર્વને પ્રિય થાય છે. ૧૪૦

અમાત્યમુખ્યં ધર્મજ્ઞં પ્રાજ્ઞં દાન્તં કુલોદ્ભવમ્ ।

સ્થાપયેદાસને તસ્મિન્સ્વિભ્રઃ કાર્યેક્ષણે નૃણામ્ ॥ ૧૪૧ ॥

પ્રજાનાં કાર્યો તપાસવામાં રાજા અશક્ત થયો હોય, તે નાણું ધર્મજ્ઞ, પ્રાજ્ઞ, જિતેન્દ્રિય અને કુલીન એવા મુખ્ય મંત્રીને તે આસને સ્થાપવો. ૧૪૧

एवं सर्वं विधायेदमितिकर्तव्यमात्मनः ।

युक्तश्चैवाપ્રમત્તશ્ચ પરિરક્ષોદેમાઃ પ્રજાઃ ॥ ૧૪૨ ॥

આમ પોતાનું આ સર્વ કર્તવ્ય બરાબર બજાવીને રાજા-
અ પ્રમાદરહિત અને કાર્યપરાયણ રહી, પોતાની પ્રજાઓનું
રક્ષણ કરવું. ૧૪૨

विक्रोशन्त्यो यस्य राष्ट्राद्धियन्ते दस्युभिः प्रजाः ।

સંપશ્યતઃ સમૃત્યસ્ય મૃતઃ સ ન તુ જીવતિ ॥ ૧૪૩ ॥

એવઃ આદિ દેખતાં જતા રાજામાં ચોરકાકુઓ ડકળતી
પ્રજાને હરી બધ છે, તે રાજા મરેલોજ જાણવો; પછી ભલે તે
શ્વાસોચ્છ્વાસ લેતો હોય. ૧૪૩

क्षत्रियस्य परो धर्मः प्रजानामेव पालनम् ।

निर्दिष्टफलभोक्ता हि राजा धर्मेण युज्यते ॥ ૧૪૪ ॥

પ્રજાનું પાલન એજ ક્ષત્રિયનો પરમધર્મ છે. કારણ કે
બતાવ્યા પ્રમાણે કર વગેરે ફળ ભોગવનાર રાજા ધર્મના ફળનો
ભોક્તા થાય છે. ૧૪૪

उत्थाय पश्चिमे यामे कृतशौचः समाहितः ।

हुताग्निर्ब्राह्मणांश्चाव्यं प्रविशेत्स शुभां समाम् ॥ ૧૪૫ ॥

રાજાએ રાત્રિને પાછલે પહોરે જાઠવું, શૌચથી પરવારવું,

स्वस्थयित्त यवुं, अग्निमां होम इत्येव, आब्रह्मणे मुञ्च
आपवो अने पक्षी गुल राजसूत्राभां प्रवेश इत्येव. १४५

तत्र स्थितः प्रजाः सर्वाः प्रतिनन्द्य विमर्जयेत् ।

विसृज्य च प्रजाः सर्वा मन्त्रयेत्सह मन्त्रिभिः ॥ १४६ ॥

सूत्राभां ऐसीने राज्ञ्ये सर्वं प्रवृत्तनोने आनंद्धी
सत्कारी विदाय आपवी. सर्वं प्रवृत्तनोने विदाय इयां पक्षी
तेषु मन्त्रीष्ये साथे मन्त्रेण इत्येव. १४६

गिरिपृष्ठं समारुह्य प्रासादं वा रहोगतः ।

अरण्ये निःशलाके वा मन्त्रयेदविभावितः ॥ १४७ ॥

पर्वत उपर यडीने, महेतनां ऐसीने डे अकान्त गन्था
भां अथवा आडआंभरा विनाना अरण्यभां डोड नष्टे नदि
अभ मन्त्रेण इत्येव. १४७

यस्य मन्त्रं न जानन्ति समागम्य पृथग्जनाः ।

स कृत्स्नां पृथिवीं भुंक्ते कौशहीनोऽपि पार्थिवः ॥ १४८ ॥

डारणु डे समागमभां आब्या छतां पणु साधारणु भाणुसे
गेना मन्त्रे नष्टी शकत नथी, ते राज्ञे डोशे क्षीणु होय ते
पणु समग्र पृथ्वीने लोगवे छे. १४८

जडमूकान्धवाधिरांस्तैयग्योनान्वयोतिगान् ।

स्त्रीम्लेच्छव्याधितव्यङ्गान्मन्त्रकालेऽपसारयेत् ॥ १४९ ॥

जडसु, भूंगा, आंधणा, अहोरा, पोपट वगेरे पंजीया,
अतिपृद्धो, स्त्रीया, म्लेच्छो, शैलीया अने वधता आछ
अंगवाणाया-अटलाने मन्त्रेण वपते इर डोडवां. १४९

भिन्दन्त्यवमता मन्त्रं तैर्यग्योनाम्नश्च ।

स्त्रियश्चैव विशेषेण तस्मात्तत्रादृतो भवन् ॥ १५० ॥

अपमान पाभतां जे नडमु वगें देदि मंरदा मंर
पुल्लो इरी हे छे. तेमज पोपट वगें देदि मंरदा मंर
श्रीज्या पलु मत्रनो लेद पुल्लो इरी नाने छे. आशी नया
सभये तेमने हरज राभवां. १५०

मध्यंदिनेऽर्धरात्रे वा विश्रान्तो विगतश्रमः ।

चिन्तयेद्धर्मकामार्थान्सार्धं तैरुद्ध गुरुना ॥ १५१ ॥

अपोरे अथवा अडधी रात्रे विश्रान्ति इहेनादे आशी-
ने, तेले ते मत्रीज्या साथे अथवा अडधी देदि मंर, अर्थ अन
अभनुं स्थितन इरवुं. १५१

परस्पराविरुद्धानां तेषां च समुपात्रनम् ।

कन्यानां संप्रदानं च कुमागणां च मन्त्रनम् ॥ १५२ ॥

परस्पर विरुद्ध जेवा ते देनादिना विशेषेण आशी तेमने
उपात्रन इरवानो, कन्याज्याने पुत्रपुत्र्यानां, तेमज कुमागणां
शिक्षण-रक्षण आपवानो तेले विशेषेण आशी. १५२

दूतसंप्रेषणं चैव कार्यशेषं तेषां च ।

अन्तःपुरप्रचारं च प्रणिधीनां च चेष्टितम् ॥ १५३ ॥

हता भोडलवा विशेषे, आशी देनां अना विशेषे
वासनी छिल्लयालो विशेषे, तेमज अडधीज्यानी अथ-
मंत्रणा इरवी. १५३

कृत्स्नं चाष्टविधं कर्म पञ्चगौं च तत्त्वतः ।

अनुरागापरागौ च प्रचारं मण्डलस्य च ।

અમાત્યરાષ્ટ્રદુર્ગાર્થદણ્ડારૂયાઃ પશ્ચ ચાપરાઃ ।

પ્રત્યેકં કથિતા હેતાઃ સંક્ષેપેણ દ્વિસપ્તતિઃ ॥ ૧૫૭ ॥

અમાત્ય, રાષ્ટ્ર, દુર્ગ, ડોશ અને ૬૬ એ બીજી પાંચ પ્રકૃતિ પણ છે. ઉપરની બાર પ્રકૃતિ અને એ દરેકની આ પાંચ પ્રકૃતિ એમ આ સાઠ મળી સંક્ષેપમાં તે બોતેર કહી છે. ૧૫૭

અનન્તરમરિં વિદ્યાદરિ સેવિનમેવ ચ ।

અરેરનન્તરં મિત્રમુદાસીનં તયોઃ પરમ્ ॥ ૧૫૮ ॥

સીમાડા ઉપર રહેનારા રાજાને શત્રુ બાણવો, શત્રુને સેવનાર રાજાને પણ શત્રુ બાણવો; શત્રુના સીમાડા ઉપર રહેનાર રાજાને મિત્ર બાણવો અને એ બેઉથી અળગો રહેનારને ઉદાસીન બાણવો.

[વિપ્રકૃષ્ટેધ્વન્યદ્વત્ત ઉદાસીનો વલાન્વિતઃ ।

વિજિગીપુર્મંડલાર્થો યસ્મિન્જ્ઞેયઃ સ મધ્યમઃ ॥

દ્વાદશ રાજમંડળમાં ભાગ ન લેનારો રાજા ઉદાસીન છે, બળવાન રાજા વિજિગીપુ છે અને રાજમંડળનો જ નિગ્રહ અને અનુગ્રહ કરી શકે છે તે મધ્યમ છે.]

તાન્સર્વાનભિસંદધ્યાત્સામાદિભિરુપક્રમૈઃ ।

વ્યસ્તૈશ્ચૈવ સમસ્તૈશ્ચ પૌરુષેણ નયેન ચ ॥ ૧૫૯ ॥

આ સર્વ શત્રુ આદિ રાજાઓને સામ આદિ સામઠા ઉપાયોથી કે તે એક એક ઉપાયથી, પુરુષાર્થથી અને રાજનીતિથી વશ કરવા. ૧૫૯

સંધિં ચ વિગ્રહં ચૈવ યાનમાસનમેવ ચ ।

દ્વૈધીભાવં સંશ્રયં ચ પદ્મગુણાંશ્ચિન્તયેત્સદા ॥ ૧૬૦ ॥

સંધિ, વિગ્રહ, યાન (શત્રુ ઉપર ચડાઇ), આસન (કિલ્લા

नां नराडं रडेवुं । द्वैधीभाव (जेताना मे जानु क्वा) अने संश्रय (नीज समर्थना आश्रय), से छ युक्तो राजन्ने सदैव निवार करे । १६०

आप्तनं चैव यानं च संधिं विग्रहमेव च ।

कार्यं वीक्ष्य प्रयुञ्जीत द्वेषं संश्रयमेव च । १६१ ॥

योनानी वृद्धि अने शत्रुतां हानिरूप धर्मो जेने आसत. यान. संधि. विग्रह. द्वैधीभाव अने संश्रय जेना प्रयोग करे । १६१

संधिं तु द्विविधं विद्याद्राजा विग्रहमेव च ।

उभे यानासने चैव द्विविधः संश्रयः स्मृतः ॥ १६२ ॥

संधि. विग्रह. यान. आसत. द्वैधीभाव अने संश्रय जे देउने राजन्ने अपने प्रहारनां अक्षुतां. १६२

समानयानकर्मा च विपरीतस्त्वथैव च ।

तदात्वायतिसंयुक्तः संधिज्ञेयो द्विलक्षणः ॥ १६३ ॥

तात्काविक डे लावी श्रमणी संधि मे प्रहारनी अक्षुतीः जेनां नित्र राजन्नेनी साथे नधीने नीज जेक उपर यडाई करवानी होय) अने नीज तेधी शत्रुती असमानयानकर्मा (जेनां जेक नित्र राजन्ने असुक्त राज उपर अने नीजन्ने नीज राज उपर यडाई कडे करवानी होय). १६३

स्वयंकृतश्च कार्यार्थमकाले काल एव वा ।

मित्रस्य चैवापकृते द्विविधो विग्रहः स्मृतः ॥ १६४ ॥

विग्रह मे प्रहारनां इहो डे-योग्य डे अयोग्य वण

મન્યેતારિં યદા રાજા સર્વથા વલવત્તરમ્ ।

તદા દ્વિધાવલં કૃત્વા સાધયેત્કાર્યમાત્મનઃ ॥ ૧૭૩ ॥

રાજા જ્યારે જીએ કે શત્રુ સર્વથા વિશેષ બળવાન છે ત્યારે તેણે પોતાના સૈન્યના એ ભાગ કરી દ્વિધીલાવથી પોતાનું કાર્ય સાધી લેવું. ૧૭૩

યદા પરવલાનાં તુ ગમનીયતમો ભવેત્ ।

તદા તુ સંશ્રયેત્ક્ષિપ્રં ધાર્મિકં વલિનં નૃપમ્ ॥ ૧૭૪ ॥

જ્યારે રાજા ઉપર શત્રુનાં સૈન્યોને આવવું અત્યંત સરસ થઈ જાય એમ હોય, ત્યારે તેણે તરતજ ખીજા ધાર્મિક અને બળવાન રાજાનો આશ્રય લેવો. ૧૭૪

નિગ્રહં પ્રકૃતીનાં ચ કુર્યાદ્વોડરિવલસ્ય ચ ।

ઉપસેવેત તં નિત્યં સર્વયત્નૈર્ગુરું યથા ॥ ૧૭૫ ॥

જે રાજા મંત્રી આદિ પ્રકૃતિને અને શત્રુના સૈન્યને વશ કરી શકે એવો હોય, તે રાજાની સેવા શરણે ગયેલા રાજાએ નિત્ય ગુરુની જેમ સર્વ પ્રયત્ને કરવી. ૧૭૫

યદિ તત્રાપિ સંપश्येद्દોષં સંશ્રયકારિતમ્ ।

સુયુદ્ધમેવ તત્રાપિ નિર્વિશઙ્કઃ સમાચરેત્ ॥ ૧૭૬ ॥

આશ્રય આપનાર રાજામાં પણ જો તે દોષ દેખાય, તો નિઃશંક થઈને તેની સાથે પણ ઉત્તમ યુદ્ધ કરવું. ૧૭૬

સર્વોપાયૈસ્તથા કુર્યાન્નીતિજ્ઞઃ પૃથિવીપતિઃ ।

યથાસ્યાભ્યાધિકા ન સ્યુર્મિત્રોદાસીનશત્રવઃ ॥ ૧૭૭ ॥

નીતિજ્ઞ રાજાએ સર્વ ઉપાયોથી એવું કાર્ય કરવું કે જેથી તેના મિત્રો, ઉદાસીનો અને શત્રુઓ અધિક ન થાય.

आयति सर्वकार्याणां तदात्वं च विचारयेत् ।

अतीतानां च सर्वेषां गुणदोषा च तत्त्वतः ॥ १७८ ॥

अत्र धर्मोनां लक्षण्ये अने वर्तमान विचारवां, तेमज्ज
अतडागनां अत्र धर्मोना गुणदोषोने यथार्थ रीते तपासना. १७८

आयत्यां गुणदोषस्तदात्वे क्षिप्रनिश्चयः ।

अतीते कार्यशेषतः शत्रुभिर्नाभिभूयते ॥ १७९ ॥

अतडागनां धर्मोना गुणदोषो अलानारे, वर्तमान धर्मभां
तडाग निर्णय करनारे अने लावी धर्मोना शेषने समज्तारे
अज्ज शत्रुओधी पराभव पानतो नथी १७९

यथैनं नाभिसंदध्युर्मित्रोदासीनशत्रवः ।

तथा सर्वं संविदध्यादेप सामासिको नयः ॥ १८० ॥

मित्रो, उदासीनो अने शत्रुओ पोताने ज् रीते पीडी
शेदे नहि, ते रीते अज्जन्मे सधणा उपाय करवा—आ संक्षेपभां
नीति छे. १८०

यदा तु यानमातिष्ठेदरिराष्ट्रं प्रति प्रभुः ।

तदानेन विधानेन यायादरिपुरं शनैः ॥ १८१ ॥

अज्जन्मे अ्यारे शत्रुना देश उपर यडाठ लठ ज्जी होय,
त्यारे तेणे आ (नीयेना) उपायोधी धीरे धीरे शत्रुनगर
तडाग ज्जु. १८१

मार्गशीर्षे शुभे मासि यायाद्यात्रां महीपतिः ।

फाल्गुनं वाथ चैत्रं वा मासौ प्रति यथावलम् ॥ १८२ ॥

अज्जन्मे पोताना सैन्यज्जानो योज्य विचार करीने शुभ
मागसर मासभां अथवा श्रागल्य मासभां अथवा यैत्र
मासभां शत्रु उपर यडाठ करवी. १८२

मन्येतारिं यदा राजा सर्वथा बलवत्तरम् ।

तदा द्विधा बलं कृत्वा साधयेत्कार्यमात्मनः ॥ १७३ ॥

राज्जन्त्यारे जुञ्जे डे शत्रु सर्वथा विशेष अणवान् छे
त्यारे तेण्णे पोताना सैन्यना ये भाग डरी द्वेधीभावथी पोतानु
कार्य साधी लेवुं. १७३

यदा परबलानां तु गमनीयतमो भवेत् ।

तदा तु संश्रयेत्क्षिप्रं धार्मिकं बलिनं नृपम् ॥ १७४ ॥

ज्यारे राज्ज् उपर शत्रुनां सैन्योने आववु अत्यंत सरथ
थर्ध्ज्ज्य अम होय, त्यारे तेण्णे तरतज्ज् पीज्ज् धार्मिकं अने
अणवान् राज्ज्ज्ना आश्रय लेवो. १७४

निग्रहं प्रकृतीनां च कुर्याद्योऽरिवलस्य च ।

उपसेवेत तं नित्यं सर्वयत्नैर्गुरुं यथा ॥ १७५ ॥

जे राज्ज् मंत्री आदि प्रकृतिने अने शत्रुना सैन्यने यथ
डरी शडे अवेो होय, ते राज्ज्नी सेवा शरण्णे गयेला राज्ज्ज्
नित्य गुरुनी ज्ज्म सर्व प्रयत्ने डरवी. १७५

यदि तत्रापि संपश्येदोषं संश्रयकारितम् ।

सुयुद्धमेव तत्रापि निर्विशङ्कः समाचरेत् ॥ १७६ ॥

आश्रय आपनार राज्ज्भां पण्णे ज्जे ते होय देआय, तो
निःशङ्क थर्ध्ने तेनी साथे पण्णे उत्तम युद्ध डरवुं. १७६

सर्वोपायैस्त्वथा कुर्यान्नीतिज्ञः पृथिवीपतिः ।

यथास्याभ्याधिका न स्युर्मित्रोदासीनशत्रवः ॥ १७७ ॥

नीतिज्ञ राज्ज्ज् सर्व उपायोथी अणुं कार्य डरवुं डे
ज्ज्थी तेना मित्रो, उदासीनो अने शत्रुज्ज्ज् अधिक न थाय.

आयति सर्वकार्याणां तदात्वं च विचारयेत् ।

अतीतानां च सर्वेषां गुणदोषा च तच्चतः ॥ १७८ ॥

अथ धर्मिणां लविध्य अने वर्तमान विचारनां, तेभ्य
भूतधातनां सर्व धर्मिणा गुणदोषो अलनाशे, वर्तमान धर्मिणां

आयत्यां गुणदोषस्तदात्वे क्षिप्रनिश्चयः ।

अतीते कार्यशेषज्ञः शत्रुभिर्नाभिभूयते ॥ १७९ ॥

भूतधातनां धर्मिणा गुणदोषो अलनाशे, वर्तमान धर्मिणां
तन्नाश निर्णय करतारे अने लावी धर्मिणा शेषने समजतारे
राज शत्रुओथी परालव पानतो नथी. १७९

यथैनं नाभिसंदध्युर्मित्रोदासीनशत्रवः ।

तथा सर्वं संविदध्यादेप सामासिको नयः ॥ १८० ॥

मित्रो, उदासीनो अने शत्रुओ पोताने न रीते पीडी
शेडे नहि, ते रीते राज्ञ्ये सवणा उपाय करवा—आ संक्षेपमां
नीति छे. १८०

यदा तु यानमातिष्ठेदारिराष्ट्रं प्रति प्रभुः ।

तदानेन विधानेन यायादारिपुरं शनैः ॥ १८१ ॥

राज्ये न्यारे शत्रुना देश उपर यदाष्ट्र लष्ट नवी होय,
त्यारे तेले आ (नीचेना) उपायोथी धीरे धीरे शत्रुनगर
तरङ्ग नथु. १८१

मार्गशीर्षे शुभे मासि यायाद्यात्रां महीपतिः ।

फाल्गुनं वाथ चैत्रं वा मासौ प्रति यथावलम् ॥ १८२ ॥

राज्ये पोताना सैन्यभजनो योग्य विचार करीने शुभ
मागशर मासमां अथवा इगण मासमां अथवा यत्र
मासमां शत्रु उपर यदाष्ट्र करवी. १८२

સમરભૂમિમાં રથ અને ઘોડાઓથી લડવું, અનૂપ (પાણી-
વાળા) પ્રદેશમાં નૌકા અને હાથીઓથી લડવું; ઝાડઝાંખરાં-
વાળા ભાગમાં ખાણોથી લડવું; અને ડોરી જમીનમાં તલવાર,
ઢાલ, તથા આયુધોથી લડવું. ૧૯૨

કુરુક્ષેત્રાંશ્ચ મત્સ્યાંશ્ચ પञ्चालाञ्छूरसेनजान् ।

दीर्घाह्वंश्वैव नरानग्रानीकेषु योजयेत् ॥ १९३ ॥

કુરુક્ષેત્ર, મત્સ્ય, પંચાલ અને શૂરસેન એ દેશોમાં જન્મેલા
દીર્ઘકાય અને લઘુકાય માણસોને સેનાને મોખરે યોજવા. ૧૯૩

प्रहर्षयेद्बलं व्यूह्य तांश्च सम्यक्परीक्षयेत् ।

चेष्टाश्चैव विजानीयादरीन्योद्ययतामपि ॥ १९४ ॥

સેનાને વ્યૂહમાં ગોઠવીને તેનો હર્ષ વધારવો, તેની
સુવિધિએ પરીક્ષા કરવી અને શત્રુઓ સાથે લડી રહેલા
યોદ્ધાઓની ચેષ્ટાઓ જોતા રહેવું. ૧૯૪

उपरुध्वारिमासीत् राष्ट्रं चास्योपपीडयेत् ।

दूपयेच्चास्य सततं यवसान्नोदकेन्धनम् ॥ १९५ ॥

શત્રુને ચોતરફ ઘેરીને રહેવું, એના દેશને પગ નીચે
રાખવો અને એનાં ઘાસ, અન્ન, પાણી, તેમજ ઇંધણાંને સતત
દૂપિત કરવાં. ૧૯૫

भिन्द्याच्चैव तडागानि प्राकारपरिखास्तथा ।

समवस्कन्दयेत्थैनं रात्रौ वित्रासयेत्तथा ॥ १९६ ॥

તેનાં જળાશયો, ડાટકિલ્લા અને ખાઈઓ તોડી નાખવાં,
તેને શિથિલ કરી મૂકવો, તેમજ રાત્રે તેને ત્રાસ આપવો. ૧૯૬

उपजप्यानुपजपेद्बुद्धयेतैव च तत्कृतम् ।

युक्ते च दैवे युद्धयेत् जयप्रेप्सुरपेतभीः ॥ १९७ ॥

शत्रुना द्यूटी शक्ति जेवा भाषुसोने झोडवा अने ते
पासेथी शत्रुनी योजना जाली लेवी. पछी दैव अनुकूल
त्यारे जय संशुनार राज्याने निर्भयताथी युद्ध करवुं. १९७

साम्ना दानेन भेदेन समस्तैरथवा पृथक् ।
विजेतुं प्रयत्नेतारीन्न युद्धेन कदाचन ॥ १९८ ॥

राज्याने साम, दान, लेह जे त्रुणेनो प्रयोग करीने
अथवा जेभांना जेकजेकनो प्रयोग करीने शत्रुज्याने जतवा-
ने प्रयत्न करवो पणु क्यारेय प्रथम युद्धथी जतवाने प्रयत्न
थो नहि. १९८

अनित्यो विजयो यस्माद्दृश्यते युद्धयमानयोः ।
पराजयश्च संग्रामे तस्माद्युद्धं विवर्जयेत् ॥ १९९ ॥

संग्रामां द्यूटी रडेला जेड राज्यांना संयुधनां
विजय अने पराजय अनित्य दृष्याय छे तेथी युद्धने वर्जवुं.
त्रयाणामप्युपायानां पूर्वोक्तानामसंभवे ।
तथा युद्धयेत संपन्नो विजयेतरिपून्यथा ॥ २०० ॥

पणु उपर कडेला त्रुणु उपायो जे असद्वल जय, ना
राज्याने पोतानो शत्रुज्या सांगे विजय थाय जेथी रीते तयार
थधने युद्ध करवुं. २००

जित्वा संपूजयेद्देवान्ब्राह्मणांश्चैव धार्मिकान् ।
प्रदद्यात्परिहारांश्च ख्यापयेद्भयानि च ॥ २०१ ॥

जिम जय भोगवीने राज्याने देवा अने धार्मिक ब्राह्मणां
सत्कारवा, जतेली प्रजने उपकारादि करवा अने सोने अनय
पोष्यानी जहेराव करवी. २०१

સર્વેષાં તુ વિદિત્વૈષાં સમાસેન ચિકીર્ષિતમ્ ।

સ્થાપયેત્તત્ર તદ્વંશ્યં કુર્યાચ્ચ સમયક્રિયામ્ ॥ ૨૦૨ ॥

જિતાયલા શત્રુરાજ તથા તેના મત્રી આદિ સૌના અભિપ્રાયને ટૂંકમાં જાણી લેવાં. અને તે રાજાના ડોઠ વશને ગાદીએ સ્થાપવો, તેમજ તેની સાથે યોગ્ય શરતો કરવી. ૨૦૨

પ્રમાણાનિ ચ કુર્વોત તેષાં ધર્મ્યાન્યથોદિતાન્ ।

રત્નૈશ્ચ પૂજયેદેનં પ્રધાનપુરુષૈઃ સહ ॥ ૨૦૩ ॥

યોગ્ય રીતે આવેલા તેમના ધર્મ્ય આચારોને પ્રમાણરૂપ કરવા અને અભિષેક પામેલા એ રાજાને મુખ્ય પુરુષો સાથે રત્નોથી સત્કાર આપવો. ૨૦૩

આદાનમપ્રિયકરં દાનં ચ પ્રિયકારકમ્ ।

અભીષિતતાનામર્થાનાં કાલે યુક્તં પ્રશસ્યતે ॥ ૨૦૪ ॥

કોઈ પાસેથી તેને ઘટ્ટ વસ્તુઓ લઈ લેવી એ અપ્રિયકારી છે અને તે આપવી એ પ્રિયકારી છે. તે પણ યોગ્યકાલે તે લેવું—આપવું પ્રશસાપાત્ર છે. ૨૦૪

સર્વં કર્મેદમાયત્તં વિધાને દૈવમાનુષે ।

તયોર્દૈવમચિન્ત્યં તુ માનુષે વિદ્યતે ક્રિયા ॥ ૨૦૫ ॥

આ સર્વં કર્મ દૈવી અને માનવી વિધાનને અધીન છે. પણ તેમાં દૈવી વિધાન અચિન્ત્ય છે અને માનવી વિધાનમાં કર્મની સાધના આવશ્યક છે. ૨૦૫

[દૈવેન વિધિના યુક્તં માનુષ્યં યત્પ્રવર્તતે ।

પરિક્લેશેન મહતા તદર્થસ્ય સમાધકમ્ ॥

દૈવની અનુકળતા નહિ હોવા છતાં જ માનુષી પુરુષાધ કરવામાં આવે છે, તે મહાકલેશે હેતુની સિદ્ધિ આપે છે.]

[સંયુક્તસ્યાપિ દેવેન પુરુપકારેણ વર્જિતમ્ ।

વિના પુરુપકારેણ ફલં ક્ષેત્રં ન ચચ્છતિ ॥

દેવની અનુક્રમતા છતાં જો પુરુપાર્થ કરવામાં આવે નહિ,
તો ક્ષેત્ર પુરુપાર્થ વિના ફળ આપતું નથી.]

[ચંદ્રાર્કાઘા ગ્રહા વાયુરગ્નિરાપસ્તયૈવ ચ ।

ઇહ દેવેન સાધ્યન્તે પૌલ્પેણ પ્રયત્નતઃ ॥

સૂર્ય, ચંદ્ર આદિ ગ્રહો, વાયુ, અગ્નિ, તેમજ જળ એ બધાં
પ્રયત્ન વડે દેવ અને પુરુપાર્થથી આ લોકમાં સાધ્ય થાય છે.]

સહ વાપિ ત્રજેશુક્તઃ સંધિં કૃત્વા પ્રયત્નતઃ ।

મિત્રં હિરણ્યં ભૂમિં વા સંપર્શ્યસ્ત્રિવિધ ફલમ્ ॥ ૨૦૬ ॥

ગાંત્રીએ શત્રુ સાથે યુદ્ધ કરવું અથવા મૈત્રી, સુવર્ણ અને
ભૂમિ એ ત્રણ પ્રકારના ફળનો વિચાર કરીને તેની સાથે પ્રયત્ન-
પૂર્વક સંધિ કરીને પાછા આવવું. ૨૦૬

પાર્ષ્ણિગ્રાહં ચ સંપ્રેક્ષ્ય તથાક્રન્દં ચ મળ્ડલે ।

મિત્રાદથાપ્યમિત્રાદ્વા યાત્રાફલમવાપ્નુયાત્ ॥ ૨૦૭ ॥

વિજયેશ્ચ રાજાએ રાજમંડલમાંના પાર્ષ્ણિગ્રાહ અને
આક્રંદ એ જો રાજાઓ વિશે ધ્યાન ગળવું અને શત્રુ તથા
મિત્ર રાજા પાસેથી ચડાઈ કર્યાનો લાભ મેળવી લેવો. ૨૦૭

હિરણ્યભૂમિસંપ્રાપ્ત્યા પાર્થિવો ન તથૈઘતે ।

યથા મિત્રં ધુવં લઘ્વા કૃશમપ્યાયતિક્ષમમ્ ॥ ૨૦૮ ॥

રાજા સુવર્ણ અને ભૂમિ પ્રાપ્ત કરીને તેવી વૃદ્ધિ પામતો
નથી, જો ત્રી દુર્બલ છતાં ભાવીમાં કામ આપે એવી દૃઢ
મેળવીને તે પામે છે. ૨૦૮

ધર્મજ્ઞં ચ કૃતજ્ઞં ચ તુષ્ટપ્રકૃતિમેવ ચ ।

અનુરક્તં સ્થિરારમ્ભં લઘુમિત્રં પ્રશસ્યતે ॥ ૨૦૯ ॥

ધર્મજ્ઞ, કૃતજ્ઞ, પ્રસન્નમન, અનુરક્ત, સ્થિર અને આરંભયુક્ત એવો નાનો મિત્ર પણ પ્રશસાને યોગ્ય છે. ૨૦૯

પ્રાજ્ઞં કુલીનં શૂરં ચ દક્ષં દાતારમેવ ચ ।

કૃતજ્ઞં ધૃતિમન્તં ચ કષ્ટમાહુરારિં વુઘાઃ ॥ ૨૧૦ ॥

પ્રાજ્ઞ, કુલીન, શૂર, દક્ષ, દાતા, કૃતજ્ઞ અને ધૈર્યવાન એવા શત્રુને પાંડિતો કષ્ટસાધ્ય કહે છે. ૨૧૦

આર્યતા પુરુષજ્ઞાનં શૌર્યં કરુણવેદિતા ।

સ્થૌલલક્ષ્યં ચ સતતમુદાસીનગુણોદયઃ ॥ ૨૧૧ ॥

સહ્યતા, પુરુષપરીક્ષા, શૂરવીરતા, દયાળુતા અને ઔદાર્ય એ ઉદાસીન રાજની સતતની ગુણસામગ્રી છે. ૨૧૧

ક્ષેમ્યાં સસ્યપ્રદાં નિત્યં પશુવૃદ્ધિકરીમપિ ।

પરિત્યજેન્ૃપો ભૂમિમાત્માર્થમવિચારયન્ ॥ ૨૧૨ ॥

રાજ્યે પોતાની રક્ષા માટે કટ્યાણકારી, ધાન્યદાયી અને નિત્ય પશુની વૃદ્ધિ કરનારી ભૂમિને પણ વિચારમાં રહ્યા વિના ત્યજ દેવી. ૨૧૨

આપદર્થં ધનં રક્ષેદારાન્ રક્ષેદ્ધનૈરપિ ।

આત્માનં સતતં રક્ષેદારૈરપિ ધનૈરપિ ॥ ૨૧૩ ॥

આપત્તિને અર્થે ધનની રક્ષા કરવી, ધનથી પત્નીની રક્ષા અને ધન તેમજ પત્ની એ બન્નેથી સતત સ્વરક્ષા કરવી.

સહ સર્વાઃ સમુત્પન્નાઃ પ્રસમીક્ષ્યાપદો મૃશમ્ ।

સંયુક્તાંશ્ચ વિયુક્તાંશ્ચ સર્વોપાયાન્સૃજેદ્ધૃધઃ ॥ ૨૧૪ ॥

शुद्धिमान शान्तये षष्ठी आपत्तिज्ञाने ओकसामष्टी
 नथ्यामां आनी ओमेष्टी जेधने. सामटा डे छूटा छूटा सर्व
 उपायो करवा. २१४

उपेतारमुपेयं च सर्वोपायांश्च कृन्स्त्रशः ।

एतत्त्रयं समाश्रित्य प्रयतेतार्थसिद्धये ॥ २१५ ॥

उपाय करतारा, शान्तये पोतानो, उपाययोग्य वस्तुने
 अने साम आदि सर्व उपायेनो ओम त्रणेनो समग्र रीते
 विचार करीने कार्यसिद्धि भाटे प्रयत्न करवो. २१५

एवं सर्वमिदं राजा सह संमन्वय मन्त्रिभिः ।

व्यायम्याप्लुत्य मध्याह्ने भोक्तुमन्तःपुरं विशेत् ॥ २१६ ॥

आ प्रमाणे शान्तये म त्रीञ्चो साथे आ सर्वनी म त्रण
 ध्यां आह व्यायाम करवो अने पक्षी स्नान करी अपोरे अंत-
 पुरमां नभवा नवु. २१६

तत्रात्मभूतैः कालज्ञैरहायैः परिचारकैः ।

मुपरीक्षितमन्नाद्यमद्यान्मन्त्रैर्निपापहैः ॥ २१७ ॥

त्यां नथने शान्तये ओकनिष्ठ अने आत्मरूप सेवकां
 गंधिषुं ओवु आतरी करेकुं अत्र विपक्षारी म त्रोपूर्वक नभनुं.

विपत्तैरगदैश्चास्य सर्वद्रव्याणि योजयेत् ।

विपत्तानि च रत्नानि नियतो धारयेत्सदा ॥ २१८ ॥

शान्तना भोजनना सर्व पदार्थांमां विपत्तारक औभविष्ठा
 नाथवी अने शान्तये नियमपूर्वक सदा विपक्षानी न्ना 'तार'
 करवां. २१८

પરીક્ષિતાઃ સ્ત્રિયથૈનં વ્યજનોદકધૂપનૈઃ ।

વેપાભરણસંશુદ્ધાઃ સ્પૃશ્યેયુઃ સુસમાહિતાઃ ॥ ૨૧૯ ॥

કસોટીમાં ખરી નીવડેલી, વસ્ત્ર અને આભૂષણમાં વિશુદ્ધ અને એકચિત્ત એવી સ્ત્રીઓ પંખો, પાણી, તેમજ મુગધી ધૂપથી એ રાત્રની સેવા કરે. ૨૧૯

एवं प्रयत्नं कुर्वीत यानशय्यासनाशने ।

સ્નાને પ્રસાધને ચૈવ સર્વાલંકારકેષુ ચ ॥ ૨૨૦ ॥

વાહન, શય્યા, આસન, ભોજન, સ્નાન અને પ્રસાધન તેમજ સર્વ અલંકારો વિશે પણ રાત્રએ આ પ્રમાણે પરીક્ષા-પૂર્વક પ્રયત્ન કરવો. ૨૨૦

भुक्तवान्विहरेच्चैव स्त्रीभिरन्तःपुरे सह ।

વિહૃત્ય તુ યથાકાલં પુનઃ કાર્યાણિ ચિન્તયેત્ ॥ ૨૨૧ ॥

જમ્યા બાદ, રાત્રએ રાણીવાસમાં સ્ત્રીઓ સાથે વિહાર કરવો. આમ યથાસમય વિહાર કરીને તેણે કરી પોતાનાં કાર્યોને વિચારવાં. ૨૨૧

अलंकृतश्च संपश्येदायुधीयं पुनर्जनम् ।

વાહનાનિ ચ સર્વાણિ શસ્ત્રાણ્યાભરણાનિ ચ ॥ ૨૨૨ ॥

પછી રાત્રએ અલંકાર ધારણ કરી આયુધધારી થોડાઓને, સર્વ વાહનોને, શસ્ત્રોને અને આભૂષણોને તપાસવાં. ૨૨૨

संध्यां चोपास्य ऋणुयादन्तर्वेश्मनि शस्त्रभृत् ।

રહસ્યાખ્યાયિનાં ચૈવ પ્રણિધીનાં ચ ચેષ્ટિતમ્ ॥ ૨૨૩ ॥

પછી સંધ્યોપાસના કરી રાત્રએ, મહેલના અંતરવાસમાં જઈ, શસ્ત્ર ધારણ કરી, ખાનગી ખબરો લાવનારાં દૂતોનાં તેમજ એલચીઓનાં કામો સાંભળવાં. ૨૨૩

गन्वा कक्षान्तरं त्वन्यत्समनुज्ञाप्य तं जनम् ।

प्रविशेद्धोजनार्थं च स्त्रीवृतोऽन्तःपुरं पुनः ॥ २२४ ॥

ते पाद ते दूतने तथा भीम ऐल्यीने नवानी आज्ञा
आपी तेषु भीम अं डमां नवु अने त्यांथी स्त्रीया साथे रही
इरीथी भोजन भाटे रणुवासमां नवुं. २२४

तत्र भुक्त्वा पुनः किञ्चित्पूर्वघोषैः प्रहर्षितः ।

संविशेत्तु यथाकालमुत्तिष्ठेच्च गतक्लमः ॥ २२५ ॥

त्यां राज्ञ्ये इरीवार थोडुं नमवु अने पछी वान्नि-
चीना घोषोथी उद्वसित थर्ष तेषु यथाकाले शयन करवुं अने
विश्राम लधने थोय्य वप्पते अडवुं. २२५

एतद्विधानमातिष्ठेदरोगः पृथिवीपतिः ।

अस्वस्थः सर्वमेतत्तु भृत्येषु विनियोजयेत् ॥ २२६ ॥

नीरागी राज्ञ्ये आ विधिअे रडेवुं. पोते अस्वस्थ डोय,
ता तेषु ते सर्वं कार्योमां सेवडाने थोन्वा. २२६

इति श्री मानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां सप्तमोऽध्यायः ॥

धनिश्री मानवधर्मशास्त्रे बृगुप्रोक्त संहिताया अध्याय ७ भो समाप्त

अध्याय ८ मौ

व्यवहारान्दिदृक्षुस्तु ब्राह्मणैः सह पार्थिवः ।
मन्त्रज्ञैर्मन्त्रिभिश्चैव विनीतः प्रविशेत्सभाम् ॥ १ ॥

व्यवहार* जेवा धर्यता राज्ञ्ये ब्राह्मणो मन्त्रीयो सांशे
विनयपूर्वकं सभाभां प्रवेश करवो. १

तत्रासीनः स्थितो वापि पाणिमुद्यम्य दक्षिणम् ।
विनीतवेषाभरणः पश्येत्कार्याणि कारिणाम् ॥ २ ॥

विनीत वेषासंभार धारणु करी, नमणो हाथ अंशो राणी,
तेणु गेडां गेडां उं गभां गभां पक्षकारेना दावा तपासवा. २

प्रत्यहं देशदृष्टैश्च शास्त्रदृष्टैश्च हेतुभिः ।

अष्टादशसु मार्गेषु निवृद्धानि पृथक्पृथक् ॥ ३ ॥

अदार जतोभां पडना अं दावाज्जोने राज देशव्यव
हारना अने शास्त्रव्यवहारना हेतुज्जोपूर्वकं अलग अलग
तपासवा. ३

[हिंसां यः कुरुते कश्चिद्देयं वा न प्रयच्छति ।

स्थानेते द्वे पित्रादस्य भिन्नोऽष्टादशधा पुनः ॥

* अंशे 'व्यवहार' शब्द आम नोधपाव छे. जेवा अने
अथा याव छे-सामना करीक, दावा, व्यव, निर्वृत्त परेक. अंशे अर्थ
अंशे छे-सांशेविनीत. जे पेशापोपाना पेशे रम्य कर वेने अने
नदेंक वेने याव वेने न करणाग विचार, मरणागो जन्मापर्यंत
अर्थः वि नानायेक संदेहे दरण हाक उच्यते। नानासंवे
दरणाव्यवहार इति स्मृत ॥

(જે હિંસા કરે છે, અથવા જે દેલુ આપતો નથી, તે જે વિવાદ (દાવા)ના કારણરૂપ છે. ત્રીજી એ વિવાદ અદાર ગતના છે.)]

અદાર ગતના વ્યવહાર—

તેપામાદ્યમૃણાદાનં નિક્ષેપોઽસ્વામિવિક્રયઃ ।

સંભૂય ચ સમુત્થાનં દત્તસ્યાનપકર્મ ચ ॥ ૪ ॥

વેતનસ્યૈવ ચાદાનં સંવિદથ્વ વ્યતિક્રમઃ ।

ક્રયવિક્રયાનુશયો વિવાદઃ સ્વામિપાલયોઃ ॥ ૫ ॥

સીમાવિવાદધર્મથ્વ પારુણ્યે દણ્ડવાચિક્કે ।

સ્તેયં ચ સાહસં ચૈવ સ્ત્રીસંગ્રહણમેવ ચ ॥ ૬ ॥

સ્ત્રીપુંઘર્મો વિભાગથ્વ દ્યૂતમાહ્વય એવ ચ ।

પદાન્યષ્ટાદશૈતાનિ વ્યવહારાસ્થિતાવિહ ॥ ૭ ॥

દેલુ ન આપવું, ધરાણે મૂકવું, વગર માલિકીએ પારણી વસ્તુ વેચવી, લાગિયો વેપાર કરવો, આપેલુ દાન પાછું ઝૂંટવવું, ઠરાવેલું વેતન ન આપવું, કરેલો કરાર તોડવો, ખરીદી-વેચાણમાં કળિયો કરવો, ઠોરના માલિક અને ઠોર પાળનાર વચ્ચે ટ ટો થવો, સીમનો ઝગડો થવો, ગાળાગાળી અને મારપીટ કરવી, ચોરી કરવી, જ્વેરજખરાઈ કરવી, પરસ્ત્રીસંગ કરવો, સ્ત્રીપુરુષના ધર્મની વ્યવસ્થા, મિલકતની વહે ચણુ, જુગાર અને હારજીતના દાવ-આ અદાર વાતો માણસોના કળિયાનાં કારણ છે. ૪-૭

એણુ સ્થાનેણુ ભૂયિષ્ઠં વિવાદં ચરતાં નૃણામ્ ।

ધર્મં શાશ્વતમાશ્રિત્ય કુર્યાત્કાર્યવિનિર્ણયમ્ ॥ ૮ ॥

આ કારણે ઉપર પુષ્કળ વિવાદ કરતા માણસોનાં કાર્યોનો નિર્ણય રાજ્યે શાશ્વત ધર્મનો આશ્રય લઇને કરવો. ૮

વ્યવહારની પરિભાષા—

યદા સ્વયં ન કુર્યાત્તુ નૃપતિઃ કાર્યદર્શનમ્ ।

તદા નિયુજ્જ્યાદ્વિદ્વાંસ ત્રાહ્મણં કાર્યદર્શને ॥ ૯ ॥

કોઈ કારણથી રાજા પોતે એ કામની તપાસ ન કરી શકે. તે તેણે એ તપાસ માટે વિદ્વાન બ્રાહ્મણની નિમણૂક કરવી. ૯

સોઽસ્ય કાર્યાણિ સંપश्येत्સમ્ભયૈરેવ ત્રિભિર્વૃતઃ ।

સમામેવ પ્રવિશ્યાગ્ર્યામાસીનઃ સ્થિત એવ વા ॥ ૧૦ ॥

તે વિદ્વાને ત્રણ સભ્યો સાથે રહી રાજસભામાં આવવું અને બેઠાંબેઠાં અથવા બિનાંબિનાં તે કાર્યો સારી રીતે તપાસી

યસ્મિન્દેશે નિષીદન્તિ વિપ્રા વેદવિદસ્રયઃ ।

રાજ્જ્ઞાધિકૃતો વિદ્વાન્બ્રહ્મણસ્તાં સમાં વિદુઃ ॥ ૧૧ ॥

જે દેશસભામાં વેદવેદના ત્રણ બ્રાહ્મણો તેમજ રાજાનો અધિકાર પાનેલો વિદ્વાન બ્રાહ્મણ બેસે છે, તેને ૫ ડિગ્રી પ્રતિબંધ સભા કહે છે. ૧૧

ધર્મો વિદ્વસ્ત્વધર્મેણ સમાં યત્રોપતિષ્ઠતે ।

ગુલ્યં ચાસ્ય ન ક્રુન્તન્તિ વિદ્વાસ્તત્ર સમામદઃ ॥ ૧૨ ॥

જે સભામાં ધર્મ અધર્મથી વીંધાર્દ મળે છે, તે સભાને અધર્મથી વીંધાર્દ મળેલા સભામંદા, ધર્મને બોંકાયેલી સભાને મંદી ગણવા નથી જોઈએ અન્યાય છે. ત્યાં ન્યાય નથી.

સમાં વા ન પ્રવેષ્ટવ્યં વક્તવ્યં વા સમશ્ચમમ્ ।

અનુવન્વિનુવન્વાપિ નરો ભવતિ ક્વિલ્વપી ॥ ૧૩ ॥

અથવા તો પ ઠિતે સભામાંજ ન જવું અને જવું જ પડે તો સત્યજ દહેવું જોઈએ. ગુપ રથેથી કે જુદું યોગ્યેથી મનુષ્ય પાપી થાય છે. ૧૩

યત્ર ધર્મો હ્યધર્મેણ સત્યં યત્રાનૃતેન ચ ।

હન્યતે પ્રેક્ષમાણાનાં હતાસ્તત્ર સભામદઃ ॥ ૧૪ ॥

જે સભામાં, નરી આંખ આગળ, અધર્મથી ધર્મને અને અસત્યથી સત્યને હણવામાં આવે છે, તે સભાના સભામદો પોતેજ પાપથી માર્યા જાય છે. ૧૪

ધર્મ એવ હતો હન્તિ ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ ।

તસ્માદ્ધર્મો ન હન્તવ્યો મા નો ધર્મો હતોઽવધીત્ ॥ ૧૫ ॥

હણાયેલો ધર્મજ હાણ કરે છે, રક્ષાયેલો ધર્મ રક્ષા કરે છે; તેથી ધર્મને નજ હણવો. જોને. હણાયેલો ધર્મ આપણે વધ ન કરે. ૧૫

વૃષો હિ ભગવાન્ધર્મસ્તસ્ય યઃ કુરુતે હલમ્ ।

વૃષંભં તં વિદુર્દેવાસ્તસ્માદ્ધર્મં ન લોપયેત્ ॥ ૧૬ ॥

ભગવાન ધર્મને 'વૃષ' કહે છે. જે એ 'વૃષ' નો જન્મ કરે છે, તેને દેવો 'વૃષભ' અર્થાત્ શરૂ કરે છે. આવી ધર્મનો જાપ કરવો નહિ. ૧૬

एरु एव सुहृद्ધर्मो निधनेऽप्यनुयाति यः ।

शरीरेण समं नासं सर्पमन्यद्वि गच्छति ॥ ૧૭ ॥

એક ધર્મજ નિધ છે, જે મરણકાલે પણ સામે - સર્પની બીજું શય તો સરીરની સાથે અડી જ નાવ પાને તે

પાદોઽધર્મસ્ય કર્તારં પાદઃ સાક્ષિણમૃચ્છતિ ।

પાદઃ સભાસદઃ સર્વાન્પાદો રાજાનમૃચ્છતિ ॥ ૧૮ ॥

અધર્મનો એક ચોથો ભાગ તેના કર્તાને જાય છે, બીજો ચોથો ભાગ સાક્ષીને પહોંચે છે, ત્રીજો ચોથો ભાગ સભાસદોને મળે છે અને છેલ્લો ચોથો ભાગ રાજાને લાગે છે. ૧૮

રાજા ભવત્યનેનાસ્તુ મુચ્યન્તે ચ સભાસદઃ ।

एनो गच्छति कर्तारं निन्दार्हो यत्र निन्द्यते ॥ ૧૯ ॥

પણ જે સભામાં નિંદાપાત્રની નિંદા થાય છે, તેમાં રાજા તેમજ સભાસદો પાપમુક્ત થાય છે અને પાપ માત્ર તેના કરનારને લાગે છે. ૧૯

जातिमात्रोपजीवी वा कामं स्याद्ब्राह्मणत्रुवः ।

धर्मप्रवक्ता नृपतेर्न तु शूद्रः कथंचन ॥ ૨૦ ॥

પોતાની જાતિએ કરીનેજ આજીવિકા કરનારો અથવા માત્ર નામનો એવો બ્રાહ્મણ પણ રાજાનો ધર્મપ્રવક્તા (ન્યાયાધીશ) થઈ શકે, પરંતુ શૂદ્ર તો ક્યારેય તે નજ થાય. ૨૦

यस्य शूद्रस्तु कुरुते राज्ञो धर्मविवेचनम् ।

तस्य सीदति तद्राष्ट्रं पङ्के गौरिव पश्यतः ॥ ૨૧ ॥

જે રાજાનું ધર્મવિવેચન (ન્યાયનિર્ણય) શૂદ્ર કરે છે, તે રાજાનો દેશ તેના જેતાં જેતાંમાંજ ગળાઈ જાય છે. ૨૧

यद्राष्ट्रं शूद्रभूयिष्ठं नास्तिकाक्रान्तमद्विजम् ।

विनश्यत्याशु तत्कृत्स्नं दुर्भिक्षव्याधिपीडितम् ॥ ૨૨ ॥

જે રાજ્ય શૂદ્રથી છલાછલ હોય, નાસ્તિકાથી ઊભરાઈ હોય અને જેમાં દિવ્ગવર્ણો ન હોય, તે સમગ્ર રાજ્ય દુકાળ અને વ્યાધિથી પીડાઈને તત્કાલ વિનાશ પામે છે. ૨૨

धर्मासनमधिष्ठाय संवीताङ्गः समाहितः ।

प्रणम्य लोकपालेभ्यः कार्यदर्शनमारभेत् ॥ २३ ॥

धर्मासन उपर पिराञ्च, सर्व अ गोने दांडी, स्वस्थ चित्त
रही अने लोकपालोने प्रणाम करी राज्ञे कामोनी तपास
आरंभवी. २३

अर्थानर्थावुभौ बुद्ध्वा धर्माधर्मौ च केवलौ ।

वर्णक्रमेण सर्वाणि पश्येत्कार्याणि कार्याणाम् ॥ २४ ॥

अर्थ अने अन्तर्ध अने ज्ञेयते तेमज्ज केवल धर्म अने
अधर्मने विचारीने, वर्णना क्रमथी तेजे कार्याथी आ (दावावा-
णाओ) नां सर्व कामो तपासवां. २४

ब्राह्मविंभायल्लिङ्गैर्भावमन्तर्गतं नृणाम् ।

स्वरवर्णोङ्गिताकारैश्चक्षुषा चेष्टितेन च ॥ २५ ॥

अवाज, रंग, अणुसारा, आकार, आंभ, चेष्टा तेमज्ज
जडारनां चिद्वनो उपरथी तेजे भाणुसोना अदरना भाव
जज्ञी देवा. २५

आकारैरिङ्गितैर्गत्या चेष्टया भाषितेन च ।

नेत्रवक्रविकारैश्च गृह्यतेऽन्तर्गतं मनः ॥ २६ ॥

कमंड रोभांय आदि आकारेथी, धशारतोथी, हाज्याज्या,
गोत्रवाथी अने आंभ तथा मोना ईश्वरेशी मनोने
पमाय छे. २६

बालदायादिकं रिप्यं तावद्राजानुपालयेत् ।

यावत्स स्यात्समावृत्तो यावच्चातीतशैशवः ॥ २७ ॥

आशुनी वारसा आदिनी मिलकतनुं राज्ञे त्यां नृदी

પાદોઽધર્મસ્ય કર્તારં પાદઃ માશિષમૃચ્છતિ ।

પાદઃ સભાસદઃ સર્વાન્પાદો ગજાનમૃચ્છતિ ॥ ૧૮ ॥

અધર્મનો એક એવો ભાગ તેના કર્તાને બચે છે, શ્રીને એવો ભાગ આશીને પદોચિ છે, ત્રીજો એવો ભાગ મનાસદો મળે છે અને છેલ્લો એવો ભાગ રાજને લાગે છે. ૧૮

રાજા ભવત્યનેનામ્તુ મૃચ્યન્તે ચ સભાસદઃ ।

એનો ગચ્છતિ કર્તારં નિન્દાર્હો યત્ર નિન્દ્યતે ॥ ૧૯ ॥

પણ જે સભામાં નિંદાપાત્રની નિંદા થાય છે, તેનાં ને તેમજ સભાસદો પાપમુક્ત થાય છે અને પાપ નાત્ર તેનાં નારને લાગે છે. ૧૯

જાતિમાત્રોપજીવી વા કામં સ્યાદ્રાહ્મણયુવઃ ।

ધર્મપ્રવક્તા નૃપતેર્ન તુ શૂદ્રઃ કથંચન ॥ ૨૦ ॥

પોતાની જાતિએ કરીનેજ આજીવિકા કરનારો અથવા નાં નામનો એવો આહ્મણ પણ રાજનો ધર્મપ્રવક્તા (ન્યાયાધીશ, યથા શકે, પરંતુ શૂદ્ર તો ક્યારેય તે નજ થાય. ૨૦

યસ્ય શૂદ્રસ્તુ કુરુતે રાજ્ઞો ધર્મવિવેચનમ્ ।

તસ્ય સીદતિ તદ્રાષ્ટં પદ્મૈ ગૌરિવ પશ્યતઃ ॥ ૨૧ ॥

જે રાજનું ધર્મવિવેચન (ન્યાયનિર્ણય) શૂદ્ર કરે છે, તે રાજનો દેશ તેના જેતાં જેતાંમાંજ ગણાઈ બચે છે. ૨૧

યદ્રાષ્ટં શૂદ્રભૂયિષ્ઠં નાસ્તિકાક્રાન્તમદ્વિજમ્ ।

વિનશ્યત્યાશુ તત્કૃત્સ્તં દુર્ભિક્ષવ્યાધિપીડિતમ્ ॥ ૨૨ ॥

જે રાજ્ય શૂદ્રથી છલાછલ હોય, નાસ્તિકોથી વિનશ્ય હોય અને જેમાં દ્વિજવર્ણો ન હોય, તે સમગ્ર રાજ્ય દુર્ભિક્ષ અને વ્યાધિથી પીડાઈને તત્કાલ વિનાશ પામે છે. ૨૨

धर्मासनमधिष्ठाय संव्रीताङ्गः समाहितः ।
 प्रणम्य लोकपालेभ्यः कार्यदर्शनमारभेत् ॥ २३ ॥

धर्मासन उपर गिराञ्च, सर्व अ गेने दांडी, स्वस्थ
 रही अने लोकपालेने प्रणाम करी राज्ञ्य कामेनी त
 आर भवी २३

अर्थानर्थावुभौ बुद्धा धर्माधर्मौ च केवलौ ।

वर्णक्रमेण सर्वाणि पश्येत्कार्याणि कार्याणाम् ॥ २४ ॥

अर्थ अने अनर्थ अने अज्ञानी तेमज केवल धर्म अने
 धर्मने विचारीने, वर्णना कर्मथी तेणे कार्याथी आ (दावावा-
 नाया) नां सर्व कामे तपासनां. २४

वातैर्विभावयद्विज्ञैर्भावमन्तर्गतं नृणाम् ।

स्वरवर्णोज्जिताकारैश्चक्षुषा चेष्टितेन च ॥ २५ ॥

अवाज, रंग, आलुसारा, आकार, आंभ, चेष्टा तंगज
 छारनां चिद्नां उपरथी तेणे भाजुसेना अ फरना भाव
 ली देवा. २५

आकारैरिजितैर्गत्या चेष्टया भाषितेन च ।

नेत्रवक्रविकारैश्च गृह्यतेऽन्तर्गतं मनः ॥ २६ ॥

कर्मक शैमांय आदि आकारैथी, छशारतोथी, छालचाजना,
 थी अने आंभ तथा भोना इरेक्षैथी गतने ने
 छे. २६

बालदायादिकं रिक्तं तावद्राजानुपालयेत् ।

यावत्स स्यात्समावृत्तो यावत्तातीतशशवः ॥ २७ ॥

आगदनी वारया आदिनी भिलडतनु राज्ञे त्यां नुप

પાદોઽધર્મસ્ય કર્તારં પાદઃ સાક્ષિણમૃચ્છતિ ।

પાદઃ સભાસદઃ સર્વાનપાદો રાજાનમૃચ્છતિ ॥ ૧૮ ॥

અધર્મનો એક ચોથો ભાગ તેના કર્તાને જાય છે, બીજો ચોથો ભાગ સાક્ષીને પહોંચે છે, ત્રીજો ચોથો ભાગ મહામહેતે મળે છે અને છેલ્લો ચોથો ભાગ રાજાને લાગે છે. ૧૮

રાજા ભવત્યનેનામ્તુ મુચ્યન્તે ચ સભાસદઃ ।

एनो गच्छति कर्तारं निन्दार्हो यत्र निन्द्यते ॥ १९ ॥

પણ જ સભામાં નિંદાપાત્રની નિંદા થાય છે, તેમાં જ તેમજ સભાસદો પાપમુક્ત થાય છે અને પાપ માત્ર તેના કારણે લાગે છે. ૧૯

जातिमात्रोपजीवी वा कामं स्याद्राक्षणव्रुषः ।

धर्मप्रवक्ता नृपतेर्न तु शूद्रः कथंचन ॥ २० ॥

પોતાની જાતિએ કરીનેજ આજીવિકા કરનારો અધર્મી માનવો એવો પ્રાક્ષણ પણ રાજાનો ધર્મપ્રવક્તા (ન્યાયાધીશ) થઈ શકે, પરંતુ શૂદ્ર તો ક્યારેય તે નહીં થાય. ૨૦

यस्य शूद्रस्तु कुर्वते राज्ञो धर्मविवेचनम् ।

तस्य मीढति तद्राष्ट्रं पट्टे मौखि पश्यतः ॥ २१ ॥

જે રાજાનો ધર્મવિવેચન (ન્યાયનિર્ણય) શૂદ્રને કરવો પડે તે રાજાનો દેશ તેના જતાં જતાંનાંજ ગણાઈ જાય છે.

यद्राष्ट्रं शूद्रभूयिष्ठं नास्ति हाक्रान्तमद्रिजम् ।

विनश्यत्याशु तच्छुद्धं दुर्मियुव्याधिगीहितम् ॥ २२ ॥

જે રાજ્ય શૂદ્રોની જગત્જગત દેશ, નાસ્તિ હાક્રાન્તમદ્રિજમ્ એવું બને તેમાં શૂદ્રોની જગત્જગત દેશ, તે રાજ્ય ગણાઈ જાય છે અને તેમાં શૂદ્રોની જગત્જગત દેશ, તે રાજ્ય ગણાઈ જાય છે.

धर्मासनमधिष्ठाय संवीताङ्गः समाहितः ।

प्रणम्य लोफपालेभ्यः कार्यदर्शनमारभेत् ॥ २३ ॥

धर्मासन उपर गिराळ, सर्व अंगोने दांडी, स्वस्थ नि
रही अने लोकपालोने प्रणाम करी राज्ञ्य कामेनी तथा
आर भवी. २३

अर्थानर्थावुभौ बुद्धा धर्माधर्मौ च केवलौ ।

वर्णक्रमेण सर्वाणि पश्येत्कार्याणि कार्याणाम् ॥ २४ ॥

अर्थ अने अनर्थ अने ज्ञानीने तेमज देवल धर्म अने
अधर्मने विचारीने, वर्णना कर्मथी तेजु कार्याथी आ (एवाया-
गाया) नां सर्व कामे तथासवां. २४

ब्राह्मविभायद्विज्जैर्भावमन्तर्गतं नृणाम् ।

स्वरवर्णोक्तिताकारैश्चक्षुषा चेष्टितेन च ॥ २५ ॥

अवाळ, २ ग, आणुसारा, आकार, आंभ, अष्ट तेमज
आकारनां चिद्वनो उपरथी तेजु भाजुरोना अदरना आर
आणी लेवा. २५

आकारैरिज्जितैर्गत्या चेष्टया भाषितेन च ।

नेत्रवक्रविकारैश्च गृह्यतेऽन्तर्गतं मनः ॥ २६ ॥

कमंड शैभांय आदि आकारोणी, छशास्ती, छान्नाज ती,
आजवाथी अने आंभ तथा मोना इरुकाशेथी यवने ने
पमाय छे. २६

बालदायादिकं रिक्त्यं तावद्राजानुपालयेत् ।

यावत्स स्यात्समावृत्तो यावन्नातीतशेषः ॥ २७ ॥

आणकनी वारना आदिनी निवडतनु राज्ञे त्यां नृणी

પાદોઽધર્મસ્ય કર્તારં પાદઃ સાક્ષિણમૃચ્છતિ ।

પાદઃ સભાસદઃ સર્વાનપાદો રાજાનમૃચ્છતિ ॥ ૧૮ ॥

અધર્મનો એક ચોથો ભાગ તેના કર્તાને જાય છે, બીજો ચોથો ભાગ સાક્ષીને પહોંચે છે, ત્રીજો ચોથો ભાગ સભાસદોને મળે છે અને છેલ્લો ચોથો ભાગ રાજાને લાગે છે. ૧૮

રાજા ભવત્યનેનાસ્તુ મુચ્યન્તે ચ સભાસદઃ ।

એનો ગચ્છતિ કર્તારં નિન્દાર્હો યત્ર નિન્વતે ॥ ૧૯ ॥

પણ જે સભામાં નિંદાપાત્રની નિંદા થાય છે, તેમાં રાજા તેમજ સભાસદો પાપમુક્ત થાય છે અને પાપ માત્ર તેના કરનારને લાગે છે. ૧૯

જાતિમાત્રોપજીવી વા કામં સ્યાદ્રાક્ષણવ્રુવઃ ।

ધર્મપ્રવક્તા નૃપતેર્ન તુ શૂદ્રઃ કથંચન ॥ ૨૦ ॥

પોતાની જાતિએ કરીનેજ આજીવિકા કરનારો અથવા માનનારનો એવો આજીવણ પણ રાજાનો ધર્મપ્રવક્તા (ન્યાયાધીશ) થઈ શકે, પરંતુ શૂદ્ર તો કયારેય તે નજ થાય. ૨૦

યસ્ય શૂદ્રસ્તુ કુરુતે રાજ્ઞો ધર્મવિવેચનમ્ ।

તસ્ય સીદતિ તદ્રાટ્ઠં પદ્ધે ગૌરિવ પશ્યતઃ ॥ ૨૧ ॥

જે રાજાનું ધર્મવિવેચન (ન્યાયનિર્ણય) શૂદ્ર કરે છે, તે રાજાનો દેશ તેના જેતાં જેતાંમાંજ ગણાઈ જાય છે. ૨૧

યદ્રાટ્ઠં શૂદ્રધૂયિષ્ઠં નાસ્તિકાક્રાન્તમદ્વિજમ્ ।

વિનશ્યત્યાશુ તત્કૃન્સં દુર્ભિક્ષવ્યાધિપીડિતમ્ ॥ ૨૨ ॥

જે રાજ્ય શૂદ્રથી છલાછલ હોય, નાસ્તિકાથી ક્રમશઃ ઘટાય અને જેમાં દિવ્યવર્ણો ન હોય, તે સમગ્ર રાજ્ય કૃષ્ણ અને વ્યાધિથી પીડાઈને તત્કાલ વિનાશ પામે છે. ૨૨

મમેદમિતિ યો ઋયાત્સોઽનુયોજ્યો યથાવિધિ ।
 સંવાદ્ય રૂપસંખ્યાદીન્સ્વામી તદ્દ્રવ્યમર્હતિ ॥ ૩૧ ॥

એ કોઈ કહે કે, 'આ મારી મિલકત છે' તો તેને રાજ
 વિધિપૂર્વક પૂછપરછ કરવી. મિલકતની વસ્તુનાં રૂપ, સખ
 વગેરે વિશે એ તે ખાતરી કરાવે. તો તે ધણી તે દ્રવ્યને પાત્ર છે.
 અવેદયાનો નષ્ટસ્ય દેશં કાલં ચ તત્ત્વતઃ ।

વર્ણં રૂપં પ્રમાણં ચ તત્સમં દણ્ડમર્હતિ ॥ ૩૨ ॥
 પણ, એ દાવાદાર એ ગુમ થયેલી વસ્તુનાં રંગ, રૂપ અને
 પ્રમાણને તેમજ તેના દેશકાલને બરાબર પુરવાર ન કરી શકે,
 તો એને તે વસ્તુની કિંમત નેટલો ૬૬ ઘટે છે. ૩૨

આદદીતાથ પદ્ભાગં પ્રણટાધિગતાનૃપઃ ।
 દશમં દ્વાદશં વાપિ સતાં ધર્મમનુસ્મરન્ ॥ ૩૩ ॥
 બોવાયેલી જે વસ્તુ રાજ પાસે આવે, તેમાંથી સત્પુરુ-

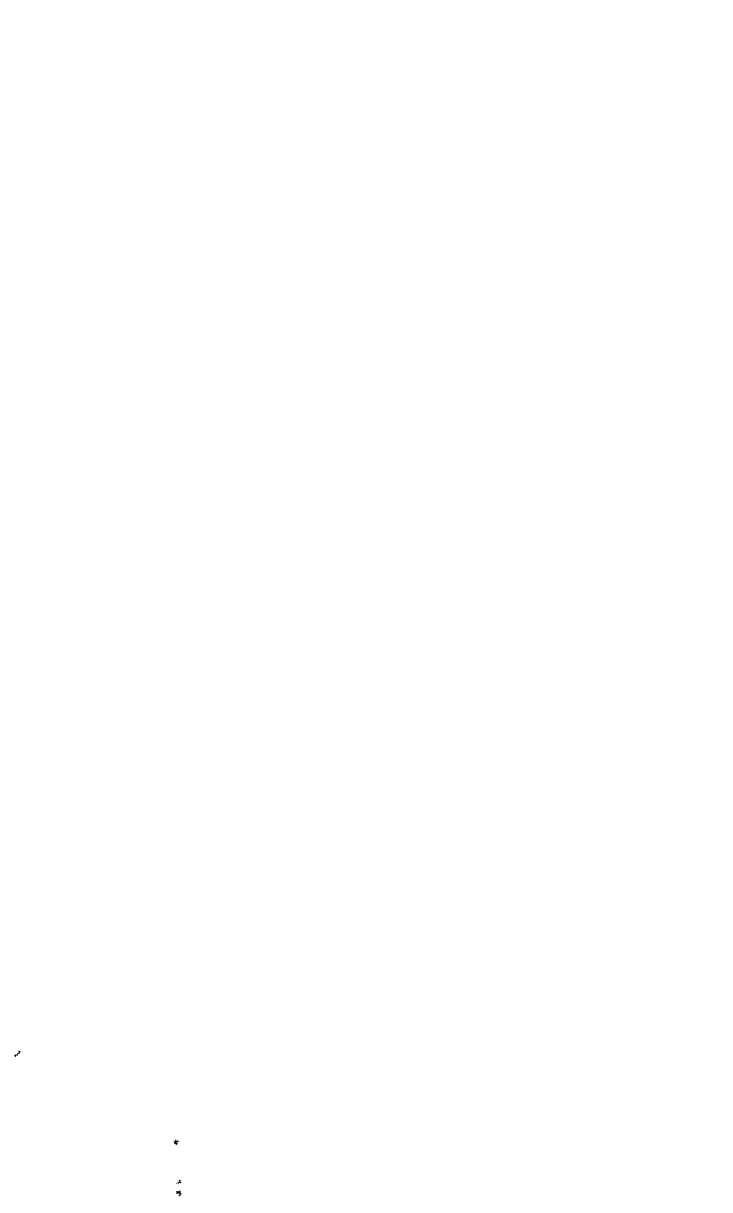
વાના ધર્મને જાણનારો રાજ તેના રક્ષાદિ નિમિત્તે તેમાંથી
 છકો, દશમો કે બારમો ભાગ લે ૩૩

પ્રણટાધિગતં દ્રવ્યં તિષ્ઠેદ્યુક્તૈરધિષ્ઠિતમ્ ।
 યાંસ્તત્ર ચૌરાન્ગૃહ્ણીયાત્તાન્રાજેભેન ઘાતયેત્ ॥ ૩૪ ॥
 બોવાયેલું જે દ્રવ્ય રાજ પાસે આવ્યું હોય તેને યોગ્ય
 પહેરામાં રાખવું. ત્યાંથી જે ચોરો તેને લઈ જાય તેમને
 રાજએ હાથીથી મરાવી નાખવા. ૩૪

મમાયમિતિ યો ઋયાન્નિધિં સત્યેન માનવઃ ।
 તસ્યાદદીત પદ્ભાગં રાજા દ્વાદશમેવ વા ॥ ૩૫ ॥
 એ કોઈ માણસ સત્યપૂર્વક કહે, કે આ મારો ધનભંડાર

धर्म, व्यवहार, छग, लांधलु वगेरे ह्यालु अने पांचमुं
 षग अे वडे उपाय करीने लेलुदारे पोतानुं लेलुं सर करवु.
 यः स्वयं साधयेदर्थमुत्तमर्णोऽधमर्णिकात् ।

न सराज्ञाऽभियोक्तव्यः स्वकं संसाधयन्धनम् ॥ ५० ॥

ने लेलुदार पोतेन हेलुदार पासेथी पोतानुं भागतुं
 धन मेणवी ले, तो पोतानुं धन मेणवी लेनारा अे लेलुदारने
 रान्तअे उपेडा आपवेो नहि. ५०

अर्थेऽपव्ययमानं तु करणेन विभाजितम् ।

दापयेद्धनिकस्यार्थं दण्डलेशं च शक्तितः ॥ ५१ ॥

लेला विशे हेलुदार ना पाडतो होय, छतां तपासथी ते
 लेलु सिद्ध थतुं होय, तो लेलुदारने तेनु लेलुं अपाववु
 अने हेलुदारनेो तेनी शक्ति अनुसार थोडो दंड करवेो. ५१

[यत्र न स्यात्कृतं यत्र कर्णं च न विद्यते ।

न चोपलम्भपूर्वोक्तस्तत्र दैवीक्रिया भवेत् ॥

न्यां लप्यालुपडाएलु न करायु होय अने न्यां हस्तावेण
 न होय, त्यां आगण कडेली तपास न करतां दैवी क्रिया
 करवी.]

अपह्वनेऽधमर्णस्य देहीत्युक्तस्य संसदि ।

अभियोक्ता दिशेद्देश्यं करणं वाऽन्यदुद्दिशेत् ॥ ५२ ॥

'आपी हे' अेम न्यायसलामां कडेवा छतां पलु हेलुदार
 हेलु गुपावे, तो लेलुदार वादीअे साक्षीअे अथवा भीत
 हेअत पुरावाअे रान्तू करवा. ५२

अदेश्यं यत्र दिशति निर्दिश्यापह्वते च यः ।

यश्चाधरोत्तरानर्थान्विगीतान्नावबुद्धयते ॥ ५३ ॥

‘मम. व्यवहार. छत्र, प्रांचल, वगेरे ह्यालु अने पांचभुं
अथ जे वट उपाय करीने जेणुदारे पोतानुं जेणुं सर करवु.
यः मयं साधयेदर्थमुत्तमर्णोऽधमर्णिकात् ।

न म राजाऽभियोक्तव्यः स्वकं संसाधयन्धनम् ॥ ५० ॥

जे जेणुदारे पोतानुं ह्यालुदारे पासिथी पोतानुं भागतुं
‘मम भोगवी जे. तो पोतानुं ‘मम भोगवी जेतारा जे जेणुदारेने
राज्यां उपेक्षा आपयो नदि. ५०

अवेऽप्यव्ययमानं तु करणेन विभावितम् ।

दापयेद्वनिकस्यार्थं दण्डलेशं च शक्तितः ॥ ५१ ॥

जेणुा जिसे ह्यालुदारे ना पाडतो होय, छतां तपासिथी ते
जेणुं सिद्ध यतुं होय, तो जेणुदारेने तेणुं जेणुं अपाववु
अने ह्यालुदारेतो तेनी शक्ति अतुसार योडो दंड करवो. ५१

[यत्र न स्यात्कृतं यत्र कर्णं च न विद्यते ।

न चोपलम्भपूर्वोक्तस्तत्र दैवीक्रिया भवेत् ॥

ज्यां सभालुपडाणुं न करायु होय अने ज्यां हस्तावेण
न होय, त्यां आगण उडेवी तपास न करतां दैवी क्रियाण
करवी.]

अपह्वेऽधमर्णस्य देहीत्युक्तस्य संसदि ।

अभियोक्ता दिशेद्देश्यं करणं वाऽन्यदुद्दिशेत् ॥ ५२ ॥

‘आपी हे’ जेम न्यायसलामां उडेवा छतां पणु ह्यालुदारे
ह्यालु गुपाये, तो जेणुदारे वादीजे साक्षीजे अथवा गीज
हेभत पुरावाजे शब्द करवा. ५२

अदेश्यं यश्च दिशति निर्दिश्यापह्वते च यः ।

यश्चावरोत्तरानर्थान्विगीतान्नावबुद्ध्यते ॥ ५३ ॥

વાદી જે કેફિયત પુરવાર કરે નહિ તો ન્યાયાતુસાર તેને બધન અને દંડ કરવાં ધટે. પ્રતિવાદી જે તણ પખવાડિયાંમાં પોતાનો ખચાવ કરે નહિ, તો ન્યાય પ્રમાણે તે પ્રતિવાદીને હારી ગયેલો જાણવો. ૫૮

યો યાવન્નિહુવીતાર્થ મિથ્યા યાવતિ વાવદેત્ ।

તૌ નૃપેણ હ્યર્ધમજ્ઞૌ દાપ્યૌ તદ્દ્વિગુણં દમમ્ ॥ ૫૯ ॥

જે લેણુદાર લેણુનો જટલી રકમ છુપાવે અને જે લેણુદાર લેણુનો જટલો ખોટો દાવો કરે, તે બંને અધર્મીઓને રાજએ તે તે રકમના તેટલા તેટલા પ્રમાણમાં જેવડો દંડ કરવો ૫૯

પૃષ્ઠોઽપવ્યયમાનસ્તુ કૃતાવસ્થો ધનૈષિણા ।

ચવરૈઃ સાક્ષિભિર્ભાવ્યૌ નૃપત્રાહ્વણસંનિધૌ ॥ ૬૦ ॥

રાજ અને બ્રાહ્મણ ન્યાયાધીશની હાજરીમાં પૂછવામાં આવતાં, જે લેણુદાર લેણુનો ઈનકાર કરે, તો લેણુદારે ઝાઝામાં ઝાઝા તણ સાક્ષીઓથી પોતાનો દાવો સાબિત કરવો. ૬૦

સાક્ષીઓ કેવા કરવા ?—

યાદૃશા ધનિભિઃ કાર્યા વ્યવહારેષુ સાક્ષિણઃ ।

તાદૃશાન્સંપ્રવક્ષ્યામિ યથા વાચ્યમૃતં ચ તૈઃ ॥ ૬૧ ॥

લેણુદારેએ દાવાવહેવારેમાં કેવા સાક્ષીઓ કરવા જોઈએ અને તે સાક્ષીઓએ કેવી સાચી સાક્ષી પૂરવી જોઈએ, તે હવે કહીશ. ૬૧

ગૃહિણઃ પુત્રિણો મૌલાઃ ક્ષત્રવિદ્શૂદ્રયોનયઃ ।

અચ્યુક્તાઃ સાક્ષ્યમર્હન્તિ ન ચે કેચિદનાપદિ ॥ ૬૨ ॥

ઘખારવાળાઓ, પુત્રવાળાઓ, એકજ ગામવાસી ક્ષત્રિય,

रिप नेमञ्च सारु तये पमा गा, जेट पने ने नागी गन्तोनो
 गोदानेने नेया गापी व्यापी यन्त पम् व्यापनि गदित नम-
 यमां दरुदोर्द मापुग गा.॥ पगे यद नदि. २७

आप्ताः सर्वेषु ऋणेषु हासोः हासेषु माक्षिणः ।

सर्वभूमिदिदोऽव्युत्थाना विपरीतास्तु वज्रयेत् ॥ ६३ ॥

पदि पणामां जन्मा ययाय इदेनारा डाय, ज्ञेया नई
 धर्मांना वेता डाय अने ज्ञेया ज्ञानरहित डाय, तेमनेज वधा-
 ज्यामां आदीज्या इत्या, अर्थी विपरीत गुणवाशाच्याने वज्र वा.

नार्थमंत्रन्धिनी नाप्ता न सहाया न वैरिणः ।

न दृष्टदोषाः कर्तव्या न व्याध्यार्ता न दूषिताः ॥ ६४ ॥

ज्ञेयांमां जन्मनु ज्ञागतु वज्रगतु डाय, ज्ञेया स्नेही-
 स अंधी डाय, सहायक डाय अने वैरी डाय, जन्मले जूडा गपथ
 पाधा डाय ज्ञेया ज्ञेययी पीडायेला डाय तेमज्ज ज्ञेया
 दोषित थयेला डाय तेमने साक्षी इरवा नदि. ६४

न साक्षी नृपतिः कार्यो न कारुककुशीलवौ ।

न श्रोत्रियो न लिङ्गस्थो न सङ्ग्रेभ्यो विनिर्गतः ॥ ६५ ॥

राज, डारीगर, नटादि धधादारीज्या, श्रोत्रिय, ब्रह्मचारी
 अने संगमुक्त संन्यासी—ज्येमने साक्षीज्या इरवा नदि. ६५

नाध्यधीनो न वक्तव्यो न दस्युर्न विकर्मकृत् ।

न वृद्धो न शिशुर्नैको नान्त्यो न विकलेन्द्रियः ॥ ६६ ॥

दासो, नि दापानो, चोरडाडुज्या, अवणां कामो इरवावाणा,
 वृद्धो, पाण्डो, अंडाणो अने अपंगोने साक्षी इरवा नदि. ६६

નાર્તો ન મત્તો નોન્મત્તો ન ક્ષુત્તૃષ્ણોપપીડિતઃ ।

ન શ્રમાર્તો ન કામાર્તો ન ક્રુદ્ધો નાપિ તસ્કરઃ ॥ ૬૭ ॥

દુઃખી, નશામાં પડેલો, ઉન્મત્ત થયેલો, ભૂખતરસથી પીડાયેલો. શ્રમથી થાકેલો. ક્રમથી પીડિત અને ચોર એમને પણ સાક્ષીમાં લેવા નહિ. ૬૭

સ્ત્રીणां साक्ष्यं स्त्रियः कुर्युर्द्विजानां सदृशा द्विजाः ।

शूद्राश्च सन्तः शूद्राणामन्त्यानामन्त्ययोनयः ॥ ૬૮ ॥

સ્ત્રીઓની સાક્ષી સ્ત્રીઓ પૂરે, દ્વિજોની સાક્ષી દ્વિજો આપે, શૂદ્રોની સાક્ષી શૂદ્રો પૂરે અને ચંડાળજાતનાઓની સાક્ષી ચંડાળો આપે. ૬૮

अनुभावी तु यः कश्चित्कुर्यात्साक्ष्यं विवादिनाम् ।

अन्तर्वेश्मन्यरण्ये वा शरीरस्यापि चात्यये ॥ ૬૯ ॥

ધરના અંતરવાસમાં, અરણ્યમાં કે શરીરના ઘાત સ બંધમાં જે કોઈ જાણકાર હોય તે પક્ષકારે તરફથી સાક્ષી થઈ શકે છે.

स्त्रियाऽप्यसंभवे कार्यं बालेन स्थविरेण वा ।

शिष्येण बन्धुना वापि दासेन भृतकेन वा ॥ ૭૦ ॥

આનો અસંભવ હોય, તો સ્ત્રી, બાળક, વૃદ્ધ, શિષ્ય, સંબંધી, દાસ અને સેવકથી પણ સાક્ષી અપાય ૭૦

बालवृद्धातुराणां च साक्ष्येषु वदतां मृषा ।

जानीयादस्थिरां वाचमुत्किक्तमनसां तथा ॥ ૭૧ ॥

બાળક, વૃદ્ધ, રોગી અને ચંચળ ચિત્તવાળાઓ એ સાક્ષીમાં જૂઠું બોલી નાખે છે, તો રાજ્ય એ તેમની અસ્થિર વાણીને જાણી લેવી. ૭૧

સાહસેષુ ચ સર્વેષુ સ્તેયસંગ્રહણેષુ ચ ।

વાગ્દણ્ડયોશ્ચ પારુષ્યે ન પરીક્ષેત સાક્ષિણઃ ॥ ૭૨ ॥

સાહસકાર્ય, ચોરી, છિનાશુ, ગાળાગાળી અને મારામારી
એ સૌ કામોમાં સાક્ષીઓ સંબંધમાં ઉપરની જમ ક્રીડા
પરીક્ષા કરવી નહિ. ૭૨

વહુત્વં પરિગૃહ્ણીયાત્સાક્ષિદ્વૈધે નરાધિપઃ ।

સમેષુ તુ ગુણોત્કૃષ્ટાન્ ગુણિદ્વૈધે દ્વિજોત્તમાન્ ॥ ૭૩ ॥

એક પક્ષના સાક્ષીઓમાં વિગેધ હોય, તે જના ધણ
સાક્ષીઓ હોય તે વાત રાજ્યે માન્ય કરવી; જમાં-સાક્ષીઓ
સરખા પ્રમાણમાં સમત અને અસમત હોય, તેમાં રાજ્યે
ગુણવાન સાક્ષીઓની વાત સ્વીકારવી. અને જમાં ગુણવાન
સાક્ષીઓ પણ એમત હોય, તેમાં તેણે દ્વિજોત્તમોની સાક્ષી
માન્ય રાખવી ૭૩

સાક્ષીઓ સંબંધી—

સમક્ષદર્શનાત્સાક્ષ્યં શ્રવણાચ્ચૈવ સિદ્ધયતિ ।

તત્ર સત્યં ત્રુવન્સાક્ષી ધર્માર્થાભ્યાં ન હીયતે ॥ ૭૪ ॥

નજરેનજર ટીકું હોય અને કાનોકાન સાંભળ્યું હોય તે
બુખાની સાચી કરે છે. તેમાં સત્ય બોલનારે સાક્ષી ધર્મ અને
અર્થથી લેપાતો નથી. ૭૪

સાક્ષી દૃષ્ટશ્રુતાદન્યદ્વિત્રુવન્નાર્યસંસદિ ।

અવાહ્નરકમભ્યેતિ પ્રેત્ય સ્વર્ગાચ્ચ હીયતે ॥ ૭૫ ॥

જે સાક્ષી પોતે જોયું હોય અને સાંભળ્યું હોય તેથી
ગણદેજ આર્યસભામાં કહે છે, તે મરણ પછી ક્રીધે માયે
નરકમાં જાય છે અને સ્વર્ગથી વંચિત રહે છે. ૭૫

यत्रानिबद्धोऽपीक्षेत शृणुयाद्वापि किञ्चन ।

दृष्टस्तत्रापि तद्ब्रुयाद्यथादृष्टं यथाश्रुतम् ॥ ७६ ॥

साक्षी तरीडे छिमे न इरवाभां आवेदो भाणुस पणु अ
 धमभां ने धां छे शकतो डे सांभणी शकतो छाय, तो अने
 गोलाववाभां आवे त्याडे अणु पोते नवु अणु अने सांभणु
 छाय तेवुंन डहेवुं. ७६

एकोऽलुब्धस्तु साक्षी स्याद्ब्रह्मयः शुच्योऽपि न स्त्रियः ।

स्त्रीबुद्धेरस्थिरत्वात्तु दोषैश्चान्येऽपि ये वृताः ॥ ७७ ॥

अड वणुदोभी साक्षी णस थाय पणु स्त्रीबुद्धिनी
 अस्थिरताने लछने अनेड पवित्र स्त्रीओ पणु साक्षी तरीडे
 पूरी वेभाय नहि तेमण णीनओ न चोरी आदि दोषोथी
 वेगथेला छे, तेओ पणु अपूरता गणाय. ७७

स्वभावेनैव यद्ब्रूयुस्तद् ग्राह्यं व्यावहारिकम् ।

अतो यदन्यद्विब्रूयुर्धर्मार्थं तदपार्थक्यम् ॥ ७८ ॥

साक्षीओ न स्वाभाविकरीते डडे, ते दावाने अगे भान्य
 इरवु. पणु ते न अवणसवण गोले तेने न्यायने अर्थे निर-
 र्थड नलवु ७८

सभान्तः साक्षिणः प्राप्तानर्थिप्रत्यर्थिसंनिधौ ।

प्राड्विवाकोऽनुयुञ्जीत विधिना तेन सान्त्वयन् ॥ ७९ ॥

वादीप्रतिवादीओनी सभल सभाभां आवेला साक्षीओने
 विवाद शड इरता पहेलां नीचेनी विधिओ सांत्वन आपवुं. ७९

यद्वयोरनयोरेतथ कार्येऽस्मिन्श्रेष्ठितं मिथः ।

तद् ब्रूत सर्वं सत्येन युष्माकं ह्यत्र साक्षिता ॥ ८० ॥

સાહસેષુ ચ સર્વેષુ સ્તેયસંગ્રહણેષુ ચ ।

વાગ્દળ્ડયોશ્ચ પારુષ્યે ન પરીક્ષેત સાક્ષિણઃ ॥ ૭૨ ॥

સાહસકાર્ય, ચોરી, છિનાશુ, ગાળાગાળી અને મારામારી એ સૌ કામોમાં સાક્ષીઓ સંબંધમાં ઉપરની જમ ઝીણી પરીક્ષા કરવી નહિ. ૭૨

વહુત્વં પરિગૃહ્નીયાત્સાક્ષિદ્વૈધે નરાધિપઃ ।

સમેષુ તુ ગુણોત્કૃષ્ટાન્ ગુણિદ્વૈધે દ્વિજોત્તમાન્ ॥ ૭૩ ॥

એક પક્ષના સાક્ષીઓમાં વિરોધ હોય, તો જના ધણા સાક્ષીઓ હોય તે વાત રાજ્યે માન્ય કરવી; જમાં-સાક્ષીઓ સરખા પ્રમાણમાં સંમત અને અસંમત હોય, તેમાં રાજ્યે ગુણવાન સાક્ષીઓની વાત સ્વીકારવી; અને જમાં ગુણવાન સાક્ષીઓ પણ એમત હોય, તેમાં તેણે દ્વિજોત્તમોની સાક્ષી માન્ય રાખવી. ૭૩

સાક્ષીઓ સબધી—

સમક્ષદર્શનાત્સાક્ષ્યં શ્રવણાચૈવ સિદ્ધયતિ ।

તત્ર સત્યં બ્રુવન્સાક્ષી ધર્માર્થાભ્યાં ન હીયતે ॥ ૭૪ ॥

નજરેનજર દીઠું હોય અને કાનોકાન સાંભળ્યું હોય તો બુખાની સાચી કહે છે. તેમાં સત્ય બોલનારો સાક્ષી ધર્મ અને અર્થથી લેપાતો નથી. ૭૪

સાક્ષી દૃષ્ટશ્રુતાદન્યદ્વિબ્રુવન્નાર્યસંસદિ ।

અવાહ્નરકમભ્યેતિ પ્રેત્ય સ્વર્ગાચ્ચ હીયતે ॥ ૭૫ ॥

જે સાક્ષી પોતે જોયું હોય અને સાંભળ્યું હોય તેથી બિલકુલ આર્યસભામાં કહે છે, તે મરણ પછી કાંઈ માથે નરકમાં જાય છે અને સ્વર્ગથી વંચિત રહે છે. ૭૫

યત્રાનિવદ્ધોડપીક્ષેત શ્રુણુયાદ્વાપિ કિચન ।

દૃષ્ટસ્તત્રાપિ તદ્દ્વુયાદ્યથાદૃષ્ટં યથાશ્રુતમ્ ॥ ૭૬ ॥

સાક્ષી તરીકે ઊભો ન કરવામાં આવેલો માણસ પણ એ કામમાં એ કાંઈ એઈ શકતો કે સાંભળી શકતો હોય. તે અને ઓલાવવામાં આવે ત્યારે એણે પોતે જેવું એવું અને સાંભળ્યું હોય તેવુંજ કહેવું. ૭૬

एकोऽलुब्धन्तु माक्षी स्याद्ब्रह्मयः शुच्योऽपि न स्त्रियः ।

स्त्रीबुद्धेरस्थिरत्वात्तु दोषैश्चान्येऽपि ये वृताः ॥ ७७ ॥

એક વણલોભી સાક્ષી બસ થાય. પણ સ્ત્રીબુદ્ધિની અસ્થિરતાને કારણે અનેક પવિત્ર સ્ત્રીઓ પણ સાક્ષી તરીકે પૂરી લેખાય નહિ. તેમજ બીજાઓ જે ગોળી આદિ કાપોરી ઘેરાયેલા છે, તેઓ પણ અપૂરતા ગણાય. ૭૭

स्वभावेनैव यद्वूपुस्तद् ग्राह्यं व्यावहारिकम् ।

अतो यदन्यद्विद्रूपयुर्धर्मार्थं तदपार्थक्यम् ॥ ७८ ॥

સાક્ષીઓ જે સ્વાભાવિક રીતે કહે, તે તબાને અંગે માન્ય કરવું. પણ તે જે અવળસવળ ઓલે તેને ન્યાયને અર્થે નિર્ધારક બનાવવું. ૭૮

सभान्तः साक्षिणः प्राप्तानधिप्रत्यर्षिसंनिधौ ।

प्राङ्बिवाकोऽनुयुञ्जीत विधिना तेन सान्त्वयन् ॥ ७९ ॥

વાદીપ્રતિવાદીઓની સમક્ષ સભામાં આવેલા આર્યવંશને વિવાદ શરૂ કરતા પહેલાં તીવેની પ્રિસ્થિ સાંત્વન કરવું. ૭૯

यद्वयोरनयोरेत्य कापेऽस्मिंश्चेष्टितं विधः ।

तद् व्रत सर्वं सत्येन युष्माकं तत्र साक्षिता ॥ ૮૦ ॥

યદ્વયોરનયોરેત્ય કાપેઽસ્મિંશ્ચેષ્ટિતં વિધઃ ।
તદ્ વ્રત સર્વં સત્યેન યુષ્માકં તત્ર સાક્ષિતા ॥ ૮૦ ॥

આ કામમાં તમે બેઉનો જ અન્યોન્ય વ્યવહાર થયો છે તે જાણો છો, તમે અહીં સાક્ષી છો, તો તે બધું તમે સત્ય-પૂર્વક કહો. ૮૦

સત્યં સાક્ષ્યે વ્રુવન્સાક્ષી લોકાનામોતિ પુષ્કલાન્ ।

इह चानुत्तमां कीर्तिं वागेषा ब्रह्मपूजिता ॥ ૮૧ ॥

જ સાક્ષી સાક્ષી આપતાં સત્ય બોલે છે, તે ઉત્તમ લોકોને પામે છે અને આ લોકમાં અનુપમ કીર્તિ મેળવે છે. સત્ય-વાણીજ વેદમાં પૂજાઈ છે. ૮૧

साक्ष्येऽनृतं वदन्पाशैर्वद्वचते वारुणैर्भृशम् ।

विवशः शतमाजातीस्तस्मात्साक्ष्यं वदेद्वतम् ॥ ૮૨ ॥

સાક્ષી આપતાં જ અસત્ય બોલે છે, તે સખત રીતે વશ-ણના પાશોથી બંધાય છે અને સો જન્મ સુધી પરાધીન થાય છે. આથી સાક્ષી આપતાં સત્યજ કહેવું. ૮૨

[ब्राह्मणो वै मनुष्याणामादित्यस्तेजसां दिवि ।

शिरो वा सर्वगात्राणां धर्माणां सत्यमुत्तमम् ॥

આકાશમાં તેજસ્વી પદાર્થોમાં જન્મ સૂર્ય શ્રેષ્ઠ છે, મનુ-ષ્યોમાં જન્મ બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ છે, સર્વ અંગોમાં જન્મ મસ્તક શ્રેષ્ઠ છે, તેમ સકલ ધર્મોમાં સત્ય શ્રેષ્ઠ છે.]

[नास्ति सत्यात्परो धर्मो नानृतात्पातकं परम् ।

साक्षिधर्मे विशेषेण तस्मात्सत्यं विशिष्यते ॥

સત્યથી વિશેષ કાર્ય ધર્મ નથી, અસત્યથી વિશેષ કાર્ય નથી, તેથી સાક્ષીના ધર્મ કાર્યમાં સત્ય વિશેષ કરીને શ્રેષ્ઠ છે.

[एक एवाद्वितीयं तु प्रब्रुवन्नावबुध्यते ।

सत्यं स्वर्गस्य सोपानं पारावारस्य नौरिव ॥

બ્રહ્મ એક અને અદ્વિતીય છે, એમ બોલવામાં આવે તેથી કંઈ એ બ્રહ્મનું જ્ઞાન થતું નથી. મહાસાગરમાં નાવ જમ તરવાની સીડી છે, તેમ સત્ય સ્વર્ગે જવાની સીડીરૂપે છે.]

સત્યેન પૂયતે સાક્ષી ધર્મઃ સત્યેન વર્ધતે ।

તસ્માન્સત્યં હિ વક્તવ્યં સર્વવર્ણેષુ સાક્ષિમિઃ ॥ ૮૩ ॥

સત્યથી સાક્ષી પાવન થાય છે અને સત્યથી ધર્મની વૃદ્ધિ થાય છે. તેથી સર્વ વર્ણોને વિશે સાક્ષીઓએ સત્યજ બોલવું

આત્મૈવ હ્યાત્મનઃ સાક્ષી ગતિરાત્મા તથાત્મનઃ ।

માવમંસ્થાઃ સ્વમાત્માનં નૃણાં સાક્ષિણમુત્તમમ્ ॥ ૮૪ ॥

પોતેજ પોતાનો સાક્ષી છે અને પોતેજ પોતાની ગતિ છે. એટલે માણસોના ઉત્તમ સાક્ષીરૂપ પોતાના આત્માને તુ અવમાનીશ મા. ૮૪

મન્યન્તે વૈ પાપકૃતો ન કશ્ચિત્પશ્યતીતિ નઃ ।

તાંસ્તુ દેવાઃ પ્રપશ્યન્તિ સ્વસ્યૈવાન્તરપૂરુષઃ ॥ ૮૫ ॥

પાપ કરનારાઓ માને છે કે, 'અમને કંઈ જોતું નથી.' પણ દેવો અને તેમનો પોતાનો અર્થાત્મી આત્મા તેમને જુએજ છે. ૮૫

ઘૌર્ભૂમિરાપો હૃદયં ચન્દ્રાર્કાગ્નિયમાનિલાઃ ।

રાત્રિઃ સંધ્યે ચ ધર્મશ્ચ વૃત્તજ્ઞાઃ સર્વદૈહિનામ્ ॥ ૮૬ ॥

આકાશ, ભૂમિ, જલ, હૃદય, ચંદ્ર, સૂર્ય, અગ્નિ, યમ, વાયુ, રાત્રિ, બે સંધ્યાઓ, તેમજ ધર્મ—એ સર્વ સૌ દેહધારીઓનાં વર્તનને જાણનારાં છે. ૮૬

દેવત્રાહ્ણણસાંનિધ્યે સાક્ષ્યં પૃચ્છેદત દ્વિજાન્ ।

ઉદ્ભુમુશ્વાન્પ્રાહ્મુશ્વાન્વા પૂર્વાહ્ને વૈ શુચિઃ શુચીન્ ॥ ૮૭ ॥

સવારના પહોરમાં શુદ્ધ થઇને, ન્યાયાધીશે, દેવ અને
પ્રાહ્ણણની સમક્ષમાં, ઉત્તર તથા પૂર્વ તરફ મોં રાખી રહેલા
પવિત્ર પ્રાહ્ણણની સત્ય એવી સાક્ષી લેવી. ૮૭

ઋહીતિ ત્રાહ્ણણં પૃચ્છેત્સત્યં ઋહીતિ પાર્થિવમ્ ।

ગોવીંજકાશ્ચનૈવૈશ્યં શૂદ્રં સર્વૈસ્તુ પાતકૈઃ ॥ ૮૮ ॥

પ્રાહ્ણણને 'કહો' એમ કહીને પૂછવું; ક્ષત્રિયને 'સાચું
કહો' કહીને પૂછવું; વૈશ્યને ગાય, ઘી અને સોનાની ચોરીનું
પાપ ખતાવી પૂછવું અને શૂદ્રોને સર્વ પાપો ખતાવી પૂછવું.

ત્રહ્ણો યે સ્મૃતા લોકા યે ચ સ્ત્રીત્રાલવાતિનઃ ।

મિત્રદ્રુહઃ કૃતમ્નસ્ય તે તે સ્યુર્જુવતો મૃપા ॥ ૮૯ ॥

ઋહું યોગનારને તે તે લોક મળે છે, જે જે લોક બ્રહ્મ
હત્યારા, સ્ત્રીહત્યારા, ખાલહત્યારા, મિત્રદ્રોહી અને કૃતમ્ની
માટે કહ્યા છે. ૮૯

જન્મપ્રભૃતિ યત્કિંચિત્પુણ્યં ભદ્ર ત્વયા કૃતમ્ ।

તત્તે સર્વં શુનો ગચ્છેદ્યદિ ત્રૂયાસ્ત્વમન્યથા ॥ ૯૦ ॥

બસા! જન્મથી માંડીને તુ જે કંઈ પુણ્ય કમાયો હશે.
તે બધું તું ઋહું યોગશે તો કૃતારને મોંએ જશે. ૯૦

एकोऽहमस्मीत्यात्मानं यच्चं कल्याण मन्यसे ।

नित्यं स्थितस्ते हृद्येप पुण्यपापेक्षिता मुनिः ॥ ९१ ॥

બસા બાઈ! તું જે માને છે કે એક હું જ છું, પણ

તારા હૈયામાં તો પેલો પુણ્યપાપ બેનારો પરમાત્મા નિત્ય બેસે છે તેને બ્રો! ૯૧

યમો વૈવસ્વતો દેવો યસ્તવૈષ હૃદિ સ્થિતઃ ।

તેન ચેદવિવાદસ્તે મા ગજ્ઞાં મા કુરૂન્ગમઃ ॥ ૯૨ ॥

એ વૈવસ્વત યમદેવ (પરમાત્મા) તારા હૃદયમાંજ રહ્યા છે. તને તેમની સાથે વિવાદ ન હોય, તો તો તું ગંગાએ ન બંધીશ અને દુરુક્ષેત્રમાં પણ બંધીશ નહિ. ૯૨

નગ્નો મુણ્ડઃ કપાલેન ભિક્ષાર્થી ક્ષુન્પિપાસિતઃ ।

અન્ધઃ શત્રુકુલં ગચ્છેઘઃ સાક્ષ્યમનૃતં વદેત્ ॥ ૯૩ ॥

જે બૂઠી સાક્ષી આપે છે, તેને નાગો, બોડકો, ભૂખતરસે પીડાયેલો અને આંધળો થઈ, ખખ્ખર લઈ, શત્રુને ઘેર ભીખ માગવા જવું પડે છે. ૯૩

અવાક્શિરાસ્તમસ્યન્ધે કિલ્વિપી નરકં વ્રજેત્ ।

યઃ પ્રશ્નં ત્રિતયં ત્રૂયાત્પૃષ્ઠઃ સન્ ધર્મનિશ્ચયે ॥ ૯૪ ॥

ન્યાયની નિર્ણયવેળાએ પૂછવામાં આવે, ત્યારે જે સાક્ષી પ્રશ્નનો ખોટો જવાબ આપે છે, તે પાપિયો જી ધે માથે અધ નરકે પડે છે. ૯૪

અન્ધો મત્સ્યાનિવાશ્નાતિ સ નરઃ કણ્ઠકૈઃ સહ ।

યો ભાપતેર્થવૈકલ્યમપ્રત્યક્ષં સમાં ગતઃ ॥ ૯૫ ॥

ન્યાયસભામાં આવી, જે ગોટાળાભર્યા અર્થવાણું બૂઠાણું કહે છે, તે માણસ આંધળાની જેમ કાંટાએ સાથે માછલાં ખાય છે. ૯૫

યસ્ય વિદ્વાન્ હિ વદતઃ ક્ષેત્રજ્ઞો નાભિશક્લેતે ।

તસ્માન્ન દેવાઃ શ્રેયાંસં લોકેઽન્યં પુરુષં વિદુઃ ॥ ૯૬ ॥

જે સાક્ષી આપનારનો વિદ્વાન અંતરાત્મા સત્યાસત્યની શંકા કરતો નથી, તે પુરુષ કરતાં બીજા કોઈને દેવો આ લોકમાં અડિયાતો બ્રહ્મતા નથી. ૯૬

યાવતો વાન્ધવાન્યસ્મિન્હન્તિ સાક્ષ્યેઽનૃતં વદન્ ।

તાવતઃ સંખ્યયા તસ્મિન્જ્ઞુણુ સૌમ્યાનુપૂર્વશઃ ॥ ૯૭ ॥

હે સૌમ્ય ! સાક્ષીમાં અસત્ય બોલનારો જટલા બાંધવોને નરકમાં ગણડાવે છે, તેટલાની સંખ્યા વિશે ક્રમપૂર્વક સાંભળ.

[એવં સંબન્ધનાત્તસ્માન્મુચ્યતે નિયતાવૃતઃ ।

પશૂન્ગોશ્વપુરુષાણાં હિરણ્યં ભૂર્યથાક્રમમ્ ॥

આમ પશુ, ગાય, ઘોડા, પુરુષ, સોનું અને ભૂમિ એ સંબંધમાં જે જૂઠું બોલે છે, તેના બાંધવો યથાક્રમે શ્રેય વિનાના થાય છે.]

પશ્ચ પશ્ચનૃતે હન્તિ દશ હન્તિ ગવાનૃતે ।

શતમશ્વાનૃતે હન્તિ સહસ્રં પુરુષાનૃતે ॥ ૯૮ ॥

પશુસંબંધી અસત્ય બોલીને તે પાંચ બાંધવોને, ગાય-

સંબંધી અસત્ય બોલીને દશ બાંધવોને, ઘોડા સંબંધી અ-

સત્ય બોલીને સો બાંધવોને અને પુરુષ સંબંધી અસત્ય

બોલીને તે હજાર બાંધવોને નરકે નાખે છે. ૯૮

હન્તિ જાતાનજાતાંથ હિરણ્યાર્થેઽનૃતં વદન્ ।

સર્વં ભૂમ્યનૃતે હન્તિ મા સ્મ ભૂમ્યનૃતં વદીઃ ॥ ૯૯ ॥

સુવર્ણને અર્થે અસત્ય બોલનારો જન્મેલા અને

જન્મેલા બાંધવોને નરકવાસી કરે છે અને ભૂમિ સંબંધ

અસત્ય કહેનારો સર્વ પ્રાણીઓને નરકમાં પાડે છે. તેથી ભૂમિ

વિશે અસત્ય બોલીશજ મા. ૯૯

અપ્સુ ભૂમિવદિત્યાહુઃ સ્ત્રીણાં ભોગે ચ મૈથુને ।
 અબ્જેષુ ચૈવ રત્નેષુ સર્વેષ્વશ્મયેષુ ચ ॥ ૧૦૦ ॥
 બલાશયો વિશે, સ્ત્રીઓના ભોગ-મૈથુન વિશે, મોતી વગેરે
 વિશે, રત્નો વિશે, તેમજ સર્વ પાપાણુ પદાર્થો વિશે બૂઠી
 સાક્ષી આપનારને ભૂમિને લગતુ પાપકલ લાગે છે-એમ
 કષિઓ કહે છે. ૧૦૦

[પશુવત્શૌદ્રવૃતયોર્થનેષુ ચ તથાશ્વવત્ ।
 ગોવદ્રજતવત્તેષુ ધાન્યે બ્રાહ્મણવદ્વિધિઃ ॥
 મધ અને ધીના સ બ ધમાં બૂઠું ગોલનારને પશુને લગતું.
 વાહનો સ બ ધમાં બૂઠું ગોલનારને ઘોડાને લગતું, ચાંદી અને
 વસ્ત્રના સ બ ધમાં બૂઠું ગોલનારને ગાયને લગતુ અને ધાન્ય-
 ના સ બ ધમાં બૂઠું ગોલનારને બ્રાહ્મણને લગતુ -એમ પાપનાં
 ક્ષણ લાગે છે.]

एतान्दोषानवेक्ष्य त्वं सर्वाननृतभाषणे ।

यथाश्रुतं यथादृष्टं सर्वमेवाञ्जसा वद ॥ १०१ ॥

અસત્ય ગોલવામાં આ દોષો રહ્યા છે એ જ્ઞેધને તું ન
 બધું જ્ઞેધું ને સાંભળ્યુ હોય તેવું સત્ય કહે ૧૦૧

गोरक्षकान्नाणिजिकांस्तथा कारुकुशीलवान् ।

ब्रैष्यान्वार्धુपिकांश्चैव विप्राञ्छद्रवदाचरेत् ॥ १०२ ॥

દાર ચારનારા, વળુજ કરનારા, કારીગરો, નટાદિ ધ ધા-
 રીઓ, ચાકરો અને વ્યાજગ્રહી બ્રાહ્મણો એમની સાથે
 અર્ધ શૂદ્રના જેમ આચાર રાખવો. ૧૦૨

[येप्यतीताः स्वधर्मेभ्यः परपिंडोपजीविनः ।
 द्विजत्वमभिकांक्षन्ति तांश्च शूद्रानिवाचरेत् ॥

જે પ્યતીતાઃ સ્વધર્મેભ્યઃ પરપિંડોપજીવિનઃ ।
 દ્વિજત્વમભિકાંક્ષન્તિ તાંશ્ચ શૂદ્રાનિવાચરેત્ ॥

વળી જ્યો સ્વધર્મોથી વ્યુત થયા છે, જ્યો પારકાનું
અન્ય ખાઈ જીવનારા છે અને છતાં જ્યો બ્રાહ્મણપણાની આશા
રાખે છે, તેમને પણ રાજ્યે શૂદ્રની જેમ વર્તાવ આપવો.]

તદ્વદન્ ધર્મતોર્થેષુ જાનન્નપ્યન્યથા નરઃ ।

ન સ્વર્ગાચ્ચવતે લોકાદેવીં વાચં વદન્તિ તામ્ ॥ ૧૦૩ ॥

હાવાની ખાખતમાં જાણકાર હોવા છતાં માણસ જે ધર્મને
કારણે અન્યથા બોલે, તે તે સ્વર્ગલોકથી પતિત થતો નથી.
ઋષિઓ તે વાણીને દેવી કહે છે. ૧૦૩

શૂદ્રવિદ્ક્ષત્રવિગ્રાણાં યત્રતોક્તૌ ભવેદ્વધઃ ।

તત્ર વક્તવ્યમનૃતં તદ્વિ સત્યાદ્વિશિષ્યતે ॥ ૧૦૪ ॥

સત્ય બોલવાથી જ્યાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્રોનો
વધ થાય એમ હોય, ત્યાં અસત્ય ભલે બોલવું. કમકે તેવું
અસત્ય સત્ય કરતાં વિશેષ છે. ૧૦૪

વાગ્દૈવત્યૈશ્ચ ચરુભિર્યજેરંસ્તે સરસ્વતીમ્ ।

અનૃતસ્યૈનસસ્તસ્ય કુર્વાણા નિષ્કૃતિં પરામ્ ॥ ૧૦૫ ॥

તેવા અસત્યના પાપના પરમ પ્રાયશ્ચિત્ત સારુ તે બોલનાર
વાણીદેવતાને ઉદ્દેશીને ચરુઓ ખનાવી સરસ્વતીનું યજ્ઞન કરવું.

કૂષ્માણ્ડૈર્વાપિ જુહુયાદ્ઘૃતમગ્નૌ યથાવિધિ ।

ઉદિત્યૃચા વા વારુણ્યા ઝૃચેનાદ્રૈવતેન વા ॥ ૧૦૬ ॥

અથવા કુષ્માણ્ડમ ત્રો (યદેવા દેવહેડનમ્) વડે અગ્નિમાં

યથાવિધિ ધીનો હોમ કરવો; અથવા (ઉદુત્તમં વરુણપાત્રં)
એ વરુણદેવતા કે (આપો દિષ્ટા) આદિ મંત્રોથી જલદેવતાની
ત્રણ ઋચાઓ વડે અગ્નિમાં હોમ કરવો. ૧૦૬

त्रिपक्षादब्रुवन्साक्ष्यमृणादिषु नरोऽगदः ।

तदणं प्रामयात्सर्वं दशवन्चं च सर्वतः ॥ १०७ ॥

यस्य दृश्येत सप्ताहादुक्तवाक्यस्य साक्षिणः ।

रोमोऽग्निर्जातिमरणमृणं दाप्यो दमं च सः ॥ १०८ ॥

द्वेषात्पुना दावाभ्यामां इरुद्धारने साक्षी नीरिगी हावा
छतांय न्ने नलु पपवाटियां सुधी जुषानी न आपे तो लेखानी
अवी रकम लेखुद्धारने मणे. अने ते साक्षींये लेखानी ते रकमना
दशमा भाग केटतो रान्ते दृष्ट आप्यो पटे साक्षी आपी
गयंला मालुने न्ने सात दिवसमां रोग, आग के संबंधीनुं
मरलु आवी पंठु ज्ञाय, तो रान्ते इरुद्धार पासेथी लेखु-
द्धारने तनु लेखुं अपावपु अने ते साक्षीने दंड इरुवो.

अमाक्षिकेषु त्वर्थेषु मिथो विवदमानयोः ।

अविन्दंस्तत्रतः सत्यं शपथेनापि लम्भयेत् ॥ १०९ ॥

ने दावाभ्यामां परस्पर पक्षधारेना साक्षीयो न होय
अने न्नेमां तात्त्विक सत्य ज्ञानी शकतुं न होय, तेमां शपथ
आपीने सत्य भेगवपुं. १०९

महर्षिभिश्च देवैश्च कार्यार्थं शपथाः कृताः ।

वसिष्ठश्चापि शपथं शेषे पैजवने नृपे ॥ ११० ॥

देवो अने महर्षिंयोअं पलु कार्यार्थं शपथ आधा छता.
पिणवन पुत्र सुदास रान्तेनी आगण वसिष्ठे सुधां सोगन
आधा छता. (विद्याभिने वसिष्ठ उपर छत्यानु आण
अडाव्युं छतु.) ११०

ન વૃથા શપથં કુર્યાત્સ્વલ્પેऽપ્યર્થે નરો બુધઃ ।

વૃથા હિ શપથં કુર્વન્પ્રેત્ય ચેહ ચ નશ્યતિ ॥ ૧૧૧ ॥

ડાહ્યા માણુસે નાની વાતનાં પણ ખોટા સોગન ન ખાવા.
ખોટા શપથ ખાનારો આ લોક ને પરલોક બનેમાં નાશ
પામે છે. ૧૧૧

કામિનીષુ વિવાહેષુ ગવાં મક્ષયે તથેન્ધને ।

બ્રાહ્મણાભ્યુપપત્તૌ ચ શપથે નાસ્તિ પાતકમ્ ॥ ૧૧૨ ॥

કામિનીઓ સાથેના વિશાસોમાં, વિવાહોમાં, ગાય ખાઈ
ગઈ હાથ ત્યારે, તેમજ યજ્ઞનાં ઇંધન સંબંધમાં અને બ્રાહ્મણ
ઉપરની સહયોગીઓ સોગન ખાવામાં પાપ નથી. ૧૧૨

સત્યેન શાપયેદ્વિપ્રં ક્ષત્રિયં વાહનાયુષ્ઠૈઃ ।

ગૌવીજકાઞ્ચનૈર્વૈશ્યં શૂદ્રં સર્વૈસ્તુ પાતકૈઃ ॥ ૧૧૩ ॥

બ્રાહ્મણને સત્યના, ક્ષત્રિયને વાહન અને આયુધના.
વૈશ્યને ગાય, ધાન્ય, તેમજ સુવર્ણનાં અને શૂદ્રને સર્વ પાપોના
શપથ આપવા. ૧૧૩

અગ્નિં વાહારયેદેનમપ્સુ ચૈનં નિમજ્જયેત્ ।

પુત્રદારસ્ય વાપ્યેનં શિરાંસિ સ્પર્શયેત્પૃથક્ ॥ ૧૧૪ ॥

એની પાસે દેવતા ઉપડાવવો અથવા એને પાણીનાં
દૂબથી જોડાવવી અથવા એની પાસે પત્ની કે પુત્રને નાંધ
હાથ સુડાવવો. ૧૧૪

યમિદ્વો ન દહત્યગ્નિરાપો નોન્મજ્જયન્તિ ચ ।

ન ચાર્તિમૃચ્છતિ ક્ષિપ્રં સ જ્ઞેયઃ શપથે શુચિઃ ॥ ૧૧૫ ॥

જ્ઞેને ધગધગતો દેવતા બાળે નહિ. જ્ઞેને પાણી ડૂબાડે

દે નહિ અને જને તત્કાળ મહાપીડા આવી પડે નહિ, તેને
૧૫૫માં શુદ્ધ જાણવો. ૧૧૫

વત્સસ્ય હ્યભિશસ્તસ્ય પુરા ભ્રાત્રા યત્રીયસા ।

નામિર્દદાહ રોમાપિ સત્યેન જગતઃ સ્પશઃ ॥ ૧૧૬ ॥

પૂર્વે વત્સકપિને તેના નાના બાઈએ દોષ લગાડ્યો હતો
(તુ શદ્ર છે. આલણ નથી), ત્યારે સત્યને કારણે જગતનું
બધું જાણનારા અગ્નિએ તેનું શંવાડુ સરખુ થી બાજુનું નહોતું.

યસ્મિન્યસ્મિન્વિવાદે તુ કૌટમાક્ષ્યં કૃતં ભવેત્ ।

તત્તત્કાર્યં નિવર્તેત કૃતં ચાપ્યકૃતં ભવેત્ ॥ ૧૧૭ ॥

જે જે દાવામાં લખતી સાક્ષી અપાયેલી હોય, તે તે
ફરી ચલાવવા અને થયેલું ન થયેલું ગણવું. ૧૧૭

લોભાન્મોહાન્દ્રયાન્મૈત્રાત્કામાત્ક્રોધાત્તથૈવ ચ ।

અજ્ઞાનાદ્રાલભાવાચ્ચ સાક્ષ્યં ત્રિતથમુચ્યતે ॥ ૧૧૮ ॥

લોભ, મોહ, લય, મેત્રી, કામ, ક્રોધ, અજ્ઞાન અને નાદા-
નીને લીધે ખોટી સાક્ષી અપાય છે. ૧૧૮

एषामन्यतमे स्थाने यः साक्ष्यमनृतं वदेत् ।

तस्य दण्डविशेषांस्तु ગ્રવક્ષ્યામ્યનુપૂર્વશઃ ॥ ૧૧૯ ॥

આમાંથી ગમે તે કાંઈ કારણે જે જૂઠી સાક્ષી પૂરે, તેને
ક્યા વિશિષ્ટ દંડ હોય, તે હું ક્રમપૂર્વક કહીશ. ૧૧૯

लोभात्सहस्रं दण्ड्यस्तु मोहात्पूर्वं तु साहमम् ।

भयाद्द्वौ मध्यमौ दण्डौ मैत्रात्पूर्वं चतुर्गुणम् ॥ ૧૨૦ ॥

લોભને કારણે એક હજાર પાણનો દંડ થાય. મોહને કારણે
પ્રથમ સાહસનો, લયને કારણે બે મધ્યમ સાહસનો અને
મેત્રીને કારણે પ્રથમ સાહસનો ચોગણો એમ દંડ થાય. ૧૨૦

न वृथा शपथं कुर्यात्स्वल्पेऽप्यर्थे नरो बुधः ।

वृथा हि शपथं कुर्यान्प्रेत्य चेह च नश्यति ॥ १११ ॥

डाढ्या भाएसे नानी वातनां पए ज्योटा सोगन न आवा.
ज्योटा शपथ आनागे आ जोड ने परजोड जनेमां नाथ
पाभे छे. १११

कामिनीषु विवाहेषु गवां भक्षये तथेन्धने ।

ब्राह्मणाभ्युपपत्तौ च शपथे नास्ति पातकम् ॥ ११२ ॥

डाभिनीज्या साथेना विशासोमां, विवाहोमां, गाय आठ
गर्ध डाय त्पारे, तेमज यजनां धंधन संधंधमां अने ब्राह्मण
उपरनी स डटवेजाये सोगन आवामां पाप नथी. ११२

सत्येन शापथेद्विप्रं क्षत्रियं वाहनायुधैः ।

गोवीजकाञ्चनैर्वैश्यं शूद्रं सर्वैस्तु पातकैः ॥ ११३ ॥

ब्राह्मणने सत्यना, क्षत्रियने वाहन अने आयुधना,
वैश्यने गाय, धान्य, तेमज सुवर्णनां अने शूद्रने सर्व पापोना
शपथ आपवा. ११३

अग्निं वाहारयेदेनमप्सु चैनं निमज्जयेत् ।

पुत्रदारस्य वाप्येनं शिरांसि स्पर्शयेत्पृथक् ॥ ११४ ॥

अेनी पासे देवता उपडाववो अथवा अेने पाणीमां
डूअडी लेवडाववी अथवा अेनी पासे पत्नी डे पुत्रने माथे
डाय मुडाववो. ११४

यमिद्वो न दहत्यग्निरापो नोन्मज्जयन्ति च ।

न चार्तिमृच्छति क्षिप्रं स ज्ञेयः शपथे शुचिः ॥ ११५ ॥

जने धगधगते। देवता आणे नहि, जने पाणी डुआडी

અનુવન્ધં પરિજ્ઞાય દેશકાલૌ ચ તત્ત્વતઃ ।

સારાપરાધૌ ચાલોક્યદણ્ડં દણ્ઢ્યેષુ પાતયેત્ ॥ ૧૨૬ ॥

અપગધાનાં આવર્તન, તેમના દેશકાલ, અપગધીની સહનશક્તિ, તેમજ અપગધ, એ બધાંનો યથાર્થ વિચાર કર્યા પછી રાત્રએ દંડપાત્રોને દંડ કરવો. ૧૨૬

અધર્મદણ્ડનં લોકે યશોઘ્નં કીર્તિનાશનમ્ ।

અસ્વર્ગ્યં ચ પરત્રાપિ તસ્માત્તપરિવર્જયેત્ ॥ ૧૨૭ ॥

અધર્મ પૂર્વક દંડ કરવાથી આ લોકમાં યશનો ઘાત થાય છે અને કીર્તિનાશ આવે છે. તેમજ તેથી પરલોકમાં સ્વર્ગથી બ્રહ્મ થવાય છે—આથી દંડ અન્યાયથી કરવો નહિ. ૧૨૭

અદણ્ઢ્યાન્દણ્ડયનરાજા દણ્ઢ્યાંશ્ચૈવાપ્યદણ્ડયન્ ।

અયશો મહદામોતિ નરકં ચૈવ ગચ્છતિ ॥ ૧૨૮ ॥

જે રાજા દંડને અયોગ્ય એવાને દંડ છે અને દંડને યોગ્ય એવાને દંડનો નથી, તે મહાન અપયશ પામે છે અને નરકને વિશે જાય છે ૧૨૮

વાગ્દણ્ડં પ્રથમં કુર્યાદ્દિગ્દણ્ડં તદનન્તરમ્ ।

તૃતીયં ધનદણ્ડં તુ વધદણ્ડમતઃ પરમ્ ॥ ૧૨૯ ॥

પ્રથમ વાણીદંડ આપવો, પછી ધિકારકથી દંડ આપવો, એ પછી ધનનો દંડ કરવો અને છેલ્લે માગવાનો શારીરિક દંડ દેવો ૧૨૯

વધેનાપિ યદા ત્વેતાન્નિગ્રહીતું ન શક્નુયાત્ ।

તદૈષુ સર્વમપ્યેતત્પ્રયુક્તીત ચતુષ્ટયમ્ ॥ ૧૩૦ ॥

શારીરિક દંડથી પણ જો તે અપગધીઓ કશુંજ ન આવી શકે, તો તેમને વિશે ઉપરના આજ્ઞાનો સાથે પ્રયોગ કરવો.

કામાદશગુણં પૂર્વં ક્રોધાતુ ત્રિગુણં પરમ્ ।

અજ્ઞાનાદે સતે પૂર્ણં ત્રાલિદયાચ્છતમેવ તુ ॥ ૧૨૧ ॥

ક્રમને ક્રમણે પ્રથમ સાદગથી ગણાવે. ક્રોધને ક્રમણે
મધ્યમ સાદગથી ગણાવે, અજ્ઞાનને ક્રમણે અમો પણુતો.
અને નાદાનીને ક્રમણે સો પાળુનો એમ ૬૯ કરવા. ૧૨૧

एतानाहुः कौटसाक्ष्ये प्रोक्तान्दण्डान्मनीषिभिः ।

धर्मस्याव्यभिचारार्थमधर्मनियमाय च ॥ १२२ ॥

ધર્મની વિશુદ્ધિ અર્થે તેમજ અધર્મના અવરોધ માટે
વિદ્વાનોએ ભણતી સાક્ષીના સંખ્યધર્માંઆ ૬૯૦ કહ્યા છે. ૧૨૨

कौटसाक्ष्यं तु कुर्वाणांस्त्रीन्वर्णान्धामिको नृपः ।

प्रवासयेदण्डयित्वा ब्राह्मणं तु विवासयेत् ॥ १२३ ॥

ખોટી સાક્ષી પૂરનારા બ્રાહ્મણ સિવાયના ત્રણ વર્ણોનાને
ધાર્મિક રાજ્યએ ૬૯૦ કરી દેશવટો આપવો અને બ્રાહ્મણને
માત્ર દેશનિકાલ કરવો. ૧૨૩

दश स्थानानि दण्डस्य मनुः स्वायंभुवोऽब्रवीत् ।

त्रिषु वर्णेषु यानि स्युरक्षतो ब्राह्मणो व्रजेत् ॥ १२४ ॥

મનુએ ૬૯૦નાં જ ૬૯૦ સ્થાનો કહ્યાં છે, તે બ્રાહ્મણેતર ત્રણ
વર્ણો માટે છે. બ્રાહ્મણ તો અક્ષત રીતે દેશવટોજ પામે. ૧૨૪

उपस्थमुदरं जिह्वा हस्तौ पादौ च पञ्चमम् ।

चक्षुर्नासा च कर्णौ च धनं देहस्तथैव च ॥ १२५ ॥

ઉપસ્થ, ઉદર, જીભ, બે હાથ, બે પગ, એ પાંચ તેમજ
બે આંખ, નાક, બે કાન, ધનસંપત્તિ અને શરીર એમ શિક્ષા
માટેનાં ૬૯૦ સ્થાનો છે. ૧૨૫

અનુવન્ધં પરિજ્ઞાય દેશકાલૌ ચ તત્તતઃ ।

સારાપરાધૌ ચાલોક્યદણ્ડં દણ્ડ્યેષુ પાતયેત્ ॥ ૧૨૬ ॥

અપરાધાનાં આવર્તન, તેમના દેશકાલ. અપરાધીની
મહાનશક્તિ, તેમજ અપરાધ, એ બંધાનો યથાર્થ વિચાર
કર્તા પછી રાજ્યે દંડપાત્રોને દંડ કરવો. ૧૨૬

અધર્મદણ્ડનં લોકે યશોમ્નં કીર્તિનાશનમ્ ।

અસ્વર્ગ્યં ચ પરત્રાપિ તસ્માત્તત્પરિવર્જયેત્ ॥ ૧૨૭ ॥

અધર્મપૂર્વક દંડ કરવાથી આ લોકમાં યશનો નાશ થાય
છે અને કીર્તિનાશ આવે છે. તેમજ તેથી પરલોકમાં સ્વર્ગથી
વ્રણ થવાય છે-આથી દંડ અન્યાયથી કરવો નહિ. ૧૨૭

અદણ્ડ્યાન્દણ્ડયનરાજા દણ્ડ્યાંશ્ચૈવાપ્યદણ્ડયન્ ।

અયશો મહદામોતિ નરકં ચૈવ ગચ્છતિ ॥ ૧૨૮ ॥

જે રાજા દંડને અયોગ્ય એવાને દંડે છે અને દંડને
યોગ્ય એવાને દંડનો નથી, તે મહાન અપયશ પામે છે અને
નરકને વિશે અય છે. ૧૨૮

વાગ્દણ્ડં પ્રથમં કુર્યાદ્દિગ્દણ્ડં તદનન્તરમ્ ।

તૃતીયં ધનદણ્ડં તુ વધદણ્ડમતઃ પરમ્ ॥ ૧૨૯ ॥

પ્રથમ વાણીદંડ આપવો, પછી ધિક્કારક્રમી દંડ આપવો,
એ પછી ધનનો દંડ કરવો અને છેલ્લે મારવાનો શારીરિક
દંડ દેવો. ૧૨૯

વધેનાપિ યદા સ્વેતાન્નિગ્રહીતું ન શક્રુયાત્ ।

તદૈષુ સર્વમપ્યેતત્પ્રયુજ્ઞીત ચતુષ્ટયમ્ ॥ ૧૩૦ ॥

શારીરિક દંડથી પણ જો તે અપરાધીઓ કબજા ન આવી
શકે, તો તેમને વિશે ઉપરના આરે દંડોનો સાથે પ્રયોગ કરવો

લોકસંવ્યવહારાર્થં યાઃ સંજાઃ પ્રથિતા સુવિ ।

તામ્નરૂપ્યસુવર્ણાનાં તાઃ પ્રવક્ષ્યામ્યશેષતઃ ॥ ૧૩૧ ॥

લોકના વહેવાર માટે જગતમાં તાંબાનાં, રૂપાનાં અને સુવર્ણનાં જે નાણાંનાં પ્રસિદ્ધ છે, તે હું અગ્રેષુ કહીશ. ૧૩૧

જાલાન્તરગતે માનૌ યત્સૂક્ષ્મં દ્વયતે રજઃ ।

પ્રથમં તત્પ્રમાણાનાં ત્રસરેણું પ્રચક્ષતે ॥ ૧૩૨ ॥

જાળીમાં પડેલાં મૂર્ચકિરણોમાં જે સૂક્ષ્મ જલ દેખાય છે, તે પ્રમાણોમાં પ્રથમ એવી ત્રસરેણુ કહેવાય છે. ૧૩૨

ત્રસરેણવોડટૌ વિજ્ઞેયા લિક્ષૈકા પરિમાણતઃ ।

તા રાજસર્પપસ્તિસસ્તે ત્રયો ગૌરસર્પપઃ ॥ ૧૩૩ ॥

આ આઠ ત્રસરેણુઓને પરિમાણમાં એક લિક્ષા (લીપ) જાણવી. એ ત્રણ લિક્ષાનો એક રાજસર્પપ (સરસવનો દાણો) થાય છે અને ત્રણ રાજસર્પપનો એક ગૌરસર્પપ (મકે: સરસવ) બને છે. ૧૩૩

સર્પપાઃ ષડ્ યવો મધ્યસ્ત્રિયવં ત્વેકકૃષ્ણલમ્ ।

પશ્ચકૃષ્ણલકો માપસ્તે સુવર્ણસ્તુ ષોડશ ॥ ૧૩૪ ॥

છ સર્પપનો એક મધ્યમ યવ થાય છે. ત્રણ યવની એક કૃષ્ણલ (રતી) થાય છે. પાંચ રતીનો એક માપ (માસો) થાય છે અને સોળ માસાનો એક સુવર્ણ થાય છે. ૧૩૪

પલં સુવર્ણાશ્વત્વારઃ પલાનિ ધરણં દશ ।

દ્વે કૃષ્ણલે સમઘૃતે વિજ્ઞેયો રૌપ્યમાપકઃ ॥ ૧૩૫ ॥

ચાર સુવર્ણનો એક પલ થાય છે અને દશ પલનો એક ધરણ છે. બે કૃષ્ણલ એકઠી થતાં એક રૌપ્યમાપક (ચાંદીનો માસો) જાણવો. ૧૩૫

ને ષોડશ રથાદ્ધરણં પુરાણર્થે રાજતઃ ।

કાર્ષીપણસ્તુ ત્રિજોયરતાગ્રિકઃ કાર્ષિકઃ પણઃ ॥ ૧૩૬ ॥

પણા નાં નાના નાથ નાનાના નાં નાના એક પુણ્ય કે
પુણ્ય સારકે. તાપના કાર્ષિક પુણ્ય કાર્ષિક નાં નાના
તે સા કાર્ષિક અથવા પુણ્ય પુણ્ય નાના નાના થાય છે) ૧૩૬

ધરણાનિ દશ રોયઃ શતમાનસ્તુ રાજતઃ ।

ચતુઃસૌવર્ણિકો નિષ્કો ત્રિજોયરતુ પ્રમાણતઃ ॥ ૧૩૭ ॥

નાં નાના નાના પુણ્ય એક ચતુરમાન નાનાના અને ચાર
પુણ્યને એક નિષ્ક અથવા નાનાના. ૧૩૭

પણાનાં કે શતે સર્થે પ્રથમઃ સાદસઃ સ્મૃતઃ ।

મધ્યમઃ પચ્ચ વિરોયઃ સહજં ત્વેવ ચોત્તમઃ ॥ ૧૩૮ ॥

પણાપણા પુણ્યો પ્રથમ સાદસ કહેવાય છે. પાંચસો
પુણ્યો મધ્યમ સાદસ નાનાના અને હજાર પુણ્યો ઉત્તમ
સાદસ કહેવાય છે. ૧૩૮

લેણદેણાના ઘાસ—

ઋણે દેયે પ્રતિજાતે પચ્ચકં શતમર્હતિ ।

અપદ્ધવે તદ્વિગુણં તન્મનોરનુશાસનમ્ ॥ ૧૩૯ ॥

દેણું કપૂલ કરવામાં આવે તો દેણુદારે પાંચ ટકા દંડ
આપવો જોઈએ, પણ તે છુપાવે અને દેણું સાબિત થાય તો
તેને તેનો અમલો દંડ થાય, એમ મનુની આજ્ઞા છે. ૧૩૯

વસિષ્ઠવિહિતાં વૃદ્ધિં સૃજેદ્વિત્તવિવાધિનીમ્ ।

અશીતિભાગં ગૃહીયાન્માસાદ્વાર્ધુષિકઃ શતે ॥ ૧૪૦ ॥

ધીરધાર કરનારો માગુસ મુદ્દલ ઉપર મહુગિ વસિયે એ વેલા દરથી વ્યાજ લઈ વધારો કરી શકે. એટલે કે, વ્યાજ લેનાર દરમાસે દરસેંકડે એ શીમા ભાગ (સવા ટકો) વ્યાજ લઈ શકે ૧૪૦

द्विकं शतं वा गृह्णीयात्सतां धर्ममनुस्मरन् ।

द्विकं शतं हि गृह्णानो न भवत्यर्थकिल्बिषी ॥ १४१ ॥

અથવા સજ્જનોના આચારનું સ્મરણ કરી સેંકડે એ ટકા પાગુ વ્યાજ લઈ શકે. કેમકે, સેંકડે એ ટકા લેનાર નાણાંની ખાળતમાં પાપી થતો નથી. ૧૪૧

द्विकं त्रिकं चतुष्कं च पञ्चकं च शतं समम् ।

मासस्य वृद्धिं गृह्णीयाद्वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १४२ ॥

આહણુ વગેરે ચાર વર્ણોના ક્રમ પ્રમાણે એ ટકા, ત્રણ ટકા, ચાર ટકા અને પાંચ ટકા દરસેંકડે દરમાસે વ્યાજ તરીકે લેવાય.*

न त्वेवाधौ सोपकारे कौसीदीं वृद्धिमामुयात् ।

न चाधेः कालसंरोधान्निसर्गोऽस्ति न विक्रयः ॥ १४३ ॥

* શ્લોક ૧૮૦ થી ૧૪૨ સુધી જે વ્યાજની વાત લખી છે, તે વાચકને સદેહમાં નાખે એવી છે. આમાંથી તાત્પર્ય એવું નીકળે છે કે, શાહુકાર જે દર મહિને દર સેંકડે સવા ટકો વ્યાજ લેવા છતાં પોતાની આજીવિકા ચલાવી શકે નહિ, તો તેણે દર મહિને દર સેંકડે એ ટકા વ્યાજ લેવું. યાત્રવલ્કય આ સંબંધમાં જણાવે છે. “અરીતિ-ભાગો વૃદ્ધિઃ સ્યાન્માસિ માસિ સવન્ધકો વર્ણક્રમ્રાલ્લ ઠિત્રિચતુષ્પંચકમન્યથા ॥” એટલે, અવેજવાળી રકમોમા દર મહિને દર સેંકડે સવા ટકો વ્યાજ લેવાય; ત્યારે વગરઅવેજની રકમોમા આહણુ આદિ વર્ણોની પાસે અનુક્રમ પ્રમાણે જે, ત્રણ, ચાર અને પાંચ ટકા વ્યાજ લેવાય.

નાણાંના અવેજમાં બે ઘરેણાં, જમીન વગેરે કંઈ ઉપ-
ભોગ્ય વસ્તુ લેણુદારને ત્યાં ગીરવી મુકાઈ હોય, તો લેણુદાર દેણુ-
દાર પાસેથી વ્યાજથી વધારે ન મેળવી શકે તેમજ, ખૂબ
મુદત થઈ બંધ તો પણ, તે લેણુદાર ગીરવી આવેલી તે વસ્તુ
કાઠને આપી શકે નહિ તેમ તેને વેચી પણ શકે નહિ. ૧૪૩

ન મોક્તવ્યો વલાદાધિર્મુજ્ઞાનો વૃદ્ધિમુત્સૃજેત્ ।

મૂલ્યેન તોપયેચ્ચૈનમાધિસ્તેનોઽન્યથા ભવેત્ ॥ ૧૪૪ ॥

ગીરવી આવેલી વસ્તુનો લેણુદાર બળાતકારે ઉપભોગ કરી
શકે નહિ તે એવો ઉપભોગ કરે, તો તેણે વ્યાજ છોટી દેવું
બેઠવ્યું એવા ઉપભોગથી તે ગીરવી વસ્તુ બગડી હોય, તો
લેણુદારે દેણુદારને એની કિંમત આપી સતોપવો લેણુદાર
એવી ઊલટુ કરે, તો તે ચાર કરે છે ૧૪૪

આધિશ્વોપનિધિશ્વોભૌ ન કાલાત્યયમર્હતઃ ।

અવહાર્યૌ ભવેતાં તૌ દીર્ઘકાલમવસ્થિતૌ ॥ ૧૪૫ ॥

ગીરવી મિલકતને તેમજ સોંપેલી થાપણને મુદતનો બાધ
લાગતો નથી ગીરવી રાખનારને ત્યાં તે લાંબી મુદત રહે,
તો પણ મૂળધણી માગે ત્યારે તે પાછી આપી દેવી. ૧૪૫

સંપ્રીત્યા મુજ્યમાનાનિ ન નશ્યન્તિ કદાચન ।

ધેનુરુષ્ટો વહન્નશ્વો યથ્વ દમ્પઃ પ્રયુજ્યતે ॥ ૧૪૬ ॥

ગાય, ઊંટ, સવારીનો ઘોડો અને બળદ વગેરે પ્રાણી
બે ગીરવી મૂક્યાં હોય અને પ્રીતિથી વાપરવા દીધાં હોય
તો તેથી ગીરવી રાખનાર મૂળધણીની માલિશી નામ પામતી
નથી. ૧૪૬

અવળી દશા થવાથી દેણદાર એ દેણું આપવાને અશક્ત થાય, તેા દેશકાળ કરતાં એના ઉદ્ય થાય એ એના મૂલને તેની પાસે તે દેણું ભરાવવું.]

ઋણં દાતુમશક્તો યઃ કર્તુમિચ્છેત્પુનઃ ક્રિયામ્ ।

સ દત્ત્વા નિર્જિતાં વૃદ્ધિં કરણં પરિવર્તયેત્ ॥ ૧૫૪ ॥

જે દેણું વાળવાને અશક્ત હોય અને કૃત્રી લેખકને કરવા ઇચ્છતો હોય, તે ચડેણું વ્યાજ આપીને નવું લખાણ કરી આપે. ૧૫૪

અદર્શયિત્વા તત્રૈવ હિરણ્યં પરિવર્તયેત્ ।

યાવતી સંભવેદ્વૃદ્ધિસ્તાવતીં દાતુમર્હતિ ॥ ૧૫૫ ॥

ચડેણું વ્યાજ આપ્યા વિના પણ તે લખાણ કરવી ઇચ્છે તેટલું વ્યાજ ચડયું હોય, તેટલું તેણે આપવું જોઈશે (અર્થે કે નવા ખાતામાં આ વ્યાજનો સમાવેશ થાય.) ૧૫૫

ચક્રવૃદ્ધિં સમારૂઢો દેશકાલવ્યવસ્થિતઃ ।

અતિક્રામન્દેશકાલૌ ન તત્ફલમવામુયાત્ ॥ ૧૫૬ ॥

નિશ્ચિત સ્થળ અને નક્કી વખત પ્રનાણે એ વાહનનાં ઇરાવવામાં આવ્યું હોય અને પછી તે જગ્યાએ તે સમયમાં નહિ પહોંચાય નહિ તેા તે વણીને વાહનભાડું મળે નહિ. ૧૫૬

સમુદ્રયાનકુશલા દેશકાલાર્થદર્શિનઃ ।

સ્થાપયન્તિ તુ યાં વૃદ્ધિં સા તત્રાધિગમં પ્રતિ ॥ ૧૫૭ ॥

જળસ્થળની યાત્રામાં કુશળ અને દેશ તથા કાળને આધારે હેવારિયાઓ જે ભાડું નક્કી કરે, તે ત્યાં પ્રમાણરૂપ ગણાય. ૧૫૭

યો યસ્ય પ્રતિભૂસ્તિષ્ઠેદર્શનાયેહ માનવઃ ।

અદર્શયન્સ તં તસ્ય પ્રયચ્છેત્સ્વધનાદ્દગમ્ ॥ ૧૫૮ ॥

न माणस न आसामीने हाजर करवा भाटे नमीन
थाय, ते जे तने हाजर न करी शके, तो तेणे पोताना
धनमांथी पेजानुं देवुं चूकवी आपवुं १५८

प्रातिभाष्यं वृथादानमाक्षिकं सौरिकं च यत् ।

दण्डशुल्कावशेषं च न पुत्रो दातुमर्हति ॥ १५९ ॥

नमीनगीरी पेटेनु धन. अमस्तु करेखुं दान, जुगार
निमित्तनुं देवुं, भयपान अर्थेनुं देवुं, तेमज दंडभरणानी
अने वेरा आदिनी आशी रडेडी रकम-जे सर्व आपवाने
पुत्र (पिताना मृत्यु पछी) अ धायेवो नथी. १५९

दर्शनप्रातिभाष्ये तु विधिः स्यात्पूर्वचोदितः ।

दानप्रतिभुवि प्रेते दायदानपि दापयेत् ॥ १६० ॥

उपर कडेवो विधि देणुहारने हाजर करवा भाटे नमीन
थयेवा भाटेज छे पणु देवुं अपाववा भाटे न नमीन थये
हाय. ते जे मरण पासे, तो ते देवानी रकम तेना वारसो पासेथी
पणु अपाववी. १६०

अदातरि पुनर्दाता विज्ञातप्रकृतावृणम् ।

पश्चात्प्रतिभुवि प्रेते परीप्सेत्केन हेतुना ॥ १६१ ॥

देणुहार देवुं आपे नहि अने लेणुदेणुनी अरी वात
जणुनारे नमीन गुजरी अय, तो पछी लेणुहारे पाछणथी
कई रीतिजे लेणु भेणववा अर्थवुं ? १६१

निरादिष्टधनश्चेत्तु प्रतिभूः स्यादलंधनः ।

स्वधनादेव तद्वद्यान्निरादिष्ट इति स्थितिः ॥ १६२ ॥

जे जे नमीन पासे देणुनारे नमीनगीरी पेटे कई धन

गोप्यु देयं यन्ने जनीन पाणे चि - पाणिग विन देयं
 ये जनीनना पने गोपना जनायी - देयु अरुते
 आपणु, अती अने नयाना के. १२०

मत्तोन्मत्तातोध्यधीनैर्वालिन स्थविरैण वा ।

असंबद्धकृत्येन व्यवहारो न मिद्वयति ॥ १६३ ॥

नयाप्यार, गांधा, दुष्णिगाग, पणत्र, पाण्ड अने दुः
 अटलाथी थरोतो तेनद वनअधिकारं करवाना अदि
 करार साया उतो नथी १६३

सत्या न भाषा भवति यद्यपि स्यात्प्रतिष्ठिता ।

बहिश्चेद्भाष्यते धर्मान्निवृत्ताच्चावहारिकात् ॥ १६४ ॥

अथो करार अगअर लप्पाअने पांडा थयो होय, अ
 ने ते निवृत्त धर्म व्यवहारथी अदार अतो होय, तो ते
 उ लेष साया गलाय नदि. १६४

योगाधमनविक्रीतं योगदानप्रतिग्रहम् ।

यत्र वाप्युपधिं पश्येत्तत्सर्वं विनिवर्तयेत् ॥ १६५ ॥

डोअ वस्तु छणथी गीरवी मृथी होय, वेथी होय, दान
 आपी होय, दानमां लीधी होय अथवा जमां उपर
 पडतुं होय, ते वस्तुनो दानो राजअर रदभातल करवो. १६५

ग्रहीता यदि नष्टः सात्कुटुम्बार्थं कृतो व्ययः ।

दातव्यं बान्धवैस्तत्स्यात्प्रविभक्तैरपि स्वतः ॥ १६६ ॥

करण करनारो जे मरी जय अने जे अरय जे कुड
 अर्थ थयो होय, तो लाछलांडुआ पोते छूटा पड्या हो
 तोपणु तेमणे ते करण यूडनी आपणु १६६

કુદુસ્વાર્થેઽધ્યધીનોઽપિ વ્યવહારં સમાચરેત્ ।

સ્વદેશે વા વિદેશે વા તં ડ્યાયાન્ન વિચાલયેત્ ॥ ૧૬૭ ॥

પોતાનો અધીન માણસ સ્વદેશમાં કે પરદેશમાં સ્વામીના કુદુસ્ખને અર્થે જે વ્યવહાર કરે, તે સ્વામીએ ઉથાપવો નહિ.

વલાદ્વત્તં વલાદ્વુક્તં વલાદ્વચ્ચાપિ લેખિતમ્ ।

સર્વાન્વલકૃતાનર્થાનકૃતાન્મનુરત્રવીત્ ॥ ૧૬૮ ॥

ખળાત્કારે આપેલું, ખળાત્કારે ભોગવેલું, ખળાત્કારે લખાવી લીધેલું અને ખળાત્કારે કરાવેલું એવું હરકોઈ કામ ન કર્યાં જેવું મિથ્યા સમજવું, એમ મનુએ કહ્યું છે. ૧૬૮

ત્રયઃ પરાથેઽક્લિશ્યન્તિ સાક્ષિણઃ પ્રતિભૂઃ કુલમ્ ।

ચત્વારસ્તૂપચીયન્તે વિગ્ર આઢચો વણિઙ્નૃપઃ ॥ ૧૬૯ ॥

સાક્ષી, જામીન અને સ્વજન એ ત્રણ પારકાને કારણે ક્લેશ પામે છે, ત્યારે બ્રાહ્મણ, ધનાઢ્ય લેણદાર, વણિક અને રાજા એ ચાર ખીજાઓથી ચઢતી મેળવે છે—લાભ પામે છે ૧૬૯

અનાદેયં નાદદીત પરિક્ષીણોઽપિ પાથિવઃ ।

ન ચાદેયં સમૃદ્ધોઽપિ સૂક્ષ્મમપ્યર્થમુત્સૃજેત્ ॥ ૧૭૦ ॥

રાજા નિર્ધન હોય તો પણ તેણે અણઘટતું ધન લેવું નહિ, તેમ સમૃદ્ધ હોવા છતાં, તેણે ઘટાગત એવી નજીવી વસ્તુ પણ છોટી દેવી નહિ. ૧૭૦

અનાદેયસ્ય ચાદાનાદાદેયસ્ય ચ વર્જનાત્ ।

દૌર્વલ્યં ચ્યાપ્યતે રાજ્ઞઃ સ ગ્રેત્યેહ ચ નશ્યતિ ॥ ૧૭૧ ॥

જે રાજા અણઘટતું ધન લે છે અને ઘટતું મૂઢી દે છે, તેની દુર્ખળતા જાહેર થઈ જાય છે અને તે આ લોકમાં તથા પરલોકમાં નાશ પામે છે. ૧૭૧

સ્વાદાનાદ્વર્ણસંસર્ગાદવલાનાં ચ રક્ષણાત્ ।

વલં સજ્જાયતે રાજ્ઞઃ સ પ્રેત્યેહ ચ વર્ધતે ॥ ૧૭૨ ॥

ન્યાયપૂર્વક કર લેવાથી, વર્ણોનો સુમેળ રાખવાથી, તેમજ નિર્બળોનું રક્ષણ કરવાથી રાજાનું બળ વધે છે અને તે આ લોકમાં તથા પરલોકમાં વૃદ્ધિ પામે છે. ૧૭૨

તસ્માદ્યમ ઇવ સ્વામી સ્વયં હિત્વા પ્રિયાપ્રિયે ।

વૈતેત યામ્યયા વૃત્ત્યા જિતક્રોધો જિતેન્દ્રિયઃ ॥ ૧૭૩ ॥

તેથી રાજાએ ધર્મરાજ યમની જ્ઞાન પોતાનું ગમતું આણુગમતું છોડી દેવું અને ક્રોધને છૂટી, જિતેન્દ્રિય રહી યમના જ્ઞાની સમદષ્ટિથી વર્તવું. ૧૭૩

યસ્ત્વધર્મેણ કાર્યાણિ મોહાત્કુર્યાન્નરાધિપઃ ।

અચિરાત્તં દુરાત્માનં વશે કુર્વન્તિ શત્રવઃ ॥ ૧૭૪ ॥

જે રાજા મોહા કરીને અધર્મપૂર્વક કાર્યો કરે છે, તે દુરાત્માને શત્રુઓ ટૂંક વખતમાંજ વશમાં લે છે. ૧૭૪

કામક્રોધૌતુ સંયમ્ય યોડર્થાન્ધર્મેણ પश्यति ।

પ્રજાસ્તમનુવર્તન્તે સમુદ્રમિવ સિન્ધવઃ ॥ ૧૭૫ ॥

પણ તે જો કામક્રોધને સંયમમાં રાખી ધર્મપૂર્વક કાર્યો સંભાળે છે, તો જ્ઞાન નદીઓ સાગરને અનુસરે છે તેમ પ્રજાઓ તે રાજાને અનુસરે છે. ૧૭૫

યઃ સાધયન્તં છન્દેન વેદયેદ્વનિકં નૃપે ।

સ રાજ્ઞા તચ્ચતુર્ભાગં દાપ્યસ્તસ્ય ચ તદ્વનમ્ ॥ ૧૭૬ ॥

કરજદાર માણસ રાજાનો વડાલો થઈને બકાશ માટે કે ત્રેણદાર જોગજાગરીથી લેણ વસૂલ કરે છે, તો રાજાએ તેમ

द्वारेने तेतुं लेखुं अपावतुं अने करणद्वारेने ते रक्षमता चोथा भागतो ६५ करवो. १७६

कर्मणापि समं कुर्याद्वनिकायाधमणिकः ।

समोऽवकृष्टजातिस्तु दद्याच्छ्रेयांस्तु तच्छनैः ॥ १७७ ॥

द्वेषुदार लेखुद्वारनी जतनो होय डे तेनाथी जितरता वर्णनो होय. तो तेले क्षम करीने पणु लेखुद्वारने इराव अनु-सार नाखुं युकवी आपवु. पणु ते जे लेखुद्वारथी हांच्या वर्णनो होय, तो तेले ते धीरे धीरे भरपाई करवु १७७

अनेन विधिना राजा मिथो विवदतां नृणाम् ।

साक्षिप्रत्ययसिद्धानि कार्याणि समतां नयेत् ॥ १७८ ॥

आ रीते गज्जणे परस्पर पक्षदार भाणुसोनी साक्षी-पुरावाथी सिद्ध थयेसी जाणतोना निर्णय आपवो. १७८

थापणु विणे—

कुलजे वृत्तसंपन्ने धर्मज्ञे सत्यवादिनि ।

महापक्षे घनिन्यार्ये निक्षेपं निक्षेपेद्बुधः ॥ १७९ ॥

दुगवान. सदाचारस पन्न. धर्मज्ञ, सत्यवादी. दृष्ट अक्षयी-क्षावाणा अने धनादय अत्रा आर्यने त्यां दाद्या मनुष्ये थापणु भूकवी १७९

यो यथा निक्षेपेद्बुधस्ते यमथं यस्य मानवः ।

स तथैव ग्रहीतव्यो यथा दायस्तथा ग्रहः ॥ १८० ॥

जे भाणुस जेता हाथमां जे रीते जे थापणु भूके, तेले तेज रीते ते थापणु पाळी वेची, जेम् अपाय तेमज वेवाय.

यो निक्षेपं याच्यमानो निक्षेप्तुर्न प्रयच्छति ।

स याच्यः प्राड्विवाकेन तन्निक्षेप्तुरसंनिधौ ॥ १८१ ॥

થાપણ મૂકનાર થાપણ પાછી માગે ત્યારે જે થાપણ
લેનાર તે પાછી ન આપે, તેા ન્યાયાધીશે તે થાપણ મૂકનારની
ગેરહાજરીમાં થાપણ લેનાર પાસે માગણી કરવી. ૧૮૧

સાક્ષ્યભાવે પ્રણિધિભિર્વયોરૂપસમન્વિતૈઃ ।

અપદેશૈશ્ચ સંન્યસ્ય હિરણ્યં તસ્ય તત્ત્વતઃ ॥ ૧૮૨ ॥

થાપણ મૂકનારનો જે કોઈ સાક્ષી ન હોય, તેા થાપણ
લેનારને ત્યાં રાજ્યે અમુક બહાનાંએ વયવાન ને રૂપવાન
એવા હતો દ્વારા પોતાનું સુવર્ણ અનામત મુકાવવું. ૧૮૨

સ યદિ પ્રતિપદ્યેત યથાન્યસ્તં યથાકૃતમ્ ।

ન તત્ર વિદ્યતે કિંચિદત્પરૈરભિયુજ્યતે ॥ ૧૮૩ ॥

તે જે એ અનામત સુવર્ણ જે રીતે અને જે સ્થિતિમાં
સોંપાયું હોય તેજ રીતે તેજ સ્થિતિમાં પાછું આપે, તેા બીજાઓ
આના ઉપર આરોપ મૂકે છે તેમાં કાંઈજ તથ્ય નથી એમ જાણવું.

તેષાં ન દદ્યાદ્યદિ તુ તદ્ધિરણ્યં યથાવિધિ ।

ઉભૌ નિગૃહ્ય દાપ્યઃ સ્યાદિતિ ધર્મસ્ય ધારણા ॥ ૧૮૪ ॥

જો તે તેમને તે સુવર્ણ યથાવિધિ આપે નહિ, તેા તેને કબજે
કરવો અને બન્ને થાપણો પાછી અપાવવી—આવો ધર્મનિર્ણય છે.

નિક્ષેપોપનિધી નિત્યં ન દેયૌ પ્રત્યનન્તરે ।

નશ્યતો વિનિષાતે તાવનિષાતે ત્વનાશિનો ॥ ૧૮૫ ॥

નિક્ષેપ (ગણીને ખુદ્દી મૂકેલી થાપણ) અને ઉપનિધિ
(સીલખંધ મૂકેલી થાપણ) એ થાપણો જે મૂકનાર જીવતો હોય
તેા તેના વારસને કદી તે પાછી ન આપવી. કદાચ સોંપનાર
મરી જતાં તે થાપણો નાશ પામે છે પણ એ જીવતો રહે તેા તે
અવિનાશી રહે છે. ૧૮૫

स्वयमेव तु यो दद्यान्मृतस्य प्रत्यनन्तरे ।
 न स राज्ञा नियोक्तव्यो न निक्षेप्तुश्च बन्धुभिः ॥ १८६ ॥
 पणु थापणु राभनारे ने पोतानी भेजेन भरनार थाप
 भूकनारना वारसने ते थापणु पाष्ठी आपे, तो राज्ञे तेम
 थापणु भूकनारना भांधेवाञ्छे तेना उपर काम यलावपुं नहि.

अच्छलेनैव चान्विच्छेत्तमर्थं प्रीतिपूर्वकम् ।
 विचार्य तस्य वा वृत्तं साम्नैव परिसाधयेत् ॥ १८७ ॥
 ते थापणुनी मिलकत निष्कपट रीते प्रीतिपूर्वक भेणववा
 ५२७वी, अथवा थापणु राभनारना सदाचारने विचार करी
 १८७

निक्षेपेष्वेपु सर्वेषु विधिः स्यात्परिसाधने ।
 समुद्रे नाप्नुयात्किंचिद्यदि तस्मान्न संहरेत् ॥ १८८ ॥
 सर्व निक्षेपो पाष्ठा भेणववा स ष धमां आ विधि छे.
 पणु सीलप ध थापणुभांथी ने कंठ काठी लेवायुं डाय नहि तो
 तेने विशे कंठ दाय लागे नहि. १८८

चौरैर्हृतं जलेनोढमग्निना दग्धमेव वा ।
 न दद्याद्यदि तस्मात्स न संहरति किंचन ॥ १८९ ॥
 ने थापणुने चोरे चोरी गया डाय, पाणु ताणु गयुं
 डाय अथवा आगे पाणी नाष्ठी डाय अने नेना राभनारे
 जेभांथी कंठ पणु लीधुं डाय नहि, ते थापणु थापणु राभ-
 रने लरी आपवानी न डाय. १८९

निक्षेपस्यापहर्तारमनिक्षेप्तारमेव च ।
 सर्वैरुपायैरान्विच्छेच्छपथैश्चैव वैदिकैः ॥ १९० ॥

નિક્ષેપ દયાવી યેગનારને તેમજ ખાટખાટા નિક્ષેપનો
દાવો કરનારને સર્વ ઉપાયથી અને વૈદિક ઉપાયથી તપાસના.

यो निक्षेपं नार्पयति यश्चानिक्षिप्य याचते ।

તાવુમો ચૌરવચ્છાસ્યૌ દાપ્યૌ વા તત્સમં દમમ્ ॥ ૧૯૧ ॥

જે નિક્ષેપ આપે નહિ અને જે મૂક્યા વિના નિક્ષેપની
માગણી કરે, તે યજ્ઞને ચારની જેમ શિક્ષા કરવી અથવા
તેમને થાપણની કિંમત જેટલો દંડ કરવો ૧૯૧

निक्षेपस्यापहर्तारं तत्समं दापयेदमम् ।

તથોપનિધિહર્તારમવિશેષેણ પાર્થિવઃ ॥ ૧૯૨ ॥

નિક્ષેપના દયાવનારને તથા ઉપનિધિના પચાવનારને
રાજ્યએ તે મિલકતની કિંમત જેટલો દંડ કરવો. ૧૯૨

उपधाभिश्च यः कश्चित्परद्रव्यं हरेन्नरः ।

સસહાયઃ સ હન્તવ્યઃ પ્રકાશં વિવિધૈર્વધૈઃ ॥ ૧૯૩ ॥

જે માણસ છળપ્રપચો કરીને પારકું ધન હરે છે, તેને

તેના સહાયકો સહિત યુદ્ધમાં વિવિધ પ્રકારના મારથી મારવો.

निक्षेपो यः कृतो येन यावांश्च कुलसंनिधौ ।

તાવાનેવ સ વિજ્ઞેયો વિદ્યુવન્દ્વન્દમર્હતિ ॥ ૧૯૪ ॥

જેણે સાક્ષીની હાજરીમાં જે અને જેટલો નિક્ષેપ મૂક્યો
હોય, તેનો તે અને તેટલોજ નિક્ષેપ કપૂસ રખાય. એથી ઊંધુ
બોલનારને દંડ દેવો. ૧૯૪

मिथो दायः कृतो येन गृहीतो मिथ एव वा ।

મિથ એવ પ્રદાતવ્યો યથા દાયસ્તથા ગ્રહઃ ॥ ૧૯૫ ॥

જે થાપણ એકાંતમાં મૂકી હોય અને જે એકાંતમાં સ્વી-

દક્ષિણાસુ ચ દક્ષાસુ સ્વકર્મ પરિહાપયન્ ।

કૃત્સ્વમેવ લભેતાંશમન્યેનૈવ ચ કારયેત્ ॥ ૨૦૭ ॥

દક્ષિણા અમયે દક્ષિણા અપાઠી ગઈ હોય અને કૃત્સ્વ
એ પોતાનું આથી કામ ન કરી શકે, તો પણ તેને પૂરે દક્ષિણા
ભાગ મળે ત્યારે આથી રહેલું યજ્ઞકાર્ય બીજા પાસે કરાવી લેવાય.

યસ્મિન્કર્મણિ યાસ્તુ સ્યુરુક્તાઃ પ્રત્યજ્ઞદક્ષિણાઃ ।

સ એવ તા આદદીત ભજેરન્સર્વ એ વા ॥ ૨૦૮ ॥

જે કર્મોમાં પ્રત્યેક અંગ વિશે જે દક્ષિણાઓ કહી છે, તે
દક્ષિણાઓ કર્મ કરાવનારા કૃત્સ્વને લેવી અથવા સૌએ
વહેંચી લેવી. ૨૦૮

રથં હરેત વાધ્વયુર્વ્રજ્ઞાધાને ચ વાજિનમ્ ।

હોતા વાપિ હરેદશ્વમુદ્ગાતા ચાપ્યનઃ ક્રયે ॥ ૨૦૯ ॥

આધાનકર્મમાં અર્ધચુર્ અથ લે, બ્રહ્મા થોડો લે, હોતા
પણ થોડો લે અને હજ્જાતા સોમની ખરીદી માટેનું ગાડું લે.

સર્વેપામર્થિનો મુહ્યાસ્તદર્ધેનાર્થિનોડપરે ।

તૃતીયિનસ્તૃતીયાંશાશ્વતુર્થાંશાશ્વ પાદિનઃ ॥ ૨૧૦ ॥

અર્ધચુર્ આદિ એ ચાર મુખ્ય કૃત્સ્વને સર્વ દક્ષિણાઓના
અડધા ભાગના અધિકારી છે. બીજા ચાર (મૈત્રાવરુણ, પ્રતિ-
પ્રસ્થાતા, બ્રાહ્મણાચ્છંસી અને પ્રસ્તોતા) એ પ્રથમ ચારની અડધી
દક્ષિણાના હકદાર છે. ત્રીજા ચાર (અચ્છાવાક, ત્વષ્ટા, આગ્નીપી
અને પ્રતિહર્તા) એ પ્રથમ ચારની ત્રીજા ભાગની દક્ષિણાના
હકદાર છે, અને ચોથા ચાર (આવસ્તુત, ઉન્નેતા, પોતા અને
સુબ્રહ્મણ્ય) એ પ્રથમ ચારની ચોથા ભાગની દક્ષિણાના હકદાર છે.

(आम दुःख आग क्विन्ने वाय नने प्रयन आने ४८००००००
 दक्षिणा भगे अष्टमे इन आ प्रभागे आये ४८. २४. १०.
 १२=१००) २१०

संभूय स्वानि कर्माणि कुर्मद्भिर्गृहि मानवैः ।

अनेन विधियोगेन कर्तव्यांश्च प्रकल्पना ॥ २११ ॥

अधर्मा इत्यादि भाष्येनाद्ये अती वेदा २. २. २
 विधियोग प्रभागे दक्षिणाभागे इत्यथा २ ॥

धर्मार्थं येन दत्तं स्यात्कर्मैश्चिन्वाचने धनम् ।

पश्चाच्च न तथा तन्म्यान्न देयं तस्य तद्भवेन ॥ २१२ ॥

द्वैतं द्वैत आचने धर्मार्थं अर्थं २. २. २
 देय (अथवा आपत्ता या देय) धनं पत्नी २. २. २
 धर्मार्था इति नाटक. ना. भाष्ये २. २. २
 आचने धनं नाटक. २१२

यदि संसाधयेत्तनुं दर्पाद्योगेन वा पुनः ।

राज्ञा दाप्यः सुवर्णं स्यात्तस्य सौम्यस्य निष्कृतिः ॥ २१३ ॥

पत्नी. न आचने. नैवर्त्तनी २. २. २
 योचने भगे. ना. भाष्ये २. २. २
 सुवर्णं नाटक. ना. भाष्ये २. २. २

दत्तस्यैषोदिता धर्म्या यथा सत्तस्यि वा ।

अत ऊर्ध्वं प्रसूयामि भेतवस्तानपदिशान् ॥ २१४ ॥

नापितु ना. भाष्ये २. २. २
 ना. भाष्ये २. २. २

જે માણસ કન્યાની ઓડખાંખણ કર્યા વિનાજ તેનું શત કરે છે, તેને રાત્રએ છત્ર પાળનો ૬૯ કરવો. ૨૨૪

અકન્યેતિ તુ યઃ કન્યાં ત્રયાદ્વેષેણ માનવઃ ।

સ શતં પ્રામુયાદ્દૃષ્ટં તસ્યા દોષમદર્શયન્ ॥ ૨૨૫ ॥

જે માણસ દ્વેષપૂર્વકે કોઈ કન્યાને વિશે તે અકન્યા (ક્ષત્રીયોની) છે એમ કહે અને તે કન્યાનો દોષ બતાવી શકે તદ્દિ, રાત્રએ તેને ઓ પાળનો ૬૯ કરવો. ૨૨૫

પાણિગ્રહણિકા મન્ત્રાઃ કન્યાસ્વેવ પ્રતિષ્ઠિતાઃ ।

નાકન્યાસુ ક્વચિન્નૃણાં લુપ્તધર્મક્રિયા હિ તાઃ ॥ ૨૨૬ ॥

મનુષ્યોના પાણિગ્રહણ સંબંધી મત્રો કન્યાઓના વિષયમાંજ સ્થાપિત છે અકન્યાઓને તે ક્યાએ લાગુ પડતા નથી; કેમકે તે અકન્યાઓની ધર્મક્રિયાઓ તો લોપ પામી ચૂકી હોય છે. ૨૨૬

પાણિગ્રહણિકા મન્ત્રા નિયતં દારલક્ષણમ્ ।

તેષાં નિષ્ઠા તુ વિજ્ઞેયા વિદ્વદ્ધિઃ સપ્તમે પદે ॥ ૨૨૭ ॥

પાણિગ્રહણના મત્રો કન્યામાં પત્નીત્વ નિયત કરનારા છે વૈદ્યાનોએ તેમની પૂરી સિદ્ધિ સપ્તપદીના સાતમે પગલે જાણવી

યસ્મિન્યસ્મિન્કૃતે કાર્યે યસ્યેહાનુશયો ભવેત્ ।

તમનેન ત્રિધાનેન ધર્મે પથિ નિવેશયેત્ ॥ ૨૨૮ ॥

જે જે કાર્ય થયા પછી જને તે તે સંબંધમાં પસ્તાવો થાય,

તે માણસને રાત્રએ આ વિધિએ ધર્મમાર્ગે મૂકવો. ૨૨૮

પશુષુ સ્વામિનાં ચૈવ પાલાનાં ચ વ્યતિક્રમે ।

વિવાદં સંગ્રવક્ષ્યામિ યથાવદ્ધર્મતત્ત્વતઃ ॥ ૨૨૯ ॥

येषां पशु अं रभवाण साथे ढोय डे रभवाण विना ढोय अने
 कंठि रंअड डरे, तो तेमनो दंड करेवो नदि अम मनुअे उखुं डे

क्षेत्रियस्यात्यये दण्डो भागादशगुणो भवेत् ।

ततोऽर्धदण्डो भृत्यानामज्ञानात्क्षेत्रिकस्य तु ॥ २४२ ॥

मेतरना भासिकनी गइक्षतथी तेना पाकने ढानि थाप,
 तो राजभागने थयेसी तुकसानीथी दसगणी रकमनो तेने दंड
 करेवो, पणु मेतरधणीना नोकरेना अजानथी अं ढानि था
 ढोय, तो डिपरनी रकमथी अउथी रकमनो दंड करेवो. २४३

एतद्विधानमातिष्ठेद्वार्षिकः पृथिवीपतिः ।

स्यामिनां च पशूनां च पालानां च व्यतिक्रमे ॥ २४४ ॥

धणी, ढोय अने रभवाणाना अपगंधा गणधमां पार्षिक
 पृथीपाते आ विविअे वर्तवु. २४४

सीमाधनो निर्णय—

सीमां प्रति समुत्पन्ने विवादे ग्रामयोर्द्वयोः ।

ज्येष्ठे मामि नयेत्सीमां सुप्रकाशेषु सेतुषु ॥ २४५ ॥

ये गानना सीमादा न गधनां इवियेा जेमा थाप, के
 नदिनानां पाण आदि जिवनेा गाइ ढोय ते पणने सीमा
 नही करेवा. २४५

सीमापृथांश्च कुर्यात् न्यग्रोवाश्चर्थांस्तुहान् ।

शाल्वकीन् शाल्वनांश्च शार्ङ्गिणश्च पादपान् ॥ २४६ ॥

गुग्गान्देवुंश्च विविधाऽऽर्धमापृथीम्यनानि च ।

शुभ्रं कृन्धकमुग्धांश्च तथा गीमा न नशानि ॥ २४७ ॥

... ..

પ્રા. ગુરુધાનરવૃક્ષો, વિવિધ વાંસો, સમટી, વેલાઓ, ઠી ખા-
ઓ, ખાણો અને કુખ્જડનાં અખરાં એ રીપી કરીને હાકેર-
વની અચી સીમા તારા પામે નહિ. ૨૪૬, ૨૪૭

તડાગાન્યુદપાનાનિ વાપ્યઃ પ્રસવણાનિ ચ ।
સીમાસંધિષુ કાર્યાણિ દેવતાયતનાનિ ચ ॥ ૨૪૮ ॥

તળાવ, કવા, વાવ, ઝરાળુ અને દેવસ્થાનો સીમાના
સંધિભાગ ઉપર બાંધવાં ૨૪૮

ઉપચ્છન્નાનિ ચાન્યાનિ સીમાલિંગાનિ કારયેત્ ।
સીમાજ્ઞાને નૃણાં વીક્ષ્ય નિત્યં લોકે વિપર્યયમ્ ॥ ૨૪૯ ॥

સીમાના જ્ઞાન બાબતમાં લોકનાં નિત્ય ફેરફારી હોય છે,
એ જોઈને ગભરૂં બીજા ગુપ્ત સીમાચિહ્નો પાળુ કરાવવાં

અશ્મનોઽસ્થીનિ ગોવાલાંસ્તુવાન્મસ કપાલિકાઃ ।
કરીપમિષ્ટકાઙ્ગારાઞ્ચર્કરા વાલુકાસ્તથા ॥ ૨૫૦ ॥

યાનિ ચૈવંપ્રકારાણિ કાલાદ્ભૂમિર્ન ભક્ષયેત્ ।
તાનિ સંધિષુ સીમાયામપ્રકાશાનિ કારયેત્ ॥ ૨૫૧ ॥

પથરા, હાડકાં, ગાયના વાળ, દંડકા, રાખ, ઠી કરાં,
કાયાં, ઈંટ, કાચલા, પથ્થરની કપચી અને રેતી એ અને
બીજાની બીજી વસ્તુઓ જમને લાંબે ગાળે જમીન ખાઈ
ન જાય, તેમને સીમાના સંધિભાગો ઉપર ઢૂપી રીતે
વની. ૨૫૦, ૨૫૧

एतैर्लिङ्गैर्नयेत्सीमां राजा विवदमानयोः ।
र्वमुक्त्या च सततमुदकस्यागमेन च ॥ २५२ ॥

ગામના લોહ સીમા સંબંધી કબ્રિયો કરતા હોય,

त्यारे राज्ञ्ये आ चिद्नेो उपरथी, प्रथनना भोगवटा उपरथी,
तेमज पाणी आववाना भार्ग उपरथी सीमा नकी करी.

यदि संशय एव स्याल्लिङ्गानामपि दर्शने ।

साक्षिप्रत्यय एव स्यात्सीमावादविनिर्णयः ॥ २५३ ॥

निशानो जेथा छतांय जे स शय रहे, तो साक्षीजिनी
आतरी उपरथीज सीमाना उजियानो निडाव थाय. २५३

ग्रामीयककुलानां च समक्षं सीम्नि साक्षिणः ।

प्रष्टव्याः सीमलिङ्गानि तयोश्चैव विवादिनोः ॥ २५४ ॥

सीमा संधंभां, ते पक्षकारे अने गाभना दुणवात
प येा समक्षभां साक्षीजिने सीमाचिद्नेो पृथवां. २५४

ते पृष्टास्तु यथा त्र्ययुः समस्ताः सीम्नि निश्चयम् ।

निवन्धीयात्तथा सीमां सर्वास्तांश्चैव नामतः ॥ २५५ ॥

ते साक्षीजिने पृथवाभां आवतां तेजो समस्त रीते
सीमानो जे निर्णय आपे ते प्रमाणे सीमा आंधवी अने
तेमनां नाम नोंधी लेवां. २५५

शिरोभिस्ते गृहीत्वोर्वीं स्रग्विणो रक्तवाससः ।

सुकृतैः शापिताः स्वैस्त्वैर्नयेयुस्ते समञ्जसम् ॥ २५६ ॥

भाणा धारणु करेला अने रक्त वस्त्र पहरेला ते साक्षी-
जिने भाये धरतीनी भाठी उपाडवी अने पोतपोतानां पुड्य
ना सोगन आठ शुद्ध सीमानिर्णय आपवो. २५६

यथोक्तेन नयन्तस्ते पूयन्ते सत्यसाक्षिणः ।

विपरीतं नयन्तस्तु दाप्याः स्युर्द्विंशतं दमम् ॥ २५७ ॥

शास्त्रोक्त रीते निर्णय करनारा ते सत्य साक्षीजि पाप

રહિત રહે છે. પણ એથી ઊત્તર દહેનાગ સાક્ષીઓ બધા
પણના હાંડને થોડ્ય થાય છે. ૨૫૭

સાક્ષ્યભાવે તુ ચત્વારો ગ્રામાઃ સામન્તવાસિનઃ ।

સીમાવિનિર્ણયં કુર્યુઃ પ્રયતા રાજસંનિધૌ ॥ ૨૫૮ ॥

સાક્ષીના અભાવે આસપાસનાં ચાર ગામોનાં દહેનાગ
શ્રેષ્ઠજનોએ રાજની હાજરીમાં પ્રયત્નપૂર્વક સીમાનો નિર્ણય
કરવો. ૨૫૮

સામન્તાનામભાવે તુ સૌલાનાં સીમ્નિ સાક્ષિણામ્ ।

ઇમાનપ્યનુયુક્તીત પુરુપાન્વનગોચરાન્ ॥ ૨૫૯ ॥

વ્યાધાંશ્લાકુનિકાન્ગોપાન્કૈવર્તાન્મૂલસાનકાન્ ।

વ્યાલગ્રાહાનુચ્છવૃત્તીનન્યાંશ્ચ વનચારિણઃ ॥ ૨૬૦ ॥

એ શ્રેષ્ઠજનો ન મળે તેમજ સીમા વિશે અમરૂરી
અભુક્ષર એવા માણસો ન મળે તો વનનાં કુતરાં નીચેના
માણસોને પણ સાક્ષીમાં લેવા પારીત્યો. પક્ષી મારી
જીવનારાઓ, ગોમગિયાઓ, સાક્ષીમાને, મુશિયાં હાંપરી
આજીવિકા કરનારાઓ, સર્પ પકડનારાઓ, ઉછરૂંતિની દહે-
નારાઓ અને બીજાં વનચારી મનુષ્યો. ૨૫૯, ૨૬૦

તે પૃથાસ્તુ યથા વ્યુઃ સીમાસંધિપુલક્ષણમ્ ।

તત્તથા સ્થાપયેદ્રાજા ધર્મેણ ગ્રામયોર્દ્વયોઃ ॥ ૨૬૧ ॥

પૂછવાનાં આવતાં તેઓ સીમામંદિરે મિત્રે જે જમણ
કરે. તે પ્રમાણે રાજાએ ન્યાયપૂર્વક તે ગામો સંબંધી સીમા
સ્થાપવી. ૨૬૧

ક્ષેત્રકૂપતડાગાનામારામસ્ય ગૃહસ્ય ચ ।

સામન્તપ્રત્યયો જ્ઞેયઃ સીમાનેતુવિનિર્ણયઃ ॥ ૨૬૨ ॥

त्यारे राज्ञ्ये आ यिदने। उपर्या, प्रथमना नोऽप्यत्रा इत्ये
तेनज पाष्ठी आवधाना नाग उपर्या सीना नष्टी इत्ये

यदि मंगय एव स्याल्लिङ्गानानपि दर्शने ।

साक्षिप्रत्यय एव स्यात्सीमावाद्विनिर्णयः ॥ २५३ ॥

निशाने। जेया छनाथ जे मंगय ँडे, ते साक्षिप्रत्यय
पातरी उपर्याज सीनाना अग्नियाने निशान थाय. २५३

ग्रामीयककुलानां च समक्षं सीम्नि साक्षिणः ।

प्रष्टव्याः सीमलिङ्गानि तयोश्चैव विवादिनोः ॥ २५४ ॥

सीना संपंधनां, ते पक्षधारे अने गावना दुसरे
पथे सनक्षनां साक्षीस्थाने सीनायिदने पृथवां. २५४

ते पृष्टास्तु यया ऋयुः समस्ताः सीम्नि निश्चयम् ।

निवर्त्नीयात्तथा सीमां सर्वात्तांश्चैव नामतः ॥ २५५ ॥

ते साक्षीस्थाने पृथवानां आवधानां तेया सनक्षनां
सीनाने जे निर्णय आपे ते प्रमाणे सीना प्राक्षी अने
तेननां नान नोर्धी जेयां. २५५

शिरोभिस्ते गृहीत्वोर्वीं त्रग्विणो रक्तवाससः ।

सुकृतैः चापिताः स्वैस्त्वैर्नयेयुस्ते समञ्जसम् ॥ २५६ ॥

नागा धारण इत्या अने रक्त वस्त्र पहरेत्या ते साक्षी
आथे नाथे धरतीनी। नात्री उपाडवी अने पोतपोतानां उपाड
ना सागन पाड गुड सीनानिर्णय आपवे. २५६

यद्योक्तेन नयन्तस्ते पूयन्ते सत्यसाक्षिणः ।

विपरीतं नयन्तस्तु दाप्याः स्युर्द्विगुतं दमम् ॥ २५७ ॥

शास्त्राज्ञ रीने निर्णय इतरा ते सत्य साक्षीना अने

રહિત રહે છે. પણ એથી ઊલટું કહેનારા સાક્ષીઓ બંને
પણના હાંકને થોડા થાય છે. ૨૫૭

સાક્ષ્યભાવે તુ ચત્વારો ગ્રામાઃ સામન્તવાસિનઃ ।

સીમાવિનિર્ણયં કુર્યુઃ પ્રયત્તા રાજસંનિઘૌ ॥ ૨૫૮ ॥

સાક્ષીના અભાવે આસપાસનાં ચાર ગામોમાં રહેનારા
શ્રેષ્ઠનોએ રાજની હાજરીમાં પ્રયત્નપૂર્વક સીમાનો નિર્ણય
કરવો. ૨૫૮

સામન્તાનામભાવે તુ મૌલાનાં સીમ્નિ સાક્ષિણામ્ ।

ઇમાનપ્યનુયુક્તીત પુરુપાન્વનગોચરાન્ ॥ ૨૫૯ ॥

વ્યાધાંશ્છાકુનિકાન્ગોપાન્કૈવર્તાન્મૂલસ્વાનકાન્ ।

વ્યાલગ્રાહાનુચ્છવૃત્તીનન્યાંશ્ચ વનચારિણઃ ॥ ૨૬૦ ॥

એ શ્રેષ્ઠનો ન મળે તેમજ સીમા વિશે અસલથી
જાણકાર એવા માણસો ન મળે, તે વનમાં કરનારા નીચેના
માણસોને પણ સાક્ષીમાં લેવા-પારધીઓ, પક્ષી મારી
જીવનારાઓ, ગોવાળિયાઓ, માછીમારો, મૂળિયાં ઉખેડી
આજીવિકા કરનારાઓ, સર્પ પકડનારાઓ, ઉંછવૃત્તિથી રહે-
નારાઓ અને બીજા વનચારી મનુષ્યો. ૨૫૯, ૨૬૦

તે પૃષ્ઠાસ્તુ યથા ત્રયુઃ સીમાસંધિપુલક્ષણમ્ ।

તત્તથા સ્થાપયેદ્રાજા ધર્મેણ ગ્રામયોર્દ્વયોઃ ॥ ૨૬૧ ॥

પૂછવામાં આવતાં તેઓ સીમાસંધિને વિશે જ લક્ષણ
કહે, તે પ્રમાણે રાજાએ ન્યાયપૂર્વક એ ગામો વચ્ચેની સીમા
સ્થાપવી. ૨૬૧

ક્ષેત્રકૂપતડાગાનામારામસ્ય ગૃહસ્ય ચ ।

સામન્તપ્રત્યયો જ્ઞેયઃ સીમાસેતુવિનિર્ણયઃ ॥ ૨૬૨ ॥

एषोऽखिलेनाविहितो धर्मः सीमाविनिर्णयः ।

अत ऊर्ध्वं प्राक्ष्यामि वाङ्मपारुष्यविनिर्णयम् ॥ २६६ ॥

सीमा स ष धीना निर्णय विशेषेण आ धर्म न प्रपुं नीने
 ध्यो. द्वे. वाङ्मपारुष्य (वाग्मगाणी) न ष 'ी निर्णय धीना.

गणगणानो निर्णय—

अतं ब्राह्मणमाहुश्य क्षत्रियो दण्डमर्हति ।

वैश्योऽप्यर्धशतं के वा शूद्रस्तु वधमर्हति ॥ २६७ ॥

क्षत्रिय के आजायने गाण आये. तो तेने नो पणुने १५
 पेट, वैश्य के आजायने गाण आये. तो तेने दण्डयो १५ अन्त
 पणुने १५ थाय; पणु शूद्र के आजायने गाण आये. तो तेने
 माग्नी शिक्षा थाय. २६७

पञ्चाशद्ब्राह्मणो दण्ड्यः क्षत्रियस्याभिर्शमनं ।

वैश्ये स्यादर्धपञ्चाशच्छूद्रे षादशयो दमः ॥ २६८ ॥

आजायु के क्षत्रियने गाण अटे तो तेने पणान न जे.
 वैश्यने गाण ते तो तेने पणुने पणुने अने अने गाण अने
 तो पार पणुने पण १५ थाय. २६८

समवर्णे द्विजातीनां षादशैव व्यतिक्रमं ।

वादेष्ववधनीयेषु तदेव द्विगुणं भवेत् ॥ २६९ ॥

द्विगुणयोऽगो मद्र गाणु त ली से तने न अने न
 ने गाण अटे. तो तेने पार पणुने १५ अने अने पणुने
 ने पणु डी गाण आये. तो तेने अने अने पणुने १५

[विपक्षविषयकार्यो दण्डो राजवैश्वस्योः ।

वैश्यक्षत्रियोः शूद्रे विभे यः क्षत्रशूद्रयोः ॥

અનિય વૈશ્યને ગાળ આપે, તો તેને ત્રાહણ અનિયને ગાળ આપે ત્યારે જમ થાય તેમ (પચાસ પણનો) ઢંડ કરવો; વૈશ્ય અનિયને ગાળ આપે, તો તેને અનિય ત્રાહણને ગાળ આપે ત્યારે જમ થાય તેમ (સો પણનો) ઢંડ કરવો; અનિય કે વૈશ્ય શૂદ્રને ગાળ આપે, તો તેને ત્રાહણ શૂદ્રને ગાળ આપે ત્યારે જમ થાય તેમ (બાર પણનો) ઢંડ કરવો; અને શૂદ્ર અનિય કે વૈશ્યને ગાળ આપે, તો તેને શૂદ્ર ત્રાહણને ગાળ આપે ત્યારે જમ થાય તેમ તેને મારની સજા આપવી.]

एकजातिद्विजातस्तु वाचा दारुणया क्षिपन् ।

जिह्वायाः प्राप्नुयाच्छेदं जघन्यप्रभवो हि सः ॥ २७०

જે શૂદ્ર દ્વિજવર્ણનાને ભયંકર ગાળો ભાંડે, તો તેને જીભનો છેદ કરવો. કેમકે, તે હલકી જાતનો છે. ૨૭૦

नामजातिग्रहं त्वेषामभिद्रोहेण कुर्वतः ।

निक्षेप्योऽयोमयः शङ्कुर्ज्वलनास्ये दशाङ्गुलः ॥ २७१ ॥

જે શૂદ્ર એ દ્વિજવર્ણનાં નામ અને જાતિને કચડી એમને ભાંડે, તો લોઠાનો દશ આંગળનો એક ધગધગતો સળિયો એના મોંમાં ધુસાડી દેવો. ૨૭૧

धर्मोपदेशं दर्पेण विप्राणामस्य कुर्वतः ।

तप्तमासेचयेत्तैलं वक्त्रे श्रोत्रे च पार्थिवः ॥ २७२ ॥

કોઈ શૂદ્ર જે ઇથી જઘને ત્રાહણાદિ ત્રિવર્ણને ધર્મોપદેશ કરે, તો રાજાએ તેના મોંમાં અને કાનમાં કડકડતું તેલ રેડાવવું.

श्रुतं देशं च जातिं च कर्म शरीरमेव च ।

वितथेन ब्रुवन्दर्पादाप्यः स्याद्द्विशतं दमम् ॥ २७३ ॥

વિતથેન બ્રુવન્દર્પાદાપ્યઃ સ્યાદ્દ્વિશતં દમમ્ ॥ ૨૭૩ ॥

જે કોઈ અભિમાનથી ખીજનાં વેદજ્ઞાન, દેશ, જાતિ અને શરીરના સંસ્કારકર્મ વિશે મિથ્યા યોલે, તે તેને યસો પણનો દંડ કરવો. ૨૭૩

કાર્ણ વાપ્યથવા સ્વજ્ઞમન્યં વાપિ તથાવિધમ્ ।

તથ્યેનાપિ ધ્રુવન્દાપ્યો દણ્ડં કાર્પાપણાવરમ્ ॥ ૨૭૪ ॥

જે કોઈ ખીજને કાણો, લંગડો કે એવી ખીજ ખોડવાળો કહે અને જે એ સાચું હોય તે પણ, તેને આજ્ઞામાં આજ્ઞા એક કાર્પાપણનો દંડ કરવો. ૨૭૪

માતરં પિતરં જાયાં ભ્રાતરં તનયં ગુરુમ્ ।

આક્ષારયજ્ઞતં દાપ્યઃ પન્ધાનં ચાદદ્ ધુરોઃ ॥ ૨૭૫ ॥

મા, આપ, પત્ની, ભાઈ, પુત્ર અને ગુરુ એમને ગાળ દેનાર પાસેથી તેમજ ગુરુને માર્ગ ન આપનાર પાસેથી સો પણનો દંડ લેવો જોઈએ. ૨૭૫

ત્રાહ્મણક્ષત્રિયાભ્યાં તુ દણ્ડઃ કાર્યો વિજાનતા ।

ત્રાહ્મણે સાહસઃ પૂર્વઃ ક્ષત્રિયો ત્વેવ મધ્યમઃ ॥ ૨૭૬ ॥

બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રિય અંદરેઅંદર ગાળાગાળી કરે, તે ધર્મજ્ઞ રાત્રએ બ્રાહ્મણને પૂર્વસાહસ (અટીસો પણ) અને ક્ષત્રિયને મધ્યમસાહસ (પાંચસો પણ)નો દંડ કરવો. ૨૭૬

વિદ્શૂદ્રયોરેવમેવ સ્વજાતિં પ્રતિ તત્ત્વતઃ ।

છેદવર્જં પ્રણયનં દણ્ડસ્યેતિ વિનિશ્ચયઃ ॥ ૨૭૭ ॥

વૈશ્ય અને શૂદ્ર પોતપોતાની જાતવાળાને સામાસામી ગાળ આપે, તે તેને જીલના છેલ સિવાયનો દંડપ્રયોગ કરવો, એવો નિર્ણય છે. (એટલે, વૈશ્યને અટીસો પણનો શૂદ્રને પાંચસો પણનો દંડ થાય.) ૨૭૭

[पतितं पतितेत्युक्त्वा चौरं चौरिति वा पुनः ।

वचनात्तुल्यदोषः स्यान्मिथ्या द्विर्दोषतां व्रजेत् ॥

पतितने पतित कहेनारने अने चोरने चोर कहेनारने

तेना अये वयनना अपराध सारु आगण प्रमाणे ६७ उरयो.

पणु ते जे आ ओटेओटुंण कहे ते तेना अपराध अमला

६७ने पात्र थाय.]

भारभारीना निर्णयः—

एष दण्डविधिः प्रोक्तो वाक्पारुष्यस्य तत्त्वतः ।

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि दण्डपारुष्यनिर्णयम् ॥ २७८ ॥

गाणागाणी भाटेना आ तत्त्वपूर्वकते ६७विधि कहे.

६७वे भारभारी पापतना ६७निर्णय विशे कहीश. २७८

येन केनचिदङ्गेन हिंस्याच्चेष्टमन्त्यजः ।

छेत्तव्यं तत्तदेवास्य तन्मनोरनुशासनम् ॥ २७९ ॥

जे अंत्येण पोताना गमे ते अवयवथी श्रेष्ठपुरुषने भारे

तो राज्ञये तेना ते अवयव छेदी नंभावयो—अम भनुनी

आज्ञा छे. २७९

पाणिमुद्यम्य दण्डं वा पाणिच्छेदनमर्हति ।

पादेन प्रहरन्क्रोपात्पादच्छेदनमर्हति ॥ २८० ॥

ते हाथ के लाकडी उगाभीने भारे, तो राज्ञये तेना हाथ

७वी नापवो धटे. ते बोध करीने पणे प्रहार करे, तो तेना

छेदावी तापवा जेईये. २८०

सहासनमभिप्रेप्सुकृष्टस्यापकृष्टजः ।

कट्यां कृताङ्गो निर्वास्यः स्फिचं वाऽस्यावकर्तयेत् ॥ २८१ ॥

उल्लङ्घी वरुणो भासुग्नो अडियाती वरुणा भासुस
साथे अलिमानथी ओड आसने गेसवा आडे, तो तेने डेड
उपर डाम दई दशवटो आपवो अने तेना इला इतगयी
नाप्पवा. २८१

अवनिष्ठीवतो दर्पाद्वावोष्ठौ छेदयेन्नृपः ।

अवमूत्रयतो मेढूमवशर्धयतो गुदम् ॥ २८२ ॥

नीय वरुणो मनुष्य अडंडारथी जिय मनुष्यना उपर
थूँडे, भूतरेडे पाडे, तो रावने अनुक्रमे तेना अर्धे रोट, तेनी
जतनेन्द्रिय डे तेनी गुदा इपायी नाप्पवा. २८२

केशेषु गृह्णतो हस्तौ छेदयेदविचारयन् ।

पादयोर्दाढिकायां च ग्रीवायां नृपणेषु च ॥ २८३ ॥

डोई उल्लङ्घी अनिना मनुष्य डोई नडियाती अनिना
मनुष्यने वाणथी, पगथी, दादीथी, गरदनयी डे नृपणुना पडेँ,
तो विनाविचार्ये तेना गेड डोथ डोपी नाप्पवा. २८३

त्वग्भेदकः शतं दण्ड्यो लोहितरथ च दर्शकः ।

मांसभेत्ता तु पण्डितान्प्राणस्यस्त्वस्थिभेदकः ॥ २८४ ॥

समान नृपुवाणानी आगदी जवरुतामने तेने. जे
डोडी डोडनारने तो पाणुना डे डेसा. तेनु नांस जे
नारने डे निडने डे डेसा नरे जनां रोटमं मेसा मे
दशनिडास डेसा. २८४

वनरपतीनां तर्गेपाशुषभोगं यथा यथा ।

तथा तथा दमः कार्थो हित्तयाभिति धारणा ॥ २८५ ॥

जे जे वनरपतिपाने तेते तेसा जेसा. २८५

ઉપમેગ યતો દોષ, તેવા તે તે અપાનવ્યવસ્થાને રૂઠા
 તેને એ ઉપમેગના પ્રમાણમાં અન્ન, વાદ્ય આદિ દંડ
 નામાં આને અતી વ્યાયમયાત છે. ૨૮૫

મનુષ્યાણાં પશુનાં ન દુઃભાગ પ્રહ્ને સતિ ।

યથા યથા મન્દુદુઃરાં દણ્ડં હૃયાતથા તથા ॥ ૨૮૬ ॥

મનુષ્યાને અને પશુઓને દુઃખ આપના નરો ના
 મારવાનાં આને, તે તે તે મદાદુ ણના પ્રમાણમાં મળવે
 દંડ કરવો. ૨૮૬

અજ્ઞાતપીડનાયાં ચ વ્રણશોણિતયોસ્તથા ।

સમુત્થાનવ્યયં દાપ્યઃ સર્વદણ્ડમથાપિ વા ॥ ૨૮૭ ॥

કોઈ મનુષ્ય કોઈના કોઈપણ આદિ અગોને પીડા કરે
 તેને જખમ કરે અથવા કોઈ કોઈ, તે રાજ્યે દરદી માને
 થાય ત્યાં ગુધીનો તે મારનાર પાસેથી ખરચ અપાવવો અથવા
 તેને (ધનદંડ, શારીરદંડ વગેરે) સર્વ જાતના દંડ કરવા.

દ્રવ્યાણિ હિંસાદ્યો યસ્ય જ્ઞાનતોઽજ્ઞાનતોઽપિ વા ।

સ તસ્યોન્પાદયેત્તુષ્ટિં રાજ્ઞે દદ્વાચ તત્સમમ્ ॥ ૨૮૮ ॥

જે માણસ જાણતાં કે અજાણતાં બીજાના માલને તુકસાન
 કરે, તેણે માલધણી પ્રસન્ન થાય તેમ કરવું અને રાજને તે તુક
 સાનની ખરાખરનો દંડ ભરવો. ૨૮૮

ચર્મચાર્મિકભાણ્ડેષુ ક્ષાણ્ડલોષ્ઠમયેષુ ચ ।

મૂલ્યાત્પશ્ચગુણો દણ્ડઃ પુષ્પમૂલફલેષુ ચ ॥ ૨૮૯ ॥

ચામડાને, ચામડાનાં, કાકડાનાં અને માટીનાં પાત્રોને
 તેમજ ફૂલ, મૂળ અને ફળને તુકસાન કરનાર પાસેથી તે તે
 વસ્તુની કિંમતથી પાંચગણો દંડ લેવો. ૨૮૯

सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव ॥

सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव ॥ २२० ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव ॥

सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव ॥ २२१ ॥

सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव ॥

सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव ॥ २२२ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव ॥

सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव ॥ २२३ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव ॥

सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव सर्वत्र चैव ॥ २२४ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ઉપભોગ થતો દેવ, તેનો તે તે નવો વન-પાનિચોને જે કો
તેને એ ઉપભોગના પ્રમાણનાં ઉત્તમ. નાદન આદિ ૬૬૩
નામાં આવે-જાતી ન્યાયમયીના છે. ૨૮૫

મનુષ્યાણાં પશુનાં ન દુઃરાય પ્રજ્ઞે સતિ ।

યથા યથા મહદ્દુઃરાં દણ્ડં કુર્યાન્નથા તથા ॥ ૨૮૬ ॥

મનુષ્યોને અને પશુઓને દુષ્ટ આપના નાંદ ન
મારવામાં આવે, તે તે તે મહાદુષ્ટના પ્રમાણનાં નાંદ
દંડ કરવો. ૨૮૬

અજ્ઞાવર્ષીડનાયાં ચ વ્રજશોણિતયોસ્તથા ।

સમુત્થાનવ્યયં દાપ્યઃ સર્વદણ્ડનથાપિ વા ॥ ૨૮૭ ॥

કોઈ મનુષ્ય કોઈના કાર્યપગ આદિ અંગોને પીડા કર
તેને જાપ્ત કરે અથવા કોઈ કોઈ, તે રાજ્યે કોઈ નાંદ
થાય ત્યાં સુધીનો તે મારનાર પાસેથી ખસ્ય અપાવવો અથવા
તેને (ધનદંડ, શારીરિક દંડ વગેરે) સર્વ જાતના દંડ કરવા.

દ્રવ્યાણિ હિંસ્યાદ્યો યસ્ય જ્ઞાનતોઽજ્ઞાનતોઽપિ વા ।

સ તસ્યોન્વાદયેત્તુષ્ટિં રાજ્ઞે દદ્વાચ તત્સમમ્ ॥ ૨૮૮ ॥

જે માણસ જાણતાં કે અજાણતાં બીજાનાં માણસને તુકસાન
કરે, તેણે માણસની પ્રસન્ન થાય તેમ કરવું અને રાજાને તે તુક
સાનની ધરાવરનો દંડ ભરવો. ૨૮૮

ચર્મચાર્મિકભાણ્ડેષુ ક્ષાણ્ડોષ્ઠમયેષુ ચ ।

મૂલ્યાત્પન્નગુણો દણ્ડઃ પુષ્પમૂલફલેષુ ચ ॥ ૨૮૯ ॥

ચામડાને, ચામડાનાં, કાકડાનાં અને માટીનાં પાત્રોને
તેમજ ફૂલ, મૂળ અને ફળને તુકસાન કરનાર પાસેથી તે તે
વસ્તુની કિંમતથી પાંચગણો દંડ લેવો. ૨૮૯

તે હોશિયાર ન હોય તો વાહનમાં એકલા દેકનો પશુનો દંડ કરવો. ૨૯૪

સ ચેત્તુ પથિ સંરુદ્ધઃ પશુભિર્વા રથેન વા ।

પ્રમાપયેત્પ્રાણભૃતસ્તત્ર દણ્ડોઽવિચારિતઃ ॥ ૨૯૫

ઢારદાંખરને લીધે કે સામે આવતા રથને કારણે ને નારને રુકાવટ થઈ હોય અને છતાં તે વાહન આગળ અને એમ કરતાં કોઈ પ્રાણીનો ધાત થઈ જાય, તો વિનાવિચારે તેનો ત્રીચે પ્રમાણે દંડ કરવો. ૨૯૫

મનુષ્યમારણે ક્ષિપ્રં ચૌરવત્કલ્વિપં ભવેત્ ।

પ્રાણભૃત્સુ મહત્સ્વર્ધં ગોમજોષ્ટ્વહયાદિપુ ॥ ૨૯૬ ॥

એ ધાતમાં જે માણસ માર્યો જાય, તો તે હાંક ચોરની પેઠે ૧૦૦૦ પણની શિક્ષા કરવી. પણ એમાં જે હાથી અને ઘોડા વગેરે મોટાં પ્રાણીઓ માર્યા ગયાં તો તેથી અર્ધો દંડ (૫૦૦ પણનો) કરવો. ૨૯૬

હુદ્રકાણાં પશૂનાં તુ હિંસાયાં દ્વિશતો દમઃ ।

પન્ચાશત્તુ ભવેદ્દણ્ડઃ શુભેષુ મૃગપક્ષિપુ ॥ ૨૯૭ ॥

નાનાં નાનાં પશુઓ માર્યાં જાય, તો બસો પણનો દંડ કરવો. સારાં મૃગો ને પક્ષીઓ માર્યાં જાય, તો પચાસ પા દંડ કરવો. ૨૯૭

ગર્દભાજાવિકાનાં તુ દણ્ડઃ સ્યાત્પશ્ચમાપિકઃ ।

માપકસ્તુ ભવેદ્દણ્ડઃ શ્વસુકરનિપાતને ॥ ૨૯૮ ॥

ગધેડાં અને મેંદાંબકરાંની ધાત થઈ જાય, તો માપાનો દંડ કરવો. કૂતરાં અને બૂંડ માર્યાં ગયાં હોય તે માપાનો દંડ કરવો. ૨૯૮

भार्या पुत्रश्च दासश्च प्रेष्यो भ्राता च सोदरः ।

प्राप्तापराधास्ताड्याः स्यु रज्ज्वा वेणुदलेन वा ॥ २९९ ॥

पत्नी, पुत्र, दास, वैतणे अने नानो लाध अटलां
अपराध करे, तो तेमने दारडाथी अथवा वांसनी लाकडीथी
ताडन करवु. २९९

पृष्ठतस्तु शरीरस्य नोत्तमाङ्गे कथंचन ।

अतोऽन्यथा तु प्रहरन्प्राप्तः स्याच्चौरकिल्बिषम् ॥ ३०० ॥

पशु, आ नार वांसा उपर भारवो इयारेय भस्तक
आदि उत्तम अंग उपर भारवो नहि आथी जलरी रीते
प्रहार करनारने चोरनी पेडे शिक्षा भणे. ३००

चाग्ने शिक्षा करवानो निर्णय—

एषोऽखिलेनाभिहितो दण्डपारुष्यनिर्णयः ।

स्तेनस्यातः प्रवक्ष्यामि विधिं दण्डविनिर्णये ॥ ३०१ ॥

आ भागभारी संधीनो निर्णय संपूर्ण रीते कथो
हुवे, चोरना संधमां करवाना शिक्षानिर्णय विशेष
विधि कहीश. ३०१

परमं यत्नमातिष्ठेत्स्तेनानां निग्रहे नृपः ।

स्तेनानां निग्रहादस्य यशो राष्ट्रं च वर्धते ॥ ३०२ ॥

राज्ये चोरने कणठे करवाभां परम यत्नवान रहवु.
चोराने वश राणवाथी राजनो यश अने तेनुं राज वधे छे.

अभयस्य हि यो दाता स पूज्यः सततं नृपः ।

सत्रं हि वर्धते तस्य सदैवाभयदक्षिणम् ॥ ३०३ ॥

જે રાજા અભયવાન થાય છે, તે સત્તા પૂજાપાત્ર થાય છે.
તે રાજાને અભયશ્રી ત્રિભુવાણી પણ કહેવાય છે.

સર્વતો ધર્મપદ્માગો ગતો ભવતિ રક્ષતઃ ।

અધર્મોદપિ પદ્માગો ભવત્યસ્ય પરક્ષતઃ ॥ ૩૦૪ ॥

દેશની રક્ષા કરનાર રાજાને સર્વ પ્રવ્રતા ધર્મનો છદ્દો
લાગે નથી છે, અને રક્ષા નહિ કરનાર રાજાને અધર્મનોય
છદ્દો લાગે હાંસલ થાય છે. ૩૦૪

યદર્થીવે યદ્વજને યદ્દાતિ યદ્વચતિ ।

તસ્ય પદ્માગભાગ્રાજા મન્યમ્ભવતિ રક્ષણાત્ ॥ ૩૦૫ ॥

જે અર્થચિત, યજન, દાન અને અર્ચન થાય તેનો છદ્દો
લાગે પ્રવ્રતી રક્ષાને લીધે રાજાને નથી છે. ૩૦૫

રક્ષન્ ધર્મેણ મૃતાનિ રાજા વધ્યાંશ્વ ઘાતયન્ ।

યજતેઽહરહર્યજ્ઞઃ સહસ્રચત્તદક્ષિણઃ ॥ ૩૦૬ ॥

પ્રાણીઓનું ધર્મપૂર્વક પાલન કરનારા અને હાંડયાત્રોને
યોગ્ય શિક્ષા દેનારા રાજાને પ્રતિદિન એક હાંડ યાગનિહ્ન
વાળા યજ્ઞોનું દાન સાંપડે છે. ૩૦૬

યોઽરક્ષન્વલિમાદત્તે કરં શુલ્કં ચ પાર્થિવઃ ।

પ્રતિભાગં ચ દણ્ડં ચ સ સઘો નરકં વ્રજેત્ ॥ ૩૦૭ ॥

જે રાજા પ્રવ્રતનું રક્ષણ નહિ કરતો છતાં, પશ્ચિ, ક્ર, શુલ્ક
પ્રતિભાગ અને દાંડ લે છે, તે તત્કાલ નરકે જાય છે. ૩૦૭

અરક્ષિતારં રાજાનં વલિપદ્માગહારિણમ્ ।

તમાહુઃ સર્વલોકસ્ય સમગ્રમલહારકમ્ ॥ ૩૦૮ ॥

પ્રવ્રતનું રક્ષણ નહિ કરનારો જે રાજા ધાન્યનો છદ્દો લા
લે છે, તે સર્વ લોકોનાં સર્વ પાપનો ભાગી થાય છે. ૩૦૮

અનપેક્ષિતમર્યાદં નાસ્તિકં વિપ્રલુમ્પકમ્ ।

અનપેક્ષિતારમત્તારં નૃપં વિદ્યાદધોગતિમ્ ॥ ૩૦૯ ॥

શાસ્ત્રમર્યાદાની ગણના નહિ રાખનારો, નાસ્તિક, પ્રબલે
લૂંટનારો, પ્રબરક્ષણ નહિ કરનારો અને કર વગેરે હોઈયાં
કરી જનારો રાજ અધોગતિ પામે છે, એમ બ્રહ્મવૃં ૩૦૯

અધાર્મિકં ત્રિભિર્ન્યાયૈર્નિર્ગૃહ્ણીયાત્પ્રયત્નતઃ ।

નિરોધનેન વન્ધેન વિવિધેન વધેન ચ ॥ ૩૧૦ ॥

નિરોધન (કેદ), બન્ધ (બેડી) અને વિવિધ બલના
માર, એ ત્રણ ઉપાયોથી રાજ્યે ચોર આદિને પ્રયત્નપૂર્વક
શિક્ષા કરવી. ૩૧૦

નિગ્રહેણ હિ પાપાનાં સાધૂનાં સંઙ્ગ્રહેણ ચ ।

દ્વિજાતય ઇવેજ્યાભિઃ પૂયન્તે સતતં નૃપાઃ ॥ ૩૧૧ ॥

જન દ્વિબલિઓ યજ્ઞાદિથી પવિત્ર થાય છે, તેમ રાજ્યો
પાપીઓને સતત કરવાથી તેમજ સાધુઓને રક્ષણ આપવાથી
સતત પવિત્ર થાય છે ૩૧૧

ક્ષન્તવ્યં પ્રમુળા નિત્યં ક્ષિપતાં કાર્યિણાં નૃણામ્ ।

વાલ્લવૃદ્ધાતુરાણાં ચ કુર્વતા હિતમાત્મનઃ ॥ ૩૧૨ ॥

દાવાના પક્ષકારો વગેરે માણસો, બાળકો, વૃદ્ધો, તેમજ
રોગિયાઓ કઈ આક્ષેપ કરી બેસે, તો રાજ્યે પોતાનું હિત
વિચારીને તેમને નિત્ય ક્ષમા આપવી. ૩૧૨

યઃ ક્ષિપ્તો મર્ષયત્યાતૈસ્તેન સ્વર્ગે મહીયતે ।

યસ્ત્વૈશ્વર્યાન્ન ક્ષમતે નરકં તેન ગચ્છતિ ॥ ૩૧૩ ॥

ખીડિત મનુષ્યોએ આક્ષેપ આપ્યા છતાં જ ગાજ તેને

મન કરી જે છે, તે અર્થનાં મળિમા પામે છે. પણ જે
રાજા પોતાના અર્થને કાચે તેને કાના આપતો તરીકે
તે નરકને વિશે અર્થ છે ૩૧૩

રાજા સ્તેનેન ગન્તવ્યો મુક્તકેડેન વાવતા ।

આચક્ષાણેન તત્સ્તેયમેવં કુર્માગ્નિ ગ્રાધિ મામ્ ॥ ૩૧૪ ॥

સ્કન્ધેનાદાય મુસલં લગુડં વાપિ સાદિરમ્ ।

શક્તિં ચોમયતસ્તીક્ષ્ણામાયમં દણ્ડમેવ વા ॥ ૩૧૫ ॥

મુશળ, ખેરની કાકડી, બેધારી ખગ્ગી અથવા કોખડી
ધોડો, એ ખબા ઉપર ગળી ચારે છૂટે વાગે રાજા પાસે દોડવા
જવું અને કહેવું કે, તે ચોરી ખે કરી છે, અને શિક્ષા આપો.

[ગૃહીત્વા મુસલં રાજા સક્રુદ્ધન્યાત્તુ તં સ્વયમ્ ।

વધેન શુધ્યતે સ્તેનો ત્રાહ્મણસ્તપસૈવ વા ॥

રાજાએ પોતે તે મુશળ લઈને તેને એકવાર પ્રહાર કરવો.
ચોર મારથી અને બ્રાહ્મણ તપથીજ શુદ્ધ થાય છે.]

શાસનાદ્વા વિમોક્ષાદ્વા સ્તેનઃ સ્તેયાદ્વિમુચ્યતે ।

અશાસિત્વા તુ તં રાજા સ્તેનસ્યામોતિ કિલ્વિપમ્ ॥ ૩૧૬ ॥

ચોરને શિક્ષા કરવાથી કે તેને છોડી દેવાથી તે ચોરીમાંથી
મુક્ત થાય છે પણ તે ચોરને સજા ન કરવાનાં આવે તો
રાજા ચોરનું પાપ પામે છે. ૩૧૬

અન્નાદે ધ્રૂણહા માર્ષિં પત્યૌ માર્યાપચારિણી ।

ગુરૌ શિષ્યશ્ચ યાજ્યશ્ચ સ્તેનો રાજનિ કિલ્વિપમ્ ॥ ૩૧૭ ॥

ગર્ભહત્યા કરનારો તે જનું અન્ન ખાય છે તેને વિશે.
ભિચારિણી પત્ની પતિને વિશે, શિષ્ય ગુરુને વિશે અને

ચક્રમાન ચાક્રક્રમે નિર્જન મ પાતપાતાનાં પાપ ધુએ છે, તેમ
આઃ ચક્રનં નિર્જન પોતાનું પાપ ધુએ છે. ૩૧૭

રાજમિઃ કૃતદણ્ડાસ્તુ કૃત્વા પાપાનિ માનવાઃ ।

નિર્મલાઃ સ્વર્ગમાયાન્તિ સન્તઃ સુકૃતિનો યથા ॥ ૩૧૮ ॥

પાપી પુરુષો રાજા પાસેથી શિક્ષા પામીને નિર્મળ થાય
છે અને પુણ્યપ્રાપ્તિથી જીવે છે અને સ્વર્ગમાં જાય છે. ૩૧૮

યસ્તુ રજ્જું ઘટં રૂપાદ્વેરદ્વિન્યાચ યઃ પ્રપામ્ ।

સ દણ્ડં પ્રાપ્તુયાન્માપં તં ચ તસ્મિન્સમાહેરત્ ॥ ૩૧૯ ॥

જે ક્ષત્રી પૃથ્વી દોરડું કે પેટા હરી જાય અથવા પરખને
તોડી નાખે, તેને એક માપી દંડ કરવો અને તે દોરડું વગેરે
ને ક્ષત્રી ઉપર પાછાં મુકાવવાં. ૩૧૯

ધાન્યં દશમ્યઃ ગુમ્ભેભ્યો હરતોઽમ્યધિકં વધઃ ।

શેષેઽપ્યેકાદશગુણં દાપ્યસ્તસ્ય ચ તદ્વનમ્ ॥ ૩૨૦ ॥

દશ ટુંબ કરતાં જે વધારે ધાન્યની ચોરી કરે, તેને ભારે
મારની સજા કરવી. આથી એકાદશ ધાન્યની જે ચોરી કરે, તેને
ધાન્યના મૂલ્યથી અગિયારગણા દંડ કરવો અને ધણીનો તે
માત્ર પાછો અપાવવો. ૩૨૦

તથા ધરિમમૈયાનાં શતાદમ્યધિકે વધઃ ।

સુવર્ણરજતાદીનામુત્તમાનાં ચ વામસામ્ ॥ ૩૨૧ ॥

વળી ત્રાજવે તોળવા ચોગ્ય મુવર્ણ અને ચાંદી વગેરેની
તેમજ ઉત્તમ વસ્ત્રોની ચોરી સો પક્ષથી વધુ વળનની હોય,
તો ચોગ્યનારને મારની શિક્ષા ધટે. ૩૨૧

* અગ્રે પછતે એક ગેણ અને વીસ કોણને એક કુંભ,

पञ्चाशतस्त्वभ्याधिके हस्तच्छेदनमिष्यते ।

शेषे त्वेकादशगुणं मूल्यादण्डं प्रकल्पयेत् ॥ ३२२ ॥

ते शोरी पचास पत्र करतां वधु वज्रननी डाय, तो ते
थोरनाग्ना डाय छेदी नाथवा. पणु जे ते तेथी आठवजं-
ननी डाय, तो तेने भावनी डिंभतथी अगियागलो दंड करी.

पुरुषाणां कुलीनानां नारीणां च विशेषतः ।

मुख्यानां चैव रत्नानां हरणे वधमर्हति ॥ ३२३ ॥

दुशीन पुरुषोतुं अने भास करीने स्त्रीओतुं तेनज डितभ
रत्नोतुं दरणु करनारने अंगछेदननी शिक्षा पेट छे ३२३

महापशूनां हरणे शस्त्राणामौषधस्य च ।

कालमासाद्य कार्यं च दण्डं राजा प्रकल्पयेत् ॥ ३२४ ॥

भोटां पशुओता, शस्त्रोता अने औषधना दरणुभां मन्व
तथा अपराध जेईने गज्जणे दंड देवो. ३२४

गोषु ब्राह्मणमंस्थामु स्थूरिकायाश्च भेदने ।

पशूनां हरणे चैव सद्यः कार्योऽर्धपादिकः ॥ ३२५ ॥

ब्राह्मणनी गयो आग्ना भाटे, गायने नाथ नाथी पद
जेडवा भाटे तथा नेटांअकरां वगेडे पशुओता दरणा भाटे
अपराधीने अर्थ पत्र तस्तज द्रापी नंआग्ना. ३२५

सूत्रकार्पासिकानां गोमयस्य गुडस्य च ।

दध्नः क्षीरस्य तक्रस्य पानीयस्य नृणाम्य च ॥ ३२६ ॥

रेणुदेवदमाष्टानां लवणानां तैयव च ।

मृन्मयानां च दग्ने मृदो मम्मन एव च ॥ ३२७ ॥

मत्स्यानां पक्षिणां चैव तलस्य च घृतस्य च ।

मांसस्य मधुनश्चैवं यच्चान्यत्पशुसंभयम् ॥ ३२८ ॥

अन्येषां चैवमादीनां मद्यानामोदनस्य च ।

पक्वानानां चसेवपां तन्मूल्याद्विगुणो दमः ॥ ३२९ ॥

दोरा, कपास, डेइनां पीज, छानु, गोण. दडी. इध.
छारा. पीणुं, तृणु, वांसनां टोपला वगेरे पात्रो. भीहु. माथ्रीनां
वासणो, माथ्री. राण, भाछलां, प पीजो. तंज. धी, मांस,
मध, पशुमांसी नीकणती शिंगडां वगेरे चीजे, मध. रांधला
लात, तेमज सर्व प्रकारनां पक्वानो वगेरेनी चोरी करनाने
ते ते चीजनी द्विमतथी अभणो ६७ करेया ३२६-३२८

पुष्पेषु हरिते धान्ये गुल्मवल्लीनगेषु च ।

अन्येष्वपरिपूतेषु दण्डः स्यात्पञ्चकृष्णलः ॥ ३३० ॥

कृशो, वीलां धान. सुदमो, वेकीजो. वृजो अन्ये साइसुक
करी तैयार न करेलां पीजनां धान्यो अभनी चोरी करनाने
पांथ कृष्णलनो ६७ करेया. ३३०

परिपूतेषु धान्येषु शाकमूलफलेषु च ।

निरन्वये शतं दण्डः सान्वयेऽर्पशतं दमः ॥ ३३१ ॥

साइ करी तैयार करेलां धान्य. शाड. नुण अन्ये इण
संण धी चोरी करनाने जे भासधलीना सण पी डाय. तो तेने
पयास पणुनो अन्ये संण पी न डाय तो सो पणुनो. अम
६७ करेया. ३३१

स्यात्साहसं त्वन्वयवत्प्रमभं कर्म यत्कृतम् ।

निरन्वयं भवेत्स्तेयं हृत्वाऽपण्ययते च यन् ॥ ३३२ ॥

બ્રાહ્મણસ્ય ચતુષ્પટિઃ પૂર્ણં વાપિ શતં ભવેત્ ।

દ્વિગુણા વા ચતુષ્પટિસ્તદ્દોષગુણવિદ્ધિ સઃ ॥ ૩૩૮ ॥

ચોરીનાં શૂદ્રને આડગાળું, વેશ્યને સોળગાળું અને કનિ-
વને ખત્રીસગાળું પાપ કાગે છે. બ્રાહ્મણ તેના ગુણદોષને જાણુ-
નારો છે. એટલે તેને ચોસડગાળું, પૂરું સોગાળું કે એકસો-
અઠાવીસગાળું પાપ કાગે છે. ૩૩૭.૩૩૮

વાનસ્પત્યં મૂલકુલં દાર્વગ્ન્યર્થં તથૈવ ચ ।

ઠૂપં ચ ગૌભ્યો ગ્રાનાર્થમસ્તેયં મનુરજ્ઞવીત્ ॥ ૩૩૯ ॥

વનસ્પતિનાં મૂળ, કૃષ્ણ, અગ્નિ માટેનાં કાકડાં અને
ગાયના ગોતા સારુ ગાનુ લેવાં એમાં ચોરી તથી. એમ
મનુષ્યે કહ્યું છે ૩૩૯

ચોડદ્વાદાપિનો હસ્તાહ્લિપ્સેત બ્રાહ્મણો ધનમ્ ।

યાજનાધ્યાપનેનાપિ યથા સ્તેનસ્તથૈવ સઃ ॥ ૩૪૦ ॥

જે બ્રાહ્મણ યોગને યજ્ઞ અને વેદાધ્યયન કરાવીને તેની
પાસેથી ધન મેળવવા કહે છે. તેને ચોરના જેવોજ જાણવો

દ્વિજોઽધ્વનઃ ક્ષીણવૃત્તિર્દ્વાપિક્ષૂ દ્વે ચ મૂલકે ।

આદદાનઃ પરશ્ચેન્નાન્ન દણ્ડં દાતુમર્હતિ ॥ ૩૪૧ ॥

વટેનાર્ગુ દ્વિગ્નુ એ જાતું ખૂટી ગયું હોય અને તે
પારકા ખેતરનાંથી શેરડીના એ સાંઠા તથા એ મૂળા લે, તે
તેને દાંડ કરવો ન યટે. ૩૪૧

અસંધિતાનાં સંધાતા સંધિતાનાં ચ મોક્ષકઃ ।

દાસાશ્વરથહર્તા ચ પ્રાપ્તઃ સ્થાત્તોરક્તિલિપ્તમ્ ॥ ૩૪૨ ॥

જે માણસ ખીજનાં છૂટાં પશુને પાંધી દે છે અને

આને માં પડતે જલ મ. ૫, ૧૫. ૧૬. ૧૭. ૧૮. ૧૯. ૨૦. ૨૧. ૨૨. ૨૩. ૨૪. ૨૫. ૨૬. ૨૭. ૨૮. ૨૯. ૩૦. ૩૧. ૩૨. ૩૩. ૩૪. ૩૫. ૩૬. ૩૭. ૩૮. ૩૯. ૪૦. ૪૧. ૪૨. ૪૩. ૪૪. ૪૫. ૪૬. ૪૭. ૪૮. ૪૯. ૫૦. ૫૧. ૫૨. ૫૩. ૫૪. ૫૫. ૫૬. ૫૭. ૫૮. ૫૯. ૬૦. ૬૧. ૬૨. ૬૩. ૬૪. ૬૫. ૬૬. ૬૭. ૬૮. ૬૯. ૭૦. ૭૧. ૭૨. ૭૩. ૭૪. ૭૫. ૭૬. ૭૭. ૭૮. ૭૯. ૮૦. ૮૧. ૮૨. ૮૩. ૮૪. ૮૫. ૮૬. ૮૭. ૮૮. ૮૯. ૯૦. ૯૧. ૯૨. ૯૩. ૯૪. ૯૫. ૯૬. ૯૭. ૯૮. ૯૯. ૧૦૦.

અનેન વિવિના મજા ક્રામઃ સ્ત્રીનિયમ્ ।

યજો નમ્મિન્દ્યાગ્યા ક્રોધે પ્રેમ વાનુતનં મુખમ્ ॥ ૩૪૩ ॥

આ રીતે જીવન મરને ત્યારે એ રીતે આ પોતે

મય મર્ષ છે અને પત્નીના પત્નિ તત્ત્વ મુખ માં પડે છે ૩૪૩

૩૪૩ -

એન્દ્રં મ્થાનમભિપ્રેન્નુર્ગેશવાદ્યમવ્યયમ્ ।

નોપેક્ષેત ક્ષણમપિ રાજા માહસિકં નમ્ ॥ ૩૪૪ ॥

અન્દ્ર-આતની ક્રોધા ગાળનારા અને અસય ત્યા અર્થ

યજને આપનારા ગાળ્યા નાળ્યાના ક્રોધા નાળ્યાના એ

શણ પણ ક્રોધના ન ક્રોધી. ૩૪૪

વાન્દુષ્ટાત્તસ્કરાચૈવ દૃષ્ટેનૈવ ચ હિંસતઃ ।

સાહસસ્ય નરઃ કર્તા વિજેયઃ પાપકૃત્તમઃ ॥ ૩૪૫ ॥

ગાળ આપનારા, ચારી કરનારા અને ક્રોધી નાનારા

કરતાં પણ સાહસકર્મી નાળ્યાને વિશેષ પાપ કરનારા મનુષ્યો

સાહસે વર્તમાનં તુ યો મર્વયતિ પાર્થિવઃ ।

સ વિનાશં વ્રજત્યાશુ વિદ્વેપં ચાધિગચ્છતિ ॥ ૩૪૬ ॥

જે રાજા સાહસ કરનારાને જતા કરે છે. તે વડા

વિનાશને પામે છે અને પ્રજાનાં દ્વેષપાત્ર થાય છે. ૩૪૬

ન મિત્રકારણાદ્રાજા વિપુલાદ્વા ધનાગમાત્ ।

સમુત્સૃજેત્સાહસિકાન્સર્વભૂતભયાવહાન્ ॥ ૩૪૭ ॥

પ્રાણીમાત્રને ભય આપનારા સાહસિકોને રાત્રીએ મિત્ર-
તાને સીધે કે વિપુલ ધનના લોભથી કદી છોડી દેવા નહિ. ૩૪૭
દિવસે શસ્ત્ર ક્યારે ધારણ કરવા ?—

શસ્ત્રં દ્વિજાતિભિર્ગ્રાહ્યં ધર્મો યત્રોપરુઘ્યતે ।

દ્વિજાતીનાં ચ વર્ણનાં વિપ્લવે કાલકારિતે ॥ ૩૪૮ ॥

આત્મનશ્ચ પરિત્રાણે દક્ષિણાનાં ચ સંગરે ।

સ્ત્રીવિપ્રાશ્ચુપ્પત્તૌ ચ ઘ્નન્ધર્મેણ ન દુષ્યતિ ॥ ૩૪૯ ॥

ન્યારે ધર્મકર્મને અટકાયત થતી હોય અને કાળખળને
કારણે ન્યારે બ્રાહ્મણ આદિના વર્ણ તથા આશ્રમના ધર્મ
સંગ ધે ખળવો જગ્યા જવું થયું હોય, ત્યારે ત્રણે દ્વિજ-
વર્ણોએ શસ્ત્ર ધારણ કરવાં. આમ, પોતાની રક્ષા માટે, યજ્ઞના
દક્ષિણાધનની રખવાળી માટે તેમજ સ્ત્રીઓ અને મિત્રો ઉપ-
રની સંકટવેળાએ વહાર કરવા માટે, જે ધર્મયુદ્ધ થાય તેમાં
હિંસા કરવાથી તે દ્વિજને દોષ લાગતો નથી ૩૪૮, ૩૪૯

આતતાયીને મારવામા દોષ નથી—

ગુરું વા વાલવૃદ્ધૌ વા બ્રાહ્મણં વા વહુશ્રુતમ્ ।

આતતાયિનમાયાન્તં હન્યાદેવાવિચારયન્ ॥ ૩૫૦ ॥

ગુરુ, બાળક, વૃદ્ધ અને બહુશ્રુત બ્રાહ્મણ એમાંથી જે
કોઈ આતતાયી થઈ મારવાચ્છી આવે અને પોતાની રક્ષાનો
કોઈ ઉપાય ન હોય તેા વિનાવિચારે તેને હણી નાખવો. ૩૫૦

[અગ્નિદો ગરદશ્ચૈવ શસ્ત્રપાણિર્ધનાપહઃ ।

ક્ષેત્રદારહરશ્ચૈવ પહેતે હ્યાતતાયિનઃ ॥

આગ લગાડનારો, ઝેર દેનારો, હાથે હથિયાર સજી

કારણુ કે જગતમાં વ્યભિચારથી ઉત્પન્ન થયેલી પ્રજા વર્ણસ કર થાય છે અને તેથી જગતના મુળનો નાશ કરનારો અર્ધર્મ અર્ધનાશ કરી દે છે. ૩૫૩

પરસ્ય પત્ન્યા પુરુપઃ મંભાપાં યોજયન્નહઃ ।

પૂર્વમાક્ષારિતો દોષઃ પ્રામુયાત્પૂર્વસાહસમ્ ॥ ૩૫૪ ॥

અગાઉ વ્યભિચારાદિ દોષોથી દૂષિત થયેલો દોષ પુરુષ કરી વાર પાગદાની પત્ની સાથે એકાંતમાં સભાષણુ કરે, તો તેને પ્રથમ સાહસનો દંડ કરવો. ૩૫૪

યસ્ત્વનાક્ષારિતઃ પૂર્વમભિભાષેત કારણાત્ ।

ન દોષં પ્રામુયાત્કિંચિન્ન હિ તસ્ય વ્યતિક્રમઃ ॥ ૩૫૫ ॥

પણ તેને અગાઉ આવો દોષ લાગ્યો ન હોય, એવો પુરુષ દોષ કારણનાર એ પ્રમાણે વાત કરે, તો તેને કંઈ દોષ ન લાગે તેમ તેનો તે અપરાધ પણ ન ગણાય. ૩૫૫

પરસ્ત્રિયં યોઽભિવદેત્તીર્થેઽરણ્યે વનેઽપિ વા ।

નદીનાં વાપિ સંભેદે સ સંગ્રહણનામુયાત્ ॥ ૩૫૬ ॥

જો દોષ માણસ તીર્થ, અરણ્ય, વન કે નદીના સંગમ આગળ પરસ્ત્રી સાથે વાતચીત કરે, તો તેને ત્રીસ ગ્રહણનો દોષ લાગે. ૩૫૬

ઉપચારઃ ક્રિયાકેલિઃ સ્પર્શો ભૂષણવાસસામ્ ।

સહ સ્વદ્વાસનં ચૈવ સર્વં સંગ્રહણં સ્મૃતમ્ ॥ ૩૫૭ ॥

પરસ્ત્રીને માલાય દનાદિ ઉપચારે આપવા, તેને હાસ્ય અને આલિંગન ઇત્યાદિ કરવાં, તેનાં વસ્ત્રાભૂષણોને સ્પર્શ કરવો અને તેની સાથે એક ખાટલે બેસવું, એ બધું સ ગ્રહણ કહેવાય છે. ૩૫૭

સ્ત્રિયં સ્પૃશેદ્દેશે યઃ સ્પૃષ્ટો વા મર્પયેત્તયા ।

પરસ્પરસ્યાનુમતે સર્વં સંગ્રહણં સ્મૃતમ્ ॥ ૩૫૮ ॥

એકબીજાની સંમતિથી પુરુષ જો પરસ્ત્રીનાં અને સ્ત્રી જો પરપુરુષનાં કહેકાણાંને સ્પર્શ કરે છે, તેમજ જો બંને એવા સ્પર્શને સહી લે છે, તો તે બંધુ સંગ્રહણ કહેવાય છે. ૩૫૮

અત્રાહ્વણઃ સંગ્રહણે પ્રાણાન્તં દણ્ડમર્હતિ ।

ચતુર્ણામપિ વર્ણાનાં દારારક્ષ્યતમાઃ સદા ॥ ૩૫૯ ॥

કાઈ આહ્વણેતર જાતિનો પુરુષ સ્ત્રીસંગ્રહણ કરે, તો તેને દેહાંતદંડની શિક્ષા થટે છે. ચારે વર્ણોની સ્ત્રીઓ સદૈવ શ્રેષ્ઠ રક્ષણને યોગ્ય છે. ૩૫૯

મિશ્રુકા વન્દિનશ્ચૈવ દીક્ષિતાઃ કારવસ્તથા ।

સંભાષણં સહ સ્ત્રીભિઃ કુર્યુરપ્રતિવારિતાઃ ॥ ૩૬૦ ॥

લિશ્ચુકો, બંદીજનો, યજમાં દીક્ષા લેનારાઓ, રસોઈયાઓ તથા કારીગરો એ સૌ વગરશોધ્યે અન્ય સ્ત્રીઓ સાથે વાત કરી શકે છે. ૩૬૦.

ન સંભાષાં પરસ્ત્રીભિઃ પ્રતિપિદ્ધઃ સમાચરેત્ ।

નિપિદ્ધો ભાષમાણસ્તુ સુવર્ણં દણ્ડમર્હતિ ॥ ૩૬૧ ॥

જોને માટે નિષેધ થયો હોય તેવાએ પરસ્ત્રી સાથે સંભાષણ કરવું નહિ. નિષેધ થયા છતાં તે જો તેવું સંભાષણ કરે, તો તેને એક સુવર્ણનો દંડ થટે. ૩૬૧

નૈષ ચારણદારેષુ ત્રિધિર્નાત્મોપજીવિષુ ।

સજ્જયન્તિ હિ તે નારીર્નિગૂઢાશ્વારયન્તિ ચ ॥ ૩૬૨ ॥

પરંતુ નાયનારાઓ, ગાવાળજીવવાવાળાઓ તેમજ બેરી

ઉપર પેટભરનારાઓ એ લોહિની પત્ની સંબંધમાં આ નિષેધ લાગુ પડતો નથી. કારણ કે, આ લોહિ જતેજ પોતાની ને સ્ત્રીઓને શણગાર આદિ સજ્જવે છે અને તેમને યુક્ત રીતે પગ-પુરુષોમાં ફેરવે છે ૩૬૨

કિંચિદેવ તુ દાપ્યઃ સ્યાત્સંભાષાં તામિરાચરન્ ।

પ્રૈવ્યાસુ ચૈક્રમક્તાસુ રહઃ પ્રવ્રજિતાસુ ચ ॥ ૩૬૩ ॥

છતાં, નેવી સ્ત્રીઓ સાથે તથા કોઈની રખાત દારૂ સાથે અને વેરાગણ સાથે જે એકાંતમાં વાતચીત કરે, તેને કઈકે તો દંડ કરવોજ જોઈએ. ૩૬૩

યોઙ્કામાં દૂપયેત્કન્યાં સ સઘો વધમર્હતિ ।

સકામાં દૂપયંસ્તુલ્યો ન વધં પ્રાપ્સુયાન્નરઃ ॥ ૩૬૪ ॥

જે માણસ કામરહિત કન્યાને ખગાડે, તેને તત્કાલ વધ ધરે; પણ સજ્જતિ માણસ કામાસક્ત કન્યાને દૂષિત કરે, તો તેને વધ અપાય નહિ. ૩૬૪

કન્યાં ભજન્તીમુત્કૃષ્ટં ન કિંચિદપિ દાપયેત્ ।

જઘન્યં સેવમાનાં તુ સંયતાં વાસયેદ્રુહે ॥ ૩૬૫ ॥

ચડિયાના પુરુષને ભજનારી કન્યાને કઈ દંડ કરવો નહિ, પણ ઊતરના પુરુષને સેવનારી કન્યાને ઘરમાં જતનપૂર્વક પૂરી રાખવી. ૩૬૫

ઉત્તમાં સેવમાનસ્તુ જઘન્યો વધમર્હતિ ।

શુલ્કં દદ્યાત્સેવમાનઃ સમામિચ્છેત્પિતા યદિ ॥ ૩૬૬ ॥

હીન જાતિનો પુરુષ ઉત્તમ જાતિની કન્યાને સેવે, તો તે વધને યોગ્ય છે, પણ તે પોતાનીજ જાતની કન્યાને સેવે ત્યાં તે કન્યાનો પિતા ઇચ્છે તો તે કન્યાનું મૂલ્ય આપે ૩૬૬

अभिपत्त तु यः कन्यां कुर्याद्वर्षेण मानवः ।

तस्याशु कर्त्ये अङ्गुल्यो दण्डं चाहति पद्मशतम् ॥ ३६७ ॥

जे भाष्य अण्णपरी करी अदंडारपूर्वक कन्याने
(आंगणीथी) इपित करे, तेनी पत्ने आंगणीओ तरतण
डापी नंभावची अने तेने छसो पणुनो ६८ करवो. ३६७

सकामां दूययंस्तुल्यो नाङ्गुलिच्छेदमाप्नुयात् ।

द्विशतं तु दमं दाप्यः प्रसङ्गविनिवृत्तये ॥ ३६८ ॥

जे सजति पुरुष अमेअथाणी कन्याने (आंगणीथी)
इपित करे, तो तेने आंगणीओना छेदनी शिक्षा आपची नदि,
पणु अत्यासक्तिना निवारणु अदस तेने असो पणुनो ६८ करवो.

कन्यैव कन्यां या कुर्यात्तस्याः स्याद्विशतो दमः ।

शुल्कं च द्विगुणं दद्याच्छिफाश्चैवामुयाद्दश ॥ ३६९ ॥

जे कन्या थीछ डोई कन्याने (आंगणीथी) अगाडे, तेने
असो पणुनो ६८ करवो. वणी इपित करायेची कन्याना
पिताने तेणु अभायु भूइय आपवु अने इपित करतारीने
दस थापणानो भार भारवो. ३६९

या तु कन्यां प्रकुर्यान्स्त्री सा सद्यो मौण्डचमर्हति ।

अङ्गुल्योरेव वा छेदं खरेणोद्वहनं तथा ॥ ३७० ॥

जे डोई स्त्री डोई कन्याने (आंगणीथी) इपित करे, तो तेने
तरतण मुंडन करी नापवुं, तेनी आंगणीओ डापी नंभावची
अने तेने गधेडे गेसाडी इरवची. ३७०

भर्तारं लङ्घयेद्या तु स्त्री ज्ञातिगुणदपिता ।

तां श्वभिः खादयेद्राजा संस्थाने बहुसंस्थिते ॥ ३७१ ॥

के श्री पौतानां सर्गांयद्वासां विशेषां धनं धने श्रीधे तथा
श्री ध्याना अभिमाने करीने पौताना स्वाभीतुं उद्वेगं धनं करे,
तेने राज्ञे धरा नाभ्युत्ताना भेगानी जगाणे उत्तरां पासे
श्री भवदावती. ३७१

पुमांसं दाहयेत्पापं शयने तप्त आयसे ।
अभ्यादध्युश्च काष्ठानि तत्र दक्षत पापकृत् ॥ ३७२ ॥

अभियारतु पाप करनार नाभ्युत्ताने राज्ञे लोढाना
धगधगता भाटका उपर भागी भूकवे अने ते पाप करनारे
त्यां भगीने भाप धाय ते साज उपर वाडडां भूकवां ३७२

संवत्सराभिश्चस्तस्य दुष्टस्य द्विगुणो दमः ।
ब्राह्मण्या सह संवासे चाण्डाल्या तावदेव तु ॥ ३७३ ॥

अष्टम वर्गभां जेना उपर इगीवा अभियारनो आशेष
आवे. ते दुष्टनो अभयो दंड करवे. ब्राह्म्य जतिनी श्री अने
यंदागल साथे स भोग करनारनो अभयो दंड करवे. ३७३

शूद्रो गुप्तमगुप्तं वा द्वैजातं वर्णमावसन् ।
अगुप्तमज्ञसर्वस्वर्गुप्तं सर्वेण हीयते ॥ ३७४ ॥

शूद्र शूद्र द्विजजतिनी जेन धरियाती हे नधरियाती
श्री साथे सहवास करे, तो नधरियाती श्री साथे सहवास
यां अद्व तेनी शुद्धेन्द्रिय छेदी नाभवी अने धरियाती श्री
थे ते ध्या अद्व तेनां सर्व अ गो कापी नाभवां तथा तेनुं
धन उरी वेवु. ३७४

वैश्यः सर्वस्वदण्डः स्यात्संवत्सरनिरोधतः ।
सहस्रं क्षत्रियो दण्ड्यो मौण्ड्यं मूत्रेण चार्हति ॥ ३७५ ॥

અભિપદ્ય તુ યઃ કન્યાં કુર્યાદર્પેણ માનવઃ ।

તસ્યાશુ કત્યે અજ્ઞલ્યૌ દણ્ડં ચાર્હતિ પદ્મશતમ્ ॥ ૩૬૭ ॥

જે માણસ અજ્ઞાનથી કરી અહંકારપૂર્વક કન્યાને (આંગળીથી) દ્વિગિત કરે, તેની બન્ને આંગળીઓ તરત ડાબી નંખવાવી અને તેને છસો પણનો દંડ કરવો. ૩૬૭

સક્ત્રામાં દૂપયંસ્તુલ્યો નાજ્ઞલિચ્છેદમામુયાત્ ।

દ્વિશતં તુ દમં દાપ્યઃ પ્રસન્નત્રિનિવૃત્તયે ॥ ૩૬૮ ॥

જે સજાતિ પુરુષ કામેચ્છાવાળી કન્યાને (આંગળીથી) દ્વિગિત કરે, તે તેને આંગળીઓના છેદની શિક્ષા આપવી ત્રિનિવૃત્તિ પછી અત્યાસક્તિના નિવારણ બદલ તેને બસો પણનો દંડ કરવો.

કન્યૈવ કન્યાં યા કુર્યાત્તસ્યાઃ સ્યાદ્વિશતો દમઃ ।

શુલ્કં ચ દ્વિગુણં દદ્યાચ્છિફ્ત્રાયૈવામુયાદ્શ ॥ ૩૬૯ ॥

જે કન્યા ખીચી કાઠી કન્યાને (આંગળીથી) બગાડે, તે બસો પણનો દંડ કરવો. વળી દ્વિગિત કરાયેલી કન્યાના પિતાને તેણે બમાગુ મૂલ્ય આપવું અને દ્વિગિત કરનારને દસ આબખાનો માર મારવો. ૩૬૯

યા તુ કન્યાં પ્રકુર્યાર્ત્ત્વી સા સદ્યો મૌઢ્યમર્હતિ ।

અજ્ઞલ્યોરેવ વા છેદં સ્વરેણોઢહનં તથા ॥ ૩૭૦ ॥

જો કાઠી સ્ત્રી કાઠી કન્યાને (આંગળીથી) દ્વિગિત કરે, તે તેને તરતજ મુકન કરી નાખવું, તેની આંગળીઓ ડાબી નંખાવી અને તેને ગંધક બેસાડી ફેરવવી. ૩૭૦

મર્તારં લઙ્કયેદ્યા તુ સ્ત્રી જ્ઞાતિગુણદ્વિપિતા ।

તાં શ્વભિઃ સ્વાદયેદ્રાજા સંસ્થાને વદ્ધુસંસ્થિતે ॥ ૩૭૧ ॥

न श्री पोतानां सगांवहालां विशेषेणा धमंते त्रीधे तथा
सीं धर्मना अलिमाने इरीने पोताना स्वाभीनुं उद्वेग धन करे,
तेने रात्रये धणा भाणुसेना भेगानी जगाणे इतगं पासे
श्री अघडावची. ३७१

पुमांसं दाहयेत्पापं शयने तप्त आयसे ।

अभ्यादध्युध काष्ठानि तत्र दह्येत पापकृत् ॥ ३७२ ॥

व्यभियारनुं पाप इरनार भाणुसने रात्रये बोधाना
धगधगता आटला उपर आणी भुकेवा अने ते पाप इरनार
त्यां अणीने आण थाय ते सात्र उपर लाडडां भुकेवां ३७२

संवत्सराभिश्चस्तस्य दुष्टस्य द्विगुणो दमः ।

व्रात्यया सह संवासे चाण्डाल्या तावदेव तु ॥ ३७३ ॥

जेष्ठ वरसभां जना उपर इरीवार व्यभियारने आराप
आवे, ते दुष्टने अमणे ६६ करेवा व्रात्य अतिनी नी अने
वांडाणु साथे स भोग इरनारने अमणे ६६ करेवा. ३७३

शूद्रो गुप्तमगुप्तं वा द्वैजातं वर्णमावसन् ।

अगुप्तमज्ञसर्वस्वैर्गुप्तं सर्वेण हीयते ॥ ३७४ ॥

डार्थ शूद्र द्विजअतिनी डार्थ धणियाती इ नं धणियाती
श्री साथे सदेवास करे, तो न धणियाती श्री साथे सदेवास
कर्या अद्व तेनी गुप्तेन्द्रिय छेरी नाअवी अने धणियाती न्त
साथे ते कर्या अद्व तेनां सर्व अणे मपी नाअवा वरा तेनां
सर्व धन इरी लेवु. ३७४

वैश्यः सर्वस्यदण्डः स्यात्संस्तरनिरोधतः ।

सहस्रं क्षत्रियो दण्डो मौण्ड्यं मूत्रेण चार्हति ॥ ३७५ ॥

વૈશ્ય જો ધણિયાતી આલણ સ્ત્રી સાથે સંલોગ કરે, તે તેને એક વર્ષની કેદ આપવી. જો ક્ષત્રિય તે પ્રમાણે કરે, તે તેને એક હજાર પણનો દંડ કરવો અને ગથેડાના મૂતરથી તેનું માથું મુંડાવવું. ૩૭૫

બ્રાહ્મણીં યદ્યગુપ્તાં તુ ગચ્છેતાં વૈશ્યપાર્થિવૌ ।

વૈશ્યં પશ્ચશતં કુર્યાત્ક્ષત્રિયં તુ સહસ્રિણમ્ ॥ ૩૭૬ ॥

જો વૈશ્ય અને ક્ષત્રિય નધણિયાતી આલણી પાસે જાય, તે વૈશ્યને પાંચસો પણનો અને ક્ષત્રિયને એક હજાર પણનો દંડ કરવો. ૩૭૬

ઉભાવપિ તુ તાવેવ બ્રાહ્મણ્યા ગુપ્તયા સહ ।

વિપ્લુતૌ શુદ્રવદ્દણ્ડ્યૌ દ્વઘવ્યૌ વા કટાગ્નિના ॥ ૩૭૭ ॥

તે બંને જો કોઈ ધણિયાતી આલણી સાથે સંગ કરે, તે તેમને શુદ્રની જેમ દંડ કરવો અથવા તેમને કટાગ્નિના ધાસના અગ્નિ વડે ફેંટી મૂકવા. ૩૭૭

સહસ્રં બ્રાહ્મણો દણ્ડ્યો ગુપ્તાં વિપ્રાં વલાદ્રજન્ ।

શતાનિ પશ્ચ દણ્ડ્યઃ સ્યાદિચ્છન્ત્યા સહ સંગતઃ ॥ ૩૭૮ ॥

જો કોઈ આલણ રક્ષિત આલણી સાથે બળાતકારે નંગ સેવે, તે તેને એક હજાર પણનો દંડ કરવો; પણ તે જો તે આલણીની ઈચ્છાથી તેનો સમાગમ કરે, તે તેને પાંચસો પણનો દંડ કરાય. ૩૭૮

મૌહ્યં પ્રાણાન્તિકો દણ્ડો બ્રાહ્મણસ્ય વિધાયતે ।

શ્વરેષાં તુ વર્ણાનાં દણ્ડઃ પ્રાણાન્તિકો ભવેન્ ॥ ૩૭૯ ॥

વ્યભિચારના અપરાધનાં આલણનું માથું ઘોટી નખાવું

એજ એને માટે દેહાંતદંડરૂપ છે. પણ ખીજ વર્ણોને તો એ અપરાધ બદલ દેહાંતદંડની શિક્ષા હોયજ. ૩૭૯

ન જાતુ બ્રાહ્મણં હન્યાત્સર્વપાપેષ્વપિ સ્થિતમ્ ।

રાષ્ટ્રાદેનં વહિઃ કુર્યાત્સમગ્રધનમક્ષતમ્ ॥ ૩૮૦ ॥

બ્રાહ્મણુ ભલે બધાંય પાપોમાં ડૂબ્યો હોય, તોપણ તેને દેહાંતદંડની શિક્ષા ન કરવી, પરંતુ તેને તો સમગ્ર ધન સાથે અક્ષત શરીરે દેશપાર કરવો. ૩૮૦

ન બ્રાહ્મણવધાદ્ભૂયાનધર્મો વિદ્યતે ભુવિ ।

તસ્માદસ્ય વધં રાજા મનસાઽપિ ન ચિન્તયેત્ ॥ ૩૮૧ ॥

જગતમાં બ્રાહ્મણુવધથી બહો ડાઠ અધર્મ નથી. તેથી રાજાએ એના વધ માટે મનમાં પણ વિચાર કરવો નહિ. ૩૮૧

વૈશ્યથ્વેત્ક્ષત્રિયાં ગુપ્તાં વૈશ્યાં વા ક્ષત્રિયો વ્રજેત્ ।

યો બ્રાહ્મણ્યામગુપ્તાયાં તાવુભૌ દણ્ડમર્દતઃ ॥ ૩૮૨ ॥

વૈશ્ય એ ધણિયાતી ક્ષત્રિયાણી પાસે જાય અથવા ક્ષત્રિયને ધણિયાતી વૈશ્ય સ્ત્રી પાસે જાય, તો ના ધણિયાતી બ્રાહ્મણીનો સગ કરનારને જાટલો દંડ થાય તેટલો આ એને પણ વાવ

[ક્ષત્રિયાં ચૈવ વૈશ્યાં ચ ગુપ્તાં તુ બ્રાહ્મણો વ્રજન્ ।

ન મૂત્રમુષ્ઠઃ કર્તવ્યો દાપ્યસ્તૂત્તમસાહસમ્ ॥

એ બ્રાહ્મણુ ધણિયાતી ક્ષત્રિયાણી કે વૈશ્યાનો સગ કરે તો મૂત્રથી તેનું માથું મુકાવવું નહિ. પણ તેને સ્તમ સાહસનો દંડ કરવો]

સહસ્રં બ્રાહ્મણો દણ્ડં દાપ્યો ગુપ્તે તુ તે વ્રજન્ ।

શૂદ્રાયાં ક્ષત્રિયવિશોઃ સાહસો વૈ મદેદમઃ ॥ ૩૮૩ ॥

जे ब्राह्मण क्षत्रिय डे वैश्यनी धणियाती स्त्री पासे अथ,
तो तेने एक उतर पणुनो दंड करवो. जे क्षत्रिय डे वैश्य
धणियाती शूद्र स्त्रीमां गमन करे, तो तेने पणु एक उतर
पणुनो दंड थाय. ३८३

क्षत्रियायामगुप्तायां वैश्ये पञ्चशतं दमः ।

मूत्रेण मौण्ड्यमिच्छेत्तु क्षत्रियो दण्डमेव वा ॥ ३८४ ॥

वैश्य जे नधणियाती क्षत्रियाणीनो संग करे, तो तेने
पांयसो पणुनो दंड करवो. पणु क्षत्रिय जे नधणियाती क्षत्रि-
याणीनो संग करे तो भूतरथी तेनुं मुडन करावुं अथवा तेने
पांयसो पणुनो दंड करवो. ३८४

अगुप्ते क्षत्रियावैश्ये शूद्रां वा ब्राह्मणो व्रजन् ।

शतानि पञ्च दण्डयः स्यात्सहस्रं त्वन्त्यजस्त्रियम् ॥ ३८५ ॥

ब्राह्मण जे नधणियाती क्षत्रियाणी, वैश्या डे शूद्रानो
संग करे, तो तेने पांयसो पणुनो दंड करवो. ते जे अंत्यज
स्त्रीने सेवे, तो तेने एक उतर पणुनो दंड करवो. ३८५

[शूद्रोत्पन्नांशपापीयान्न वै मुच्येत किल्बिपात् ।

तेभ्यो दण्डाहतं द्रव्यं न कोशे संग्रवेशयेत् ॥

अयाजिकं तु तद्राजा दद्याद्भृतकृवेतनम् ।

यथा दण्डगतं नित्तं ब्राह्मणेभ्यस्तु लंभयेत् ॥

शूद्रथी अथ वाननी स्त्रीमां उत्पन्न थयेना पापी पुण्य
पापभुक्त थना नशी. तेमनी पापेथी दंडउपे दीधुं 'न
लंभनां दायन न करुं. केम दंडनां आवंतु धन प्राप्तां
आपवानां आवं छे, तेन यजयागनां अनुपयागीं दंडुं
धन शक्त्ये नाकरयाक्येने तेननां आपवुं.]

યસ્ય સ્તેનઃ પુરે નાસ્તિ નાન્યસ્ત્રીગો ન દુષ્ટવાક્ ।

ન સાહસિકદણ્ડઘ્નો સ રાજા શક્રલોકભાક્ ॥ ૩૮૬ ॥

જે રાજાના નગરમાં ચોર નથી, પરસ્ત્રીગામી નથી, અપશબ્દ બોલનારો નથી, સાહસી નથી, તેમ મારામારી કરનારો નથી, તે રાજા ઇન્દ્રલોક ભોગવે છે. ૩૮૬

एतेषां निग्रहो राज्ञः पञ्चानां विषये स्वके ।

साम्राज्यकृत्सजात्येषु लोके चैव यशस्करः ॥ ૩૮૭ ॥

પોતાના દેશમાં જે રાજા આ પાંચને વશ રાખે છે, તે પોતાના સમાન રાજાઓમાં સામ્રાજ્ય ભોગવે છે અને લોકમાં યશ પામે છે. ૩૮૭

ऋत्विजं यस्त्यजेद्याज्यो याज्यं चर्त्विक्त्यजेद्यदि ।

શક્તં કર્મણ્યદુષ્ટં ચ તયોર્દણ્ડ શતં શતમ્ ॥ ૩૮૮ ॥

કર્મ કરાવી શકનારા અને શક્તિમાન એવા ઋત્વિજને જે યજ્ઞમાન છોડી દે અને જે ઋત્વિજ કર્મ કરાવવાને યોગ્ય એવા નિર્દોષ યજ્ઞમાનને તજી દે, તે તે બંનેને સો સો પણનો દંડ કરવો. ૩૮૮

न माता न पिता न स्त्री न पुत्रस्त्यागमर्हति ।

ત્યજન્નપાતિતાનેતાત્રાજ્ઞા દણ્ડચઃ શતાનિ પદ્ ॥ ૩૮૯ ॥

માતા, પિતા, પત્ની અને પુત્ર એમનો ત્યાગ કરવો નહિ. જે આ અપતિતોને તજી છે, તેનો રાજાએ છસો પણનો દંડ કરવો. ૩૮૯

आश्रमेषु द्विजातीनां कायं विवदतां मिथः ।

— ગણપો ધર્મ ચિકીર્ષિન્હિતમાત્મનઃ ॥ ૩૯૦ ॥

यथार्हमेतानभ्यर्च्य ब्राह्मणैः सह पार्थिवः ।

सान्त्वेन प्रशमय्यादौ स्वधर्मं प्रतिपादयेत् ॥ ३९१ ॥

ब्राह्मण आदि त्रिवर्णो गृहस्थादि आश्रमो मंत्रो
पोतानां कार्यो विशेषे परस्पर विवाद इरता होय, तो आ-
हित धर्यता राज्ञ्ये वर्ये पदी धर्मनिर्णय इही ना हो
नहि. राज्ञ्ये तो पोताना ब्राह्मणो सहित तेनतो मे
सत्कार करवो. प्रथम तेमने सांत्वन आपवुं अने पक्षी तेने
स्वधर्म समजववो. ३९०, ३९१

प्रातिवेश्यानुवेश्यौ च कल्याणे विंशतिद्विजे ।

अर्हविभोजयन्विप्रो दण्डमर्हति माषकम् ॥ ३९२ ॥

मंगलप्रस गे वीस ब्राह्मणोने भोजन अपातुं होय. ती
ने ब्राह्मण धरमां आयम रडेनारा अने आंतरेआंतरे
आवनारा योग्य ब्राह्मणोने न जभाडे, तेने इपाना
भाषानो दंड करवो. ३९२

श्रोत्रियः श्रोत्रियं साधुं भूतिकृत्येष्वभोजयत् ।

तदन्नं द्विगुणं दाप्यो हिरण्यं चैव माषकम् ॥ ३९३ ॥

ने श्रोत्रिय ब्राह्मण उत्सवकार्योमां उत्तम श्रोत्रियने
जभाडे नहि, तेणे पभाणुं अन्न अने अक मुवर्ण भाष
अटवो दंड आपवो. ३९३

बुध बुध इमे देवा विणे—

अन्यो जडः पीठसर्पी सप्तत्या स्थविरश्च यः ।

श्रोत्रियेषूपकुर्वश्च न दाप्याः केनचित्करम् ॥ ३९४ ॥

आंधणो, अडरो, पांगणो, अन्नेर वरसतो धरडी अने

श्रोत्रियेने उपकारक ओटला पांययी धाई पाय जतना इ
गज्जणे न वेवो. ३६८

श्रोत्रियं व्याधितातौ च बालवृद्धावकिञ्चनम् ।

महाकुलीनमार्यं च राजा संपूजयेत्तदा ॥ ३९५ ॥

श्रोत्रिय, आजी, वृष्णी, आसक, वृद्ध, अकिञ्चन, बाल-
वृद्धीन अने आर्यं अमने गज्जणे अथैव गज्जणे आपण

शाल्मलीफलके श्लक्षणे नेनिज्याचेजकः शुने ।

न च वासांसि वामोर्गिर्निर्हरन् न वागयेन ॥ ३९६ ॥

धोष्णीञ्च शीमणान्ता दीन्ता पाटिया उपर पीठे मी
वृयष्टं धायां. नेणे अडणीज्जनां उगष्टं अक. अथवा म. म. म.
नेम पीज्जने पंढरेना पाय आपणां नदि. ३९६

तन्तुमार्यो दशपर्श दद्यादेकपार्श्वधिकम् ।

अतोऽन्यथा वर्तमानो दाप्यो द्वादशकं दमम् ॥ ३९७ ॥

वज्रकं दश पत्र अथर अई जेणे ना. म. म. म. म. म.
पाश्रुं आपण. ने ने जेयी आक आपणे ना. वन म. म. म. म.
३९७ ॥ ३९७

शुल्वस्थानेषु कुशलाः सर्वपण्यावधशुभानि ।

कुर्वुरर्धं यथापण्यं ततो विसं सुपो वरेत् ॥ ४०० ॥

ज्येष्ठ अने अजीने माने अथवा म. म. म. म. म.
पणां म. म. म. म. म. म. म. म. म. म. म. म. म. म. म.
पाराशरिणा ने. म. म. म. म. म. म. म. म. म. म. म. म.
म. म. म. म. म. म. म. म. म. म. म. म. म. म. म. म.

राजः प्रकृत्या तमां तांनि प्रोत्तपुत्रानि वापिष्य ।

तांनि विदेरतो ओमस्तवदेह देहेषु ॥ ४०० ॥

હાથી, ઘોડા આદિ જે વસ્તુઓ રાજના કામની જરૂર
થઈ હોય અને જે વસ્તુઓને પરદેશમાં વેચવાની રાજને
ખંધી કરી હોય, તેને જે કોઈ વેપારી લોભથી દેશાંતરમાં
સરકાવી દે. તો રાજએ તેનું સર્વસ્વ હરી લેવું. ૩૯૯

શુલ્કસ્થાનં પરિહરન્નકાલે ક્રયવિક્રયી ।

મિથ્યાવાદી ચ સંખ્યાને દાણ્યોઽષ્ટગુણમત્યયમ્ ॥ ૪૦૦ ॥

જે દાણનાં નાકાં ચુકાવી દે, જે ક્વચ્છને ખરીદી-વેચાણ
કરે અને જે માલનો ભળતો આંકડો આપે, તેને ગતને
માલની કિંમતથી આઠગણો દંડ કરવો. ૪૦૦

આગમં નિર્ગમં સ્થાનં તથા વૃદ્ધિક્ષયાવુભૌ ।

વિચાર્ય સર્વપણ્યાનાં કારયેત્ક્રયવિક્રયૌ ॥ ૪૦૧ ॥

માલની આયાત અને નિકાસ, તેનાં સ્થાન, તેમજ તેનો
નફોતોટો એ બધું વિચારીને સર્વ માલના ખરીદી-વેચાણનાં
બાવ કરાવવા. ૪૦૧

પશ્ચરાત્રે પશ્ચરાત્રે પક્ષે પક્ષેઽથવા ગતે ।

કુર્વાત ચૈપાં પ્રત્યક્ષમર્વસંસ્થાપનં નૃપઃ ॥ ૪૦૨ ॥

રાજએ એ વેપારીઓની હાજરીમાં પાંચ પાંચ દિવસે કે
પખવાડિયે પખવાડિયે એ સર્વ માલના બાવ કરાવવા. ૪૦૨

તુલામાનં પ્રતીમાનં સર્વં ચ સ્યાત્મુલક્ષિતમ્ ।

પદ્સુ પદ્સુ ચ માસેષુ પુનરેવ પરીક્ષયેત્ ॥ ૪૦૩ ॥

તમામ કાંટા ને માપિયાંને બરાબર તપાસેલાં રાખ્યાં
અને છ છ મહિને તેમની કસ્ટી પરીક્ષા કરવી. ૪૦૩

नौकाया जेगनागज्जेतो व्यवहार—

पणं यानं तरे दाप्यं पौक्तपोऽर्धपणं तरे।

पादं पशुश्च योपिच्च पादार्धं रिक्तकः पुमान् ॥ ४०४ ॥

पारउतराए भाटे आसी वाडनने ऐक पण, भाट
साथेना पुअपने अर्धा पण, पशु तथा ग्रीने ऐक अनु-
र्धांश पण अने भार विनाना पुअपने ऐक अष्टभांश
पण ऐम लेवु ४०४

भाण्डपूर्णानि यानानि तार्यं दाप्यानि सारतः ।

रिक्तभाण्डानि यत्किञ्चित्पुमांसद्यापरिच्छदाः ॥ ४०५ ॥

भाडथी लरेलां वाडनेनी पारउतराई तेगना भाडना
प्रमाणमां लेवी. भाड विनानां वाडने अने गरीण माणुशे
पासे साधारण लेवी उतराई लेवी. ४०५

दीर्घाघ्नानि यथादेशं यथाकालं तरो भवेत् ।

नदीतीरेषु तद्विद्यात्समुद्रे नास्ति लक्षणम् ॥ ४०६ ॥

सदर लांणा पथनी ऐग, तो हेश अने धाश --
उतराई लेवी. आ उतराईनी सम्यना नदीपार --
मां नलुवी—ते समुद्रपार करवा स अंधमां नथी. ४०६

गर्भिणी तु द्विमासादिस्तथा प्रव्रजितो हृदिः ।

ब्राह्मणा लिङ्गिनश्चैव न दाप्यास्ताग्निं तरे ॥ ४०७ ॥

जे भलिना उपरनी गर्भनी. --
ब्राह्मण अने प्रज्यारी जेगनी --
उतराई लेवी नदि. ४०७

यन्नापि किञ्चिदाशानां त्रिंशत्पण्यं तरे ।

तदशशरेव दातव्यं नक्षत्रं च तरे ॥ ४०८ ॥

अक्षरीश्रीना अपराधे इरीने वडाणुमां न कांशिंग
 तूट थाय, ते अक्षरीश्रीश्रीने बेगा भणीने पोताना डिस्सा
 प्रमाणे भरी आपवी. ४०८

एष नौयायिनामुक्तो व्यवहारस्य निर्णयः ।

दाशापराधतस्तोये दैविके नास्ति निग्रहः ॥ ४०९ ॥

वडाणुवटीश्रीना व्यवहार स अंधी आ निर्णय कलो.
 अक्षरीश्रीना अपराध होय, त्याश्रीने तेभणे आ तुकसानी
 भरी आपवानी होय; पण आसभानी वणते तेभना उर
 आ अ धन न होय. ४०९

दास तथा स्वामीना संबंध—

वाणिज्यं कारयेद्वैश्यं कुसीदं कृपिमेव च ।

पशूनां रक्षणं चैव दास्यं शूद्रं द्विजन्मनाम् ॥ ४१० ॥

वैश्य पारो राज्ञ्ये तेभार, व्याजवटंतर, जेती अने
 पशुरक्षण करावनां, शूद्र पारो तेणे द्विजवर्णांनी सेवा करावी.
 क्षत्रियं चैव वैश्यं च ब्राह्मणो वृत्तिकर्षितौ ।

त्रिभूयादानृशंस्येन स्वानि कर्माणि कारयन् ॥ ४११ ॥

क्षत्रियो अने वैश्यो जे आच्छविका यज्ञाववाभां द्यावा
 पृथ्या होय, तो आक्षणे द्यापूर्वक पोतानां कर्मां तेवनी
 पाये करावी तेभनुं पारणपोषण करूं. ४११

दास्यं तु कारयं ह्योभाद्राक्षणः संस्कृतान्द्विजान् ।

अनिच्छतः प्रामवत्याद्राज्ञा दण्ड्यः शतानि पट् ॥ ४१२ ॥

दानपट्टं करावनां न आक्षणे संस्कारवाशां प्राणि
 क्षत्रिय अने वैश्यने तेवनी अनिच्छता कर्मां जेने करी
 दानकरनां जेवने, तो तेने राज्ञ्ये करी पणने होई करी

શ્દ્રં તુ કારયેદાસ્યં ક્રીતમક્રીતમેવ વા ।

દાસ્યાયૈવ હિ સૃષ્ટોઽસૌ વ્રાહ્મણસ્ય સ્વયંભુવા ॥ ૪૧૩ ॥

ખરીદેલા અથવા ન ખરીદેલા એવા શ્દ્ર પાસેજ બ્રાહ્મણે
દાસકર્મ કરાવવું. કેમકે સ્વયંભૂ બ્રહ્માએ શ્દ્રને બ્રાહ્મણના
દાસપણા માટેજ સર્જ્યા છે. ૪૧૩

ન સ્વામિના નિસૃષ્ટોઽપિ શ્દ્રો દાસ્યાદ્વિમુચ્યતે ।

નિસર્ગજં હિ તત્તસ્ય કસ્તસ્માત્તદપોહતિ ॥ ૪૧૪ ॥

સ્વામી જે શ્દ્રને દાસપણામાંથી મુક્ત કરે, તોપણ તે
શ્દ્ર તેમાંથી મુક્ત થઈ શકતો નથી. એ દાસપણું તો એને માટે
સ્વભાવસિદ્ધ છે, તો કોણુ એને તેમાંથી હટાવી શકે' ૪૧૪

ધ્વજાહુતો ભક્તદાસો ગૃહજઃ ક્રીતદત્રિમૌ ।

પૈત્રિકો દ્વન્ડદાસશ્ચ સપ્તૈતે દાસયોનયઃ ॥ ૪૧૫ ॥

ધ્વજાહુત (યુદ્ધમાં છૂટી ગયાલેલો), ભક્તદાસ (ખાખા
પદ્મ રહેલો), ગૃહજ (ઘરની દાર્શીને પેટ બન્નેલો), ક્રીત
(વેચાતો લીધેલો), દત્રિમ (કામચંદાનમાં આપેલો), પૈત્રિક
(પેટીદર ચાકરી કરતો) અને દ્વન્ડદાસ (દ્વન્ડ ભરવાની અશ-
ક્તિને લીધે ચાકરીએ આવેલો), એમ સાત પ્રકારના દાસો છે.

માર્યા પુત્રશ્ચ દાસશ્ચ ત્રય એવાધનાઃ સ્મૃતાઃ ।

યત્તે સમધિગચ્છન્તિ યસ્ય તે તસ્ય તદ્વનમ્ ॥ ૪૧૬ ॥

પત્ની, પુત્ર અને દાસ એ ત્રણને અપન (ધનના સ્વામી-
પણા વિનાનાં) કહ્યાં છે. તેઓ જે ધન સંપાદન કરે છે, તે
તેઓ જનનાં હોય તેમનું થાય છે. ૪૧૬

વિસ્રવ્ધં વ્રાહ્મણઃ શૂદ્રાદ્દ્રવ્યોપાદાનમાચરત્ ।

નહિ તસ્યાસ્તિ કિંચિત્સ્વં ભર્તૃહાર્યધનો હિ સઃ ॥ ૪૧૭ ॥

પ્રાહ્મણે પોતાના શૂદ્ર દાસ પાસેથી તેનું દ્રવ્ય નિવૃત્તિ
લઈ લેવું; કેમકે તે દાસને પોતાનું એવું કંઈક દ્રવ્ય નથી. એવું
ધન હોય તે પણ સ્વામીએ કંઈક લેવાનું છે. ૪૧૭

વૈશ્યશૂદ્રૌ પ્રયત્નેન સ્વાનિ કર્માણિ કારયેત્ ।

તૌ હિ ચ્યુતૌ સ્વકર્મભ્યઃ ક્ષોભયેતામિદં જગત્ ॥ ૪૧૮ ॥

રાજાએ વૈશ્યો પાસે ખેતીવાડી, વેપાર વગેરે કર્મ
કરાવવાં અને શૂદ્રોની પાસે સેવા વગેરે કર્મ કરાવવાં. સ્વકર્મો
થી ચ્યુત થયેલા તેઓ આ જગતને ખળલગાવી મૂકે છે.

અહન્યહન્યવેક્ષેત કર્માન્તાન્વાહનાનિ ચ ।

આયવ્યયૌ ચ નિયતાવાકરાન્કોશમેવ ચ ॥ ૪૧૯ ॥

રાજાએ રાજાને આરંભેલાં કર્મનાં પરિણામોની, વાક
નોની, નિયમિત આવકવતકની, ખાણોની તેમજ સહાયની
તપાસ કરવી. ૪૧૯

एवं सर्वानिमात्राजा व्यवहारान्समापयन् ।

व्यपोह्य किल्विपं सर्वं प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ४२० ॥

જે રાજા આ પ્રમાણે આ સર્વ વ્યવહારોની યથાર્થ સિદ્ધિ
કરે છે, તે સર્વ પાપોનો નાશ કરીને પરમગતિને પામે છે. ૪૨૦

इतिश्री मानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां अष्टमोऽध्यायः ॥
इतिश्री मानવધર્મશાસ્ત્રે ભૃગુપ્રોક્તાયાં સંહિતાયાં અષ્ટમોઽધ્યાયઃ ॥

इतिश्री मानवधर्मशास्त्रे सृष्टयुद्धयित संहितायां अध्याय ८ मो समाप्त

अध्याय ९ मौ

पुरुषस्य स्त्रियाश्चैव धर्म्ये वर्तमानि तिष्ठतोः ।

संयोगे विप्रयोगे च धर्मान्वक्ष्यामि शाश्वतान् ॥ १ ॥

धर्मभागो रहेनारां पुरुषो अने स्त्रीञ्चाना स योग अने
वियोग संणंधी न सनातन धर्मो छे ते हु इहीश. १

अस्वतन्त्राः स्त्रियः कार्याः पुरुषैः स्वैर्दिवानिशम् ।

विषयेषु च सज्जन्त्यः संस्थाप्या आत्मनो वशे ॥ २ ॥

पुरुषोच्चे पोते स्त्रीञ्चाने रातदिवस अस्वतंत्र राभवी. पणी
विषयोभां सञ्ज थनारी स्त्रीञ्चाने पोताना वशभां लाववी. २

श्रीनु रक्षण करु—

पिता रक्षति कौमारे भर्ता रक्षति यौवने ।

रक्षन्ति स्थविरे पुत्रा न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ॥ ३ ॥

अने कौमारभां पिता रक्षे, यौवनभां पति रक्षे अने
धडपणभां पुत्रो रक्षे—श्रीने स्वतंत्रता न धटे. ३

कालेऽदाता पिता वाच्यो वाच्यश्चानुपयन्पतिः ।

मृते भर्तृरि पुत्रस्तु वाच्यो मातुररक्षिता ॥ ४ ॥

योग्यकाले इन्धादान न करनारे पिता, ऋतुकाले पत्नी-
गमन न करनार पति अने लर्ता अवसान पाभतां भाताने
रक्षण न आपनारे पुत्र, अे निंदापात्र थाय छे. ४

सूक्ष्मेभ्योऽपि प्रसङ्गेभ्यः स्त्रियो रक्ष्याविशेषतः ।

द्वयोर्हि कुलयोः शोक्रमावहेयुररक्षिताः ॥ ५ ॥

સૂક્ષ્મ પ્રસંગોથી પણ સ્ત્રીઓનું ખાસ રખોપુ કર્યું.
રખોપા વિનાની તે સ્ત્રીઓ પિયર અને સાસરું એમ તેડે
કુળને સંતાપ લાવે છે. ૫

[માર્યાયાં રક્ષમાણાયાં પ્રજા ભવતિ રક્ષિતા ।

પ્રજાયાં રક્ષમાણાયમાત્મા ભવતિ રક્ષિતઃ ॥

સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવામાં આવે, તો પ્રજા રક્ષિત થાય છે.
પ્રજાનું રક્ષણ કરવામાં આવે, તો પોતે પ ડે રક્ષિત બને છે.]

इमं हि सर्ववर्णानां पश्यन्तो धर्ममुत्तमम् ।

यतन्ते रक्षितुं भार्या भर्तारो दुर्बला अपि ॥ ६ ॥

સર્વ વર્ણો માટેના સ્ત્રીરક્ષણરૂપી આ ઉત્તમ ધર્મને જોતાં
પતિઓ પોતે દુર્બળ હોય તો પણ પત્નીનું રક્ષણ કરવા માટે
પ્રયત્ન કરે છે. ૬

स्वां प्रयत्तिं चरित्रं च कुलमात्मानमेव च ।

स्वां च धर्मं प्रयत्नेन जायां रक्षन्ति रक्षति ॥ ७ ॥

જે પુરુષ પોતાની પત્નીને રક્ષે છે, તે પોતાનાં નાનાં
નને, આગ્રિગને, કુળને, પ ડને, તેમજ ધર્મને પણ પ્રયત્ન
પૂર્વક રક્ષે છે. ૭

पतिभार्या मंग्रविश्य गर्भा भूत्वेह जायते ।

जायायास्तद्वि जायात्वं यदस्यां जायते पुनः ॥ ८ ॥

પતિ પત્નીમાં (નુકરણ) પ્રવેશી ગર્ભ ડપ (પુત્રરૂપ) થવું
જોડનાં દ્રવી બનશે છે. આન. પુરુષ દ્રવીને પત્નીમાં
પાને છે. તેનાં બંધાનું બંધાપાનું છે. ૮

यादृशं भजते दि वी सुतं यत् तयाप्रियम् ।

वष्मान्प्रजापिमुद्रयथं त्रियं रक्षेत्रयत्नतः ॥ ९ ॥

સ્ત્રી જવા પુરુષને ભજ છે, તેવાજ પુત્રને તે જન્મ આપે છે. તેથી પ્રજ્ઞની વિશુદ્ધિ સાચી સ્ત્રીને પ્રયત્નપૂર્વક રક્ષવી. ૯

ન કશ્ચિદ્યોપિતઃ શક્તઃ પ્રસહ્ય પરિરક્ષિતુમ્ ।

एतैरुपाययोगैस्तु शक्यास्ताः परिरक्षितुम् ॥ ૧૦ ॥

કોઈ પણ માણસ બળબળપરાધથી સ્ત્રીને રક્ષી શકે નહિ; પરંતુ નીચેના ઉપાયોના યોગેથીજ રક્ષી શકાય. ૧૦

સ્ત્રીના રક્ષણના ઉપાય—

अर्थस्य संग्रहे चैनां व्यये चैव नियोजयेत् ।

शौचे धर्मेऽन्नपक्वत्यां च पारिणाह्यस्य वेक्षणे ॥ ૧૧ ॥

ધનના સંગ્રહનાં, તેના ખર્ચનાં, સ્નાન આદિ શૌચનાં, પૂજા આદિ ધર્મનાં, રસોઈનાં અને ઘરવખરીની સંભાળનાં એ કામોની સોંપણી સ્ત્રીને કરવી. ૧૧

अराक्षिता गृहे रुद्धाः पुरुषैराप्तकारिभिः ।

आत्मानमात्मना यास्तु रक्षेयुस्ताः सुरक्षिताः ॥ ૧૨ ॥

વિશ્વાસુ અને આજ્ઞાથીન માણસો દ્વારા ધરમાં ગોંધી રાખવાથી સ્ત્રીઓ અરક્ષિત છે. પણ જ સ્ત્રીઓ પોતેજ પોતાને રક્ષે છે, તેજ સ્ત્રીઓ સુરક્ષિત રહી શકે છે. ૧૨

पानं दुर्जनसंसर्गः पत्या च विरहोऽटनम् ।

स्वप्નોऽन्यगेहवासश्च नारीसंदूषणानि पट् ॥ ૧૩ ॥

મદ્યપાન, દુર્જનની સોબત, પતિનો વિયોગ, રખડરખડ, બંધણશીપણું અને પરધેર વાસ—એ છ નારીઓનાં દૂષણ છે.

नैता रूपं परीक्षन्ते नासां वयसि संस्थितिः ।

सुरूपं वा विरूपं वा पुमानित्येव भुञ्जते ॥ ૧૪ ॥

સૂક્ષ્મ પ્રસંગોથી પણ સ્ત્રીઓનું ખાસ રખોણું કરવું. રખોણા વિનાની તે સ્ત્રીઓ પિયર અને સાસરું એમ બેઉ દુળને સંતાપ લાવે છે. ૫

[ભાર્યાયાં રક્ષ્યમાણાયાં પ્રજા ભવતિ રક્ષિતા ।

પ્રજાયાં રક્ષ્યમાણાયામાત્મા ભવતિ રક્ષિતઃ ॥

સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવામાં આવે, તો પ્રજા રક્ષિત થાય છે. પ્રજાનું રક્ષણ કરવામાં આવે, તો પોતે પટે રક્ષિત બને છે.]

इमं हि सर्ववर्णानां पश्यन्तो धर्ममुत्तमम् ।

यतन्ते रक्षितुं भार्या भर्तारो दुर्बला अपि ॥ ६ ॥

સર્વ વર્ણો માટેના સ્ત્રીરક્ષણરૂપી આ ઉત્તમ ધર્મને જોનાર પતિઓ પોતે દુર્બળ હોય તો પણ પત્નીનું રક્ષણ કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. ૬

स्वां प्रवृत्तिं चरित्रं च कुलमात्मानमेव च ।

स्वं च धर्मं प्रयत्नेन जायां रक्षन्ति रक्षति ॥ ७ ॥

જે પુરુષ પોતાની પત્નીને રક્ષે છે, તે પોતાનાં નામ અને આગ્રહને, દુળને, પાંડને, તેમજ ધર્મને પણ પ્રયત્ન પૂર્વક રક્ષે છે. ૭

पतिर्भार्यां संप्रविश्य गर्भो भूत्वेह जायते ।

जायायास्तद्वि जायात्वं यदस्यां जायते पुनः ॥ ८ ॥

પતિ પત્નીમાં (ગુહરૂપે) પ્રવેશી ગર્ભરૂપ (પુત્રરૂપ) થઈને જાડમાં ફરી જન્મે છે. આમ, પુરુષ ફરીને પત્નીનાં ગર્ભમાં જન્મે છે, તેનાં જન્મનું ગણાણું છે. ૮

यादृशं भजते हि त्वी मुतं मुते तथाविधम् ।

तस्मान्प्रजाभिद्युद्धयते त्रियं रथेन्प्रयत्नतઃ ॥ ૯ ॥

શ્રી ભવા પુરુષને લલે છે, તેવાજ પુત્રને તે જન્મ આપે છે. તેથી પ્રજ્ઞની વિશુદ્ધિ સાગ્ર શ્રીને પ્રયત્નપૂર્વક રક્ષવી. ૯

ન કશ્ચિદ્યોપિતઃ શક્તઃ પ્રસહ્ય પરિરક્ષિતુમ્ ।

एतैरुपाययोगैस्तु शक्यास्ताः परिरक्षितुम् ॥ १० ॥

કોઈ પણ માણસ બળજબરાઈથી શ્રીને રક્ષી શકે નહિ; પરંતુ નીચેના ઉપાયોના યોગોથીજ રક્ષી શકાય. ૧૦

શ્રીના રક્ષણના ઉપાય—

अर्थस्य संग्रहे चैनां व्यये चैव नियोजयेत् ।

शौचे धर्मेऽन्नपक्त्यां च पारिणाह्यस्य वेक्षणम् ॥ ११ ॥

ધનના સંગ્રહનાં, તેના ખર્ચનાં, સ્નાન આદિ શૌચનાં, પૂજા આદિ ધર્મનાં, રસોઈનાં અને ધરવખરીની સંભાળનાં એ કામોની સોંપણ શ્રીને કરવી ૧૧

अराक्षिता गृहे रुद्धाः पुरुषैरासकारिभिः ।

आत्मानमात्मना यास्तु रक्षेयुस्ताः सुरक्षिताः ॥ १२ ॥

વિશ્વાસુ અને આજ્ઞાધીન માણસો દ્વારા ધરમાં ગોંધી રાખવાથી શ્રીજી અરક્ષિત છે પણ જે શ્રીજી પોતેજ પોતાને રક્ષે છે, તેજ શ્રીજી સુરક્ષિત રહી શકે છે. ૧૨

पानं दुर्जनसंसर्गः पत्या च विरहोऽटनम् ।

स्वप्नोऽन्यगेहवासश्च नारीसंदूषणानि पट् ॥ १३ ॥

મદ્યપાન, દુર્જનની સોબન, પતિનો વિરોગ, રખડગૃહ, ગોંધણશીપણ અને પરદેર વાસ—એ છ નારીજાનાં દૂષણ છે

नैता रूपं परीक्षन्ते नासां वयसि संस्थितिः ।

सुरुपं विरूपं वा पुमानित्येव भुञ्जते ॥ १४ ॥

જો તેઓ આ રૂપને પરીક્ષે છે તેઓ વયસિ સંસ્થિતિઃ । સુરૂપં વિરૂપં વા પુમાનિત્યેવ ભુજ્જતે ॥ ૧૪ ॥

દુરાચારિણી સ્ત્રીઓ ૩૫ તપાસતી નથી, તેમ વયની સ્થિતિ પણ બેતી નથી. પુરુષ મુડપ હોય કે કુડપ હોય તે પણ તેને તે ભોગવે છે. ૧૪

પૌશ્વલ્યાચ્છલચિત્તાચ્છ નૈસ્ત્રેહ્યાચ્છ સ્વભાવતઃ ।

રક્ષિતા યત્નતોડપીહ ભર્તૃષ્વેતા વિકુર્વતે ॥ ૧૫ ॥

અસતીપણું, ચિત્તની ચંચળતા તેમજ સ્વાભાવિક સ્ત્રીને હોનો અભાવ, એ કારણોને લીધે તે સ્ત્રીઓ પોતે યત્નપૂર્વક રક્ષાયેલી હોય તે પણ, પોતાના પતિ વિશે અભાવ રાખે છે.

एवं स्वभावं ज्ञात्वाऽऽसां प्रजापतिनिसर्गजम् ।

परमं यत्नमातिष्ठेत्पुरुषो रक्षणं प्रति ॥ १६ ॥

એમનો આવો સ્વભાવ બ્રહ્માની સૃષ્ટિ સાથે જન્મ્યો છે, એમ જાણી પુરુષે તેમના રક્ષણની બાબતમાં પરમ પ્રયત્નવાન રહેવું. ૧૬

શ્રીમુ કાર્પ—

शय्यासनमलंकारं कामं क्रोधमनार्जवम् ।

द्रोहभावं कुचर्यां च स्त्रीभ्यो मનુરકल्पयत् ॥ ૧૭ ॥

શય્યા, આસન, અલંકાર, કામ, ક્રોધ, કુટિલતા, દ્રોહભાવ અને દુરાચાર એ મનુએ સ્ત્રીઓ માટે કલ્પ્યુ છે. ૧૭

नास्ति स्त्रीणां क्रिया मन्त्रैरिति धर्मो व्यवस्थितिः ।

निरिन्द्रिया ह्यमन्त्राश्च स्त्रियोऽनृतमिति स्थितिः ॥ ૧૮ ॥

સ્ત્રીઓને વૈદિક મંત્રોથી જાતકર્માદિ સંસ્કારક્રિયા થઈ શકે નહિ, એવી ધર્મશાસ્ત્રોની વ્યવસ્થા છે. તેમને શ્રુતિ અને સ્મૃતિનો તેમજ મંત્રોનો અધિકાર નથી. આથી તેઓ અસત્યની જગમ અશુભ છે. ૧૮

તથા ચ શ્રુતયો વલયો નિર્ગીતા નિગમેષ્વપિ ।
સ્વાલક્ષણ્યપરીક્ષાર્થ તાસાં મૃણુત નિષ્કૃતીઃ ॥ ૧૯ ॥

તે સ્ત્રીઓની વ્યભિચારશીલતાની પરીક્ષા અર્થે વેદોમાં અનેક શુનિઓ ગવાઈ છે, તેમાંથી પ્રાયશ્ચિત્ત અર્થેની શુનિઓ સાંભળ્યાં. ૧૯

યન્મે માતા પ્રલુલુભે વિચરન્ત્યપતિવ્રતા ।
તન્મે રેતઃ પિતા વૃક્તામિત્યસ્યૈતન્નિદર્શનમ્ ॥ ૨૦ ॥

જો મારી માતા અપતિવ્રતા થઈ પરપુરુષની કામનાવાળી થઈ હોય, તો માગ પિતા તેના રજને શુદ્ધ કરે આ તેનું ઉદાહરણ છે. માતાના માનસિક વ્યભિચારની એ કાવાળા કોઈ પુત્રની આ ઉક્તિ છે ૨૦

ધ્યાયત્યાનિષ્ઠં યન્કિંચિત્પાણિજ્ઞાહરણ ચેતસા ।
તસ્યૈવ વ્યભિચારસ્ય નિહ્વનઃ સમ્યગુચ્યતે ॥ ૨૧ ॥

સ્ત્રી ગનથી ખાલુ પોતાના પતિનું જે કોઈ અનિષ્ટ (અર્થ) પરપુરુષનું ગમન) થિતવું છે, તે માનસિક વ્યભિચારનું આ (મનમાં) ભલીબાંને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું છે. ૨૧

યાદ્યગુણેન મત્ત્રા સ્ત્રી સંયુજ્યેત યથાવિધિ ।
તાદ્યગુણા સા મમતિ સમુદ્રેણેવ નિસ્રગા ॥ ૨૨ ॥

નદી જેમ સમુદ્ર ત્રાથેના સંગમની સમુદ્રના વૃક્ષના પાલકાયાય છે, તેમ સ્ત્રી જેવા ચુલુવાળા પતિને પરણે તેમ જ ચુલુવાળી તે થાય છે. ૨૨

અક્ષમાલા વસિષ્ઠેન સંયુક્તાઽપમગોનિજા ।
શારંગી મન્દપાલેન જગામામ્પર્હણીવતામ્ ॥ ૨૩ ॥

નીચ અતિમાં જન્મેથી અક્ષમાત્રા વસિષ્ઠ સાથે અને
સારંગી મન્દપાત્ર સાથે સ્વનથી બેઠાવાથી પૂજ્યપણને
પામી હતી. ૨૩

एताश्चान्याथ लोकेऽस्मिन्नपकृष्टप्रयुतयः ।

उत्कर्षं योषितः प्राप्ताः स्वैः सौर्भर्तृगुणैः शुभैः ॥ २४ ॥

આ શોકમાં એ ને બીજી ધીન અતિમાં જન્મેથી સૌ ॥
પાવપોતાના દયામીઞિના શુભ ગુણોને ડીને કરીને ઉક્તને
પામી છે. ૨૪

एषोदित्वा लोकयात्रा नित्यं स्त्रीपुंसयोः शुभा ।

प्रेत्येह च सुखोद્कर्षान्प्रजाधर्मान्निमોधत ॥ २५ ॥

ત્રીપુસ્પની આ નિત્યની શુભ વેદવાત્રા કરી ડાં અ
પ્રેતને પરવેદમાં ઉત્તમ ગુણ ન પદાવનાય પામી
વેતો સમગ્રો અ

અર્થ -

प्रजनाथ महानाभाः पूजायै मुहूर्ततयः ।

त्रियः त्रियत्र मेहेषु न त्रितोषोर्ज्वल हवत ॥ २६ ॥

પ્રજનાથ મહાનાભાઃ પૂજાયૈ મુહૂર્તતયઃ ।
ત્રિયઃ ત્રિયત્ર મેહેષુ ન ત્રિતોષોર્જ્વલ હવત ॥ ૨૬ ॥

अप्यदिनैश्च यन्त्र तावन्व पाठपाठनम् ।

न इहै लोकोत्तरा इः पः इवै नीतिवन्तम् ॥ २७ ॥

અપ્યદિનૈશ્ચ યન્ત્ર તાવન્વ પાઠપાઠનમ્ ।
ન ઇહૈ લોકોત્તરા ઇઃ પઃ ઇવૈ નીતિવન્તમ્ ॥ ૨૭ ॥

ઉત્પાદકનો માને છે, તે ખીજ તેને જની સ્ત્રીમાં તે ગન્ધ્યો
હોય તેનો માને છે. ૩૨

ક્ષેત્રભૂતા સ્મૃતા નારી વીજભૂતઃ સ્મૃતઃ પુમાન્ ।

ક્ષેત્રવીજસમાયોગાત્સંભવઃ સર્વદેહિનામ્ ॥ ૩૩ ॥

સ્ત્રીને ક્ષેત્રરૂપ કહી છે અને પુરુષને ખીજરૂપ કહ્યો છે. ક્ષેત્ર
અને ખીજના સમયોગથી સૌ દેહધારીઓની ઉત્પત્તિ થાય છે.

વિશિષ્ટં કુત્રચિદ્વીજં સ્ત્રીયોનિસ્ત્વેવ કુત્રચિત્ ।

ઉભયં તુ સમં યત્ર સા પ્રસૂતિઃ પ્રશસ્યતે ॥ ૩૪ ॥

કોઈક સ્થળે ખીજ વિશિષ્ટ ગણાય છે, તે કયાંક ક્ષેત્ર વિશિષ્ટ
ગણાય છે. પણ જ્યાં ખીજ અને ક્ષેત્ર બંને સમાન મનાય છે,
ત્યાં પ્રજા પ્રશંસાપાત્ર છે. ૩૪

વીજસ્ય ચૈવ યોન્યાશ્ચ વીજમુત્કૃષ્ટમુચ્યતે ।

સર્વભૂતપ્રસૂતિર્હિં વીજલક્ષણલક્ષિતા ॥ ૩૫ ॥

ખીજ અને યોનિ એ બેમાં ખીજ ઉત્કૃષ્ટ કહેવાય છે, કારણ
કે પ્રાણીમાત્રની ઉત્પત્તિમાં ખીજનાં રૂપ, રંગ ગ્યના ઇત્યાદિ
લક્ષણો બેવામાં આવે છે. ૩૫

યાદૃશં તૂપ્યતે વીજં ક્ષેત્રે કાલોપપાદિત ।

તાદગ્રોહતિ તત્તસિન્વીજં સ્વૈર્વ્યજ્જિતં ગુણૈઃ ॥ ૩૬ ॥

પ્રાપ્ત કાલે ક્ષેત્રમાં જે જાતનું ખીજ વાવવામાં આવે છે,
તે જાતનું ખીજ પોતાના ગુણો સાથે વ્યક્ત થઈ તે ક્ષેત્રમાં
(કા. ૩૩) ફૂટે છે. ૩૬

ઇયં ભૂમિર્હિં ભૂતાનાં શાશ્વતી યોનિરુચ્યતે ।

ન ચ યોનિગુણાન્કાંશ્ચિદ્વીજં પુગ્યતિ પુષ્ટિષુ ॥ ૩૭ ॥

આ ભૂમિને પ્રાણીઓની સનાતન યોનિ કહી છે, પણ ખીજમાંથી ઊગેલા છોડમાં ક્ષેત્રના જેવા કોઈ પણ ગુણ હોતા નથી. ૩૭

ભૂમાવપ્યેકકેદારે કાલોક્તાનિ કૃષીવલૈઃ ।

નાનારૂપાણિ જાયન્તે વીજાનીહ સ્વભાવતઃ ॥ ૩૮ ॥

ભૂમિમાં એકજ ક્યારડામાં ખરી મોસમે જેડૂતો જ ખીજો વાવે છે, તે પોતાના સ્વભાવે કરીને વિવિધરૂપે બહાર ફૂટે છે.

ત્રીહયઃ શાલયો મુદ્રાસ્તિલા માપાસ્તથા યવાઃ ।

યથાવીજં પ્રરોહન્તિ લઘુનાનીક્ષવસ્તથા ॥ ૩૯ ॥

સાઠી અને કોલમની ડાંગર, મગ, તલ, અડદ, જવ, લસણ અને શેરડી વગેરે પોતપોતાનાં ખીજ પ્રમાણે ઊગે છે. ૩૯

અન્યદુષ્ટં જાતમન્યદિત્યેતન્નોપપચ્ચતે ।

ઉચ્ચતે યદ્વિ યદ્વીજં તત્તદેવ પ્રરોહતિ ॥ ૪૦ ॥

પરંતુ એક ખીજ વાચ્યુ હોય અને ઊગે તે ખીજું હોય—એન બનતું નથી. જ ખીજ વાવવામાં આવે, તેજ ઊગે ઊગી આવે છે ૪૦

તત્પ્રાણેન વિનીતેન જ્ઞાનવિજ્ઞાનવેદિના ।

આયુષ્કામેન વસત્ત્વ્યં ન જાતુ પરયોપિતિ ॥ ૪૧ ॥

તેથી આયુષ્યની ઇચ્છા રાખનારા બુદ્ધિમાન, વિનયવાન અને જ્ઞાનવિજ્ઞાનના જ્ઞાતા પુરુષે ક્યારેય પરસ્ત્રીમાં ખીજ વાવવું નહિ (પ્રજ્ઞ ઉત્પન્ન કરવી નહિ.) ૪૧

અત્ર ગાથા વાયુગીતાઃ કીર્તયન્તિ પુરાવિદઃ ।

યથા વીજં ન વસત્ત્વ્યં પુંસા પરપરિગૃહે ॥ ૪૨ ॥

ઉત્પાદકનો માને છે, તો બીજા તેને જની સ્ત્રીમાં તે જન્મ્યો
હોય તેનો માને છે. ૩૨

ક્ષેત્રભૂતા સ્મૃતા નારી વીજભૂતઃ સ્મૃતઃ પુમાન્ ।

ક્ષેત્રવીજસમાયોગાત્સંભવઃ સર્વદેહિનામ્ ॥ ૩૩ ॥

સ્ત્રીને ક્ષેત્રરૂપ કહી છે અને પુરુષને બીજરૂપ કહ્યો છે. ક્ષેત્ર
અને બીજના સમયોગથી સૌ દેહધારીઓની ઉત્પત્તિ થાય છે.

વિશિષ્ટં કુત્રચિદ્વીજં સ્ત્રીયોનિસ્ત્વેવ કુત્રચિત્ ।

ઉભયં તુ સમં યત્ર સા પ્રસૂતિઃ પ્રશસ્યતે ॥ ૩૪ ॥

કોઈક સ્થળે બીજ વિશિષ્ટ ગણાય છે, તો ક્યાંક ક્ષેત્ર વિશિષ્ટ
ગણાય છે. પણ જ્યાં બીજ અને ક્ષેત્ર બંને સમાન ગણાય છે,
ત્યાં પ્રજા પ્રશંસાપાત્ર છે. ૩૪

વીજસ્ય ચૈવ યોન્યાથ વીજમુત્કૃષ્ટમુચ્યતે ।

સર્વભૂતપ્રગૃતિર્હિં વીજલક્ષણલક્ષિતા ॥ ૩૫ ॥

બીજ અને યોનિ એ બેમાં બીજ ઉત્કૃષ્ટ કહેવાય છે; કાન્ય
કે પ્રાણીનાં જની ઉત્પત્તિમાં બીજનાં ઉપ, રૂપ વ્યત્ના કરવાથી
વક્ષણો એવામાં આવે છે. ૩૫

આદ્યં તૂપ્યતે વીજં ક્ષેત્રે ક્કાલોપપાદિત ।

તાદ્યોદ્ભવિ તનમ્નિન્વીજં સ્વૈર્વ્યઙ્ચિતં ગુર્ણઃ ॥ ૩૬ ॥

પ્રથમ ક્ષેત્રે ક્ષેત્રમાં જે જન્મ્યું બીજ તાપતામાં આવે તે
જે જન્મ્યું બીજ પેતાના ગુણો સાથે અજાત થઈને ક્ષેત્ર
(જિવંતે) કહે છે. ૩૬

અં મૂર્ધિર્હિં મૂતાનાં ગ્રાથતી યોનિકન્યતે ।

ન ચ યોનિમુખાન્નાંચિદ્વીજં પૃષ્ઠિનિ પૃથિવ્ ॥ ૩૭ ॥

આ ભૂમિને પ્રાણીઓની સનાતન યોગિ કહી છે; પણ ખીજમાંથી જીગેલા છોડમાં ક્ષેત્રના જવા કોઈ પણ ગુણ હોતા નથી. ૩૭

ભૂમાવપ્યેકકેદારે કાલોક્તાનિ કૃષીવલૈઃ ।

નાનારૂપાણિ જાયન્તે વીજાનીહ સ્વભાવતઃ ॥ ૩૮ ॥

ભૂમિમાં એક જ ક્યારડામાં ખરી મોસમે ખેડૂતો જ ખીજે વાગે છે, તે પોતાના સ્વભાવે કરીને વિવિધરૂપે બહાર કૂટે છે.

ત્રીહયઃ શાલયો મુદ્દાસ્તિલા માપાસ્તથા યવાઃ ।

યથાવીજં પ્રરોહન્તિ લઘુનાનીક્ષવસ્તથા ॥ ૩૯ ॥

સાઠી અને કોલમની ડાંગર, મગ, તલ, અડદ, જવ, લસણ અને શેરડી વગેરે પોતપોતનાં ખીજ પ્રમાણે જીગે છે. ૩૯

અન્યદુષ્ટં જાતમન્યદિત્યેતન્નોપપદ્યતે ।

ઉપ્યતે યદ્વિ યદ્વીજં તત્તદેવ પ્રરોહતિ ॥ ૪૦ ॥

પરંતુ એક ખીજ વાચ્યું હોય અને જીગે તે ખીજું હોય— એમ બનતું નથી. જ ખીજ વાવવામાં આવે, તે જ જીગે જીગી આવે છે. ૪૦

તત્પ્રાજ્ઞેન વિનીતેન જ્ઞાનવિજ્ઞાનવેદિના ।

આયુષ્કામેન વસંઘ્યં ન જાતુ પરયોપિતિ ॥ ૪૧ ॥

તેથી આયુષ્યની ઇચ્છા રાખનારા બુદ્ધિમાન, વિનયવાન અને જ્ઞાનવિજ્ઞાનના જ્ઞાતા પુરુષે ક્યારેય પરસ્ત્રીમાં ખીજ વાવવું નહિ. (પ્રજ્ઞ ઉત્પન્ન કરવી નહિ.) ૪૧

અત્ર ગાથા વાયુગીતાઃ ફીર્તવન્તિ પુરાવિદઃ ।

યથા વીજં ન વસંઘ્યં પુંમા પરપરિગૃહે ॥ ૪૨ ॥

વારના માગ એકજ વાર પડે. કન્યાદાન એકજ વાર થાય અને વચન એકજ વાર અપાય. સત્યુચ્ચે આ ત્રણે યાજ્ઞો એકજ વાર કરે છે. ૮૭

યથા ગોઽથોઽદાસીષુ મહિષ્યજાવિકાસુ ચ ।

નોત્પાદકઃ પ્રજાભાગી તથૈવાન્યાઙ્જનાસ્વપિ ॥ ૪૮ ॥

તેજ ગાય. ઘાટી, કંટડી, દાર્શી, ભેસ, બકરી અને ઘેટી વગેરેમાં પ્રજનન ઉત્પન્ન કરનારે પ્રત્નનો સ્વામી થતો નથી. તેજ પચ્સીમાં પ્રજનને ઉત્પન્ન કરનારે પ્રત્નનો વર્ણી ગણાતો નથી. ૪૮

યેઽક્ષેત્રિણો વીજવન્તઃ પરક્ષેત્રપ્રવાપિણઃ ।

તે વૈ સસ્યસ્ય જાતસ્ય ન લભન્તે ફલં ક્વચિત્ ॥ ૪૯ ॥

ક્ષેત્રના સ્વામી નહિ એવો જ ખીજવાળાઓ પારકાના ખેતરમાં વાવણી કરે છે, તેઓ ક્યારેય જિગેસા ધાન્યનું ફળ પામતાજ નથી. ૪૯

યદન્યગોષુ ઘૃષભો વત્સાનાં જનયેચ્છતમ્ ।

ગોમિનામેવ તે વત્સા મોઘં સ્ફુન્દિતમાર્ષભમ્ ॥ ૫૦ ॥

કદી કોઈનો સાંઠ પારકી ગાયમાં સેંકડો વાછરડાં પેદા કરે, તે પણ તે વાછરડાં ગાયના ઘણીનાંજ ગણાય અને એ સાંઠનું વીર્યસિંચન નિષ્ફળ જાય ૫૦

તથૈવાક્ષેત્રિણો વીજં પરક્ષેત્રપ્રવાપિણઃ ।

કુર્વન્તિ ક્ષેત્રિણામર્થં ન વીજી લભતે ફલમ્ ॥ ૫૧ ॥

તેજ પ્રમાણે, ક્ષેત્રનો સ્વામી નહિ એવો જ પુરુષ પર-ક્ષેત્રમાં શેવણી કરે છે, તે ક્ષેત્રના સ્વામીનું કામ સારું છે-ખીજ વાવનાર તેનું ફળ પામતાં નથી. ૫૧

फलं त्वनाभिसंधाय क्षेत्रिणां वीजिनां तथा ।

प्रत्यक्षं क्षेत्रिणामर्थो वीजाद्योनिर्गरीयसी ॥ ५२ ॥

ક્ષેત્રવાળાઓ અને બીજવાળાઓ બંનેએ કૃષ્ણ સંબંધમાં કંઈ નિશ્ચય ન કર્યો હોય, તો પ્રત્યક્ષ કૃષ્ણ સ્પષ્ટ રીતે એમના સ્વામીનું જ થાય છે. કેમકે, બીજ ઉરતાં ગોત્રો વિશેષ ગૌરવાળી છે. ૫૨

क्रियाभ्युपगमाच्चेतद्वीजार्थं यत्प्रदीयते ।

तस्येह भागिनौ दृष्टौ बीजी क्षेत्रिक एव च ॥ ५३ ॥

પણ ક્રિયાકૃષ્ણ વિશે ઉરાવ કરીને જો તે ક્ષેત્ર બીજ સાથે આપવામાં આવે, તો ક્ષેત્રસ્વામી અને બીજસ્વામી એ બંને તેના કૃષ્ણના ભાગિયા ગણાય. ૫૩

औषवाताहतं बीजं यस्य क्षेत्रे प्ररोहति ।

क्षेत्रિકस्यैव तद्वીजं न वप्ता लभते फलम् ॥ ५४ ॥

પ્રવાદ્યથી કે પવનથી તણાઈ આવેલું બીજ જતા ખેતરમાં ઊગી આવે છે, તે ખેતરના બીજીનું જ થાય છે અને ૫૪ નારને તેનું ફલ મળતું નથી. ૫૪

एष धर्मो गवाश्वरथ दास्युष्ट्राजानिकस्य च ।

विहंगमहिपीणां च विशेषः प्रसावं प्रति ॥ ५५ ॥

ગાય, ગાદી, ઘાસી, ઊંટી, બકરી, ઘેડી, પંખાની વગેરેના વગેરેની આસાદ સંબંધમાં આ ધર્મ આપેલા. ૫૫

श्रीयोगान्नायापद्धतं—

एतदः साम्प्रतमुत्वं बीजयोन्योः प्रहतिनम् ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि योगिनां धर्ममापदि ॥ ५६ ॥

આ તમને ખીજ અને પાનિની પ્રધાનતા અને ગૌણતા વિશે કયુ. તેવે સીંચાતા આપદર્શન વિશે કીસ. ૫૨

આતુજ્યેષ્ઠસ્ય માર્યાં યા ગુરુપત્ન્યનુજસ્ય સા ।

ય ર્ચીયસન્તુ યા માર્યાં સ્તુયા જ્યેષ્ઠસ્ય સા સ્મૃતા ॥ ૫૭ ॥

મોટા ભાઈની વડુ ને નાના ભાઈને ગુન્યપત્નીરૂપ અને નાના ભાઈની વડુ ને મોટા ભાઈને પુત્રવધૂરૂપ ગણાઈ છે ૫૭

જ્યેષ્ઠો યર્ચીયમ્નો માર્યાં યર્ચીયાન્વાઞ્ચજસ્રિયમ્ ।

પતિતૌ ભવતૌ મત્વા નિયુક્તાવપ્યનાપદિ ॥ ૫૮ ॥

આપદાળ ન હોય ત્યારે જે મોટા ભાઈ નાના ભાઈની પત્નીમાં અને જે નાનો ભાઈ મોટા ભાઈની પત્નીમાં નિયોગ-ગમન કરે છે, તે બંને પતિત થાય છે. ૫૮

દેવરાદ્વા સપિંડાદ્વા સ્ત્રિયા સમ્યક્નિયુક્તયા ।

પ્રજેપ્સિતાઽધિગન્તવ્યા સંતાનસ્ય પરિક્ષયે ॥ ૫૯ ॥

સંતાનનો સમૂળગો ક્ષય થયો હોય, તો પ્રજની ઇચ્છા-વાળી સીંચે દિયુ છે સપિંડી સાથે વિધિપૂર્વક નિયોગ-ગમન કરવું. ૫૯

વિધવાયાં નિયુક્તસ્તુ ઘૃતાક્તો વાગ્યતો નિશિ ।

એકમુત્પાદયેન્પુત્રં ન દ્વિતીયં કથંચન ॥ ૬૦ ॥

વિધવાનાં નિયોગની આજ્ઞા પામેલા પુરુષે શરીરે ઘી ચોપડવું, વાણીને સંયમમાં રાખવી અને રાત્રે સંગ કરવો એ રીતે તેણે એક જ પુત્ર ઉત્પન્ન કરવો, ક્યારેય ખીજ પુત્રની ઉત્પત્તિ કરવી નહિ. ૬૦

દ્વિતીયમેકે પ્રજનં મન્યન્તે સ્ત્રીપુ તદ્વિદઃ ।

અનિર્વૃત્તં નિયોગાર્થં પશ્યન્તો ધર્મતસ્તયોઃ ॥ ૬૧ ॥

નિયોગવિધિ આજનારાં દેહજાતો એક પુત્રથી સ્ત્રીપુત્રાત
નિયોગનું પ્રયોજન નિદે થતુ નથી એમ જુએ છે. તેથી
તેઓ સ્ત્રીઓ વિશે ધર્મપૂર્વક બીજો પુત્ર ઉત્પન્ન કરવો એમ
માને છે. ૬૧

વિધવાયાં નિયોગાર્થે નિર્વૃત્તં તુ યથાવિધિ ।

ગુરુવચ્ચ સ્ત્રુપાવચ્ચ વર્તેયાતાં પરસ્પરમ્ ॥ ૬૨ ॥

વિધવા વિશે નિયોગનું પ્રયોજન યથાવિધિ સિદ્ધ થયા
પછી, તે પુરુષે તે સ્ત્રી પ્રત્યે ગુરુપત્ની કે પુત્રવધૂની જન્મ પરસ્પર
વર્તન રાખવું. ૬૨

નિયુક્તૌ યૌ વિધિં હિત્વા વર્તેયાતાં તુ કામતઃ ।

તાબુભૌ પતિતૌ સ્યાતાં સ્ત્રુપાગગુરુતલ્પગૌ ॥ ૬૩ ॥

નિયોગગમન કરનાર જે બે ભાઈઓ વિધિને ઉદ્દેશ્યથી
કામવશ થઈ વર્તે છે, તે બંને પતિત થાય છે અને પુત્રવધૂમાં
કે ગુરુપત્નીમાં ગમન કર્યાના પાપી ગણાય છે. ૬૩

નાન્યસ્મિન્વિધવા નારી નિયોક્તવ્યા દ્વિજાતિભિઃ ।

અન્યસ્મિન્હિ નિયુજ્જાના ધર્મ હન્યુઃ સનાતનમ્ ॥ ૬૪ ॥

દ્વિજાતિઓએ વિધવા સ્ત્રીને અન્ય પુરુષ સાથે નિયોગ
ન કરાવવો. આમ અન્ય પુરુષ સાથે નિયોગ કરાવનારાઓ
સનાતન ધર્મનો નાશ કરે છે. ૬૪

નોદ્વાહિકેષુ મન્ત્રેષુ નિયોગઃ કીર્ત્યતે ક્વચિત્ ।

ન વિવાહવિધાબુક્તં વિધવાવેદનં પુનઃ ॥ ૬૫ ॥

વૈવાહિક મન્ત્રોમાં ક્યારેય પણ નિયોગ કહેવાતો નથી.
તેમ વિવાહવિધિમાં વિધવાનું પુનર્લગ્ન પણ કહ્યું નથી. ૬૫

અયં દ્વિજૈર્હિં વિદ્વદ્ભિઃ પશુધર્મો વિગર્હિતઃ ।

મનુષ્યાણામપિ પ્રોક્તો વેને રાજ્યં પ્રશાસતિ ॥ ૬૬ ॥

પણ વિદ્વાન દિવ્યેએ આ પશુધર્મને નિંદો છે. એ પશુ-
ધર્મ તો વેનરાજ રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે મનુષ્યોમાં પ્રવર્ત્યો
હતો ૬૬

સ મહીમસ્તિલાં મુજ્જન્રાજર્પિપ્રવરઃ પુરા ।

વર્ણાનાં સંકરં ચક્રે કામોપહતચેતનઃ ॥ ૬૭ ॥

પૂર્વે અખિણ પૃથ્વીને ભોગવતા તે રાજર્ષિશ્રેષ્ઠે કામ-
થી મુદ્ધચિત થઈને વર્ણોની આ સંકરતા ચક્રાવી હતી. ૬૭

તતઃ પ્રમૃતિ યો મોહાત્પ્રમાતપતિકાં સ્ત્રિયમ્ ।

નિયોજયત્યપત્યાર્થં તં વિગર્હન્તિ સાધવઃ ॥ ૬૮ ॥

ત્યારથી જે પુરુષ મોહવશ થઈને વિધવા સ્ત્રીને સંતતિને
અર્થે નિયોગનાં ચેલ છે. તેને સત્પુરુષો નિંદે છે. ૬૮

યસ્યાન્નિયેત કન્યાયા વાચા સત્યે કૃતે પતિઃ ।

તામનેન વિધાનેન નિજો વિન્દેત દેવરઃ ॥ ૬૯ ॥

વાણીપૂર્વક જે કન્યાના દાનનો સંકલ્પ થયો હોય, તે
કન્યાનો પતિ મરી જાય. તો તેનો દિયો તેને તીચેની વિધિ-
થી પરણી શકે. ૬૯

યથાવિધ્યધિગમ્યૈનાં શુક્લવસ્ત્રાં શુચિવ્રતામ્ ।

મિથો મજેતાપ્રસવાત્સકૃત્સકૃદ્વતાવૃત્તૌ ॥ ૭૦ ॥

શ્વેત વસ્ત્રવાળી અને પવિત્ર વ્રતવાળી તે કન્યાને દિયે
વિધિપૂર્વક પરણવી અને તેને સંતાન થાય ત્યાં સુધી પ્રત્યેક
ઋતુએ તેની સાથે એકએક વાર સંગ કરવો. ૭૦

अथ, ते नीचं निभमभयान् ज्ञानं ज्ञवतुं कृतो पति आची
 नेगवार्धं इयां विनाज्ज प्रतामे अथ, तेजे नि दारद्वित धाम-
 ध धामे इरीने ज्ञाननितांइ नक्षारंता. ७५

प्रोपितो धर्मकार्यार्थं प्रतीक्ष्योऽष्टौ नरः समाः ।

विद्यार्थं पद्मयशोऽर्थं वा कामार्थं त्रींस्तु वत्सरान् ॥ ७६ ॥

पति ने धर्मकार्यं आरु परदेश गयो होय, तो पत्नीञ्च
 तेनी आऽ वर्ष सुधी राऽ नेवी. ते ने विद्या भाटे इ यश
 सारु गयो होय, तो तेजे छ वर्ष सुधी राऽ नेवी; पणु ते ने
 धामभोग सारु परदेश गयो होय, तो पत्नीञ्च तलु वर्ष सुधी
 तेनी राऽ नेवी. ७६

संवत्सरं प्रतीक्षेत द्विपन्तीं योपितं पतिः ।

ऊर्ध्वं संवत्सराच्चेनां दायं हत्वा न संवसेत् ॥ ७७ ॥

पतिञ्च द्वेय इरती पत्नीने ऐऽ वर्ष सुधी सऽन इरवी.
 ऐऽ वर्ष पथी पणु ते सुधरे नदि तो तेजे तेनां धरेणां गांठां
 धर्ध देवां अने तेनी साथे राऽतास इवो नदि. ७७

अतिक्रामेत्प्रमत्तं या मत्तं रोगार्तमेव वा ।

सा त्रीन्मासान्परित्याज्या विभूषणपरिच्छदा ॥ ७८ ॥

ने श्री पोताना प्रभादी, नगाभोर अने रोगातुर पतिनुं
 इऽसंधत इऽ, तेनां धरेणां अने रायऽत्रीसां छीनवी देवां;
 तेभज तेनो तलु भासने भाटे त्याग इरवो. ७८

उन्मत्तं पतितं क्लीबमवीजं पापरोगिणम् ।

न त्यागोऽस्ति द्विपन्त्याश्च न च दायापवर्तनम् ॥ ७९ ॥

पणु श्री ने इन्भग, पतित, नपुंसक, गीजरद्वित अ

ઉત્કૃષ્ટાયાભિરૂપાય વરાય સદૃશાય ચ ।

અગ્રાપ્તામપિ તાં તસ્મૈ કન્યાં દદ્યાદયથાવિધિ ॥ ૮૮ ॥

ઉત્કૃષ્ટ, સુંદર અને યોગ્ય એવો વર મળી આવે, તો તેને યથાવિધિ કન્યા આપવી—પછી ભલે તે કન્યા ઉંમરે ન આવી હોય. ૮૮

[પ્રયચ્છેન્નશિકાં કન્યામૃતુકાલભયાન્વિતઃ ।

ઋતુમત્યાં હિ તિષ્ઠન્ત્યામેનોદાતારમૃચ્છતિ ॥

ઋતુકાલના ભયવાળાએ કન્યાને તેની નસિકાલવચનાં વરાવી દેવી. કેમકે, તે ઋતુમતી થતી હોય તો દાતાને પાપ લાગે છે.]

કામસામરણાત્તિષ્ઠેદ્ ગૃહે કન્યર્તુમત્યપિ ।

ન ચૈવૈનાં પ્રયચ્છેત્તુ ગુણહીનાય કર્હિચિત્ ॥ ૮૯ ॥

કન્યા ઋતુમતી થતી હોય તોય ભલે તે મરણ મુક્તિ ઘેર રહે, પણ તેને કદીય ગુણહીન વરને ન આપવી. ૮૯

ત્રીણિ વર્ષાણ્યુદીક્ષેત કુમાર્યુતુમતી મતી ।

ઋધ્વં તુ કાલાદેતસ્માદ્વિન્દેત સદૃશં પતિમ્ ॥ ૯૦ ॥

ઋતુમતી કુનારિકાએ ત્રણ વર્ષ મુઘી રાહ એવી. તે વખત પછી તેણે પોતેજ લાયક વરને વરી લેવું. ૯૦

અદીયમાના મતારર્મધિગચ્છેદ્યદિ સ્વયમ્ ।

નૈનઃ ક્લિંચિદવાપ્નોતિ ન ચ યં સાઽધિચ્છતિ ॥ ૯૧ ॥

કન્યા એ આમ કાંઈકી ન આપતાં પોતેજ પતિ ક્ષેત્રે, તો તે કન્યાને તેમ તે જીને પરણું તેને કયું પાપ આપું નથી. ૯૧

अलंकारं नाददीत पित्र्यं कन्या स्वयंवरा ।

मातृकं भ्रातृदत्तं वा स्तेना स्यादिति तं हरेत् ॥ ९२ ॥

आ रीते धृष्ट्यावर करनारी कन्याये पिता, भाना अथवा
बाध तरङ्गनां धरेणां लेवां नदि. जे ते लई जय तो आ
६२ छे. ६२

पित्रे न दद्याच्छुल्कं तु कन्यामृतमतीं हरन् ।

स हि स्वाम्यादतिक्रामेद्वतूनां प्रतिरोचनात् ॥ ९३ ॥

ऋतुमती कन्याने लई जनां कन्याना पिताने नय
आपवानुं होय नदि उभके, कन्याना ऋतुकात्राने उभवाधी
कन्या उपरनु ते पितानु स्वामित्य जतु रई छे. ६३

त्रिंशद्वर्षो वहेत्कन्यां ह्यद्यां द्वादशवर्षिकीम् ।

अष्टवर्षोऽष्टवर्षा वा धर्मं सीदति सत्वरः ॥ ९४ ॥

तीस वर्षना पुरुषे आर वरसनी मनोरम कन्या पन्चुती,
अथवा त्रौवीस वर्षनाये आठ वर्षनी कन्याने वरती अथवा
धर्मविषयमां आपत्ति होय तो जसती पुरुष ६४

देवदत्तां पतिर्भार्यां विन्दते नेच्छयाऽऽत्मनः ।

तां साध्वीं विभृयाजित्यं देवानां प्रियमाचरन् ॥ ९५ ॥

पति द्वे तीथिती पत्नीने पन्चिरे, स्वाम्या वरती प
नशी, तेशी द्वेवानु प्रिय आचरतार तेषां ते सा हीन वर
वरानुपोषणु करतु. ६५

प्रजनार्थं श्रियः सृष्टाः संतानार्थं च मानवाः ।

तस्मात्साधारणो धर्मः क्षुत्तौ पत्न्या सहोदितः ॥ ९६ ॥

जनार्थं साधारण नादे संनिता ये तर्हि ते जे तस्मात्

પુરુષો સર્જ્યા છે. તેથી, પતિએ સાધારણ ધર્માચરણ પત્ની સાથે કરવું એમ વેદમાં કહ્યું છે. ૯૬

કન્યાયાં દત્તશુલ્કાયાં ઋયેત યદિ શુલ્કદઃ ।

દેવરાય પ્રદાતવ્યા યદિ કન્યાઽનુમન્યતે ॥ ૯૭ ॥

જે કન્યા માટે મૂલ્ય આપ્યું હોય તે કન્યાનો મૂલ્ય આપનાર પતિ જો મરી જાય અને જો કન્યા સંમત હોય તો તે તેના દિયરને આપવી. ૯૭

આદદીત ન શૂદ્રોઽપિ શુલ્કં દુહિતરં દદન્ ।

શુલ્કં હિ ગૃહ્ણન્કુરુતે છન્નં દુહિતૃવિક્રયમ્ ॥ ૯૮ ॥

દીકરીનું દાન કરતાં શૂદ્રે પણ દીકરીનું મૂલ્ય લેવું નહિ. જે પુત્રીના પૈસા લે છે, તે છૂપી રીતે પુત્રીનું વેચાણ કરે છે.

एतत्तु न परे चक्रुर्नापरे जातु साधवः ।

यदन्यस्य प्रतिज्ञाय पुनरन्यस्य दीय ते ॥ ૯૯ ॥

એકને વચન આપીને બીજાને કન્યા આપવામાં આવે એવું સત્પુરુષોએ પૂર્વે ક્યું નથી કે નથી તેઓ હમણાં કરતા.

नानुशुश्रुम जात्वेतत्पूर्वेष्वपि हि जन्मसु ।

શુલ્કસંજ્ઞેન મૂલ્યેન છન્નં દુહિતૃવિક્રયમ્ ॥ ૧૦૦ ॥

શુલ્કકરૂં મૂલ્ય સંજ્ઞાને ગુપ્ત રીતે દીકરીનું વેચાણ થતું હોય એવું અમે પૂર્વજન્મે વિશેષ કદી સાંભળ્યું નથી. ૧૦૦

अन्योन्यस्याव्यभीचारो भवेदामरणान्तिकः ।

एष धर्मः समासेन ज्ञेयः स्त्रीपुंसयोः परः ॥ ૧૦૧ ॥

નરપુરુષો વચ્ચે અને પુરુષે પરસ્પર અવ્યભિચારી રહેવા આ સ્ત્રીપુરુષનો પશ્ચિમ ધર્મ અલેખનાં ગાન્યે. ૧૦૧

तथा नित्यं यतेयातां स्त्रीपुंसौ तु कृतक्रियौ ।

यथा नाभिचरेतां तौ वियुक्तावितरेतरम् ॥ १०२ ॥

विवाहसंस्कार पाभेदां स्त्रीपुरुषे नित्यं एवी रीते यत्न
यो ३ ते भन्ने ओडभेदथी विष्णूटां पडी धर्मायरणु डरे नडि.

एष स्त्रीपुंसयोरुक्तो धर्मो वो रतिसंहितः ।

आपद्यपत्यप्राप्तिश्च दायभागं निबोधत ॥ १०३ ॥

आ भे तभने स्त्रीपुरुषनो प्रीतियुक्त धर्म कथ्यो, तेम
॥पत्कावे सततिप्राप्ति विशे पणु कथ्यु. डवे दायभाग विशे
लिणो. १०३

दायभाग—

ऊर्ध्वं पितुश्च मातुश्च समेत्य भ्रातरः समम् ।

भजेरन्पैतृकं रिक्थमनीशास्ते हि जीवतोः ॥ १०४ ॥

भातपिताना भरणु पडी लाईजाये अेकडा भणीने
।पीडी मिसडतनी भराभर वडेयणु डरवी; पणु भातपिता-
लवतां तेआ ते वडेयणु डरवाने अधिकारी नथी. १०४

ज्येष्ठ एव तु गृह्णीयात्पित्र्यं धनमशेषतः ।

शेषास्तमुपजीवियुर्यथैव पितरं तथा ॥ १०५ ॥

भोटो पुत्रज पिताना स पूर्ण धनने अडणु डरे अने
पीज लाईजा तो, पिताने स्थाने भोटो लाईने अधीन
रडीने आच्छविका असावे. १०५

ज्येष्ठेन जातमात्रेण पुत्री भवति मानवः ।

पितृणामनृणश्चैव स तस्मात्सर्वमर्हति ॥ १०६ ॥

ज्येष्ठ पुत्रना जन्मवाथीज मनुष्य पुत्रवान थाय छे अ

મુદ્રં સદ્ વ્રતેષુર્મી પુ રતા ધર્મશાસ્ત્રયા ।

પુ રતિનવર્ધતે ધર્મસ્તરમાદ્રશ્યો પુ રતિયા ॥ ૧૧૧ ॥

સા. નો બા. ન્યાય ॥ સાં. ૬. ૧૩૨૫ સમ. ૧
 વ્રતેષુર્મી પુ રતા ધર્મશાસ્ત્રયા ॥ ૧૧૧ ॥
 સાં. ૬. ૧૩૨૫ સમ. ૧ ૧ ૧ ૧

ઉચ્ચેષુ મય યશ ઉદ્ધારઃ સર્વદ્રવ્યાય વહરમ્ ।

તત્તોઽધ્યે અધ્યમસ્થ સ્વાપુરીયં તુ પ્રીયમઃ ॥ ૧૧૨ ॥

સા. નો બા. ન્યાય ॥ સાં. ૬. ૧૩૨૫ સમ. ૧
 વ્રતેષુર્મી પુ રતા ધર્મશાસ્ત્રયા ॥ ૧૧૧ ॥
 સાં. ૬. ૧૩૨૫ સમ. ૧ ૧ ૧ ૧

ઉચ્ચેષુ મય કનિષ્ઠ સંહરેતાં યથોદિતમ્ ।

યેઽન્યે ઉચ્ચેષુ કનિષ્ઠાભ્યાં તેષાં સ્વાન્મધ્યમં ધનમ્ ॥ ૧૧૩ ॥

સા. નો બા. ન્યાય ॥ સાં. ૬. ૧૩૨૫ સમ. ૧
 વ્રતેષુર્મી પુ રતા ધર્મશાસ્ત્રયા ॥ ૧૧૧ ॥
 સાં. ૬. ૧૩૨૫ સમ. ૧ ૧ ૧ ૧

સર્વેષાં ધનજાતાનામાદીતાશ્યમગ્રજઃ ।

યય સાત્તિશુર્યં ફિલ્લિદ્શતશ્ચાપ્તુયાડરમ્ ॥ ૧૧૪ ॥

સા. નો બા. ન્યાય ॥ સાં. ૬. ૧૩૨૫ સમ. ૧
 વ્રતેષુર્મી પુ રતા ધર્મશાસ્ત્રયા ॥ ૧૧૧ ॥
 સાં. ૬. ૧૩૨૫ સમ. ૧ ૧ ૧ ૧

ઉદ્ધારો ન દગ્ધસ્વસ્તિ સંપન્નાનાં સ્કર્મસુ ।

યત્કિચિદેવ દેયં તુ જ્યાયસે માનવર્ધનમ્ ॥ ૧૧૫ ॥

સંખ્યામાં હોય, તો તેના ભાગ નહિ પાડવા, પણ તે વિષમ સંખ્યાનાં બકરાંમંદાં સૌથી મોટા ભાઈનેજ આપવાં. ૧૧૯

યર્વાયાઙ્જ્યેષ્ઠભાર્યાયાં પુત્રમુત્પાદયેદ્યદિ ।

સમસ્ત્ર વિભાગઃ સ્યાદિતિ ધર્મો વ્યવસ્થિતઃ ॥ ૧૨૦ ॥

નાનો ભાઈ જે મોટા ભાઈની પત્નીમાં નિયોગથી પુત્ર ઉત્પન્ન કરે, તો તે પુત્રને તેને ઉત્પન્ન કરનાર કાકાના જટલો ભાગ મળે, એવી ધર્મભર્યાદા છે. ૧૨૦

ઉપસર્જનં પ્રધાનસ્ય ધર્મતો નોપપદ્યતે ।

પિતા પ્રધાનં પ્રજને તસ્માદ્ધર્મેણ તં ભજેત્ ॥ ૧૨૧ ॥

(જે ક્ષેત્રજ પુત્રને) પ્રધાન (એવા પિતા)ના જટલો ભાગ ધર્મ પ્રમાણે થતો નથી. પુત્રોત્પત્તિમાં પિતાજ પ્રધાન છે. તેથી ક્ષેત્રજ પુત્ર ઉપર કહેલા ધર્મ પ્રમાણેજ ભાગ પામે.

પુત્રઃ કનિષ્ઠો જ્યેષ્ઠાયાં કનિષ્ઠાયાં ચ પૂર્વજઃ ।

કથં તત્ર વિભાગઃ સ્યાદિતિ ચેત્સંશયો ભવેત્ ॥ ૧૨૨ ॥

પ્રથમની સ્ત્રીમાં જન્મેલો પુત્ર નાનો હોય અને પછીની સ્ત્રીમાં જન્મેલો પુત્ર મોટો હોય, તો તે વખતે સંશય થાય ત્યારે ભાગ કેવી રીતે પાડવો? ૧૨૨

एकं वृषभमुद्धारं संहरेत स पूर्वजः ।

તતોડપરેડ્જ્યેષ્ઠવૃષાસ્તદૂનાનાં સ્વમાવૃતઃ ॥ ૧૨૩ ॥

પ્રથમ પત્નીમાં જન્મેલા પુત્રે એક શ્રેષ્ઠ બળદ વધારાનો લેવો અને તે પુત્રના તેજ માતાથી થયેલા બીજા નાના ભાઈ-ઓએ સાધારણ બળદો લેવા. ૧૨૩

ज्येष्ठस्तु जातो ज्येष्ठायां हरेद्वृषभपोडशाः ।

તતઃ સ્વમાવૃતઃ શેષા મજેરન્નિતિ ધારણા ॥ ૧૨૪ ॥

પૌત્રદ્વાદિત્રયોત્તરે પ્રિયેષાં નોપપત્તે ।

દ્વાદશોઽપિ દામુત્રેન મંતારચરિતિ પૌત્રવત્ ॥ ૧૩૯ ॥

આકાશ પૌત્ર અને ગૌત્રિય એ બેનાં દામુત્રે વિનોપ નથી. ગૌત્રિય પણ પૌત્રની જેમ એ માતાનહને પત્નીઓનાં લાભ છે

માતુઃ પ્રથમતઃ પિણ્ડં નિર્વેપન્પુત્રિકાસુતઃ ।

દિગ્ધર્થં તુ પિતુરતરયામૃત્નીય તત્પિતુઃ પિતુ ॥ ૧૪૦ ॥

દિગ્ધર્થના પુત્ર પ્રથમ પિંડ માતાને આપેલા. બીજા પિંડ માતાનહને આપેલા. અને ત્રીજા પ્રમાતાનહને આપેલા. ૧૪૦

ઉપપત્તો મુળઃ સર્વેઃ પુત્રો યસ્ય તુ દત્રિમઃ ।

ય હરેતૈવ તદ્વિકથં સંપ્રામોઽપ્યન્યગોત્રત ॥ ૧૪૧ ॥

જે વતક પુત્ર સર્વ ગુણથી સુકલ હોય, તે અન્ય ગોત્રનાથી આર્થ લેવા છતાં વતક તેના પિતાની સર્વ સંપત્તિ લે. ૧૪૧

ગોત્રરિકથે જનયિતુર્ન હરેદ્દત્રિમઃ ક્ષત્રિન્ ।

ગોત્રરિકથાનુગઃ પિણ્ડો વ્યપૈતિ દદતઃ સ્વધા ॥ ૧૪૨ ॥

ગોત્ર ગર્ભેલા પુત્ર ક્યાંય તેના વતક પિતાના ગોત્રને લગ્યા નિલકતને ધાન્ય કરી સંક નહિ, ક્યાંક તે વતક ગોત્ર અને નિલકતને સ્વીકારે છે, તેનેજ તે પિંડદાન કરી સંક છે. જે પિતા પુત્રને વતક આપે છે, તેનો તેની પાસેથી શ્રાદ્ધ લેવાનો અધિકાર વતક વડે છે. ૧૪૨

અનિયુક્તાસુતૈર્વ પુત્રિણ્યાત્થ દેવરાત્ ।

ઉભૌ તૌ નાર્હિતો ભાગં જારજાતકફામજૌ ॥ ૧૪૩ ॥

નિયે પામેલી સ્ત્રીનો પુત્ર, તેમજ પુત્રવત્

દ્વિતીયો મેષોત્તરો પુત્ર-એ એક મિલકતના ભાગના અધિકારી
નથી. તેમાં પહેલો અરથી જન્મ્યો છે તે બીજો કામથી થતો છે.

નિયુક્તાયામપિ પુમાન્નાથાં જાતોઽનિધાનતઃ ।

નૈવાર્હઃ પૈતૃકં રિવથં પતિતોત્પાદિતો હિ સઃ ॥ ૧૪૪ ॥

નિયોગ પામેલી સ્ત્રીમાં જે પુત્ર વિધિ (વી આપઃ
વગેરે) વિના જન્મ પામ્યો હોય, તે બાપીની મિલકતનો કો
દાર નથી, કેમકે તે પતિનથી જન્મ્યો છે. ૧૪૪

હેતુત્ર નિયુક્તાથાં જાતઃ પુત્રો યથોત્તમઃ ।

દેવિક્રમ્ય તુ તદ્દીર્ઘં ધર્મતઃ પ્રમવથ સઃ ॥ ૧૪૫ ॥

જે નિયોગ પામેલી સ્ત્રીમાં જે પુત્ર વિધિ (વી આપઃ
વગેરે) વિના જન્મ પામ્યા હોય, તેમાં તેને પ્રથમ
બીજો છે. અને તે કુલના પિતૃવુક્ત છે. ૧૪૫

ધનં યો વિનૃવાન્ ત્રાતુમૈતથ્ય નિયમેવ ચ ।

મોઽન્યં ત્રાતુક્ત્યાય દયાવસ્યૈ વદ્મનમ્ ॥ ૧૪૬ ॥

જે કોઈ પુત્ર પોતાના પાપોથી મુક્તિ માટે
જે કોઈ પુત્ર પોતાના પાપોથી મુક્તિ માટે
જે કોઈ પુત્ર પોતાના પાપોથી મુક્તિ માટે

પાપોથી મુક્તિ માટે પુત્રોને દેવાડાવવાનું છે.

જે કોઈ પુત્ર પોતાના પાપોથી મુક્તિ માટે

જે કોઈ પુત્ર પોતાના પાપોથી મુક્તિ માટે
જે કોઈ પુત્ર પોતાના પાપોથી મુક્તિ માટે

एतद्विधानं विज्ञेयं विभागस्यैकयोनिषु ।

वह्नीषु चैकजातानां नानास्त्रीषु निबोधत ॥ १४८ ॥

एक नतिनी स्त्रीयोमां एक पतिथी थयेदा पुत्रोना लाग
विशे आ विधान न्नुषुं. उये विविध नतिनी अनेक स्त्रीयो-
मां एक पतिथी उत्पन्न थयेदा पुत्रोना लाग विशे सांलगो.

ब्राह्मणस्यानुपूर्व्येण चतस्रस्तु यदि स्त्रियः ।

तासां पुत्रेषु जातेषु विभागेऽयं विधिः स्मृतः ॥ १४९ ॥

प्राह्मणने ले अनुक्रमे यारे वरुनी स्त्रीयो होय, तो
तेमने थयेदा पुत्रोना विलाग विशे आ नीचेनो विधि क्यो छे

कीनाशो गोवृषो यानमलङ्कारश्च वेश्म च ।

विप्रस्यौद्धारिकं देयमेकांशश्च प्रधानतः ॥ १५० ॥

भेडूत, भूंट, वाहन, अक्षंकार अने धर तेमज अन्य
संपत्ति, अमां ले लाग भेटो होय ते प्राह्मणीना पुत्रने
वधारा तरीके आपवो. १५०

त्र्यंशं दायाद्वरेद्विप्रो द्वावंशौ क्षत्रियासुतः ।

वैश्याजः सार्धमेवांशमंशं शूद्रासुतो हरेत् ॥ १५१ ॥

प्राह्मणीना पुत्रे त्रयु लाग, क्षत्रियाणीना पुत्रे ये लाग,
वैश्य स्त्रीना पुत्रे दोद लाग अने शूद्राना पुत्रे एक लाग
अम भिन्नकतना लाग देवा. १५१

सर्वं वा रिकथजातं तद्दशधा परिकल्प्य च ।

धर्म्यं विभागं कुर्वीत विधिनाऽनेन धर्मवित् ॥ १५२ ॥

अथवा आणी भिन्नकतना दश लाग कल्पवा; अने
धर्मज्ञ पुरुषे नीचेनी विधिअे धर्मानुसार भागो पाडवा. १

चतुरोऽशान्हरेद्विप्रस्त्रीनंशान्क्षत्रियासुतः ।

वैश्यापुत्रो हरेद्द्वयंशमंशं शूद्रासुतो हरेत् ॥ १५३ ॥

ब्राह्मणीनो पुत्र चार भाग दे, क्षत्राणीनो पुत्र त्रय भाग दे, वैश्यानो पुत्र दो भाग दे अने शूद्रानो पुत्र ओक भाग दे ।

यद्यपि स्यात्तु सत्पुत्रोऽप्यसत्पुत्रोऽपि वा भवेत् ।

नाधिकं दशमादद्याच्छूद्रापुत्राय धर्मतः ॥ १५४ ॥

ब्राह्मणने द्विजति श्रीश्रीथी पुत्र ढाय डे न ढाय, तो शूद्राना पुत्रने धर्म पूर्वक दशमा भागथी विशेष अपाय नथी ।

ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्रापुत्रो न रिक्थभाक् ।

यदेवास्य पिता दद्यात्तदेवास्य धनं भवेत् ॥ १५५ ॥

ब्राह्मण, क्षत्रिय अने वैश्यने शूद्राथी क पुत्र यापुत्र मिश्रकतनो भागिंया थनो नथी. पिता पोतानी क धन तेने क आपि तेक नेनु धन ढाय छे. १५५

समवर्णामु ये जाताः सर्वे पुत्रा द्विजन्मनाम् ।

उद्धारं ज्यायमे दत्त्वा मजेरन्नितरे समम् ॥ १५६ ॥

द्विजने समान कतिनी श्रीश्रीनां क पुत्रो अन्त्या तेनां श्रीश्री नाया भाईने अमुक इतम भाग अर्धे भागिनी मिश्रकत अन्ते भागे कडेची वेनी. १५६

शूद्रश्च तु सर्वत्र नान्या भार्या मिथीयते ।

तस्यां जाताः समांशाः स्युर्षदि पुत्रशतं भवेत् ॥ १५७ ॥

शूद्रने कुठे कुठे जायत तसे कुठे कुठे पुत्राणां शत भवेत् । अने शूद्रने कुठे कुठे जायत तसे कुठे कुठे पुत्राणां शत भवेत् । अने शूद्रने कुठे कुठे जायत तसे कुठे कुठे पुत्राणां शत भवेत् ।

પુત્રાન્દ્વાદશ યાનાહ નૃણાં સ્વાયંભુવો મનુઃ ।

તેષાં પટ્વન્ધુદાપાદાઃ પહ્લદાપાદવાન્ધવાઃ ॥ ૧૫૮ ॥

સ્વાયંભુવ મનુએ મનુષ્યોના જે બાર અનના પુત્રો હતા છે. તેમાં પહેલા છ બાંધવો દાયાદો (વારમાના અધિકારી) છે. તે પાછલા છ બાંધવો અદાયાદો (વારમાના અનધિકારી) છે

औरसः क्षेत्रजश्च दत्तः कृत्रिम एव च ।

गूढोत्पन्नोऽपविद्धश्च दायादा वान्धवाश्च पट् ॥ १५९ ॥

औरस, ક્ષેત્રજ, દત્ત, કૃત્રિમ, ગૂઢોત્પન્ન અને અપવિદ્ધ એ છ બાંધવો દાયાદો છે. ૧૫૯

कानीनश्च सहोदश्च क्रीतः पौनर्भवस्तथा ।

स्वयंदत्तश्च शौद्रश्च पडदायादवान्धवाः ॥ १६० ॥

કાનીન, સહોદ, ક્રીત, પૌનર્ભવ, સ્વયં-દત્ત અને શૌદ્ર એ છ બાંધવો અદાયાદો છે. ૧૬૦

यादृशं फलमामोति कुपुत्रैः संतरङ्गलम् ।

तादृशं फलमामोतिः कुपुत्रैः संतरंस्तमः ॥ १६१ ॥

તૃદેલી હાડીઓથી જલને તન્નો માણસ મેળું કૃત્ર પામે છે, તેવું કૃત્ર કુપુત્રોથી વનસ તે માણસે પણ કૃત્ર માણસ મેળવે છે. ૧૬૧

यद्येकरिक्षिधनौ स्थातामौरसक्षेत्रजां सुतां ।

यस्य यत्पैतृकं रिक्थं स तद्गृहीत नेतरः ॥ १६२ ॥

જે એક નિજકલમાં ઓરસ અને ક્ષેત્રજ સુતાને પુત્રો દાયા, તે તે નિજકલ તેના પિતાની હતા તે તે એકલને તે બીજા ક્ષેત્રજ પુત્રને તે ૧૬૨

एक एवौरसः पुत्रः पित्र्यस्य वसुनः प्रभुः ।

शेषाणामानुशंस्यार्थं प्रदद्यात्तु प्रजीवनम् ॥ १६३ ॥

पितानी धनस पत्तिनो स्ताभी ओऽ ओरस पुत्रा लोके
परंतु क्षेत्रज आदि थाडीना पुत्रोने तो तेणे द्या इति
आश्रयिका पुत्रुं आपवानु ऐप. १६३

पष्ठं तु क्षेत्रजस्यांशं प्रदद्यात्पैतृकाद्धनान् ।

औरसो निभग्नदायं पित्र्यं पञ्चममेव वा ॥ १६४ ॥

औरस्य पुत्रे आपीडा वाग्यानो भाग पाठ्यां पित्र्य
धननांथी क्षेत्रज पुत्रेन छोडो दे पांयनो भाग आपीडा. १६४

औरसक्षेत्रजा पूर्वो पितृपित्र्यस्य नामिनौ ।

दद्यापरे तु क्रमशो गोत्रपित्र्यांशुनामिनः ॥ १६५ ॥

औरस्य अने क्षेत्रज अने ओऽ पुत्रो आपीडी पित्र्य
दद्यापरे ते पितृज अ प्रदायना पूर्वो तो अलुकेने पितृ
पित्र्ये ॥ १६५ ॥

स्वधने संस्क्रुतायां तु दायमुपादेयि पम् ।

पुत्रोपे विजानीया पूर्वं प्रथमद्वयि ॥ १६६ ॥

स्वधने संस्क्रुतायां तु दायमुपादेयि पम् ।
पुत्रोपे विजानीया पूर्वं प्रथमद्वयि ॥ १६६ ॥
स्वधने संस्क्रुतायां तु दायमुपादेयि पम् ।
पुत्रोपे विजानीया पूर्वं प्रथमद्वयि ॥ १६६ ॥
स्वधने संस्क्रुतायां तु दायमुपादेयि पम् ।
पुत्रोपे विजानीया पूर्वं प्रथमद्वयि ॥ १६६ ॥

माता पिता वा दद्यातां यमद्भिः पुत्रमापदि ।

सदृशं प्रीतिसंयुक्तं स ज्ञेयो दत्रिमः सुतः ॥ १६८ ॥

आपत्तादे मातापिता पौतानी जन्तितानाने प्रयत्नता-
पूर्वक अने पालीना स इत्य साथे के पुत्रनु मन आपे, ते
दत्रिम (दत्तक) पुत्र जल्यो. १६८

सदृशं तु प्रकुर्याद्यं गुणदोषविचक्षणम् ।

पुत्रं पुत्रगुणैर्युक्तं स विज्ञेयश्च कृत्रिमः ॥ १६९ ॥

पौतानी जन्तना, गुणदोषने ज्ञानुनारा अने पुत्रना
गुणोत्थी युक्त जेवा के पुत्रने भाजस पौतानो पुत्र इरी गणे
तेने कृत्रिम पुत्र जल्यो. १६९

उत्पद्यते गृहे थरय न च ज्ञायेत कस्य सः ।

स गृहे गृह उत्पन्नस्तस्य स्वाधरय तल्पजः ॥ १७० ॥

डाईना परभां अभुक्त झीने जेः पुत्र जन्ने अने ते पुत्र
सन्ततीय होना छतां ते डाईना के अनी जाण न गणे, ते
परभां जनी झीने जे जन्तया होय, तेना जे गृहोत्पन्न पुत्र
इहेवाय. १७०

मातापितृभ्यामुत्सृष्टं तपोरन्यतरेण वा ।

यं पुत्रं परिगृह्णीषादपदिदुः स उच्यते ॥ १७१ ॥

मातापिताज्ज अथवा तेमनागाना जेः डाई परभां जे
दीया होय अने झीने डाई पुत्र तेने स्वीकारे जे. तेने पुत्र
तेने स्वीकारनारना अपदिद पुत्र इहेवाय. १७१

पितृवेदमनि कन्या तु य पुत्रं जनयेद्दत्तः ।

तं कानीनं वदेन्नास्ति योदुः कन्यामसुतस्यम् ॥ १७२ ॥

જે કન્યા પિતાને ઘેર એકાંતમાં કોઈ પુત્રને જન્મ આપે છે, તે કન્યાને થયેલા એ પુત્રને 'કાનીન' નામે યોગ્યપદનાં આવે છે અને એ તે કન્યાને પરણનારનો પુત્ર ગણાય છે. ૧૭૨

યા ગર્ભિણી સંસ્ક્રિયતે જ્ઞાતાજ્ઞાતાપિ વા સર્તા ।

વોદુઃ સ ગર્ભો ભવતિ સહોદ ઇતિ ચોચ્યતે ॥ ૧૭૩ ॥

ગર્ભવતી તરીકે જાણીતી કે અજાણીતી એવી કોઈ સ્ત્રીને વિવાહ-સંસ્કાર થાય, તે તેનો તે ગર્ભ તે સ્ત્રીને પરણનાર પતિનો થાય અને તે સહોદ પુત્ર કહેવાય. ૧૭૩

ક્રીર્ણીઘાઘસ્ત્વપત્યાર્થ માતાપિત્રોર્યમન્તિકાત્ ।

સ ક્રીતકઃ સુતસ્તસ્ય સદશોઽસદશોઽપિ વા ॥ ૧૭૪ ॥

પુત્ર ઘાખણ જે સન્નતિ કે પરન્નતિ પુત્રને તેનાં માતા-પિતા પાસેથી લેવાનો લેવામાં આવે તે તે ક્રીતક પુત્ર કહેવાય છે. ૧૭૪

યા પત્યા વા પરિત્યક્તા વિધવા વા સ્વયેચ્છયા ।

ઉત્પાદયેત્પુનર્ભૂત્વા સ પૌનર્ભવ ઉચ્યતે ॥ ૧૭૫ ॥

પતિથી ત્યજાયેલી અથવા વિધવા થયેલી સ્ત્રી સ્વેચ્છા પૂર્વક પુનર્લગ્ન કરી જે પુત્રને જન્મ આપે, તે પુત્ર પૌનર્ભવ કહેવાય છે. ૧૭૫

સા ચેદક્ષતયોનિઃ સ્યાદ્દત્તપ્રત્યાગતાઽપિ વા ।

પૌનર્ભવેન ભર્ત્રા સા પુનઃ સંસ્કારમર્હતિ ॥ ૧૭૬ ॥

તે સ્ત્રી જે અક્ષતયોનિ હોય તે પુનર્લગ્ન કરનાર પતિ સાથે તે કરી વિવાહસંસ્કારને યોગ્ય છે. તે જે એક પતિને છોડી બીજા પાસે ગઈ હોય અને પાછી મૂળ પતિ પાસે આવી હોય તે મૂળ પતિ સાથે તે કરી વિવાહસંસ્કાર કરવાને યોગ્ય છે.

માતાપિતૃવિહીનો યસ્ત્યક્તો વા સ્યાદકારણાત્ ।

આત્માનં સ્પર્શયેઘસ્મૈ સ્વયંદત્તસ્તુ સ સ્મૃતઃ ॥ ૧૭૭ ॥

જે પુત્ર માતાપિતાથી વિહીન હોય અથવા જે વગરકારણે
ત્યજ્યેલો હોય, તે પુત્ર પોતે જ પોતાને કામને અર્પિત
કરે તો તેને સ્વયંદત્ત પુત્ર કહ્યો છે. ૧૭૭

યં બ્રાહ્મણસ્તુ શૂદ્રાયાં કામાદુત્પાદયેત્સુતમ્ ।

સ પારયન્નેવ શવસ્તસ્માત્પારશવઃ સ્મૃતઃ ॥ ૧૭૮ ॥

બ્રાહ્મણ કામને વશ થઈ વિવાહિત શૂદ્રાને વિશે જે પુત્ર
પેદા કરે, તે જીવતાં છતાં મૂઆ જવો છે, તેને 'પારશવ' કહે છે.

દાસ્યાં વા દાસદાસ્યાં વા યઃ શૂદ્રસ્ય સુતો ભવેત્ ।

સોઽનુજ્ઞાતો હરેદંશમિતિ ધર્મો વ્યવસ્થિતઃ ॥ ૧૭૯ ॥

દાસીમાં કે દાસની સ્ત્રીમાં શૂદ્રનો જે પુત્ર જન્મે,
તે પિતાની આજ્ઞાથી પોતાનો મિલકતભાગ લે, એવી
ધર્મવ્યવસ્થા છે. ૧૭૯

ક્ષેત્રજાદીન્સુતાનેતાનેકાદશ યથોદિતાન્ ।

પુત્રપ્રતિનિર્ધાનાહુઃ ક્રિયાલોપાન્મનીપિણઃ ॥ ૧૮૦ ॥

ક્ષેત્રજ આદિ જે આ અગિયાર પુત્રો કહ્યા છે, તેમને વિદ્વા-
નોએ શ્રાદ્ધાદિ ક્રિયાઓનો લોપ ન થાય તેટલા સારુ પુત્રના
પ્રતિનિર્ધારણ ગણ્યા છે. ૧૮૦

ય એતેઽભિહિતાઃ પુત્રાઃ પ્રસજ્ઞાદન્યવીજજાઃ ।

યસ્ય તે વીજતો જાતાસ્તસ્ય તે નેતરસ્ય તુ ॥ ૧૮૧ ॥

આ પ્રસજે, અન્યના બીજથી જન્મેલા જે પુત્રોનું વર્ણન
કર્યું છે, તે જેના બીજથી જન્મ્યા હોય તેનાજ પુત્રો છે,
બીજના નથીજ. ૧૮૧

જે કન્યા પિતાને ઘેર એકાંતમાં કોઈ પુત્રને જન્મ આપે છે, તો કન્યાને થયેલા એ પુત્રને 'કાનીન' નામે ઓળખવામાં આવે છે અને એ તે કન્યાને પરણનારનો પુત્ર ગણાય છે. ૧૭૨

યા ગર્ભિણી સંસ્ક્રિયતે જ્ઞાતાજ્ઞાતાપિ વા સતી ।

વોદુઃ સ ગર્ભો ભવતિ સહોદ ઇતિ ચોચ્યતે ॥ ૧૭૩ ॥

ગર્ભવતી તરીકે જાણીતી કે અજાણીતી એવી કોઈ સ્ત્રીનો વિવાહ-સંસ્કાર થાય, તો તેનો તે ગર્ભ તે સ્ત્રીને પરણનાર પતિનો થાય અને તે સહોદ પુત્ર કહેવાય. ૧૭૩

ક્રીર્ણાઘાઘસ્ત્વપત્યાર્થ માતાપિત્રોર્થમન્તિકાત્ ।

સ ક્રીતકઃ સુતસ્તસ્ય સદ્દશોઽસદ્દશોઽપિ વા ॥ ૧૭૪ ॥

પુત્ર ઘાખલ જે સન્નતિ કે પરન્નતિ પુત્રને તેનાં માતા પિતા પાસેથી વેચાતો લેવામાં આવે તો તે ક્રીતક પુત્ર કહેવાય છે. ૧૭૪

યા પત્યા વા પરિત્યક્તા વિધવા વા સ્વયેચ્છયા ।

ઉત્પાદયેત્પુનર્ભૂત્વા સ પૌનર્ભવ ઉચ્યતે ॥ ૧૭૫ ॥

પતિથી ત્યજાયેલી અથવા વિધવા થયેલી સ્ત્રી સ્વેચ્છા પૂર્વક પુનર્જન્ન કરી જે પુત્રને જન્મ આપે, તે પુત્ર પૌનર્ભવ કહેવાય છે. ૧૭૫

સા ચેદક્ષતયોનિઃ સ્યાદ્દત્તપ્રત્યાગતાઽપિ વા ।

પૌનર્ભવેન ભર્ત્વા સા પુનઃ સંસ્કારમર્હતિ ॥ ૧૭૬ ॥

તે સ્ત્રી જે અક્ષતયોનિ હોય તો પુનર્જન્ન કરનાર પતિ સાથે તે ફરી વિવાહસંસ્કારને યોગ્ય છે. તે જે એક પતિને છોડી બીજા પાસે ગઈ હોય અને પાછી મૂળ પતિ પાસે આવી હોય તો મૂળ પતિ સાથે તે ફરી વિવાહસંસ્કાર કરવાને યોગ્ય છે.

मातापितृविहीनो यस्त्यक्तो वा स्यादकाङ्क्षान् ।

आन्मानं स्पर्शयेद्यस्मै रथयंदत्तस्तु न स्मृतः ॥ १७७ ॥

ॐ पुत्र मातपिताथी विहीन होय अथवा ॐ यमशान्ति
त्यन्त्येको होय, ते पुत्र पोते ॐ पोताने श्रद्धेने अपिर्न
श्रे तो तेने स्वय दत्त पुत्र श्यो छे. १७७

यं ब्राह्मणस्तु शूद्रायां कामादुत्पादयेत्सुतम् ।

स पाण्यन्नेन श्वस्तसात्पारश्वः स्मृतः ॥ १७८ ॥

श्राद्धाय प्राग्ने वश थर्द विनादित शूद्राने पिशे ॐ पुत्र
पेदा श्रे, तं श्वतां श्वतां भूया श्रेथो छे, तेने 'पाण्यन' श्रे छे

दास्यां वा दासदास्यां वा यः शूद्रस्य सुतो भवेत् ।

सोऽनुजानो हरेदंशमिति धर्मो व्यवस्थितः ॥ १७९ ॥

दासीनां ३ दासनी शीनां शूद्रना ॐ पर दत्ते,
ते पितानी आनाथी पोताने निराश्वनाय ते शी
धर्म व्यवस्था छे. १७९

क्षेत्रजादीन्सुतानेतानेकादश यथोदितान् ।

पुत्रप्रतिनिधीनाहुः क्रियालोपात्मनीपिणः ॥ १८० ॥

क्षेत्र ॐ आदि ॐ आ अगिया ॐ व से ३१३ छे, वेगने १, १
नाने श्राद्धादि क्रियायांना तोप न पाय नदत्त पाय ॐ
पतिनिधिश्य गणुया छे. १८०

य एतेऽभिदिताः पुत्राः प्रसङ्गादन्यबीजजाः ।

यस्य ते बीजतो जातास्तस्य ते नेतरस्य तु ॥ १८१ ॥

या प्रसजे, अगना पीकरी यन्नेजा ॐ अने १, १
मुं छे, ते दना पीकरी यन्नेजा होय तेने १, १
पीकरी यन्नेजा ॐ १८१

જો કન્યા પિતાને ઘેર એકાંતમાં ડોઠ પુત્રને જન્મ આપે છે, તો કન્યાને થયેલા એ પુત્રને 'કાનીન' નામે ઓળખવામાં આવે છે અને એ તે કન્યાને પરણનારનો પુત્ર ગણાય છે. ૧૭૨

યા ગર્ભિણી સંસ્ક્રિયતે જ્ઞાતાજ્ઞાતાપિ વા સર્વા ।

વોહુઃ સ ગર્ભો ભવતિ સહોદ્ર ઇતિ ચોચ્યતે ॥ ૧૭૩ ॥

ગર્ભવતી તરીકે જાણીતી કે અજાણીતી એવી કોઈ સ્ત્રીનો વિવાહ-સંસ્કાર થાય, તો તેનો તે ગર્ભ તે સ્ત્રીને પરણનાર પતિનો થાય અને તે સહોદ્ર પુત્ર કહેવાય. ૧૭૩

ક્રીણીવાદ્યસ્ત્વપત્યાર્થ માતાપિત્રોર્યમન્તિકાત્ ।

સ ક્રીતકઃ સુતસ્તસ્ય સદૃશોઽસદૃશોઽપિ વા ॥ ૧૭૪ ॥

પુત્ર લાખણ જે સન્નતિ કે પરન્નતિ પુત્રને તેનાં માતા પિતા પાસેથી લેવાનો લેવામાં આવે તો તે ક્રીતક પુત્ર કહેવાય છે. ૧૭૪

યા પત્યા વા પરિત્યક્તા વિધવા વા સ્વયેચ્છયા ।

ઉત્પાદયેત્પુનર્ભૂત્વા સ પૌનર્ભવ ઉચ્યતે ॥ ૧૭૫ ॥

પતિથી ત્યજાયેલી અથવા વિધવા થયેલી સ્ત્રી સ્વેચ્છા પૂર્વક પુનર્લગ્ન કરી જે પુત્રને જન્મ આપે, તે પુત્ર પૌનર્ભવ કહેવાય છે. ૧૭૫

સા ચેદક્ષતયોનિઃ સ્યાદ્દતપ્રત્યાગતાઽપિ વા ।

પૌનર્ભવેન ભર્ત્વા સા પુનઃ સંસ્કારમર્હતિ ॥ ૧૭૬ ॥

તે સ્ત્રી જે અક્ષતયોનિ હોય તો પુનર્લગ્ન કરનાર પુત્ર સાથે તે ફરી વિવાહ-સંસ્કારને થાય છે. તે જે એક પતિને છોડીને બીજા પાસે ગઈ હોય અને પાછી નૂળ પતિ પાસે આવી તો નૂળ પતિ સાથે તે ફરી વિવાહ-સંસ્કાર કરવાને યોગ્ય

માતાપિતૃવિહીનો યસ્ત્યક્તો વા સ્યાદકારણાત્ ।

આત્માનં સ્પર્શયેદ્યસ્મૈ સ્વયંદત્તસ્તુ સ સ્મૃતઃ ॥ ૧૭૭ ॥

જે પુત્ર માતાપિતાથી વિહીન હોય અથવા જે વગરકારણે
અન્યથેલો હોય, તે પુત્ર પોતે જ પોતાને કાઠને અર્પિત
કરે તો તેને સ્વયંદત્ત પુત્ર કહ્યો છે. ૧૭૭

યં વ્રાહ્મણસ્તુ શૂદ્રાયાં કામાદુત્પાદયેત્સુતમ્ ।

સ પારયન્નેવ શવસ્તસાત્પારશવઃ સ્મૃતઃ ॥ ૧૭૮ ॥

બ્રાહ્મણ કામને વશ થઈ વિવાહિત શૂદ્રાને વિશે જે પુત્ર
પેદા કરે, તે છવતાં છતાં મૂઝા જેવો છે, તેને 'પારશવ' કહે છે.

દાસ્યાં વા દાસદાસ્યાં વા યઃ શૂદ્રસ્ય સુતો ભવેત્ ।

સોઽનુજ્ઞાતો હરેદંશમિતિ ધર્મો વ્યવસ્થિતઃ ॥ ૧૭૯ ॥

દાસીમાં કે દાસની સ્ત્રીમાં શૂદ્રનો જે પુત્ર જન્મે,
તે પિતાની આગ્રાથી પોતાનો મિલકતભાગ લે, એવી
ધર્મવ્યવસ્થા છે. ૧૭૯

ક્ષેત્રજાદીન્સુતાનેતાનેકાદશ યથોદિતાન્ ।

પુત્રપ્રતિનિધીનાહુઃ ક્રિયાલોપાન્મનીપિણઃ ॥ ૧૮૦ ॥

ક્ષેત્રજા આદિ જે આ અગિયાર પુત્રો કહ્યા છે, તેમને વિદ્વા-
નોએ શ્રાદ્ધાદિ દ્વિયાગ્નોનો લોપ ન થાય તેટલા સારુ પુત્રના
પ્રતિનિધિરૂપ ગણ્યા છે. ૧૮૦

ય एतेऽभिहिताः पुत्राः प्रसङ्गादन्यबीजजाः ।

यस्य ते बीजतो जातास्तस्य ते नेतरस्य तु ॥ ૧૮૧ ॥

આ પ્રસંગે, અન્યના બીજથી જન્મેલા જે પુત્રોનું પર્યાન
કર્યું છે, તે જના બીજથી જન્મ્યા હોય તેનાજ પુત્રો છે,
બીજના નથીજ. ૧૮૧

કોઈ અપુત્ર મરી જાય, તો તેના ગોત્રમાંથી એક પુત્ર લેવો અને મરનારનું જે ધન હોય તે તેને સુપન્ન કરવું. ૧૯૦

દ્વૌ તુ યૌ વિવદેયાતાં દ્વાભ્યાં જાતૌ સ્ત્રિયા ધને ।

તયોર્યદ્યસ્ય પિત્ર્યં સ્યાત્તત્સ ગૃહ્ણીત નૈતરઃ ॥ ૧૯૧ ॥

એક સ્ત્રીમાં જે પુરુષોથી થયેલા જે પુત્રો જે મિલકત વિશે ઝગડો કરે, તો તે ધન જેના પિતાનું હોય તે તે ધનને લે, બીજો પુત્ર તે ન લે. ૧૯૧

જનન્યાં સંસ્થિતાયાં તુ સમં સર્વે સહોદરાઃ ।

મજેરન્માતૃકં રિક્થં મગિન્યશ્ચ સનામયઃ ॥ ૧૯૨ ॥

માતા ગુજરી જતાં, સર્વ સગા ભાઈઓએ તથા બહેનોએ માતાની મિલકત સરખે ભાગે વહેંચી લેવી. ૧૯૨

યાસ્તાસાં સ્યુર્દુહિતરસ્તાસામપિ યથાર્હતઃ ।

માતામહ્યા ધનાત્કિશ્ચિત્પ્રદેયં પ્રીતિપૂર્વકમ્ ॥ ૧૯૩ ॥

તે બહેનોને જે દીકરીઓ હોય, તેમને પણ યોગ્યતા પ્રમાણે આજી (માની મા)ના ધનમાંથી કંઈક પ્રીતિપૂર્વક આપવું.

અધ્યગ્ન્યધ્યાવાહનિકં દત્તં ચ પ્રીતિકર્મણિ ।

ત્રાતૃમાતૃપિતૃપ્રાપ્તં પાઙ્કિધં સ્ત્રીધનં રમૃતમ્ ॥ ૧૯૪ ॥

અધ્યગ્નિ (વિવાહ વખતે અગ્નિ સમક્ષ પિતા આદિએ આપેલું) ધન, અધ્યાવાહનિક (લગ્ન પછી સાસરે જતી વખતે મળેલું) ધન, પ્રીતિપૂર્વક આપવામાં આપેલું ધન, ભાઈ તરફથી, માતા તરફથી અને પિતા તરફથી મળેલું ધન—એમ ૪ પ્રકારનું સ્ત્રીધન કહ્યું છે. ૧૯૪

નહિ કર્ષે, તેમ પોતાના ધનમાંથીય પોતાના પતિની આજ્ઞા વિના કંઈ ધરેલાં ગાંઠાં ન કરાવવાં. ૧૬૯

પત્યૌ જીવતિ ચઃ સ્ત્રીભિરલઙ્કારો ધૃતો ભવેત્ ।

ન તં મજેરન્દ્યાયાદા મજમાનાઃ પતન્તિ તે ॥ ૨૦૦ ॥

સ્ત્રીઓ પતિના છવતાં જે અલંકારો પહેરતી હોય, તે વારસદારોએ ઉતગતી લેવાં નહિ. તેમ કરનારો પતિ થાય છે. ૨૦૦

અનંશૌ ક્લીવપતિતૌ જાત્યન્ધવધિરૌ તથા ।

ઉન્મત્તજહમૂકાથ ચ કેચિન્નિરિન્દ્રિયાઃ ॥ ૨૦૧ ॥

નપુંસક, પતિત, જન્માંધ, બહેરો, ગાંઠો, શ્વેકક, મૂનો અને જે નિરિન્દ્રિય હોય, તે સૌ પિતાની મિશકતના વાસ્થ થઈ શકતા નથી. ૨૦૧

સર્વેપામપિ તુ ન્યાય્યં દાતું શક્ત્યા મનીષિણા ।

ગ્રાસાચ્છાદનમત્યન્તં પતિતૌ હૃદદહ્નુવેત્ ॥ ૨૦૨ ॥

પરંતુ વિદ્યાને યથાશક્તિ અને યથાન્યાય એ સૌને છવતાં સુધી ખાનપાન અને વસ્ત્રાદિ આપવાં. તે નહિ આપનારો પતિ થાય છે. ૨૦૨

યદ્યથિતા તુ દારૈઃ સ્યાન્ક્લીનાદીનાં કથંચન ।

તેષામુત્પન્નતન્તૂનામપત્યં દાયમર્હતિ ॥ ૨૦૩ ॥

જો નપુંસક આદિ કેમેય પત્ની કરવા ઇચ્છે, તો તેમને યેલા ક્ષેત્રજ પુત્રના પુત્રને વારસાનો હક રહે. ૨૦૩

યત્કિંચિત્પિતરિ ગ્રેતે ધનં જ્યેષ્ઠોઽધિગચ્છતિ ।

ભાગો યદ્ધીયમાં તન્ન યદિ ત્રિદ્યાનુપાલિતઃ ॥ ૨૦૪ ॥

यद्ये एव विक्रमंरया नातंनत व्यातरो धनम् ।

न शोचत इति श्रुतंरयो ज्येष्ठः कुटीन रीनकम् ॥ २१४ ॥

यदि एव विक्रमंरया नातंनत व्यातरो धनम् ।
न शोचत इति श्रुतंरयो ज्येष्ठः कुटीन रीनकम् ॥ २१४ ॥
यदि एव विक्रमंरया नातंनत व्यातरो धनम् ।
न शोचत इति श्रुतंरयो ज्येष्ठः कुटीन रीनकम् ॥ २१४ ॥

प्राणान्नाशंश्चक्षुःश्रवणं च संशयम् ।

न पुत्रवामं विषयं पिता न्यायं कथंचन ॥ २१५ ॥

यद्ये एव विक्रमंरया नातंनत व्यातरो धनम् ।
न शोचत इति श्रुतंरयो ज्येष्ठः कुटीन रीनकम् ॥ २१४ ॥
यदि एव विक्रमंरया नातंनत व्यातरो धनम् ।
न शोचत इति श्रुतंरयो ज्येष्ठः कुटीन रीनकम् ॥ २१४ ॥

इत्ये त्रिभागाजितस्तु पि यथेव हरेद्धनम् ।

संश्रुष्टारंन वा ये रपुषिभजेत न तैः सह ॥ २१६ ॥

यद्ये एव विक्रमंरया नातंनत व्यातरो धनम् ।
न शोचत इति श्रुतंरयो ज्येष्ठः कुटीन रीनकम् ॥ २१४ ॥
यदि एव विक्रमंरया नातंनत व्यातरो धनम् ।
न शोचत इति श्रुतंरयो ज्येष्ठः कुटीन रीनकम् ॥ २१४ ॥

जनमत्यस्य पुत्रस्य माता दापमवामुयात् ।

मातर्यपि च पुत्रायां पितुर्माता हरेद्धनम् ॥ २१७ ॥

यद्ये एव विक्रमंरया नातंनत व्यातरो धनम् ।
न शोचत इति श्रुतंरयो ज्येष्ठः कुटीन रीनकम् ॥ २१४ ॥
यदि एव विक्रमंरया नातंनत व्यातरो धनम् ।
न शोचत इति श्रुतंरयो ज्येष्ठः कुटीन रीनकम् ॥ २१४ ॥

प्रणे भने च सर्वस्मिन्प्रपिभक्ते यथाविधि ।

पथादृश्येत यन्किञ्चित्सर्वं समतां नयेत् ॥ २१८ ॥

यद्ये एव विक्रमंरया नातंनत व्यातरो धनम् ।
न शोचत इति श्रुतंरयो ज्येष्ठः कुटीन रीनकम् ॥ २१४ ॥
यदि एव विक्रमंरया नातंनत व्यातरो धनम् ।
न शोचत इति श्रुतंरयो ज्येष्ठः कुटीन रीनकम् ॥ २१४ ॥

વક્ત્રં પત્રમલક્ષારં કૃતાન્નમુદકં સ્ત્રિયઃ ।

યોગક્ષેમં પ્રચારં ચ ન ત્રિભાજ્યં પ્રવક્ષતે ॥ ૨૧૯ ॥

વસ્ત્ર, વાહન, અલંકાર, પકવાન, ફવા, દાસી, મતી, પુરોહિત, છત્ર, આમર અને ધરનો પ્રવેશમાર્ગ, એટલાના ભાગ ન પડાય, એમ કહ્યું છે. ૨૧૯

અયમુક્તો વિભાગો વઃ પુત્રાણાં ચ ક્રિયાવિધિઃ ।

ક્રમશઃ ક્ષેત્રજાદીનાં દ્યૂતધર્મં નિવોદ્યત ॥ ૨૨૦ ॥

આ તમને ક્ષેત્રજ આદિ પુત્રોના વારના વિશે તેમજ તેમની ક્રિયાવિધિ વિશે અનુક્રમે કહ્યું. હવે જુગાર મથથી વ્યવસ્થા સાંભળો. ૨૨૦

જુગાર અથ કહેવો—

દ્યૂતં સગાહ્યં ચૈવ રાજા રાટ્નાન્નિવારયેત્ ।

રાજાન્તકરણાવેતૌ ઢૌ દોષૌ પૃથિવીક્ષિતામ્ ॥ ૨૨૧ ॥

રાજાએ તૂત અને સમાર્પ્ય એ બંનેને દેશમાંથી દૂર કરવાં. કેમકે, પૃથ્વીપતિના એ બંને દોષો તેના રાજાનો નાશ કરનારા છે ૨૨૧

પ્રકાશમેતત્તાસ્કર્યં યદ્દેવનસમાહૃયૌ ।

તયોર્નિન્યં પ્રતિઘાતે નૃપતિર્યત્નવાન્મહેત ॥ ૨૨૨ ॥

દ્યૂત અને સમાર્પ્ય એ બંને ઉઘાટી ચોરી છે; રાજાની એમનો નાશ કરવામાં પ્રયત્નશીલ રહેવું ૨૨૨

અપ્રાણિનિર્યત્ક્રિયતે તલ્લોકે દ્યૂતમુચ્યતે ।

પ્રાણિભિઃ ક્રિયતે યસ્તુ સ વિજેયઃ સગાહ્યઃ ॥ ૨૨૩ ॥

પ્રાણગદિત વસ્તુઓથી (પાસા, એમડાં, વગેરેથી) જીતવા

રમાય છે, તે ઘૂત કહેવાય છે: અને પ્રાણીઓ (ગાય, બકરી, વગેરે) થી જે હારજીત રમાય છે, તે સમાધવ્ય અણુવો. ૨૨૩

ઘૂતં સમાહ્યં ચૈવ યઃ હુર્યાત્કારયેત વા ।

તાન્સર્વાન્યાતયેદ્રાજા શૂદ્રાંશ્ચ દ્વિજલિઙ્ગિનઃ ॥ ૨૨૪ ॥

જ્યો ઘૂત કે સમાધવ્ય સ્વયં રમે કે બીજને રમાડે, તે સૌને તેમજ બ્રાહ્મણવેશી શૂદ્રોને રાજ્યે શિક્ષા કરવી ૨૨૪

ક્ષિતવાન્કુશીલવાન્ કૂરાન્પાપણ્ડસ્થાંશ્ચ માનવાન્ ।

વિકર્મસ્થાઞ્છૌણ્ડિકાંશ્ચ ક્ષિપ્રં નિર્વાસયેત્પુરાત્ ॥ ૨૨૫ ॥

બુગારી, બવાયા, ઘાતથી, પાપંદી, અવળાં કરમ કરનારા તથા ક્ષાલ એ લોહોને રાજ્યે તક્કાલ નગર બહાર કાઢવા.

एते राष्ट्रे वर्तमाना राज्ञः प्रच्छन्नतस्कराः ।

- વિકર્મક્રિયયા નિત્યં વ્રાધન્તે ભદ્રિકાઃ પ્રજાઃ ॥ ૨૨૬ ॥

કેમ્કે, રાજના રાજ્યમાં તેઓ છૂપા ચોર જેવા રહે છે અને પોતાનાં અવળાં આચરણોથી તેઓ ભદ્ર પ્રજાને નિત્ય બાધા કરે છે ૨૨૬

घूतमेतत्पुरा कल्पे दृष्टं वैरकरं महत् ।

तस्माद् घूतं न सेवेत हास्यार्थमपि बुद्धिमान् ॥ ૨૨૭ ॥

પહેલા કલ્પમાંય આ ઘૂત મહાવૈર કરાવનારું અનુભવાયુ છે તેથી બુદ્ધિમાને વિનોદને અર્થે પણ ઘૂતનું સેવન કરવું નહિ ૨૨૭

प्रच्छन्नं वा प्रकाशं वा तन्निषेवेत यो नरः ।

तस्य दण्डविकल्पः स्याद्यથેष्टं नृपतेस्तथा ॥ ૨૨૮ ॥

જે માણસ છાની કે છતી રીતે જૂગડુ રમે, તેને રાજ્યે યથેષ્ટ દંડની અજ કરવી. ૨૨૮

वस्त्रं पत्रमलङ्कारं कृतान्नमुदकं त्रियः ।
 योगक्षेमं प्रचारं च न त्रिभाज्यं प्रचक्षते ॥ २१९ ॥
 वस्त्र, पादुका, अलङ्कार, पदवान्न, इवा, दासी, मन्त्री,
 पुरोहित, छत्र, आमर अने धरनो प्रवेशमार्ग, अष्टद्वारा लान
 न पडाय, अने उद्युं छे २१९

अयमुक्तो विभागो वः पुत्राणां च क्रियाविधिः ।

क्रमशः क्षेत्रजादीनां द्यूतधर्मं निबोधत ॥ २२० ॥

आ तमने क्षेत्रज आदि पुत्रोना वारसा विशे तेमज
 तेमनी क्रियाविधि विशे अनुक्रमे उद्युं. इमे जुगार मपथी
 व्यवस्था सांभणो. २२०

जुगार अध उरवो—

द्यूतं समाह्वयं चैव राजा राष्ट्रान्निवारयेत् ।

राजान्तकरणावेतौ द्वौ दोषौ पृथिवीक्षिताम् ॥ २२१ ॥

राज्ये द्यूत अने सभाक्षय अने अनेने देशमार्थी इर
 इरवां. इभडे, पृथ्वीपतिना अने अने दोषो तेना राज्यातो
 नाश इरनारा छे २२१

प्रकाशमेतत्तास्कर्यं यद्देवनसमाह्वयौ ।

तयोर्निन्यं प्रतिघाते नृपतिर्यत्नवान्भवेत् ॥ २२२ ॥

द्यूत अने सभाक्षय अने अने उधाडी गौरी छे; गन्ती
 अमनो नाश इरवाभां प्रयत्नशील शठेवुं. २२२

अप्राणिभिर्यत्क्रियते तल्लोके द्यूतमुच्यते ।

प्राणिभिः क्रियते यस्तु स विजेयः समाह्वयः ॥ २२३ ॥

पाण्डित वस्तुअर्थी (पासा, योगडां, वगेथी) २२३

रमाय छे, ते पूत इडेवाय छे, अने प्राणींचे ॥ (गाय, अडरी,
 वगैरे) थी ते वा-छत रमाय छे, ते मनाडवय आणुये. २२३

ग्रतं समाह्वयं चैव यः पुर्यान्नासयेत् वा ।

तान्सर्वान्घातयेद्राजा जड्रांश्च डिञ्जलिङ्गिनः ॥ २२४ ॥

व्हंवा घूत इ मनाडवय - थं अं इ जीवने रमाटे, ते
 सीने तेमळ आणुयेची शद्रोने मळजे निज्ञा इवी. २२४

कितयान्कुशीलवान् करान्पापण्डस्थांश्च नानसान् ।

विकर्मस्वान्छौण्डिकांश्च क्षिपं निर्वासयेत्पुरान् ॥ २२५ ॥

जुगारी, लवाया, घातग्री, पाण ही, अलगां इम इरनाग
 तथा इवाश्च अ जेडाने मळजे तळाव नगर पाडा इडवा.

एते राष्ट्रे वर्तमाना राज्ञः प्रच्छन्नतस्त्रराः ।

विकर्मक्रियया नित्यं बाधन्ते भद्रिकाः प्रजाः ॥ २२६ ॥

डेभेड, मळना राज्यानां तेज्या छूपा आठ जेवा रडे छे
 अने पोतानां अलगां आचगोयाची तेज्या लड प्रजने नित्य
 आधा इ छे २२६

घृतमेतत्पुरा कल्पे दृष्टं वैरकरं महत् ।

तस्माद् घृतं न सेवेत हास्यार्थमपि वृद्धिमान् ॥ २२७ ॥

पाडेला इत्यनांय ज्या घूत मडावैर इरावतारुं अनुल-
 वायु छे तेथी वृद्धिमाने विनोदने अर्थ पाण घूतनु सेवन
 इवुं नदि. २२७

प्रच्छन्नं वा प्रकाशं वा तन्निषेवेत यो नरः ।

तस्य दण्डविकल्पः स्याद्यथेष्टं नृपतेस्तथा ॥ २२८ ॥

जे मालय छानी इ छती रीते जूगडु अं, तेने राज्या
 यथेच्छ इ छती मळ इवी. २२८

વસ્તં પત્રમલક્ષ્ઠારં કૃતાન્નમુદકં ત્વિયઃ ।

યોગક્ષેમં પ્રચારં ચ ન ત્રિભાજ્યં પ્રવક્ષતે ॥ ૨૧૯ ॥

વસ્ત્ર, વાહન, અલંકાર, પકવાન, દ્વા, દાસી, મંત્રી, પુરોહિત, છત્ર, આમર અને ધરનો પ્રવેશમાર્ગ, એટલાના જાન ન પડાય, એમ કહ્યું છે. ૨૧૯

અયમુક્તો વિભાગો વઃ પુત્રાણાં ચ ક્રિયાવિધિઃ ।

ક્રમશઃ ક્ષેત્રજાદીનાં દ્યૂતધર્મં નિવોઘત ॥ ૨૨૦ ॥

આ તમને ક્ષેત્રજ આદિ પુત્રોના વાર્યા વિશે તેમજ તેમની ક્રિયાવિધિ વિશે અનુક્રમે કહ્યું છે. બુગાર મપથી વ્યવસ્થા સાંભળો. ૨૨૦

બુગાર મપ કહેવો—

દ્યૂતં સમાહ્વયં ચૈવ રાજા રાટ્યાન્નિવારયેત્ ।

રાજાન્તકરણાવેતૌ દ્વૌ દોષૌ પૃથિવીક્ષિતામ્ ॥ ૨૨૧ ॥

રાજ્યએ દ્યૂત અને સમાહ્વય એ બંનેને દેશમાંથી દૂર કરવાં. કેમકે, પૃથ્વીપતિના એ બંને દોષો તેના રાજ્યનો નાશ કરનારા છે. ૨૨૧

પ્રકાશમેતત્તાસ્કર્યં યદેવનસમાહ્વયૌ ।

તયોર્નિત્યં પ્રતિઘાતે નૃપતિર્યત્નવાન્ભવેત ॥ ૨૨૨ ॥

દ્યૂત અને સમાહ્વય એ બંને ઉઘાડી ચોરી છે; રાજ્યએ એમનો નાશ કરવામાં પ્રયત્નશીલ રહેવું. ૨૨૨

અપ્રાણિભિર્યત્ક્રિયતે તલ્લોક્રે દ્યૂતમુચ્યતે ।

પ્રાણિભિઃ ક્રિયતે યસ્તુ સ વિજ્ઞેયઃ સમાહ્વયઃ ॥ ૨૨૩ ॥

પ્રાણરહિત વસ્તુઓથી (પાસા, એગ્રાં, વગેરેથી) ન બુગાર

રમાય છે. તે ઘૂત કહેવાય છે અને પ્રાણીઓ (ગાય, બકરી, વગેરે) પી શકે તેવા રનાપ છે, તે અનાલયમ અભયો. ૨૨૩

ઘૂતં સમાહ્વયં ચૈવ યઃ કુર્યાત્કારયેત વા ।

તાન્સર્વાન્વાતયેદ્રાજા મદ્રાંધ દ્વિજલિદ્ધિનઃ ॥ ૨૨૪ ॥

તેઓ ઘૂત કે અનાલયમ સ્વયં રમે કે બીજાને રમાડે. તે સૌને તેમજ પ્રાણીઓની શબ્દોને રાજાએ સિક્ષા કરવી ૨૨૪

ક્ષિતવાન્કુશીલનાન્ સૂરાન્પાષણ્ડસ્થાંધ નાનવાન્ ।

વિકર્મસ્થાઞ્છૌષ્ણિકાંન્ ક્ષિપ્રં નિર્વાસયેત્પુરાન્ ॥ ૨૨૫ ॥

બુગારી, બવાયા, માતશ્રી. પાષાંડી, અવળાં કમ્બ કરનારા તથા ક્ષાણ એ જોડાને રાજાએ તલાક નગર બહાર કાઢવા.

एते राट्टे वर्तमाना राजः प्रच्छन्नतस्कराः ।

विकर्मक्रियया नित्यं बाधन्ते भद्रिकाः प्रजाः ॥ ૨૨૬ ॥

કર્મક્ર, રાજતા રાજ્યમાં તેઓ છૂપા ચોર જેવા રહે છે અને પોતાનાં અવળાં આચરણોથી તેઓ બદ્ધ પ્રજાને નિત્ય બાધા કરે છે. ૨૨૬

घृतमेतत्पुरा कल्पे दष्टं वैरकरं महत् ।

तस्माद् घृतं न सेवेत हास्यार्धमपि बुद्धिमान् ॥ ૨૨૭ ॥

પહેલા કલ્પમાં આ ઘૂત મહાવૈર કાવનારુ અતુલવાયુ છે. તેથી બુદ્ધિમાને વિનોદને અર્થે પણ ઘૂતનું સેવન કરવું નહિ. ૨૨૭

प्रच्छन्नं वा प्रकाशं वा तन्निषेवेत यो नरः ।

तस्य दण्डविकल्पः स्याद्यથેष्टं नृपतेस्तथा ॥ ૨૨૮ ॥

જે માણસ છાની કે છતી રીતે જૂગદુ ઝમે, તેને રાજાએ યથેચ્છ દંડની સજા કરવી ૨૨૮

क्षत्रविद्शूद्रयोनिस्तु दण्डं दातुमशक्नुवन् ।

आनृण्यं कर्मणा गच्छेद्विप्रो दद्याच्छनैः शनैः ॥ २२९ ॥

क्षत्रिय, वैश्य अने शूद्र अे जतने। भाणुस दंड न भरी
शुद्ध, तो तेषु काम करावीने ते दंडनुं करण वाणवुं. प्राणणे
ते करण धीरे धीरे वाणवुं. २२९

स्त्रीवालोन्मत्तवृद्धानां दरिद्राणां च रोगिणाम् ।

शिफाविदलरज्ज्वाद्यैर्विदध्यान्नपतिर्दमम् ॥ २३० ॥

स्त्री, पालक, गांडो, वृद्ध, दरिद्री अने रोगी अेभने राज्ञे
कारडायी, वांसनी सोष्टीथी डे रसी वगेरेथी शिक्षा करवी. २३०

ये नियुक्तास्तु कार्येषु हन्युः कार्याणि कारिणाम् ।

धनोष्मणा पच्यमानास्तान्निस्वान्कारयेन्नृपः ॥ २३१ ॥

ज्या लोडिनां कामे उपर निभायेला डाय, तेज्या धनती
गरभीथी इडकडी ठीठी कामेने डानि डरे, तो राज्ञे तेभने
मिलकत वगरना करावी हेवा. २३१

कूटशासनकर्तृश्च प्रकृतीनां च दूपकान् ।

स्त्रीवालब्राह्मणघ्नांश्च हन्याद्द्विट्सेविनस्तथा ॥ २३२ ॥

डडकपटथी शासन करनारा, मंत्रीज्यामां पगाड धालनारा,
स्त्रीज्या, पालक अने प्राणणेने डणुनारा, तेभण शत्रुने सेना
नारा भाणुसेने राज्ञे डणी नाभवा. २३२

तीरितं चानुशिष्टं च यत्र कचन यद्भवेत् ।

कृतं तद्धर्मतो विद्यान्न तद्भूयो निवर्तयेत् ॥ २३३ ॥

जे काममां ड्यारेक शात्रानुसार दंड सुधीने डेसने
अपाये डाय अने जेमां आशपीने शिक्षाये थर्क डाय, ते काम
धर्म... पूर्य थयेनुं जणवुं-तेनी डेरतपास न करवी.

राज्ये अपराधीभ्योने शिक्षा करवी—

अमात्याः प्राड्विवाको वा यत्कुर्युः कार्यमन्यथा ।

तत्स्वयं नृपतिः कुर्यात्तान्सहस्रं च दण्डयेत् ॥ २३४ ॥

मंत्री ते न्यायाधीश ते काम छिद्यती रीते पनाये, ते राज्ये पोते दूरी यक्षावपुं अने ते मंत्रीया ते न्यायाधीशोने अक छत्रर पल्लो दंड करयो. २३४

ब्रह्महा च सुरापश्च स्तेयी च गुरुतल्पगः ।

एते सर्वे पृथग्ज्ञेया महापातकिनो नराः ॥ २३५ ॥

अब्रह्महा करनारे, भद्रपान करनारे, चोरी करनारे अने गुरुपत्नी साये गमन करनारे—आ सोने अलग अलग भद्रपापी भाल्लो जाल्या २३५

चतुर्णामपि चैतेषां प्रायश्चित्तमकुर्वताम् ।

शारीरं धनसंयुक्तं दण्डं धर्म्यं प्रकल्पयेत् ॥ २३६ ॥

आ चारभांधी ते छोट प्रायश्चित्त न करे, तेने नाने धर्मपूर्वक दंड साये नीचिनी शारीरि सळ करवी २३६

गुरुतल्पे भगः कार्यः सुरापाने सुरापञ्चजः ।

स्तेये च श्वपदं कार्यं ब्रह्महण्यशिरा पुमान् ॥ २३७ ॥

गुरुपत्नी साये गमन करनार पुरपने कपाणे नीचानेना एन हेयो, भद्रपान करनारने दलाजनी धरनेना एन हेयो, स्तेय करनारने इतराना पगनेना एन हेयो अने ब्रह्महण्यशिरा करनारने माया पिताना धरनेना एन हेयो. २३७

असंभोज्या असंयाज्या असंपाठ्याऽपि साहिनः ।

चरेयुः पृथिवीं दीनाः नरिधर्मवहिष्कृताः ॥ २३८ ॥

તેવાઓ સાથે જમાય નહિ, તેમના યજ્ઞ ન કરાવાય, તેમની સાથે વેદાદિ પાઠ ન થાય, તેમજ તેમની સાથે વિવાહ-સંબંધ ન રખાય. સર્વ ધર્મથી બહિષ્કૃત થયેલા તે દીનો પૃથ્વી ઉપર ભલે ભટક્યા કરે. ૨૩૮

જ્ઞાતિસંવન્ધિભિસ્ત્વેતે ત્યક્તવ્યાઃ કૃતલક્ષણાઃ ।

નિર્દયા નિર્નમસ્કારાસ્તન્મનોરજુશાસનમ્ ॥ ૨૩૯ ॥

સગાંસંબંધીઓએ અને જ્ઞાતિજનોએ આ ધામ પામેલાઓનો ત્યાગ કરવો; તેમના ઉપર દયા ન કરવી, તેમજ તેમને નમસ્કાર પણ ન કરવા, એ મતુની આજ્ઞા છે. ૨૩૯

પ્રાયશ્ચિત્તં તુ કુર્વાણાઃ સર્વવર્ણા યથોદિતમ્ ।

નાહ્ન્યા રાજ્ઞા લલાટે સ્યુર્દાપ્યાસ્તૂતમસાહસમ્ ॥ ૨૪૦ ॥

પણ જેઓ યથાશાસ્ત્ર પ્રાયશ્ચિત્ત કરે, તે સર્વ વર્ણના માણસોને કપાળે રાજાએ ધામ ન દેવડાવવો-તેમની પાસે તેણે ઉત્તમ સાહસનો દંડ લેવો. ૨૪૦

આગઃસુ ગ્રાહ્યણસૈવ કાર્યો મધ્યમસાહસઃ ।

વિવાસ્યો વા ભવેદ્રાટ્ટાત્સદ્રવ્યઃ સપરિચ્છદઃ ॥ ૨૪૧ ॥

ગ્રાહ્યણ એ ઉપલા અપરાધમાં આવ્યો હોય, તો તેને મધ્યમ સાહસનો દંડ કરવો અથવા તેને મહુકુંબ ધનગાત્ર સાથે દેશપાર કરવો. ૨૪૧

હતેરે કૃતવન્તસ્તુ પાપાન્યેતાન્યકામતઃ ।

સર્વસ્વહારમર્હન્તિ કામતસ્તુ પ્રવાસનમ્ ॥ ૨૪૨ ॥

પરંતુ બીજી વાનંવાળાઓ જે અન્નપાનનાં પાન આ પાપો કરે તેમને સર્વસ્વ હારી લેવું. તેઓ જે જાણીનેઈને એ પાપો કરે તો તેમને દેવનિકાત્ર કરવા. ૨૪૨

નાદદીત નૃપઃ સાધુર્મહાપાતકિનો ધનમ્ ।

આદદાનમ્તુ તલ્લોભાત્તેન દોષેણ લિપ્યતે ॥ ૨૪૨ ॥

ધાર્મિક રાજાએ મહાપાપીનું ધન ન લેવું લોભે કરીને
જે તે ધન લે છે, તે દોષથી ખરડાય છે. ૨૪૨

અપ્સુ પ્રવેશ્ય તં દણ્ડં વરુણાયોપપાદયેત્ ।

શુભવૃત્તોપપન્ને વા બ્રાહ્મણે પ્રતિપાદયેત્ ॥ ૨૪૪ ॥

દંડરૂપે આવેલ તે ધનને પાણીમાં નાખી વરુણદેવને
અર્પવું અથવા વેદસંપન્ન સદાચારી બ્રાહ્મણને આપી દેવું.

ईशो दण्डस्य वरुणो राज्ञां दण्डधरो हि सः ।

ईशः सर्वस्य जगतो ब्राह्मणो वेदपारमः ॥ ૨૪૫ ॥

દંડનો સ્વામી વરુણ છે, કેમકે તે રાજાઓનેય દંડ દેનારો
છે; અને વેદમાં પાર ગત થયેલો બ્રાહ્મણ અખિલ જગતનો ઈશ છે.

यत्र वर्जयते राजा पापकृद्भ्यो धनागमम् ।

तत्र कालेन जायन्ते मानवा दीर्घजीविनः ॥ ૨૪૬ ॥

ત્યાં રાજા પાપ કરનારાઓ તરફથી આવતા ધનને વર્જ
છે, ત્યાં માણસો ઢાળે કરીને લાંબી આયુરદાવાળાં થાય છે. ૨૪૬

निष्पद्यन्ते च सस्यानि यथोक्तानि त्रिंशत् पृथक् ।

बालाश्च न प्रमीयन्ते विकृतं न च जायते ॥ ૨૪૭ ॥

ત્યાં જમીનમાં વિવિધ ધાન્યો વાવ્યા પ્રમાણે પાકે છે,
ત્યાં ખાલેકા મરતાં નથી અને કોઈ ઝોડખાંપણવાળું પણ
જનમતું નથી ૨૪૭

ब्राह्मणान्वाधमानं तु कामादवरवर्णजम् ।

हन्त्याचित्रैर्वધोपायैरुद्वेजनकरैर्नृपः ॥ ૨૪૮ ॥

અન્ય વર્ણનો જે કોઈ માણસ આભણને અણીનેઈને પીડા કરે છે, તેને રાજ્યે ઉદ્દેગ પમાડે એવા અનેક વાંકા થાયથી મારી નાખવો. ૨૪૮

યાવાનવધ્યસ્ય વષ્ટે તાવાનવધ્યસ્ય મોક્ષણે ।

અધર્મો નૃપતેદૃષ્ટો ધર્મસ્તુ વિનિયચ્છતઃ ॥ ૨૪૯ ॥

વધને અયોગ્ય એવા માણસનો વધ કરવાથી રાજ્યને જીતવો અધર્મ લાગે છે, તેટલો અધર્મ તેને વધને ગોચર છે!! માણસને છોડી દેવાથી લાગે છે. પરંતુ યથાશક્તિ દંડ દેવાથી રાજ્ય ધર્મકળ પામે છે. ૨૪૯

ઉદિતોડયં વિસ્તરશો મિથો વિવદમાનયોઃ ।

અષ્ટાદશસુ માર્ગેષુ વ્યવહારસ્ય નિર્ણયઃ ॥ ૨૫૦ ॥

રાજ્યનું કાર્ય—

અદાત્ત અવના અપદારે વિશેષ પરસ્પર વિવાદ કરનારાં આ સંબંધનાં આ વિસ્તારપૂર્વક નિર્ણય કર્યો. ૨૫૦

एवं धर्म्याणि कार्याणि सम्य-दुर्वन्मर्हीपतिः ।

દેવાનલબ્ધ્યાંહિસેવ લઘ્યાંય પરિપાકયેત્ ॥ ૨૫૧ ॥

આમ કદી રીતે કન્ધ કરવાને કરવાને રાજ્ય ન મેળવી શકે

દેવાને નેપવવા કરશે અને નેપવવા વિગત પરીપાકયેત્

सम्यग्निविष्टेनस्य दुर्वर्णस्य नाम्नाः ।

કન્ધકોદારગે નિવ્યાનાનિષ્ટેપત્નનમમ ॥ ૨૫૨ ॥

વર્ણનાને કન્ધકોદારગે દેવનાં નિષ્ટે પત્નનમમ કરવું

કન્ધકોદારગે નિવ્યાનાનિષ્ટેપત્નનમમ કરવું

વર્ણનાને કન્ધકોદારગે દેવનાં નિષ્ટે પત્નનમમ કરવું

रक्षणादार्यवृत्तानां कण्टकानां च शोधनात् ।

नरेन्द्रास्त्रिदिवं यान्ति प्रजापालनतत्पराः ॥ २५३ ॥

प्रजापालनभां तत्पर रडेला राज्ञ्या, सदाथारी मानु-
सोनुं रक्षायु इरवार्थी तथा कटकप दुष्टोने योग्य ६८ देवार्थी
स्वर्गने विशे अथ छे. २५३

अशासंस्तस्करान्यस्तु वलिं गृह्णाति पार्थिवः ।

तस्य प्रक्षुभ्यते राष्ट्रं स्वर्गाच्च परिहीयते ॥ २५४ ॥

पलु के राज्ञे योशेने सज्ज इरता नथी अन्ये छतां इर ने
छे, तेनुं राज्ञ्ये अणमणी जिडे छे अन्ये ते स्वर्गथी वयिन
थाय छे. २५४

निर्भयं तु भवेद्यस्य राष्ट्रं बाहुबलाश्रितम् ।

तस्य तद्वर्धते नित्यं शिष्यमान इय द्रुमः ॥ २५५ ॥

पर तु के राज्ञना आदुणमना आश्रये करीने नान्य निग
रडे छे, तेनुं राज्ञ्ये नित्ये सिंयन पागता पुनर्नी जेन
पामे छे. २५५

द्विविधांस्तस्करान्विद्यात्परद्रव्यापहारकान् ।

प्रकाशांश्चाप्रकाशांश्च चारचक्षुर्भेदीपतिः ॥ २५६ ॥

पारुडं द्रव्ये करी जेना त अना ने जस्ये-
नाशेने दूतः भी व्याप सगा राज्ञे पारुणी तेरा २५६

प्रकाशवश्चकास्तेषां नानापण्योपजायिनः ।

प्रच्छन्नवश्चकारस्तेषु ये रतेनाटप्रिकाश्चः ॥ २५७ ॥

तेनां जज्ज गरी ६ कानां ती तेनां
तेनां जज्ज गरी ६ कानां ती तेनां
जुयाने तेनां जज्ज गरी ६ कानां ती तेनां

उत्कोचकाथोपधिका वञ्चकाः कितवास्तथा ।

मङ्गलादेशवृत्ताथ भद्राश्वेक्षणिकैः सह ॥ २५८ ॥

असम्यक्कारिणश्चैव महाभात्राथिकित्सकाः ।

शिल्पोपचारयुक्ताश्च निपुणाः पण्ययोषितः ॥ २५९ ॥

एवमादीन्विजानीयात्प्रकाशाँल्लोककण्टकान् ।

निगूढचारिणश्चान्याननार्यान्ार्यलिङ्गिनः ॥ २६० ॥

लांय लेनारा, भय अतावी पैसा पडावनारा, छण्डपट
करनारा, जुगारी, भोटी मंगल वातो कडी पेट भरनारा, लडु
लडु अतावी पैसा कडावनारा, हाथनी रेष्पा उपरथी इलादेश कडी
पेटियुं भेणवनारा, अचणां डामो करनारा भोटा अधिकारीओ,
धूर्त वैधो, शिल्पना ध धामां रडी धन डेसलावी जनाराओ,
होशियार अन्नरु श्रीओ वगेरे लोकनां पुस्लां कटकपोने
तेमज आर्यवेश धारणु करनारा पीज धूपा इरता अनार्योने
राज्ये वतीं लेवा. २५८-२६०

तान्निदित्वा सुचरितैर्गूढैस्तत्कर्मकारिभिः ।

चारैश्चानेकसंस्थानैः श्रोत्साद्य वशमानयेत् ॥ २६१ ॥

पोताना डामभां दुशण, सुचरित, गुप्त अने अनेक स्था-
नाभां रडेनारा इतो द्वारा उपर कडेला लोक विसे जणुी लेवु
अने तेमने शोर वगेरेने आगण लावीने वश करवा. २६१

तेषां दोषानभिख्याप्य स्वे स्वे कर्मणि तत्त्वतः ।

कुर्वीत शासनं राजा सम्यक्सारापराधतः ॥ २६२ ॥

राज्ये ते शोर वगेरेना न न अपराधो होय, ते तत्त्व-
ताओ प्रकट करवा अने तेमना अपराध प्रमाणे तेमने यथार्थ
शिक्षा करवी. २६२

ते वेदुष्याञ्च पानपाननां निमंत्रयन्तां, प्राञ्जयन्तां र्थ-
ननां अने पदादुशीलयो द्रोभोना प्रदर्शननां पदानां तेषु
ते शोभने गेगा इत्या. २६८

ये तत्र नोपसर्पेषुर्मूलप्रणिहिताश्च ये ।

तान्प्रसह्य नृपो हन्यात्समित्रज्ञातिव्रान्धवान् ॥ २६९ ॥

जे शोशे त्यां आवे नहि तथा ज्ञेया आ इतोथी भावने
रही अणगा रहे, तेज्याने राज्ञे अणपूर्वक पकडी तेमना
मित्र, नातवाणा तथा पांधवोनी साथे भारी नाप्पवा. २६८

न होढेन विना चौरं घातयेद्दामिको नृपः ।

सहोढ सोपकरणं घातयेद्विचारयन् ॥ २७० ॥

धामिक राज्ञे शोरने मुदाभास विना घात न आपये,
पणु ते जे मुदाभास साथे भणी आवे, तो तेनो विचार न
करतां घात करवो. २७०

ग्रामेष्वेपि च ये केचिच्चौराणां भक्तदायकाः ।

भाण्डावकाशदाश्चैव सर्वास्तानपि घातयेत् ॥ २७१ ॥

गामोभांथ जे डाई शोरने आवानुं, सामान डे
आशरे आपता होय, ते सौनेय भारी नंआपवा. २७१

राष्ट्रेषु रक्षाधिकृतान्सामन्तांश्चैव चोदितान् ।

अभ्याघातेषु मध्यस्थाञ्छिष्याच्चौरानिव द्रुतम् ॥ २७२ ॥

राज्यमां रणवाणुं करवा निनायेला अधिकारीआ धाड
वप्यते जे तटस्थ रहे, तो तेमने शोरनी जम तडास
करवी. २७२

समैहिं विपमं यस्तु चरेद्वै मूल्यतोऽपि वा ।

समामुयाद्मं पूर्वं नरो मध्यममेव वा ॥ २८७ ॥

ॐ सरभी डिंभतनी वस्तुना अद्वयानां जारिओधी
डिंभतनी वस्तु जे छे, ते भाषुसने वस्तुना मूल्यता प्रनापे
प्रथम डे मध्यम साहसने दंड भणे. २८७

बन्धनानि च सर्वाणि राजा मार्गै निवेशयेत् ।

दुःखिता यत्र दृश्येरन्विकृताः पापकारिणः ॥ २८८ ॥

राज्ये सर्वे डागगृहो रस्ता उपर राभवां, तेथी तेनांत
दुःखी अने विकृत पापायागीओ जोडिनी नजरे पडे. २८८

ग्राकारस्य च भेत्तारं परिखाणां च पूरकम् ।

द्वाराणां चैव भंक्तारं क्षिप्रमेव प्रवासयेत् ॥ २८९ ॥

डाटडिद्वाने तोडनारा, पाठओ पूरी देनाग अने
नाज्ज जांगी नाथनाग ओ सोने तरतज देशनिदाज अथा.

अभिचारेषु सर्वेषु कर्तव्यो द्विशतो दमः ।

मूलकर्मणि चानाप्तेः कृत्यासु विविधासु च ॥ २९० ॥

ओ अतना भारणप्रयोगो, आभजन सिवायतांजे अंसां
थीदरणे अने विविध उच्यारतो, अनां जे भाषुन नरे !
न पाने. तो ते अनाराने अयो भुषुने दंड अथा (नापि
भरुण पाने, तो तेने वधने दंड थाय.) २९०

अबीजविक्रयी चैव बीजोत्कृष्टं तथैव च ।

मर्यादाभेदकथं च विकृतं ग्रामुयाद्दधम् ॥ २९१ ॥

न अये अथां थी वेचनासे, नागं थी वेयां नद्वानं च
वेचनासे, तेनज नाग अने अदरनी सीनाने तांनाने
वेचनाने नाडान पगेडे अथी विअथ अथा. २९१

તેષુ તેષુ તુ કૃત્યેષુ તનદાનં વિશિષ્યતે ।

યેન યત્સાધ્યતે કાર્યં તત્તમ્મિત્ત્રેષ્ટમુચ્યતે ॥ ૨૯૭ ॥

તે તે અંગ તેનાં તેનાં કાર્યોમાં વિશેષ છે. જે કામ
જનાથી સધાય, તે કામનાં તે અંગ શ્રેષ્ઠ કહેવાય. ૨૯૭

ચારેણોત્સાહયોગેન ક્રિયયૈવ ચ કર્મણામ્ ।

સ્વશક્તિં પરશક્તિં ચ નિત્યં વિદ્યાન્મહીપતિઃ ॥ ૨૯૮ ॥

હતો દ્વારા ઉત્સાહના યોગથી, તેનજ કાર્યોની ક્રિયાથી
રાજાએ પોતાની અને શત્રુની શક્તિને નિત્ય જાણવી. ૨૯૮

પીડનાનિ ચ સર્વાણિ વ્યસનાનિ તથૈવ ચ ।

આરભેત તતઃ કાર્યં સંચિન્ત્ય ગુરુલાઘવમ્ ॥ ૨૯૯ ॥

સર્વ જાતનાં પીડાદુઃખો અને સકટોત્તું લારેપણુ તથા
હલકાપણુ વિચાર્યા પછી રાજાએ કાર્ય આરંભવું. ૨૯૯

આરભેતૈવ કર્માણિ શ્રાન્તઃ શ્રાન્તઃ પુનઃ પુનઃ ।

કર્માણ્યારમમાણં હિ પુરુષં શ્રીર્નિષેવતે ॥ ૩૦૦ ॥

થાક ઉપર થાક લાગે, તોય રાજાએ ફરી ફરીને કર્મો
આરંભ્યાજ કરવાં કેમકે લક્ષ્મી કર્મો આરંભનાર પુરુષનેજ
સેવે છે ૩૦૦

કૃતં ત્રેતાયુગં ચૈવ દ્વાપરં કલિરેવ ચ ।

રાજ્ઞો વૃત્તાનિ સર્વાણિ રાજા હિ યુગમુચ્યતે ॥ ૩૦૧ ॥

ત્ય, ત્રેતા, દ્વાપર, અને કલિ એ સર્વ યુગો રાજાની
જો આધારે છે. કેમકે, રાજાનેજ યુગરૂપ કહ્યો છે ૩૦૧

• પ્રસુત્તો ભવતિ સજાગ્રદ્દ્વાપરં યુગમ્ ।

• નુદ લે વિચરંસ્તુ કૃતં યુગમ્ ॥ ૩૦૨ ॥

રાજા ક્રોધનો રહે, તો કલ્પિયુગ છે: તે બ્રહ્મત રહે, તો દ્વાપર-
યુગ છે, તે કર્મમાં તત્પર રહે, તો ત્રેતાયુગ છે: અને તે કર્મા-
નુષ્ઠાનમાં વિચરતો રહે, તો સત્યયુગ છે. ૩૦૨

इन्द्रसार्कस्य वायोश्च यमस्य वरुणस्य च ।

चन्द्रस्याग्नेः पृथिव्याश्च तेजोवृत्तं नृपश्चरेत् ॥ ૩૦૩ ॥

ઇન્દ્ર, સૂર્ય, વાયુ, યમ, વરુણ, ચન્દ્ર, અગ્નિ અને પૃથ્વી
-એમનાં જોવાં તેજસ્વી આચરણ રાજાએ આચરવાં ૩૦૩

वाषिकान्श्चतुरो मासान्यधेन्द्रोऽभिप्रवर्षति ।

तथाभिर्वर्षत्स्वं राष्ट्रं कामैरिन्द्रव्रतं चरन् ॥ ૩૦૪ ॥

ઇન્દ્ર જેમ વરસમાં ચાર માસ વૃષ્ટિ કરે છે, તેમ રાજાએ
ઇન્દ્રવ્રત આચરી પોતાના રાજ્યમાં સર્વ કામનાઓની વૃષ્ટિ
કરવી. ૩૦૪

अष्टौ मासान्यथादित्यस्तोयं हरति रश्मिभिः ।

तथा हरेत्करं राष्ट्रान्नित्यमर्कव्रतं हि तत् ॥ ૩૦૫ ॥

સૂર્ય જેમ પોતાનાં કિરણોદ્વારા આઠ માસ જલ લે છે,
તેમ રાજાએ સૂર્યવ્રત રાખી રાષ્ટ્ર પાસેથી નિત્ય કર લેવો.

प्रविश्य सर्वभूतानि यथा चरति मारुतः ।

तथा चारैः प्रवेष्टव्यं व्रतमेतद्धि मारुतम् ॥ ૩૦૬ ॥

વાયુ જેમ સર્વ ભૂતોમાં પ્રવેશીને વિચરે છે, તેમ રાજાએ
દેવો દ્વારા બધે પ્રવેશવું-એજ વાયુવ્રત છે. ૩૦૬

यथा यमः प्रियद्वेष्यौ प्राप्ते काले नियच्छति ।

तथा राज्ञा नियन्तव्याः प्रजास्तद्धि यमवृतम् ॥ ૩૦૭ ॥

યમ પ્રિયદ્વેષ્યો પ્રાપ્તે કાલે નિયચ્છતિ ।
તથા રાજા નિયન્તવ્યાઃ પ્રજાસ્તદ્ધિ યમવૃતમ્ ॥ ૩૦૭ ॥

યમ જેમ પ્રિય અને અપ્રિયને યથાકાલે દેવ આપે છે, તેમ
રાત્રએ પણ પ્રજા ઉપર નિયમન ગણવૃ—તેજ યમવ્રત છે. ૩૦૦

વરુણેન યથા પાશૈર્વદ્ધ એવામિદ્દશ્યતે ।

તથા પાપાન્નિગૃહ્ણીયાદ્ વ્રતમેતદ્વિ વારુણમ્ ॥ ૩૦૮ ॥

પ્રાણી જેમ વરુણથી પાશોવડે બંધાયેલો જણાય છે, તેમ
રાત્રએ પણ પાપીઆને કબજે ગણવા—એ તેનું વરુણવ્રત છે

પરિપૂર્ણં યથા ચન્દ્રં દૃષ્ટ્વા હૃષ્યન્તિ માનવાઃ ।

તથા પ્રકૃતયો યસ્મિન્સ ચાન્દ્રવ્રતિકો નૃપઃ ॥ ૩૦૯ ॥

જેમ પૂરા ખીલેલા ચંદ્રને જોઈને મનુષ્યો હરખ પાને
છે, તેમ જે રાત્રને વિશે પ્રકૃતિનંડળ આનંદ પાને છે, તેને
ચંદ્રવ્રતી જાણવો. ૩૦૯

પ્રતાપયુક્તસ્તેજસ્વી નિત્યં સ્યાત્પાપકર્મસુ ।

દુષ્ટસામન્તહિંસ્રશ્ચ તદાગ્રેયં વ્રતં સ્મૃતમ્ ॥ ૩૧૦ ॥

જે રાત્ર પ્રતાપયુક્ત હોય, જે પાપાચારીઓ સખપતી
નિત્ય તેજસ્વી હોય અને જે દુષ્ટ સામન્તો પ્રત્યે હિંસ્ર હોય
તેને અશ્વિવ્રતી કહ્યો છે ૩૧૦

યથા સર્વાણિ ભૂતાનિ ધરા ધારયતે સમમ્ ।

તથા સર્વાણિ ભૂતાનિ વિભ્રતઃ પાર્થિવ વ્રતમ્ ॥ ૩૧૧ ॥

ધરતી જેમ ભૂતમાત્રને સરખી રીતે ધારે છે, તેમ રાત્રએ
સર્વ ભૂતોને સમાન રીતે પાળવાંપોષવાં—એ તેનું પૃથ્વીવ્રત છે.

एतैरुपायैरन्यैश्च युक्तो नित्यमतन्द्रितः ।

સ્તેનાન્ રાજા નિગૃહ્ણીયાત્સ્વરાષ્ટ્રે પર એવ ચ ॥ ૩૧૨ ॥

આ અને બીજા ઉપાયોથી યુક્ત એવા રાત્રએ નિત્ય

सावधान रह्योने पोताना राज्यमांना तेमळ परराज्यमांना
बोशने इणजे राणवा. ३१२

परामप्यापदं प्राप्तो ब्राह्मणात्त प्रकोपयेत् ।

ते ह्येनं कुपिता हन्युः सद्यः सबलवाहनम् ॥ ३१३ ॥

मद्राव्यापत्ति आवी पटी डाय, तो पणु ब्राह्मणेने डापा-
पवा नकि, डेभडे दुपित थयेला तेजो तरतळ रावतो तेनां
मेनापल अने वाहन साये नाश इजे छे. ३१३

यैः कृतः सर्वभक्ष्योऽग्निरपेयश्च महोदधिः ।

क्षयी चाप्यायितः सोमः को न नश्येत्प्रकोप्य तान् ॥ ३१४ ॥

जे ब्राह्मणेजे अग्निने सर्वभक्षी इथो छे, मद्रासागरने
अपेय इथो छे अने अद्रने क्षयवाणो छतां भूर्णु डडावान इथो
छे. तेमने डापावीने डाणु नाश नातरतो नशी ३१४

लोकानन्यान्सृजेयुर्ये लोकपालांश्च कोपिताः ।

देवान्कुर्युरदेवांश्च कः क्षिण्वंरतान्समृत्नुयात् ॥ ३१५ ॥

जे छेछेडयेला ब्राह्मणे अन्य लोकांने अने लोकपालांने
सर्छ हे छे अने जे देवाने अहेव करी नाणे छे, तेमने नंवा-
पनाशे इथो माणुस समृद्धि पायी शंङ ३१५

यानुपाधिरय तिष्ठन्ति लोका देवाश्च सर्वदा ।

ब्रह्म चैव धनं येषां को हि स्यात्तास्त्रिजीविषु ॥ ३१६ ॥

लोका अने देवा साज जे ब्राह्मणेने अर्पावे छे ते
अने वेदजळ करणु धन छे तां तेमने त्रिजीविषु
देवासांने छे ३१६

અવિદ્યાંયૈન વિદ્યાંવ ત્રાપ્નો દૈવતં મદત્ ।

પ્રણીતત્રાપ્નોતિથ યથાઽગ્નિદૈવતં મદત્ ॥ ૩૧૭ ॥

અગ્નિ દેવન ત્રોથી પ્રગટાવ્યા દાય તે દેવનો વિદ્યા
પ્રગટાવ્યા દાય, તે પાપ તે દેવ મદાન સ્વતરૂપ છે, તે
બ્રાહ્મણ વિદ્યાન દાય તે અવિદ્યાન દાય, તે પાપ તે મદાન
દૈવતરૂપ છે. ૩૧૭

શ્મશાનેષ્વપિ તેજસ્વી પાત્રકો નૈવ દૃષ્યતિ ।

હૃયમાનશ્ચ યજ્ઞેષુ ભૂય ણ્વાભિવર્ધતે ॥ ૩૧૮ ॥

તેજસ્વી અગ્નિ શ્મશાનનાંય અપવિત્ર થતો નથી, તેમ
યજ્ઞોમાં હોમ થતાથી તે શ્રીને વધે છે. ૩૧૮

एवं यद्यप्यनिष्टेषु वर्तन्ते सर्वकर्मसु ।

सर्वथा ब्राह्मणाः पूज्याः परमं दैवतं हि तत् ॥ ૩૧૯ ॥

આમ, બ્રાહ્મણો સર્વ અનિષ્ટ કર્મોમાં વર્તે, તે પશુ
સર્વથા પૂજ્ય છે, કેમકે, તે પરમ દૈવતરૂપ છે. ૩૧૯

क्षत्रस्यापि प्रवृद्धस्य ब्राह्मणान्प्रति सर्वशः ।

ब्रह्मैव संनियन्तु स्यात्ક્ષત્રં हि ब्रह्मसंभवम् ॥ ૩૨૦ ॥

બ્રાહ્મણને સર્વદા અત્યંત દુઃખ દેનાર ક્ષત્રિયને બ્રાહ્મણે
વશમાં આણવો કેમકે ક્ષત્રિયો બ્રાહ્મણમાંથીજ થયા છે. ૩૨૦

अद्भ्योऽग्निर्ब्रह्मतः क्षत्रमश्मनो लौहमुत्थितम् ।

तेषां सर्वत्रगमं तेजः स्वासु योनिषु शाम्यति ॥ ૩૨૧ ॥

જળમાંથી અગ્નિ, બ્રાહ્મણમાંથી ક્ષત્રિય અને પૃથ્વીમાંથી
લોહ એમ ઉત્પન્ન થયું છે. તેમનું સર્વત્ર વ્યાપક તેજ પોત-
પોતાનાં કારણરૂપોમાં શમી જાય છે. ૩૨૧

नात्रल क्षत्रमृध्नोति नाक्षत्रं ब्रह्म वर्धते ।

ब्रह्म क्षत्रं च संपृक्तमिह चामुत्र वर्धते ॥ ३२२ ॥

आत्मणु विना क्षत्रिय वृद्धि पाभतो नथी अने क्षत्रिय
विना आत्मणु वृद्धि पाभतो नथी. आत्मणु अने क्षत्रिय अने
भेगा भणीने आ बोड अने परबोडमां वृद्धि भेणवे छे. ३२२

दत्त्वा धनं तु विप्रेभ्यः सर्वदण्डसमुत्थितम् ।

पुत्रे राज्यं समासृज्य कुर्वीत प्रायणं रणे ॥ ३२३ ॥

द डतुं सर्व धन आत्मणुने आपीने तेभण पोताना पुत्रने
राज्य सोपीने राज्ञेय रणुमां प्राणुत्याग करवे। ३२३

एवं चरन्सदा युक्तो राजधर्मेषु पार्थिवः ।

हितेषु चैव लोकस्य सर्वान्भृत्यान्नियोजयेत् ॥ ३२४ ॥

राज्ये राजधर्मेमां नित्य परायणु रहीने आ प्रमाणे
पर्वणु अने सर्व सेवकाने बोडडितनां कामे उपर योजवा. ३२४

एषोऽखिलः कर्मविधिरुक्तो राज्ञः सनातनः ।

इमं कर्मविधि विद्यात्क्रमशो वैश्यशूद्रयोः ॥ ३२५ ॥

राजने आ सनातन कर्मविधि स पूर्णताये डखो, डवे
वैश्य अने शूद्रने कर्मपूर्वक कर्मविधि ज्ञानुवे। ३२५

वैश्यनुं इतव्य—

वैश्यस्तु कृतसंस्कारः कृत्वा दारपरिग्रहम् ।

वार्तायां नित्ययुक्तः स्यात्पशूनां चैव रक्षणे ॥ ३२६ ॥

जतकमांति संस्कार पाभेला वैश्ये लक्ष करणुं अने
पेतीवाडी, वेपार वगेभेमां तथा डोरदांभरना पालनमां नित्य
परायणु रडणु ३२६

प्रजापतिर्हि वैश्याय सृष्ट्वा परिददे पशून् ।

ब्राह्मणाय च राज्ञे च सर्वाः परिददे प्रजाः ॥ ३२७ ॥

डेभे, प्रजापतिञ्च पशुञ्च सृष्ट्वा वैश्ये मोक्षां च
अने सर्वं प्रजाञ्च तेभ्यः ब्राह्मण्य तथा क्षत्रियेभ्यः सुपरत इरी के

न च वैश्यस्य कामः स्वान्न रक्षेयं पशूनिति ।

वैश्ये चेच्छति नाऽन्येन रक्षितव्याः कथंचन ॥ ३२८ ॥

वैश्ये जेवी इच्छा इच्छे नहि के तुं पशुञ्चानुं स्तुत
कर. ज्यां सुधी वैश्ये च पशुपालन इच्छे, त्यां सुधी जीम
डाधये पशु इच्छेय ते पालन न इच्छुं. ३२८

सण्डिमुक्ताग्रवालानां लोहानां तान्तवस्य च ।

गन्धानां च रसानां च विद्यादर्धवलावलम् ॥ ३२९ ॥

मण्डिञ्च, मोतीञ्च, पर्याणां, डोडुं, वस्त्र, मुग्धा अने
रसो जेभना अडतातिरता लावेनी वैश्ये जेभ राखवी. ३२९

व्रीजानामुत्तिविच्च स्यात्क्षेत्रदोषगुणस्य च ।

मानयोगं च जानीयात्तुलायोगांश्च सर्वशः ॥ ३३० ॥

ते पियां शेषवानी रीतनो जेभकार होय, जेतरेता गुण
होषेनो जेभनार होय अने ते जधी जतनां भाषियां अने
काटलाने जेभतो होय. ३३०

सारासारं च भाण्डानां देशानां च गुणागुणान् ।

लाभालाभं च पण्यानां पशूनां परिवर्धनम् ॥ ३३१ ॥

भाषनुं सारासारपणुं, मुलकना गुणुअवगुणु, वेपारनो
नक्षेतोटे तेभे पशुञ्चानो उछेर-जे तेणे जेभनां जेभजे. ३३१

भृत्यानां च भृतिं विद्याद्भाषाश्च विविधा नृणाम् ।

द्रव्याणां स्थानयोगांश्च क्रयनिक्रयमेव च ॥ ३३२ ॥

નોકરચાક્રેનો પગાર, માણસોની વિવિધ ભાપાઓ, માલની સાચવણ અને ખરીદી તથા વેચાણ-એ તેણે બણવાં ભેદજી ૩૩૨

ધર્મેણ ચ દ્રવ્યવૃદ્ધાવાતિષ્ઠેયત્નગુત્તમમ્ ।

દદાચ સર્વભૂતાનામન્નમેવ પ્રયત્નતઃ ॥ ૩૩૩ ॥

તેણે ધર્મપૂર્વક દ્રવ્યવૃદ્ધિ સ અંધે ઉત્તમ રીતે પ્રયત્નશીલ રહેવું અને જાતનપૂર્વક તેણે સર્વ ભૂતોને અન્ન આપવું. ૩૩૩

શુદ્રનું કર્તવ્ય—

વિપ્રાણાં વેદવિદુષાં ગૃહસ્થાનાં યશસ્વિનામ્ ।

શુશ્રૂષૈવ તુ શુદ્રસ્ય ધર્મો નૈશ્ચેયસઃ પરઃ ॥ ૩૩૪ ॥

વેદવેત્તા, ગૃહસ્થી અને યશસ્વી એવા પ્રાણીઓની સેવા કરવી, એજ શુદ્રનો પરમ કાર્યભારી ધર્મ છે ૩૩૪

શુચિરુત્કૃષ્ટશુશ્રૂપુર્મૃદુવાગનહંકૃતઃ ।

બ્રાહ્મણાઘાત્રયો નિત્યમુત્કૃષ્ટાં જાતિમશ્નુતે ॥ ૩૩૫ ॥

પવિત્ર, ઐચ્છી સેવા કરનારો, કામળ બોલનારો, અહ કાર વિનાનો અને પ્રાણી આદિના આશ્રયવાળો શુદ્ર નિત્ય ઐચ્છી ખતિને પામે છે. ૩૩૫

એપોડનાપદિ વર્ણાનામુક્તઃ કર્મવિધિઃ શુભઃ ।

આપદ્યપિ હિ યસ્તેષાં ક્રમશસ્તન્નિવોદત ॥ ૩૩૬ ॥

આ સર્વ વર્ણો માટેનો આપત્તિરહિત કાલનો શુભ કર્મ-વિધિ કહ્યો હવે આપત્કાલે તેમનો જ ધર્મ છે તે કમળ સાંભળો.

इति श्री मानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां नवमोऽध्यायः ॥

મતિશ્રી માનવધર્મશાસ્ત્રે ભૃગુપ્રોક્તિ સહિતામા અધ્યાય ૬ મો સમાપ્ત

अध्याय १० नो

अधीयीरंस्त्रयो वर्णाः स्वकर्मस्था द्विजातयः ।

प्रत्रयाद्राह्मणस्त्वेपां नेतराविति निश्चयः ॥ १ ॥

स्वकर्मभां रडेदी तरे द्विजन्तियेये वेदाध्ययन कर्तुं
परंतु आत्मणेन ते अध्ययन करावतुं. श्री ७ ये वर्णयेते न
कगवतुं, आवे। निर्णय छे. १

सर्वेषां ब्राह्मणो विद्याद्व्युपायान्वथाविधि ।

प्रत्रयादितरेभ्यश्च स्वयं चैव तथा भवेत् ॥ २ ॥

आत्मणे सर्व वर्णोना आत्मविद्वाना यथाविधि उपाये
ब्रह्मणा अने ते श्री ७ने ब्रह्मणा तेभ्य पोतेय तेभ्यः

वैशेष्यात्प्रकृतिश्रेष्ठ्यान्नियमस्य च धारणात् ।

संस्कारस्य विशेषाच्च वर्णानां ब्राह्मणः प्रभुः ॥ ३ ॥

विशेषता, स्वाभाविक श्रेष्ठता, नियमनी धारणा, तेभ्य
संस्कारनी उतमता अने कर्तने आत्मण सर्व वर्णोना प्रभु छे. ३

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यस्त्रयो वर्णा द्विजातयः ।

चतुर्थं एकजातिस्तु शूद्रो नास्ति तु पञ्चमः ॥ ४ ॥

आत्मण, क्षत्रिय अने वैश्य ये वर्णो द्विजति छे. शूद्रो
शूद्र अकृति छे, पाण पांयमे वर्ण नथी. ४

अनुनेन प्रतियोन प्रव—

सर्ववर्णेषु तुर्यासु परनीचक्षतयोनिषु ।

आनुलोम्येन संभूता जात्या ज्ञेयाम्त एव ते ॥ ५ ॥

नो वर्णोनां पोतपाताना वर्णनी अक्षतयोनि परनीचक्ष
विने कनभूतं च संतान जन्ते ते ते. ते वर्णनां जन्ते

ક્ષત્રિયાદ્વિપ્રકન્યાયાં સૂતો ભવતિ જાતિતઃ ।

વૈશ્યાન્માગધવૈદેહૌ રાજવિપ્રાઙ્જનાસુતૌ ॥ ૧૧ ॥

પ્રાક્ષણ કન્યામાં ક્ષત્રિયથી સૂત જાતિનો પુત્ર થાય છે; વૈશ્યથી પ્રાક્ષણીમાં વૈદેહ જાતિનો થાય છે અને તેનાથી ક્ષત્રિયાણીમાં માગધ જાતનો થાય છે. ૧૧

શૂદ્રાદાયોગવઃ ક્ષત્તા ચણ્ડાલશ્વાધમો નૃણામ્ ।

વૈશ્યરાજન્યવિપ્રાસુ જાયન્તે વર્ણસંકરાઃ ॥ ૧૨ ॥

વૈશ્ય, ક્ષત્રિય અને પ્રાક્ષણ એ જાતિની સ્ત્રીઓમાં શૂદ્રથી અનુક્રમે આયોગવ, ક્ષત્તા તથા મતુપ્યમાં અધમ એવા ચંડાળ જન્મે છે. શૂદ્રથી ઉત્પન્ન થવાથી તેઓ વર્ણસંકર છે. ૧૨

एकान्तरे त्वानुलोम्यादश्वघ्नोग्रौ यथा स्मृतौ ।

ક્ષતૃવૈદેહકૌ તદ્વત્પ્રાતિલોમ્યેઽપિ જન્મનિ ॥ ૧૩ ॥

એકએકના આંતરાની જાતિમાં જન્મેલા જન્મ અનુલોમતાથી અમ્યષ અને ઉચ્ચ કહેવાય છે, તેમ તે રીતે પ્રતિલોમતાથી જન્મેલા, ક્ષત્તા અને વૈદેહ ગણાય છે. ૧૩

पुत्रा येऽनन्तरस्त्रीजाः क्रमेणोक्ता द्विजन्मनाम् ।

તાનનન્તરનામ્નસ્તુ માતૃદોષાત્પ્રચક્ષતે ॥ ૧૪ ॥

દ્વિજનેને અનુક્રમે એકએક અને બાક્યે ઊતરતી જાતિઓની સ્ત્રીઓમાં જે પુત્રો જન્મતા કહ્યા છે, તે માતાના દોષને ક્ષીણ 'અનંતર' નામે કહેવાય છે. ૧૪

ब्राह्मणादुग्रकन्यायामावृतो नाम जायते ।

આમીરોઽશ્વઘ્નકન્યાયામાયોગવ્યાં તુ ઘિગ્વણઃ ॥ ૧૫ ॥

પ્રાક્ષણથી ઉચ્ચ કન્યામાં આવૃત, અમ્યષ કન્યામાં આ

ભીર અને આયોગવી કન્યામાં જન્મેલા ધિગ્વણુ પુત્ર
જન્મે છે. ૧૫

આયોગવશ્ચ ક્ષત્તા ચ ચણ્ડાલશ્ચાધમો નૃણામ્ ।

પ્રાતિલોમ્યેન જાયન્તે શૂદ્રાદપસદાસ્યયઃ ॥ ૧૬ ॥

આયોગવ, ક્ષત્તા અને તરાધમ ચંડાળ એ ત્રણ અપમદ
શૂદ્રથી પ્રતિલોમતાએ જન્મે છે. ૧૬

વૈશ્યાન્માગધવૈદેહૌક્ષત્રિયાત્સુત એવ તુ ।

પ્રતીપમેતે જાયન્તે પરેડ્વપસદાસ્યયઃ ॥ ૧૭ ॥

જન્મ વૈશ્યથી માગધ અને વૈદેહ તથા ક્ષત્રિયથી ગુણ થાય
છે, તેમ પ્રતિલોમતાથી પણ ખીજ ત્રણ અપમદો જન્મે છે. ૧૭

જાતો નિપાદાચ્છૂદ્રાયાં જાત્યા ભવતિ પુક્રમઃ ।

શૂદ્રાજાતો નિપાદ્યાં તુ સ વૈ કુકુટકઃ સ્મૃતઃ ॥ ૧૮ ॥

નિપાદથી શૂદ્રામાં થયેલો પુત્ર જનિએ પુક્રમ થાય છે.
શૂદ્રથી નિપાદીમાં થયેલો તે કુકુટક કહેવાય છે. ૧૮

ક્ષત્તુર્જાતસ્તથોગ્રાયાં શ્વપાકુ ઇતિ કીર્ત્યન્તે ।

વૈદેહકેન ત્વમ્વષ્ટયામુત્પન્નો વેણ ડચ્યન્ત ॥ ૧૯ ॥

ક્ષત્તાથી ઉચ કન્યામાં થયેલો પુત્ર 'વૈદેહ' કહેવાય
છે અને વૈદેહથી અમ્બષ્ટ કન્યામાં ઉત્પન્ન થયેલો તે
કહેવાય છે. ૧૯

દ્વિજાતયઃ સર્વર્ણાસુ જનયન્ત્યવ્રતાંસ્તુ યાગ ।

તાન્સાવિત્રીપરિભ્રષ્ટાન્નાત્યાનિતિ મિનિર્દિશ્યન્

દ્વિજવણુને પોતાની અવર્ણા સ્ત્રીઓમાં

તે જે ઉપતથન આદિ વ્રતથી રહિત હોય

રહિતોને 'નાત્ય' તરીકે નિર્દેશવા. ૨૦

ત્રાત્યાતુ જાયતે વિપ્રાત્યાપાત્મા મૂજેહ્ન્ટકઃ ।

આવન્ત્યવાટધાનો ચ પુષ્પઃ શૈલ ણ્વ ચ ॥ ૨૧ ॥

ત્રાત્ય આત્યાત્મી પાપાન્ના પુષ્પઃ શૈલ ણ્વ ચ એતે
તેઓ આવન્ત્ય, વાટધાન, પુષ્પ તથા નળ પાનુ કહેવાય છે. ૨૧

સહો મહથ રાજન્યાદ ત્રાત્યાન્નિચ્છિપિરેવ ચ ।

નટશ્ચ કર્ણથૈવ સમો દ્રવિટ એવ ચ ॥ ૨૨ ॥

ત્રાત્ય સમિત્યી નટ સનાન થાય, તે કહ્યું, મહથ.

નિચ્છિપી, નટ, કર્ણ, પચ અને દ્રવિટ કહેવાય છે. ૨૨

વૈશ્યાતુ જાયતે ત્રાત્યાત્મુધન્નાચાર્ય એવ ચ ।

કારુપશ્ચ વિજન્મા ચ મૈત્રઃ સાત્વત એવ ચ ॥ ૨૩ ॥

ત્રાત્ય વૈશ્યથી ત્રાત્ય વૈશ્ય સ્ત્રીમાં મુધન્નાચાર્ય, કારુપ

વિજન્મા, મૈત્ર અને સાત્વત—એ જન્મે છે. ૨૩

વ્યભિચારેણ વર્ણાનામવેદ્યાવેદનેન ચ ।

સ્વકર્મણાં ચ ત્યાગેન જાયન્તે વર્ણસંકરાઃ ॥ ૨૪ ॥

વર્ણોના પરસ્પર વ્યભિચારથી, અથોગ્ય ક્ષત્રથી અને

સ્વકર્મના ત્યાગથી વર્ણસંકરો જન્મે પામે છે ૨૪

સંકીર્ણયોમયો યે તુ પ્રતિલોમાનુલોમજાઃ ।

અન્યોન્યવ્યતિષક્તાશ્ચ તાન્પ્રવક્ષ્યામ્યશેષતઃ ॥ ૨૫ ॥

અનુલોમ અને પ્રતિલોમથી જન્મેલી તેમજ તે પુસ્પ-

રના સંઘ ધે થયેલી જે વર્ણસંકર જાતિઓ છે, તે હું અશેષે

કહું છું. ૨૫

સૂતો વૈદેહકશ્ચેવ ચણ્ડાલશ્ચ નરાધનઃ ।

માગધઃ ક્ષત્રજાતિશ્ચ તયાડયોગવ એવ ચ ॥ ૨૬ ॥

एते पद् सदृशान्वर्णाञ्जनयन्ति स्वयोनिषु ।

मातृजात्यां प्रसूयन्ते प्रवरासु च योनिषु ॥ २७ ॥

સૂત્ર. વૈદેહક, નરાધન ચ ડાળ. માગધ, ક્ષત્રા અને આયો-
ગવ એ છને પોતાની જાતિની, માતાની જાતિની અને બીજી
ચડિયાતી જાતિઓની સ્ત્રીઓમાં પોતાની જાતિના પુત્રો થાય છે.

यथा त्रयाणां वर्णानां द्वयोरात्मास्य जायते ।

आनन्तर्यात्स्वयोण्यां तु तथा चाद्येष्वपि क्रमात् ॥ २८ ॥

જેન પ્રાણી આદિ ત્રિવર્ણમાંના બેના યોગથી જ પુત્ર થાય
છે તે અનંતર હાવાથી દ્વિજજાતિમાં ગણાય છે, તેમ બાહ્ય
જાતિઓ સંબંધમાં પણ પ્રતિલોભતાએ જણવું. (આ રીતે
બ્રાહ્મણને ક્ષત્રિય તથા વૈશ્ય જાતિની સ્ત્રીઓમાં જ પુત્ર થાય,
તે પણ દ્વિજ ગણાય છે. હવે, ક્ષત્રિયને બ્રાહ્મણ સ્ત્રીમાં તેમજ
વૈશ્યને બ્રાહ્મણ કે ક્ષત્રિય સ્ત્રીમાં જ સૂત્ર, માગધ અને વૈદેહ
પુત્રો થાય છે, તે શદ્રથી ત્રિવર્ણની સ્ત્રીમાં થયેલા પ્રતિલોભ
પુત્રો કરતાં ચડિયાતા છે, અને તેમને ઉપતથનનો અધિકાર છે.)

ते चापि ब्राह्मणसुवह्वंस्ततोऽप्यधिकदूषितान् ।

परस्परस्य दारेषु जनयन्ति विगर्हितान् ॥ २९ ॥

તે આયોગવ વગેરે છ જાતના વર્ણસંકરો પરસ્પરની
સ્ત્રીઓમાં પોતાથી પણ અધિક દૂષિત એવા અનેક નિહિત
બાહ્યોને ઉત્પન્ન કરે છે. ૨૯

यथैव शूद्रो ब्राह्मण्यां बालं जन्तुं प्रसूयते ।

तथा ब्राह्મतरं बालव्रातुर्वर्ण्यं प्रसूयते ॥ ૩૦ ॥

જેમ શદ્ર બ્રાહ્મણીમાં બાલ (અ ડાળ) પુત્ર પેદા કરે

તેમ ચંડાણો વળી ચારે વર્ણોમાં પોતાથીય અધન બાલ્યુત્પન્ન કરે છે. ૩૦

પ્રતિકૂલં વર્તમાના ગ્રાહ્યા ગ્રાહ્યતરાન્પુનઃ ।

હીના હીનાન્પ્રસૂયન્તે વર્ણાન્પશ્ચદશૈવ તુ ॥ ૩૧ ॥

વળી, પ્રતિકોભથી થયેલા હીન બાલ્યો પોતાથી અધિ-
યાતી જાતિની કન્યાઓમાં વિશેષ હીન બાલ્યોને પેદા કરે છે-
તેમની પંદર જાતિઓ થાય છે. ૩૧

પ્રસાધનોપચારણ્મદાસં દાસજીવનમ્ ।

સૈરિન્દ્રં વાગુરાવૃત્તિં સૂતે દસ્યુરાયોગવે ॥ ૩૨ ॥

દસ્યુથી આયોગવી સ્ત્રીનાં તે સૈરિન્દ્ર જન્મે છે, તેથી
શણુગાર આદિ પ્રસાધનોના ઉપચારને જાણે છે, તે પ્રત્યક્
હોવા છતાં દાસજીવન રાખે છે અને તે જાણ પાથરી પણ
પકડી ગુજારે કરે છે. ૩૨

મૈત્રેયકં તુ વૈદેહો માધૃકં સંપ્રસૂયતે ।

નૂન્પ્રસંમત્યજસ્રં યો ઘણ્ટાતાડોઽરુણોદયં ॥ ૩૩ ॥

વૈદેહવી આયોગવી સ્ત્રીમાં મીઠાઓનો મૈત્રેયક થાય છે. તે
પરોઢિયે વડા વગાડી માનુષોની નિન્ય ગિરદા વિ ગાયકે

* અરુણ અર્થે વદ, તરણ, માવન, સિદ્ધ અને સુદ સુપા
જાતિની કન્યાઓનાં પુત્ર હીન પુત્રો પેદા કરે છે. તેમજ અરુણ
વૈદેહ અર્થે વેદ કન્યાઓમાં ચાર ત્રી પુત્રો પેદા કરે છે.
અરુણ વૈદેહ અર્થે વદ અને સુદ જાતિનાં કન્યાઓમાં પુત્રો
કુલોને જન્મ આપે છે. વૈદેહ વદ અને સુદ જાતિની કન્યાઓ
ને સુદ પ્રે. જન્મવે. ને. વા. ૧૧ - ૧ કન્યાઓ પેદા કરે છે. ૩૩
છે. અ. ૧૧ - ૧૧ કન્યાઓ પેદા કરે છે.

નિપાદો માર્ગવં સૂતે દાસં નૌકર્મજીવિનમ્ ।

કૈવર્તમિતિ યં પ્રાહુરાર્યાવર્તનિવાસિનઃ ॥ ૩૪ ॥

નિપાદથી આયોગવી સ્ત્રીમાં માર્ગવ અથવા દાસ જન્મે છે, જે નાવ ચલાવીને હવિષ્ય ચલાવે છે અને જેને આર્યાવર્તના નિવાસીઓ કેવર્તક કહે છે. ૩૪

મૃતવસ્ત્રમૃત્સુ નારીષુ ગર્હિતાન્નાશનાસુ ચ ।

ભવન્ત્યાયોગવીષ્વેતે જાતિહીનાઃ પૃથક્ ત્રયઃ ॥ ૩૫ ॥

શય પર્નાં વસ્ત્રો પહેરનારી અને નિદ્રિત અન્ન ખાનારી આયોગવી સ્ત્રીઓમાં ઉપરના ત્રણ જુદા જુદા હીન જાતિના પુત્રો જન્મે છે. ૩૫

કારાવરો નિપાદાત્તુ ચર્મકારઃ પ્રસ્યયતે ।

વૈદેહિકાદન્ધ્રમેદૌ વહિર્ગ્રામપ્રતિશ્રયૌ ॥ ૩૬ ॥

નિપાદથી વૈદેહી સ્ત્રીમાં 'કારાવર' નામે ચર્મકાર (મોઝી) જન્મે છે અને વૈદેહિક્ષિત્રી તેમાં અન્ધ તથા મેદ નામે ગામ ખાલાર વસનારા ઉત્પન્ન થાય છે. ૩૬

ચળ્ડાલાત્પાન્ડુસોપાન્નસ્ત્વક્ષારવ્યવહારવાન્ ।

આહિણ્ડકો નિપાદેન વૈદેહ્યામેવ જાયતે ॥ ૩૭ ॥

વૈદેહી સ્ત્રીમાં ચંડાળથી પાન્ડુસોપાક જાતિનો પુત્ર થાય છે, જે ઝાડની છાસની તથા વાંસની બનાવટોથી ગુજરે છે. નિપાદથી વૈદેહી સ્ત્રીમાં આહિન્ડક જાતિનો પુત્ર જન્મે છે

ચળ્ડાલેન તુ સોપાકો મૂલવ્યસનવૃત્તિમાન્ ।

પુક્ષ્યાં જાયતે પાપઃ સદા સજનગર્હિતઃ ॥ ૩૮ ॥

ચળ્ડાલોથી સદા નિદ્રિત, પાપી અને અપરાધી

મારીને જીવિકા ચલાવનારો (કાંચિયો) 'સોપાક' ચંડાળથી પુકસીમાં જન્મે છે. ૩૮

નિષાદસ્ત્રી તુ ચણ્ડાલાત્પુત્રમન્ત્યાવસાયિનમ્ ।

શ્મશાનગોચરં સૂતે વાહ્યાનામપિ ગર્હિતમ્ ॥ ૩૯ ॥

ચંડાળથી નિષાદસ્ત્રીમાં 'અંત્યાવસાયી' પુત્ર થાય છે, જે શ્મશાનમાં વસે છે અને જે બાહ્યોથીય નિંદિત છે. ૩૯

સક્કરે જાતયસ્ત્વેતાઃ પિતૃભાતૃવદર્શિતાઃ ।

અચ્છન્ના વા પ્રકાશા વા વેદિતવ્યાઃ સ્વકર્મભિઃ ॥ ૪૦ ॥

પિતા અને માતાના ભેદપૂર્વક જણાવેલી આ વર્ણસંકર જાતિઓ થઈ. છાની કે ઉઘાડી એવી તેમને તેમનાં કર્મોથી જાણી લેવી. ૪૦

સજાતિજાનન્તરજાઃ પદ્ સુતા દ્વિજધર્મિણઃ ।

શૂદ્રાણાં તુ સધર્મણઃ સર્વેડપધ્વંસજાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૪૧ ॥

પોતાની જાતિની કન્યાનાં તેમજ પોતાથી એકએક જિત-રતી જાતિની કન્યામાં એમ દ્વિજોએ ઉત્પન્ન કરેલા છ પ્રકારના પુત્રો દ્વિજધર્મી ગણાય છે અને પ્રતિરોગવિધિથી ઉત્પન્ન થયેલા સર્વે પુત્રો શૂદ્ર સમાન છે. ૪૧

તપોવીજપ્રભાવૈસ્તુ તે ગચ્છન્તિ યુગે યુગે ।

ઉત્કર્ષં ચાપકર્ષં ચ મનુષ્યેષ્વિહ જન્મતઃ ॥ ૪૨ ॥

તપ અને બીજના પ્રભાવને લીધે તેઓ યુગે યુગે આવી માણસોમાં જન્મને કારણે ઉન્નત કે અપકર્ષ પામે છે. ૪૨

શનકૈસ્તુ ક્રિયાલોપાદિમાઃ ક્ષત્રિયજાતયઃ ।

વૃપક્ત્વં ગતા લોકે વ્રાહ્મણાદર્શનેન ચ ॥ ૪૩ ॥

પૌષ્ઠકાશ્વોદ્રવિડાઃ કામ્બોજા યવનાઃ શકાઃ ।

પારદા પહ્લવાર્થનાઃ ફિરાતા દરદાઃ સ્વશાઃ ॥ ૪૪ ॥

નીચેની ક્ષત્રિયજાતિઓ ધીરે ધીરે ક્રિયાના લોપ વગેરેથી તેમજ શ્રાક્ષણના અસંગથી સ સારમાં વૃક્ષપણાને પામી છે—
પૌંડક, ગૌંડ, દ્રવિડ, કમ્બોજ, યવન, શક, પારદ, પહ્લવ,
ચીન, ફિરાત, દરદ અને અશ ૪૩, ૪૪

મુખવાહુરૂપજ્ઞાનાં યા લોકે જાતયો વહિઃ ।

સ્લેષ્ઠવાચસ્વાર્યવાચઃ સર્વે તે દસ્યવઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૪૫ ॥

મુખ, ખાડુ, ભ્રુ અને પગ એમાંથી અનુક્રમે થયેલા શ્રાક્ષણાદિ વર્ણોમાંથી લોકમાં જે ખાલ જાતિના થયા છે, તે સર્વ દસ્યુઓ કહેવાય છે. પછી ભલે તેઓ સ્લેષ્ઠ ભાષા અને આર્ય ભાષા બોલનારા હોય. ૪૫

વર્ણસંકરની આલોકિકા—

યે દ્વિજાનામપસદા યે ચાપધ્વંસજાઃ સ્મૃતાઃ ।

તે નિન્દિતૈર્વર્તયેયુર્દ્વિજાનામેવ કર્મભિઃ ॥ ૪૬ ॥

દ્વિજોમાં જન્મે અપસદા છે તથા જન્મે પ્રતિલોભથી થયેલા કહેવાયા છે, તેઓએ દ્વિજોનાં નિન્દિત કર્મોથી લોકિકા ચલાવવી. ૪૬

સૂતાનામશ્વસારધ્યમશ્વઘ્નાનાં ચિકિત્સનમ્ ।

વૈદેહકાનાં સ્ત્રીકાર્યં માંગધાનાં વણિકપથઃ ॥ ૪૭ ॥

મત્સ્યઘાતો નિપાદાનાં ત્વષ્ટિસ્ત્વાયોગવસ્ય ચ ।

મેદાન્ધ્રચ્ચુન્નમદ્રૂનામારણ્યપશુહિંસનમ્ ॥ ૪૮ ॥

ક્ષત્રગ્રુપુક્કસાનાં તુ ચિલૌકોવધવન્ધનમ્ ।

ધિગ્વણાનાં ચર્મકાર્યં વેણાનાં ભાણ્ડવાદનમ્ ॥ ૪૯ ॥

न तैः समयमन्विच्छेत्पुरुषो धर्ममाचरन् ।

व्यवहारो मिथस्तेषां विवाहः सदृशैः सह ॥ ५३ ॥

धर्माचारी पुरुषो तेमनी साथे गोक्षवा सरभ्यो प्रस ग
न शोधे. तेमणे पोतानी न्तवाणाओ साथे परस्पर
व्यवहार अने विवाहसंगंध करवा. ५३

अन्नमेषां पराधीनं देयं स्याद्भिन्नभाजने ।

रात्रौ न विचरेयुस्ते ग्रामेषु नगरेषु च ॥ ५४ ॥

दिवा चरेयुः कार्यार्थं चिह्विता राजशासनैः ।

अत्रान्धवं शवं चैवं निर्हरेयुरिति स्थितिः ॥ ५५ ॥

वध्यांश्च हन्युः सततं यथाशास्त्रं नृपाज्ञया ।

वध्यवासांसि गृह्णीयुः शय्याश्चाभरणानि च ॥ ५६ ॥

णीनने हाथे अने नुदांग वासणुमां तेमने अन्न आपवुं.
तेओ राते गाम डे नगरमां न इरे तेओ राजशासनने पटा
राणी द्विसे कामप्रस गे इरे नधलियाता शणने तेओ वगे
इरे, जेवी भयादा छे. वधनी शिक्षा पामेलाओने तेओ राजनी
आजाथी यथाशास्त्र सद्वैव छेणे अने जे वध्य भनुभ्यनां वस्त्रे,
शय्याओ तथा अन्न कारे लघ वे. ५४-५६

वर्णापेतमविज्ञातं नरं कलुषयोनिजम् ।

आर्यरूपमिवानार्यं कर्मभिः स्वैर्विभावयेत् ॥ ५७ ॥

नतिप्रथ यथेला, दूपित थोनिमां नन्मेला अने आर्य-
ना नवा नलाता अन्नपुया अनार्यने तेनां इमो उपरथी
नला लेवाय. ५७

अनार्यता निष्ठुरता क्रूरता निष्क्रियात्मता ।

पुरुषं व्यञ्जयन्तीह लोके कलुषयोनिजम् ॥ ५८ ॥

અનાર્યતા, નિષ્કુરતા, ક્રૂરતા અને નિષ્ક્રિયતા-એ પ્રય
તમાં શ્રદ્ધાવત પુરુષને છતો કરે છે. ૫૮

પિતૃયં વા ભજતે શીલં માતૃર્વોભયમેવ વા ।

ન કથંચન દુર્ગોનિઃ પ્રકૃતિં સ્વાં નિયચ્છતિ ॥ ૫૯ ॥

એ શ્રદ્ધાવત પુરુષ પિતાના, માતાના, કે અમેતા સ્ત્રીને
ભજે છે - પણ કયાંય તે પોતાનો સ્વભાવ ઠાંથી સસ્તો નથી

કુલે મુલ્યેઽપિ જાતસ્ય યસ્ય સ્વાધોનિસંકરઃ ।

સંશયત્યેવ તદ્દહીલં નરોઽલ્પમપિ વા વ્રહુ ॥ ૬૦ ॥

કિમમ દુર્લભાં જન્મ્યા છતાં પણ જનો અતિ-નદ્રાપ વા
છે, તે માનુષ્ય તેના જન્મના શીલને યોગ્ય ઉપાયુ યોગ્ય છે.

યત્ર સ્વંને પરિધ્વંગાગ્રાયન્તે વર્ષદુષકાઃ ।

મથ્નિર્કઃ સદ્ તદ્રાષ્ટું શિપ્રમેવ વિનશ્યતિ ॥ ૬૧ ॥

જે વ્યક્તિના વર્ષનાથને સ્ત્રીને આ વર્ષનો જન્મ જન્મે છે કે
દેવ તેના દેવતાની આ સાથે વસ્તુવિનાય પામે છે. તે

નાતમાર્યે મસાર્યે ના દેહ્યાગોઽનુપસ્ક્રુતઃ ।

ત્રીમા ગન્ધુપિવા વ વાપાનાં મિદ્ધિ દામ્બમ્ ॥ ૬૨ ॥

જે વ્યક્તિના જન્મ થાય તે વ્યક્તિને આ વર્ષનો જન્મ જન્મે છે કે
દેવ તેના દેવતાની આ સાથે વસ્તુવિનાય પામે છે. તે

સદ્ગુણા વ્યક્તિને વર્ષનો જન્મ જન્મે છે કે

દેવ તેના દેવતાની આ સાથે વસ્તુવિનાય પામે છે. તે

નાતમાર્યે મસાર્યે ના દેહ્યાગોઽનુપસ્ક્રુતઃ ।

ત્રીમા ગન્ધુપિવા વ વાપાનાં મિદ્ધિ દામ્બમ્ ॥ ૬૨ ॥

[શ્રાદ્ધકર્માતિથેયં ચ દાનમસ્તેયમાર્જવમ્ ।

પ્રજનં સ્વેષુ દારેષુ તથા ચૈવાનમ્વયતા ॥

શ્રાદ્ધકર્મ, અતિથિસત્કાર, દાન, અસ્તેય, સરલતા, સ્વપ-
ત્નીમાં પ્રજ્ઞેત્પત્તિ તથા ઇર્ષ્યારહિતપાતુ—એ આરે વર્ણોના
સંક્ષેપમાં ધર્મ છે]

શૂદ્રાયાં બ્રાહ્મણાજ્ઞાતઃ શ્રેયસા ચેત્પ્રજાયતે ।

અશ્રેયાન્ શ્રેયસીં જાતિં મચ્છત્યાસપ્તમાદ્યુગાત્ ॥ ૬૪ ॥

શૂદ્રસ્ત્રીમાં બ્રાહ્મણથી થયેલી કન્યા બ્રાહ્મણને પરણે
અને તેથી તેને જ કન્યા થાય તેને વળી બ્રાહ્મણ પરણે—આમ
જે અનુક્રમે સાતમો પુરુષ થાય છે તે બ્રાહ્મણબંધિને પામે છે.

શૂદ્રો બ્રાહ્મણતામેતિ બ્રાહ્મણથૈતિ શૂદ્રતામ્ ।

ક્ષત્રિયાજ્ઞાતમેવં તુ વિદ્યાદ્વૈશ્યાત્તથૈવ ચ ॥ ૬૫ ॥

આ રીતે શૂદ્ર બ્રાહ્મણતા મેળવે છે અને બ્રાહ્મણ શૂદ્રતા
મેળવે છે. તેજ રીતે ક્ષત્રિયથી તેમજ વૈશ્યથી શૂદ્ર કન્યામાં
જન્મેલા પુરુષ વિશે બળવુ. ૬૫

અનાર્યાયાં સમુત્પન્નો બ્રાહ્મણાત્તુ યદ્દચ્છયા ।

બ્રાહ્મણ્યામપ્યનાર્યાત્તુ શ્રેયસ્ત્વં કૈતિ ચેદ્ભવેત્ ॥ ૬૬ ॥

દૈવસ યોગે અનાર્ય સ્ત્રીમાં બ્રાહ્મણથી અને બ્રાહ્મણીનાં
અનાર્ય પુરુષથી જ પુત્રો થાય. તેમાં ચડિયાતાપાતુ ક્યાં
હોય ? ૬૬

જાતો નાર્યામનાર્યાયામાર્યાદાર્યો ભવેદ્ગુણૈઃ ।

જાતોઽપ્યનાર્યાદાર્યાયામનાર્ય ઇતિ નિશ્ચયઃ ॥ ૬૭ ॥

અનાર્ય સ્ત્રીમાં આર્યાથી થયેલો પુત્ર તે ગુણોને કરીને

આર્ય થાય છે; તેમ આર્ય સ્ત્રીમાં અનાર્ય પુરુષથી થયેલા પુત્ર અનાર્યજ છે, એવો સામનિર્ણય છે. ૬૭

તાવુભાવપ્યસંસ્કાર્યાવિતિ ધર્મો વ્યવસ્થિતઃ ।

વૈગુણ્યાજ્ઞન્મનઃ પૂર્વ ઉત્તરઃ પ્રતિલોમતઃ ॥ ૬૮ ॥

પહેલો જાતિની વિગુણતાને લીધે અને બીજો પ્રતિકો-
નતાથી જન્મ્યો હોવાથી, તે બંને ઉપનયનસંસ્કારને અયોગ્ય
છે—એવી ધર્મવ્યવસ્થા છે. ૬૮

સુવીજં ચૈવ સુક્ષેત્રે જાતં સંપદ્યતે યથા ।

તથાઽઽર્યાજ્ઞાત આર્યાયાં સર્વં સંસ્કારમર્હતિ ॥ ૬૯ ॥

સારું બીજ સારા ક્ષેત્રમાં રૂઢી રીતે ખીલે છે, તેમ આર્ય
પુરુષથી આર્યસ્ત્રીમાં જન્મેલાનેજ સર્વ સંસ્કારો ઘટે છે. ૬૯

બીજનો અને ક્ષેત્રનો નિર્ણય—

વીજમેકે પ્રશંસન્તિ ક્ષેત્રમન્યે મનીષિણઃ ।

વીજક્ષેત્રે તથૈવાન્યે તત્રેયં તુ વ્યવસ્થિતિઃ ॥ ૭૦ ॥

કોઈક ઋષિઓ બીજને, બીજા કોઈક ક્ષેત્રને, તે વળી
જ બીજ તથા ક્ષેત્ર બંનેને પ્રશંસે છે. પણ તે વિશે વ્યવસ્થા
નીચે પ્રમાણે છે. ૭૦

અક્ષેત્રે વીજમુત્સૃષ્ટમન્તરૈવ વિનશ્યતિ ।

અવીજકમપિ ક્ષેત્રં કેવલં સ્થણ્ડિલં ભવેત્ ॥ ૭૧ ॥

જાપર ભૂમિમાં નાખેલું બીજ અંદરજ મરી જાય છે,
બીજરહિત ક્ષેત્ર કેવળ સાફ ગોતરોજ રહે છે. ૭૧

યસ્માદ્વીજપ્રભાવેણ તિર્યગ્જા ઋષયોઽભવન્ ।

પૂજિતાશ્ચ પ્રશસ્તાશ્ચ તસ્માદ્વીજં પ્રશસ્યતે ॥ ૭૨ ॥

બીજાના પ્રભાવે કરીને નિર્ગુણોનિમાં જન્મેલાઓ પણ ક્રપિઓ થયા છે અને પૂજા તથા પ્રથ સા પામ્યા છે. તેથી બીજ પ્રશ સાપાત્ર છે. ૭૨

અનાર્યમાર્યકર્માણમાર્ય ચાનાર્યકર્મિણમ્ ।

સંપ્રધાર્યાત્રિવીદ્વાતા ન સમૌ નાસમાવિતિ ॥ ૭૩ ॥

આર્યકર્મી અને આર્ય અને અનાર્યકર્મી આર્ય તે બંને સમાન નથી તેમ અસમાન પણ નથી, એમ બ્રહ્માએ તુલના કરીને કહ્યું છે. ૭૩

દ્વિજવણુની આજીવિકા—

બ્રાહ્મણા બ્રહ્મયોનિસ્થા યે સ્વકર્મણ્યવસ્થિતાઃ ।

તે સમ્યગુપજીવેયુઃ પદ્કર્માણિ યથાક્રમમ્ ॥ ૭૪ ॥

સ્વકર્મમાં પરાયણ અને બ્રહ્મમાં ધ્યાનનિષ્ટ એવા બ્રાહ્મણોએ નીચેના ક્રમનાં છ કર્મોથી રૂઠી રીતે આજીવિકા ચલાવવી.

અધ્યાપનમધ્યયનં યજનં યાજનં તથા ।

દાનં પ્રતિગ્રહશ્ચૈવ પદ્કર્માણ્યગ્રજન્મનઃ ॥ ૭૫ ॥

ભણવું, ભણાવવું, યજ કરવો, યજ કરાવવો, દાન લેવું અને દાન આપવું, એ બ્રાહ્મણનાં પદ્કર્મો છે. ૭૫

પણાં તુ કર્મણામસ્ય ત્રીણિ કર્માણિ જીવિકા ।

યાજનાધ્યાપને ચૈવ વિશુદ્ધાચ્ચ પ્રતિગ્રહઃ ॥ ૭૬ ॥

આ છ કર્મોમાં યજ કરાવવો, ભણાવવું અને વિશુદ્ધ બતિ પાસેથી દાન લેવું, એ ત્રણ એની આજીવિકા માટે છે.

ત્રયો ધર્મા નિવર્તન્તે બ્રાહ્મણાત્ક્ષત્રિયં પ્રતિ ।

અધ્યાપનં યાજનં ચ તૃતીયશ્ચ પ્રતિગ્રહઃ ॥ ૭૭ ॥

ननु जीवन्तु यथा कृतेन तदा तदा तदा तदा

ननु जीवन्तु यथा कृतेन तदा तदा तदा तदा

ननु जीवन्तु यथा कृतेन तदा तदा तदा तदा

ननु जीवन्तु यथा कृतेन तदा तदा तदा तदा
ननु जीवन्तु यथा कृतेन तदा तदा तदा तदा
ननु जीवन्तु यथा कृतेन तदा तदा तदा तदा

ननु जीवन्तु यथा कृतेन तदा तदा तदा तदा

ननु जीवन्तु यथा कृतेन तदा तदा तदा तदा

ननु जीवन्तु यथा कृतेन तदा तदा तदा तदा

ननु जीवन्तु यथा कृतेन तदा तदा तदा तदा
ननु जीवन्तु यथा कृतेन तदा तदा तदा तदा
ननु जीवन्तु यथा कृतेन तदा तदा तदा तदा

वेदाभ्यासो ब्राह्मणस्य क्षत्रियस्य च त्वाणम् ।

वार्ता कर्मण वैश्यस्य विशिष्टानि स्वकर्मणु ॥ ८० ॥

वेदाभ्यासः, प्रवृत्तः, अर्थः, पशुपातनादि च अतुङ्गैः

ः क्षत्र्यः, क्षत्रियः अने चरयतां विशिष्टं स्वकर्मं च. ८०

आ- ३३३३ आ- ३३३३ नि- ३३३३

अजीवंस्तु यथोक्तेन ब्राह्मणः स्वेन कर्मणा ।

जीवित्क्षत्रियधर्मेण स ह्यस्य प्रत्यनन्तरः ॥ ८१ ॥

दहेला स्वकर्मथी ब्राह्मणः ओ धेनानो निर्वाहं न उदी

ते क्षत्रियधर्मथी ह्यविशः यज्ञावे-डेभेड, ते धर्मं तेनी

। पथीना वर्षानो छे. ८१

नाभ्यामप्यजीवंस्तु कथं स्यादिति चेद्भवेत् ।

जी- ३३३३ स्थाय जीवित्क्षत्रियस्य जीविकाम् ॥ ८२ ॥

પ્રાણીને આ અને કોની પણ ક્ષતિ ન જાણવી
 શકે તો તેને ખેતીમાંથી અને ગોખાથી પૈસ્યની આક્ર-
 મિકાની નવા કરવેા ૮૨

વૈશ્યઃ કૃષ્યાઽપિ જામંસ્તુ ત્રાલણઃ સત્રિયાંઽપિ ચા ।
 દિમાપ્રાયાં પરાધીનાં કૃષિં ચત્નેન વર્જયેત્ ॥ ૮૩ ॥

૧. યદૃષ્ટિયા વ્યવસ્થાનિવાલે કૃત્વા પ્રાણીને કૃષિયં નુક્યાં
 દિ સામગ્રી અને પરાધીન અર્થે ખેતીને ચત્તપૂર્વક વર્જવી

કૃષિ સાધ્વિતિ મન્યન્તે સા શુષિઃ સદ્વિગહિતા ।
 ભૂમિં ભૂમિશયાશ્ચૈવ દન્તિ કાષ્ટમયંઽમુસમ્ ॥ ૮૪ ॥

૧. કૃષિ ખેતીને નારી માને છે, પણ સન્નતો તે વૃત્તિને
 નિંદે છે. ૨. કૃષિ. કૃષિના માંસાણુ લાકડુ ભૂમિને તથા
 ભૂમિનાં ગેહના અંગેને લેણુ છે. ૮૪

દ્વં તુ વૃત્તિવૈકલ્યાઅયજતો ધર્મનૈપુણમ્ ।
 વિદ્વપ્પયમુદ્ભૃતોદ્ધારં વિક્રેયં પિત્તવર્ધનમ્ ॥ ૮૫ ॥

પ્રાણી અને ક્ષત્રિય સ્વકર્મથી જીવનનિર્વાલ ન કરી શકે
 અને વૃત્તિના અભાવે તેઓ પોતાની ધર્મનિપુણતા છોડે, તો
 તેમણે વૈશ્યના વેપારમાલનાથી નિષિદ્ધ પદાર્થોનો ત્યાગ કરી,
 ખાટીના ધનવૃદ્ધિ કરનારા પદાર્થોનું વેચાણ કરવું ૮૫

સર્વાન્સાનપોહેત કૃતાન્નં ચ તિલૈઃ સહ ।
 અદમનો લવણં ચૈવ પશવો યે ચ માનુષાઃ ॥ ૮૬ ॥

તેણે સર્વ રસા, ગંધિયુ અન્ન, તલ, પથ્થર, મીઠું અને
 મનુષ્યોને ઉપગ્રી એવાં પશુઓ એટલાં વેચવાં નહિ. ૮૬

एतन्मन्त्रः सर्वत्र प्रोक्तः सर्वत्र प्रोक्तः

एतन्मन्त्रः सर्वत्र प्रोक्तः सर्वत्र प्रोक्तः

एतन्मन्त्रः सर्वत्र प्रोक्तः सर्वत्र प्रोक्तः

एतन्मन्त्रः सर्वत्र प्रोक्तः सर्वत्र प्रोक्तः

नमः, २०००

एतन्मन्त्रः सर्वत्र प्रोक्तः सर्वत्र प्रोक्तः

एतन्मन्त्रः सर्वत्र प्रोक्तः सर्वत्र प्रोक्तः

एतन्मन्त्रः सर्वत्र प्रोक्तः सर्वत्र प्रोक्तः

एतन्मन्त्रः सर्वत्र प्रोक्तः सर्वत्र प्रोक्तः

एतन्मन्त्रः सर्वत्र प्रोक्तः सर्वत्र प्रोक्तः

एतन्मन्त्रः सर्वत्र प्रोक्तः सर्वत्र प्रोक्तः

वैश्यान्नाम्न मित्रं यद्भूत्सामोप तपिन् ।

अनाचारश्चकार्याणि निर्वि । च अन्तिकनाम् ॥ ३८ ॥

स्वार्थं च आचरन् न यदात्ता यथा । सर्वे सुखी

वृत्तिथी निवारः इत्यादि । अथ चैव । अन्तिकनाम् ॥ ३९ ॥

स्वां तदि, अन्तिकनाम् ॥ ३९ ॥ अन्तिकनाम् ॥ ३९ ॥

अशक्रुवंस्तु शुद्धां शूद्रः कृतं द्विजन्तान् ।

पुत्रदारात्ययं प्राप्नो जीवेत्काहकर्मणिः ॥ ३९ ॥

ये शूद्राणां पुत्र अन्तिकनाम् ॥ ३९ ॥ अन्तिकनाम् ॥ ३९ ॥

तन्मिानी नै ॥ इत्यादि । अन्तिकनाम् ॥ ३९ ॥

थी (नुतारी, सुदारी आदिः) अन्तिक यदात्ता

कर्मभिः प्रचरितैः शुश्रूष्यन्ते द्विजावयः ।

कारुक्ककर्माणि शिल्पानि विविधानि च ॥ १०० ॥

જે કર્મો કર્યાથી દ્વિજવર્ણોની સેવા થઈ શકે છે, તેવાં અનેક પ્રકારનાં શિષ્ટપનાં અને કારીગરીનાં કર્મો શૂદ્રે કરવાં.

વૈશ્યવૃત્તિમનાતિષ્ઠન્બ્રાહ્મણઃ સ્વે પથિ સ્થિત ।

અવૃત્તિકર્પિતઃ સીદન્નિમં ધર્મં સમાચરેત્ ॥ ૧૦૧ ॥

આચ્છવિકા વિના દુ.ખી થયેલો કલેશયુક્ત બ્રાહ્મણ વૈશ્ય-
વૃત્તિથી ન રહેતાં સ્વકર્મને માર્ગે જ વર્તે, તો તેણે આ નીચેનો
ધર્મ આચરવો. ૧૦૧

સર્વતઃ પ્રતિગૃહ્ણીયાદ્બ્રાહ્મણસ્ત્વનયં ગતઃ ।

પવિત્રં દુષ્યતીત્યેતદ્ધર્મતો નોપપદ્યતે ॥ ૧૦૨ ॥

દુ.ખમાં આવેલો વિપદગ્રસ્ત બ્રાહ્મણ સૌ કાઈ પાસેથી દાન
લે; કેમકે પવિત્રને દૂષણ લાગે છે, એવો ધર્મમત નથી. ૧૦૨

નાઘ્યાપનાઘાજનાદ્વા ગર્હિતાદ્વા પ્રતિગ્રહાત્ ।

દોષો ભવતિ વિગ્રાણાં જ્વલનામ્બુસમા હિ તે ॥ ૧૦૩ ॥

આપત્તિકાલે નિદ્દિતોને વેદ ભણાવવાથી, તેમને યજ્ઞ
કરાવવાથી અથવા તેમની પાસેથી દાન લેવાથી બ્રાહ્મણોને દોષ
લાગતો નથી, કેમકે તેઓ અગ્નિ અને જલ સમાન પવિત્ર છે.

જીવિતાત્યયમાપન્નો યોઽન્નમત્તિ યતસ્તતઃ ।

આકાશમિવ પક્કેન ન સ પાપેન લિપ્યતે ॥ ૧૦૪ ॥

પ્રાણુસંકટમાં આવી પડેલો માણુસ જ્યાંથી ત્યાંથી અન્ન
જમે, તો જન્મ આકાશ કાદવથી લેપાતું નથી તેમ તે પાપથી
લેપાતો નથી ૧૦૪

અર્જીગર્તઃ સુતં હન્તુમુપાસર્પદ્ધુશુક્ષિતઃ ।

ન ચાલિપ્યત પાપેન ક્ષુત્પ્રતીકારમાચરન્ ॥ ૧૦૫ ॥

યો લોભાદધમો જાત્યા જીવેદુરકૃષ્ટકર્મભિઃ ।

તં રાજા નિર્ધનં કૃત્વા ક્ષિપ્રમેચ પ્રવાસયેત્ ॥ ૯૬ ॥

અધમ જાતિનો જે માણસ લોભથી ઝંચી જાતિનાં કર્મોથી
જીવિકા ચલાવે, તેને રાજાએ તરતજ નિર્ધન કરીને દેશ-
નિકાલ આપવો. ૯૬

વરં સ્વધર્મો વિગુણો ન પારક્યઃ સ્વનુષ્ટિતઃ ।

પરધર્મેણ જીવન્ હિ સઘઃ પતતિ જાતિતઃ ॥ ૯૭ ॥

ભલે ગુણે આછો હોય તોપણ સ્વધર્મ ચડિયાતો છે-
પારકો ધર્મ સારી રીતે આચરી શકાતો હોય તોપણ ચડિ-
યાતો નથી. જે પરધર્મથી આજીવિકા કરે છે, તે તરતજ
નીતિભ્રષ્ટ થાય છે. ૯૭

વૈશ્યોઽજીવન્સ્વધર્મેણ શૂદ્રવૃત્ત્યાઽપિ વર્તયેત્ ।

અનાચરન્નકાર્યાણિ નિવર્તેત ચ શક્તિગાન્ ॥ ૯૮ ॥

સ્વધર્મથી આજીવિકા ન ચલાવી શકતા વૈશ્યે શૂદ્રની
વૃત્તિથી નિર્વાહ કરવો, પણ તેણે શૂદ્રનાં અયોગ્ય કાર્ગો આચ-
રવાં નહિ અને શક્તિમાન થતાં એ વૃત્તિમાંથી મુક્ત થવું. ૯૮

અશક્તુર્વસ્તુ શુશ્રૂષાં શૂદ્રઃ કર્તું દ્વિજન્મનાન્ ।

પુત્રદારાત્યયં ગ્રાપ્તો જીવેત્કારુકકર્મભિઃ ॥ ૯૯ ॥

જે શૂદ્રનાં પુત્ર અને પત્ની આપત્તિમાં હોય અને જે
પોતે દ્વિજજાતિઓની સેવા કરવા શક્તિમાન ન હોય, તેણે
કારીગરકાનથી (મુતારી, લુહારી આદિથી) જીવિકા ચલાવવી.

યૈઃ કર્મભિઃ પ્રચરિતૈઃ શુશ્રૂણ્યન્તે દ્વિજાતયઃ ।

તાનિ કારુકકર્માણિ શિલ્પાનિ વિવિધાનિ ચ । ૧૦૦ ॥

તે ક્રમાં ક્યાથી દિગ્વર્ણની સેવા નહીં શકે છે. તેવાં
અનેક પ્રકારનાં સિદ્ધાંતનાં અને ધરીગરીનાં ક્રમાં શરૂ કરવાં.

વૈશ્યવૃત્તિમનાતિષ્ટન્નાલણઃ સ્વે પયિ સ્થિત ।

અવૃત્તિકર્ષિત' સીદન્નિમં ધર્મં નમાચરેત્ ॥ ૧૦૧ ॥

આશ્ચર્યા વિના દુઃખી નર્યેલો ક્ષેત્રયુક્ત પ્રાણુ વૈશ્ય-
વૃત્તિથી ન શકેતાં સ્વધર્મને માર્ગજવતે. તે તેણે આ નીચેના
ધર્મ આચરવો. ૧૦૧

સર્વતઃ પ્રતિગૃહ્ણીયાદ્રાજણસ્ત્વનયં ગતઃ ।

પવિત્રં દુષ્ટતીત્યેતદ્ધર્મતો નોપપચ્ચતે ॥ ૧૦૨ ॥

દુઃખમાં આવેલો વિપદચ્ચસ્ત પ્રાણુ સૌ કાઈ પાસેથી દાન
લે: કેમકે પવિત્રને દુપણુ લાગે છે, એવો ધર્મમત નથી. ૧૦૨

નાઘ્યાપનાઘાજનાદ્વા ગર્હિતાદ્વા પ્રતિગ્રહાત્ ।

દોષો ભવતિ વિપ્રાણાં જ્વલનામ્બુસમા હિ તે ॥ ૧૦૩ ॥

આપત્તિકાલે નિ દિતોને વેદ લણુવવાથી, તેમને યજ
કાવવાથી અથવા તેમની પાસેથી દાન લેવાથી પ્રાણુને દોષ
લાગતો નથી: કેમકે તેઓ અગ્નિ અને જલ સમાન પવિત્ર છે.

જીવિતાત્યયમાપન્નો યોઽન્નમત્તિ યતસ્તતઃ ।

આકાશમિવ પદ્ધેન ન સ પાપેન લિપ્યતે ॥ ૧૦૪ ॥

પ્રાણુસંકટમાં આવી પડેલો માણુસ જ્યાંથી ત્યાંથી અન્ન
જને, તે જન્મ આકાશ કાલ્પથી લેપાતુ નથી તેમ તે પાપથી
લેપાતો નથી. ૧૦૪

અજીગર્તઃ સુતં હન્તુમુપાસર્પદ્ધુશુક્ષિતઃ ।

ન ચાલિપ્યત પાપેન ક્ષુત્રપતીકારમાચરન્ ॥ ૧૦૫ ॥

અજીર્ણ ઋષિ ભૂષના માર્યા પુત્ર (ગુન:શેષ)ને હણવા તૈયાર થયા હતા; ભૂષનો આમ ઉપાય કરવાથી તેમને પાપનો શેષ લાગ્યો નહોતો. ૧૦૫

શ્વમાંસમિચ્છન્નાર્તોઽત્તું ધર્માધર્મવિચક્ષણઃ ।

પ્રાણાનાં પરિરક્ષાર્થં વામદેવો ન લિપ્તવાન્ ॥ ૧૦૬ ॥

ધર્માધર્મને જાણનારા દુઃખી વામદેવ ઋષિએ પ્રાણ સારુ ફતરાતું માંસ ખાવા ઇચ્છ્યું હતું, તો પણ તે પા લેવાયા નહોતા ૧૦૬

મરદ્વાજઃ ક્ષુધાર્તસ્તુ સપુત્રો વિજને વને ।

વહ્નીર્ગાઃ પ્રતિજગ્રાહ વૃધોસ્તક્ષ્ણો મહાતપાઃ ॥ ૧૦૭ ॥

મહાતપસ્વી ભરદ્વાજ ઋષિએ અને તેમના પુત્રે, ભૂષ પીડાઇને, નિર્જન વનમાં વૃધુ નામના સુથાર પામેથી અંગાયો લીધી હતી. ૧૦૭

ક્ષુધાર્તશ્વાત્તુમભ્યાગાદ્વિશ્વામિત્રઃ શ્વજાઘનીમ્ ।

ચણ્ડાલહસ્તાદાદાય ધર્માધર્મવિચક્ષણઃ ॥ ૧૦૮ ॥

પીડા પામતાં, ધર્મ અને અધર્મને જાણવાવાળા વિશ્વામિત્ર ઋષિ ભૂષને લીધે અંડાલના હાથમાંથી શ્વ ફતરાની જાંઘ ખાવા તૈયાર થયા હતા. ૧૦૮

પ્રતિગ્રહાઘાજનાઢા તથૈવાધ્યાપનાદપિ ।

પ્રતિગ્રહઃ પ્રત્યવરઃ પ્રેત્ય વિગ્રસ્ય ગર્હિતઃ ॥ ૧૦૯ ॥

પ્રતિગ્રહ, યજન (યજ કરાવવો) અને અધ્યાપન એમ સૌમાં પ્રતિગ્રહ (દાન લેવું) સૌથી નીચો છે અને તે પ્રાપ્ત થીનો પરભવ અગાડનારો છે. ૧૦૯

યાજનાધ્યાપને નિત્યં ક્રિયેતે સંસ્કૃતાત્મનામ્ ।

પ્રતિગ્રહસ્તુ ક્રિયતે શૂદ્રાદપ્યન્યજન્મનઃ ॥ ૧૧૦ ॥

યાજન અને અધ્યાપન તો નિત્ય સરકારી પુરુષોને કરાવવામાં આવે છે, ત્યારે પ્રતિગ્રહ તો શૂદ્ર અને અંત્યજને પાસેથી પણ લેવાય છે. ૧૧૦

જપહોમૈરપૈત્યેનો યાજનાધ્યાપનૈઃ કૃતમ્ ।

પ્રતિગ્રહાનિમિત્તં તુ ત્યાગેન તપસૈવ ચ ॥ ૧૧૧ ॥

નિપિદ્ધ યાજન અને અધ્યાપન કરાવ્યાથી લાગેલું પાપ જપહોમથી નાશ પામે છે; પરંતુ નિપિદ્ધ પ્રતિગ્રહને નિમિત્તે લાગેલું પાપ ત્યાગ તથા તપથીજ દૂર થાય છે. ૧૧૧

શિલોઞ્છમપ્યાદદીત વિપ્રોઽજીવન્યતસ્તતઃ ।

પ્રતિગ્રહાચ્છિલઃ શ્રેયાંસ્તતોઽપ્યુઞ્છઃ પ્રશસ્યતે ॥ ૧૧૨ ॥

અ્યાંત્યાંથી દાન લઈ જીવિકા ચલાવવા ન ઇચ્છતા બ્રાહ્મણે શિલોઞ્છવૃત્તિ રાખવી. એ પ્રતિગ્રહ કરતાં *શિલવૃત્તિ શ્રેષ્ઠ છે, અને શિલ કરતાંય ઊછવૃત્તિ શ્રેષ્ઠતર છે. ૧૧૨

સીદઙ્ઙિઃ કુપ્યમિચ્છઙ્ઙિર્ધનં વા પૃથિવીપતિઃ ।

યાચ્યઃ સ્યાત્સ્નાતકૈર્વિપ્રૈરદિત્સંસ્ત્યાગમર્હતિ ॥ ૧૧૩ ॥

વિપત્તિમાં ગળાતા અને પાન્ય, વસ્ત્ર તથા યજ્ઞાદિ અર્થ ધનની ઇચ્છાવાળા એવા સ્નાતક વિપ્રોએ ગળને યાચવો—તે એ ન આપે તો તેનો ત્યાગ કરવો. ૧૧૩

* અનાગ્ર ખેતરમાંથી ગળામાં લઈ જવાય, ત્યારે જે રૂઝ ખેતરમાં રહે તેનાથી જે જીવનનિમાય કરાય તે સિદ્ધવૃત્તિ આવજ ખજામાં ગયા પછી ખેતરમાં જે ફાણા પડી રહે, તે વીધી ખાવા એ ઊંડવૃત્તિ.

અકૃતં ચ કૃતાશ્ચેવાદૌગ્ધાવિક્રમેત ચ ।

હિરણ્યં ધાન્યમન્નં ચ પૂર્વે પૂર્વોત્તમોત્તમન્ ॥ ૧૧૪ ॥

ખેડેલા ખેતર કરતાં વગર ખેડેલું ખેતર દ્રાવણીન છે. તેમ, ગાય, બકરાં, મેટાં, સોતું, ધાન્ય અને રાંધું અને એનાં પહેલાં પહેલાં તે પછી પછીનાં કરતાં વિશેષ દ્રાવણીન છે. ૧૧૪

સત્ત વિક્તાગમા ધર્મ્યા દાયો લાભઃ ક્રયો જયઃ ।

પ્રયોગઃ કર્મયોગય સત્પ્રતિગ્રહ ણ્ત ચ ॥ ૧૧૫ ॥

ધનની આવકના આ સાત ધર્મસંનિત માર્ગો છે—વારસો, અહસ્માન લાભ, માલવેચાણ, રણમાં વિજય, વ્યાજ વગેરેના પ્રયોગ, ખેતીવાટી વગેરેના કર્મયોગ અને સત્યાન પાસેથી મળેલું દાન. ૧૧૫

વિદ્યા શિલ્પં મૃતિઃ સેવા મોરક્ષ્યં ત્રિપણિઃ કૃષિઃ ।

ધૃતિર્મૈક્ષ્યં કુસીદં ચ દશ જીવનહેતવઃ ॥ ૧૧૬ ॥

વિદ્યા, શિલ્પ, નોકરી, સેવાચાકરી, પશુપાલન, દુકાનદારી, ખેતી, સતોપપૂર્વક થોડાથી જીવવાની ધીરજ, શિક્ષાવૃત્તિ, અને વ્યાજવટાવ, એ દશ જીવનહેતુઓ છે. ૧૧૬

બ્રાહ્મણઃ ક્ષત્રિયો વાપિ વૃદ્ધિં નૈવ પ્રયોજયેત્ ।

કામં તુ સ્વલુ ધર્માર્થં દદ્યાત્પાપીયસેઽલ્પિકામ્ ॥ ૧૧૭ ॥

પ્રાણણુ કે ક્ષત્રિય વ્યાજવટાં તર નજ કરે. છતાં, જોઈએ તો, નીચ લોકને તે ધર્મને નિમિત્તે થોડે વ્યાજ ધન આપે. ૧૧૭

ચતુર્થમાદદાનોઽપિ ક્ષત્રિયો માગમાપદિ ।

પ્રજા રક્ષન્પરં શક્ત્યા કિલ્વિપાત્પ્રતિમુચ્યતે ॥ ૧૧૮ ॥

આપત્કાલમાં રાજા થોથો ભાગ લઈને પણ જો સ્વશક્તિ પ્રમાણે પ્રજાનું રક્ષણ કરે, તો તે પાપમાંથી મુક્ત થાય છે.

સ્વધર્મો વિજયસ્તસ્ય નાહવે સ્યાત્પરાજ્ઞમુસઃ ।

શસ્ત્રેણ વૈશ્યાન્ રક્ષિત્વા ધર્મ્યમાહારયેદ્ગલિમ્ ॥ ૧૧૯ ॥

રણમાં વિજય એ તેનો સ્વધર્મ છે. યુદ્ધમાં તેણે પીડ ન ખતાવવી, તેણે શસ્ત્રોથી વૈશ્યોની રક્ષા કરવી અને ધર્મમાર્ગે કર લેવો. ૧૧૯

ધાન્યેડષ્ટમં વિશાં શુલ્કં વિશં કાર્પાપણાવરમ્ ।

કર્મોપકરણાઃ શૂદ્રાઃ કારવઃ શિલ્પિનસ્તથા ॥ ૧૨૦ ॥

વૈશ્યો પાસેથી તેણે ધાન્યનો આડમો ભાગ લેવો, સુવર્ણથી કાર્પાપણ સુધીના ધનનો દશમો ભાગ લેવો અને શૂદ્રો, સુતારો, શિલ્પીઓ પાસે ડામરૂપે ભાગ લેવો. ૧૨૦

શૂદ્રસ્તુ વૃત્તિમાકાઙ્ગન્ક્ષત્રમારાધયેદ્યદિ ।

ધનિનં વાપ્યુપારાધ્ય વૈશ્યં શૂદ્રો જિજીવિષેત્ ॥ ૧૨૧ ॥

હવિડા ઇચ્છતા શૂદ્રે જોઈ એ તે ક્ષત્રિયને સેવવો અથવા ધનવાન વૈશ્યને સેવી તેણે ગુન્નરો કરવા ઇચ્છવું. ૧૨૧

સ્વર્ગાર્થમુભયાર્થં વા વિપ્રાનારાધયેત્તુ સઃ ।

જાતત્રાહ્મણશૂદ્રસ્ય સા હ્યસ્ય કૃતકૃત્યતા ॥ ૧૨૨ ॥

પણ સ્વર્ગને અર્થે અથવા આ લોક અને પરલોક એ બંનેને સાર તેણે બ્રાહ્મણોનેજ સેવા જોઈએ. તે 'અમુક બ્રાહ્મણનો સેવક છે' એટલા શબ્દોમાંય તેની કૃતાર્થતા રહી છે.

વિપ્રમેવૈવ શૂદ્રસ્ય વિશિષ્ટં કર્મ કીર્ત્યતે ।

યદતોડન્યાદ્વિ કુરુતે તદ્ભવત્યસ્ય નિષ્ફલમ્ ॥ ૧૨૩ ॥

બ્રાહ્મણની સેવા એજ શૂદ્રનું વિશિષ્ટ કર્મ કહેવાય છે. આથી બીજું એ જ કઈ કરે, તે એને માટે નિષ્ફળ બને છે.

તેમ તેમ તે અનિન્દિત થઇને આ લોક અને પરલોકમાં સુખ પામે છે. ૧૨૮

શક્તેનાપિ હિ શૂદ્રેણ ન કાર્યો ધનસશ્ચયઃ ।

શૂદ્રો હિ ધનમાસાદ્ય ત્રાહ્મણાનેવ વાધતે ॥ ૧૨૯ ॥

શક્તિમાન હોય તો પણ શૂદ્રે ધનસંચય કરવો નહિ.

કમકે, શૂદ્ર ધન મેળવીને ત્રાહ્મણોને પીડા કરે છે. ૧૨૯

एते चतुर्णां वर्णानामापद्धर्माः प्रकीर्तिताः ।

यान्सम्यगनुतिष्ठन्तो व्रजन्ति परमां गतिम् ॥ ૧૩૦ ॥

આરે વર્ણોના આ આપદ્ધર્મો કયા તેમને ૩૧ ગતિ

અનુસરનારાઓ પરમગતિને પામે છે. ૧૩૦

एष धर्मविधिः कृत्स्नश्चातुर्वर्ण्यस्य कीर्तितः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तविधि शुभम् ॥ ૧૩૧ ॥

આતુર્વર્ણ્યનો આ સમગ્ર ધર્મવિધિ કલો. હવે પ્રાય-

શ્ચિત્તનો શુભ વિધિ કહીશ. ૧૩૧

इति श्री मानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संदितायां दशमोऽध्यायः ॥

इति श्री मानवधर्मशास्त्रे भृगुकथित सदिताया अध्याय १० नो समाप्त

અધ્યાય ૧૧ મો

આદાણને દાન આપવું—

सांतानिकं यक्ष्यमाणमध्वगं सर्ववेदसम् ।

गुर्यर्ष पितृमात्रर्धं स्वाध्यायाध्वपतापितः ॥ ૧ ॥

નવૈતાન્સાતવાન્વિધ્યાદ્રાણાન્ધર્મમિશુકાન્ ।

निःस्वैभ्यो देयमेतेभ्यो दानं विद्याविशेषतः ॥ ૨ ॥

સંતાનના પ્રયોજન સારુ વિવાહ કરવા ઇચ્છતો, યજ્ઞયા-
ગાદિ કરવાની ઇચ્છા રાખતો, વટેમાર્ગ, સર્વરવની દક્ષિણાવાળો
વિશ્વજિત્ યજ્ઞ કરનારો, ગુરુ અને માતપિતા માટે ભોજન-
વસ્ત્રની ઇચ્છા કરતો, સ્વાધ્યાયના હેતુવાળો અને રાગી-એ ન-
સ્નાતક બ્રાહ્મણોને ધર્મભિક્ષુક બ્રાહ્મણાઃ અને તે નિર્ધનેને
તેમની વિધાની વિશેષતા પ્રમાણે દાન આપવું. ૧, ૨

एतेभ्यो हि द्विजाग्र्येभ्यो देयमन्नं सदक्षिणम् ।

इतरेभ्यो बहिर्वेदि कृतान्नं देयमुच्यते ॥ ૩ ॥

આ દ્વિજવરોને દક્ષિણા સાથે અન્ન આપવું અને બીજા-
ઓને વેદીની બહાર રાધિલુ અન્ન આપવું-એમ કહેવાયું છે. ૩

सर्वरत्नानि राजा तु यथाहं प्रतिपादयेत् ।

ब्राह्मणान्वेदविदुषो यज्ञार्थं चैव दक्षिणाम् ॥ ૪ ॥

વેદવેત્તા બ્રાહ્મણોને રાજાએ યજ્ઞને માટેનું દક્ષિણાધન તથા
સર્વ રત્નો એ યથાર્થોગ્ય જોઈને આપવાં. ૪

कृतदारोऽपरान्दारान्भिक्षित्वा योऽधिगच्छति ।

रतिमात्रं फलं तस्य द्रव्यदातुस्तु सन्ततिः ॥ ૫ ॥

પત્નીવાળો જે માણસ દ્રવ્ય માગીને બીજી પત્નીઓ કરે
છે, તે માત્ર રતિક્ષ્ણ પામે છે. તેની સંતતિ તો તેને દ્રવ્યનું
દાન કરનારની કહેવાય છે. ૫

धनानि तु यथाशक्ति विप्रेषु प्रतिपादयेत् ।

वेदवित्सु विविक्तेषु प्रेत्य स्वर्गं समश्नुते ॥ ૬ ॥

વેદજ્ઞ અને અનાસકત બ્રાહ્મણોને યથાશક્તિ ધન આપવું;
તેથી મરણ પછી સ્વર્ગપ્રાપ્તિ થાય છે. ૬

યસ્ય ત્રૈવાર્ષિકં ભક્તં પર્યાપ્તં મૃત્યવૃત્તયે ।

અધિકં વાપિ વિદ્યેત સ સોમં પાતુમર્હતિ ॥ ૭ ॥

પોષ્યવર્ગના ભરણુપોપણુ માટે જે વ્રાહ્મણુપાસે ત્રણ વર્ષ આલે એટલું અથવા તેથી અધિક અન્ન હોય, તેણે સોમયાગ કરવો ઘટે છે. ૭

અતઃ સ્વર્ણીયસિ દ્રવ્યે યઃ સોમં પિવતિ દ્વિજઃ ।

સ પીતસોમધૂર્વોપિ ન તસ્યામ્નોતિ તત્ફલમ્ ॥ ૮ ॥

જે દ્વિજ પાસે એથી ઓછું દ્રવ્ય હોય તેને સોમયાગ કરે, તો તેણે પ્રથમથી સોમપાન કર્યું હોવા છતાં તેને તેનું ફળ મળતું નથી. ૮

શક્તઃ પરજને દાતા સ્વજને દુઃખજીવિનિ ।

મધ્વાપાતો વિપાસ્વાદઃ સ ધર્મપ્રતિરૂપકઃ ॥ ૯ ॥

જે સંપન્ન માણુસ સ્વજનોને દુઃખમાં જીવતા રાખી પરજનોને દાન આપે છે, તે આર ભે મધ પીએ છે પણ પરિણામે વિપ આપે છે—તે ધર્મનો આગોળ સેવે છે. ૯

મૃત્યાનામુપરોધેન યત્કરોત્યૌર્ધ્વદેહિકમ્ ।

તદ્ભવત્યમુસોદર્કં જીવતશ્ચ મૃતસ્ય ચ ॥ ૧૦ ॥

જે માણુસ પોષ્યવર્ગને અવગણીને પારલૌકિક કર્મો કરે છે, તો તે ધર્મકાર્યો તેને જીવતાં અને મર્યા પછી દુઃખદાયી થાય છે. ૧૦

[વૃદ્ધૌ ચ માતાપિતરૌ સાધ્વી માર્યા શિશુઃ સુતઃ ।

અપ્પકાર્યશતં કૃત્વા ભર્ત્તવ્યા મનુરત્રવીત્ ॥

ધરડાં માળાપ, સાધ્વી પત્ની અને બાળકપુત્ર એમનું ખીન

सो कामो पडतां भूथीने लरणुपोपणु करवुं, येममनुये ध्युं छे.]

यत्तु माटे धन हरी लाववुं—

यज्ञश्चेत्प्रतिरुद्धः स्यादेकेनाङ्गेन यज्वनः ।

ब्राह्मणस्य विशेषेण धार्मिके सति राजनि ॥ ११ ॥

यो वैश्यः स्याद्बहुपशुहीनक्रतुरसोमपः ।

कुटुम्बात्तस्य तद्रव्यमाहरेद्यज्ञसिद्धये ॥ १२ ॥

राज धार्मिक होय त्यारे यजमाननो—आस करीने आल-
णुनो यज्ञ ने एक अंग सारु अटथी पंडे तो न वैश्य धर्मां
ठारठांभरवाणो होय अने न यज्ञयाग तथा सोमयज्ञ न करतो
होय, तेना कुटुंभमांथी ते यज्ञनी सिद्धि अर्थे तेठुं धन
लक्ष लेवुं. ११, १२

आहरेत्त्राणि वा द्वे वा कामं शूद्रस्य वैश्वनः ।

न हि शूद्रस्य यज्ञेषु कश्चिदस्ति परिग्रहः ॥ १३ ॥

ने यज्ञनां ये द्वे त्रणु अंग रक्षां होय, तो कही शूद्रने
घेरथी ते नेठतुं लेवु; कारणके शूद्रने यज्ञो विषे कर्षण
संभंध होतो नथी. १३

योऽनाहिताग्निः शतगुरयज्वा च सहस्रगुः ।

तयोरपि कुटुम्बाभ्यामाहरेदविचारयन् ॥ १४ ॥

सो गाथो छतां नणु अग्निहोत्र न राष्यो होय अने
हज्जर गाथो छतां नणु यज्ञ न कर्यो होय, ते अनेनां कुटुंभो-
मांथी विचार कर्या विना धन लक्ष लेवुं. १४

आदाननित्याच्चादातुराहरेदग्रयच्छतः ।

तथा यशोऽस्य प्रथते धर्मश्चैव प्रवर्धते ॥ १५ ॥

જે નિત્ય દાન લેતો હોય પણ દાન આપતો ન હોય, તે ધન ન આપે તો પણ તેની પાસેથી તે લઈ લેવું. તેમ કરવાથી એ ધન લાવનારનો જશ ફેલાય છે અને ધર્મ વૃદ્ધિ પામે છે. ૧૫

તથૈવ સપ્તમે ભક્તે ભક્તાનિ પડનશ્વતા ।

અશ્વસ્તનવિધાનેન હર્તવ્યં હીનકર્મણઃ ॥ ૧૬ ॥

તેમજ જે માણસ છ ટંકથી ભૂખ્યો હોય તેણે ભોજનના સાતમા ટંકે, હીન કર્મ કરવાવાળાને ત્યાંથી પણ એક દિવસના પૂરા ભોજન પૂરતું અન્ન હરી લેવું ૧૬

સલાત્ક્ષેત્રાદગારાદ્વા યતો વાડ્પ્યુપલભ્યતે ।

આભ્યાતવ્યન્તુ તત્તસ્મૈ પૃચ્છતે યદિ પૃચ્છતિ ॥ ૧૭ ॥

તેણે ખળામાંથી, ખેતરમાંથી, ધરમાંથી અથવા જ્યાંથી મળે ત્યાંથી તે હરી લેવું. અને પૂછનાર જે પૂછે તો તેને સાચી વાત કહી દેવી. ૧૭

બ્રાહ્મણસ્વં ન હર્તવ્યં ક્ષત્રિયેણ કદાચન ।

દસ્યુનિષ્ક્રિયયોસ્તુ સ્વમજીવન્હર્તુમર્હતિ ॥ ૧૮ ॥

છતાં ક્ષત્રિયે ક્યારેય બ્રાહ્મણનું ધન હરવું નહિ. પોતાની આજીવિકા ન ચાલતી હોય, તો તેણે દસ્યુઓ અને ક્રિયાહીનો પાસેથી તે હરણ કરવું ૧૮

યોઽસાધુમ્યોઽર્થમાદાય સાધુભ્યઃ સંપ્રયચ્છતિ ।

સ કૃત્વા પુવમાત્માનં સંતારયતિ તાતુમૌ ॥ ૧૯ ॥

જે અસાધુઓ પાસેથી લાવીને સાધુઓને આપે છે, તે પોતાને નૌકારૂપ કરીને એ બંનેને તારે છે. ૧૯

યદ્દનં યજ્ઞશીલાનાં દેવસ્વં તદ્વિદુર્બુધાઃ ।

અયજ્વનાં તુ યદ્વિત્તમાસુરસ્વં તદુચ્યતે ॥ ૨૦ ॥

પાત્રીંગા, તેમજ તેના પાંચે પાંચ એકે એક
 ન સ્વાસ્થ્ય, તેમજ તે પાત્રીંગાના સ્વાસ્થ્યને રક્ષ
 ન વધિનિભાગ્યેદ્યુત્તં નામિહઃ પ્રથિતીપતિઃ ।

અનિયમ ક્રિયાલિચ્છાદ્યાદ્યાઃ નીતિનિ શુભા ॥ ૨૧ ॥

અર્થ એ, તે પાત્રીંગાનાં પાંચે પાંચ સ્વાસ્થ્યને રક્ષ
 નામિહઃ એટલે એવું થાય કે જ્યાં નહિ, તેમજ અનિયમ નિયમોને
 ક્રિયા કરવાનાં નહિ કરવાં એ. ૨૧

તસ્ય શ્રુત્યગ્નનં ગાત્વા સાહુદુન્વાન્મહીપતિઃ ।

શ્રુતશીલે ચ વિજાય વૃત્તિં ધર્મ્યા પ્રકલ્પયેન્ ॥ ૨૨ ॥

અર્થ એ તે તે પ્રાત્નગત્તાં બરાબરપાનને યાચ્ય કૃત્ક્રી-
 ણેને આપી તેવાં અને તેની વિદ્વતા તથા સદાચાર અને
 તેને ધર્મયુક્ત આચ્છવિદ્યા કરી આપવી ૨૨

કલ્પયિત્વાડસ્ય વૃત્તિં ચ રક્ષેદનં સમન્તતઃ ।

રાજા હિ ધર્મપદ્મગમં તસ્માત્પ્રામોતિ રક્ષિતાન્ ॥ ૨૩ ॥

એને આચ્છવિદ્યા આંધી આપીને એનું સર્વ રીતે રક્ષણ
 કરવું; કારણ કે પ્રાત્નગત્તું રક્ષણ કરવાથી રાજા તેના ધર્મનો
 છઠો ભાગ મેળવે છે. ૨૩

ન યજ્ઞાર્થં ધનં શૂદ્રાદિપ્રો ભિક્ષેત કર્હિંચિત્ ।

યજમાનો હિ ભિક્ષિત્વા ચણ્ડાલઃ ગ્રેત્ય જાયતે ॥ ૨૪ ॥

પ્રાત્નણે યજને અર્થે કદી પણ શૂદ્ર પાસેથી ધનની લિક્ષા
 માગવી નહિ. કારણ કે એમ લીખીને યજ કરનાર મરણ પછી
 ચંડાળ જન્મે છે. ૨૪

યજ્ઞાર્થમર્થં ભિક્ષિત્વા યો ન સર્વ પ્રયચ્છતિ ।

સ યાતિ ભાસતાં વિપ્રઃ કાકતાં વા શતં સમાઃ ॥૨૫॥

જ નાણુમ મુખ્ય વિધિ કરવાને સનર્થ હોવા છતાં ગૌ
વિધિએ વર્તે છે, તે દુર્યુજિને પાશ્વરીન્દ્રિ ક્ષ્ણ સાંપડતું નથી. ૩૧

ન બ્રાહ્મણો વેદયેત કિંચિદ્રાજનિ ધર્મવિત ।

સ્વર્વીર્યેણેવ તાન્દિહ્યાન્માનવાનપકારિણઃ ॥ ૩૨ ॥

ધર્મવેના આજ્ઞાને ચત્તને તાર્કિકા અપરાધ વિષે કંઈયે
નિવેદન કરવું નહિ. પોતાના સામર્થ્યથીજ તેણે તે તાણસોને
ગિજ્ઞા કરવી. ૩૧

સ્વર્વીર્યાદ્રાજવીર્યાંચ સ્વર્વીર્યં ત્રલવત્તરમ્ ।

તસ્માત્સ્વેનૈવ વીર્યેણ નિમૃદ્ધીયાદરીન્દ્રિજઃ ॥ ૩૨ ॥

પોતાનું સામર્થ્ય અને રાજનું સામર્થ્ય એ બેમાં
પોતાનું સામર્થ્ય વિશેષ બલવતું છે. તેથી આજ્ઞાણે પોતાના
સામર્થ્યથી શત્રુઓને વશ કરવા. ૩૨

શુતીરથર્વાગિરસીઃ કુર્યાદિત્યવિચારયન્ ।

વાક્શક્ત્ત્વૈ વ્રાહ્મણસ્ય તેન હન્યાદરીન્દ્રિજઃ ॥ ૩૩ ॥

તેણે વિચારવા અટક્યા વિના જ અથર્વવેદના અગિરા
ઋષિએ કહેલા મંત્રો ભણી અભિચાર કરવો. મન એ જ
આજ્ઞાણનું શસ્ત્ર છે. તેનાથી આજ્ઞાણે શત્રુઓને હણવા. ૩૩

ક્ષત્રિયો વાહુવીર્યેણ તરેદાપદમાત્મનઃ ।

ધનેન વૈશ્યશૂદ્રૌ તુ જપહોમૈર્દ્વિજોત્તમઃ ॥ ૩૪ ॥

ક્ષત્રિય આહુબળથી પોતાની આપત્તિને તરે; વૈશ્ય
અને શૂદ્ર ધનથી આપત્તિ તરે; પણ દ્વિજવર જપહોમોથી
આપત્તિ તરે. ૩૪

વિધાતા શાસિતા વક્તા મૈત્રો વ્રાહ્મણ ઉચ્યતે ।

તસ્મૈ નાકુશલં વૃયાન્ન શુષ્કાં ગિરમીરયેત્ ॥ ૩૫ ॥

પ્રાહ્મણને વિહિત કર્મોના વિધાન કરનારો, પુત્ર તથા શિષ્ય આદિને શિક્ષણ આપનારો, પ્રાયશ્ચિત્ત વગેરે ધર્મોના કહેનારો, તેમજ સકલ પ્રાણીઓ વિશે મૈત્રી રાખનારો કહ્યો છે. તેને અકુશળ કહેવું નહિ તેમ તેને કડવા બોલ કહેવા નહિ. ૩૫

न वै कन्या न युवतिर्नाल्पविद्यो न चालिशः ।

होता स्यादग्निहोत्रस्य नातो नासंस्कृतस्तथा ॥ ३६ ॥

કન્યા, યુવતી, અલ્પ વિદ્યાવાળો, મૂર્ખ, રોગી અને ઉપનયન સંસ્કારથી રહિત એટલાંજે અગ્નિહોત્રમાં હોમ કરવો નહિ. ૩૬

नरके हि पतन्त्येते जुह्वन्तः स च यस्य तत् ।

तस्माद्वैतानकुशलो होता स्याद्वેदપારગः ॥ ૩૭ ॥

કન્યા આદિ તેઓ જે આમ હોમ કરે છે, તે તેઓ અને જેની વતી તેઓ હોમે છે તે, એમ બધાં નરકમાં પડે છે. આથી શ્રૌતકર્મમાં કુશળ અને વેદમાં પારંગત એવાએ જ હોતા થવું. ૩૭

પુણ્યના કામ કરવા—

प्राजापत्यमदत्त्वाऽश्वमग्न्याधेयस्य दक्षिणाम् ।

अनाहिताग्निभवति ब्राह्मणो विभवे सति ॥ ૩૮ ॥

અગ્નિહોત્ર રાખીને જે પ્રાહ્મણ સપત્ર હોવા છતાં પ્રજાપતિ દેવતવાળા અશ્વની દક્ષિણા આપતો નથી, તે અગ્નિહોત્ર રાખ્યા છતાં અગ્નિહોત્રનું કૃણ પામતો નથી. ૩૮

पुण्यान्यन्यानि कुर्वीत श्रद्धानो जितेन्द्रियः ।

न त्वल्पदक्षिणैर्यज्ञैर्यजन्ते ह कथंचन ॥ ૩૯ ॥

શ્રદ્ધાસંપન્ન જિતેન્દ્રિય પ્રાણણે ભલે બીજાં પુણ્યકાર્યો
કરવાં, પણ ક્યારેય અહ્ય દક્ષિણાયુક્ત યજ્ઞોથી યજ્ઞ ન કરવું.

इन्द्रियाणि यशः स्वर्गमायुः कीर्तिं व्रजाः पशून् ।

हन्त्यल्पदाक्षिणो यज्ञस्तस्मान्नाल्पधनो यजेत् ॥ ४० ॥

અહ્ય દક્ષિણાવાળો યજ્ઞ ઈન્દ્રિયો, યશ, સ્વર્ગ, આયુ,
કીર્તિ, વ્રજા અને પશુઓને હણે છે. તેથી અહ્ય ધનવાળાએ
યજ્ઞ કરવો નહિ. ૪૦

अग्निहोत्र्यपविध्याग्नीन्ब्राह्मणः कामकारतः ।

चान्द्रायणं चरेन्मासं वीरहत्यासप्तमं हि तत् ॥ ४१ ॥

જ અગ્નિહોત્રી પ્રાણણે બાણીબૂઝીને સવારસાંજ અગ્નિનાં
હોમ ન કરે, તેણે એક માસ ચાંદ્રાયણવ્રત આચરવું. કેમકે,
હોમત્યાગ પુત્રહત્યા સમાન છે. ૪૧

ये शूद्रादधिगम्यार्थमग्निहोत्रमुपासते ।

ऋत्विजस्ते हि शूद्राणां ब्रह्मवादिपु गार्हिताः ॥ ४२ ॥

જ પ્રાણણો શૂદ્ર પાસેથી ધન લઈને અગ્નિહોત્રને ઉપાસે
છે, તેઓ શૂદ્રોના ઋત્વિજ્ઞે છે અને તેઓ બ્રહ્મવાદીઓનાં
નિંદાને પામે છે. ૪૨

तेषां सततमज्ञानां वृषलाग्न्युपसेनिनाम् ।

पदा मस्तकमाक्रम्य दाता दुर्गाणि संतरेत् ॥ ४३ ॥

આમ શૂદ્રની પાસેથી ધન લઈને વ્રતબાહ્ય અગ્નિહોત્ર ઉપા-
સનારા તે અજ્ઞાની પ્રાણણોનાં માથાં ઉપર શૂદ્ર દાતા સતત
પગ મૂકી ચંદ છે અને પરલોકમાં સર્વ સંકટો તરી બચે.
(અર્થાત્ દુર્ગ તે અગ્નિહોત્રીઓને મળતું નથી, પણ શૂદ્ર
પાતાને મળે છે.) ૪૩

પતિતુ લક્ષણ—

અકુર્વન્વિહિતં કર્મ નિન્દિતં ચ સમાચરન્ ।

પ્રસક્તથેન્દ્રિયાર્થેષુ પ્રાયશ્ચિત્તીયતે નરઃ ॥ ૪૪ ॥

જે માણસ વિહિત કર્મ કરતો નથી અને નિહિત કર્મ આચરે છે, તેમજ જે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં લગ્ન રહે છે તે પ્રાયશ્ચિત્તને પાત્ર છે. ૪૪

પાપનુ પ્રાયશ્ચિત્ત—

અકામતઃ કૃતે પાપે પ્રાયશ્ચિત્તં વિદુર્વૃધાઃ ।

કામકારકૃતેઽપ્યાહુરેકે શ્રુતિનિર્દર્શનાત્ ॥ ૪૫ ॥

વિદ્વાનો અજ્ઞાણતાં થયેલા પાપ સખધમાં પ્રાયશ્ચિત્ત હોય એમ કહે છે. કેટલાક વિદ્વાનો શ્રુતિનુ ઉદાહરણ આપી જ્ઞાણીજ્ઞેધને કરેલાં પાપ વિશેષ પ્રાયશ્ચિત્ત કહે છે. ૪૫

અકામતઃ કૃતં પાપં વેદાભ્યાસેન શુદ્ધયતિ ।

કામતસ્તુ કૃતં મોહાત્પ્રાયશ્ચિત્તૈઃ પૃથગ્વિવૈઃ ॥ ૪૬ ॥

અજ્ઞાણતાં થયેલા પાપની શુદ્ધિ વેદના અભ્યાસથી થાય છે, પણ જ્ઞાણીબૂઝીને મોહમાં કરેલા પાપની શુદ્ધિ તે જુદી જુદી જાતનાં પ્રાયશ્ચિત્તોથી થાય છે. ૪૬

પ્રાયશ્ચિત્તીયતાં પ્રાપ્ય દૈવાત્પૂર્વકૃતેન વા ।

ન સંસર્ગં વ્રજેત્સદ્ધિઃ પ્રાયશ્ચિત્તેઽકૃતે દ્વિજઃ ॥ ૪૭ ॥

જે દ્વિજ દૈવે કરીને કે પૂર્વજન્મના કર્મ કરીને પ્રાયશ્ચિત્તને પાત્ર થાય છે, તેણે પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા વિના સન્નજનોની સાથે સંસર્ગ કરવો નહિ. ૪૭

[પ્રાયો નામ તપઃ પ્રોક્તં ચિત્તં નિશ્ચય ઉચ્યતે ।

તપો નિશ્ચયસયુક્તં પ્રાયશ્ચિત્તમિતિ સ્મૃત્વન્ ॥

‘પ્રાપ’ તાન વાપનું ક્રમ છે અને ‘વિન’ એટલે નિર્મલ
 ક્ષેત્રાય છે. તેથી, નિવૃત્તિવર્તન વાપ એ ‘પ્રાપવિન’ છે.
 એમ કહ્યું છે.]

અર્થ -

રૂઢ દુશ્ચરિતઃ કંચિત્કેચિત્પૂનેકૃતૈસ્તથા ।

પ્રાપ્તુવન્તિ દુરાત્માનો નરા રૂપતિપયયમ્ ॥ ૪૮ ॥

કેટલાક દુરાત્મા નાણસા આ જન્મનાં તેા કેટલાક આગલા
 જન્મનાં દુરાચરણોને ક્ષીણે ક્ષીણી વિદ્યુતિને પાને છે. ૪૮

સુવર્ણચૌરઃ ક્રૌંનલ્યં મુગપઃ શ્યાવદન્તતામ્ ।

બ્રહ્મહા ક્ષયરોગિત્વં દૌશ્વર્મ્યં ગુરુતલ્પગઃ ॥ ૪૯ ॥

પિશુનઃ પૌતિનાસિક્યં સ્ત્રચક્રઃ પૃતિવક્રતામ્ ।

ઘાન્યચૌરોઽઙ્ગહીનત્વમાતિરેક્યં તુ મિશ્રક્રઃ ॥ ૫૦ ॥

અન્નહર્તાઽમયાતિત્વં મૌક્યં વાગપહારકઃ ।

વસ્ત્રાપહારકઃ શ્વૈત્ર્યં પઙ્ગતામ્બહારકઃ ॥ ૫૧ ॥

एवं कर्मविशेषेण जायन्तं सद्विगर्हिताः ।

जडमूकान्धवाधिरा विकृताकृतयस्तथा ॥ ૫૨ ॥

સોનું ચોરનારના નખ ભૂંડા થાય, ઢાઢ પીનારના ઢાંત
 કાળા પડે; બ્રહ્મહત્યારાને ક્ષયરોગ લાગે, ગુરુપત્ની સાથે ગનન
 કરનારને ચામડીના રોગ થાય, યુગલીખોરનું નાક ગંધાય,
 ખોટી કૃથલી કરનારાનું મોં વાસ નારે, અનાજ ચોરનારે
 અગે ન્યૂન થાય, ભેગભેગ કરનારે અગે અધિક થાય, અન્ન
 હરનારને મંદાશ્નિ થાય, વાણી ચોરનારને ગૂંગાપણુ મળે.
 ચોરનારને સફેદ કોઢ થાય અને ઘોડો ચોરી જનાર પાંગળો

થાય છે. આમ ખાસ ખાસ કર્મે કરીને જડ. મૂંગા, આંધળા, ખહેરા તેમજ વિકૃત આકૃતિવાળા જન્મે છે અને તેઓ સન્નનોથી નિંદા પામે છે. ૪૯-૫૨

[દીપહર્તા ભવેદન્ધઃ કાળો નિર્વાપકો ભવેત્ ।

હિંસયા વ્યાધિભૂયસ્ત્વમરોગિત્વમહિંસયા ॥

દીવો ચેરનારો આંધળો થાય છે, ત્યારે દીવો બુઝાવી દેનારો કાણો થાય છે. હિંસા કરનારો અનેક વ્યાધિવાળો થાય છે, પણ અહિ સાથી અરોગિતા રહે છે]

ચરિતવ્યમતો નિત્યં પ્રાયશ્ચિત્તં વિશુદ્ધયે ।

નિન્દૈહિ લક્ષણૈર્યુક્તા જાયન્તેઽનિષ્કૃતૈનસઃ ॥ ૫૩ ॥

આથી, વિશુદ્ધિ માટે નિત્ય પ્રાયશ્ચિત આચરવું. કારણ કે પાપનુ પ્રાયશ્ચિત ન કરનારાઓ નિંદા લક્ષણો સાથે જન્મે છે.

મહાપાપ—

બ્રહ્મહત્યા મુરાપાનં સ્તેયં ગુર્વજ્ઞનાગમઃ ।

મહાન્તિ પાતકાન્યાહુઃ સંસર્ગશ્ચાપિતૈઃ સહ ॥ ૫૪ ॥

બ્રહ્મહત્યા, મદ્યપાન, સોના વગેરેની ચોરી, ગુરુપત્ની સાથે ગમન અને એ કરનારા સાથેનો સંસર્ગ, એને મહા-પાપો કહ્યાં છે ૫૪

અનૃતં ચ સમુત્કર્ષે રાજગામિ ચ પૈશુનમ્ ।

ગુરોશ્વાલીકનિર્વન્ધઃ સમાનિ બ્રહ્મહત્યયા ॥ ૫૫ ॥

આપવડાઈમાં બ્રૂઠાણુ હાંકવું, રાત્ર આગળ ચાડીચૂગલી કરવી અને ગુરુને ખોટો દોષ લગાડવો, એ પાપો બ્રહ્મહત્યા સમાન છે. ૫૫

ત્રહોજ્જતા વેદનિન્દા કૌટસાક્ષ્યં સુહૃદ્વધઃ ।

ગહિતાનાઘયોર્જગ્ધિઃ સુરાપાનસમાનિ પદ્ ॥ ૫૬ ॥

વેદ વિસારે મૂકવા, વેદની નિંદા કરવી, ખોટી સાક્ષી પૂરવી, મિત્રનો વધ કરવો અને નિંદિત તથા નિષિદ્ધ વસ્તુઓ ખાવી—એ છ પાપો સુરાપાન સમાન છે. ૫૬

નિક્ષેપસ્યાપહરણં નરાશ્વરજતસ્ય ચ ।

ભૂમિવજ્રમણીનાં ચ રુક્મસ્તેયસમં સ્મૃતમ્ ॥ ૫૭ ॥

ડોરની અનામત ઉચાપત કરવી તથા અનુબ્ધ, અશ્વ, ચાંદી, ભૂમિ, હીરા અને મણિનું હરણુ કરવું, એ પાપ સુવર્ણની ચોરી સમાન ગણ્યું છે. ૫૭

રેતઃસેકઃ સ્વયોનીપુ કુમારીષ્વન્ત્યજાસુ ચ ।

સખ્યુઃ પુત્રસ્ય ચ સ્ત્રીપુ ગુરુત્તલ્પસમં વિદુઃ ॥ ૫૮ ॥

સગી બહેનોમાં, દુવેારી કન્યાઓમાં, અત્યજ સ્ત્રીઓમાં તેમજ મિત્ર અને પુત્રની પત્નીઓમાં વીર્યસિંચન કરવું, એ ગુરુપત્ની સાથે ગમન કર્યા સમાન ગણ્યું. ૫૮

ઉપવાનથ—

ગોત્રધોડ્યાજ્યસંયાજ્યપારદાર્યાત્મવિક્રયા ।

ગુરુમાતૃપિતૃત્યાગઃ સ્વાધ્યાયાગ્ન્યોઃ સુતસ્ય ચ ॥ ૫૯ ॥

પરિવિચિતાનુડ્જેડનૃદ્દે પરિવેદનમેવ ચ ।

તયોર્દાનં ચ કન્યાયાસ્તયોરેવ ચ યાજનમ્ ॥ ૬૦ ॥

કન્યાયા દૂષણં ચૈવ વાર્ધુવ્યં વ્રતલોપનમ્ ।

નડામારામદારાણામપત્યસ્ય ચ વિક્રયઃ ॥ ૬૧ ॥

ब्राह्म्यता बान्धवत्यागो भृत्याध्यापनमेव च ।
 भृत्या चाध्ययनादानमपण्यानां च विक्रयः ॥ ६२ ॥
 सर्वाकरेष्वधिकारो महायन्त्रप्रवर्तनम् ।
 हिंसोपधीनां स्व्याजीवोऽभिचारो मूलकर्म च ॥ ६३ ॥
 इन्धनार्धमशुष्काणां द्रुमाणामन्नपातनम् ।
 आत्मार्थं च क्रियारम्भो निन्दितान्नादनं तथा ॥ ६४ ॥
 अनाहिताग्निता रतेयमृणानामनपक्रिया ।
 असच्छास्त्राधिगमनं कौशीलव्यस्य च क्रिया ॥ ६५ ॥
 धान्यकुप्यपशुस्तेयं मद्यपस्त्रीनिषेवणम् ।
 स्त्रीशूद्रविद्वक्षत्रवधो नारितक्यं चोपपातकम् ॥ ६६ ॥

गायनेो वध करवो, यज्ञने योऽय नधी जेवाने यज्ञ करववो,
 परस्त्री साथे गचन करवु, पोतानी नतनुं वेत्याण करवुं, गुरु,
 माता, पिता, वेदनेो स्वार्ध्याय, श्रीतरभार्त्त अशिञ्जो त'प्रापुत्रनेो
 त्याग करवो, भोटान्भार्धने दुवागे राणीने नानाभार्धने परस्त्री
 भोटाने अपरिवित्ति करवो, आग नानां परस्त्रीने अति-
 डोत्र राणी परिवेत्ता यदुं, जे गनेने कन्या आपनी, जे जेवना
 यज्ञ करववा, कन्याने दृपित करवी, अयोऽय व्याज वेदु,
 व्रतनेो लोप करवो, लक्षशय, आग, पत्नी त'स पुत्रने
 वेगवां, उपनगन आदि सस्त्राने न करवा, अ'प'त'ने त'स
 करवो, पगाश्ची अध्यापन करवु, पगाश्ची अ'प'त'ने त'स
 करवुं, वेगालने अयोऽय जेवी वस्तुज'ने त'स, वेगालने

* नागो भण्डो ने भोटो कृत । रते, जे नो...
 अने रत्न... गने, अ'प' परिवेत्ता...

वगेरेनी सर्व आणो उपर अधिकार करवो, मोटां यंत्रो यक्षा-
ववां, औषधिगो वाठवी, स्त्री उपर गुजरान यक्षावपुं,
भारण प्रयोग करवा, वशीकरणादि करवुं, ह्यंघणां भाटे क्षीक्षां
आड कापीनाभवां, आपहेतुथीज पाडादि क्रिया करवी, निंदित
अन्न भावुं, अश्लिषोन्ननो त्याग करवो, गोरी करवी ऋण न
वाणवुं, असत् शासोनुं शेवन करवुं, नाय, नाटक आदि
तभाशा करवा, धान्य, सोनायांदी सिवायनी धानुओ अने
पशुओनी गोरी करवी, दाड्डियाणु शीनो संग करवो, स्त्री,
शूद्र, वैश्य तथा क्षत्रियनो वध करवो, अने नास्तिकता-ओ
सर्व उपपातडो छे. ५६-६६

अतिशयशक्यं पाप—

ब्राह्मणस्य रुजःकृत्या घातिरद्रोयमद्ययोः ।

जैह्वयं च मैथुनं पुंसि जातिभ्रंशकरं स्मृतम् ॥ ६७ ॥

ब्राह्मणने प्रहारपीडा आपनी, दुर्गंधवाणा पदार्थो अने
मत्त मंथनां, दुष्टिअता अने पुरुषानी साथे मैथुन-अने अति-
भ्रंशकर (अति अष्ट करनार) पाप कथां छे. ६७

मंथनीकरणं पाप—

स्यमथोद्गृमेभानामजाविक्तायस्तथा ।

मंथरीकरणं ज्ञेयं मीनाद्विमद्विगस्य च ॥ ६८ ॥

मंथनां, मंथनां, मंथनां, मंथनां, मंथनां, मंथनां, मंथनां,
मंथनां अने मंथनां मंथनां वध करवो, अने मंथनीकरणं । पाप
कथां छे. (मंथनां, मंथनां, मंथनां, मंथनां, मंथनां, मंथनां, मंथनां, मंथनां)

અપાત્રીકરણ પાપ—

નિન્દિતેભ્યો ધનાદાનં વાણિજ્યં શૂદ્રસેવનમ્ ।

અપાત્રીકરણં જ્ઞેયમસત્યસ્ય ચ ભાષણમ્ ॥ ૬૯ ॥

નિન્દિતો પાસેથી ધન લેવું, વેપાર કરવો, શૂદ્રની સેવા કરવી અને અસત્ય બોલવું, અને અપાત્રીકરણ પાપ બહુવું (અર્થાત્ એ કરનારને અપાત્ર બહુવો.) ૬૯

મલિનીકરણ પાપ—

કૃમિકીટવયોહત્યા મઘ્યાનુગતમોજનમ્ ।

ફલૈઘઃકુસુમસ્તેયમઘૈર્યં ચ મલાવહમ્ ॥ ૭૦ ॥

કૃમિ, શીટ અને પક્ષીની હત્યા, દારૂ સાથે ભજોલુ ભોજન, ફળ, લાકડાં અને ફૂલની ચોરી અને અધીરતા—એટલાં મલિનીકરણ (મલિન કરવાવાળાં) પાપો છે ૭૦

एतान्येनांसि सर्वाणि यथोक्तानि पृथक्पृथक् ।

यैर्यैर्वૈતૈરપોહ્યન્તે તાનિ સમ્યક્ક્રિયોધત ॥ ૭૧ ॥

આ જે બુદ્ધાંબુદ્ધાં સર્વ પાપો કહ્યાં, તે જે જે વ્રતોથી નાશ પામે છે તે વિશે યથાવિધિ સાંભળો. ૭૧

મહાપાપનાં પ્રાયશ્ચિત્તો—

ब्रह्महा द्वादश समाः कुटीं कृत्वा वने वसेत् ।

મૈક્ષાસ્વાત્મવિશુદ્ધ્યર્થં કૃત્વા શવશિરોધ્વજમ્ ॥ ૭૨ ॥

બ્રહ્મહત્યા કરનારાએ પોતાની વિશુદ્ધિ અર્થે બાર વરસ સુધી વનમાં ઝૂપડી બાંધી રહેવું, માર્યા ગયેલા પ્રાણીની ખોપરીનું કષાણે નિશાન રાખવું અને લિક્ષાથી ભોજન કરવું.

लक्ष्यं शस्त्रभृतां वा स्याद्विदुषामिच्छयात्मनः ।

પ્રાસ્યેદાત્માનમગ્નૌ વા સમિદ્ધે ત્રિરવાક્શિરાઃ ॥ ૭૩ ॥

अथवा पोते स्वेच्छाथी शस्त्र धारणु करनार विद्वानोतुं
निशानरुप थवुं. अथवा पोते लडलडता अग्निभां त्रणुवार
बिंधे भाथे अंपलाववुं. ७३

यजेत नाऽश्वमेधेन स्वर्जिता गोसवेन वा ।

अभिजिद्विश्वाजिद्भ्यां वा त्रिवृताग्निष्टुतापि वा ॥ ७४ ॥

अथवा, तेणु अश्वमेध, स्वर्गजित्, गोसव, अलिजित्,
विश्वजित् यज्ञ अथवा तो त्रिवृत् डे अग्निष्टुत् यज्ञ करयो.

जपन् वाऽन्यतमं वेदं योजनानां शतं व्रजेत् ।

ब्रह्महत्यापनोदाय मितभुङ्क्षियतेन्द्रियः ॥ ७५ ॥

अथवा अन्नहत्या टाणवा सारु तेणु छंद्रिगेने संयमभां
राष्ठीने तथा परिमित लोजन सेवीने गमे ते वेदनो नप
करतां करतां सो योजन नवुं. ७५

सर्वस्वं वेदविदुषे ब्राह्मणायोपपादयेत् ।

धनं वा जीवनायालं गृहं वा सपरिच्छदम् ॥ ७६ ॥

अथवा, तेणु वेदवेत्ता ब्राह्मणुने पोतानुं सर्वस्व आपी
देवुं अथवा तेने लवन भाटे पूरुं धन आपवुं अथवा तेने
अथा रायरचीन्ना साथे धर आपवुं. ७६

हविष्यभुग्वाऽनुसरेत्प्रातिस्नोतः सरस्वतीम् ।

जपेद्वा नियताहारस्त्रिवे वेदस्य संहिताम् ॥ ७७ ॥

अथवा, हविष्यान्ननुं लोजन राष्ठी, तेणु सरस्वतीना
प्रवाड साथे आदया करवुं; अथवा नियमित आहारवाणा
रडी तेणु त्रणुवार वेदनी संक्षिता नपवी. ७७

કૃતવાપનો નિવસેદ્ગ્રામાન્તે ગોવ્રજેऽપિ વા ।

આશ્રમે વૃક્ષમૂલે વા ગોત્રાલ્લણહિતે રતઃ ॥ ૭૮ ॥

અથવા, મુંડત રાખી, ગાય અને બ્રાહ્મણના હિતમાં પરા-
યણ રહી તેણે ગામને છેડે, ગાંદરે, આશ્રમમાં, કે વૃક્ષના અગ્રમાં
વાસ કરવો. ૭૮

બ્રાહ્મણાર્થે ગવાર્થે વા સદ્યઃ પ્રાણાન્પરિત્યજેત્ ।

મુચ્યતે બ્રહ્મહત્યાયા ગોત્તા ગોત્રાલ્લણસ્ય ચ ॥ ૭૯ ॥

અથવા તેણે ગાય કે બ્રાહ્મણને માટે તત્કાલ પ્રાણ આપવી
નાખવા. ગાય અને બ્રાહ્મણનું રક્ષણ કરનાર બ્રહ્મહત્યાના
પાપથી છૂટે છે. ૭૯

ત્રિવારં પ્રતિરોદ્ધા વા સર્વસ્વમવજિત્ય વા ।

વિપ્રસ્ય તન્નિમિત્તે વા પ્રાણાલાભે વિમુચ્યતે ॥ ૮૦ ॥

અથવા, ઘાઇ ચોર બ્રાહ્મણનું સર્વસ્વ ઠરી જતા હોય
ત્યારે તેણે ત્રણવાર તેનો સાગનો કરવો અથવા તે ધન પાછું
મેળવી આપવા પ્રયત્ન કરવો અથવા તેને નિમિત્તે પોતાના પ્રાણ
અળગા કરવા—આથી તે બ્રહ્મહત્યાના પાપથી મુક્ત થાય. ૮૦

एवं दृढव्रतो नित्यं ब्रह्मचारी समाहितः ।

समाप्ते डादशे वर्षे ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ ८१ ॥

આમ દૃઢ વ્રત રાખતો, નિત્ય બ્રહ્મચર્ય પાળતો - તે
સ્વસ્થચિત્ત રહેતો તે આર વર્ષ પીત્યે બ્રહ્મહત્યાના પાપ તો
ધાય છે. ૮૧

शिष्वा वा भूमिदेवानां नरदेवभ्रमागमे ।

સ્વમેનોઽવમૃતસ્નાતો હયમેધે તિશુચ્યતે ॥ ૮૨ ॥

અથવા અમોગેન યજ વપ્તે, બ્રાહ્મણો તથા રાજાઓના સ મેક્ષન આગળ જે પોતાનું પાપ નિવેદિત કરી અવજૂનસ્નાન કરે છે, તે પોતાના બ્રહ્મહત્યાના પાપથી મુક્તિ પામે છે. ૮૨

ધર્મસ્ય બ્રાહ્મણો મૂલમગ્નં રાજન્ય ઉચ્યતે ।

તસ્માત્સમાગમે તેપામેનો વિહ્યાપ્ય શુદ્ધયતિ ॥ ૮૩ ॥

બ્રાહ્મણ ધર્મના મૂળરૂપ છે અને ક્ષત્રિય તેના અગ્રભાગ રૂપ કહેવાય છે. તેથી તેમના સ મેક્ષન પ્રસંગે પાપનિવેદન કરવાથી વિશુદ્ધિ મેળવાય છે. ૮૩

બ્રાહ્મણઃ સંભવેનૈવ દેવાનામપિ દૈવતમ્ ।

પ્રમાણં ચૈવ લોકસ્ય બ્રહ્માત્રૈવ હિ કારણમ્ ॥ ૮૪ ॥

જન્મથી જ બ્રાહ્મણ દેવોનું ય દૈવત છે. તે લોકમાં પ્રમાણ રૂપ છે. આ વિષે વેદ જ કારણરૂપ છે. ૮૪

તેષાં વેદવિદો વ્રુયુક્તયોઽપ્યેનઃ સુનિષ્કૃતિમ્ ।

સા તેષાં પાવનાય સ્યાત્પવિત્રા વિદુષાં હિ વાક્ ॥ ૮૫ ॥

તેમનામાંથી ત્રણ વેદવેદાઓ પણ પાપનું જ પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવે, તે પ્રાયશ્ચિત્ત પાપીઓને પાવનકારી થાય છે; કેમકે વિદ્વાનોની વાણી પાવનકારી છે. ૮૫

અતોઽન્યતમમાસ્થાય વિધિં વિગ્રઃ સમાહિતઃ ।

બ્રહ્મહત્યાકૃતં પાપં વ્યપોહત્યાત્મવત્તયા ॥ ૮૬ ॥

સાવધાનચિત્ત બ્રાહ્મણ આમાંની ગમે તે વિધિ આચરી પ્રાયશ્ચિત્ત કરે અને આત્મજ્ઞાની થઈને બ્રહ્મહત્યાથી લાગેલું પાપ દૂર કરે. ૮૬

હત્વા ગર્ભમવિજ્ઞાતમેતદેવ વ્રતં ચરેત્ ।

રાજન્યવૈશ્યૌ ચેજાનાવાત્રેયીમેવ ચ સ્ત્રિયમ્ ॥ ૮૭ ॥

અન્નણુયા ગર્ભનો, યજમાં ગેડેલા ક્ષત્રિય અને વૈશ્યનો તેમજ આત્રેયી સ્ત્રી (રજસ્વલા, અથવા ગર્ભવતી, અથવા અત્રિ ગોત્રની)નો વધ કરીને આ જ પ્રાયશ્ચિત્તવ્રત આદરવું.

ઉક્ત્વા ચૈવાનૃતં સાક્ષ્યે પ્રતિરુદ્ધચ ગુરું તથા ।

અપહૃત્ય ચ નિઃક્ષેપં કૃત્વા ચ સ્ત્રીસુહૃદ્વધમ્ ॥ ૮૮ ॥

ખોટી સાક્ષી પૂરીને, ગુરુને દોષ ચોંટાડીને, થાપણુ પચાવી પાડીને, તેમજ સ્ત્રી તથા મિત્રનો વધ કરીને બ્રહ્મહત્યાનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું. ૮૮

इयं विशुद्धिरुदिता प्रमाप्याकामतो द्विजम् ।

કામતો વ્રાહ્મણવધે નિષ્કૃતિર્ન વિધીયતે ॥ ૮૯ ॥

બગર ધરાદે બ્રાહ્મણને માર્યો હોય તો તેની ઉપર પ્રમાણે શુદ્ધિ કહી છે. ધરાદાપૂર્વક બ્રાહ્મણવધ કરવામાં આવ્યો હોય, તો તે માટે (મરણુ સિવાય) પ્રાયશ્ચિત્તનું વિધાન જ નથી. ૮૯

વ્યસનનિષેધ—

सुरां पीत्वा द्विजो मोहादग्निवर्णां सुरां पिबेत् ।

તયા સ કાયે નિર્દર્ગ્ધે મુચ્યતે ક્લિલ્વિપાત્તતઃ ॥ ૯૦ ॥

બ્રાહ્મણુ મોહે કરીને મદિરા પીએ, તો તેણે અગ્નિના જ્વી રાતીચોળ સુરા પીવી. એમ પીવાથી તેની કાયા બળી જાય છે ત્યારે તે સુરાપાનના પાપથી છૂટે છે ૯૦

गोमूत्रमग्निवर्णां वा पिबेदुदकमेव वा ।

પયો ઘૃતં વાઽઽમરણાદ્રોશકૃદ્રસમેવ વા ॥ ૯૧ ॥

અથવા તેણે મરણુ આવે ત્યાં મુઘી ગાયતું મૂતર, પાણી, દૂધ, ઘી, અથવા ગાયના છાણનો રસ એમને અગ્નિનાં જ્યાં લાસચોળ કરી પીવાં. ૯૧

કણાન્વા મક્ષયેદદ્રં પિણ્યાકં વા સકૃન્નિશિ ।

સુરાપાનાપનુત્ચયથં ચાલવાસા જટી ધ્વજી ॥ ૯૨ ॥

અથવા સુરાપાનતું પાપ દૂર કરવા સારુ તેણે એક વરસ સુઘી રાતે એક વાર ચોખ્ખાની કણુટી તથા તડનો ખોળ ખાવાં, તેમજ વાળનાં વસ્ત્ર પહેરવાં, જટા રાખવી અને મધપાતના ચિહ્નવાળી ધજા રાખવી. ૯૨

સુરા વૈ મલમન્નાનાં પાપ્મા ચ મલમુચ્યતે ।

તસ્માદ્બ્રાહ્મણરાજન્યૌ વૈશ્યશ્ચ ન સુરાં પિવેત્ ॥ ૯૩ ॥

સુરા એ અન્નનો મળ છે અને મળને પાપ કહે છે. તેથી બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યે સુરા પીવી નહિ. ૯૩

ગૌડી પૈષ્ટી ચ માધ્વી ચ વિજ્ઞેયા ત્રિવિધા સુરા ।

યથૈવૈકા તથા સર્વા ન પાતવ્યા દ્વિજોત્તમૈઃ ॥ ૯૪ ॥

* ગૌડી, પૈષ્ટી અને માધ્વી એ ત્રણ જાતની સુરા જાણવી. જ્યાં એક છે, તેવી બધી છે. તેથી દ્વિજવરોએ તે નજ પીવી.

યક્ષરક્ષઃપિશાચાન્નં મદ્યં માંસં સુરાસવસ્ ।

તદ્બ્રાહ્મણેન નાત્તવ્યં દેવાનામશ્વતા હવિઃ ॥ ૯૫ ॥

મદ્ય, માંસ, સુરા અને આસવ એ યક્ષ, રાક્ષસો અને પિશાચોનું ભોજન છે. તેથી દેવોના હવિષ ખાતા બ્રાહ્મણે તે ખાવાંપીવાં નહિ. ૯૫

• ગોળમાથી જે દારૂ નીકળે તે ગૌડી, ઘઉં, ચોખ્ખા, જવ વગેરે ઘોટમાથી જે નીકળે તે પૈષ્ટી, અને મદુડામાથી જે થાય તે માધ્વી.

जमेष्ये वा पतेन्नपों वैदिकं वाण्युदाहरेत् ।

प्रकार्यमन्यन्कुर्याद्वा ब्राह्मणो भद्रमोहितः ॥ ९६ ॥

वर्धी गाँडा यपेडा येनान प्राजाय अपवित्र जगाये पी
अथ, जमे तेन पदनयो अपपी नापे व्यववा न इरवानां
डान इरी अथ. ६६

यस्य कायगतं ब्रह्म मधेनाप्लाव्यते सकृत् ।

तस्य व्यर्षति ब्राह्मण्यं शूद्रत्वं च स गच्छति ॥ ९७ ॥

प्राब्रह्मणी डायानां रंढेडा ७५ अडवार पलु ले मधथी
पी अथ, तां तेनु प्राब्रह्मणुन नाग थाय छे अने ते शूद्रत्वने
पासे छे. ६७

एषा विचित्राऽभिहिता सुरापानस्य निष्कृतिः ।

उत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि सुवर्णस्तेयनिष्कृतिम् ॥ ९८ ॥

सुरापान संजधी आ वुंदावुंदा प्रायत्रितविधि उद्यो.
६८ सुवर्णनी चोरीना प्रायत्रित विशेष उडीश. ६८

सुवर्णस्तेयकृद्भिर्गो राजानमभिगम्य तु ।

स्वकर्म ख्यापयन्त्रयान्मां भवाननुशास्त्विति ॥ ९९ ॥

सुवर्णनी चोरी इरना प्राब्रह्मणे राज पासे ७४ पोतानुं
अथ डान निवेदित इरी उंढेपु उआप अने शिक्षा आपो. ६९

गृहीत्वा सुसलं राजा सकृद्वन्यात्तु तं स्वयम् ।

बधेन शुद्धयति स्तेनो ब्राह्मणस्तपसैव तु ॥ १०० ॥

राजये पोते डायमां मुशल लठने तेने अडवार भारयो.
चोर भारथी अने प्राब्रह्मणु तपथी ७ शुद्ध थाय छे १००

तपसापनुत्सुस्तु सुवर्णस्तेयजं मलम् ।

चीरवासा द्विजोऽरण्ये चरेद्ब्रह्महणो व्रतम् ॥ १०१ ॥

સોનાની ચોરીને લીધે લાગેલા પાપને જ આલ્મણ તપથી દૂર કરવા ઇચ્છતો હોય, તેણે અરણ્યમાં ચીંધરાં પહેરીને બ્રહ્મહત્યાનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું. ૧૦૧

एतैर्व्रतैरपोहेत पापं स्तेयकृतं द्विजः ।

गुरुस्त्रीगमनीयं तु व्रतैरेभिरपानुदेत् ॥ १०२ ॥

ચોરીથી લાગેલા પાપને દ્વિજ આ પ્રાયશ્ચિત્તવિધિથી દૂર કરે. પણ ગુરુપત્ની સાથે ગમન કર્યાના પાપને તે નીચેનાં વ્રતોથી નિવારે. ૧૦૨

गुरुतल्प्याभिभाष्येनस्तप्तै स्वप्यादयोमये ।

सूर्मीं ज्वलन्तीं स्वाश्लिष्येन्मृत्युना स विशुद्धयति ॥ १०३ ॥

ગુરુપત્ની સાથે ગમન કરનારે પોતાનું પાપ બહાર કરવું, લોઢાની ધગધગતી શય્યા ઉપર સૂવું અને લાલચોળ બળતી લોઢાની બનાવેલી સ્ત્રીને બરાબર આલિંગી રહેવું. આન મૃત્યુ પામીને તે પાપમુક્તિ પામે. ૧૦૩

स्वयं वा शिश्रवृषणावुकृत्याधाय चाञ्जलौ ।

नैर्ऋतीं दिशमातिष्ठेदानिपातादजिह्वगः ॥ १०४ ॥

અથવા પોતેજ પોતાના ઉપસ્થને તથા વૃષણોને કાપી નાખે અને તેમને ખોખામાં રાખી તે શરીર પંડ ત્યાં મુઠી નૈર્ઋત્ય ખૂણાનાં સીંધો આલતો રહે. ૧૦૪

खट्वाङ्गी चीरवासा वा इमश्रुलो विजने वने ।

ग्राजापत्यं चरेत्कच्छ्रमद्रमेकं समाहितः ॥ १०५ ॥

અથવા, કાચનાં ખાટજાની દસ રાખી, ચીંધરાંનાં કપડાં પહેરીને અને પાંચદશ વધારાંને તે નિર્ગન વનમાં રહે અને

सावधान यित्ते ञेक वर्ष सुधी प्राञ्जपत्य त्रत करे. १०५

चान्द्रायणं वा त्रीन्मासानभ्यस्येन्नियतेन्द्रियः ।

हविष्येण यगाग्वा वा गुरुतल्पापनुत्तये ॥ १०६ ॥

अथवा गुरुपत्नी साथेना गभतना पापने दूर करवा ते

नितेन्द्रिय रक्षीने हविष्यान्न के ज्वनी राण्डीथी तणु भास
सुधी चान्द्रायणत्रत करे. १०६

एतैर्व्रतैरपोहेयुर्महापातकिनो मलम् ।

उपपातकिनस्त्वेवमेभिर्नानाविधैर्व्रतैः ॥ १०७ ॥

महापातक करनाराज्ये पोताना भण आ प्रतोथी शुद्ध

करवा. उपपातक करनाराज्ये नीतिनां विविध प्रतोथी पापमुक्त
थाय छे. १०७

उपपातकं प्रायश्चित्त—

उपपातकसंयुक्तो गोघ्नो मासं यवान्पिवेत् ।

कृतवापो वसेद्गोष्ठे चर्मणा तेन संवृतः ॥ १०८ ॥

चतुर्थकालमश्नीयादक्षारलवणं मितम् ।

गोमूत्रेणाचरेत्स्नानं द्वौ मासौ नियतेन्द्रियः ॥ १०९ ॥

दिवाऽनुगच्छेद्वास्तास्तु तिष्ठन्नुर्ध्वं रजः पिवेत् ।

शुश्रूपित्वा नमस्कृत्य रात्रौ वीरासनं वसेत् ॥ ११० ॥

तिष्ठन्तीष्वनुतिष्ठेत्तु व्रजन्तीष्वप्यनुव्रजेत् ।

आसीनासु तथाऽऽसीनो नियतो वीतमत्सरः ॥ १११ ॥

आतुरामभिशस्तां वा चौरव्याघ्रादिभिर्भयैः ।

पतितां पङ्कलग्नां वा सर्वोपायैर्विमोचयेत् ॥ ११२ ॥

उष्णे वर्षति शीते वा मारुते वाति वा भृशम् ।

न कुर्वीतात्मनस्त्राणं गोरकृन्वा तु शक्तवः ॥ ११३ ॥

બ્રહ્મચર્યવ્રતમાં રહેતો દિવ્વ જો ઇચ્છાપૂર્વક વીર્યને સ્ખ-
લિત કરે, તો ધર્મજ બ્રહ્મવાદીઓ તેણે વ્રતનો ભંગ કર્યો કહે છે.

મારુતં પુરુહૂતં ચ ગુરું પાવકમેવ ચ ।

ચતુરો વ્રતિનોઽભ્યેતિ વ્રાહ્મં તેજોઽવક્રીર્ણિનઃ ॥ ૧૨૧ ॥

અવશીર્ણીવ્રતીનું વેદાધ્યયન આદિનું જ તેજ હોય, તે
ઈન્દ્ર, વાયુ બૃહસ્પતિ તથા અગ્નિ એ ચારમાં આડ્યું બચ છે.

एतस्मिन्नेनसि ग्राप्ते वमित्वा गर्दभाजिनम् ।

सप्तागारांश्चरेद्भैक्षं स्वकर्म परिकीर्तयन् ॥ १२२ ॥

આ અવશીર્ણ પાતક કાગે ત્યારે તે અવશીર્ણીએ ગધે-
ડાનું ચામડું ઝાઢી, પોતાના પાપનો ઢંઢેરો કરતાં સાત
ધેરથી ભિક્ષા માગવી. ૧૨૨

तेभ्यो लब्धेन भैक्षेण वर्तयन्नेककालिकम् ।

उपस्पृशंस्त्रિपवणं त्वद्धेन स विशुद्ध्यति ॥ १२३ ॥

તે ધરેથી મળેલી ભિક્ષા વડે તેણે એક વેળા ભોળન કરવું
અને તેણે ત્રણવાર સ્નાન કરતા રહેવું. આમ તે એક વર્ષમાં
વિશુદ્ધ થાય છે. ૧૨૩

જાતિઘ્રંશકર્યનું પ્રાપ્તિ—

जातिघ्रंशकरं कर्म कृत्वाऽन्यतममिच्छया ।

चरेत्समांतपनं कृच्छ्रं प्राजापन्यमनिच्छया ॥ १२४ ॥

કાર્ય જાતિઘ્રંશકર્ય પાપ ઈચ્છાપૂર્વક કરાય, તો તે કરનારે
સાંતપનવ્રત કરવું. તે પાપ એ અજ્ઞાપનાં થઈ જાય, તો તેણે
પ્રાજાપન્યવ્રત કરવું. ૧૨૪

સંકરીકરણ, મલિનીકરણ તથા અપાત્રીકરણનું પ્રાયશ્ચિત—

સંકરાપાત્રકૃત્યાસુ માસં શોધનમન્દવમ્ ।

મલિનીકરણીયેષુ તપ્તઃ સ્યાદ્યાવકૈરુપહમ્ ॥ ૧૨૫ ॥

સંકરીકરણ અને અપાત્રીકરણ એ પાપોમાંથી કોઈ પાપ ક્યું હોય, તે શુદ્ધિ માટે એક માસ ચાંદ્રાયણવ્રત કરવું. જે મલિનીકરણ પાપોમાંનું કોઈ પાપ ક્યું હોય, તે ત્રણ દહાડા સુધી જવની ઉકાળેલી રાખ પીવી. ૧૨૫

ક્ષત્રિયાદિ વર્ણની હત્યાનું પ્રાયશ્ચિત—

તુરીયો વ્રહ્મહત્યાયાઃ ક્ષત્રિયસ્ય વધે સ્મૃતઃ ।

વૈશ્યેષ્ટમાંશો વૃત્તસ્થે શૂદ્રે જ્ઞેયસ્તુ ષોડશઃ ॥ ૧૨૬ ॥

ક્ષત્રિયના વધ સંબંધમાં બ્રહ્મહત્યાના પ્રાયશ્ચિત્તના ચોથા ભાગ (ત્રણ વર્ષ)નું પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે. વૈશ્યના વધ સંબંધમાં તે તેના આઠમા ભાગ (દોઢ વર્ષ)નું છે, ત્યારે વ્રતસ્થ શૂદ્રના વધ સંબંધમાં તે તેના સોળમા ભાગ (નવ માસ)નું બનણું. ૧૨૬

અકામતસ્તુ રાજન્યં વિનિપાત્ય દ્વિજોત્તમઃ ।

વૃષભૈકસહસ્રા ગા દદ્યાત્સુચરિતવ્રતઃ ॥ ૧૨૭ ॥

જે દ્વિજવર વગર ઈરાદે ક્ષત્રિયનો વધ કરે, તેણે સારી રીતે પ્રાયશ્ચિત્તવ્રત આચરી એક બળદ અને એક હજાર ગાયો દાનમાં આપવાં ૧૨૭

વ્યઙ્ગં ચરેદ્વા નિયતો જટી વ્રહ્મહનો વ્રતમ્ ।

વસન્દુરતરે ગ્રામાઢૃક્ષમૂલનિકેતનઃ ॥ ૧૨૮ ॥

सापने भारीने ब्राह्मणे दोदानो अण्डितार सणिये।
दानमां आपवो. पंढने भारीने तेषु अेक बार पराण
अथवा अेक भासो सीसुं दान करवुं. १३३.

वृत्कुम्भं वराहे तु तिलद्रोणं च तित्तिरौ ।

शुके द्विहायनं वत्सं क्रौञ्चं हत्वा त्रिहायणम् ॥ १३४ ॥

वराहने भारीने धीनो अेक धाडवो, तेतरने भारीने द्रोण-
बार तल, पोपटने भारीने णे वरसनो वाछरडो अने कौंयने
भारीने तणु वरसनो वाछरडो अेम दान आपवां. १३४

हत्वा हंसं वलाकां च वकं वर्हिणमेव च ।

वानरं श्येनभासौ च स्पर्शयेद्ब्राह्मणाय गाम् ॥ १३५ ॥

हंस, णगली, णगलो, मोर, वांढरो, णज अने भास
अेमांथी डोधने भारीने ब्राह्मणने गाय आपवी. १३५

वासो दद्याद्वयं हत्वा पञ्च नीलान्वृषान्गजम् ।

अजमेपावनद्वाहं खरं हत्वैकहायनम् ॥ १३६ ॥

धोडाने भारीने वस्त्रदान करवुं, डोथीने भारीने पांच नील
णणदो दान करवा, मेढांणकराने भारीने अेक णणदनु दान
आपवुं अने गधेडाने भारीने अेक वर्षनो वाछरडो दानमां
आपवो. १३६

क्रव्यादांस्तु मृगान्हत्वा धेनुं दद्यात्पयस्विनीम् ।

अक्रव्यादान्वत्सतरीमुष्टं हत्वा तु कृष्णलम् ॥ १३७ ॥

मांसाडारी पशुअेाने भारी अेक इध देती गायनु दान
करवुं, मांस न आनारां पशुअेाने भारी वाछरडी दानमां
आपवी अने जटने भारीने अेक अेक रती सानानुं दान देतुं.

જીનકાર્મુકવસ્તાવીન્પૃથગ્દદ્યાદ્વિશુદ્ધયે ।

ચતુર્ણામપિ વર્ણાનાં નારીર્હત્વાડનવસ્થિતાઃ ॥ ૧૩૮ ॥

આરે વર્ણોની ભ્રષ્ટ્ર સ્ત્રીઓને મારતાં વિશુદ્ધિ માટે વર્ણ-
ક્રમે મૃગયર્મ, ધનુષ, બકરો અને ઘેટું એ દાનમાં આપવાં.

[વર્ણાનામાનુપૂર્વેણ ત્રયાણામવિશેષતઃ ।

અમત્યા ચ પ્રમાપ્ય સ્ત્રીં શૂદ્રહત્યાત્રતં ચરેત્ ॥

પ્રાહણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એ ત્રણ વર્ણોની સ્ત્રીને
અબ્ધણતાં મારીને શૂદ્રની હત્યા પ્રમાણેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું.]

દાનેન વધનિર્ણેકં સર્પાદીનામશક્તુવન્ ।

एकैकशश्वरेत्कृच्छ्रं द्विजः पापापनुत्तये ॥ ૧૩૯ ॥

સર્પાદિની હત્યાના પ્રાયશ્ચિત્ત સારુ બે પ્રાહણ દાન કરવા
અસમર્થ હોય, તે પાપશુદ્ધિ અર્થે એક એક કૃત્યૂત્ત કરે.

अस्थिमतां तु सच्चानां सहस्रस्य प्रमापणे ।

पूर्णे चानस्यनस्थनां तु शूद्रहत्यात्रतं चरेत् ॥ ૧૪૦ ॥

હાડકાંવાળા એક હબ્દર પ્રાણી માર્યાં હોય અને હાડકાં
વિનાનાં એક ગાડું ભરીને પ્રાણી માર્યાં હોય, તે શૂદ્રની
હત્યા પ્રમાણેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું. ૧૪૦

किंचिदेव तु विप्राय दद्यादस्थिमतां वधे ।

अनस्थनां चैव हिंसायां प्राणायामेन शुद्ध्यति ॥ ૧૪૧ ॥

હાડકાંવાળા જીવોને મારીને પ્રાહણને કંઈક તે દાન
કરવુંજ. હાડકાંવિનાના જીવોની હિંસામાં પ્રાણાયામથી
શુદ્ધ થવાય છે. ૧૪૧

फलदानां तु वृक्षाणां छेदने जप्यमृकशतम् ।

गुल्मवल्लीलतानां च पुष्पितानां च वीरुवाम् ॥ ૧૪૨ ॥

ફળાઉ ઝાડોને, ગુચ્છોને, વેલાઓને, લતાઓને તેમજ ફૂલવાળી વેલીઓને છેદી હોય, તે સો ઋચાનો જપ કરવો.

અન્નાદ્યજાનાં સત્ત્વાનાં રસજાનાં ચ સર્વશઃ ।

ફલપુષ્પોદ્ભવાનાં ચ ઘૃતપ્રાશ્નો વિશોધનમ્ ॥ ૧૪૩ ॥

અનાજમાં, રસમાં, ફૂલમાં અને ફૂલમાં થતા જીવોની હિ સા થાય, તે કેવળ ધીનું પ્રાશન કરવાથી શુદ્ધિ મેળવાય છે.

કૃષ્ટજાનામોપધીનાં જાતાનાં ચ સ્વયં વને ।

વૃથાલમ્ભેન્નુગચ્છેદ્ધાં દિનમેકં પયોવ્રતઃ ॥ ૧૪૪ ॥

ખેતીથી થયેલી તથા વનમાં આપોઆપ થઈ આવેલી ઔપધિઓને જે નિરર્થક કાપવામાં આવે, તે એક દિવસ માત્ર દૂધ પીને રહેવું અને ગાયત્રી પાછળ કરવું. ૧૪૪

एतैर्व्रतैरपोहं स्यादेनो हिंसासमुद्भवम् ।

જ્ઞાનાજ્ઞાનકૃતં કૃત્સ્તં શૃણુતાનાદ્યમક્ષણે ॥ ૧૪૫ ॥

અણુયે-અજ્ઞાણુયે હિ સા કરવાને લીધે જે કંઈ પાપ થયું હોય, તે ઉપરનાં વ્રતોથી દૂર કરવામાં આવે. હવે અલક્ષ્ય ભક્ષણ સંબંધી પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત સાંભળો. ૧૪૫

અલક્ષ્ય ભક્ષણનું અને અપેયપાનનું પ્રાયશ્ચિત્ત—

अज्ञानाद्धारुणीं पीत्वा संस्कारेणैव शुद्ध्यति ।

મતિપૂર્વમનિર્દેશ્યં પ્રાણાન્તિકામિતિ સ્થિતિઃ ॥ ૧૪૬ ॥

વારુણી નામે મદિરા અજ્ઞાણુયે પીધી હોય, તે દૂરી સંસ્કાર કરવાથી શુદ્ધ થવાય છે. પણ જાણીજાણીને તે પીવામાં આવી હોય, તે પ્રાણાન્તિક પ્રાયશ્ચિત્ત સિવાયનું આગમ કશું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું, એવી ધર્મનિર્ણય છે. ૧૪૬

અપઃ સુગભાજનસ્થા મદ્યભાણ્ડસ્થિતાસ્તથા ।

પશ્ચરાત્રં પિવેત્પીત્વા શહ્ણપુષ્પીઘૃતં પયઃ ॥ ૧૪૭ ॥

સુરાના કે મધના વાસણમાં રહેલું પાણી પીધું હોય, તે પાંચ રાત્રિ સુધી તેણે શંખાવલી સાથે વાટેલું પાણી પીવું.

સ્પૃષ્ટા દત્ત્વા ચ મદિરાં વિધિવત્પ્રતિગૃહ્ય ચ ।

શુદ્રોચ્છિદ્યાશ્ચ પીત્વાપઃ કુશવારિ પિવેત્ત્યહમ્ ॥ ૧૪૮ ॥

જે મદિરાને અડયો હોય, જણે તે આપી હોય અને જણે તે વિધિપૂર્વક સ્વીકારી હોય, તેમજ જણે શુદ્રનું ઉચ્છિદ્ય પાણી પીધું હોય, તેણે તણ રાત સુધી દર્ભ સાથેનું પાણી પીવું.

બ્રાહ્મણસ્તુ સુરાપસ્ય ગન્ધમાગ્રાય સોમપઃ ।

પ્રાણાનપ્સુ ત્રિરાયમ્ય વૃતં ગ્રાણ્ય વિશુદ્ધચતિ ॥ ૧૪૯ ॥

સોમપાન કરનારે બ્રાહ્મણ જે સુરા પીનારની વાસ લે, તે તે પાણીમાં રહી તણ પ્રાણાયામ કરવાથી તેમજ ધીનું પ્રાશન કરવાથી વિશુદ્ધ થાય છે. ૧૪૯

અજ્ઞાનાત્પ્રાણ્ય વિષ્ણમૂત્રં સુરાસંસ્પૃષ્ટમેવ ચ ।

પુનઃ સંસ્કારમર્હન્તિ ત્રયો વર્ણા દ્વિજાતયઃ ॥ ૧૫૦ ॥

તણે દ્વિજવર્ણોનો કોઈ માણસ નરક, મૂત્ર અને સુરાના સ્પર્શવાળી કોઈ ચીજને અજ્ઞાનમાં ખાય, તે તેને ક્રી ઉપ-
નયનસંસ્કાર કરવા ઘટે છે. ૧૫૦

વપનં મેઘલાદણ્ડૌ મૈક્ષચર્યા વ્રતાનિ ચ ।

નિવર્તન્તે દ્વિજાતીનાં પુનઃસંસ્કારકર્મણિ ॥ ૧૫૧ ॥

દ્વિજેનાં ક્રીનાં સંસ્કારકર્મોમાં મુંડન, મેખલાખંધન, ઠંડધારણ, ભિક્ષાયરણ તથા વ્રતો એ કંઈ કરવાં નહિ. ૧૫૧

अभोज्यानां तु भुक्त्वाऽन्नं स्त्रीशुद्रोच्छिष्टमेव च ।

जग्ध्वा मांसमक्षयं च सप्तरात्रं यवान्पिबेत् ॥ १५२ ॥

अथोज्यनु लोहन जमीने, स्त्री तेमज्ज शूद्रानुं उच्छिष्ट

धने अने अलक्ष्य मांसाहार करीने सात रात्रि सुधी

साथे पीवे। १५२

शुक्तानि च कषायांश्च पीत्वा मेघ्यान्यपि द्विजः ।

तावद्भवत्यप्रयतो यावत्तन्न व्रजत्यधः ॥ १५३ ॥

आथाज्ये अने शुद्ध कषाये पीत्वा पक्षी, मायुस त्यां

धी अशुद्ध रडे छे ज्यां सुधी ते पदार्थो पत्नीने नीचे न ज्य.

विड्वराहखरोष्ट्राणां गोमायोः कपिकाकयोः ।

प्राश्य मूत्रपुरीषाणि द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥ १५४ ॥

गाय, भूंड, गधेटां, जट, शियाण, वांशं अने काग-

नां मणभूतने ज द्विज आशेगे, तेषु चांद्रायणव्रत आचरेत्.

शुष्काणि भुत्त्वा मांसानि भौमानि कवकानि च ।

अज्ञातं चैव सूनारथमेतदेव व्रतं चरेत् ॥ १५५ ॥

सूकां मांस, जमीनमां यता पिलाडीना टोप आदि,

ज्युयां मांस, तेमज्ज कसाद्यपानागांनु मांस अे आनार पपु

ज्ज चांद्रायणव्रत करेत्. १५५

क्रव्यादसुकरोष्ट्राणां कुक्कुटानां च भक्षणं ।

नरकाकरारणां च तप्तकृच्छ्रं विशोपनम् ॥ १५६ ॥

कायु मांस आनार प्राणीजा, उरिं, लंटा, इड्डां, गल-

या, कागडाज्ये अने गधेटां, जेवनत् मांस पाईने वि

तडे तप्तकृच्छ्रव करेत्. १५६

મામિકાન્નં તુ યોઽશ્વીયાદસમાવર્તકો દ્વિજઃ ।

સ ત્રીણ્યહાન્યુપવસેદેકાહં ચોદકે વસેત્ ॥ ૧૫૭ ॥

સમાવર્તન ન પામેલો દ્વિજ એ માસિયાનું લોગન પે-
તો તેણે ત્રણ દિવસ ઉપવાસ કરવા અને એક દિવસ પાણીમાં
રહેવું. ૧૫૭

વ્રહ્મચારી તુ યોઽશ્વીયાન્મધુ માંસં કથંચન ।

સ કૃત્વા પ્રાકૃતં કૃચ્છં વ્રતશેષં સમાપયેત્ ॥ ૧૫૮ ॥

જે બ્રહ્મચારી ક્યારેય મધ અને માંસ જમે, તેણે પ્રાકૃ-
પત્ય વ્રત કરીને શેષ વ્રતની સમાપ્તિ કરવી. ૧૫૮

વિડાલકાકાસ્વચ્છિદ્દં જગ્ધ્વા શ્વનકુલસ્ય ચ ।

કેશકીટાવપન્નં ચ પિવેદ્વ્રહ્મસુવર્ચલામ્ ॥ ૧૫૯ ॥

ગિલાડાં, ડાગડા, ડાંદર, કતરાં અને નોળિયા એમનું
બોટલું તથા વાળ તેમજ થીડા પડેલું અને ખાનામાં આવતાં
બ્રહ્મસુવર્ચલા (પ્રાણી)નો કાંઠો પીવો. ૧૫૯

અમોઝ્યમન્નં નાતવ્યમાત્મનઃ શુદ્ધિમિચ્છતા ।

અજ્ઞાનમુક્તં તૂતાર્યં શોધ્યં વાઽપ્વાશુ શોધનઃ ॥ ૧૬૦ ॥

પોતાની શુદ્ધિ ઇચ્છતા માણસે અમોઝ્ય અને જન્મ
નહિ. અજ્ઞાનનાં તે અવાઈ ગયું હોય, તો કાશ્મીરી કરીને કાશ્મી
નાખવું અથવા પ્રાયશ્ચિત્ત વડે તરત શુદ્ધિ કરવી. ૧૬૦

પ્ષોઽન્નાદ્યાદનસ્યોક્તો વ્રતાનાં વિવિધો વિધિઃ ।

સ્વેપદોષાપદ્મવૃનાં વ્રતાનાં શૂયતાં વિધિઃ ॥ ૧૬૧ ॥

અનુકૂળ નિવૃત્તિ ન પાંચના પ્રાયશ્ચિત્તોનો આ વિધિ
વિવિધ કર્યો. એ સારીનાં દાણને દરનાનાં પ્રાયશ્ચિત્તોનો વિધિ
સાંભળો. ૧૬૧

ધાન્યાન્નધનશૌર્યાણિ કુન્ડા શામાદ્વિજોષમઃ ।

સ્વજાતીયશુદ્ધાદર કુન્ડાન્દેન વિશુદ્ધમ્ ॥ ૧૬૨ ॥

જે પ્રાકૃત્ય પાતળી તળાના સેવી પાન્ય ગણ્યાં અને
અને સ્વતી સારીના પ્રકારમાં છે. તે એક વર્ષ સુધી
પ્રાકૃત્ય પ્રતીન મુ. ચાર છે ૧૬૨

મનુષ્યાણાં તુ દરણે સીણાં ક્ષેત્રશુદ્ધય ચ ।

શૂપ્પવાપીજલાનાં ચ શુદ્ધિધાન્દ્રાયણં સમૃતમ્ ॥ ૧૬૩ ॥

જે નાનુંસ. સ્ત્રી. જેવું અને પન્નું કમળ કરે, અથવા
કૃષા અને વાવતાં પાણી નાં. તેને માટે આંદ્રાયણવત કહ્યું છે.

દ્રવ્યાણામલ્પનાગણાં સ્તેયં કૃત્વાન્યવેશ્મતઃ ।

ચરેત્સાંતપનં કૃત્વં તદ્વિર્યાત્યાત્મશુદ્ધયે ॥ ૧૬૪ ॥

પાન્દના સ્વનાં સી આદી કિ મતતાં દ્રવ્યોતી ચોરી કરી
દાય. તે તે પદાર્થો નૂળ ઘણીને પાછા આપવા અને પોતે
આત્મશુદ્ધિ માટે સાંતપન કૃત્વુ આચરવું. ૧૬૪

મહ્યમોજ્યાપરહણે યાનશય્યામનસ્ય ચ ।

પુષ્પમૂલફલાનાં ચ પશ્ચગવ્યં વિશોધનમ્ ॥ ૧૬૫ ॥

સાડુ વગેરે લક્ષ્યો અને ખીર આદિ ભોજ્યો, વાહન,
શય્યા, આસન, કલ, મૂળ અને ક્ષણ એટલાંની ચોરીમાં પચ-
ગવ્ય (ગાયતાં દૂધ, દહીં, ધી, મૂત્ર અને છાણ)નું પ્રાશન કરી
વિશુદ્ધ થવાય. ૧૬૫

તૃણકાષ્ઠદ્રુમાણાં ચ શુષ્કાન્નસ્ય ગુહસ્ય ચ ।

ચેલચર્મામિપાણાં ચ ત્રિરાત્રં સ્યાદમોજનમ્ ॥ ૧૬૬ ॥

धास, लाकडां, आड, भूडां अन्न, गोण, वस्त्र, गामडां अने
भांस, जेनी शोरी करी होय, ते नणु रात्रि उपवास करा. १६३

मणिमुक्ताप्रवालानां ताग्रस्य रजतस्य च ।

अयःकांशोपलानां च द्वादशाहं कणावता ॥ १६७ ॥

मणि, मोती, पन्वाणां, तांब्यु, रुप्यं, सोडुं, कांसुं अने
पथ्यर ज्येष्ठानां शोरीभांगार द्विदश मुधी कण्ठी आती. १६४

कार्पासकीटजोर्णानां द्विशफैकशफस्य च ।

पक्षिमन्धौषधीनां च रज्ज्वाद्यैश्च त्र्यहं पयः ॥ १६८ ॥

कपारा, ऐशम, जिन, जे प्परीनां अने जिक प्परीनां पन्थुयै,
पक्षीज्या, गुणधी पदार्थां, ज्योषानिज्या, तेनच शोरां जेनी
जेनी कर शोरी कर. तेनच नणु द्विदश मुधी भांग कर पीने
जेंदुं. १६८

પૈતૃપર્યેથી મરિની સ્ત્રીયાં જાતુરેવ ચ ।

માતૃશ્ર આતુરતનયા મન્ત્રા ધાન્દ્રાદણં ચરેત્ ॥ ૧૭૧ ॥

તે કાંઈયાત. માસિયાત અને મોખાત બંદન આયે
નમાનમ કરે. તેણે આદ્રાપાત્રત આચરવું. ૧૭૧

આશ્વિત્સમ્તુ નાર્યાયે નોપચ્છેત્તુ વુદ્ધિમાન્ ।

જાતિત્વેનાનુપંચાન્તાઃ પતતિ લુપચ્છયઃ ॥ ૧૭૨ ॥

શુદ્ધિમાન માનવેં એ માનને પત્ની તરીકે સ્વીકારવી નહિ;
અંધુભાવને કાળે તેમની સાથે વિવાહ ડાય નહિ; તેમને જે
પરણે છે. તે અપંગતિને પાને છે. ૧૭૨

અમાનુષીપુ પુરુષ ઉદક્રયાયામયોનિપુ ।

રેતઃ મિક્ત્વા જલે ચૈવ કુચ્છં સાંતપનં ચરેત્ ॥ ૧૭૩ ॥

જે પુરુષ અનુષેતર ગોનિમાં, અસ્વત્તા સ્ત્રીઓમાં,
યોનિ સિવાયનાં અગોમાં અને જલમાં વીર્યપાત કરે છે,
તેણે સાંતપન વ્રત આચરવું. ૧૭૩

મૈથુનં તુ સમામેઘ્ય પુંમિ યોપિતિ વા દ્વિજઃ ।

ગોયાનેઽપ્સુ દિવા ચૈવ સવામાઃ સ્નાનમાચરેત્ ॥ ૧૭૪ ॥

બળદગાડીમાં, બળમાં અને દિવસે જે દ્વિજ સ્ત્રી સાથે કે
પુરુષ સાથે મૈથુન કરે. તેણે વરસ સાથે સ્નાન કરવું. ૧૭૪

ચળ્ડાલાન્ત્યસ્ત્રિયો ગત્વા ભુક્ત્વા ચ પ્રતિગૃહ્ય ચ ।

પતત્યજ્ઞાનતો ધિત્રો જ્ઞાનાત્સામ્યં તુ ગચ્છતિ ॥ ૧૭૫ ॥

જે બ્રાહ્મણ અજ્ઞાનમાં અ ડાળણુ કે અંત્યજ સ્ત્રીનો સંગ
કરે, તેમનું અન્ન જમે અને તેમની પાસેથી દાન લે, તે પતિત
થાય છે. તે જે બ્રહ્મીપૂત્રીને એ કાર્યો કરે, તો તે અંડાળ
અને અત્યજ સમાન થાય છે ૧૭૫

વિપ્રદુષ્ટાં સ્ત્રિયં ભર્તા નિરુન્ધ્યાદેકવેશ્મનિ ।

યત્પુંસઃ પરદારેષુ તત્તૈર્નાં ચારયેદ્વૃતમ્ ॥ ૧૭૬ ॥

અલિયારથી બ્રહ્મ થયેલી સ્ત્રીને સ્વામીએ એક ઘરમાં કમળે રાખવી અને પુરુષ ને પરસ્ત્રીગમન કરે ત્યારે તેણે ને પ્રાયશ્ચિત કરવાનું છે, તે તે સ્ત્રી પાસે કરાવવું. ૧૭૬

મા ચેત્પુનઃ પ્રદુષ્યેત્તુ સદૃશોનોપયન્ત્રિતા ।

કૃચ્છ્રં ચાન્દ્રાયણં ચૈવ તદસ્યાઃ પાવનં સ્મૃતમ્ ॥ ૧૭૭ ॥

તે સ્ત્રી જે સન્નતિ પુરુષની તેડી ફરી બ્રહ્મ થાય, તે તેની શુદ્ધિ માટે ચાન્દ્રાયણવ્રત કરવું છે. ૧૭૭

[બ્રાહ્મણક્ષત્રિયવિશાં સ્ત્રિયાઃ શૂદ્રેષ્વસજ્જતાઃ ।

અપ્રજાતા વિશુધ્યેયુઃ પ્રાયશ્ચિત્તેન જેતરાઃ ॥

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યની સ્ત્રીઓ શૂદ્ર સાથે મંગળ પામી હોય, પણ તેમને જે ગર્ભ ન રહ્યો હોય, તે તેઓ પ્રાયશ્ચિત્તથી શુદ્ધ થાય છે—ગર્ભ પામેલી સ્ત્રીઓ એ રીતે શુદ્ધ ન થાય.]

યન્કરોન્યેકરાત્રેણ વૃષલીસેવનાવદ્વિજઃ ।

તદ્ગ્રંથ મુગ્ધપક્વિત્યં ત્રિભિર્નર્વૈર્વ્યવોદતિ ॥ ૧૭૮ ॥

દિવસે વૃષલીના એક રાતના મંગળથી ને માપ સાગે છે, ત્રણ મૃદી ત્રિશા ભાગી જનનાથી તથા નિન્ય માપ જમ કરનાથી કર થાય છે. ૧૭૮

ઘ્ણા પાપકૃતામૃક્તા ચતુર્ણામપિ નિષ્કૃતિઃ ।

પતિર્ન સંપ્રયૃક્તાનામિમાઃ શૃણુત નિષ્કૃતીઃ ॥ ૧૭૯ ॥

ત્યારે તે તેના પાપ કરનારોના સંપર્કથી આ પ્રાયશ્ચિત

હ્યાં. હવે પતિતો સાથેના સંસર્ગ સંબંધી પ્રાયશ્ચિત્તો સંભળો. ૧૭૬

સંસર્ગો ક્યારે પતિત થાય છે—

સંવત્સરેણ પતતિ પતિતેન સહાચરન્ ।

યાજનાધ્યાપનાઘૌનાન્ન તુ યાનાસનાશનાત્ ॥ ૧૮૦ ॥

પતિત સાથે એક વર્ષ સુધી વાહન. આસન અને ભોજનમાં સહચાર રાખનારો પતિત થાય છે, પણ તેની સાથે યજ્ઞ કરાવવાનો, વેદ ભણાવવાનો તથા લક્ષસંબંધ રાખવાનો આચાર રાખનારો તો તુરતજ પતિત થાય છે. ૧૮૦

સંસર્ગોએ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું—

યો યેન પતિતેનૈષાં સંસર્ગં યાતિ માનવઃ ।

સ તસ્યૈવ વ્રતં કુર્યાત્સંસર્ગવિશુદ્ધયે ॥ ૧૮૧ ॥

જે માણસ એ પતિતોમાંથી જની સાથે સંસર્ગ પામે, તે માણસે તે સંસર્ગથી શુદ્ધ થવા સારુ તે તે પતિત માટેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું. ૧૮૧

કાળે વડે સ્નાનનો વિધિ—

પતિતસ્યોદકં કાર્યં સપિણ્ડૈર્ગાન્ધવૈર્વહિઃ ।

નિન્દિતેઽહનિ સાયાહ્ને જ્ઞાન્યૃત્વિગ્ગુરુસંનિઘૌ ॥ ૧૮૨ ॥

પતિતના સપિંડીઓએ તથા બાંધવોએ નિન્દિત દિવસે સાંજે ગામખંડાર, જ્ઞાતિજનો, ઋત્વિજો તથા ગુરુજનો સમક્ષ તે પતિતના જીવતાંજ તેની ઉદ્દક્રિયા કરવી. ૧૮૨

દામી ઘટમણાં પૂર્ણં પર્યસ્યેત્પ્રેતવત્પદા ।

અહોરાત્રમુપાસીરન્નાશૌચં વાન્ધવૈઃ સહ ॥ ૧૮૩ ॥

दासीञ्च पाण्डुणी भर्त्या धडाने ते प्रेत होय तेभ पग्वी
 द्वाडी नाभवे अने पतितना सपिंडीञ्चो आंधवे साथे अे
 रात्रिदिवसतुं सूतः पाणे. १८३

निवर्तेरंश्च तस्मात्तु संभाषणसहामने ।

दायादस्य प्रदानं च यात्रा चैव हि लौकिकी ॥ १८४ ॥
 तेञ्चो ते पतित साथे संभाषण न करे, तेनी साथे न
 भेसे, तेने वारसाभाग न आवे, तेनज तेनी साथे दौडि
 वडेवार न राभे. १८४

ज्येष्ठता च निवर्तेत ज्येष्ठावाप्यं च यद्वनम् ।

ज्येष्ठांशं प्रामुषाच्चास्य यवीयान्गुणतोऽधिकः ॥ १८५ ॥
 ते पतितने मोटापाणुं न आपवुं अने तेने मोटा तरीडे
 ना उद्धारतुं धन आपवु नहि, मोटा लार्थ तरीडेनो लाग न
 होय ते तेने न अपाय; पणु तेना अधिक गुणवान नांना
 लार्थने आपवाभां आवे. १८५

प्रायश्चित्ते तु चरिते पूर्णकुम्भमपां नवम् ।

तेनैव सार्धं प्रास्येयुः स्नात्वा पुण्ये जलाशये ॥ १८६ ॥
 पणु अे पतित जे प्रायश्चित्त करे, तो सपिंडीञ्चो तथा
 आंधवेञ्चो तेनी साथे पवित्र जलाशय उपर जर्थ स्नान करवुं
 अने पाण्डुनीनो लरेवो नवे धडो तेभां नाभवे. १८६

स त्वप्सु तं घटं प्रास्य प्रविश्य भवनं सकम् ।

सर्वाणि ज्ञातिकार्याणि यथापूर्वं समाचरेत् ॥ १८७ ॥
 ते पतित ते धडाने पाण्डुनीनां नाणीने पोताने घेर आवे
 ने पोतानां सर्व ज्ञातिकार्यां पूर्वनो नभ करे. १८७

एतदेव विधिं कुर्याद्योपित्सु पतितास्त्रपि ।

वस्त्रान्नपानं देयं तु वसेयुश्च गृहान्तिके ॥ १८८ ॥

पतित थयेस्त्री स्त्रीञ्जोता संबंधमां पशु आ विधि करवो.
तेमने वंश्च तथा पानपान आपवां अने पोताना धरनी पासे
ओडांतवास आपवो. १८८

एनम्बिभिरनिर्णिक्तैर्नार्थं किञ्चित्सहाचरेत् ।

कृतनिर्णेजनांश्चैव न जुगुप्सेत कर्हिचित् ॥ १८९ ॥

प्रायश्चित्त न क्युं होय ओवा पापीओ साथे कशोय
व्यवहारसंबंध न राभवो; तेम प्रायश्चित्त क्युं होय तेवा-
ओनी क्यारेय निंदा करवी नहि. १८९

वालघ्नांश्च कृतघ्नांश्च विशुद्धानपि धर्मतः ।

शरणागतहन्तृंश्च स्त्रीहन्तृंश्च न संवमेत् ॥ १९० ॥

आसडत्या करनाराओ, कृतघ्नो, शरणे आवेलाओने डलु-
नाराओ, तेमज स्त्रीडत्याराओ-ओ प्रायश्चित्त वडे शुद्ध थाय
तो पशु तेमनी साथे सडवास करवो नहि १९०

येषां द्विजानां सावित्री नानूच्येत यथाविधि ।

तांथारयित्वा त्रीन्कृच्छ्रान्यथाविध्युपनाययेत् ॥ १९१ ॥

जे द्विजेने यथाडावे यथाविधि गायत्री उपदेश अपायो
होय नहि, तेमने तशु प्राजपत्य करावीने यथाविधि उप-
नयनसंस्कार करवो. १९१

प्रायश्चित्तं चिकीर्षन्ति विकर्मस्थास्तु ये द्विजाः ।

ब्रह्मणा च परित्यक्तास्तेषामप्येतदादिशेत् ॥ १९२ ॥

अन्य कर्मोमां रडेला जे द्विजे प्रायश्चित्त धर्यता होय

અને જ્યો વેદથી ત્યજયેલા હોય, તેમને પણ આજ પ્રાય-
શ્ચિત્ત આપવું. ૧૬૨

યદ્દર્હિતેનાર્જયન્તિ કર્મણા બ્રાહ્મણા ધનમ્ ।

તસ્યોત્સર્ગેણ શુદ્ધયન્તિ જપ્યેન તપસૈવ ચ ॥ ૧૬૩ ॥

જે બ્રાહ્મણો નિહિત કર્મથી ધન રજો છે, તેઓ તે ધનનો
ત્યાગ કરીને તેમજ જપ અને તપ કરીને શુદ્ધ થાય છે. ૧૬૩

જપિત્વા ત્રીણિ સાવિત્ર્યાઃ સહસ્રાણિ સમાહિતઃ ।

માસં ગોષ્ઠે પયઃ પીત્વા મુચ્યતેડસત્પ્રતિગ્રહાત્ ॥ ૧૬૪ ॥

અથોગ્યતું દાન લીધું હોય તો તે પુરુષે, સાવધાનચિત્તે
ત્રણ હજાર ગાયત્રીનો જપ કરવો અને એક મહિનો ગાયત્રી
ઢાઢમાં રહી દૂધ પીને રહેવું; આમ તે પાપમુક્ત થાય છે. ૧૬૪

ઉપવાસકૃશં તં તુ ગોવ્રજાત્પુનરાગતમ્ ।

પ્રણતં પ્રતિ પૃચ્છેયુઃ સામ્યે સૌમ્યેચ્છમીતિ કિમ્ ॥ ૧૬૫ ॥

ઉપવાસથી દૂબળા થયેલા અને ગાયત્રી ઢાઢમાંથી આવેલા
તે વિનમ્રને બ્રાહ્મણોએ પૂછવું— 'હે સૌમ્ય ! તું અમારી સાથે
ખરાબરી ઇચ્છે છે ને ?' ૧૬૫

સત્યમુક્ત્વા તુ વિપ્રેષુ વિકિરેઘવસં ગવામ્ ।

ગોભિઃ પ્રવર્તિતે તીર્થે કુર્યુસ્તસ્ય પરિગ્રહમ્ ॥ ૧૬૬ ॥

તેણે બ્રાહ્મણોને 'હા સત્ય છે' એમ કહી ગાયને ઘાસ
નીરવું અને બ્રાહ્મણોએ ગાયત્રી પગવાટના પવિત્ર તીર્થમાં
તેનો સ્વીકાર કરવો. ૧૬૬

બ્રાત્યાનાં યાજનં કૃત્વા પરેષામન્ત્યકર્મ ચ ।

અભિચારમહીનં ચ ત્રિભિઃ કૃચ્છૈઠ્ઠ્યપોહતિ ॥ ૧૬૭ ॥

પ્રાત્યેને યજ કરાવીને, માતપિતા સિવાયના નિષિદ્ધોની ઉત્તરક્રિયા કરીને, મારણક્રિયા કરીને, તેમજ અહીંન નામનો યાગ કરીને જે પાપ લાગે, તે ત્રણ પ્રાજપત્ય વ્રત કરવાથી દૂર થાય છે. ૧૯૭

શરણાગતં પરિત્યજ્ય વેદં વિપ્લાવ્ય ચ દ્વિજઃ ।

સંપત્તમં યવાહારસ્તત્પાપમપમેધતિ ॥ ૧૯૮ ॥

જે દ્વિજ શરણાગતનો ત્યાગ કરે છે અને અનધિકારીઓ-ને વેદ ભણાવે છે. તે એક વર્ષ સુધી જવનો આહાર રાખીને ૧ પાપમાંથી મુક્ત થાય છે. ૧૯૮

શ્વસૃગાલસ્વરૈદૃષ્ટો ગ્રામ્યૈઃ ક્રવ્યાદ્ઝિરેવ ચ ।

નરાશ્વોષ્ટ્રગર્હૈશ્ચ પ્રાણાયામેન શુદ્ધચતિ ॥ ૧૯૯ ॥

જેને ગામતું દૂતરું, શિયાળ, ગધેડું, માણસ, ઘોડું, ભંટ, ડેડે માંસાહારી પશુ કરડે, તે પ્રાણાયામ કરવાથી શુદ્ધ થાય છે. ૧૯૯

[શુનાઘ્રાતોપલીઠસ્ય દન્તૈર્વિદલિતસ્ય ચ ।

અદ્ધિઃ પ્રક્ષાલનં પ્રોક્તમગ્નિના ચોપચૂલનમ્ ॥

જે માંસને દૂતરાએ સૂધ્યુ હોય, ચાટ્યું હોય કે દાંતે ડ્યુ હોય, તેને પાણીથી ઘોઈ અગ્નિથી ઉકાળવું, એમ છે.]

પૃષ્ઠાન્નકાલના માસં સંહિતાજપ એવ વા ।

હોમાશ્ચ મક્કલા નિત્યમપાઙ્કત્યાનાં વિશોઘનમ્ ॥૨૦૦ ॥

જે પંક્તિખાલ છે તેણે એક માસ સુધી છકી છકી વેગે ૧ કાળે ભોજન કરવું. વેદસ હિતાનો નિત્ય પાઠ કરવો, અથવા

દેવકૃતસ્યૈનમોઽવયજનમસિ સ્વાહા વગેરે આઠ સાક્ષમંત્રોથી હોમ કરવા. એ તેમની શુદ્ધિ છે. ૨૦૦

ઉષ્ટ્યાનં સમારુહ્ય સ્વર્યાનં તુ કામતઃ ।

સ્નાત્વા તુ વિપ્રાં દિગ્વાસા ગ્રાણાયામેન શુદ્ધયતિ ॥ ૨૦૧ ॥

જે બ્રાહ્મણ ઇચ્છાપૂર્વક કાંટ-ગથેડાની સવારી કરે અથવા જે નાગો નાગો નાહે તે પ્રાણાયામ કરીને શુદ્ધ થાય છે.

વિનાઽદ્ધિરપ્સુ વાઽપ્યાર્તઃ શારીરં સંનિવેશ્ય ચ ।

સચૈલૌ વહિરાપ્લુત્ય ગામાલમ્બ્ય વિશુદ્ધયતિ ॥ ૨૦૨ ॥

રોગી હોય તો પણ, જે વગર પાણીએ કે પાણીમાં ગરીરનાં મળમૂતનું વિસર્જન કરે છે, તે તે બહાર આવીને સવસ્ત્ર સ્નાન કરે અને જળમાંથી બહાર આવીને ગાયને સ્પર્શે તો તેથી તે શુદ્ધ થાય છે. ૨૦૨

વેદોદિતાનાં નિત્યાનાં કર્મણાં સમતિક્રમે ।

સ્નાતકવ્રતલોપે ચ પ્રાયશ્ચિત્તમમોજનમ્ ॥ ૨૦૩ ॥

જોપે વેદોક્ત નિત્ય કર્મોનો ત્યાગ કર્યો હોય અને જોપે સ્નાતકના વ્રતનો તોપ કર્યો હોય, તેને માટે એક દિવસનો ઉપવાસ એ પ્રાયશ્ચિત છે. ૨૦૩

હુંકારં વ્રાણસ્યોક્ત્વા ત્વકારં ચ ગરીયમઃ ।

સ્નાત્વાનશ્નહઃ શેપમભિવાદ્ય પ્રમાદયેન્ ॥ ૨૦૪ ॥

બ્રાહ્મણને હુંકાર અને વ્રણને તુંકાર કર્યો હોય, તો તે ત્વસ્તે સ્નાન કરી, ઉપવાસ કરી, તેમને વંદનાપૂર્વક પ્રસન્ન કરવા. ૨૦૪

સાહાયિત્વા ત્વંમનાવિ ક્ષણ્ટે વાપથ્ય વાગમા ।

પિવાદે વા વિનિગ્નિન્ય પ્રણિપત્ય પ્રમાદયેન્ ॥ ૨૦૫ ॥

બ્રાહ્મણને તણખલાથીગે માર્યા હોય, અથવા તેને ગળે
લૂગડાથી બાંધ્યો હોય, અથવા વિવાદમાં તેને હરાવ્યો હોય,
તો તેને પગે લાગીને પ્રસન્ન કરવો. ૨૦૫

અવગૂર્ય ત્વન્દશતં સહસ્રમભિહત્ય ચ ।

જિઘાંસયા બ્રાહ્મણસ્ય નરકં પ્રતિપદ્યતે ॥ ૨૦૬ ॥

બ્રાહ્મણને મારવા માટે લાકડી ઉગામીને માણસને સો
વર્ષ મુઢીનો અને તેને મારીને હજાર વચ્ચે મુઢીનો નરકવાસ
મળે છે. ૨૦૬

શોણિતં યાવતઃ પાંચુન્સંગૃહ્ણાતિ મહીતલે ।

તાવન્ત્યવ્દસહસ્રાણિ તત્કર્તા નરકે વસેત્ ॥ ૨૦૭ ॥

બ્રાહ્મણનું લોહી પૃથ્વીતલના જટલા ૨૦૬ણોને ભીંજવે છે
નેટલાં હજાર વરસો મુઢી તે કર્મનો કરનારો નરકવાસ સેવે છે.

અવગૂર્ય ચરેન્કૃચ્છ્રમતિકૃચ્છ્રં નિપાતને ।

કૃચ્છ્રાતિકૃચ્છ્રૌ કુર્વાતિ વિપ્રસ્યોત્પાદ્ય શોણિતમ્ ॥ ૨૦૮ ॥

બ્રાહ્મણને મારવા સારુ લાકડી ઉગામી હોય, તો પ્રાચ-
પત્યવ્રત કરવું, તેને લાકડી મારી હોય તો અતિકૃચ્છ્ર વ્રત
કરવું; અને તેને લોહી ઘાટવું હોય તો કૃચ્છ્ર અને અતિકૃચ્છ્ર
બંને વ્રતો કરવાં ૨૦૮

અનુક્તનિષ્કૃતીનાં તુ પાપાનામપનુચયે ।

શક્તિં ચાવેશ્ય પાપં ચ પ્રાયશ્ચિતં પ્રફલ્પયેત્ ॥ ૨૦૯ ॥

જો પાપોનો ગુરિ સારુ પ્રાયશ્ચિત્તો ન કરે ત્યાં ત્યાં તે
માટે શક્તિ ભેદને તથા પાપ તપાસીને પ્રાયશ્ચિત્તો કરવું
શ્રેયી. ૨૦૯

यैरभ्युपायैरेनांसि मानवो व्यपकपति ।

तान्वोऽभ्युपायान्वक्ष्यामि देवर्षिपितृमेवितान् ॥ २१० ॥

भाष्येनो नो व्रतउपायोथी पापोने इर इरे छे, ते देव,
ऋषि तथा पितृशोभे मेवेक्षा व्रतोपायो विशे दुं वमने
उहीश. २१०

व्रतो—

व्यहं प्रातश्च्यहं सायं व्यहमद्यादयाचितम् ।

व्यहं परं च नाश्नीयात्प्राजापत्यं चरन्द्विजः ॥ २११ ॥

प्रातपत्य व्रत आचरतारा द्विले तए द्विस सवारे
अने तए द्विस सांले तथा तए द्विस भाग्या विना भण्डुं
भोजन लेवुं, तेभज तए द्विस उपवास करवा. २११

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधिः सपिः कुशोदकम् ।

एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सांतपनं स्मृतम् ॥ २१२ ॥

अेक द्विस गायतुं भूतर, गायतुं छाए, तेनुं इध, तेनुं
दही, तेनुं धी तथा दर्लनुं गल अेनुं ग भेषुं भोजन करवुं
अने भीले द्विसे उपवास करवो: आने सांतपन कृच्छ्र
उहुं छे. २१२

एकैकं ग्रासमश्नीयात्त्र्यहाणि त्रीणि पूर्ववत् ।

व्यहं चोपवसेदन्त्यमतिकृच्छ्रं चरन्द्विजः ॥ २१३ ॥

अतिकृच्छ्र आचरता द्विले पडेक्षा तए द्विसे नन्थाइने,
तए तए द्विस सांले अने त्रीज तए द्विस भाग्या विना
अेम नव द्विस अेकअेक डोणियो जभवुं अने छेइते तए
द्विस उपवास करवा. २१३

तप्तकृच्छ्रं चरन्विप्रो जलक्षीरघृतानिलान् ।

प्रतित्र्यहं विवेदुष्णान्सकृत्स्नायी समाहितः ॥ २१४ ॥

तप्तकृच्छ्रं करता द्विले सावधान यित्ते स्नान करीने पडेला
त्रयु द्विस अंनुं पाली पीनुं, ग्रीन त्रयु द्विस अंनुं दूध लेवु
अने ग्रीन त्रयु द्विस अंनुं धी याटवुं अने छेदला त्रयु द्विस
वायुलक्षी (उपवासी) रडेवुं. २१४

[अपां विवेच त्रिपलं पलमेकं च सर्पिषः ।

पयः विवेचु त्रिपलं त्रिमात्रं चोक्तमानतः ॥

ओले कथा माप प्रमाणे त्रयु द्विस त्रयु त्रयु पत्र पाली
पीनुं, त्रयु द्विस ओक ओक पत्र ग्री पीनु अने त्रयु द्विस त्रयु
त्रयु पत्र दूध पीनु.]

यतात्मनोऽग्रमत्तस्य द्वादशाहमभोजनम् ।

पराको नाम कृच्छ्रोऽयं सर्वपापापनोदनः ॥ २१५ ॥

सावध रही, मनने नियममां राणी, गार द्विस गुधी
अनशन करवुं, ओ सर्व पापोनु नाश करतारुं पराक नागे
कृच्छ्रं छे २१५

एकैकं हासयेत्पिण्डं कृष्णे शुक्ले च वर्धयेत् ।

उपस्पृशंस्त्रिपवणमेतच्चान्द्रायणं स्मृतम् ॥ २१६ ॥

भणसेके, मंथणपोरे अने सांजे अम त्रयुनार स्नान करवु
तथा सुदमां ओक ओक हाजियो वधारता वु अने रदमां
ओक ओक हाजियो ओओ करता रडेवु, अने (पिपिदिशामध्य)
यांद्रायणव्रत क्यु छे. २१६

एतमेव विधिं कृत्स्नमाचरेद्यवमध्यमे ।

शुक्लपक्षादिनिपतथरंध्रान्द्रायणं व्रतम् ॥ २१७ ॥

વમધ્યમ ચાંદ્રાયણત્રત આચરનારા દ્વિજ સુદથી વ્રતા-
કરી, નિયમપરાયણ રહી, એજ સમય વિધિ આચરવો.

અટાવટા મમશ્ચૈયાત્પિષ્ઠાન્મધ્યંદિને સ્થિતે ।

નિયતાત્મા હવિષ્યાશી યતિચાન્દ્રાયણં ચરન્ ॥ ૨૧૮ ॥

યતિચાંદ્રાયણત્રત કરતા દ્વિજ જિતેન્દ્રિય રહીને હવિષ્યા-

નના રોજ મધ્યાહને આહ આહ આમ ખાવા. ૨૧૮

ચતુરઃ પ્રાતરશ્ચૈયાત્પિષ્ઠાન્વિપ્રઃ સમાહિતઃ ।

ચતુરોઽસ્તમિતે સૂયે શિશુચાન્દ્રાયણં સ્મૃતમ્ ॥ ૨૧૯ ॥

સ્વસ્થચિત્ત બ્રાહ્મણ ચાર ડોળિયા મળસંકે ખાય અને ચાર

સૂય અસ્ત પામ્યે ખાય, તે તે શિશુચાંદ્રાયણત્રત કહેવાય છે.

યથા કથંચિત્પિષ્ઠાનાં તિષ્ઠોઽશીતીઃ સમાહિતઃ ।

માસેનાશ્નન્હવિષ્યસ્ય ચન્દ્રસ્યૈતિ સલોકતામ્ ॥૨૨૦॥

જે દ્વિજ નિયમચિત્ત રહી, એક માસમાં હવિષ્યાનના

ખસો ચાલીશ ડોળિયા ખાય છે, તે ચંદ્રના

૨૦

॥દિત્યા વસવશ્ચાચરન્વ્રતમ્ ।

કુશલમોક્ષાય મરુતશ્ચ મહર્ષિભિઃ ॥ ૨૨૧ ॥

કુશલ, આદિત્યો, વસુઓ, મરુતો અને મહર્ષિઓએ સર્વ

અદુશ્ચોથી છૂટવા માટે આ વ્રત આચર્યું છે. ૨૨૧

મહાવ્યાહૃતિમિર્હોમઃ કર્તવ્યઃ સ્વયમન્વહમ્ ।

અર્હિમાસત્યમક્રોધમાર્જવં ચ સમાચરત્ ॥ ૨૨૨ ॥

વ્રત કરનારે રોજરોજ મહાવ્યાહૃતિઓથી દાન કરવો

અને અર્હિમા, સત્ય, અર્હોત તથા કન્યુતા રાખવાં. ૨૨૨

त्रिग्रहस्त्रिर्निशायां च सवासा जलमाविशेत् ।

स्त्रीशूद्रपतितांश्चैव नाभिभाषेत कर्हिचित् ॥ २२३ ॥

तेषु द्विसे अने राते त्रलु त्रलु वार वस्त्र साथे जलमां
स्नान करवुं अने इयायेय स्त्री, शूद्र तथा पतितो साथे लापलु
न करवुं. २२३

स्थानासनाभ्यां विहरेदशक्तोऽधः शयीत वा ।

ब्रह्मचारी व्रती च स्याद्गुरुदेवद्विजार्चकः ॥ २२४ ॥

तेषु स्थान अने आसन साथेज्ज् ७३वुं—येसवुं, अथवा
अशक्त होय तो नीचे सूवुं. तेषु ब्रह्मचारी अने व्रती रहेवुं
तेमज्ज् गुरु, देव अने द्विजनी अर्थना करवी. २२४

सावित्रीं च जपेन्नित्यं पवित्राणि च शक्तितः ।

सर्वेष्वेव व्रतेष्वेवं प्रायश्चित्तार्थमाहृतः ॥ २२५ ॥

तेषु शक्ति अनुसार नित्य गायत्रीजप करवो तथा अध-
भर्षण आदि पवित्र मंत्रो जपवा. प्रायश्चित्त अर्थे सर्व
व्रतोमां आज्ज् रीते करवुं. २२५

एतैर्द्विजातयः शोधया व्रतैरापिष्कृतैः ।

अनापिष्कृतपापांस्तु मन्त्रैर्होमैश्च शोधयेत् ॥ २२६ ॥

ज्ज्मनां पाप प्रसिद्ध थयां होय. अथवा द्विजे आ व्रतोमां
शुद्ध थाय पलु ज्ज्मनां पाप प्रकट थयां न होय नेगने मंत्रो
अने होमोमां शुद्ध कराय. २२६

ख्यापनेनानुतापेन तपसाध्ययनेन च ।

पापकृन्मुच्यते पापात्तथा दानेन चापदि ॥ २२७ ॥

पाप प्रकट करवायी, प तात्तापयी, तपसी, अध्ययनयी
अने आपत्ताजे दानयीय पाप इतनाजे पापदा सुद्ध थाय

યથા યથા નરોઽધર્મં સ્વયં કૃત્વાનુભાષતે ।

તથા તથા ત્વચેવાહિસ્તેનાધર્મેણ મુચ્યતે ॥ ૨૨૮ ॥

માણસ અધર્મ કરીને જમ જમ પોતાની નેજેજ તે પ્રક્ટ કરી દે છે, તેમ તેમ તે તે અધર્મથી મુક્ત થાય છે—માનો, સાય કાંચળીથી છૂટે છે. ૨૨૮

યથા યથા મનસ્તસ્ય દુષ્કૃતં કર્મ ગર્હતિ ।

તથા તથા શરીરં તત્તેનાધર્મેણ મુચ્યતે ॥ ૨૨૯ ॥

તેનું મન જમ જમ પોતાના દુષ્કૃત્યને નિ દે છે, તેમતેમ તેનું શરીર તે તે અધર્મથી મુક્ત થાય છે. ૨૨૯

કૃત્વા પાપં હિ સંતપ્ય તસ્માત્પાપાત્પ્રમુચ્યતે ।

નૈવં કુર્યાં પુનરિતિ નિવૃત્ત્યા પૂયતે તુ સઃ ॥ ૨૩૦ ॥

પાપ કરીને સંતાપ કરનારે માણસ પાપમાંથી મુક્ત થાય છે. 'આવું કરી નહિ કરું' એમ નિવૃત્તિરૂપી નિશ્ચય કરવાથી તે પવિત્ર થાય છે. ૨૩૦

एवं मंचिन्त्य मनसा प्रेत्य कर्मफलोदयम् ।

मनोवाङ्मूर्तिभिर्नित्यं शुभं कर्म समाचरेत् ॥ २३१ ॥

મરણ પછી કર્મનું ફલ આવું મળશે એમ મનથી વિચારીને માણસે મન, વાણી અને કાયાથી નિત્ય શુભ કર્મ આચરવું.

अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानात्कृत्वा कर्म विगर्हितम् ।

तस्माद्विमुक्तिमन्विच्छन्दिद्वितीयं न समाचरेत् ॥ २३२ ॥

અજ્ઞાનથી કે જ્ઞાનથી નિંદિત કર્મ કર્યા પછી તેમાંથી મુક્તિ મેળવવા ઇચ્છનારે કરીને એવું બીજું કર્મ ન આચરવું.

શુભ પાપના પ્રાયશ્ચિત્—

સવ્યાહતિપ્રણવકાઃ પ્રાણાયમાસ્તુ ષોડશ ।

અપિ ધ્રૂણહણં માસાત્પુનન્ત્યહરહઃ કૃતાઃ ॥ ૨૪૮ ॥

જે શેઠશેઠ વ્યાહતિ અને ઓંકાર સાથે સોળ પ્રાણ-
યામ એક માસ સુધી કરવામાં આવે, તે બ્રહ્મહત્યારાને પણ
તે શુદ્ધ કરે. ૨૪૮

કૌત્સં જપ્ત્વાપ ઇત્યેતદ્વાસિષ્ઠં ચ પ્રતીત્યૃચમ્ ।

માહિત્રં શુદ્ધવચ્યશ્ચ સુરાપોઽપિ વિશુદ્ધયતિ ॥ ૨૪૯ ॥

કૌત્સઋષિ જેના દ્રષ્ટા છે તે ‘અપ નઃશોશુચદવમ્’ એ
સૂક્તનો, વસિષ્ઠ જેના દ્રષ્ટા છે તે ‘પ્રતિસ્તોમેભિરુપસં’ એ
ઋચાનો, ‘મહિત્રીણામવોઽસ્તુ’ એ સૂક્તનો, તેમજ ‘एतोन्विन्द्रं
સ્તવામ શુદ્ધમ્’ એ ત્રણ ઋચાઓનો જે એક માસ સુધી
જપ કરવામાં આવે, તે તેથી સુરા પીનારાય શુદ્ધ થાય છે.

સકૃજ્જપ્ત્વાસ્ય વામીયં શિવસંકલ્પમેત્ર ચ ।

અપહત્ય સુવર્ણં તુ ક્ષણાદ્ભવતિ નિર્મલઃ ॥ ૨૫૦ ॥

એક માસ સુધી ‘અસ્ય વામસ્ય પલિતસ્ય’ એ સૂક્તનો
તેમજ ‘यज्ञाग्रतो दूरमुदैति’ એ શિવસંકલ્પ સૂક્તનો શેઠ
એકએક પાઠ કરવામાં આવે, તે તેથી સોનાની ચોરી કરનારો
નિર્મલ થાય છે. ૨૫૦

હવિષ્યન્તીયમભ્યસ્ય ન તમંહ ઇતીતિ ચ ।

જાપિત્વા પૌરુષં સૂક્તં મુચ્યતે ગુન્ધત્લપગઃ ॥ ૨૫૧ ॥

ગુરુપત્ની સાથે ગમન કરનારો પાતકી ‘હવિષ્યાન્તમજઃ
સ્વવિંદિ’ એ ઓગણીસ ઋચાઓનો, અથવા ‘ન તમહો ન

દુરિતમ્' એ આઠ ઋચાઓનો અથવા તન્મે મનઃ શિવસંકલ્પ-
મસ્તુ એ સૂક્તનો, અથવા 'સહસ્રશીર્ષા પુરુષઃ' એ પૂરુષ-
સૂક્તનો એક માસ સુધી જપ કરે, તો તે પાપથી તે મુક્ત
થાય છે. ૨૫૧

एनसां स्थूलसूक्ष्माणां चिकीर्षन्नपनोदनम् ।

अवेत्यृचं जपेदवदं यत्किंचेदमितीति वा ॥ २५२ ॥

સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ મહાપાતકોની શુદ્ધિ ઇચ્છતા માણસે
'અવ તે હેઠ્ઠી વરુણ નમોઃ' એ ઋચાનો, અથવા 'યત્કિચેદં
વરુણ દૈવ્યે જને' એ ઋચાનો અથવા તો 'શિવસંકલ્પમસ્તુ'
એ સૂક્તનો એક વરસ સુધી નિત્ય જપ કરવો. ૨૫૨

प्रतिगृह्याप्रतिग्राह्यं भुक्त्वा चान्नं विगर्हितम् ।

जपंस्तरत्समन्दीयं पूयते मानवस्त्रयहात् ॥ २५३ ॥

જણે અયોગ્ય દાન લીધું હોય અથવા નિ દિત ભોજન કર્યું
શય, તે માણસ 'તરત્સમન્દી ધાવતિ' એ ચાર ઋચાઓ
પવાથી ત્રણ દિવસમાં શુદ્ધ થાય છે. ૨૫૩

सोमारौद्रं तु बह्वेना मासमभ्यस्य शुद्ध्यति ।

स्रवन्त्यामाचरन्स्नानमर्यम्णामिति च वृचम् ॥ २५४ ॥

અનેક પાપો કરનારે માણસે એ 'સોમારૌદ્રા ધારયેથામ-
ર્યમ્' એ ચાર ઋચાઓનો અથવા 'અર્યમણં વરુણં મિત્રં ચ'
ત્રણ ઋચાઓનો એક માસ સુધી સ્નાન કરીને નિત્ય
જપ કરે તો તે તે પાપોમાંથી શુદ્ધ થાય છે. ૨૫૪

अवदार्धमिन्द्रमित्येतदेनस्वी सप्तक जपेत् ।

अप्रशस्तं तु कृत्वाप्सु मासमासीत् भैक्षभुक् ॥ २५५ ॥

પાપી માણસ ૭ માસ સુધી 'ઇન્દ્રં મિત્રં વરુણમગ્નિમ્' એ સાત ઋચાઓનો જપ કરે. તેણે જલમાં અયોગ્ય ક્રિયા કરી હોય, તો તે એક માસ સુધી લિષ્ઠા માગી જમે. ૨૫૫

મન્ત્રૈઃ શાકલહોમીયૈરવ્દં હુત્વા વૃતં દ્વિજઃ ।

સુગુર્વપ્યપહન્ત્યેનો જપ્ત્વા વા નમ ઇત્યુચમ્ ॥ ૨૫૬ ॥

'દેવકૃતસ્ય' વગેરે શાકલ હોમના મંત્રોથી દ્વિજ જો ધી હોમે, તેમજ 'નમઃ ઇન્દ્રધ્વ' એ ઋચાનો એક વર્ષ સુધી જપ કરે, તો તેનું મહાપાપ દૂર થાય છે. ૨૫૬

મહાપાતકમંયુક્તોઽનુગચ્છેદ્વાઃ સમાહિતઃ ।

અભ્યસ્યાવ્દં પાત્રમાનીર્મૈક્ષાહારો વિશુદ્ધયતિ ॥ ૨૫૭ ॥

મહાપાતકવાળો પુરુષ સાવધાનચિત્ત થઈ જો એક વર્ષ સુધી લિષ્ઠાથી આહાર કરે, નિત્ય ગાયત્રું અનુગમન કરે, અને 'યઃ પાત્રમાનીરઘ્યેતિ' વગેરે પવમાન ઋચાઓનો અભ્યાસ કરે, તો તે તેથી શુદ્ધ થાય છે. ૨૫૭

અરણ્યે વા ત્રિરભ્યસ્ય દ્રયતો વેદમંહિતામ્ ।

મુચ્યતે પાતકૈઃ સર્વૈઃ પરાકૈઃ શોધિતસ્ત્રિભિઃ ॥ ૨૫૮ ॥

તણ પરાક વનોથી શુદ્ધ થયેલો માણસ અરણ્યમાં પચત્ત પૂર્વક વેદસંહિતાનો તણ વાર અભ્યાસ કરે, તો તે સર્વ પાપોથી મુક્ત થાય છે. ૨૫૮

વ્યહં તૂપવસેત્યુક્તસ્ત્રિહ્નોઽભ્યુપયન્નપઃ ।

મુચ્યતે પાતકૈઃ સર્વૈસ્ત્રિજપિત્વાઘર્ષણમ્ ॥ ૨૫૯ ॥

નિયમયુક્ત રહી, તણ દિવસ ઉપવાસ કરી અને તણ કાઠ

પાણીમાં સ્નાન કરી ને 'કૃતં ચ સત્યં ચ' એ અધર્મર્ષણ મંત્રનો ત્રણ વાર જપ કરે છે, તે બધાં પાપોથી છૂટે છે. ૨૫૯

યથાશ્વમેધઃ ક્રતુરાદ્ સર્વપાપાપનોદનઃ ।

તથાધર્મર્ષણં સૂક્તં સર્વપાપાપનોદનમ્ ॥ ૨૬૦ ॥

સર્વ યજ્ઞોમાં શ્રેષ્ઠ એવો અશ્વમેધ જમ સર્વ પાપોનો નાશ કરે છે, તેમ આ અધર્મર્ષણ સૂક્ત સર્વ પાપોને દૂર કરી દે છે. ૨૬૦

હત્વા લોકાનપીમાંસ્ત્રીનશ્ચન્નપિ યતસ્તતઃ ।

ઋગ્વેદં ધારયન્વિપ્રો નૈનઃ ગ્રામોતિ કિશ્ચન ॥ ૨૬૧ ॥

ઋગ્વેદને ધારણ કરનારો વિપ્ર કદી આ ત્રણે લોકોને કશું અને ગમે ત્યાંથી ભોજન કરે, તો પણ તેને કશુંય પાપ લાગતું નથી. ૨૬૧

ઋક્સંહિતાં ત્રિરભ્યસ્ય યજુષાં વા સમાહિતઃ ।

સામ્નાં વા સરહસ્યાનાં સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥ ૨૬૨ ॥

જે સમચિત્ત મનુષ્ય ઋક્, યજુર્ અને સામ એ વેદોનો અથવા શ્રાક્ષણ તથા ઉપનિષદ સાથેની સામસહિતાનો ત્રણ-વાર અભ્યાસ કરે છે, તે સર્વ પાપોથી મુક્ત થાય છે. ૨૬૨

યથા મહાહૃદં પ્રાપ્ય ક્ષિપ્તં લોષ્ટં વિનશ્યતિ ।

તથા દુશ્ચરિતં સર્વં વેદે ત્રિષ્ટુતિ મજ્જતિ ॥ ૨૬૩ ॥

જમ મોટા ધરામાં નાખેલું માટીનું ટેકું નાશ પામે છે. તેમ ત્રિષ્ટુત વેદમાં સર્વ દુશ્ચરિતો ડૂબી જાય છે. ૨૬૩

ઋચો યજૂંપિ ચાન્યાનિ સામાનિ વિવિધાનિ ચ ।

एष ज्ञेयस्त्रिषुवेदो यो वेदैर्न स वेदवित् ॥ ૨૬૪ ॥

ઋક્, યજુર્ અને સામ તથા એ ત્રણેનાં વિવિધ બ્રાહ્મણ-
દિ શાસ્ત્ર એને ત્રિવૃત્વેદ જાણવા. જ એ ત્રિવૃત્વેદને જાણે
છે, તે વેદજ છે. ૨૬૪

આદ્યં યત્ત્યક્ષરં બ્રહ્મ ત્રયી યસ્મિન્પ્રતિષ્ઠિતા ।

સ ગુહ્યોઽન્યસ્ત્રિવૃદ્વેદો યસ્તં વેદ સ વેદવિત્ ॥ ૨૬૫ ॥

જ ત્રણ અક્ષરવાળો (ઐ) આદ્ય બ્રહ્મરૂપ છે અને જમાં
ત્રણ વેદ સમાયેલા છે, તે ગુહ્ય એવો બીજો ત્રિવૃત્વેદ છે. જ
એને જાણે છે, તે વેદવેત્તા છે. ૨૬૫

[પૃથગ્ બ્રાહ્મણકલ્પાભ્યાં સ હિ વેદસ્ત્રિવૃત્સ્મૃતઃ ॥

સંહિતા, બ્રાહ્મણ અને કલ્પ એ ત્રણ ભેગાં ત્રિવૃત્વેદ
કહેવાય છે.]

[એષ વોભિહિતઃ કૃત્સ્તઃ પ્રાયશ્ચિત્તસ્ય નિર્ણયઃ ।

નિઃશ્રેયસં ધર્મવિધિં વિપ્રસ્યેમં નિવોદત ॥

પ્રાયશ્ચિત્તનો આ સમગ્ર નિર્ણય તમને કહ્યો. હવે બ્રાહ્મ-
ણને કલ્યાણકારી એવો આ ધર્મવિધિ સાંભળો.]

इतिश्री मानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां एकादशोऽध्यायः॥
इतिश्री मानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्त संहितायां अध्याय ११ भो समाप्त

अध्याय १२ मौ

चातुर्वर्ण्यस्य कृत्स्नोऽयमुक्तो धर्मस्त्वयाऽनघ ।

कर्मणां फलनिर्वृत्तिं शंस नस्तत्त्वतः पराम् ॥ १ ॥

हे निष्पाप ! तमे चातुर्वर्ण्यतो आ सभय धर्म कथो.
 ७वे तमे अभने कर्मनी परम इक्षप्राप्ति विशेष यथाध कथो. १

स तानुवाच धर्मात्मा महर्षीन्मानवो भृगुः ।

अस्य सर्वस्य शृणुत कर्मयोगस्य निर्णयम् ॥ २ ॥

धर्मात्मा ते मनुपुत्र लृगुये ते महर्षिभ्योने कथु के
 आ सर्व कर्मयोगतो निर्णय तमे सांलगो २

त्रय जननां कर्म—

शुभाशुभफलं कर्म मनोवाग्देहसंभवम् ।

कर्मजा गतयो नृणामुत्तमाधममध्यमाः ॥ ३ ॥

मन, वाणी अने देहे करीने यथेसां कर्मुतु शुभ के
 अशुभ इण भणे छे, अने ते ते कर्म प्रमाणे मनुष्येने
 उत्तम, मध्यम अने अधम गतिओ आवे छे. ३

तस्येह त्रिविधस्यापि त्र्यधिष्ठानस्य देहिनः ।

दशलक्षणयुक्तस्य मनो विद्यात्प्रवर्तकम् ॥ ४ ॥

देहधारीओनां दश लक्षणवाणां अने त्रय जननी
 उत्तम, मध्यम अने अधम गति आपनारां त्रय जननी
 के कर्मे छे तेगना प्रवर्तक तरीके मनने मनुष्य. ४

परद्रव्येऽभिध्यानं मनसानिष्टचिन्तनम् ।

वितथाभिनिवेशश्च त्रिविधं कर्म मानसम् ॥ ५ ॥

૪૩, મનુસ્ અને નામ આ એ ત્રણેનાં વિવિધ પ્રાત્નગુ-
 નિ ગાત્ર અને વિવૃત્વેદ અગ્નિ. ૪ એ વિવૃત્વેદને અને
 છે, તે વેદને છે. ૨૨૪

આથં યત્ક્યશ્ચરં વ્રજ વ્રવી યસ્મિન્પ્રતિષ્ઠિતા ।

મ ગુણોઽન્યત્તિવૃદ્ધેદો યસ્તં વેદ સ વેદવિત્ ॥ ૨૬૫ ॥

૪ વાનુ અનરવાળો (ઊં) આથ પ્રજડ્ય છે અને વ્રવી
 વણ વેદ સમાધેસ છે, તે ગુણ એવો ખીજે તિવૃત્વેદ છે. ૪
 અને વાગે છે, તે વેદવેતા છે. ૨૬૫

[પૃથગ્ વ્રાહ્મણકલ્પામ્યાં સ હિ વેદત્તિવૃત્સ્મૃતઃ ॥

સંહિતા, બ્રાહ્મણ અને ૩૨૫ એ તણ ભેગાં તિવૃત્વેદ
 કહેવાય છે.]

[એપ વોભિહિતઃ કૃત્ત્લઃ પ્રાયશ્ચિત્તસ્ય નિર્ણયઃ ।

નિઃશ્રેયસં ધર્મવિધિં વિપ્રસ્યેમં નિવોધત ॥

પ્રાયશ્ચિત્તનો આ સમગ્ર નિર્ણય તમને કહ્યો. હવે બ્રાહ્મ-
 ણને કહ્યાણકારી એવો આ ધર્મવિધિ સાંભળો.]

इतिश्रीमानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां एकादशोऽध्यायः॥
 ઇતિશ્રી માનવધર્મશાસ્ત્રે ભૃગુપ્રોક્તાયાં સંહિતાયાં અધ્યાય ૧૧ નો સમાપ્ત

શરીરજૈઃ કર્મદોષૈર્યાતિ સ્થાવરતાં નરઃ ।

વાચિકૈઃ પશ્ચિમૃગતાં માનસૈરન્ત્યજાતિતામ્ ॥ ૧ ॥

શરીરથી થયેલા કર્મદોષોએ કરીને માણસ સ્થાવરતા (વૃક્ષો, પર્વત વગેરેને) પામે છે. વાણીથી થયેલા દોષોને લીધે પશુપક્ષીનો અવતાર પામે છે; અને માનસિક કર્મદોષોથી તે અત્યજ જાતિમાં જન્મ ધરે છે. ૯

[શુભૈઃ પ્રયોગૈર્દેવત્વં વ્યામિશ્રૈર્માનુષો સવેત્ ।

અશુભૈઃ કેવલૈશ્ચૈવ તિર્યગ્યોનિષુ જાયતે ॥

શુભ કર્મયોગોથી માણસ દેવત્વ મેળવે છે, મિશ્રિત કર્મયોગોથી તે માનવ જન્મે છે અને ફક્ત અશુભ કર્મયોગથી તે પક્ષીઓનિમાં જન્મ પામે છે.]

[વાગ્દણ્ડોથ ભવેન્મૌનં મનોદણ્ડસ્ત્વનાશનમ્ ।

શારીરસ્ય હિ દણ્ડસ્ય પ્રાણાયામો વિધીયતે ॥

મૌન એ વાગ્દંડરૂપ છે; અનશન એ મનોદંડરૂપ છે અને પ્રાણાયામ એ શારીર દંડરૂપ છે.]

[વાગ્દણ્ડો હન્તિ વિજ્ઞાનં મનોદણ્ડઃ પરાં ગતિમ્ ।

કર્મદંડસ્તુ લોકાંસ્ત્રીન્હન્યાદપરિરક્ષિતઃ ॥

દંડને બરાબર રક્ષિત રાખ્યા હોય તો, તે વાગ્દંડ વિજ્ઞાનને હણે છે, મનોદંડ પરમગતિને હણે છે અને કર્મદંડ ત્રણે લોકોને હણે છે.]

[ત્રિદણ્ડં ધારયેદ્યોગી શારીરં ન તુ વૈળવમ્ ।

વાચિકં કાપિકં ચૈવ માનસં ચ યથાપિધિ ॥

યોગીએ આ શારીર આત્મનો નહિ કેવાંનનો દંડ તરફ

પરદ્રવ્ય વિશે નજર બગાડવી, મનથી અનિષ્ટ ચિંતવવું, અને નાસ્તિક વિચારગ્રહ રાખવો, એ ત્રણ જાતનાં માનસિક પાપકર્મો છે. ૫

પારુષ્યમનૃતં ચૈવ પૈશૂન્યં चापि सर्वशः ।

असंबद्धप्रलापश्च वाङ्मयं स्याच्चतुर्विधम् ॥ ६ ॥

કઠોર ભાષણ, અસત્ય વચન, બધી બાબતુથી ચાડી-ચૂગલી અને ફાવે તેમ બકવાદ, એ ચાર જાતનાં વાણી સંબંધી પાપકર્મો છે. ૬

अदत्तानामुपादानं हिंसा चैवाविधानतः ।

परदारोपसेवा च शरीरं त्रिविधं स्मृतम् ॥ ७ ॥

આપ્યા વિનાનું પરદ્રવ્ય લઇ લેવું, શાસ્ત્રવિધાન વિનાની હિંસા કરવી અને પરપત્નીગમન કરવું, એ ત્રણ જાતનાં શરીરવિષયક પાપકર્મો છે. ૭

मानसं मनसेवायमुपभुंक्ते शुभाशुभम् ।

वाचा वाचा कृतं कायेनैव च कायिकम् ॥ ८ ॥

શુભ અને અશુભ એવાં માનસ કર્મોનું ફલ માણસ મન-થીજ ભોગવે છે, તેમ તેવાં વાચિક કર્મોનું ફલ તે વાચાથી ભોગવે છે અને તેવાં કાયિક કર્મોનું ફલ તે કાયાથી ભોગવે છે.

[त्रिविधं च शरीरेण वाचा चैव चतुर्विधम् ।

मनसा त्रिविधं कर्म दशधर्मपथांस्त्यजेत् ॥

આ ત્રણ જાતનાં કાયિક કર્મ, ચાર જાતનાં વાચિક કર્મ અને ત્રણ જાતનાં માનસિક કર્મ એમ દસે પ્રકારનાં એ અર્ધવર્ગ કર્માને મનુષ્યે ભજવાં.]

મહાન (સૂક્ષ્મ શરીર) અને ક્ષેત્રજ (જીવાત્મા) તે બંને પૈક્ય મહાભૂતો સાથે જોડાઈ રહીને નાનાંભોટાં સર્વ પ્રાણી-જીવોમાં રહેલા તે પરમાત્માના આશ્રયથી રહે છે. ૧૪

[ઉત્તમઃ પુરુષસ્ત્વન્યઃ પરમાત્મેત્યુદાહૃતઃ ।

યો લોકત્રયમાવિશ્ય વિભર્ત્યવ્યય ईશ્વરઃ ॥

ઉત્તમ પુરુષ તો ખીજેજ છે—તે પરમાત્મા કહેવાય છે, તે અવિનાશી ईશ્વર ત્રણે લોકમાં પ્રવેશીને તેમનું ભરણપોષણ કરે છે.]

અસંખ્યા મૂર્તયસ્તસ્ય નિષ્પતન્તિ શરીરતઃ ।

ઉચ્ચાવચાનિ ભૂતાનિ સતતં ચેષ્ટયન્તિ યાઃ ॥ ૧૫ ॥

તે પરમાત્માના શરીરમાંથી અસખ્ય જીવો નીકળીને ઊંચનીચ સર્વ ભૂતોને સતત ચેષ્ટામય કરે છે. ૧૫

ધર્મોધર્મતુ ક્ષણ—

૫ પञ્ચમ્ય એવ માત્રામ્યઃ પ્રેત્ય દુષ્કૃતિનાં નૃણામ્ ।

શરીરં યાતનાર્થીયમન્યદુત્પદ્યતે ધૃવમ્ ॥ ૧૬ ॥

દુષ્કૃત્ય કરનારા માણસોને મરણ પછી, કર્મની યાતના લોગવવા સારુ પાંચ તન્માત્રાઓમાંથી ખીજું (સૂક્ષ્મ) શરીર ઊપજે છે. ૧૬

તેનાનુભૂય તા યામીઃ શરીરેણેહ યાતનાઃ ।

તાસ્વેવ ભૂતમાત્રાસુ પ્રલીયન્તે વિભાગશઃ ॥ ૧૭ ॥

તે શરીરથી યમલોકની યાતનાઓ લોગવીને તેઓ પાછા

ભૂતોની માત્રાઓમાં વિભાગ પ્રમાણે ત્રણ પાને છે.

તેણે યથાવિધિ વાચિક, કાચિક અને માનસિક એ ત્રણ દંડ ધારણ કરવા.]

વાગ્દણ્ડોઽથ મનોદણ્ડઃ કાયદણ્ડસ્તથૈવ ચ ।

યસ્યૈતે નિહિતા બુદ્ધૌ ત્રિદણ્ડીતિ સ ઉચ્યતે ॥ ૧૦ ॥

વાગ્દંડ, મનોદંડ, અને કાચિક દંડ એ જની શુદ્ધિમાં નિયમપૂર્વક રહ્યા છે, તે ત્રિદંડી કહેવાય છે. ૧૦

ત્રિદણ્ડમેતન્નિક્ષિપ્ય સર્વભૂતેષુ માનવઃ ।

કામક્રોધૌ તુ સંયમ્ય તતઃ સિદ્ધિં નિચ્છતિ ॥ ૧૧ ॥

જે માણસ આ ત્રણે દંડોથી પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે વ્યવહાર કરે છે અને જે કામક્રોધને સંયમમાં રાખે છે, તે પરમસિદ્ધિ પામે છે. ૧૧

ક્ષેત્રજ્ઞ અને ભૂતાત્મા—

યોઽસ્યાત્મનઃ કારયિતા તં ક્ષેત્રજ્ઞં પ્રચક્ષતે ।

યઃ કરોતિ તુ કર્માણિ સ ભૂતાત્મોચ્યતે બુધૈઃ ॥ ૧૨ ॥

જે આ શરીરને કર્મ કરાવનારો છે તેને ક્ષેત્રજ્ઞ કહે છે અને જે કર્મો કરે છે તેને પાંડિતો ભૂતાત્મા (શરીર) કહે છે.

જીવસંજ્ઞોઽન્તરાત્માઽન્યઃ સહજઃ સર્વદૈહિનામ્ ।

યેન વેદયતે સર્વં સુખં દુઃખં ચ જન્મસુ ॥ ૧૩ ॥

સર્વ દેહધારીઓની સાથેજ બીજો જીવ સંજ્ઞાવાળો અંતરાત્મા ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી જન્મજન્મમાં સર્વ સુખદુઃખો જાણવામાં આવે છે. ૧૩

તાવુમૌ ભૂતસંપૃક્તૌ મહાન્ક્ષેત્રજ્ઞ એવ ચ ।

ઉચ્ચાવચેષુ ભૂતેષુ સ્થિતં તં વ્યાપ્ય નિષ્ઠતઃ ॥ ૧૪ ॥

મહાન (સૂક્ષ્મ શરીર) અને ક્ષેત્રજ (જીવાત્મા) તે બંને પંચ માહાભૂતો સાથે જોડાઈ રહીને નાનાંમોટાં સર્વ પ્રાણી-જોમાં રહેલા તે પરમાત્માના આશ્રયથી રહે છે. ૧૪

[ઉત્તમઃ પુરુષસ્ત્વન્યઃ પરમાત્મેત્યુદાહૃતઃ ।
યો લોકત્રયમાવિશ્ય વિમર્ત્યવ્યય ईश्वरः ॥

ઉત્તમ પુરુષ તે બીજાને છે-તે પરમાત્મા કહેવાય છે, તે અવિનાશી ઈશ્વર ત્રણે લોકમાં પ્રવેશીને તેમનું બરણુપોષણ કરે છે.]

असंख्या मूर्तयस्तस्य निष्पतन्ति शरीरतः ।

उच्चावचानि भूतानि सततं चेष्टयन्ति याः ॥ १५ ॥

તે પરમાત્માના શરીરમાંથી અસખ્ય જીવા નીકળીને ઊંચનીચ સર્વ ભૂતોને સતત ચેષ્ટામય કરે છે ૧૫

धर्माधर्मनु ६१ -

पञ्चभ्य एव मात्राभ्यः प्रेत्य दुष्कृतिनां नृणाम् ।

शरीरं यातनार्थीयमन्यदुत्पद्यते ध्रुवम् ॥ १६ ॥

દુષ્કૃત્ય કરનારા માણસોને બરણુ પાટી, કર્મની યાતના ભોગવવા સારુ પંચ તન્માત્રાઓમાંથી બીજુ (સારુ) શરીર ઊપજે છે. ૧૬

तेनानुभूय ता यामीः शरीरिणेह यातनाः ।

तास्येव भूतमात्रासु प्रलीयन्ते विभागतः ॥ १७ ॥

તે શરીરથી અનુભવી તે યામીઃ શરીરિણેહ યાતનાઃ ।
તાસ્યેવ ભૂતમાત્રાસુ પ્રલીયન્તે વિભાગતઃ ॥ ૧૭ ॥

સોઽનુભૂયાસુલોદર્કાન્દોપાન્વિપયસદ્ગજાન ।

વ્યપેતકલ્મષોઽધ્યેતિ તાવેવોભૌ મહૌજસૌ ॥ ૧૮ ॥

વિપયસંગથી જન્મેલા દુ.ખપરિણામી દોષોને અનુભવીને તે જીવ પાપમુક્ત થઈને પાછા તેજ એ મહાઓજ-સ્વી (મહત્ત્વ અને ક્ષેત્ર) નો આશ્રય લે છે. ૧૮

તૌ ધર્મં પશ્યતસ્તસ્ય પાપં ચાતન્દ્રિતૌ સહ ।

યામ્યાં પ્રાપ્નોતિ સંપૃક્તઃ પ્રેત્યેહ ચ સુલાસુલમ્ ॥ ૧૯ ॥

તંદ્રારહિત તે એજ જીવનાં પાપ અને પુણ્ય વિચારે છે, અને જીવ એ પાપપુણ્યથી જોડાઈને આ લોક તથા પરલોકમાં સુખ તે દુ.ખ પામે છે. ૧૯

યદ્યાચરતિ ધર્મં સ પ્રાયશોઽધર્મમલ્પશઃ ।

તૈરેવ ચાવૃતો ભૂતૈઃ સ્વર્ગે સુલમુપાશ્નુતે ॥ ૨૦ ॥

જીવ જે અલ્પ એવોજ અધર્મ, કરે છે અને મોટે ભાગે ધર્મજ આચરે છે, તે એ પંચમહાભૂતોથી વીંટાઈને તે, સ્વર્ગમાં સુખ ભોગવે છે. ૨૦

યદિ તુ પ્રાયશોઽધર્મં સેવતે ધર્મમલ્પશઃ ।

તૈર્ભૂતૈઃ સ પરિત્યક્તો યામીઃ પ્રાપ્નોતિ યાતનાઃ ॥ ૨૧ ॥

પણ, તે જે મોટે ભાગે અધર્મનેજ સેવે છે અને ધર્મને અલ્પ પ્રમાણમાંજ આચરે છે, તે એ પંચમહાભૂતોથી ખૂટા પડીને તે યમલોકની યાતનાઓને પામે છે. ૨૧

યામીસ્તા યાતનાઃ પ્રાપ્ય સ જીવો વીતકલ્મષઃ ।

તાન્યેવ પશ્ચ ભૂતાનિ પુનરપ્યેતિ ભાગશઃ ॥ ૨૨ ॥

ते ह्यथ यमलोकनी अ यातनाया लोकायानि अने पाप-
भुक्ता थरने, इरीथी तेज पंथमडाभुताने विलागवार धारे छे.

एता दृष्टास्य जीवस्य गतीः स्वेनैव चेतसा ।

धर्मतोऽधर्मतश्चैव धर्मं दध्यात्सदा मनः ॥ २३ ॥

धर्म अने अधर्म प्रभाषिनी ह्यनी आ गतिने स्व-
शुद्धिथी ओधने मनुष्ये मनने सदाय धर्मगां ओऽपु २३

सत्त्व, रज अने तमोशुशुना सदाय—

सत्त्वं रजस्तमश्चैव त्रीन्विद्यादात्मनो गुणान् ।

यैर्व्याप्येमान्स्थितो भावान्महान्सर्वानिशेषतः ॥ २४ ॥

सत्त्व, रज अने तम अे त्रय आत्मा (महदात्मा
शुशुओ व्याप्या. महान्त्त ते गुणो वडे आ सर्व पनासन
अशेषे व्यापीने रह्युं छे. २४

यो यदैषां गुणौ देहे साकल्येनातिरिच्यते ।

स तदा तद्गुणप्रायं तं करोति शरीरिणम् ॥ २५ ॥

अ गुणोभांथी ह्यना शरीरगां त पना विरते अ
होय छे, ते गुण शरीरगानी हने पनागां चरिणत
उरे छे. २५

सर्वं ज्ञानं तमोऽज्ञानं समुद्रेषां रजः स्मृतम् ।

एतद्व्याप्तिमदेतेषां सर्वभूतानि तं वपुः ॥ २६ ॥

ज्ञानं तमोऽज्ञानं रजः स्मृतम् एतद्व्याप्तिमदेतेषां
सर्वभूतानि तं वपुः एतद्व्याप्तिमदेतेषां सर्वभूतानि तं वपुः
वपुः एतद्व्याप्तिमदेतेषां सर्वभूतानि तं वपुः

સોઽનુભૂયાસુખોદર્કાન્દોપાન્વિષયસજ્જાન્ ।

વ્યપેતકલ્મષોઽભ્યેતિ તાવેવોમૌ મહૌજસૌ ॥ ૧૮ ॥

વિષયસંગથી જન્મેલા દુ.ખપરિણામી દોષોને અનુભવીને તે જીવ પાપમુક્ત થઈને પાછા તેજ એ મહાઓજસ્વી (મહત્ત્વ અને ક્ષેત્રજ) નો આશ્રય લે છે. ૧૮

તૌ ધર્મ પશ્યતસ્તસ્ય પાપં ચાતન્દ્રિતૌ સહ ।

યામ્યાં પ્રાપ્નોતિ સંપૃક્તઃ પ્રેત્યેહ ચ સુખાસુખમ્ ॥ ૧૯ ॥

તંદ્રારહિત તે એજ જીવનાં પાપ અને પુણ્ય વિચારે છે, અને જીવ એ પાપપુણ્યથી જોડાઈને આ લોક તથા પરલોકમાં સુખ તે દુ.ખ પામે છે. ૧૯

યદ્યાચરતિ ધર્મં સ પ્રાયશોઽધર્મમલ્પશઃ ।

તૈરેવ ચાવૃતો ભૂતૈઃ સ્વર્ગે સુખમુપાશ્નુતે ॥ ૨૦ ॥

જીવ જો અહ્ય એવોજ અધર્મ, કરે છે અને મોટે ભાગે ધર્મજ આચરે છે, તો એ પંચમહાભૂતોથી વીંટાઈને તે, સ્વર્ગમાં સુખ ભોગવે છે. ૨૦

યદિ તુ પ્રાયશોઽધર્મં સેવતે ધર્મમલ્પશઃ ।

તૈર્ભૂતૈઃ સ પરિત્યક્તો યામીઃ પ્રાપ્નોતિ યાતનાઃ ॥ ૨૧ ॥

પણ, તે જો મોટે ભાગે અધર્મનેજ સેવે છે અને ધર્મને અહ્ય પ્રમાણમાંજ આચરે છે, તો એ પંચમહાભૂતોથી વિખૂટા પડીને તે યમલોકની યાતનાઓને પામે છે. ૨૧

યામીસ્તા યાતનાઃ પ્રાપ્ય સ જીવો વીતકલ્મષઃ ।

તાન્યેવ પચ્ચ ભૂતાનિ પુનરપ્યેતિ ભાગશઃ ॥ ૨૨ ॥

તે જીવ યમલોકની એ યાતનાઓ લોગવીને અને પાપ-
મુક્ત થઈને, ફરીથી તેજ પંચમહાભૂતોને વિભાગવાર ધારે છે.

एता दृष्ट्यास्य जीवस्य गतीः स्वेनैव चेतसा ।

धर्मतोऽधर्मतश्चैव धર્मे दध्यात्सदा मनः ॥ ૨૩ ॥

ધર્મ અને અધર્મ પ્રમાણેની જીવની આ ગતિને સ્વ-
શુદ્ધિથી જોઈને મનુષ્યે મનને સદાય ધર્મમાં જોડવું. ૨૩

સત્ત્વ, રજ અને તમોગુણના લક્ષણ—

सत्त्वं रजस्तमश्चैव त्रीन्विद्यादात्मनो गुणान् ।

यैर्व्याप्येमान्स्थितो भावान्મહાન્સર્વાનશેષતઃ ॥ ૨૪ ॥

સત્ત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણ આત્મા (મહત્)ના
ગુણો બનેલા. મહત્તત્ત્વ તે ગુણો વડે આ સર્વ પદાર્થોને
અશેષે વ્યાપીને રહ્યું છે. ૨૪

यो यदैषां गुणौ देहे साकल्येनातिरिच्यते ।

स तदा तद्गुणप्रायं तं करोति शरीरिणम् ॥ ૨૫ ॥

એ ગુણોમાંથી જીવના શરીરમાં જે ગુણ વિશેષે કરીને
હોય છે, તે ગુણ શરીરધારી જીવને પોતાનાં લક્ષણોથી મુક્ત
કરે છે. ૨૫

सत्त्वं ज्ञानं तमोज्ञानं रागद्वेषां रजः स्मृतम् ।

एतद्व्याप्तिमदेतेषां सर्वभूताश्रितं वपुः ॥ ૨૬ ॥

જ્ઞાન સત્ત્વગુણ છે, અજ્ઞાન તમોગુણ છે અને રાગદેવ
રજ્જેગુણ છે, એમ કહ્યું છે. પ્રાણીનાવને આપણે રહેલું આ
શરીર આ ગુણોથી વ્યાપ્ત છે. ૨૬

તત્ર યત્પ્રીતિસંયુક્તં કિંચિદાત્મનિ લક્ષયેત્ ।

પ્રશાન્તમિત્ર શુદ્ધામં સત્ત્વં તદુપધારયેત્ ॥ ૨૭ ॥

તેમાં આત્મામાં જે કંઈ પ્રીતિયુક્ત, પ્રશાંત અને શુદ્ધ પ્રકાશરૂપ બળાય, તેને સત્ત્વગુણ બળવો. ૨૭

યત્તુ દુઃખસમાયુક્તમપ્રીતિકરમાત્મનઃ ।

તદ્રજોઽપ્રતિષં વિદ્યાત્સતતં હારિ દેહિનામ્ ॥ ૨૮ ॥

પણ જે દુઃખયુક્ત હોય, આત્માને જે અપ્રીતિકર હોય અને દેહધારીઓને જે સતત પ્રતિકૂળ (વિપયો) તરફ ખેંચતો હોય, તેને રજોગુણ બળવો. ૨૮

યત્તુ સ્યાન્મોહસંયુક્તમવ્યક્તં વિપયાત્મકમ્ ।

અપ્રતર્ક્યમાવિજ્ઞેયં તમસ્તદુપધારયેત્ ॥ ૨૯ ॥

વળી, જે મોહયુક્ત હોય, જે અપ્રકટ વિપયાત્મક હોય, જેને વિશે તર્ક ન કરી શકાય અને જેને વિશે બાણી ન શકાય, તેને તમોગુણ માનવો. ૨૯

ત્રયાણામપિ ચૈતેષાં ગુણાનાં યઃ ફલોદયઃ ।

અધ્યો મધ્યો જઘન્યશ્ચ તં પ્રવક્ષ્યામ્યશેષતઃ ॥ ૩૦ ॥

આ ત્રણે ગુણોની ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ એવી જે શક્તિપ્રાપ્તિ છે, તે હું સંપૂર્ણતાએ કહીશ. ૩૦

વેદાભ્યામસ્તપો જ્ઞાનં શૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ।

ધર્મક્રિયાઽઽત્મચિન્તા ચ સાત્ત્વિકં ગુણલક્ષણમ્ ॥ ૩૧ ॥

વેદાભ્યાસ, તપ, જ્ઞાન, શૌચ, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, ધર્મક્રિયા અને આત્મચિંતન એ સત્ત્વગુણનાં લક્ષણ છે. ૩૧

યત્સર્વેણેચ્છતિ જ્ઞાતું યન્ન લજ્જતિ ચાચરન્ ।

યેન તુઘ્યાતિ ચાત્માસ્ય તત્સત્ત્વગુણલક્ષણમ્ ॥ ૩૭ ॥

જે કર્મથી મનુષ્ય જ્ઞાન ઇચ્છે છે, જે આચરતાં તેને લજ્જવાપાત્રું નથી અને જથી એના આત્માને સંતોષ થાય છે, તે સર્વ કર્મ સત્ત્વગુણનાં લક્ષણવાળાં છે. ૩૭

તમસો લક્ષણં કામો રજસસ્ત્વર્થ ઉચ્યતે ।

મત્ત્વસ્ય લક્ષણં ધર્મ શ્રૈષ્ઠ્યમેવાં યથોત્તરમ્ ॥ ૩૮ ॥

તમોગુણનું મુખ્ય લક્ષણ કામ છે, રજોગુણનું મુખ્ય લક્ષણ સ્વર્થ છે અને સત્ત્વગુણનું મુખ્ય લક્ષણ ધર્મ છે; એમાં ઉપરોક્ત શ્રેષ્ઠતા છે. ૩૮

મત્ત્વાદિદ્ ગુણેથી યનારી મતિઓ—

યેન યસ્તુ ગુણેનૈવાં સંસારાન્પ્રતિપદ્યતે ।

તાન્સમાસેન વક્ષ્યામિ સર્વસ્યાસ્ય યથાક્રમમ્ ॥ ૩૯ ॥

એ ગુણોનાંથી જે ગુણથી જીવ સંસારને પ્રાપ્ત કરે છે, તે એ મર્તાની મતિઓને યથાક્રમે સંવેપનાં કરીશ. ૩૯

દેવત્વં માત્ત્વિક્તા યાન્તિ મનુષ્યત્વં ચ રાત્રમાઃ ।

તિર્થસ્ત્વં વાનમા નિત્યમિલોપા ત્રિવિધા મતિઃ ॥ ૪૦ ॥

આનિત્ય દેવત્વં માત્ત્વિક્તા યાન્તિ મનુષ્યત્વં ચ રાત્રમાઃ ॥ ૪૦ ॥
એને વાનત્વે । તિર્થસ્ત્વં ત્રિવિધા મતિઃ ॥ ૪૦ ॥
આનિત્ય દેવત્વં માત્ત્વિક્તા યાન્તિ મનુષ્યત્વં ચ રાત્રમાઃ ॥ ૪૦ ॥

ત્રિવિધા મતિઃ ॥ ૪૦ ॥ ત્રિવિધા મતિઃ ॥ ૪૦ ॥

ત્રિવિધા મતિઃ ॥ ૪૦ ॥ ત્રિવિધા મતિઃ ॥ ૪૦ ॥

पशी कर्म अने विधाना विशेषे इरीने अे त्रिविध गति
पाश्री अधम, मध्यम अने उत्तम अेम त्रय प्रकारनी जालुवी.

स्थावराः कृमिकीटाश्च मत्स्याः सर्पाः सकृच्छपाः ।

पशवश्च मृगाश्चैव जघन्या तामसी गतिः ॥ ४२ ॥

वृक्षादि स्थावरे, कृमिजो, व्रीडाजो, माछजां, सरंपा,
शयणाजो, पशुजो अने मृगां अे तमोगुजुनी अधम
गति छे. ४२

हस्तिनश्च तुरंगाश्च शूद्रा म्लेच्छाश्च गहिताः ।

सिंहा व्याघ्रा वराहाश्च मध्यमा तामसी गतिः ॥ ४३ ॥

वाथीजो, वाडाजो, शूद्रो. निहित अेरंजो. सिंहा.
वाघो अने वराहां अे तमोगुजुनी मध्यम गति छे. ४३

चारणाश्च सुपर्णाश्च पुरुषाश्चैव दाग्भिक्ताः ।

रक्षांसि च पिशाचाश्च तामसीपुत्रमा गतिः ॥ ४४ ॥

आरंजो, गन्ध व्यादि पंणीजो, जीण्ट प्रजा, चरन्त
अने पिशाचां अे तमोगुजुनी उत्तम गति छे.

सज्जा मांश्र जटाश्चैव पुरुषाः सखरुषयः ।

चतुषानप्रसक्तान् जघन्या राजसी गतिः ॥ ४५ ॥

सज्जा. मांश्र. जटा. सखरुषयः. चतुषानप्रसक्तान्. जघन्या. राजसी. गतिः. ४५

राजानः क्षत्रियाश्चैव राज्ञश्चैव पुत्रोत्पदाः ।

वाद्युद्धप्रधानाश्च मध्यमा राजसी गतिः ॥ ४६ ॥

राजानः. क्षत्रियाः. राज्ञः. पुत्रोत्पदाः. वाद्युद्धप्रधानाः. मध्यमा. राजसी. गतिः. ४६

ગન્ધર્વા ગુહ્યકા યક્ષા વિદ્યુવાનુચરાશ્ચ યૈ ।

તથૈવાપ્સરસઃ સર્વા રાજસીઘ્રત્તમા ગતિઃ ॥ ૪૭ ॥

ગન્ધર્વો, ગુહ્યકો, યક્ષો, દેવોના અનુચરો અને અપ્સ-
રગણો, એ સર્વ રજ્જેગુણની ઉત્તમ ગતિ છે. ૪૭

તાપસા યતયો વિપ્રા યૈ ચ વૈમાનિકા ગણાઃ ।

નક્ષત્રાણિ ચ દૈત્યાશ્ચ પ્રથમા સાત્ત્વિકી ગતિઃ ॥ ૪૮ ॥

તાપસો, યતિગ્ણો, આત્મણો, વિમાનચારી ગણો, નક્ષત્રો
અને દૈત્યો, એ સત્ત્વગુણની અધમ ગતિ છે. ૪૮

યજ્ઞાન ઋપયો દેવા વેદા જ્યોર્તાંપિ વત્સરાઃ ।

પિતરશ્ચૈવ સાધ્યાશ્ચ દ્વિતીયા સાત્ત્વિકી ગતિઃ ॥ ૪૯ ॥

યજ્ઞમાનો, ઋષિગ્ણો, દેવો, વેદો, નક્ષત્રો, વર્ષો, પિતૃગ્ણો
અને સાધ્યો, એ સત્ત્વગુણની મધ્યમ ગતિ છે. ૪૯

બ્રહ્મા વિશ્વસૃજો ધર્મો મહાનવ્યક્તમેવ ચ ।

ઉત્તમાં સાત્ત્વિકીમેતાં ગતિમાહુર્મનીષિણઃ ॥ ૫૦ ॥

બ્રહ્મા. પ્રજ્ઞપતિગ્ણો, ધર્મ, મહાતત્ત્વ અને અવ્યક્ત
(પ્રકૃતિ) અને પંડિતો સત્ત્વગુણની ઉત્તમ ગતિ કહે છે. ૫૦

एष सर्वः समुद्दिष्टस्त्रिप्रकारस्य कर्मणः ।

त्रिविधस्त्रिविधः कृत्स्नः संसारः सार्वभौतिकः ॥ ५१ ॥

ત્રણ પ્રકારના કર્મનાં ત્રણ પ્રકારનાં કૃણ અને ગ્રેમનો
પાછો ત્રણત્રણ જાતનો સર્વ પ્રાણીગ્ણોના આ સંસાર, સંપૂર્ણ
રીતે કહ્યો. ૫૧

इन्द्रियाणां प्रसङ्गेन धर्मस्यासेवनेन च ।

संसारानविद्वांसो नराधमाः ॥ ५२ ॥

મૂર્ખ નરાધમો ઇન્દ્રિયોના અતિસંગથી અને ધર્મના અભેવનથી પાપી સંસારગતિને પામે છે. પર

કર્મવિપાક—

યાં યાં યોનિં તુ જીવોડયં येन येनेह कर्मणा ।

क्रमशो याति लोकेऽस्मिंस्तत्तत्सर्वं निबोधत ॥ ૫૩ ॥

આ છવ્ઠ અહીં આ લોકમાં જ જ કર્મથી જ જ યોનિ-

ને ક્રમાનુસારે પામે છે, તે તે સર્વ સાંભળો. ૫૩

बहून्वर्षगणान्घोरान्नरकान्प्राप्य तत्क्षयात् ।

संसारान्प्रतिपद्यन्ते महापातकिनस्त्विमान् ॥ ૫૪ ॥

મહાપાતકીઓ અનેકાનેક વર્ષો સુધી નરકમાં પડ્યા રહે

છે અને પાપક્ષય થતાં તેઓ ફરી આ સંસારને પામે છે. ૫૪

श्वस्रकरखरोष्ट्राणां गोजाविमृगपक्षिणाम् ।

चण्डालपुक्सनां च ब्रह्महा योनिमृच्छति ॥ ૫૫ ॥

અલ્પહત્યા કરનારે માણસ કૃતરાં, ભૂક, ગધેડાં, ઊંટ,

ખગલ, બકરાં, ઘેટાં, મૃગ, પંખી, ચંડાલ અને પુક્કસ એ

યોનિઓને પામે છે. ૫૫

कृमिकीटपतङ्गानां विद्भुजां चैव पक्षिणाम् ।

हिंसाणां चैव सत्त्वानां सुरापો ब्राह्मणो ब्रजेत् ॥ ૫૬ ॥

સુરાપાન કરનારે આલળુ કૃમિ, કીટા. પતંગિયાં, તિલા

ખાનારાં પક્ષીઓ અને હિંસક પ્રાણીઓની યોનિનાં વ્ય છે.

लूताहिसरटानां च तिरश्चां चाम्बुचारिणाम् ।

हिंसाणां च पिशाचानां स्तेनो विप्रः महत्तमः ॥ ૫૭ ॥

લૂતાહિસરટાનાં ચ તિરશ્ચાં ચામ્બુચારિણામ્ ।

હિંસાણાં ચ પિશાચાનાં સ્તેનો વિપ્રઃ મહત્તમઃ ॥ ૫૭ ॥

धान्यं हृत्वा भवत्यागुः कांस्यं हंसो जलं प्रवः ॥

मधु दंशः पयः काको रसं च नकुलो गृहम् ॥ ६२ ॥

मांसं गृध्रो वपां मद्गुस्तैलं तैलपक्कः खगः ।

चीरीवाकस्तु लवणं बलाका शकुनिर्दधि ॥ ६३ ॥

कौशेयं तित्तिगिहृत्वा क्षौमं हृत्वा तु दर्दुरः ।

कार्पासतान्त्रवं क्रौञ्चो गोधा गां वाग्गुदो गुडम् ॥ ६४ ॥

छुच्छुन्दरिः शुभान् गन्धान् पत्रशाकं तु चर्हिणः ।

श्वावित्कृतान्नं विविधमकृतान्नं तु शल्यकः ॥ ६५ ॥

अनाज चारवाथी डंढर, डंभु चारवाथी उंस, जल चारवाथी प्लवपक्षी, मधु चारवाथी डंस, इधु चारवाथी डागडा, रस चारवाथी इतर, धी चारवाथी नोणियो, मांस चारवाथी गीध, चरणी चारवाथी जलइडी, तैल चारवाथी तैलप (तैल पीनारुं) पणी, मीठु चारवाथी चीरीवाड (डिया स्वरवाणु) पक्षी, दडी चारवाथी जेलाडा पक्षी, देशमी वस्त्र चारवाथी तैतर, अणरीनुं वस्त्र चारवाथी देडडा, सुतराड वस्त्र चारवाथी सारस, गाय चारवाथी धो, गोज चारवाथी वाग्गुद पक्षी, शुभ सुगंधी पदार्थो चारवाथी छुच्छुंदर, शाकपान चारवाथी मोर, विविध पक्षवान चारवाथी श्वाविध (भोटी सेदाध) अने डयां अन्न चारवाथी शल्यक (नानी सेदाध) - अ प्रमाणे ते ते योनिओमां जन्म थाय छे. ६२-६५

वको भवति हृत्वाजग्निं गृहकारी ह्युपस्करम् ।

रक्तानि हृत्वा वासांसि जायते जीवजीवकः ॥ ६६ ॥

अग्नि चारवाथी अगसानो, गजरथीसुं चारवाथी गृह-

કારી (ગિંધેલ) નો અને રગેલાં વસ્ત્રો ચોરવાથી અંકારપક્ષીનો જન્મ આવે છે. ૬૬

વૃકો મૃગેમં વ્યાઘ્રોઽશ્વં ફલમૂલં તુ મર્કટઃ ।

સ્ત્રીમૃક્ષઃ સ્તોકકો વારિ યાનાન્ચુષ્ટ્રઃ પશૂનજઃ ॥ ૬૭ ॥

મૃગ તથા હાથીને ચોરનારો વરુનો, ઘોડો ચોરનારો વાઘનો, ક્ષત્રમૂળ ચોરનારો માંકડાનો, સ્ત્રીહરણ કરનારો રીંછનો, પાણી ચોરનારો બપૈયાનો, વાહન ચોરનારો ઝાંટનો અને પશુ ચોરનારો બકરાનો અવતાર પામે છે. ૬૭

યદ્વા તદ્વા પરદ્રવ્યમપહૃત્ય ત્રલાન્નરઃ ।

અવશ્યં યાતિ તિર્યક્ત્વં જઘ્વા ચૈવાહુતં હવિઃ ॥ ૬૮ ॥

જે માણસ ગમે તેવું તેણે પરદ્રવ્યનું હરણ કરે છે તેમજ જે હોમ્યા વિનાનું હવિ ખાય છે, તે અવશ્ય પશુ-પંખીની યોનિને પામે છે. ૬૮

હ્વિયોઽપ્યેતેન કલ્પેન હૃન્વા દોષમવામ્નુષુઃ ।

एतेषामेव जन्तॄनां भार्यात्वमुपयान्ति ताः ॥ ૬૯ ॥

સ્ત્રીઓ ચોરી કરે, તે તેમને પાનુ આ પ્રમાણે દોષી કાળે છે અને તેઓ તે તે છંદાની ગાદા થઈ જન્મે છે. ૬૯

स्वेभ्यઃ સ્વેભ્યસ્તુ કર્મભ્યશ્ચુતા વર્ણા લનાપદિ ।

पापान्मंमृत्य संसारान् प्रेष्यतां यान्ति शत्रुषु ॥ ૭૦ ॥

આપત્તિરહિત અન્યનાં પાનુ પાતપોતાના સ્વકર્મથી અષ્ટ થયેલા આદે વાનુવાળાઓ પાળી યોનિઓનાં અવતારી-ને શત્રુઓનું રાજપદુ પામે છે. ૭૦

વાન્તાશ્ચુલ્કામુલ્કઃ પ્રેતો દિપ્રો ધર્માત્સ્વકાચ્યુતઃ ।

અમેઘ્યકુળપાશી ચ ક્ષત્રિયઃ કટપૂતનઃ ॥ ૭૧ ॥

સ્વધર્મથી બ્રહ્મ થયેલો વિપ્ર ઝોડિલું ખાનારો ઉલ્કામુખ
(જ્વાલામુખ) નામે પ્રેત થાય છે, તેમ તેવો ક્ષત્રિય વિષ્ટા
અને શખ ખાનારો કટપૂતન નામે પ્રેત થાય છે. ૭૧

મૈત્રાક્ષજ્યોતિકઃ પ્રેતો વૈશ્યો ભવતિ પૂયમ્બુક ।

ચૈલાશકશ્ચ ભવતિ શૂદ્રો ધર્માત્સ્વકાચ્યુતઃ ॥ ૭૨ ॥

સ્વધર્મથી બ્રહ્મ વૈશ્ય પરનું ભોજન કરનારો મૈત્રાક્ષજ્યોતિ-
ક નામે પ્રેત થાય છે; તેમ સ્વધર્મથી ચૂકેલો શૂદ્ર લૂગડાંમાં-
ની જૂ વગેરે ખાનારો ચૈલાશક નામે પ્રેત થાય છે. ૭૨

યથા યથા નિપેવન્તે વિપયાન્વિપયાત્મિકાઃ ।

તથા તથા કુશલતા તેષાં તેષૂપજાયતે ॥ ૭૩ ॥

વિપયચિત્ત માણસો જમ જમ વિપયોને સેવે છે, તેમ
તેમ તેઓ તેમાં કુશલતા આણે છે. ૭૩

તેઽભ્યાસાત્કર્મણાં તેષાં પાપાનામલ્પચુદ્ભયઃ ।

સંપ્રામુવન્તિ દુઃસ્વાનિ તાસુ તાસ્વિહ યોનિષુ ॥ ૭૪ ॥

તે ટૂંકી બુદ્ધિવાળાઓ પાપી કર્મોના અભ્યાસે કરીને
તે તે યોનિઓમાં દુઃખ પામે છે. ૭૪

તામિસ્રાદિષુ ચોગ્રેષુ નરકેષુ વિવર્તનમ્ ।

અસિપત્રવનાદીનિ વન્ધનચ્છેદનानि च ॥ ૭૫ ॥

તેઓ તામિસ્ર આદિ ઘોર નરકોનાં ફેરા લે છે, તેમજ
અસિપત્ર વન આદિ બંધનો અને છેદન આદિ યાતનાઓ
પામે છે. ૭૫

વિવિધાથૈવ સંપીડાઃ કાકોલૂકૈશ્ચ મક્ષણમ્ ।

કરમ્ભવાલુકાપાન્ કુંભીપાકાંશ્ચ દારુણાન્ ॥ ૭૬ ॥

તેઓ વિવિધ પીડાઓ ભોગવે છે, તેમને કાગડાઓ અને ધુવડો ખાય છે, તેમને ધગધગતી રેતીના તાપ સહેવા પડે છે, તેમજ તેમને કુંભીપાક વગેરે દારુણ નરકો મળે છે. ૭૬

સંભવાશ્ચ વિયોનીષુ દુઃખપ્રાયાસુ નિત્યશઃ ।

શીતાતપાભિઘાતાંશ્ચ વિવિધાનિ મયાનિ ચ ॥ ૭૭ ॥

તેઓ મુખ્યત્વે દુઃખભરી એવી તિર્યક આદિ થોનિઓમાં વારંવાર જન્મ પામે છે અને ટાઢતડકાની પીડાઓ તથા વિવિધ ભય ભોગવે છે. ૭૭

અસકૃદ્ભવાસેષુ વાસં જન્મ ચ દારુણમ્ ।

વન્ધનાનિ ચ કાષ્ઠાનિ પરપ્રેષ્યત્વમેવ ચ ॥ ૭૮ ॥

તેમને વારંવાર ગર્ભવાસમાં રહેવાનું આવે છે, દારુણ જન્મ લેવા પડે છે, કષ્ટદાયી બંધનો પડે છે, તેમજ પારકાની ચાકરી કરવાની આવે છે. ૭૮

ત્રન્ધુપ્રિયવિયોગાંશ્ચ સંવાસં ચૈવ દુર્જનૈઃ ।

દ્રવ્યાર્જનં ચ નાશં ચ મિત્રામિત્રસ્ય ચાર્જનમ્ ॥ ૭૯ ॥

તેમને બંધુઓ અને પ્રિયજનોના વિયોગો આવે છે, દુર્જનો સાથે સહવાસ આવે છે, ધન રળવાને મથવું પડે છે, ધનનો નાશ આવે છે, મુશ્કેલીઓ મિત્ર મળે છે અને અકારણ શત્રુઓ થાય છે. ૭૯

જરાં ચૈવાપ્રતીકારાં વ્યાધિમિશ્ચોપપીડનમ્ ।

ક્લેશાંશ્ચ વિવિધાંસ્તાંસ્તાન્મૃત્યુમેવ ચ દુર્જયમ્ ॥ ૮૦ ॥

તેમને અટળ ઘડપણુ આવે છે, વ્યાધિઓથી પીડા થાય છે, વિવિધ ક્લેશો આવે છે અને તેઓ દુર્લભ મરણને પ્રાપ્ત થાય છે. ૮૦

યાદશેન તુ ભાવેન યદ્યત્કર્મ નિષેવતે ।

તાદશેન શરીરેણ તત્તત્ફલમુપાશ્રુતે ॥ ૮૧ ॥

જે જે ભાવથી મનુષ્ય જેવું જેવું કર્મ કરે છે, તેવું તેવું શરીર પામીને તે તે કર્મનું ફળ ભોગવે છે. ૮૧

एष सर्वः समुद्दिष्टः कर्मणां वः फलोदयः ।

नैःश्रेयसकरं कर्म विप्रस्येदं निबोधत ॥ ૮૨ ॥

આ તમને કર્મોની સર્વ ફલપ્રાપ્તિ વિશે કહ્યું. હવે જે કર્મોથી શ્રાક્ષણનો મોક્ષ થાય છે તે સાંભળો. ૮૨

આશ્રણનાં શ્રેયસ્કર કર્મ—

वेदाभ्यासस्तपो ज्ञानमिन्द्रियाणां च संयमः ।

अहिंसा गुरुसेवा च निःश्रेयसकरं परम् ॥ ૮૩ ॥

વેદાભ્યાસ, તપ, જ્ઞાન, ઈન્દ્રિયસંયમ, અહિંસા અને ગુરુસેવા જે શ્રાક્ષણનાં પરમ કાર્યોનાં કર્મ છે. ૮૩

सर्वेषामपि चैतेषां शुभानामिह कर्मणाम् ।

किञ्चिच्छ्रेयस्करतरं कर्मोक्तं पुरुषं प्रति ॥ ૮૪ ॥

આ લોકમાં આ સર્વ મુખ્ય કર્મોનાંય સુ કર્મ પુસ્તને નિરૂપિત વિશેષ શ્રેયસ્કર કાર્ય છે. ૮૪

सर्वेषामपि चैतेषामात्मज्ञानं परं स्मृतम् ।

तद्व्याप्त्यं सर्वविधानां प्राप्यते समतं ततः ॥ ૮૫ ॥

સર્વેપામપિ ચૈતેષામાત્મજ્ઞાનં પરં સ્મૃતમ્ । તદ્વ્યાપ્ત્યં સર્વવિધાનાં પ્રાપ્યતે સમતં તતઃ ॥ ૮૫ ॥

આ સૌ કર્મોનાં આત્મજ્ઞાનને શ્રેષ્ઠ કહ્યું છે. કેમકે તે સર્વ વિધાઓમાં ઉત્તમ છે અને તેથીજ મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય છે. ૮૫

પણામેષાં તુ સર્વેષાં કર્મણાં પ્રેત્ય ચેહ ચ ।

શ્રેયસ્કરતરં જ્ઞેયં સર્વદા કર્મ વૈદિકમ્ ॥ ૮૬ ॥

આ સર્વ ૫૮કર્મોનાં આ લોક તેમજ પરલોકમાં વૈદિક કર્મને સર્વદા અધિક કલ્યાણકારી બાણુવું. ૮૬

વૈદિકે કર્મયોગે તુ સર્વાણ્યેતાન્યશેષતઃ ।

અન્તર્ભવન્તિ ક્રમશસ્તસ્મિસ્તસ્મિન્ક્રિયાવિધૌ ॥ ૮૭ ॥

વૈદિક કર્મયોગ(જ્યોતિષ્ટોમાદિ)ના તે તે ક્રિયાવિધિમાં આથીનાં સર્વ કર્મો, કર્મપૂર્વક અંતર્ગત થાય છે. ૮૭

મુલાભ્યુદયિકં ચૈવ નૈઃશ્રેયસિકમેવ ચ ।

પ્રવૃત્તં ચ નિવૃત્તં ચ દ્વિવિધં કર્મ વૈદિકમ્ ॥ ૮૮ ॥

સ્વર્ગાદિ મુખ્યનો અભ્યુદય કરનારું 'પ્રવૃત્ત કર્મ' અને મોક્ષ આપનારું 'નિવૃત્ત કર્મ'—આમ વૈદિક કર્મ બે પ્રકારનાં છે. ૮૮

દ્વહ ચામુત્ર વા કામ્યં પ્રવૃત્તં કર્મ ક્ષીર્ત્યતે ।

નિષ્કામં જ્ઞાનપૂર્વં તુ નિવૃત્તમુપાદિશ્યતે ॥ ૮૯ ॥

આ લોક તથા પરલોકના મુખ્યની કામતા માટેનું કર્મ 'પ્રવૃત્ત' કહેવાય છે, ત્યાં જ્ઞાનપૂર્વક નિષ્કામ કર્મ 'નિવૃત્ત' કહેવાય છે. ૮૯

[અદ્યામોપદનં નિત્યં નિવૃત્તં ચ વિધીયતે ।

કામવસ્તુ કૃતં કર્મ પ્રવૃત્તમુપાદિશ્યતે ॥

નિત્ય નિઃક્રમનાવે કરેલું કર્મ નિવૃત્ત કર્મ છે. ત્યારે
કર્મનાપૂર્વક કરેલું કર્મ પ્રવૃત્ત કર્મનાય છે.]

પ્રવૃત્તં કર્મ સંસેવ્ય દેવાનામેતિ સામ્યતામ્ ।

નિવૃત્તં સેવમાનસ્તુ ભૂતાન્યત્યેતિ પશ્ચ વૈ ॥ ૯૦ ॥

પ્રવૃત્ત કર્મ સેવીને માણસ દેવાનું સામ્યતા પામે છે,
ત્યારે નિવૃત્ત કર્મ સેવનારે પંચમહાભૂતોને વટાવીને મોક્ષ
મેળવે છે. ૯૦

સર્વભૂતેષુ ચાત્માનં સર્વભૂતાનિ ચાત્મનિ ।

સમં પश्यन्નાત્મયાજી સ્વારાજ્યમધિગચ્છતિ ॥ ૯૧ ॥

પ્રાણીમાત્રને વિશે જ પોતાના આત્માને જુઓ છે, તેમ-
જ જ પોતાના આત્મામાં પ્રાણીમાત્રને જુઓ છે, એમ સ-
મ દષ્ટિથી જોનારે તે આત્મયત્ર કરનાર પુરુષ સ્વારાજ્ય
(મોક્ષ) ને પામે છે. ૯૧

યથોક્તાન્યપિ કર્માણિ પરિહાય દ્વિજોત્તમઃ ।

આત્મજ્ઞાને શમે ચ સ્યાદ્દેદાભ્યાસે ચ યત્નવાન્ ॥ ૯૨ ॥

શાસ્ત્રમાં કહેલાં કર્મોને પણ છોડીને બ્રાહ્મણ આત્મજ્ઞાન,
ઈન્દ્રિયજ્ઞ અને વેદાભ્યાસ વિશે પ્રયત્નવાન રહેવું. ૯૨

एतद्वि जन्मसाफल्यं ब्राह्मणस्य विशेषतः ।

प्राप्यैतत्કृतકृत્યો हि द्विजो भवति नान्यथा ॥ ૯૩ ॥

બ્રાહ્મણની જોજ વિશેષે કરીને જન્મસફળતા છે. તે જોને
પામીને કૃતાર્થ થાય છે, બીજી રીતે નહિ ૯૩

વેદનું માહાત્મ્ય—

પિતૃદેવમનુષ્યાણાં વેદશ્ચક્ષુઃ સનાતનમ્ ।

અશક્યં ચાપ્રમેયં ચ વેદશાસ્ત્રમિતિ સ્થિતિઃ ॥ ૧૪ ॥

વેદ એ પિતૃઓ, દેવો અને મનુષ્યોનું સનાતન નેત્ર છે. વેદશાસ્ત્ર અશક્ય (અપૌરુષેય) અને અપ્રમેય (મીમાંસા તથા ન્યાયશાસ્ત્ર વિના માપી શકાય નહિ એવું) છે, એવી વ્યવસ્થા છે. ૯૪

યા વેદવાહ્યાઃ સ્મૃતયો યાશ્ચ ક્ષાશ્ચ કુદૃષ્ટયઃ ।

સર્વાસ્તા નિષ્ફલાઃ પ્રેત્ય તમોનિષ્ઠા હિ તાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧૫ ॥

જે સ્મૃતિઓ વેદબાહ્ય છે અને જે શાસ્ત્રો વેદવિરુદ્ધ કૃતકંમૂલક છે. તે સૌ પરલોકમાં અદ્વિતીય જનારાં છે. કેમકે સ્મૃતિશાસ્ત્રો નરકવાસ કાવનારાં છે. ૯૫

ઉત્પદ્યન્તે ચ્યવન્તે ચ યાન્યનોઽન્યાનિ ક્વાનિચિત્ ।

તાન્યર્વાકાલિકતયા નિષ્ફલાન્યનૃતાનિ ચ ॥ ૧૬ ॥

વેદમૂલક નહિ એવાં જે કોઈ શાસ્ત્રો રચાય છે, તેઓ નાશ પામે છે. તેમની અર્વાચીનતાને ક્ષીણ તેઓ નિષ્ફળ અને અસહ્ય છે. ૯૬

ચાતુષ્પયં ત્રયો લોકાશ્ચન્વાસ્થાત્રમાઃ પૃથક્ ।

ભૂતં નવ્યં નવિપ્યં ચ મરે વેદાન્પ્રમિદ્ધવતિ ॥ ૧૭ ॥

ચાર વર્ણો તે ૩ લોકો (ભૂ, બુવન અને સ્વર) માટે ચાર વૈદ્ય મુદ્રા અર્ચનાઓ તે ૩ વર્ણોમાં અને નવિપ્યં એ મર્યાદા વૈદ્ય શાસ્ત્રો માટે છે. ૯૭

શબ્દઃ સ્પર્શશ્ચ રૂપં ચ રસો ગંધશ્ચ પञ્ચમઃ ।

વેદાદેવ પ્રસૂયન્તે પ્રસૂતિગુણકર્મતઃ ॥ ૯૮ ॥

શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને પાંચમો ગંધ, એ સત્ત્વાદિ ગુણોના કર્મો વડે વેદમાંથીજ પ્રસવ પામે છે. ૯૮

ત્રિભર્તિ સર્વભૂતાનિ વેદશાસ્ત્ર સનાતનમ્ ।

તસ્માદેતત્પરં મન્યે યજ્ઞન્તોરસ્ય સાધનમ્ ॥ ૯૯ ॥

સનાતન વેદશાસ્ત્ર ભૂતમાત્રોતુ ધારણુપોષણુ કૃં છે; તેથી હું એને પ્રાણીના પરમ કલ્યાણુકારી સાધનરૂપ માનું છું. ૯૯

સેનાપત્યં ચ રાજ્યં ચ દણ્ડનેતૃત્વમેવ ચ ।

સર્વલોકાધિપત્યં ચ વેદશાસ્ત્રવિદર્હતિ ॥ ૧૦૦ ॥

વેદશાસ્ત્રને બાળુનારો માણુસ સેનાપતિપાત્રું, ગમ્યું, દંડનું નેતાપાત્રું. તેમજ સર્વ લોક ઉપર આધિપત્ય પામવાને યોગ્ય છે. ૧૦૦

યથા જાતવલો વહ્નિર્દહત્યાદ્રાંનપિ દ્રૂમાન્ ।

તથા દહતિ વેદજ્ઞઃ કર્મજં દોષમાત્મનઃ ॥ ૧૦૧ ॥

જમ બહુલક થયેજો અગ્નિ જીતું કાંઈને પણ બાળી નામે છે, તેમ વેદજ્ઞ મનુષ્ય કર્મની યજેજા પોષાના પાપને બાળ કહે છે. ૧૦૧

[ન વેદબલમાધિત્ય પાપકર્મરુચિર્ભવેત્ ।

જ્ઞાનાથ પ્રમાદાથ દહતે કર્મ નેતરત્ ॥

વેદજ્ઞની બળવંતા અધ્યય કરી પત્ની પરપુરુષને મળવા પત્ની નથી. માત્ર કર્મ નવતપુરુષને દૂરથી તેમજ તેમને તેમજ પાપને બાળી તે પાપને નાશ]

વેદશાસ્ત્રાર્થતત્ત્વજ્ઞો યત્ર તત્રાશ્રમે વસન્ ।

इहैव लोके तिष्ठन्स ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ १०२ ॥

વેદના શાસ્ત્રાર્થનો તત્ત્વજ્ઞ માણસ ગમે તે ડોઠ આશ્રમમાં વસતો હોય, તો પણ આ લોકમાં રહેતો તે બ્રહ્મરૂપને યોગ્ય છે.

अज्ञेभ्यो ग्रन्थिनः श्रेष्ठा ग्रन्थिभ्यो धारिणो वराः ।

धारिभ्यो ज्ञानिनः श्रेष्ठा ज्ञानिभ्यो व्यवसायिनः ॥ १०३ ॥

વેદના અજ્ઞાનીઓ કરતાં વેદગ્રંથનો પાઠ કરનારા શ્રેષ્ઠ છે;
એ ગ્રંથપાઠીઓ કરતાં વેદને સ્મરણમાં ધારણ કરનારા શ્રેષ્ઠ છે;
એ સ્મરણમાં ધારણ કરનારા કરતાં વેદના જ્ઞાનવાળા શ્રેષ્ઠ છે;
અને એ જ્ઞાનવાળાઓ કરતાં તદ્દવત્ આચરનારાઓ શ્રેષ્ઠ છે.

तपो विद्या च विप्रस्य निःश्रेयसकरं परम् ।

तपसा किल्बिषं हन्ति विद्ययाऽमृतमश्नुते ॥ १०४ ॥

તપ અને વિદ્યા એ બ્રાહ્મણને પરમ કલ્યાણકારી છે.
તપથી તે પાપ નાશ કરે છે અને વિદ્યાથી તે અમૃત (મોક્ષ)
લોગવે છે. ૧૦૪

प्रत्यक्षं चानुमानं च शास्त्रं च विविधागमम् ।

त्रयं सुविदितं कार्यं धर्मशुद्धिमभीप्सता ॥ १०५ ॥

ધર્મતત્ત્વને બ્રહ્મણવા ઇચ્છનારાઓ પ્રત્યક્ષ (શ્રુતિ), અનુ-
માન (સ્મૃતિ) અને વિવિધ આગમશાસ્ત્રો—એ ત્રણને સારી
રીતે બ્રહ્મણવાં બ્રેધએ. ૧૦૫

आर्षं धर्मोपदेशं च वेदशास्त्राविरोधिना ।

यस्तर्केणानुसंधत्ते स धर्मं वेद नेतरः ॥ १०६ ॥

*પિણેવિત વેદનું અને સ્મૃતિ આદિ ધર્મોપદેશનું ન

वेदने अधिराधी ज्ञाना तदंयी (न्याययी) अनुसंधान इरे छे,
ते धर्मने ज्ञाने छे, पीजते तेने ज्ञाना नधी. १०६

नैःश्रेयसामिदं कर्म ययोदितमशेषतः ।

मानवस्यास्य शास्त्रस्य रहस्यमुपदिश्यते ॥ १०७ ॥

भोक्षदायी सर्व कर्मां व्या यथाशास्त्र कर्मां छे आ
मानवशास्त्रनुं रहस्य उपदेशु छु. १०७

अनाम्नातेषु धर्मेषु कथं स्यादिति चेद्भवेत् ।

यं शिष्टा ब्राह्मणा ब्रूयुः स धर्मः स्यादशङ्कितः ॥ १०८ ॥

अर्धी नहि इडेवाथेसा धर्मो संभंधी जे 'शुं इरवुं'
जैनी शंका थाय, तो शिष्ट ब्राह्मणे जने धर्म इडे ते नि.शंका
रीते धर्म जल्यो. १०८

शिष्ट ब्राह्मणे—

धर्मेणाधिगतो यैस्तु वेदः सपरिवृंहणः ।

ते शिष्टा ब्राह्मणा ज्ञेयाः श्रुतिप्रत्यक्षहेतवः ॥ १०९ ॥

जमणे धर्मपूर्वक सर्वांगसमेत वेदनुं अध्ययन इरुं
डाय, ते श्रुतिने प्रत्यक्ष इरवाभां इरणुष जेवा ब्राह्मणेने
शिष्ट जल्यो १०९

दशावरा वा परिपद्यं धर्मं परिकल्पयेत् ।

व्यवरा वापि वृत्तस्था तं धर्मं न विचालयेत् ॥ ११० ॥

दश त्रेष्ट ब्राह्मणेनी परिपद्य अथवा नलु सदायारी
ब्राह्मणे जे धर्म इरावे, ते धर्मने उथापयो नहि. ११०

[पुराणं मानवो धर्मः साङ्गो वेदश्चिकित्सितम् ।

आज्ञासिद्धानि चत्वारि न हन्तव्यानि हेतुभिः ॥

અને જાગિના નામ માટે પેટ બન્નાગણ્યા ઉત્તરેનાની નાં પાનાં
મેળા થાય. તે પાનુ તે પાનિય નથી વળી. ૧૧૪

યં વદન્તિ તમોભૂતા મૂર્ઝા ધર્મમતદ્વિદઃ ।

તત્પાપં શતઘા ભૂત્વા તદ્વપ્તૃનનુગચ્છતિ ॥ ૧૧૫ ॥

વેદને વ્યથાર્થ નાદિ જાગનાં તમોગુણી મૂર્ઝાંઓ જે
પ્રાયશ્ચિનાદિક ધર્મ કહે છે, તેનું પાપ સંકટો ડાંપા કરીને
તેના બ્રાહ્મનારાગ્યાને લાગે છે. ૧૧૫

एतद्वोऽभिहितं सर्वं निःश्रेयसकरं परम् ।

अस्मादप्रच्युतो विप्रः प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ૧૧૬ ॥

આ તમને પરમ કૃત્યાણુકારી સર્વ સાધન કહ્યું. જે બ્રાહ્મણ
આમાંથી અલિત થતો નથી. તે પરમ ગતિને પામે છે. ૧૧૬

एवं स भगवान्देवो लोकानां हितकाम्यया ।

धर्मस्य परमं गुह्यं ममेदं सर्वमुक्तवान् ॥ ૧૧૭ ॥

આ પ્રકારે, તે જગવાન મનુદેવે લોકોના હિતની ઇચ્છા-
થી ધર્મનું આ સર્વ પરમરહસ્ય કહ્યું છે. ૧૧૭

द्विजने ઉપદેશ—

सर्वमात्मनि संपश्येत्सच्चासच्च समाहितः ।

सर्वं ह्यात्मनि संपश्यन्नाधર્મે कुरुते मनः ॥ ૧૧૮ ॥

સાવધાન ચિત્તે સત્ અને અસત એ સર્વને આત્મામાં
જોવાં. કેમકે એમ સર્વને આત્મામાં જોનાર અધર્મમાં મન
કરતો નથી. ૧૧૮

आत्मैव देवताः सर्वाः सर्वमात्मन्यवस्थितम् ।

आत्मा हि जनयत्येषां कर्मयोगं शरीरिणाम् ॥ ૧૧૯ ॥

આત્મા જો દેવતાઃ સર્વાઃ સર્વમાત્મન્યવસ્થિતમ્ ।
આત્મા હિ જનયત્યેષાં કર્મયોગં શરીરિણામ્ ॥ ૧૧૯ ॥

પુરાણો, માનવધર્મશાસ્ત્ર, પડંગ વેદ, તેમજ આયુર્વેદ એ ચાર આજ્ઞાસિદ્ધ છે, કુતકોથી તેમનો નાશ કરાય નહિ.]

પરિપદ—

ત્રૈવિદ્યો હેતુકસ્તર્કી નૈરુક્તો ધર્મપાઠકઃ ।

ત્રયાશ્ચાશ્રમિણઃ પૂર્વે પરિપત્સ્યાદશાવરા ॥ ૧૧૧ ॥

ત્રણ વેદોને જાણનાર, ન્યાયશાસ્ત્ર જાણનાર, મીમાંસાના તર્કને જાણનાર, નિરુક્ત જાણનાર, ધર્મશાસ્ત્ર જાણનાર, પ્રજ્ઞ-ચારી, ગૃહસ્થી અને વાનપ્રસ્થી એ ત્રણ આશ્રમીઓ એમ આઠામાં આઠા દસ વિદ્વાનોની પરિપદ થાય છે. ૧૧૧

ઋગ્વેદવિદ્યજુવિંચ સામવેદવિદેવ ચ ।

ત્ર્યવરા પરિપજ્ઞેયા ધર્મસંશયનિર્ણયે ॥ ૧૧૨ ॥

અથવા ધર્મના સંશય વખતે નિર્ણય કરવા માટે ઋગ્વેદ જાણનાર, યજુર્વેદ જાણનાર અને સામવેદ જાણનાર એ ત્રણની પરિપદ જાણવી. ૧૧૨

एकोऽपि वेदविद्वर्मं यं व्यवस्येद्वृद्धिजोत्तमः ।

स विज्ञेयः परो धर्मो नाज्ञानामुदितोऽप्युतैः ॥ ૧૧૩ ॥

અથવા એક જ વેદના વિદ્વાનને કે ધર્મ કરાવે તેને પડંગ ધર્મ જાણવું. પણ તેના પડંગને અજાનીઓ કરતાં નિર્ણય કરે તેને ધર્મરૂપ નહિ જાણવું. ૧૧૩

अत्रतानाममन्त्राणां ज्ञानिमात्रोपजीविनाम् ।

सदस्यतः समेतानां परिपश्यं न विद्यते ॥ ૧૧૪ ॥

અત્રતેમની નિવસવાના જ્ઞાનિઓનાં ઉપજીવિનામું ।

અને જ્ઞાતિના નામ માત્રે પેટ ભરનારાઓ હજારોની સંખ્યામાં
એગા થાય, તે પાણુ તે પરિપદ નથી થતી. ૧૧૪

યં વદન્તિ તમોભૂતા મૂર્ખા ધર્મમતદ્વિદઃ ।

તત્પાપં શતઘા ભૂત્વા તદ્વક્તૃનનુગચ્છતિ ॥ ૧૧૫ ॥

વેદને યથાર્થ નહિ જાણનારા તમોગુણી મૂર્ખાઓ જે
પ્રાયશ્ચિતાદિક ધર્મ કહે છે, તેનું પાપ સેંકડો રૂપે લઈને
તેના જોડનારાઓને લાગે છે. ૧૧૫

एतद्वोऽभिहितं सर्वं निःश्रेयसकरं परम् ।

अस्मादप्रच्युतो विप्रः प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ૧૧૬ ॥

આ તમને પરમ કલ્યાણકારી સર્વ સાધન કહ્યું. જે બ્રાહ્મણ
આમાંથી અલિપ્ત થતો નથી, તે પરમ ગતિને પામે છે. ૧૧૬

एवं स भगवान्देवो लोकानां हितकाम्यया ।

धर्मस्य परमं गुह्यं ममेदं सर्वमुक्तवान् ॥ ૧૧૭ ॥

આ પ્રકારે, તે ભગવાન મનુદેવે લોકોના હિતની ઇચ્છા-
થી ધર્મનું આ સર્વ પરમરહસ્ય કહ્યું છે. ૧૧૭

द्विजने उपदेश—

सर्वमात्मनि संपश्येत्सचासच्च समाहितः ।

सर्वं ह्यात्मनि संपश्यन्नाघर्मे कुरुते मनः ॥ ૧૧૮ ॥

સાવધાન ચિત્તે સત્ અને અસત્ એ સર્વને આત્મામાં
જેવાં. દેમકે એમ સર્વને આત્મામાં જોનાર અધર્મમાં મન
કરતો નથી. ૧૧૮

आत्मैव देवताः सर्वाः सर्वमात्मन्यवस्थितम् ।

આત્મા જિ જન્મગત્યેર્પાં કર્મયોગં શરીરિણામ્ ॥ ૧૧૯ ॥

પુરાણો, માનવધર્મશાસ્ત્ર, પરંગ વેદ, તેમજ આયુર્વેદ એ ચાર આજ્ઞાસિદ્ધ છે, કુતર્કોથી તેમનો નાશ કરાય નહિ.]

પરિષદ—

ત્રૈવિદ્યો હેતુકસ્તર્કીં નૈરુક્તો ધર્મપાઠકઃ ।

ત્રયાશ્ચાશ્રમિણઃ પૂર્વે પરિપત્સ્યાદશાવરા ॥ ૧૧૧ ॥

ત્રણ વેદોને જાણનારા, ન્યાયશાસ્ત્ર જાણનાર, મીમાંસાના તર્કને જાણનાર, નિરુક્ત જાણનાર, ધર્મશાસ્ત્ર જાણનાર, બ્રહ્મચારી, ગૃહસ્થી અને વાનપ્રસ્થી એ ત્રણ આશ્રમીઓ એમ ઓછામાં ઓછા દસ વિદ્વાનોની પરિષદ થાય છે. ૧૧૧

ઋગ્વેદવિદ્યજુર્વિંચ સામવેદવિદેવ ચ ।

ત્ર્યવરા પરિપજ્ઞેયા ધર્મસંશયનિર્ણયે ॥ ૧૧૨ ॥

અથવા ધર્મના સંશય વખતે નિર્ણય કરવા માટે ઋગ્વેદ જાણનાર, યજુર્વેદ જાણનાર અને સામવેદ જાણનાર એ ત્રણની પરિષદ જાણવી. ૧૧૨

एकोऽपि वेदविद्धर्मं यं व्यवस्येद्द्विजोत्तमः ।

स विज्ञेयः परो धर्मो नाज्ञानामुदितोऽप्युतैः ॥ ૧૧૩ ॥

અથવા એક પણ વેદજ દ્વિજવર જે ધર્મ ઠરાવે તેને પરમ ધર્મ જાણવો. પણ દસ હજાર અજ્ઞાનીઓ જનો નિર્ણય કરે તેને ધર્મરૂપ નહિ જાણવો. ૧૧૩

अत्रतानाममन्त्राणां जातिमात्रोपजीविनाम् ।

सहस्रशः समेतानां परिपत्त्वं न विद्यते ॥ ૧૧૪ ॥

બ્રહ્મચર્યાદિ ત્રણ વિનાના, વેદમંત્રના અધ્યયનથી રહિત

અને જાતિના નામ માત્રે પેટ ભરનારાઓ હજારોની સંખ્યામાં
લેગા થાય, તે પણ તે પરિપદ નથી થતી. ૧૧૪

યં વદન્તિ તમોભૂતા મૂર્ખા ધર્મમતદ્વિદઃ ।

તત્પાપં શતઘા ભૂત્વા તદ્વક્તૃનનુગચ્છતિ ॥ ૧૧૫ ॥

વેદને યથાર્થ નહિ જાણનારા તમોગુણી મૂર્ખાઓ જે
પ્રાયશ્ચિત્તાદિક ધર્મ કહે છે, તેનું પાપ સેંકડો રૂપે લઈને
તેના બોલનારાઓને લાગે છે. ૧૧૫

एतद्वोऽभिहितं सर्वं निःश्रेयसकरं परम् ।

अस्मादप्रच्युतो विप्रः प्रामોति परमां गतिम् ॥ ૧૧૬ ॥

આ તમને પરમ કલ્યાણકારી સર્વ સાધન કહ્યું. જે વ્રાહ્મણ
આમાંથી અક્ષિત થતો નથી, તે પરમ ગતિને પામે છે. ૧૧૬

एवं स भगवान्देवो लोकानां हितकाम्यया ।

ધર્મસ્ય પરમં ગુહ્યં મમેદં સર્વમુક્તવાન્ ॥ ૧૧૭ ॥

આ પ્રકારે, તે ભગવાન મનુદેવે લોકોના હિતની ઇચ્છા-
થી ધર્મનું આ સર્વ પરમગુહ્ય કહ્યું છે. ૧૧૭

द्विजने उपदेश—

सर्वमात्मनि संपश्येत्सचासच्च समाहितः ।

सर्वं ह्यात्मनि संपश्यन्नाधર્મે कुरुते मनः ॥ ૧૧૮ ॥

સાવધાન ચિત્તે સત્ અને અસત એ સર્વને આત્મામાં
જોવાં. કેમકે એમ સર્વને આત્મામાં જોનાર અધર્મમાં મન
કરતો નથી. ૧૧૮

आत्मैव देवताः सर्वाः सर्वमात्मन्यवस्थितम् ।

आत्मा हि जनयत्येषां कर्मयोगं शरीरिणाम् ॥ ૧૧૯ ॥

આત્માજ સર્વ દેવતાઓ છે. આત્મામાંજ સૌ કાંઈ રહેલું છે. આત્માજ આ શરીરધારીઓના કર્મયોગને ઉત્પન્ન કરે છે.

खं सान्निवेशयेत्खेषु चेष्टनस्पर्शनेऽनिलम् ।

पंक्तिदृष्टयोः परं तेजः स्नेहेऽपो गां च मूर्तिषु ॥ १२० ॥

मनसीन्दुं दिशः श्रोत्रे क्रान्ते विष्णुं बले हरम् ।

वाच्यग्निं मित्रमुत्सर्गे प्रजने च प्रजापतिम् ॥ १२१ ॥

બાહ્ય આકાશને અંદરના આકાશોમાં, વાયુને ચેષ્ટા અને સ્પર્શોમાં, અગ્નિના તેજને જડરાશિમાં, સૂર્યના તેજને નેત્રમાં, જલને સ્નેહમાં, પૃથ્વીને શરીરોમાં, ચંદ્રને મનમાં, દિશાઓને કાનોમાં, વિષ્ણુને ચરણગતિમાં, હરને બળમાં, અગ્નિને વાણીમાં, મિત્રને ગુદામાં અને પ્રજાપતિને જનનેન્દ્રિયમાં એમ એકભાવ કરવો. ૧૨૦, ૧૨૧

प्रशासितारं सर्वेषामणीयांसमणोरपि ।

रुक्माभं स्वप्नधीगम्यं विद्यात्तं पुरुषं परम् ॥ १२२ ॥

તે પરમ પુરુષને પ્રીછવો-જ સર્વનો નિયંતા છે. જ આશુથી પણ આશુ છે, જ સુવર્ણ કાંતિવાળો છે અને જ સ્વપ્નની બુદ્ધિ (નિર્વિકલ્પ જ્ઞાન)થી સાક્ષાત્કાર યોગ્ય છે. ૧૨૨

एनमेके वदन्त्यग्निं मनुमन्थे प्रजापतिम् ।

इन्द्रमेके परे प्राणमपरे ब्रह्म शाश्वतम् ॥ १२३ ॥

એને કોઈક અગ્નિ કહે છે, તો કોઈક મનુ કહે છે; કોઈક પ્રજાપતિ કહે છે, તો કોઈક ઈન્દ્ર કહે છે, કોઈક વળી એને પ્રાણ કહે છે, તો વળી બ્રહ્મ એને શાશ્વત બ્રહ્મ કહે છે. ૧૨૩

एष सर्वाणि भूतानि पञ्चभिव्याप्य मूर्तिभिः ।

जन्मवृद्धिक्षयैर्नित्यं संसारयति चक्रवत् ॥ १२४ ॥

એ પરમાત્મા સર્વ ભૂતોને પચમહાભૂતો વડે વ્યાપ્ત કરે છે અને નિત્ય ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ તથા ક્ષય કરીને તેમને ચક્રની જેમ સંસારમાં ધુમાવે છે. ૧૨૪

एवं यः सर्वभूतेषु पश्यत्यात्मानमात्मना ।

स सर्वसमतामेत्य ब्रह्माभ्येति परं પદમ્ ॥ ૧૨૫ ॥

આ રીતે જે માણસ પ્રાણીમાત્રને વિશે પોતાના આત્મા-એ કરીને પોતાનાજ આત્માને જુએ છે, તે સર્વને વિશે સમતા પામીને પરમપદરૂપ બ્રહ્મને પામે છે. ૧૨૫

મનુસ્મૃતિ ભણવાનું ક્ષણ—

[चतुर्वेदसमं पुण्यमस्य शास्त्रस्य धारणात् ।

भूयोवाप्यतिरिच्येत पापनिर्यातनं મહત્ ॥

આ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવાથી ચાર વેદોનાં અધ્યયન જેટલું પુણ્ય મળે છે. વિશેષમાં આ છે કે, તેથી પાપનો પણ નાશ થાય છે.]

इत्येतन्मानवं शास्त्रं भृगुप्रोक्तं पठन्द्विजः ।

भक्त्याचारवान्नित्यं यथेष्टાં પ્રાપ્નુયાદ્ભક્તિમ્ ॥ ૧૨૬ ॥

ભૃગુએ કહેલા આ માનવશાસ્ત્રનો જે દ્વિજ પાઠ કરે છે, તે નિત્ય આચારસંપન્ન થાય છે અને ઈચ્છિત ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. ૧૨૬

[मनुः स्वायंभुवो देवः सर्वशास्त्रार्थपारगः ।

तस्यास्यानिर्गतं धर्मं विचार्य बहुविस्तरम् ॥

યે પઠન્તિ દ્વિજાઃ કેચિત્સર્વપાપોપશાન્તિદમ્ ।
તે ગચ્છન્તિ પરં સ્થાનં વ્રહ્મણઃ સદ્મ શાશ્વતમ્ ॥

સ્વયંભૂતા પુત્ર મનુદેવ સર્વ શાસ્ત્રોના અર્થોના પારગામી
હતા. તેમના મુખમાંથી નીકળેલા ખૂબ વિસ્તારવાળા અને
સર્વ પાપોની શાંતિ કરનારા આ ધર્મશાસ્ત્રને જે ડોઠ દ્વિજો
વિચારપૂર્વક ભણે છે, તે પરમસ્થાનને—બ્રહ્મના સનાતન
ધામને—પામે છે.]

इतिश्री मानवधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां द्वादशोऽध्यायः ॥
ઇતિશ્રી માનવધર્મશાસ્ત્રે ભૃગુપ્રોક્તિ સંહિતાયા અધ્યાય ૧૨ મો સમાપ્ત

